4/6

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

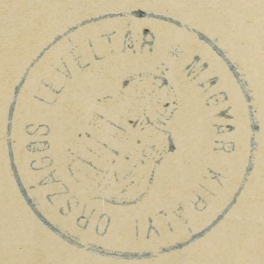
AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ
TITKÁR

KILENCZEDIK KÖTET

1891-DIK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.
MDCCCXCI.

[illegible]
[illegible]MYTÁR

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A M. KIR. ORSZÁGOS LEVÉLTÁR HELYTARTÓTANÁCSI OSZTÁLYÁBAN ŐRZÖTT

NEMESLEVELEK JEGYZÉKE.

II.

Közzéteszi: ILLÉSSY JÁNOS.

Az Orsz. Levéltár helytartótanácsi osztályában őrzött nemesi címeres levelekről már Pettkó Béla tett közzé e folyóiratban egy sorozatot. Ő az 1784 előtti általános nemesi investigatiókor keletkezett iratokból szedte adatait, az 1784-től 1849-ig terjedő időből származó nemességvitató perek iratait azonban nem vizsgálta át. E terjedelmes iratok, míg sok tekintetben s különösen genealogiai szempontból igen becsesek, a jelen kitűzött czélhoz minél kevesebb anyagot szolgáltatnak. A mi, aránylag csekély adat feltalálható volt, azt itt veszi a közönség. Fölvettem e jegyzékbe az 1790 után adományozott nemesleveleket is, melyeket Pettkó Béla — Tagányi Károly hasonló természetű munkája után indulva — szándékosan mellőzött, holott az ezen osztályban őrzött anyagról ezek nélkül nem nyerhetünk teljes képet. Megjegyzem még, hogy a filiatio, az adományozás és kihirdetés keltének föltüntetésével különösen a családok egyvérűsége és a nemeslevelek egyidejűsége következtében történhető zavarnak szándékoztam elejét venni, míg a nagy közönséget közelebbről nem érdeklő, különben is ingadozó levéltári jelzést mellőztem.

ACTOFFER Ferencz. Mária T. Bécs, 1746 szept. 11. Hird. Pozsony m. 1747.

ADAMOVICS. 1718. L. PÉCSVÁRADY.

ALMÁSI de Gerlah Mihály. ALVINCZY de Gerlah Simon. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

ASZTRIZ de Kozina Demeter és neje Chiona, fiai: György, Asztris, leánya Trigona, és testvére: Bazil. Lipót. Laxenburg, 1693 máj. 7. Hird. Bihar m. 1693.

BAGHI Gergely és neje Éva Ilona, és fiai: Márton, Gergely, Mihály, Bálint, János, György. Lipót. Bécs, 1697 ápr. 28. Hird. Bihar m. 1697.

BAJÓ alias KISS de Diószeg Balázs. Rákóczy György. Gyulafehérvár, 1655 szept. 26. Hird. nincs.

BAKÓ István és neje Kleman Dorottya, gyermekei: István, Katalin, Anna, Zsuzsánna és testvére Mihály, ennek neje Baranik Anna gyermekeivel: Ferencz, Jánossal. Lipót. Bécs, 1692 okt. 12. Hird. Nyitra, 1695.

BAKODI .... Lipót .... (A czímereslevélből csupán a rajz, a szövegből néhány szó s a függő pecsét töredékei maradtak fenn.)

BÁLINT de Técső István és neje Márton Erzse, fiai: István, András, János. Lipót. Bécs, 1699 jan. 19. Hird. Máramaros, 1699.

BALOGH alias BARBELLI de Kamanchie György és neje Tharnok Dorottya, és testvére János. II. Mátyás. Bécs, 1618 máj. 5. Hird. nincs.

BÁN István és unokatestvére Máté Mátyás. Lipót. Bécs, 1696 márcz. 31. Hird. Ung m. 1696.

BARBELLI alias BALOGH. 1618. Lásd BALOGH alias BARBELLI de Kamanchie.

BARLANGHI Ferencz Szevér és neje Pyber Éva; első nejétől Plathy Klárától született leánya Anna Mária s második nejétől született gyermekei: Miklós, József, Károly, Jozefa, Borbála, Katalin, Zsófia. Mária T. Bécs, 1755 ápr. 28. Hird. Pozsony, 1755.

BAROLIA alias KOZÁK. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

BAXA Gergely és sógorai: Filep János, Finna Miklós. Lipót. Bécs, 1657 máj. 29. Hird. Torna m. 1658.

BENCZE alias FEKETE de Gerlach 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

BENKOVICS András és neje Zsigárdi Erzsébet, gyermekei: János, András, Erzsébet, Katalin, Ilona. Lipót. Ebersdorf, 1701 szept. 16. Hird. Pozsony m. 1701.

BERECZKY Gergely és Tóth István. III. Ferdinánd. Bécs, 1654 júl. 12. Hird. Győr m. 1655. (Pettkó jegyzékében csupán TÓTH említtetik.)

BERECZKY 1759. L. PUSKÁR.

BEREK György és neje Judrikovich Anna és fiai: János, György, Jakab, utóbbi Jakabnak neje Hromodai Anna és fia György. Lipót. Bécs, 1695 júl. 17. Hird. Pozsony m. 1695.

BIHARI Gergely és neje Varga Katalin és fiai: Mihály, Gergely, Pál. Lipót. Bécs, 1698 aug. 7. Hird. Bihar m. 1698.

BOBOTH Lukács és neje Katalin és fiai: Mihály, János, Lukács. Lipót. Ebersdorf, 1697 szept. 16. Hird. Pozsony m. 1697.

BÓDAI Mihály és fia István. Károly. Bécs, 1718 márcz. 20. Hird. Komárom, 1718.

BODON István és sógora Póts István. Lipót. Bécs, 1696 márcz. 31. Hird. Ung m. 1696.

BODZÁSSY, 1661. L. SZABÓ alias KAZAY.

BOJTI alias KŐRÖSI de Kőrös János. Apaffy M. Radnót, 1676 szept. 13. Hird. Erdélyi orsz. gyűlésen 1676. Torda m. 1677.

BOMB. 1570. L. PAP.

BORBÉLY de Gerlah, BORBÉLY alias SZABÓ de Gerlah 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

BORBÉLY EGERSZEGHI N. és fia Gáspár. II. Ferdinánd ... (Az armalis nagyon hiányos.)

BORBÉLY György és neje Suráni Anna, gyermekei: Péter, Katalin; testvére Péter nejével Komjáti Katalinnal. Lipót. Bécs, 1696 ápr. 12. Hird. Komárom, 1696.

BUGÁR András és neje Szalai Ilona, gyermekei: András, Zsuzsánna, Judit. Károly. Bécs, 1713 szept. 27. Hird. Pozsony m. 1714.

BUZGÓ Miklós és neje Priny Ilona és leánya Erzsébet. II. Ferdinánd. Bécs, 1632 jún. 26. Hird. Győr m. 1632.

CICATRICIS Ádám, gyermekei: János, András, Mária, Anna; testvére István és ennek gyermekei: András, Mihály, István. Károly. Bécs, 1720 ápr. 29. Hird. Trencsén m. 1720.

CORNIDES Márton, fiai: Márton, Tamás, és veje Toperczer Jakab. Károly. Bécs, 1722 decz. 5. Hird. Szepes m. 1723.

CSALLÓ Tamás, fia Imre, testvérei: István, Márton, anyai testvére Kardos Benedek. Rudolf. Prága, 1580 márcz. 8. Hird. Vas m. 1583.

CSEH. 1692. L. SENDLY.

CSESKO. 1583. L. SZISZEKY.

CSIMA de Tepla János és Mátyás. Rudolf. Prága, 1604 okt. 28. Hird. Trencsén, 1606.

CSIZMADIA alias VÁRADI. 1703. L. VÁRADI alias CSIZMADIA.

CSIZMAZIA de Gerlah. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

CSIZMAZIA István. III. Ferdinánd. Pozsony, 1655 ápr. 12. Hird. Bars m. 1655.

CSURCHIA. 1688. Lásd KALAJKOVICS.

CZAUNER Gotfrid, neje Piringer Katalin, testvére Dávid és sógora Piringer András. II. Ferdinánd. Pozsony, 1646 nov. 13. Hird. Pozsony m. 1647, Somogy 1772, Nyitra m. 1791.

DALI de Gerlah Sándor. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

DEÁK alias Takács. 1694. L. TAKÁCS alias DEÁK.

DOMONKOS István, neje Orbán Ilona, és gyermekei: József, Ilona. Károly. Bécs, 1722 jan. 16. Hird. Komárom m. 1722.

DÖMÉNY. 1703. L. NAGY.

DÖMÖTÖR. L. SYE.

EDELSPACHER Zsigmond és neje Maximiliana, ennek első férjétől származott fia Hammerl Jakab, második

férjétől számazott gyermekei: Ignácz, Ferencz, József, Szibilla, Regina. III. Károly. Pozsony, 1714 okt. 22. Hird. Zaránd m. 1715.

EGERSZEGHI Borbély. L. BORBÉLY Egerszeghi.

FÁBIÁN János, neje Horvát Ilona, gyermekei: János, Éva, Anna és unoka testvére György. Lipót. Bécs, 1674 márcz. 12. Hird. Sopron m. 1674.

FÁBRIS Dániel, neje Reichim Éva Rozina, fiai: Domokos, Ferencz, János. Károly. Bécs, 1717 júl. 14. Hird. Komárom m. 1718.

FARKAS 1557. Lásd MAGYAR.

FARKAS. 1715. L. KÁPOSZTÁS.

FARKAS Mihály, András, István. Károly. Bécs, 1715 márcz. 21. Hird. Nógrád m. 1715.

FEKETE alias BENCZE de Gerlah. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA György.

FERDINI János. Károly. Pozsony, 1722 júl. 15. Hird. Nyitra m. 1723.

FIERER. 1655. L. FORIAN. (Pettkó jegyzékéből kimaradt.)

FILE György, István, Balázs, János. II. Ferdinánd. Bécs, 1629 márcz. 24. Hird. nincs.

FILEP. 1657. L. BAXA. (Pettkó jegyzékéből kimaradt.)

FINNA. 1657. L. BAXA.

FINTA János, neje Lukácsi Anna, gyermekei: János, László, Kata, Anna. Károly. Pozsony, 1722 júl. 11. Hird. Sopron m. 1723.

FODOR alias NAGY. 1681. L. NAGY alias FODOR.

FORIAN Imre és Borbála és ipa Fierer Pál, ennek neje Krayner Zsuzsánna, gyermekei: Mihály, Pál, Mária. III. Ferdinánd. Pozsony, 1655 máj. 15. Hird. Vas m. 1656. Tolna m. 1739.

GÁBOR János Ferdinánd és rokona Madascovics János. Károly. Bécs, 1717 júl. 14. Hird. Komárom m. 1717.

GALAMBOS Mihály. Mária T. Pozsony, 1751 jún. 16. Hird. Komárom m. 1751.

GALLEN György és fiai: Mihály, Márton, András, Ferencz. Rudolf .... Hird. Sopron m. 1619.

GÁSPÁR de Gerlah 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

GAZY János és neje Szász Erzsébet. Károly. Pozsony, 1722 júl. 16. Hird. Bihar m. 1722.

GRUEBER de Grubegg János Mihály és mostoha fia Walter Ferencz József. III. Károly. Bécs, 1719 szept. 23. Hird. Bács-Bodrog m. 1720.

GYÖRKÖS. L. KISS de Szentmargita. (Pettkó jegyzékéből kimaradt.)

GYULAI. 1759. Lásd PUSKÁR.

GYURCSI János, neje Kocsis Erzsébet, leánya Erzsébet, testvére Pál. Károly. Pozsony. 1712 júl. 14. Hird. Pozsony m. 1712.

GYURIKOVICS György, neje Plesznivics Margit, leányai: Borbála, Anna, fia András, ennek leánya Katalin. Lipót. Bécs, 1693 nov. 23. Hird. Trencsén m. 1694.

HALÁSZ 1697. L. KASZÁS.

HALÁSZY János, neje Nagy Zzuzsánna, leányai: Erzsébet, Anna és testvérei: 1. György, ennek neje Nagy Erzsébet, fiai: György, Ferencz. 2. Ferencz, ennek neje Hernót Zsófia, gyermekei: Pál ... Erzsébet. 3. János. Lipót. Bécs, 1698 ápr. 22. Hird. Komárom m. 1698. A czímer az armalis kopottsága miatt hiányosan van leírva.

HAMERL. 1714. Lásd EDELSPACHER.

HENSCH János, neje Zsófia, gyermekei: András, Mária, Zsuzsánna; veje Roxer Pál. III. Károly. Bécs, 1717 márcz. 8. Hird. Szepes m. 1717.

HEŰSZLER János, gyermekei: János-Ferdinánd, Katalin, testvérei: Ferdinánd, Mihály. Mária Terézia. Bécs, 1756 okt. 4. Hird. Pozsony m. 1756.

HORVÁTH de Gerlah 1612. Lásd KOZÁK alias BAROLIA.

HORVÁTH István, neje Madocsai Judit, gyemekei: János, Pál, József, István, Zsuzsánna. III. Károly. Bécs, 1718 aug. 24. Hird. Győr m. 1718.

HORVÁTH. 1698. L. NÉMETH.

HUNASICH. 1688. L. KALAJKOVICS.

INCZÉDY Péter, neje Tavész Mária, gyermekei: József, György, Mária, unokatessvére János, ennek fiai: István, Péter, János. Mária Terézia. Bécs, 1757 június 6. Hird. Zemplén m. 1757. (Voltaképpen a Lipóttól nyert armalis erősíttetik meg.)

ISMYNY György, neje Katalin, fia István, testvére Erzsébet. II. Ferdinánd. Bécs, 1636 márcz. 6. Hird. Abauj, 1636. Pest m. 1643.

ISTENES György, neje Mangó Erzsébet, fia Ferencz, testvére János. Károly. Bécs, 1717 jan. 20. Hird. Komárom m. 1717. Veszprém m. 1718.

JANOVICS János és fiai: György, András. III. Károly. Bécs, 1722 okt. 9. Hird. Pozsony m. 1723.

JELENY István, neje Noszticz Jusztina, fiai: János, István, Zachariás. III. Ferdinánd. Pozsony, 1647 ápr. 7. Hird. Trencsén m. 1647.

JÓNY Tóbiás, neje Lányi Mária, fiai: Tóbiás, János, sógora Schwartz Mihály, ennek neje Holtzsuber Judit. Lipót. Bécs, 1696 márcz. 13. Hird. Szepes m. 1696.

JOO János, neje Filpe Anna, fiai: János, Mihály. Lipót. Bécs, 1694 márcz. 16. Hird. Komárom m. 1694.

JUHÁSZ Mihály, neje Czipó Erzse, fia Sámuel; Turóczy Mihály, ennek neje Korsós Zsuzsánna, és mostoha fia Komáromy György. Károly. Bécs, 1718 márcz. 20. Hird. Komárom m. 1718. Veszprém m. 1734.

JULANECZ Bazil, fia Arzén, mostoha fia Péter. Károly. Pozsony, 1722 júl. 11. Hird. Csongrád m. 1723.

JURGEOWYTH alias KOZONYTH István, gyermekei: György, Katalin, testvérei: Mihály, Tamás, Szaniszló. Rudolf. Pozsony, 1580 ápr. 12. Hird. Moson m. 1591.

JURKOVICS Mátyás és Pál. Károly. Bécs, 1739 márczius 5. Hird. Bihar m. 1739.

KAKAS János, neje Herke Erzsébet. Károly. Pozsony, 1712 júl. 27. Hird. Torna m. 1713.

KALAJKOVICH József; Kundachia Guko; Churchia János; Odabassich András; Mandich János; Lisichich

Simon; Hunasich Márton; Petkovich Gergely. Lipót. Bécs, 1688 febr. 1. Hird. Verőcze m. 1747.

KAMUTHY 1759. Lásd PUSKÁR.

KÁPOSZTÁS István, neje Horváth Erzsébet és első férjétől FARKAS Jánostól származott fiai: Ferencz, Ádám. Károly. Laxenburg, 1715 máj. 26. Hird. Komárom m. 1715.

KARA de Gerlah. 1612. Lásd KOZÁK alias BAROLIA.

KARDOS. 1580. L. CSALLÓ.

KASZÁS Péter, neje Kiss Erzsébet, testvére Gergely, ennek neje Fülöp Erzsébet és fiai: Gergely, György; sógora Halász Gergely és Kaszás György lányának Juditnak a férje Halász Sámuel. Lipót. Bécs, 1697 nov. 12. Hird. Komárom m. 1698.

KASZTENHOLCZ Vilmos. Mária Terézia. Pozsony, 1751 aug. 27. Hird. Pozsony m. 1751.

KAZAY alias SZABÓ. 1661. L. SZABÓ alias KAZAY.

KELLER János, neje Komáromy Erzsébet és huga Erzsébet. Lipót. Bécs, 1663 ápr. 10. Hird. Hont m. 1663.

KENÉZ de Nagyszalonta Péter, neje és gyermekei . . . Rákóczy György. Gyulafejérvár, 1652 júl. 15. (Csupán a czímer van leírva.)

KERÉKES János, neje Lantos Borbála, fiai: András, János, Péter, unokatestvérei: Máté, Mihály, István. Lipót. Bécs, 1686 ápr. 20. Hird. Szatmár m. 1686.

KIRÁLY István. János, György, Ferencz, Miklós. Lipót. Bécs, 1669 febr. 13. Hird. Zala m. 1669.

KIRÁLY János, neje Soos Katalin, gyermekei: József, Mária. Lipót. Bécs, 1701 máj. 5. Hird. Komárom m. 1701.

KISS alias MAGYAR. 1557. L. MAGYAR alias KIS.

KISS de Szentmargita István, neje Deweny Krisztina, leánya Erzsébet, anyja Györkös Erzsébet, testvérei: Miklós, György és anyai nagybátyja Györkös György. Rudolf. Prága, 1585 máj. 28. Hird. Trencsén m. 1586.

KISS de Gerlah. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

KISS István. Rákóczy György. Gyulafejérvár, 1653 decz. 5. (Csupán a czímer van leirva.)

KISS de Diószeg alias BAJÓ. 1655. L. BAJÓ alias KISS de Diószeg.

KIS 1698. L. NÉMETH.

KISS János, neje Kovács Judit. Mária Terézia. Bécs, 1753 szept. 10. Hird. Komárom m. 1753.

KISS alias ORBÁN Ferencz, neje Kovács Katalin, fiai: Ferencz, János. Mária T. Bécs, 1756 márcz. 15. Hird. Szabolcs m. 1756. (Voltaképp a Kis de Nagyhomok családnak 1613-ban adományozott armalis megújítása.)

KIS. 1759. L. PUSKÁR.

KLOCZ Márton, neje Holzmann Mária. Károly. Bécs, 1717 júl. 14. Hird. Komárom m. 1717.

KNÉDLY alias NYÉKI. 1675. L. NYÉKI a. KNEDLY.

KOCSIS de Kálló István, neje Papp Ilona, fiai: István, György, András, testvére János, ennek neje Bereghi Judit fia János, és sógoruk Pap István. Lipót. Bécs, 1701 jún. 13. Hird. Közép-Szolnok m. 1701.

KOMÁROMY. 1718. L. JUHÁSZ.

KOVÁCS Balázs, fiai: Pál, György, Márton, János, Péter, István; testvérei: Tamás, Miklós. III. Ferdinánd. Bécs, 1651 jan. 20. Hird. Bodrog m. 1651.

KOVÁCS Pál, István, András, Mihály. III. Ferd. Pozsony, 1655 jún. 28. Hird. Esztergom m. 1656. Komárom m. 1657.

KOZÁK alias BAROLIA György; Nagy Zsigmond; Literáti István; Kis Miklós; Fekete alias Bencze István; Szabó alias Borbély János; Nagy Benedek; Szigeti Tamás; Literáti Mihály; Kis Farkas; Borbély Péter; Alvinczi Simon; Pap Simon; Oláh János; Horváth Tamás; Székely Mihály; Borbély István; Gáspár János; Kis István; Kozák János; Csizmazia Mihály; Almási Mihály; Simon István; Kara István; Szőcs János; Dali Sándor. Katonák valamennyien de Gerlah előnévvel Bethlen Gábortól, Gyulafejérvár, 1612 júl. 6-án czímeres nemeslevelet kapnak s donatióba a közép-szolnokmegyei Gerlah falut.

KOZMA de Félegyház Lőrincz, neje Hodosi Anna, fiai: Gáspár, Péter. Rákóczy György. Gyulafejérvár, 1643 máj. 1. Hird. Bihar m. 1647.

KOZMA. 1759. L. PUSKÁR.

KOZONYTH alias JURGEOWITH. 1580. L. JURGEOWITH alias KOZONYTH.

KŐRÖSI de Kőrös alias BOJTI. 1676. L. BOJTI alias KŐRÖSI de Kőrös.

KRINESZ (Crinesz) János Mihály, neje Kresnerics Terézia, testvérei: Ferencz, Fülöp. Károly. Bécs, 1713 júl. 19. Hird. Győr m. 1714.

KUBOVICH György, neje Erzsébet, fiai: Mihály. Márton. III. Ferdinánd. Pozsony, 1649 máj. 24. Hird. Nyitra m. 1652.

KUDELKA 1668. L. RIESZ.

KUN de Orosháza. 1606. L. NAGY.

KUNDACHIA. 1688. L. KALAJKOVICH.

KYRYS. 1570. L. PAP.

LÁNYI János, neje Dürnei Borbála, testvére Pál, ennek neje Holozschni Mária és gyermekei: Márton, Anna. Lipót. Laxenburg, 1696 máj. 14. Hird. Szepes m. 1696.

LÁNYI Orbán és anyai testvérei: Jakab, Antal. Károly. Bécs, 1715 jún. 20. Hird. Gömör m. 1716.

LEHOCZKY alias SCULTÉTY. 1609. L. SCULTETY alias LEHOCZKY.

LEŐKE Péter, gyermekei: Mátyás, György, János, Borbála. Rudolf. Pozsony, 1583 ápr. 28. Hird. Pozsony m. 1583.

LISICHICH. 1688. L. KALAJKOVICH.

LITERATI de Gerlah. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

MÁCSAY (Machay) alias Nagy. 1612. L. NAGY alias MACHAI.

MADASCOVICS 1717. L. GÁBOR.

MAGYAR alias KISS Simon, testvére Kis Péter. I. Ferd. Bécs, 1557 júl 24. Hird. Bars m. 1620.

MAGYARI Mihály. Károly. Bécs, 1722 márcz. 12. Hird. Győr m. 1722.

MAJTHANY János, fiai: Sámuel, Illés; unokaöcscse Dániel. Károly. Bécs, 1712 szept. 25. Hird. Trencsén m. 1713.

MANDICH. 1688. L. KALAJKOVICH.

testvérei Papp Konstantin, ennek neje Jóna, gyermekei: Tamás, András; Papp Tódor. Lipót. Bécs, 1700 júl. 10.

PAP. 1701. L. KOCSIS de Kálló.

PAP István, neje Gazdagh Eva, gyermekei: István, Mihály, Sámuel, Péter, Imre, Sára, Katalin. III. Károly. Laxenburg, 1715 máj. 30. Hird. Esztergom m. 1715.

PATACSY Mihály, neje Oláh Katalin, gyermekei: Ferencz, Jakab, Mária, Judit, testvérei: János, Vincze. Lipót. Bécs, 1703 márcz. 30. Hird. Pozsony, 1708.

PATRUBÁN Márton Márk, neje Verzár Margit, fia Lukács, ennek neje Issekutz Katalin, gyermekei: József, Gergely, Márton, Mária, Anna és Patrubán István. Mária T. Bécs, 1758 decz. 12. Hird. Küküllő m. 1759. Békés m. 1807.

PAUKA Mihály, neje Molnár Anna, fiai: István, Ferencz. III. Károly. Bécs, 1717 febr. 11. Hird. Komárom m. 1717.

PÉCSVÁRADY Sámuel, neje Adamovics Zsuzsánna, sógora Adamovics János. III. Károly. Bécs, 1718 márcz. 20. Hird. Komárom m. 1718.

PETKOVICS. 1688. L. KALAJKOVICH.

PETŐCZ Péter, gyermekei: János, István, Péter, Ferencz, Erzsébet, Katalin. Mária T. Bécs, 1742 okt. 22. Hird. Pozsony m. 1742.

PETRÁS János, neje Zsuzsánna, gyermekei: Márton, Pál, János, Katalin. Mária T. Bécs, 1760 nov. 25. Hird. Fehér m. 1761.

PIETSKE János Mátyás, neje Vaxmonin Éva, gyermekei: János, Zsigmond, Éva. Lipót. Bécs, 1700 jún. 25. Hird. Szepes m. 1700.

PIRINGER. 1646. L. CZAUNER.

POTS. 1696. L. BODON.

POGÁNY de Huszt István, neje Nagy Katalin, testvére Mihály, ennek neje Kovács Margit. Lipót. Bécs, 1701 jún. 15. megújítja II. Ferdinándtól kapott nemességét.

PUNDOR Simon, neje Szamaróczi Éva, fia József. III. Károly. Bécs, 1716 okt. 13. Hird. Komárom m. 1716.

PUSKÁR Mátyás, Székely Mihály, Kozma Pál és Ferencz, Gyulai Ferencz, Bereczki Mihály és Ferencz, Kis Ferencz, Kamuthy György. Mária T. Bécs, 1759 ápr. 3. Hird. Bihar m. 1759.

RADICHEVICH Gergely, fiai: György, Illés. III. Ferdinánd. Pozsony, 1638 márcz. 11. Hird. Zágráb m. 1638.

RAKOCZA alias Sziráki György, neje Fodor Ilona, fia János nejével Nemes Erzsébettel; Pálóczy Miklós, neje Sziráki Katalin, fiai: András, Ferencz, Gábor; Ráskay István, neje Sziráki Mária, fiai: Sámuel, György, István. Lipót. Bécs, 1690 jún. 11. Hird. Bereg m. 1691.

RÁSKAY. 1690. L. RAKOCZA alias SZIRÁKI.

RIESZ Venczel, neje Hulik Katalin, testvére Sándor, sógorai Svedelszky János, neje Riesz Rozina, Kudelka János, neje Judit és testvére Zelenay János. Lipót. Laxenburg, 1668 máj. 23. Hird. Gömör m. 1668.

RIMASZOMBATY. 1601. L. OROSZY.

ROXER Pál, neje Schwartner Ágnes, gyermekei: János, Pál, Judit. III. Károly. Pozsony, 1712 júl. 1. Hird. Szepes m. 1712.

RZIMARZ József Antal. III. Károly. Bécs, 1718 aug. 24. Hird. Bács-Bodrog m. 1719.

SAJLER Márton József, neje Czistein (?) Katalin, gyermekei: Dániel, György, Márton, János, Sámuel, Mária; SPONER Antal. Lipót. Bécs, 1702 júl. 31. Hird. Szepes m. 1702.

SÁRKÁNY. 1609. L. MIHÓK.

SCHEFFER Kristóf, neje Mária Zsuzsánna. III. Károly. Bécs, 1738 okt. 9. Hird. Győr m. 1739.

SCHREIBER Márton, neje Siehardin Jusztina, fia Sámuel, testvére György. II. Mátyás. Prága, 1616 máj. 2. Hird. Pozsony m. 1624, 1626.

SCHUEBERGER Menyhért és fia Ignácz. III. Károly. Bécs, 1717 ápr. 22. Hird. Komárom m. 1717.

SCHÜCZ István és nejétől Peternady Juliannától született fiai: István, Mátyás. Lipót. Bécs, 1694 jun. 16. Hird. Moson m. 1694.

SWARTZ. 1696. L. JÓNY.

SCULTÉTY alias LEHOCZKY Márton, György és atyai unokatestvéreik: Lőrincz, György. II. Mátyás. Pozsony, 1609 decz. 27. Hird. Zólyom m. 1656.

SENDLI András, neje Rósás Katalin, leánya Judit, testvére Mátyás; Cseh István, neje Fülöp Erzsébet, fia József. Lipót. Bécs, 1692 ápr. 25. Hird. Komárom m. 1692.

SEWALDT Márton, neje Schwarcz Erzsébet, gyermekei: Károly József, János Márton, Ferencz Mihály, Anna Mária. Lipót. Ebersdorf, 1699 szept. 27. Hird. Komárom m. 1700.

SIMAY Lukács, neje Haukovics Mária, fia Márton nejével Gáspár Katával, mostoha testvére Salamon, ennek neje Paszakasz Haerebsima. Mária T. Bécs, 1760 máj. 26. Hird. Közép-Szolnok m. 1760.

SIMOM de Gerlah. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

SISKOVICS András, neje Scharacz Mária, gyermekei: Ferencz, Antal, másik Ferencz, Kata Terézia, Lucia, Sibilla. III. Károly. Bécs, 1718 júl. 14. Hird. Pest m. 1719.

SKARICZA Gábor, neje Schunpeter Anna Zsófia, fia András Kristóf, testvére György, ennek fia György. Lipót. Bécs, 1700 szept. 6. Hird. Pozsony m. 1700.

SÓLYOM. de Orros Gergely, János, Balázs. Bethlen G. Kassa, 1606 ápr. 27. Hird. Bihar m. 1606.

SOMOGYI Mihály, neje Kónya Katalin, gyermekei: István, Katalin, testvére János. Lipót. Bécs, 1679 ápr. 7. Hird. Nyitra m. 1680.

SOOS Márton és István. III. Károly. Bécs, 1713 szept. 27. Hird. Hont m. 1714.

SPETKIUS Márton, gyermekei: Jeremiás, Márton, Rákhel, Judit, Anna, Zsuzsánna, mostoha testvére Dániel. ennek gyermekei: György, Gábor, Judit. III. Ferdinánd. Bécs, 1648 decz. 3. Hird. Hont m. 1649. (A család később SPETKÓ nevet visel.)

SPONER. 1702. L. SAJLER.

STANKOVICS Ádám. Lipót. Laxemburg, 1673 máj. 17. Hird. Gömör m. 1674.

SUPANOVICS István és Farkas. III. Ferdinánd. Bécs, 1650 decz. 31. Hird. Komárom m. 1651.

SVEDELSZKY. 1668. L. RIESZ.

SYE Mihály, fiai: János, Domokos, György, N. fia

MÁRTON Mihály, neje Horváth Anna, fiai: Márton, István. Lipót. Laxenburg, 1698 máj. 27.

MATAVOVSZKY Lajos, neje Sleisiger Mária, gyermekei: Keresztély, Benedek, Mária Anna, Lukreczia, Eleonora; testvérei: Benedek, Ferencz. Lipót. Laxenburg, 1697 júl. 25. Hird. Szepes m. 1698.

MÁTÉ. 1696. L. BÁN.

MAUKSCH Donát, gyermekei: Donát, Dávid, János, Izrael, Zsigmond, Éva, Ágnes, Margit. II. Ferdinánd. Bécs, 1635 júl. 6. Hird. Szepes m. 1635.

MÉHES de Mezőgyarak. 1607. L. SZILASY.

MÉSZÁROS de Krompach Miklós, János, Benedek, András. Rudolf. Prága, 1579 márcz. 13. Hird. Szepes m. 1580.

MÉSZÁROS de Nagybánya Gáspár és János, utóbbi neje Feir Kata, és szüleik. III. Ferdinánd. Bécs, 1637 jul. 28. Hird. Gömör m. 1638.

MIHÓK Jakab, neje Borbála, fiai: István, János, Gergely, Ferencz, András, és SÁRKÁNY Pál, leányai: Katalin, Ilona. Mátyás. Pozsony, 1609 nov. 20.

MOCHNYAI Jakab, fiai: Imre, Sándor. Károly. Bécs, 1722 aug. 2. Hird. Szepes m. 1722.

MÓDISS Tamás és Péter. Károly. Bécs, 1714 nov. 6. Hird. Szatmár m. 1715.

MOLNÁR Balázs. Bethlen G. Gyulafejérvár 1628 júl. 31. Hird. Bihar m. 1632.

MOLNÁR. 1709. L. SZÜCS.

MORVAY Ignácz, neje Balog Judit, fiai: Dániel, Ignácz. Ferencz. Bécs, 1792 júl. 26. (Megújítása a család által Lipóttól 1691 jan. 24-én kapott armalisnak.)

MUDRÁN Dániel, neje Nahrer Katalin, gyermekei: Dániel, János, Keresztély, Katalin, Zsuzsánna. Károly. Bécs, 1712 okt. 27. Hird. Szepes m. 1713.

MUNKÁCSI János. Károly. Bécs, 1736 decz. 16.

NAGY István és Balázs. Bocskai István. Kassa 1606 márcz. 7. Hird. Bihar m. 1606.

NAGY Ferencz és testvére Kun de Orosháza Lőrincz. Bocskai István. Kassa, 1606 aug. 27. Hird. Bihar m. 1608.

NAGY de Gerlah. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

NAGY alias MÁCHAI Benedek és Gergely. Mátyás. Bécs, 1612 decz. 5. Hird. Trencsén m. 1613. Ezt megújította Mária T. Bécs, 1769 aug. 4. Hird. Somogy m. 1770.

NAGY Márton, neje Lovas Katalin, fiai: István, János, testvére János. II. Ferdinánd. Bécs, 1619 márcz. 25. Hird. Zólyom m. 1620 és Hont m. 1648.

NAGY de Vásárhely Gergely, Benedek, András. III. Ferdinánd. Bécs, 1640 április 11. Hird. Veszprém m. 1641.

NAGY Péter, fiai: Jakab, Mihály. III. Ferdinánd. Pozsony, 1647 máj. 24. Hird. Pozsony m. 1647.

NAGY Lukács. III. Ferdinánd. Bécs, 1653 szept. 1. Hird. Nógrád m. 1654.

NAGY alias FODOR István. Lipót. Sopron, 1681 jún. 3. Hird. Szatmár m. 1681.

NAGY Péter, neje: Szabó Erzsébet, gyermekei: János, István, Ilona, Katalin, Anna. Lipót. Bécs, 1699 decz. 21. Hird. Pest m. 1700.

NAGY Gergely és nejétől Kuttas Zsuzsánnától származott gyermekei: István, János, Ferencz, Judit, Katalin, Erzsébet. Lipót. Bécs, 1702 szept. 25. Hird. Győr m. 1703.

NAGY Péter, Mihály, Ferencz, István és sógoruk Dömény János nejével Nagy Ilonával. Lipót. Bécs, 1703 márcz. 28. Hird, Pozsony m. 1719.

NÉBLINGH Mátyás. III. Károly. Bécs, 1719 szept. 11. Hird. Szepes m. . . .

NÉMET János. fiai: Ferencz, János, István; Kis Gergely, neje Szabó Katalin, gyermekei: János, György, Pál, Judit; Horvát Pál, neje Vargha Zsuzsánna, gyermekei: István, Pál, Erzsébet. Lipót. Bécs, 1698 ápr. 22. Hird. Komárom m. 1698.

NÉMETH-SZOKOLAY István. III. Károly. Bécs, 1716 aug. 28. Hird. Komárom m. 1716.

NÉMETH István, neje Fekete Erzsébet, gyermekei: Péter, György, testvérei: Német András, ennek neje Torma Judit, fia Mihály; Német Ferencz, ennek neje Martony Kata, gyermekei: Ádám Benedek, Ferencz. III. Károly. Bécs, 1719 nov. 16. Hird. Veszprém m. 1720.

NÉMETH István, Mihály, András, Pál, Ádám. III. Károly. Bécs, 1720 ápr. 29. Hird. Sopron m. 1720.

NEUSTÄDTER János, fiai: János Kristóf, János Sámuel, János Vilmos, János Károly, János Teofil. Mária T. Bécs, 1756 jan. 10. Hird. Pozsony m. 1756.

NYÉKI alias KNÉDLI János, neje Tompos Ilona, gyermekei: Pál, Katalin. Lipót. Bécs, 1675 aug. 17. Hird. Vas m. 1676.

NYISNÉK alias ZELENAY 1668. L. RIESZ.

ODABASSICH. 1688. L. KALAJKOVICH.

OLÁH de Gerlah. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

OLAJOS Mátyás, neje Csere Anna, fia János, ennek neje Balkoni Erzsébet és gyermekei: István, János, Erzsébet, Anna. Lipót. Bécs, 1676 febr. 7. Hird. Borsod m. 1676.

ORBÁN alias KIS. 1756. L. KIS alias ORBÁN.

OROSZY András, fiai: György, András, testvérei: János, Mihály, Ferencz; Rimaszombathy István; Szőcs György. Rudolf. Prága, 1601 ápr. 3. Hird. Abauj m. 1628.

OSVÁTH János, neje Anna, fia István, testvére Mihály. II. Mátyás. Bécs, 1618 ápr. 23. Hird. Szabolcs m. 1619 és Szatmár m. 1620.

PAJOR Lukács, neje Konkoly Zsuzsánna, gyermekei: Ferencz, János, István, György, Judit, Anna, Katalin I. József. Bécs, 1707 máj. 5. Hird. Győr m. 1708 és Komárom m. 1710.

PALÓCZY. 1690. L. RAKOCZA alias SZIRÁKI.

PAP János, mostoha apja Bomb Ferencz és nagybátyja Kyrys Ferencz. Miksa. Speier, 1570 nov. 23. Hird. Nyitra m. 1581.

PAP de Gerlah. 1612. L. KOZÁK a. BAROLIA.

PAP Gergely. III. Ferdinánd. Pozsony, 1646 szept. 28. Hird. Gömör m. 1647.

PAP alias SZOBOSZLAI. 1667. L. SZOBOSZLAI alias PAP.

PAPP János, neje Horváth Anna, fiai: György, Jónás. Lipót. Laxenburg, 1698 máj. 27

PAPP János, neje Margit, fiai: György, Dávid;

Miklós és János fia Brunó. I. Ferdinánd. . . (E nagyon hézagos armálissal a Nagy-Seeben [Vas m.] lakozó Dömötör aliter Séi család igazolja magát 1738-ban.)

SZABÓ Mátyás, neje Margit, gyermekei: János Zsófia, Katalin. I. Ferdinánd. Pozsony, 1563 nov. 15. Hird. nincs.

SZABÓ alias BORBÉLY de Gerlah. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

SZABÓ alias TOMORI. 1628. L. TOMORI alias SZABÓ.

SZABÓ Mihály, fiai István, János, testvére András. III. Ferdinánd. Bécs, 1651 jan. 11. Hird. Borsod m. 1652.

SZABÓ alias KAZAI István János, neje Béchy Katalin, leánya Katalin; Visky János, neje Nemes Erzsébet; Bodzássy István, neje Farkas Zsófia. Lipót. Ebersdorf, 1661 szept. 17. Hird. Hont m. 1662.

SZABÓ István, neje Timári Zsuzsánna, gyermekei: István, Máté, Katalin. Lipót. Bécs, 1661 nov. 3. Hird. Komárom m. 1662.

SZABÓ Mihály, neje Gégely Katalin, leánya Erzsébet. Lipót. Bécs, 1695 okt. 30. Hird. Komárom m. 1696.

SZABÓ János, neje Kis Katalin, fiai: Péter, János. III. Károly. Bécs, 1717 okt. 28. Hird. Pozsony m. 1718.

SZABÓ Ferencz, neje Tóth Katalin, gyermekei: Ferencz, István, Erzsébet. III. Károly. Bécs, 1722 okt. 9. Hird. Komárom m. 1723.

SZAKMÁRY Dávid és András és nejeik Mauks Éva és Anna. III. Károly. Pozsony, 1712 máj. 27. Hird. Szepes m. 1712.

SZÁNTÓ Márton, apja Albert, anyja Török Veronika, testvére Kelemen, atyai unokatestvérei Tamás, István, Dávid. Rudolf. Prága, 1596 márcz. 29. Hird. Komárom m. 1596. Veszprém m. 1733.

SZEDMAKY Mihály. III. Károly. Bécs, 1717 febr. 24. Hird. Pozsony m. 1717.

SZEIFF Mihály János, fia József, másik fiának, néhai Jánosnak fia Imre, testvérének néhai Jakabnak fiai: János, György. Mária T. Pozsony, 1741 szept. 13. Hird. Győr m. 1741. Komárom m. 1742.

SZÉKELY Márton. Báthory G. 1609. (Csupán a czímer van leírva.)

SZÉKELY de Gerlah. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

SZÉKELY. 1759. L. PUSKÁR.

SZENESSY György és Mátyás. Lipót armalisát megerősítette Károly. Bécs, 1717 jan. 13. Hird. Turócz m. 1717.

SZERDAHELY Tamás. II. Mátyás. . . . (Az armális igen rossz állapotban van.)

SZIGETI de Gerlah. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

SZILASY János kapitány, 400 katonájával, Rákóczi Zsigmond fejedelemtől Gyulafejérváron 1607 júl. 20-án armalist és Ürögd városra, valamint Orosi falura adománylevelet nyer.

SZISZEKY Bertalan és unokaöcscse Chesko János. Rudolf. Pozsony, 1583 ápr. 28. Hird. Nyitra m. 1585. Hont m. 1689.

SZKALKA Márton, neje Trezko Erzsébet, testvére Dániel, ennek neje Kruspier Anna. III. Ferdinánd. Pozsony, 1646 nov. 2. Hird. Trencsén m. 1647.

SZOBOSZLAI alias PAP János, György, István. Lipót. Bécs, 1667 okt. 18. Hird. Pozsony m. 1668.

SZOKOLAI-NÉMETH. 1716. L. NÉMETH-SZOKOLAI.

SZOLMÁSSY István, neje Fazekas Ilona, fia János nejével Szűcs Annával s gyermekeivel: Mihály, István, János, Erzsébet, Katalin, Judittal. Lipót. Bécs, 1695 ápr. 12. Hird. Komárom m. 1695.

SZOMBATHY Imre, neje Szabó Erzsébet, gyermekei: Imre, János, László, Ilona, Zsófia. Károly. Pozsony, 1712 jún. 16. Hird. Pozsony m. 1712.

SZŐCS. 1601. L. OROSZY.

SZŐCS de Gerlah. 1612. L. KOZÁK alias BAROLIA.

SZÖGYÉNY Ferencz, Imre, Mihály. Lipót. Bécs, 1702 okt. 25. Hird. Pozsony m. 1703.

SZTANKOVICH János, fia Mihály, testvére Miklós. I. József. Bécs, 1707 decz. 25. Hird. Komárom m. 1709.

SZŰCH György, neje Dely Judit, gyermekei: János, Katalin, Zsuzsánna, testvére Gergely. Lipót. Pozsony, 1659 szept. 13. Hird. Zala m. 1660.

SZŰCS Péter, neje Kovács Anna, gyermekei: Mihály, Péter, János, András, Katalin, Judit, Anna, testvére Pál, ennek neje Göllért Zsuzsánna, gyermekei: István, Erzsébet. Lipót. Laxenburg, 1696 máj. 12. Hird. Győr m. 1697.

SZŰCS Gergely és Molnár Gergely. I. József. Bécs, 1709 máj. 10. Hird. Komárom m. 1709.

TAKÁCS alias DEÁK György és apja és gyermekei: Márton, János, Katalin. Lipót. Bécs, 1694 szept. 10. Hird. Pest m. 1695.

TANCH de Mátészalka Menyhért és György. Rudolf. Prága, 1592 márcz. 1. Hird. Szabolcs és Szatmár m. 1593.

TAOK. . . . . neje Mészáros Ilona, gyermekei: Ádám, Éva, unokatestvére János ennek neje Dömös Judit, fiai: János, István, Ignácz. Lipót. Bécs, 1695 apr. 14. Hird. Pozsony m. 1695.

TAPOLCSÁNY Miklós, neje Kvassai Zsuzsánna, leánya Emilia, testvére János, ennek neje Viszocsány Anna, fia Sándor. Lipót. Bécs, 1702 júl. 20. Hird. Nyitra m. 1720.

TELEKES Balázs. 1628. Haraszti András és társaival nemesíttetett meg Bethlen G. által. (Pettkó jegyzékéből kimaradt.)

TERGOVCSICS de Monte-Petri János, fia Gáspár. II. Ferdinánd. Bécs, 1622 okt. 23. Hird. Sopron m. 1623. Fehér m. 1744.

TOMEK György, fiai: Mihály, György, Márton. III. Károly, Laxenburg, 1715 máj. 30. Hird. Pozsony m. 1716.

TOMORI alias SZABÓ Mózes és Mihály. II. Ferdinánd. Bécs, 1628 decz. 6. Hird. Ugocsa m. 1787.

TÓTH István, fiai István, János, testvére Mihály. III. Ferdinánd. Bécs, 1652 márcz. 20. Hird. Nyitra m. 1652. Komárom m. 1697.

TÓTH. 1654. L. BERECZKY.

TÓTH Lukács, neje Hajnal Anna, gyermekei: Péter, János, Márton, Ilona, Anna, Mária; testvére István. Lipót. Sopron, 1681 szept. 13. Győr m. 1682.

TÓTH György és István. Lipót. Bécs, 1695 ápr. 12. Hird. Vas m. 1696.

TÓTH János, István, Ferencz. Lipót. Laxenburg, 1697 jún. 22. Hird. Nyitra m. 1698.

TÓTHFALUSI János, fiai: Márton, János. III. Ferdinánd. Pozsony, 1649 ápr. 20. Hird. Szatmár m. 1650.

Török de Várad Pál, neje Tozsoli Anna, gyermekei: Péter, Gáspár, Judit. Báthory G. Körmöcz, 1626 decz. 8. Hird. Bihar m. 1627.

Turóczi. 1718. L. Juhász.

Ujfalusy György, neje Charaphová Mária, fiai: György, János, testvére András. III. Ferdinánd. Pozsony, 1655 ápr. 26. Hird. Gömör m. 1674.

Ujváry Mihály, fiai: Mihály, János, István, Ferencz. III. Károly. Bécs, 1718 ápr. 15. Hird. Komárom m. 1718.

Unger Ferdinánd Sámuel. Mária Terézia. Bécs, 1756 jan. 5. Hird. Pozsony m. 1756.

Ur. 1595. L. Zegy de Zerechén.

Urházy János, neje Zsuzsánna, fia András, testvérei: Péter, István; Péter neje Chuti Anna, gyermekei: Mihály, János, Ilona, Orsolya, István neje Szemes Margit. Lipót. Bécs, 1671 decz. 20. Hird. Pest-Pilis-Solt m. 1673. Hont m. 1707. Gömör m. 1731.

Waingruber. 1717. L. Wainlinger.

Wainlinger János-Pál, neje Sperer Mária-Anna, fia János; Waingruber János György. Károly. Bécs, 1717 ápr. 22. Hird. Komárom m. 1717.

Walter. 1719. L. Grueber de Grubegg.

Várady János, István, Mihály. III. Ferdinánd. Pozsony, 1655 ápr. 18. Hird. Sáros m. 1655, Torna m. 1718.

Váradi alias Czizmadia Ferencz, neje Tőkés Erzsébet, fiai: István, Ferencz. Lipót. Bécs, 1703 jan. 11. Hird. Bihar m. 1758.

Várady István, gyermekei: István, Anna, Mária. Károly. Laxenburg, 1715 máj. 29. Hird. Trencsén m. 1717.

† Vasas de Debreczen Tamás, neje Kovács Katalin, gyermekei: György, Miklós, Anna, Erzsébet, testvérei: Mihály, Miklós. Báthory G. Szeben, 1611 ápr. 23. Hird. Bihar m. 1612.

Vég Péter, neje László Erzsébet, gyermekei: István, György, János, Sára, Erzsébet. III. Károly. Bécs, 1716 ápr. 16. Hird. Komárom m. 1716.

Wenger János Mihály és Jónás. Rudolf. Prága, 1606 aug. 8. német és cseh lovaggá teszi.

Visky. 1661. L. Szabó alias Kazay.

Visznyei Miklós, neje Akszer Ilona. III. Károly. Bécs, 1716 ápr. 16. Hird. Pozsony m. 1716.

Vizvári István, Gergely, János. III. Károly. Bécs, 1716 aug. 12. Hird. Komárom m. 1716.

Vrabecz Mihály. Lipót. Bécs, 1698 szept. 25. Hird. horvát orsz. gyűlésen 1699.

Zaffiry János, nagyapja Mihály, fiai: János, Mihály, Ferencz, Imre, Pál. III. Károly. Bécs, 1719 szept. 21. megerősíti a Lipót által 1659-ben adott armalist. Hird. Nyitra m. 1720.

Zegy de Zerechén Gergely, neje Sárkán Zsófia, † gyermekei: János, Márton, testvére Margit Wr (Ur) György özvegye és gyermekei: Mihály, István, György, Erzsébet. Rudolf. Prága, 1592 ápr. 3. Hird. Győr m. 1592.

Zelenay alias Nyisnék. 1668. L. Riesz.

Zelicsovszky György és Márton, neje Kratki Orsolya, fiai: Ferencz, József. Lipót. Bécs, 1692 aug. 27. Hird. Nyitra m. 1693.

Zerpák Gergely, anyja Erzsébet, testvérei: István, † Gergely, György, Jakab, Márk, Lőrincz és nővére leánya Dorottya. Rudolf. Prága, 1593 márcz. 1. Hird. Zala m. 1594.

TARTALOM.

1. Értekezések és önálló czikkek.

		La
Bárczay Oszkár	A Bárczay-család leszármazása (**Két közlemény.** *Színes czímerképpel.)*	85, 146
Cserghe'ő Géza	A Guthkeled nemzetség czímere. *(Tizennégy czímerrajzzal és egy tábla mellékelettel.)*	9
Csoma József	Schwabovszky György sírköve. *(Egy sírkő rajzával.)*	45
— —	Még egy heraldikai bizonyíték. *(Egy pecsétrajzzal.)*	96
Décsényi Gyula	II. Ulászló korabeli czímeres-levelek	57
— —	Szabolcsmegye levéltárában őrzött czímeres nemeslevelek	156
— —	Gosztonyi János püspök származásához	194
Doby István	A gróf Csáky-család czímere. (Hét czímerrajzzal.)	192
Ghyczy Pál	Ivánczfalvi Dombay János deák czímer-levele 1506. évből. *(Színes czímerképpel.)*	130
Dr. Karácsonyi János	Ajtony-Achtum. (Adalék a magyar onomasticonhoz.)	94
Kis Bálint	Erdély régi családairól. A Bogáthi-család	188
Dr. Komáromy András	Dózsa nádor és a Debreczeni-család. (**Két közlemény.** *Három rajzzal.)*	1, 67
Majláth Béla	Családtörténeti tanulmányok 1526. évig.	
	I. A kispalugyay és bodafalvi Palugyay-család. *(Színes czímerképpel.)*	16
	II. Milath törzse. (A Fejérpataky, Andaházy és Lipthay családok.) **Két közlemény**	78, 133
	III. A Hongh nemzetség ivadékai. (A szentannai és bobrovniki Bobrovnyiczky és hadászi Kiszely családok.)	161
Dr. Márki Sándor	A Dócziak Aradban. (Mutatvány a szerző «Arad története» czímű művéből.)	188
Nagy Géza	Árpádkori személyneveink és az Osl nemzetség eredete. (**Két közlemény.**)	49, 112
Pór Antal	László vajda és a Keán nemzetsége	105
— —	Válasz Nagy Géza ily czímű értekezésére: «Árpádkori személyneveink és az Osl nemzetség eredete.»	179
Puky Andor	László erdélyi vajda nemzetsége	43
— —	Az Abaúj- és Biharmegyei Kinisyek	88
Sváby Frigyes	A körösszeghi és adorjáni gróf Csáky-család genealogiája	35
Széll Farkas	Kihalt-e a telekesi Török-család?	39
Dr. Szendrei János	Zólyom város pecsétje. *(Három rajzzal.)*	92
— —	A Leszteméri-család czímereslevele 1422-ből. *(Színes czímerképpel.)*	171
Turzó Miklós	A Podmaniniak nemzedékrendéhez	154
Dr. Wertner Mór	Az ónodi (bölcsi, szamosszegi) Czudarok genealogiája	141
— —	A Drugethek genealogiájához	151

2. Kisebb rovatok.

Tarcza.	A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	47, 97, 157, 196
	† Gróf Andrássy Manó (1823—1891)	100
	† Haan Lajos (1818—1891)	158
	Heraldikai kiállítás Edinburghban	47
	Az Igali-család czímereslevele 1539-ből. *(Egy czímerképpel.)* D.	100
	II. Lajos király egy érdekes armálisa	159

Lap

Szakirodalom: A Siebmacher-féle magyar czímereskönyv XXII., XXIII., XXIV. és XXV. füzetei 47, 103, 160, 207
Siebmacher czímereskönyve 48
A gr. Károlyi család leszármazása 48
A középkori délszláv uralkodók genealogiai története 48
A M. T. Akadémia történelmi kiadványai 48
A Bazini és Szentgyörgyi grófok leszármazása. Gy. 101
Torda őscsaládai 102
A Palásthyak II. és III. kötete 103, 205
Hervoja missaléja 104
A pilisi apátság története. Gy. 159
Magyarország czímere. D. Gy. 201
Szent-István király oklevelei 203
Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Gy. 203
A Hazai Okmánytár VIII. kötete. D. 204
A Sopronmegyei Oklevéltár II. kötete. D. 205
Miskolcz városa oklevéltára 205
A Nedeczky család története 206
Arad vármegye és Arad sz. kir. város története 206
Magyarországi levéltárak ismertetése 207
Genealogiai kézi atlasz 208
Az Athenaeum kézi lexikona 208
Hibaigazítás 48

3. Melléklet a Turul 1891. évi folyamához.

A m. kir. Országos levéltár helytartótanácsi osztályában őrzött nemeslevelek jegyzéke. II. Közzéteszi: Illésy János 1—8

DÓZSA NÁDOR ÉS A DEBRECZENI CSALÁD.

(Első közlemény.)

Az Arpádok uralkodásának vége felé a mai Debreczen város akkor jóval kisebb, de nem kevésbé gazdag határán három férfiú osztozkodott: *Rofoyn*, *Péter* és *Dózsa*.[1] Előkelő emberek voltak tagadhatlanul, legalább is mikor közelebbről megismerkedünk velök, már Rofoyn és Dózsa az ország főnemesei, zászlós urai között foglalnak helyet, de úgy látszik nem tartoztak a környék ősi, tősgyökeres birtokosai közé. Hogy tulajdonképen honnan jöttek, miféle ősöktől, melyik nemzetségből származtak, hogy és *mikor* lettek Debreczen földes urai? arról az oklevelek mélységesen hallgatnak, sőt — bár rokonságuk kétségtelen — még azt sem tudjuk, hogy egymással milyen közelebbi vérségben állottak? Rofoyn a *Miklós*, Dózsa az *András* comes fia, *Péternek* atyját sem ismerjük, de bizonyos dolog, hogy része volt Debreczenben s egykori földes uraságának emlékezetét mai napig is őrzi a hírneves «*Péterfia utcza*».[2] Az a föltevés, mintha a *Káta* nemzetségből származtak volna, merőben alaptalan. Úgy az ismeretes birtokviszonyok, valamint a heraldikai és genealogiai bizonyítékok kizárják ezt az összeköttetést, melynek egyetlen argumentumát puszta névazonosság képezi.[1] Az is bizonyos, hogy Debreczen környékén minden jószáguk újabb szerzemény, s nincs egy talpalatnyi nemzetségi osztályból fenmaradt ősi birtokuk. A Guthkeledek, Hunt Pázmánok, Csanádok, Káták, Gyovádiak, Kállai Ubulfiak uralkodnak itt, kiknek jószágai minden oldalról körülveszik s elég szűk határok közé szorítják Debreczent. Tőszomszédja *Torna* (mely később *Boldogfalva* név alatt a város határába olvadt) a *Miskócz*, majd a Hunt Pázmán nemzetség öröksége, másfelől *Haláp*, *Szepes Ebes*, *Parlag* hasonlóképen idegen birtokosokat uralnak,[2] szóval minden körülmény arra mutat, hogy Debreczen földes urai — noha a *Borsa* nemzetségből származó Tamás fiaival rokonságot tartanak — új emberek ezen a vidéken, legfeljebb is atyjuk telepedhetett oda s nagyon valószínű, hogy a tatárjárás után V. Ist-

[1] A váradi püspöknek fizetett tizedek jegyzékében előfordul a következő passus: «in Debruchun *Dose* XVI capecie, in Debruchun *Petri* X cap. in Debruchun *Rufoyn* XLIIII cap.» *Bunyitay Vincze:* A váradi püspökség története II. k. 433. l.

[2] *Bunyitay* id. m. II. 430. l. szerint nevezett *Péternek* Jakab fia után hivatnék így a kérdéses utcza, melylyel szemben Debreczen város monographusa azt állítja, hogy debreczeni hírneves tanácsbeli *Péterfi Jakab* nevéről neveztetett volna el *Péterfiának*. Bunyitay föltevése, mint alább is látni fogjuk, sokkal indokoltabb. (V. ö. Bunyitay id. h. *Szűcs István*: Debreczen város történelme. I. k. 25. l.)

[1] L. Csergheő Gézától: *a Káta nemzetség czímere* (Turul. 1889. 3-ik füzet) és tőlem «*A Káta nemzetségről*». U. o. 1887. évf.

[2] Wenzel G.: Árpádkori új okmtár IX. k. 507. l., X. k. 357. l. s az Anjoukori okltár I. II. kötet.

ván vagy Kun László adománya folytán került kezökre Debreczen, és lett királyi birtokból magán tulajdonná. Az említett Rofoyn azonban már tetemesen gyarapította annak tartományát, örököse *Dózsa* pedig I. Károly idejében hatalmas uradalom központjává tette Debreczent, megvetvén alapját a város emelkedésének, jövendő nagyságának.

Rofoyn IV. Lászlónak kedvelt embere s egyik legszerencsésebb hadvezére volt. Együtt harczol a Tamásfiakkal a Hód tavánál *Oldamur* kun és tatár csapatjai ellen, majd Loránt erdélyi vajdával a pártos urak megfenyítésére küldi őt a király, mely alkalommal véres ütközetekben legyőzik *Pál országbiró* lázadó fiait, kiostromolják Adorján várát[1] elnyomják a hűtlen *Acsó* által támasztott zendülést, megzabolázzák a pártütő szászokat, s Rofoyn nem csak saját vérét ontja bőven a királyi tekintély oltalmazásában, de rokonai, testvérei halálát is beszámíttatja az uralkodóval, mikor érdemeinek jutalmazásáról van szó és László bőkezűsége ellen nem is lehet panassza, mert gyarapodik vagyonban, tisztességben egyaránt.[2] Mikor Tamás comes fiai közül a már említett *Loránt* erdélyi vajda, *István* főpinczemestere, *Kopasz* (a későbbi nádor) pedig fölovászmestere a királynak: Rofoyn már báni méltóságot visel, noha azt, hogy épen *szörényi bán* lett volna ebben az időben, magunk részéről határozottan nem mernők állítani.[3] Való igaz, hogy 1282-től kezdve haláláig az oklevelek következetesen *bánnak* nevezik,[4] de hogy miféle bán volt, s tulajdonképen meddig viselte előkelő tisztségét, annak nyomára jönni nem lehet. Bizonyos dolog azonban, — nevezzük ezt akár körültekintő eszélyességnek, akár elvhűségnek vagy háládatosságnak — hogy tántoríthatatlanúl ragaszkodott mindig a törvényes királyhoz; és míg a Tamásfiak nyilt lázadásban törve ki Kun László, majd III. Endre, s végre — mint alább látni fogjuk — Róbert Károly ellen is, alig egy emberöltő alatt sokszoros hűtlenséggel bélyegzik meg magukat s a mily magasra emelkedtek oly mélyen buknak, fényes pályafutásukat vérpadon végezvén: addig rokonuk és egykori fegyvertársuk *Rofoyn bán* az Árpádok iránt tartozó hűségét soha meg nem tagadja, sőt úgylátszik, hogy Endre halála után, mikor már a nemzet többsége Károlyt egyező értelemmel királynak ismerte, a mint egyszer annak hűségére tért, pártot többé sohasem is változtatott, a mi pedig nem mindennapi dolog abban az időben, főképen ha tudjuk, hogy jószágai a Károly-ellenes mozgalomnak szinhelyén feküdtek. Élemedett ember létére az ellenkirályok között folyó véres pártharczokban nem igen vett már részt, annál nagyobb buzgalommal csatlakozott azonban Róbert Károlyhoz rokona és fogadott fia *Dózsa mester*, a kit Rofoyn nem csak tekintélyével, befolyásával támogatott, hanem — maga gyermektelen lévén — hogy a világban való előmenetelét még jobban megkönnyítse, szerzett javait 1311-ben a király beleegyezése mellett (mert különben azok visszaestek volna a koronára) örökjoggal neki adományozta.[1] Úgy látszik, hogy Károly király előtt tett ezen örökbevallása Rofoynnak egyszersmind végső rendelkezése is volt, s mert nevével többé nem találkozunk: meghalhatott rövid időn.

A bán halála után Dózsa mester *Gaborján-monostora*, *Keresztur*, *Thepa*, *Derecske*, *Szentpéterszege*, *Mocs* és *Torna* birtokokat örökölte, noha ebben az időben már magának is tekintélyes jószágai voltak Debreczen környékén. Tudjuk a többek között, hogy *Zám* helységet már 1297-ben megvásárolta a *Káta nemzetségből* származó Gog fiaitól, mely monostorával és jövedelmező vám-

[1] A Hód tavánál Rofoyn négy sebet kapott, és rokona *Péter* elesett. Adorján vár ostrománál testvérét Lászlót megölték.

[2] A szászok ellen vívott ütközetben testvére (frater?) *Miklós* elesett. *Fejér:* Codex Dipl. V. 3. 259.

[3] *Pesty Frigyes* után (A szörényi bánság története), a ki értesülését az országos levéltárban őrzött dignitariusok jegyzékéből merítette, *szörényi bánnak* tartják őt, de minden indokolás nélkül. A dignitariusok könyvének hiteléhez pedig nem mindig lehet bizni. Innen kapott lábra legelsőben az a föltevés is, hogy Rofoyn a *Káta* genusból származott volna.

[4] Mikor 1282. július 6-án a Hunt Pázmán nemzetségből való Szentjánosi Derzstől *Torna* birtokot (melyet az oklevél a *Nyír*-ben és *Debreczen* szomszédjában fekvőnek mond) megszerzi, már *bán* és Debreczen földes ura. Ezzel ellenkezőleg IV. László 1284. január 1-én kelt adománylevelében pusztán «*comes*»-nek nevezi őt, de később is mindig bán. (Fejér Cod. Dipl. V/3. 289. l.)

[1] Zichy okmánytár I. 133. l. «magistro Dousa fratri suo tanquam filio, considerans propinquiorem non habere heredem».

jaival az akkori Szabolcs vármegye területén, különben Debreczen szomszédságában a Hortobágy folyó mellett feküdt.[1] Hasonlóképen Debreczennel vala határos azon *Elep* nevezetű birtok, melyet 1307. tavaszán Károly versenytársa Ottó király adományozott neki, mikor a szent koronával *László* erdélyi vajdához igyekezett, a hol, mint tudjuk, fogságba került. E donatiót Ottó azzal indokolja, hogy Dózsa mester rokona az ő *hiveinek Kopasz* nádornak, *Bekének* és *Lászlónak*,[2] melyből nyilván kitetszik, hogy nem hű szolgálatai fejében jutalmazni, hanem lekötelezni, pártjára édesgetni akarta őt ez által, noha czélját el nem érhette. Hogy a Tamásfiakat, főkép Károlynak nem sokkal utóbb kedvelt nádorát, *Kopaszt*, mily alapon nevezi Ottó híveinek? bajos volna megmondani; noha nincs kizárva annak lehetősége, hogy nevezettek csak Ottó elfogatása után tértek át Róbert Károly hűségére, mert érdekeik úgy hozták azt magukkal;[3] kétségtelen dolog azonban, hogy *Dózsa* mester — noha elfogadta Ottó adományát — sem azelőtt, sem azután nem tartozott annak felekezetéhez, mert Károly többször hangoztatja, hogy bejövetelétől fogva állandóan híve volt, a mint azt különben a tények is igazolják.

Mikor Dózsa mester a Rofoyn-féle örökség birtokába lépett, jószágainak természetes központja *Debreczen* lett, melyen most már csupán Péter fia *Jakabbal* kellett osztozkodnia. Virágzó népes helység vala ez már a XIII. század elején de még inkább azzá vált Dózsa és Jakab földesurasága alatt. *Jakab* a maga birtokrészén a XIV. század elején a sz. Ferencz-rendű szerzetesek számára klastromot alapított,[1] mig a helység ősrégi szentegyháza helyén a hagyomány szerint már Dózsa atyja *András comes* megkezdé az új díszes templom építését, melyet azonban nem fia, hanem *Imre* váradi püspök fejezett be és szentelt föl sz. András apostol tiszteletére.[2] A patronusok bőkezűen gondoskodtak a birtokaikon lévő szentegyházakról, vallásos buzgóságuknak legtöbb nyomát azonban természetesen Debreczenben találjuk, mely állandó lakásuk volt, innen írták nevüket és rövid idő alatt meghonosítván annak falai között a középkori műveltséget, hatalmas lendületet adtak a község emelkedésének, polgárai vagyonosságának.

Debreczeni Jakabról a klastrom alapításán kívül alig tudunk egyebet. Úgy látszik otthon ülő ember volt, s ha szerepelt is a nyilvános életben, a középszerűségnél nem igen vitte többre, mert nevével a korszak emlékeiben alig találkozunk. Dózsa ellenben Róbert Károly gyakran ingadozó trónjának csakhamar egyik leghatalmasabb oszlopa lett, s hadban és békében egyaránt kiváló érdemeket szerzett magának. Bőségesen nyilt erre alkalma, mert Károlyt — jóllehet már két ízben is megkoronáztatott, s az országrendek (hogy valahára véget vessenek a temérdek vérbe került polgárháborúnak) törvényes uruknak ismerték el, — némely elégületlenek még mindig rossz szemekkel nézték sz. István örökében, s nem szüntek meg botránkoztatni híveit, élükön Csák Mátéval, a ki úgy viselkedett, mint ha Magyarország koronás királyának létezéséről tudomással se birna. Pedig 1310. augusztus 27-én a László erdélyi vajdától hosszas alkudozások után kiváltott[3] sz. koronát

[1] Zichy codex II. k. 56. *Szűcs István:* Debreczen város történelme I. k. 21. l. Ma puszta a *Hortobágy* délkeleti részén.

[2] *Fejér Cod. Dipl. tom. VII. vol.* I. 219. lap. *Elep* akkor Szabolcsban feküdt, ma a debreczeni határban találjuk. Ez adományra nézve l. Bunyitay értekezését a «*Századok*»-ban.

[3] Bunyitay azt hiszi, hogy Kopasz és Beke már a Dózsa-féle adomány idejében Károly hívei voltak, s szerinte Kopasz *1307. tavaszán* már csak azért sem lehetett Ottó nádora, a mint vélik (Fraknói: A nádori és országbirói hivatal története 160. l.), mert *szeptember 3-án* mint Károly palatinusa szerepel. Bekéről sem hiszi, hogy Ottó híve lett volna (pedig hazai forrásaink szerint Erdélybe László vajdához követte urát a szent koronával), mert 1307. június 1-én Buda ostrománál Károly mellett harczol és szept. 3-án az ugocsavármegyei *Szőllőst* kapja adományba. Nekünk azonban úgy tetszik, hogy a Tamásfiak Ottó fogsága idején s talán épen azért változtatták meg pártállásukat, mert tőle már semmit sem várhattak.

[1] Bunyitay id. m. II. k. 444.

[2] U. o. II. k. 217. l. V. ö. Szűcs István id. m., hol a hagyomány Dózsa atyjának nevét illetőleg igazat mond.

[3] A szent korona visszaszerzésére vonatkozólag Debreczen történetében érdekes hagyományt olvasunk: László erdélyi vajda és Károly megbizottjai kölcsönösen gyanakodtak egymásra, s abban egyezʻek meg, hogy *Dózsa* birtokán a Debreczen mellett levő *Elep* pusztán jönnek össze, mert benne mindnyájan megbiztak. Úgy is történt.

is fejére tétette már Károly, de Csák Máté a koronázási ünnepélyektől távol tartván magát, cselekedeteivel országszerte nyilván hirdeté, hogy most sem ismeri őt el felkent királyának. Ezután a pápai követ kérése, fényes igéretei, fenyegetőzése daczára hovatovább nagyobb vakmerőségekre vetemedett, s rabló csapatjaival Budáig portyázott, nem csekély rémületbe ejtvén a családjával történetesen ott időző királyt. Végre ennek is elfogyott a türelme, s látván, hogy megátalkodott ellenséggel van dolga, a kivel szép szerével nem lehet boldogulni, az 1311. év nyarán hatalmas sereget gyűjtve, az ország bárói val együtt elindult, hogy megfenyítse a vakmerő embert. Zászlajához csatlakozott Dózsa mester is, mint a királyi sereg egyik vezére,[1] s bár e hadjáratról részletes tudósításaink nincsenek, bizonyos dolog, hogy a király fegyvereivel jó szerencse járt, a lázadók — úgy látszik nagyobb ütközet nélkül — szétszórattak, Dózsa pedig hasznos szolgálataiért 1311. sept. 26-án a királyi nyergestartók birtokát *Path* földet Pest vármegyében kapta adományba.[2]

Tudomásunk szerint ettől az időtől kezdődik Debreczeni Dózsa fontosabb szereplése. A király saját szemeivel győződhetett meg vitézsége, hadra termettsége felől, és fölismervén benne a jövendő emberét, eddig tanusított hűségét is méltányolván, siet őt még jobban lekötelezni magának, s 1311. november 8-án a Kékálló folyó mellett fekvő Szent-Miklós, Szent-Lőrincz és Füzestelek nevű földeket, ugyanazon a napon kelt oklevele által *Fegyverneket*, *Sumát* és *Zuzát* ajándékozza neki.[3]

Láthatjuk ezekből is, hogy Dózsa birtokait Debreczen környékén, vagy legalább is lehetőleg annak közelében igyekezett csoportosítani. Hogy a pestvármegyei *Páty*-ra miért vetette szemét? el nem tudjuk képzelni. Valószinű, hogy a király hivét sürgősen jutalmazni akarta, de épen akkor nem lévén keze ügyében más eladományozható jószág, egyelőre ezt adta neki, noha Bihar vagy Szabolcs vármegyétől jó távol is esett.

A most előszámlált birtokok közül *Sz.-Lőrincz* és *Sz.-Miklós* Bihar vármegyében, az utóbbi a Rofoyn bán féle örökségségben tartozó *Derecske* mellett feküdt; *Fegyvernek*, *Suma*, *Zuza* (helyesebben talán *Szuna)* az adománylevél szavai szerint «*prope ecclesiam Hegyes*» terültek el. Ez a Hegyes nem a mai *Kunhegyes* város, mint Gyárfás gondolja,[1] hanem Debreczen szomszédjában állott, valaminthogy ott találjuk *Fegyverneket* is.[2] Ha még megemlítjük, hogy *Thepa* (ma Tépe), *Torna*, *Macs*, *Elep* és *Zámmonostora* szintén Debreczen szomszédságában s részben az úgynevezett hortobágyi pusztán terültek el, *Gaborjánmonostora* pedig *Szentpéterszege* és *Kereszturral* együtt nem messze attól Bihar vármegyében a Berettyó mellett feküdt,[3] arra a következtetésre jutunk, hogy a debreczeni uradalom, melyhez nem sokkal utóbb *Böszörmény*, *Hatház*, *Szoboszló* stb. tartoztak, egyike volt a legtekintélyesebb jószágtesteknek ebben az országrészben, gazdag, termékeny földjével, népes, virágzó községeivel, kő egyházaival, monostoraival, jövedelmező vámjaival együtt.

Valóban ha Dózsának egy szép napon eszébe jut, hogy pártot üt a király ellen és a környéken nagy számmal élő elégületleneket zászlója alá gyűjtve, nehány hatalmas szomszédjával, a Borsákkal, Guthkeledekkel vagy Omode nádor fiaival szövetkezik: Csák Mátéval egyet értve és közös erővel támadva minden sarkában vérbe, lángba boríthatják az országot, s bizonyára hosszabb idő mulva nagyobb áldozatok árán áll helyre hazánknak fél század óta nélkülözött nyugalma, belső békessége. De Károly jól ismerte a maga emberét, föltétlenül bizott benne és nem kételkedett kipróbált hűségében. Hasonló

László erdélyi vajda egy halmon telepedett le, a mit mai napig *Vajdahalomnak* nevez a nép szája s ezzel átellenben a király küldöttei Omode nádor és Tamás esztergomi érsek az u. n. *Koronáshalmon* ütötték fel sátraikat, s egyességre lépvén a sz. koronát három napig közszemlére tették. E hagyománynak alig van történeti alapja, mert a találkozás, mint tudjuk, *Szegeden* történt, jellemző azonban Dózsára nézve, ki a néphit szerint az önzetlen becsületesség mintaképe lehetett, s a kit Debreczen történetirója a hagyomány alapján következetesen *Dózsa Mátyásnak* nevez. I. h. 54. l.

[1] «. . . *considerata ipsius magistri Douse probitate, majorem nostri exercitus praefecimus*».

[2] Anjoukori okmt. I. k. 233. *Pór Antal:* Trencsényi Csák Máté. Ma *Páty* helység u. o.

[3] Anjoukori okmánytár I. k. 235. l.

[1] Gyárfás István: A Jász-kunok története.

[2] A helyek meghatározására nézve dr. Csánki Dezsőnek: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadyak korában* cz. nagybecsű munkáját használtam.

[3] L. u. o. és Szűcs István meg Bunyitay id. m.

körülmények között tehát nagyon helyes politika volt tőle, hogy gazdaggá, hatalmassá tette azt, kinek odaadására, tekintélyére, hadvezéri képességeire minden pillanatban számíthatott, s a ki szükség esetén meg tudta zabolázni a neki vadult szenvedélyeket és szüntelenül résen állva, a meddig karja elért, megoltalmazta a királyi tekintélyt, megvédelmezte kisebb-nagyobb zsarnokok ellen a véginségre jutott föld népét.

A történtek igazolják, hogy Károly számításában nem is csalódott. Elérkezett az idő, hamarább mintsem gondolta volna, mikor Dózsa emberül megfelelt a benne helyezett bizodalomnak s elhárította ura feje felől a fenyegető veszedelmet. Most azonban még abban az országrészben, melynek egyik leghatalmasabb földesura Debreczeni Dózsa volt, a viszonyokhoz képest elég rend és béke uralkodott. A Borsa nemzetség vitéz, de állhatatlan sarjainak nagyravágyása — legalább egyidőre — úgy látszik betelt. Volt vagyonuk, méltóságuk, tekintélyük; Kopasz nádor és Beke a királyné tárnokmestere újabb meg újabb jeleiben részesültek a kitüntető fejedelmi kegynek s jól megerősített váraikból — Adorján, Kőrösszeg, Sólyomkő — féken tartották a pártütésre mindig kész kisebb nemességet, melynek a rablás és ragadozás hosszú idő óta megszokott foglalkozása, éltető eleme volt. A király tehát erről az oldalról nyugodt lehetett s figyelme másfelé irányult. Sáros vára ellen vezette most seregét, hol a nemrég elhalt Omode nádor fiai kitűzték a lázadás zászlóját s az egyházi átok alá vetett Csák Mátétól segíttetve, megingatták felső Magyarországon Károly hatalmát. Nem nagy számú, de válogatott vitézekből álló seregében ott találjuk Dózsa mestert is. — A királynak kedvezett a szerencse s 1312. június 15-én a híres rozgonyi ütközetben a felkelők hadai szétszóratták, és a vezérek, közöttük Debreczeni Dózsa, — támogattatva mindenütt a szepesi szászoktól — a pártütők erősségeit rendre kiostromolták, megszilárdítván azon a vidéken Károly uralmát.[1]

A rozgonyi győzelemnek kétségtelenül fontos következményei voltak, főleg miután Károly tapintatos eljárásával a közhangulatot is kedvezőbbé tudta tenni személye iránt. A hűtlenek közül sokan meghódoltak már s Csák Máté hatalma naponként szűkebb térre szorult. A megtért Omodefiak példáját számosan követték, kikkel szemben a király kegyelme kifogyhatatlannak mutatkozott. De régi ellenségei helyébe csakhamar újak támadtak. Az ország birtokügyeinek rendezésével, a jogtalanul elfoglalt jószágok visszaadatásával, mint mondani szokták, darázsfészekbe nyult, s a ragadozó hatalmasokat maga ellen zudította. Az elégületlenek *Kopasz* nádorban találtak vezérükre, ki nemzetsége tagjaival — valószinűleg mert az ő érdekeiket is sértették a király szándékai — zászlót emelt ellene, a lázadás bevallott czélja az lévén, hogy a halicsi fejedelmet ültetik szent István trónjára. A mozgalom a Tisza vidékén s az erdélyi részekben már veszedelmes arányokat öltött, mikor a király *Debreczeni Dózsát* bizta meg a lázadás elnyomásával. Alkalmasabb embert erre a feladatra alig is találhatott volna nálánál. Ott lakott a lázadás központján, s noha még közhivatalt idáig nem igen viselt, úgy látszik egyedül az ő személyes tekintélyével lehetett ellensúlyozni a Tamásfiak kiterjedt hatalmát. Ennek tulajdonítható, hogy mikor fegyverbe szólította a királypárti nemességet, Bihar, Szatmár és Szabolcs vármegyék előkelő nemzetségei inkább az ő, mint a Kopasz zászlójához csatlakoztak, pedig a nádor boszújától lehetett okuk tartani.

A Borsák lázadásáról történetiróink már bőségesen írtak s minthogy azóta újabb, ismeretlen részletek nem kerültek napfényre, s az események felől való tudomásunk egyátalában nem öregbedett: mi ez alkalommal puszta ismétlésüket nem tarthatjuk feladatunknak, s csak annyiban emlékezünk meg a dologról, a menynyiben az hősünk személyével közvetlen kapcsolatban áll.[1]

Dózsa mester tehát sereget gyűjtve, Debreczen mellett szállott táborba, és készen várta a pártütők támadását. Úgy látszik nem akart

[1] Más forrásokat nem is idézve *Pór Antal* említett jeles munkájában részletesen találjuk leírva a rozgonyi ütközetet s annak következményeit.

[1] Legújabban Bunyitay Vincze a «*Századok*»-ban megjelent már többször említett tanulmánya s *Pór Antal* idézett munkája foglalkozik ezzel részletesen.

abban első lenni, s nem örömest mozdult el birtoka mellől, hol családja is tartózkodott s mely az ellenség győzelme esetén bizonyosan végpusztulásra jut. Meggyőződésem szerint első sorban is ez a körülmény befolyásolta magatartását s azért várta be a míg Kopasz hadai Debreczen alá érkeztek és nem félelemből vagy tulságos óvatosságból késlekedett. Nem csupán a király érdekeit, de saját tűzhelyét, háza népét is védelmezte, mert vára nem volt, hol családját biztonságba helyezhette volna. Nem merte tehát magukra hagyni kiskorú gyermekeit, de úgy látszik még arra is számított (még pedig helyesen), hogy debreczeni hű jobbágyai szükség esetén segítségére lesznek, a mi természetesen meg nem történhetik, ha ő megy a pártütők elibe. Bevárta tehát nyugodtan, míg Kopasz hadai Debreczen alá érkeztek, s ekkor *Kenéz* valkai várnagy támadásával megnyitotta az ütközetet. Kezdetben a lázadók voltak előnyben, de csakhamar fordult a hadi szerencse s Dózsa teljes diadalt aratott felettük. A debreczeniek is jó szolgálatokat tettek ez alkalommal a királyi hadaknak, fedezték a tábort s kétségtelenül részük volt a győzelem kivívásában, mint ezt a város szabadalomleveléből alaposan következtethetjük.[1] Kopasz életben maradt társaival menekült a csatatérről s Adorján várába zárkózott. Nemsokára a király is megjelent a falak alatt — mert a debreczeni győzelem hírére Biharba érkezett, — de mielőtt az ostromló sereg megvehette volna az erősséget, Kopasz titkon menekült, és Sólyomkő várában készült a védelemre. Itt azonban utolérte végzete s mikor látta, hogy nincs egyéb választása hátra, mint vagy éhen veszni, vagy kegyelemre megadni magát, az utolsót választotta és Károly parancsára kivégeztetett.[2] Dózsa pedig diadallal hordozván körül a király zászlaját, várakat, megyéket és városokat hódoltatott ura hűségére s mint Károly maga elismeri, amaz országrész megmaradása neki köszönhető.[3]

A debreczeni győzelem — melynek idejét pontosan meg nem határozhatjuk, csak az bizonyos, hogy az 1317-ik év tavaszán történt — Dózsa szerencséjét tökéletesen megalapította. Gondolhatjuk, hogy a gazdag hadi zsákmányon kívül — melyből zászlókat, fegyvereket, paripákat, foglyokat bőségesen juttatott a királynak[1] — fontosabb következésekkel is járt az reá nézve. Ennek előtte is kedvelte őt Károly, s komája, egyik gyermekének keresztatyja volt,[2] most azonban nagy mértékben éreztette vele kegyelmességét, háláját. Legelső jele volt annak, hogy Bihar és Szabolcs vármegyék főispánjává tette s egyszersmind öt vármegye területére szóló birói hatalommal ruházta őt fel.[3] Kötelessége ez országrész zavarteljes birtokügyeinek rendezése volt. Mint a fenmaradt oklevelek bizonyítják, szorgalmatosan járt el fontos tisztében és az igazságszolgáltatás terén ép oly hasznos szolgálatokat tett urának mint a csatatéren. De Károly sem fukarkodott az elismerésben, s úgy látszik a debreczeni ütközet után ajándékozta hű emberének a mai *Hajdú-Böszörmény*t, már akkor is népes, vásáros községet, a következő 1318-ik év folyamán pedig kinevezte őt erdélyi vajdának.[4]

Ez újabb kitüntetésre, melylyel Dózsa alig egy esztendő leforgása alatt egyszerű nemesből az ország legfőbb zászlós urai közé emelkedett, a *Moys* néhai nádor fia által támasztott erdélyi zendülés szolgáltatott alkalmat. Míg ugyanis Károly Kopasz leveretése után a dunai részekbe vezetvén seregét Komárom várát szállotta meg, s a felkelők ellen szerencsésen harczolva egyik erős-

[1] V. ö. Pór Antal és Bunyitay i. h., lásd még Zichy okltár. I. k. 171. l. Szűcs i. m. I. 56. l.

[2] Bunyitay i. h.

[3] «. . . idem Woyawoda . . . multa castra ab ipsis infidelibus nostris obtinuit et abstulit provincias ac oppida plurima nostri dominii subiugans et restaurans ditioni rerum dampna et iacturam discriminum ac sumptuosarum expensarum penurias multiplices perferendo viam constantie et tramitem fidelitatis non reliquit» etc. *Gróf Zichy okmt. I. k. 173. l.*

[1] U. o.

[2] Anjou oktár I. 380. A Zichy codex egy 1316-iki oklevelében «*magister Dousa curialis comes de Zabolch*» fordul elő, de nem igen hiszszük, hogy Debreczen földesura és a király komája alispánságot viselt volna.

[3] «*In quinque comitatus iudex specialis per dominum regem deputatus*». Anjou oktár I. 436. l. 1317. augusztus 1-én neveztetik először bihari és szabolcsi főispánnak. U. o. 435.

[4] 1318. márczius 22-én még főispán, de ugyanazon év deczember havában már erdélyi vajda. Anjou oktár. I. 462. 489. l. *Böszörmény* az Ákos nemzetség birtoka volt és Kopasz nádor testvére *Beke* felesége hozományába kapta.

ségüket a másik után foglalta vissza: addig némely pártos urak a debreczeni ütközetből Erdélybe menekülve László vajda fiaival együtt nevezett *Moys* vezérlete alatt zászlót emelve, tűzzel-vassal pusztították hű alattvalóinak jószágait, s a lázadás már-már kialvó szikráját új lángra lobbantották. A király Debreczeni Dózsát küldte ellenök, s hogy annál nagyobb tekintélylyel és hatalommal léphessen föl amaz országrészben, megtette őt egyszersmind erdélyi vajdának.[1] Dózsa tehát sereget gyűjtve, az 1318-ik év nyarán hirtelen közöttük termett, s véres ütközetben legyőzvén Moys fiát, Erdélyben a nyugalmat és rendet — már a mennyire rövid idő alatt lehetett — helyre állította.[2] Az év végén már ide haza, Debreczenben találjuk ismét; most is mint a Kopaszon nyert diadal után különféle hadi zsákmányokkal kedveskedik urának, a ki, mikor a harczi lárma kissé csillapult, megemlékezik hasznos szolgálatairól s igazán fejedelmi bőkezűséggel jutalmazza érdemes vezérét.

Az Ákos nemzetségből való István nádor maradékai ugyanis, mint a Borsákkal különben is rokonok, esküdt ellenségei voltak Károlynak, s a Kopasz-lázadásban való részvételükért mint hűtlenek összes birtokaikat elvesztették. A confiscált jószágok közül *Újvárat* tartományával együtt az országtanács beleegyezésével Debreczeni Dózsának adományozta a király. Tekintélyes egy uradalom volt. Az adománylevél szerint hozzátartoztak: *Kis-Győröd*, *Emőd*, *String*, *Tulosd*, *Mohi*, *Csécse*, *Szederkény*, *Odolmán*, *Lövő*, *Kisfalu*, *Zelpestű* és *Szalonta* — egy pár kivétellel — valamennyi Borsodvármegyében, s innen alaposan következtethetjük, hogy maga *Újvár* is Borsod területén állott, noha annak később semmi nyomára sem akadunk. Annál sűrűbben emlegetik az oklevelek a XIV. század közepétől kezdve *Diós-Győrt*, uralkodó családainknak e kedvelt mulatóhelyét, s nagyon valószinű, hogy egy és ugyanazon várnak különböző neveivel van dolgunk. Igaz ugyan, hogy a diósgyőri vár már a honfoglalás történetében szerepel, *Újvárról* pedig tudomásunk szerint legelsőben a Dózsa-féle adománylevél emlékezik: ez azonban legkevésbé sem bizonyít ellenünk. Diós-Győr régi vára ugyanis — valószínüleg a tatárjárás alatt — elpusztult, mert nevével, illetőleg azon a területen *várral* az egész XIII. századon keresztül nem találkozunk, sőt az Ákos nemzetségből származó István nádor még 1304-ben is egyszerűen *győri curiáját* emlegeti, országra szóló lakadalmat tartván annak falai között fia és egy bajor herczegleány számára.[1] Mellettünk bizonyít ellenben az a körülmény, hogy mikor Róbert Károly a Kopasz-lázadásban résztvevő borsodi Ákosok birtokait hivei között szétosztogatja, Diós-Győrre sehol se akadunk; de igen is látjuk az eddigelé ismeretlen *Ujvárat*, melynek tartozékai jobbára Diós-Győr közelében feküsznek, úgy hogy a két uradalmat tulajdonképen egynek kell tartanunk. Ha most elfogadjuk azt a nagyon valószinű — bár oklevelekkel nem igazolható — állítást, hogy a régi diósgyőri várat említett István nádor romjaiból ismét fölépítette: a kérdést bátran megoldottnak tekinthetjük, — mert semmi sem természetesebb annál, hogy a régi helyén épült új várat eleinte megfelelőbb elnevezés hiányában — *Ujvárnak* nevezzék.[2]

[1] Annyi bizonyos, hogy Dózsa már erdélyi vajda volt, mikor a lázadók ellen indult. Csak az a kérdés, hogy mikor történt ez? *1317. május 8-án* — úgy látszik kevéssel a debreczeni ütközet után — még hivatalt sem visel, egyszerűen «*magister*»-nek nevezi őt a király; *1318. márczius* 22-én mint főispán működik, de ugyanazon év *deczember havában* már erdélyi vajda. Egy évszám nélkül való oklevél tanúsága szerint julius 7-én már mint vajda útban van Erdély felé és Zilahon időzik. Ha tekintetbe veszszük, hogy Kopasz leveretése s az erdélyi zendülés között aránylag rövid idő telt el és *1319. június 21-e* előtt a királyi hadak már győzelmeskedtek Moys felett, mert a vele tartó urak közül többen jószágaikat vesztik: a szóban forgó oklevél keltét szükségképen *1318-ra* kell tennünk, úgy hogy Dózsa vajdává való kineveztetése valamint az erdélyi lázadás elnyomása minden valószinűség szerint 1318 közepén május deczember között történhetett, de semmiképen sem 1317-ben. V. ö. *Pór Antal* id. m. 144. l. *Anjou okmt.* I. k. 462. 489. 621. l. *Hazai okmt.* VII. 374. l. stb.

[2] *Zichy-codex I. k. 173. l.*

[1] «ad curiam nostram Geur vocatam». Anjou okmtár I. k. 53. L. még erre vonatkozólag *Wenzel G.* Diós-Győr egykori történeti jelentősége. (Akad. Értekezések II. k.) 1261-től kezdve *Nagy-Győr*, *Győr*, *Diós-Győr* néven szerepel, 1304-ben területén még vár nem állott. L. a regestákat. U. o.

[2] A földrajzi részre vonatkozólag l. *dr. Csánki D.* id. m. Kandra Kabos: «*Erne bán és fiai*» cz. tanul-

Az erről szóló s 1319. október 2-án kiállított adománylevelet I. Károly király — magasztaló szavakban emlékezvén meg Debreczeni Dózsa érdemeiről, a ki bejövetelének első napjaitól kezdve oldala mellől sohasem távozott — 1319. október 17-én privilegialis alakban átirta és megerősítette; mindazonáltal az újvári uradalmat Dózsa maradékai — legalább is egész terjedelmében — sohasem birták, s mikor a század negyvenes éveiben *Diós-Győr* mint királyi vár elsőben feltünik, tartozékai között az *Újvár* tartományában felsorolt birtokok némelyikét már ott találjuk, a mit természetesen a szóban forgó várak azonosságának újabb bizonyítéka gyanánt kell ellfogadnunk.[1]

Ezután már valamivel nyugalmasabb idők következtek. A pártütők hatalma végkép megtört és Károly minden igyekezetét a viszonyok rendezésére, az ország rég óta nélkülözött belső békességének teljes helyreállítására fordította. Az utókor hálájára méltó azon férfiak sorában, a kik vele nehéz feladatát megosztották, a történetíró Debreczeni Dózsát a legelsők között fogja fölemlíteni. Az öt vármegye területén addig gyakorolt királybirói tisztét erdélyi vajdasága alatt is megtartotta s a kornak fönmaradt emlékei a közjót előmozdító munkásságáról élénk tanubizonyságot tesznek. Hol itt, hol amott, de leggyakrabban kedvelt lakóhelyén Debreczenben — mely amaz országrésznek különben is természetes központja volt — maga körül gyüjtötte az igazságot kereső, ügyes-bajos nemeseket s törvényt látván felettük, kiegyeztette a zenebonáskodó szomszédokat, megvédelmezte a gyengébbeket a hatalmasok erőszakoskodásai ellen, visszaadta a pártharczok idején elfoglalt jószágokat jogos tulajdonosaiknak, fentartotta a személy- és vagyonbiztonságot, szegénynek, gazdagnak egyenlő mértékkel mérte az igazságot, s még a hosszas harczok alatt lakatlanná vált földek benépesítésére is volt gondja.[1] Szóval az ország belső békéjének, az állami és társadalmi rendnek megszilárdítása körül annyi érdemet szerzett magának, hogy vajdasága harmadik esztendejének beteltével az 1321-ik év végén nádorrá tette őt a király s ezzel — úgy látszik még elég fiatalon — de mindenesetre igen rövid idő alatt — elérte azt a polczot, melynél magasabbra már nem is emelkedhetett volna.[2]

Új méltóságában — bár az ország ügyeinek igazgatásán kívül természetesen saját erdekeit, vagyona gyarapítását sem hanyagolta el — dicséretére legyen mondva helyzetének előnyeit nem zsákmányolta ki s nem élt vissza nagy hatalmával, mint kortársai közül számosan. Gazdagodására — a mennyire ezt módunkban van megitélni — erőszakos vagy épen embertelen eszközöket sohasem használt; telhetetlen kapzsiságot, vagy ragadozást — korának ez általános bűneit — szemére alig vethetnénk; de már a maga igazait körömszakadtig védelmezte, a mint ezt a következő példa is bizonyítja. Még Rofoyn bán életében az 1299-ik év folyamán történt, hogy a vásárra járó debreczeni polgárokat hazatérő útjokban az Aba nemzetségből származó Csobánka unokája *László* fényes nappal megtámadván, hármat megölt, hatot megsebesített közülök és 200 márkát érő portékájukat elrabolta. Rofoyn a jobbágyain elkövetett hatalmaskodás miatt panaszt emelt III. Endre előtt László ellen, a ki — főben járó dologról lévén szó — tisztító esküre vagy perdöntő bajvívásra kötelezteted. Meg nem jelenvén azonban a törvényes idézésekre, fejének és összes javainak elvesztésére itéltetett, hogy $^2/_3$ részben István alországbíróra, $^1/_3$ részben Rofoyn bánra szálljanak azok.[3] A bekövetkezett zavaros időkben az itéletet nem lehetett végrehajtani, s nemsokára a király, alperes, felperes mindnyájan meghaltak, a bán örököse Dózsa pedig egyelőre nem is gondolhatott arra, hogy Csobánka unokái

mányában alapos okoknál fogva az Ákos nemzetségből való *István* nádort tartja *Diós-Győr* újjá építőjének, és következő szavaival: «István Diós-Győrt szánta nemzetsége székhelyének, miért is . . . annyira átalakítá, hogy «*új várnak*» nevezteték» úgy látszik szintén a két vár azonosságára czéloz. *Századok* 1884. évf. 120. l.

[1] *Zichy okmt.* I. k. 171. l. *Wenzel G.* és *Dr. Csánki D.* id. m. Némely birtokokat a Debreczeni családba házasodott Olnodi Czudarok, Olnod várához kapcsoltak.

[1] *Anjou okmtár.* I. k. 435. 436. 462. 489. 553. 556. 573. 594. 604. 606. 611. 618. stb.

[2] *1321. november 25-én* még erdélyi vajda, *1322. január 4-én* már nádor (Anjou okmt. I. k. 618. l. *Fraknói Vilmos*: A nádori és országbirói hivatal 161. l.)

[3] Wenzel: X. k. 379. l. Debreczeni Dózsa 1300-ban mint Rofoyn bán megbizottja szerepel az országbiró előtt.

ellenében érvényt szerezzen a maga jogainak, hanem várt türelmesen jobb napok bekövetkeztére. Végre az 1320-ik év folyamán — mikor már a Tisza vidékén is helyre állott a nyugalom és Csobánka lázadó unokái Károly hűségére tértek — fölvette a pört néhai László édestestvére *Sámuel* ellen, III. Endre király itéletének végrehajtását sürgetvén. Mikor azonban Károly meghagyására az egri káptalan bizonysága és a «*homo regius*» megjelentek Heves vármegyében, hogy Csobánkafi Lászlónak *Gyöngyös*, *Bene* és *Zsadány* helységekben fekvő birtokrészeit Debreczeni Dózsa és Lampert országbiró számára lefoglalják, nevezett *Sámuel* a helyett, hogy törvényadta jogával élve egyszerűen tiltakozott volna az eljárás ellen, hatalmasan ellenszegült a küldöttségnek és előzte birtokairól. Most az országbiró által a király személye elé idéztetett, hogy számot adjon vakmerő cselekedetéről, de mint egykori notorius lázadónak oka lévén távol tartania magát, az idézésekre meg nem jelent s ez alatt néhai László birtokai lefoglaltatván, Dózsa nádor és Lampert az egri káptalan által bevezettették magukat azoknak birodalmába, nem törődvén most már Sámuel tiltakozásával, ki azt állította, hogy e jószágok legnagyobb részben őt és nem néhai testvérét illetik. Mikor végre *Sámuel* háromszori nyilvános kikiáltatása után megjelent a király előtt, már minden késő volt. Károly *1322. június 13*-án makacssága és vakmerősége méltó büntetéséül az országtanács hozzájárulásával összes javaitól megfosztotta őt $^2/_3$ részben fiainak, $^1/_3$ részben Dózsának és Lampertnek itélvén azokat. A László-féle rész pedig 2000 márkára becsültetvén, a rokonoknak és szomszédoknak a kiváltásra záros határidő tüzetett, de mivel ily roppant összeget nem voltak képesek előteremteni, *Gyöngyös*, *Bene*, és *Zsadány* a törvényes becsű erejéig Dózsa nádora és az országbíróra szállott. Úgy látszik e dologban a király keze is erősen működött, és szigorúságának nem az lehetett egyedüli oka, hogy hű báróinak kedvére járjon, mert a Csobánkák birtokait később, úgy a nádortól valamint az országbirótól magához váltotta, 1327-ben pedig — Sámuel és rokonsága hűtleneknek nyilváníttatván — Tamás erdélyi vajdának adományozta e szép jószágokat.[1]

Dr. Komáromy András.

[1] Anjoukori okmtár II. k. 5. 17. 28—30. l.

A GUTHKELED NEMZETSÉG CZÍMERE.

(Tizennégy czímerrajzzal és egy tábla melléklettel.)

Nem emlékezem, hogy ez ideig közzé volna téve azon heraldikai és sphragistikai eredmények egyetemes átnézete, melyeket ekkoráig a nemzetségi czímerek kutatásánál elértünk. Mielőtt tulajdonképeni tárgyamról szólanék, közlöm az eddigi eredményeket betűrendben, zárjel között felsorolva az egyes nemzetségek által használt czímeralakokat.

Ezen nemzetségek: *Aba* (pólyák, illetve osztások, és sas, mely ősi sisakdíszöket képezte), *Ákos* (patriarcha-kereszt), *Balog* (kétfejű sas), *Bogáth-Radván* (madár), *Buzád*, (ökörfej), *Chák*, (oroszlán), *Chanád* (sólyom), *Divék* (medve), *Guthkeled* (oldal-ékek), *Győr* (liliom), *Héder* (czölöpök, illetve hasítások), *Hermann* (sárkány), *Hunt-Pázmán* (csillag, illetve csillag s félhold), *Ják* (oroszlán),[1] *Kaplyon* (madár), *Káta* (kerék), *Miskócz* (sas), *Nagy-Martoni* (sas), *Osl* (szárnyas sasláb), *Pécz* (keskeny haránt pólya), *Póth* (madár), *Rathold* (hárslevél), *Tomaj* (griff), *Vigman* (pólya).

Egészben tehát 24 nemzetség az, melyeknél eddig közvetlen, vagy egyenes leszármazóik útján kikutattuk s meghatározhattuk ősi czímerük jellegzetes fő ismérveit. Ezek között a heroldkép 5-ször; égi test 1-szer; állatvilág 11-szer (6-szor a madár); mesés állatok (sár-

[1] A *Ják* nemzetség *idegen*, beköltözött s Vasmegyébe települt (Nagy Imre, Turul, I. 6.); — a *Chák* nemzetség, összes hazai krónikáink szerint, *magyar eredetű* nemzetség. Mindennek daczára többször összetévesztették a kettőt.

kány, griff, kétfejű sas) 3-szor; növényvilág 2-szer; tárgy a művészet vagy kézműipar köréből 2-szer van képviselve. E nemzetségi czímereket a *történelmi* kutatást érintő fontosságukra nézve következő öt csoportra oszthatjuk.

1. Azon nemzetségi czímerek, melyek első kezdeteiktől fogva ismertek s melyek összes leszármazóiktól változatlan alakban használtattak egész az újabb időkig, illetve kihalásukig, és melyeket legfeljebb futólag érintettek egyes korszakok stilváltozásai. E sorozatba tartoznak azon czímerbővítések is, melyeknél az ősi czímer változatlanúl illesztetett egy mellék- vagy középpajzsba.

2. Azon nemzetségi czímerek, melyeknek ősi volta kétségtelen, s melyet a nemzetség egyenes leszármazói közől sokan folyton használtak is, de többen e leszármazók közől megváltoztatták, vagy az ősitől teljesen elütő czímert vettek fel.

3. Azon czímerek, melyeket bizonyos nemzetségből származó családok közösen használnak a nélkül, hogy bebizonyítható volna, hogy ezen czímer egyszersmind az illető nemzetség ősi czímere is volt.

4. Azon nemzetségi czímerek, melyeket minden, ezen nemzetségekből eredő családok elhagytak s új czímert használnak.

5. Végre azon nemzetségi czímerek, melyeknek egyenes leszármazóiról ez ideig nem tudjuk, minő czímert használnak vagy használtak?

Elégtétellel emelhetem ki e helyen, hogy a három utóbbi sorozatba tartozó nemzetségi czímerek száma aránylag csekély; a két első sorozatot tekintve (habár e mai napig csak szórványosan) oly eredményeket értünk el, melyeknél főképen heraldikai szempontból semmi teendő sem maradt hátra. E helyt csak a Káta, Rathold, Hunt-Pázmán nemzetségek czímereit említem, melyeket a heraldikai új iskolának sikerült újra úgy összeállítani, a hogy azt egykor viselték, még pedig úgy, hogy ez új összeállításukban a czímerrendezés legszigorúbb követelményeinek is megfelelnek.

Ez alkalommal folytatni szándékszom a nemzetségi czímerek reconstruálását czélzó munkálataimat, még pedig olyan nemzetségeknél, melyeknek czímereire nézve az anyag s adatok legkimerítőbbek.[1] Ilyenek az Aba, Ákos, Divék, Héder, Osl és Guthkeled nemzetség czímerei. Ez utóbbi nemzetség czímere körül vezettek a kutatások legtöbb eredményre, ezzel kezdem jelen czikkemet.

A Guthkeled nemzetség s az ebből származó családok czímere egyikét képezi a legérdekesebb momentumoknak hazai heraldikánkban. E czímer története: egy heroldképnek több mint hat századon át való idomulása egyes korszakok ízléséhez, mindig szem előtt tartva öröklött ősi jellegét.

A rendelkezésünkre álló Guthkeled czímerképek közől a legrégibb 1236-ból származik, a legújabb a XIX. századból.[2]

Semmi sem lehet tanulságosabb, mint ezeknek kor szerint való összeállítása, s ez nem «*mesterségesen*» lett czéljaink végett «*csinálva*», hanem önmagától és önmagából fejlett, s mint ilyen egy újabb győzelme az igazságnak a mesék és értelmetlenség s az avúlt nézetek melletti makacs küzdelem felett.

Az ősi typushoz való ragaszkodás a Guthkeled czímercsoportnál nagyon feltünő, ezt igazolva látjuk minden korban, minden egyes esetben annyira, hogy egyes, nagyon csekély számú eseteket kivéve, e czímerkép mindig *önállóan*, azaz kiséret és bővítés nélkül használtatik s a későbbi korban is, midőn már naturalizálva vagy eltorzítva ábrázoltatik, a Guthkeled jelleg annyira felismerhető rajta, hogy még az avatatlan is, ki ezen czímerkérdést némi figyelemmel kiséri, valahány ehez hasonló czímertypust talál, mindannyiszor a Guthkeled nemzetséghez való vonatkozását fogja keresni. És csak ritka esetben fog csalatkozni, természetesen nem tudva azt, hogy ez esetben, egy nagyon kedvező körülmény nagyon megkönnyítette a helyzetet. Mert nemzeti heraldikánkban minden elgondolható tárgyak u. n. közönséges czímerképek (ellentétben a heroldképekkel) többé, kevésbbé ismétlődnek, vagyis *különböző* származású családok *közösen* használják czímerül. Ez eset azonban a heroldképeknél vagy egyátalán nem, vagy csak a legritkább esetekben fordul elő.

[1] Erre nézve lásd Turul 1890. I., 25., 26. l.

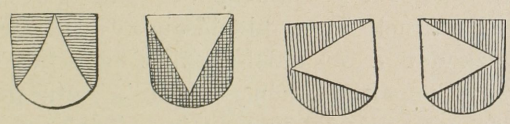
[2] T. i. 1891-ből. Lásd a Kis- és Nagy-Guthy családot, 13. l.

Azon nemzetség, miként ezt még *ma* állítom, mely a heroldképet czímerében, külföldről hozta magával, meg is tartotta azt egyedül magának, s ivadékainak. Így történt aztán, hogy a Guthkeled-oldalékek (nagyon kedvelt heroldkép a germán heraldikában, honnan sváb földről s nem Svédországból származik e nemzetség is) valóságos «kizárólagosan szabadalmazott» jelvénye lett e nemzetségnek.

A Guthkeled czímer kérdés ezen felül több tekintetben kiváló érdekkel bir reánk nézve nevezetesen mivel több kitünő forrás alapján kétségtelenül meghatározhatjuk sisakdiszét és színeit is, továbbá mivel ismerjük több, más-más nevű e nemzetségből származó család többékevésbé teljes czímerét különböző időkből, végül mert lehetséges lesz heraldikai bizonyítékaink alapján több családot, eddig kiadatlan czímereikkel mint Guthkeled ivadékot vagy gyanithatólag e nemből származót a genealogiai kutatás elé felsorolnunk.

Teljesebb megérthetés okáért szükségesnek vélem e helyen a *heraldikai ékre* vonatkozólag nehány szabály felsorolását.

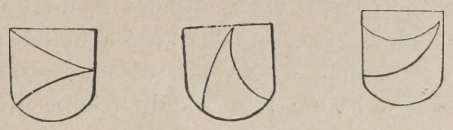
Az ék (Spitze, Gern, Keil) egyike a legegyszerűbb — s különösen a németeknél — legkedveltebb heroldképeknek. Két egymásnak futó rézsút vonal képezi, mely a pajzsot három darabra osztja. Ha az ék a pajzslábból indulva felfelé irányul s hegyével a pajzs felső karimáját érinti: *álló* (*a* ábra); ha a felső karimától indúl az alsónak: *függő* (*b* ábra), ha egyik oldalról indúl a másiknak: *oldal*-éknek nevezte-

a *b* *c* *d*

tik, ez utóbbi lehet *jobb*- (*c* ábra), vagy *bal*-oldali (*d* ábra) a szerint a mint az hegyével a pajzs jobb, vagy bal oldalát érinti. Akár görbék az éket képező vonalak, akár egyenesek, jelzése mindkét esetben ugyanaz marad, kivéve ha pontosság kedveért annak hajlását is jelezni akarjuk, pl. álló, függő, jobb, bal oldal-ék *behajlott* stb. oldalakkal (*e* ábra).

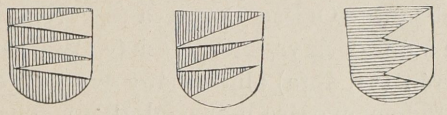
Vannak ékek (oldal-ékek), melyeknek csak egyik oldala hajlott (ezek ritkán fordulnak elő), s olyanok is, melyeknek egyik oldala kifelé, másik befelé hajlott (*f*—*g* ábra).

e *f* *g*

Több ék egymás mellett vagy teljesek, a midőn a leirásnál az ékek számát adjuk, vagy nem teljesek, midőn a pajzskarimánál hiányosan képződtek, ekkor a leirásnál az osztási vonalakat jelezzük, melyek az ékeket képezik. A *h* ábrát tehát így írjuk le: veresben három fehér jobb oldal-ék, az *i*-t ellenben: veresben ötszörös fehér jobb oldalékvágás.

Az olyan ékek, melyek a pajzs ellenkező oldalát nem érintik, rövid vagy nyomott ékeknek neveztetnek, s ezek leirásánál a pajzs azon oldalát említjük, melyből azok indulnak, bár az sem helytelen, ha azokat jobb- vagy baloldali *rövid* vagy *nyomott* ékeknek blazonáljuk. A *k* ábra leirása tehát következő: kékben bal oldalról előtünő két fehér nyomott ék.

h *i* *k*

Hogy az ékek egyenes vagy hajlott vonalak által képződnek-e? — mint már említettem — az nem tesz különbséget, noha az egyenes vonal által képzettek klasszikusabb szépségűek s a legrégibb heraldikában kizárólag ilyeneket találunk. A két befelé hajlott vonal által képződött éket «tövis»-nek (Dorn), az egy egyenes vagy behajló s egy kifelé hajló vonal által képződötteket «farkasfognak» (Wolfszähne) nevezték, vonatkozás nélkül a természetes tövisre vagy farkasfogakra. Az ékeket már a XV-ik század végétől kezdve felváltva egyenes majd hajlott vonalakból alkotva használták s nem ritkán egy és ugyanazon egyén is. A klasszikus heraldika korában azt sem vették szigorún, hogy ha egy és ugyanazon nemzetség egyszer jobb-, máskor baloldali, egyszer teljes, máskor nem teljes vagy rövid ékeket használt, ebből könnyen megmagyarázhatók azon eltérések is, melyeket a Guthkeled-ékeknél itt-ott tapasztalunk.

Ezen eltérések a későbbi századokban sokkal ritkábbak, mint azon korban midőn a heroldképek még nem voltak állandók, mert miként a Guthkeled-czímerre vonatkozó adataink mutatják, ezeket már a XV-ik században csaknem kizárólag a három jobb oldal-ék képezi (miként az már szórványosan a XIV-ik században is előfordúl), még pedig egészen különböző nevű családoknál. Még nagyobb állandóság mutatkozik ez ékek «hármas» számánál, mert az ötszörös ékvágás sem tekinthető egyébnek, mint hármas éknek, melyeknél a legalsó nem teljes.

Részletekbe bocsátkozva következő lesz az eredmény: Tizenkét darab, 1437—1493-ik évi időközből származó, Bachkay, Báthory (4 példa.), Kis-Várday, Maróthy és anarcsi Tegzes családra vonatkozó czímer közől *teljes* három *jobb*oldali éket 6; *nem teljes* jobboldali éket 2 czímerben találunk. Hat évvel később Tegzes Péter (11. ábra) három *baloldali* éket (farkasfogat) használ, ugyanezt használják Ország Mihály (kétszer) és Buthkay Benedek is (18. ábra), de már fentebb láttuk hogy ugyanazon Tegzes Péter (10. ábra) már a jobb oldal-ékeket használta, ugyanezt látjuk később guthi Ország Dorottya és Ferencz pecsétén (24. ábra), úgyszintén Ráskay Balázs tárnokmesterén (21. ábra) alig nehány évvel II. Ulászló czímeradományozása után; minthogy tehát ezen három kivételnél is be tudjuk bizonyítani, hogy részint ugyanazon egyének, részint a család más tagjai a jobb oldal-éket is használták, a nélkül, hogy az e három kivételen kivül fentebb elsorolt családoknál csak *egy* esetet is tudnánk, hogy a jobb oldal-ékek mellett a baloldalit is használták volna, ezekből kifolyólag már most is megállapíthatjuk, hogy a Guthkeled ivadékok czímerében a jobb oldal-ékek játszották a fontosabb és irányadóbb szerepet.[1]

Megemlítendő még a Guthkeled-czímer XV-ik századi történetéből II. Ulászló király 1496. évi czímeradományozása Buthkay Mihály és Péter testvérek, Sándor László, buthkai Sándor Antal, Ráskay György, Mihály és János, Keszeg Mihály és Málczay Benedek részére. Az adományozott czímer pajzsalakja s annak kisérete (csillag és félhold), a pajzs és takarók színei s a sisakdísz az első eltérést mutatják a Guthkeled nemzetség ősi czímerétől s követik a naturalistikus irányt, mely a XVI. század heraldikáját jellemzi. Itt alakúl át a heroldkép első ízben közönséges czímeralakká, állkapocsba gyökerezett farkasfogakká, mely alakot a hanyatlás iskolája sárkányfogaknak, sőt szarvasagancsnak is nézett. Ezen közönséges czímeralak helyt ad még rövid időre a heroldképnek, de a XVII. századtól kezdve mint *új* Guthkeled czímerjelleg lett állandóvá úgy szólván az összes Guthkeled leszármazók czímereiben. (34—45. ábra.)

A XVI-ik századból 15 czímert ismerek, melyek a Guthkeled nemzetségből származó vagy oly családokra vonatkoznak, melyeknek czímerei a Guthkeled typussal egyeznek. Ezek a várkonyi Amade, Báthori (3-szor), palotai Czibak, semtheesthi Drakulya, rozsályi Kun, Kis-Várday (2-szer), guthi Országh (2-szer), Ráskay, Szentmarjai, Tarnóczy, Kis-Várdai és Zokoli családok czímerei. Ezen czímerek közől kilenczben jobb, hatban bal oldalékek láthatók, az oldalékek 11-ben heroldképek, csak négyben természetesek, az ékek száma 14-ben három s csak a tizenötödikben, t. i. az egyik Kis-Várday czímerben (27. ábra) négy, mi azonban nem lényeges körülmény, a mennyiben a családnak már több korábbi czímereiben (pl. 1462-ből) a hármas éket találjuk.

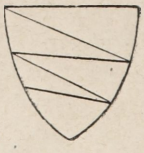
Hogy a jobb oldal-ékek fontosságát még jobban kiemeljük, megjegyezzük e helyen, hogy mind azon családok közől, melyek e korban elvétve a bal oldaléket is használják, egyedül az Amade család az, mely egész kihalásáig következetesen ragaszkodott a bal oldal-ékekhez, — kezdve az egyenes vonalú ékeken, később a természetes farkasfogak korszakában, míg a mult század végén visszatér a heroldképhez, görbe vonalakból alkotva az ékeket. Mind ez tanúságos illustratiója a mondottaknak. A Báthoriak nagyszámú fenmaradt czímerei között ez az egyetlen eset, a hol jobb oldal-ékek helyett bal oldalékeket használtak; az Országhokról fentebb jeleztük véleményünket; a Drakulya s *ezen* Szent-Marjai családnak (mert több ily nevű család is volt) a Guthkeled nemből való leszármazása még okleveles bizonyítékra vár, s így az Amade család ez oklevelileg hiteles leszármazók közől az

[1] Bachkay Benedek czímeréről (8. ábra) megjegyzendő, hogy Nagy Gyula (Sztáray-okl. II. 537.) nem említi, jobb- vagy baloldali oldalékeket használ-e?

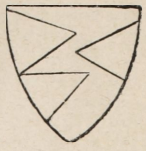
1. sz.

1236. János fia Leustasius (de genere Guthkeled.) (Arch. Ért. X. 257. Siebm. 208.)

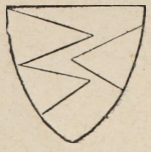
2. sz.

1250—1259. István szlavón bán (Nyáry Herald. VII. t. 63.)

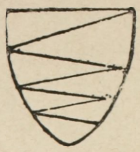
3. sz.

1272. Comes Hodus de genere Guthkeled. (Arch. Ért. VI. 59. Siebm. 164.)

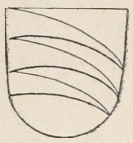
4. sz.

1346. Gergely ungi alispán fia György (gróf Sztáray Okl. I. 192.)

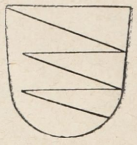
5. sz.

1358. Georgius Jakchi aliter Kusaly (Bunyitay. Szilágymegye műeml. 18.)

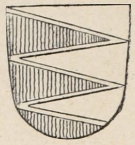
11. sz.

1469. Anarcsi Tegzes Péter (Orsz. levéltár D. O. 16789.)

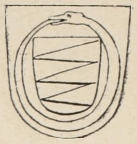
12. sz.

1482. Gúthi Országh Mihály nádor. (Pecsét.)

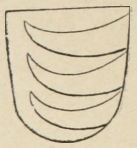
13. sz.

XV. száz. Gúthi Országczimer. (Csoma. A kassai dóm szentségházán lévő czimerek. Turul. 1889. 25.)

14. sz.

1486. Báthory István országbiró. (Pecsét.)

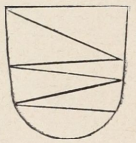
15. sz.

1487. Báthory Miklós váczi püspök. (Kubinyi és Vahot. Magyarország és Erdély. I. 67).

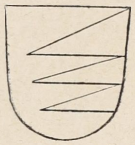
21. sz.

1511. Ráskay Balázs kir. tárnokmester. (Orsz. ltár. Siebm. XXII.)

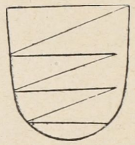
22. sz.

1515. Várkonyi Amade István al-országbiró. (Kisfaludy-ltár.)

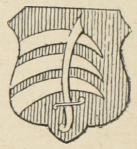
23. sz.

1525—1536. Palotai Czibak Imre. (Bunyitay. Váradi püsp. III. 387.)

24. sz.

1526. Gúthi Országh Dorottya, Korláthkői Péterné. 1532. Gúthi Országh Ferencz. (Orsz. ltár.)

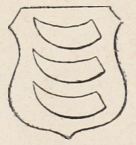
25. sz.

1534. Drakulya de Semtheesth. I. Ferdinand a régi czimert megerősiti. (Siebm. 144.)

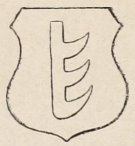
31. sz.

XVI. száz. Rosályi Kún Domokos. (Pecsét és Tört. Életrajzok I. III. 4.)

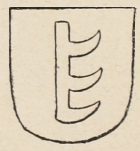
32. sz.

XVI. száz. † Tarnóczy család. (Több pecsét. Bernáth ltár.)

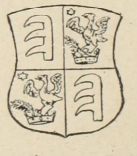
33. sz.

XVI. száz. Szentmariay Borbála, Eödönffy András neje (Vinnabankai emlékkő.)

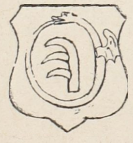
34. sz.

1608. Amadé Mihály (Kubinyi gyűjt.)

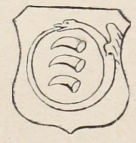
35. sz.

1611. és 1614. Deregnyői Daróczy Ferencz (Kölcsei Kende ltár.)

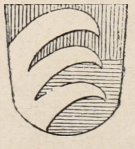
41. sz.

1705. Gúthi Guthy János (Pecsét.)

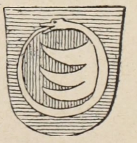
42. sz.

1764. Gúthi Gúthy György (Csoma ltár.)

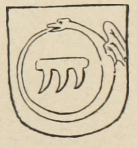
43. sz.

1782. Várkonyi Amadé grófi czímer. (Lib. Reg. (Siebm.)

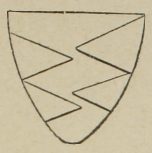
44. sz.

XVIII. száz. Rosályi br. Kún Anna, Barkóczy Lászlóné. (Festett czímer, Berényi ltár. Nemz. Muz.)

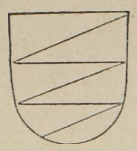
45. sz.

1800 Gúthi Gúthy Ignácz. (Csoma ltár.)

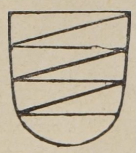
6. sz.

1358. Rosály György (Bunyitay.)

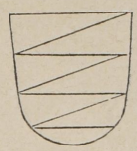
7. sz.

1437. Báthory István országbiró. (Gr. Forgách ltár. Nemz. Muz.)

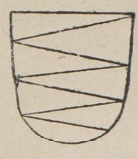
8. sz.

1457. Bachkay Benedek ungi alispán (Gr. Sztáray Okl. II. 537.)

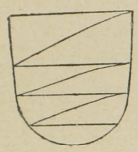
9. sz.

1462. Kisvárdai János (Orsz. ltár D. O. 15719.)

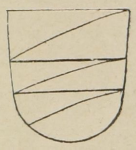
10. sz.

1462. Anarcsi Tegzes Péter szabolcsi alisp. (Orsz. ltár D. O. 31785.)

16. sz.

1489—1492. Báthory. (Pecsét.)

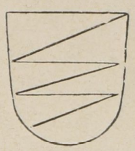
17. sz.

1493. Maróthy László. (Orsz. ltár. D. O. 13181. Siebm. VIII. 37. ábra.)

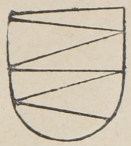
18. sz.

1496. Buthkai Buthkay Benedek és Mihály, Kezeg Mihály, Sándor László, György és Antal, Buthkai Sándor, György és Mihály, Ráskai János, Málczay Benedek. II. Ulászló czímer megerősítése (Siebm. 92.)

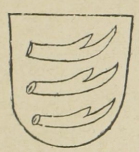
19. sz.

1511. Kisvárday Ferencz váczi püspök (Orsz. ltár.)

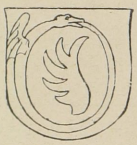
20. sz.

1511. Guthi Ország (Orsz. ltár.)

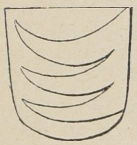
26. sz.

† 1535. Báthory István. (Reichenau. Sieb. Adel.)

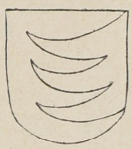
27. sz.

1579. Kisvárdai Mihály (Wagner. Coll.)

28. sz.

1585. Kisvárdai Zakoli György. Pecsét. (Orsz. ltár.)

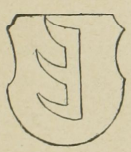
29. sz.

1594. Báthory István országbiró (Pecsét.)

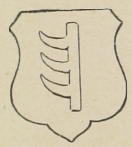
30. sz.

1599. Báthory András (Pecsét.)

36. sz.

1628. Bogdányi János (Csoma ltár.)

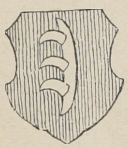
37. sz.

1656. Rosályi Kún István szatmári főisp. (Siebm. 349.)

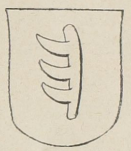
38. sz.

1683. Gúthi Gúthy Zsigmond és Jakab (Csoma levéltár.)

39. sz.

XVII. sz. Báthory Zsófia. (Ungvári czímeres album, Siebm.)

40. sz.

XVII. száz. Gyalui Vas Ilona, Kapy János neje (Sirkő a töltszéki templomban.)

46. sz.

1437. Sisakdísz Báthory István czímer-pajzsához.

47. sz.

1482. Sisakdísz Gúthi Országh Mihály czímerpajzsához.

48. sz.

1493. Sisakdísz Maróthy László czímerpajzsához.

49. sz.

1782. Sisakdísz a gr. Amadé cs. czímerpajzsához.

egyetlen, mely változtatás nélkül a bal oldal-ékeket használta.

A Guthkeledek XVI. századbeli címerfejlődéséhez is van még nehány megjegyzésünk. Ezen korban, a heraldikai cziczoma korában fordul elő először és utoljára az utódok címereiben bővítés, de a mi sajátságos, e bővítések azon században, melyben keletkeztek, el is enyésztek. Előfordúl ugyan némi címerbővités a II. Ulászló 1496-iki címeradományozó oklevelében is, hol az ősi címerképet csillag és félhold kiséri, de ezen csillag és félhold kiséret a magyar heraldikában oly gyakori, hogy annak — tetszés szerint használva vagy elvetve — semmi fontosságot sem tulajdoníthatunk. Fontosabbak a Ráskay Balázs (21. ábra), a rozsályi Kun Domokos (31. ábra) és a deregnyői Daróczy (35 ábra) pecséteken látható címerbővítések.[1] Ezek valóságos címerbővítések. E három esetben látunk eltérést a Guthkeled nemzetség ivadékainál az *egységes* pajzstól, a melyhez ugyan rozsályi Kun István már a XVII. század folytán visszatér (37. ábra).

Vizsgáljuk meg végre a Guthkeled-czímereket a XVII. századtól kezdve korunkig. Ezeknek száma hét a XVII., négy a XVIII. és egy a XIX. századból, összesen 12. Ezek között 9-nél a *jobb*-oldali, kettőnél a baloldali ékeket találjuk; egy a heraldika legmostohább korszakából, a czímerképet naturalizálva, teljesen eltorzítva a farkasfogakat egy állkapocsba beszorítva függélyes helyzetben adja. E czímer a kis- és nagy-guthi Guthy Ignáczé (45. ábra). A Guthy család Bereg megyéből származik, hol az említett községekben már a XIV. században, valamint az 1403, 1412, 1470. években is birtokos volt,[2] — ha nem tévedek, — mai nap a Guthkeled nemzetség egyedüli, férfi tagjaiban is élő ivadéka.

A Guthkeled czímerkérdés legfontosabb részének taglalásával ezzel készen volnék, kimutatván azt, hogy e nemzetség czímerének főjellege a legrégibb időtől a legújabb korig ugyanaz maradt, s hogy — a mi reánk nézve legfontosabb — e nemzetség a czímerképek állandósulása korában, de még oly korban, midőn egyes elágazásai különböző felvett neveket nem használtak, a három jobb oldal-éket viselte czímerében.

A nemzetségi czímer szineire nézve kútfőink a következők: több festett Báthory czímer, főképen Báthory Sofia-Anna-Katarináé, az ungvári «liber Congr.»-ból a XVII. századból (39. ábra); guthi Országh czímer, a kassai szentségházról[1] (13. ábra); rozsályi Kun Anna bárónő czímere a Berényi-levéltárban (44. ábra); Drakulya czímer (25. ábra), ha bebizonyítható volna, hogy ezen család is a Guthkeled nemzetségből származik; az Amade család grófi czímere is ide sorolható, mivel a *veres szárny* világosan jelöli a czímerpajzs eredeti szinét, s csak később lett az a javítás s bővítés alkalmával veres és kékben osztott, noha ez osztásnál is a veres képezi a főszínt. (43. ábra.)

Ezen felsorolt czímereknél csak két színt találunk: vereset a pajzsnál, és fehéret az ékeknél. Németországban is főleg e két szín van használatban és kedveltségben az oldalékeknél, ezen szinezést használják a Guthkeled nemzetség legelőkelőbbjei: a Báthoriak, Országhok, rozsályi Kunok, tehát ugyanazon családok, kik ha — a mint láttuk — mindig azon igyekeztek, hogy czímerök ősi typusát változatlanúl fentartsák, bizonyosan volt gondjuk arra is, hogy az ősi czímer ősi színei se menjenek feledésbe. Ezekből kifolyólag határozottan kijelenthetjük, hogy a Guthkeled nemzetség ősi czímerszínei a pajzsra nézve a veres, az ékekre nézve a fehér, s ha a sisakdísz a pajzsalak ismétlése,[2] mint azt a Bá-

[1] Dr. Csánki Dezső a «Harminczhat pecsétes oklevélről» írott jeles értekezésében (Turul, V. 1887.) a Ráskayak oldal-ékeit pólyáknak tartotta, én is (noha megmagyarázni nem tudtam) azon nézetben voltam, míg végre a kétségtelen oldal-ékeket fel nem fedeztem. — Azt ugyan mind eddig nem sikerült kétségtelenül megállapítanom, hogy az osztás felett, repülésre kész, csőrében gyűrűt tartó madár holdsarlón áll-e vagy fészken fiaival. Pótlásul dr. Csánky fentebbi czikkében kifejezett kételyére a Podmaniczky-czímert illetőleg sikerült kikutatnom, hogy egy Podmaniczky család azon korban sast viselt czímerében és sisakdíszül. (L. Siebmacher, és Kisfaludy ltár. M. N. Múz.)

[2] Csánki: Magyarorsz. földrajza. Siebmacher.

[1] Ennek színezése téves, a mennyiben az ékek kapták a pajzs veres szinét s viszont.

[2] A Guthkeled-ivadékok folyton ragaszkodtak ősi sisakdíszükhöz, kivéve a Buthkayakat s rokonaikat, kik a naturalizált farkasfogakat függélyesen a sisakra téve a szárnyak nélkül használták, mely e nemzetség rendes sisakdísze volt. A Kisvárdayak és Kunok egyidőben

thori (1437), az Országh (1482), a Maróthy (1493) és az Amade (1782) családok címereinél látjuk (46—49. ábra) — ez esetben a heraldika szigorú szabályai szerint — a színek is ismétlődnek, s az Amade család sisakdíszének ismert színe nem útbaigazításul, hanem csupán állításunk megerősítésére szolgál.

A teljesen összeállított Guthkeled nemzetségi címer leirása tehát következő: Veresben három fehér jobb oldal-ék; sisakdísz a pajzsalak zárt veres szárnyon; takaró: veres-fehér (*1* ábra). Hogy a

1

Buthkay- és rokonainak 1496-ban adományozott címerpajzs színe miért kék? miért nem veres? csak úgy magyarázhatjuk meg, hogy ezen színváltoztatás főképen a többi teljesen egyező címerű leszármazóktól való megkülönböztetés végett történt. E kivétel még abban is némi magyarázatát nyeri, hogy ezen adományozottak — talán a Buthkayak és Ráskaiak kivételével — nagyon szerény, alig ismert nevűek voltak. Egyébiránt az 1496-iki címer, tehát a kék szín is csak bizonyos családok egyes megnevezett tagjainak adományoztatott.

Hogy az e fajta címeradományozások címerszínei mily csekély értékkel birnak előbbi állításunk ellenében, csak azon két címeradományozást említem, melyben két Kanizsaynak az Osl nemzetség ősi címerképét egyiknél kék, másiknál arany mezőben adományozzák.

Végül állításunk igazolására szolgál a Viczmándyak címere. E család ősi címerét, a növekvő bikát egyik ősanyjuk után bővítették a Buthkayak címerével s e Buthkay-címerben az oldalékek — nem kék, hanem — veres pajzsban vannak.[1]

A mellékelt táblán levő címerek részint olyan családok címerei, melyeknek a Guthkeled nemből való egyenes leszármazása oklevelek tanúsága szerint kétségtelen, részint olyanoké kiknél hasonló leszármazás a címer teljes hasonlósága miatt feltételezhető. Az első sorozatba tartoztak: az Amade, a Bachkay, somlyói Báthory, Buthkay, deregnyői Daróczy, guti Guthy, Kis-Várday, rosályi Kún, Maróthy, guti Országh, Ráskay (középső ág), Rosály, Zokolyi; a másodikba a Bogdányi, palotai Czibak, Drakulya, kuzsalyi Jakch, tarnóczi Tarnóczy, Tegzes de Anarcs, Szentmarjay és gyalui Vass családok, továbbá az 1496-iki címeradományozásban említett Keszegek, butkai Sándorok, Málczayak s Ráskayak (idősb ág). Genealogusainkra vár eldönteni, hogy ez utóbb említett családok szintén egyenes, férfi ágon való leszármazói-e a Guthkeled nemzetségnek vagy azzal csupán női ágon állanak összeköttetésben?

Végül — teljesség okáért — felsorolom azon családokat is, melyek a Guthkeled nemzetségből származnak, de címereik nem ismeretesek előttem. Ezek: Chatáry, Dobi, Márky, Marczalthői, chatári Zalay, Zeleméry.

S noha azon véleményemet, hogy a hol a Guthkeled címer-typust feltalálom, ott az ezen nemzetséggel való összeköttetést is feltételezem, — fel nem adom, de — tekintve azt, hogy a heraldika fénykorában is gyakori eset volt, *hogy örökség, örökbe fogadás, fiusítás stb. által nevet és címert gyakran cseréltek — következtetéseinkben ovatosaknak kell lennünk.* Csak az utolsó Ibrányi örökösnőt Margitot említem, ki 1414-ben vajai Vay István-hoz ment nőül, utódai a vajai Ibrányi nevet vették fel s ezt használják ma is. Hasonló ehez a Sámbokréthy-Újfalusy fiusítás, hol hasonlón jártak el.[2] Megfordítva történt a Ráskay-Soós fiú-

czölöpösen felállítva használták az állkapocsba foglalt farkasfogakat (tehát az ékek eredeti helyzetében).

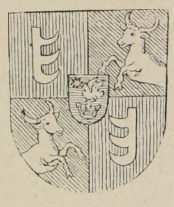
[1] Még döntőbb talán a tény, hogy a Jagellók korában kelt nagyszámu címeradományozásoknál (a Máriássyakét kivéve) egyátalán nem ismertek más pajzsszínt mint a *kéket*; ezt aztán valósággal chablonszerűen használták.

[2] Divék-újfalusi Ujfalussy Boldizsár nőül veszi az utolsó nyitra-sámbokréti Zsámbokréti örökösnőt s vele Sámbokrét egy részét is kapja, fiai: Tamás és Ambrus

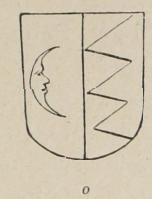
sításnál, hol a «Ráskay-Soós» név mellé az anya czímerét vették fel. Hasonlóan tanúlságosak a Viczmándy-czímerváltozatok. — E család Bácsmegyéből származik, honnan a mohácsi vész után Viczmándy Tamás kővári kapitány elvévén Buthkay Zsófiát, Zemplénmegyébe Buthkára költözik, hol ősi czímerét (*m* ábra),[1] a Buthkay czímerrel megbővítvén (*n* ábra),[2] előnevül «buthkai és izbugyait» veszi fel. Viczmándy László már 1631-ben, azaz egy évvel később, mint a melyből a legrégibb Viczmándy-

m

n

o

Buthkay czímert ismerjük — kezdőbetűkkel ellátott pecsétjén csupán a Guthkeled-ékeket használja, elhagyva ősi czímerét (*o* ábra).

Miként említettem, a Bogdányi, Czibak, Drakulya, Szentmarjai, Tarnóczy[3] és gyalui Vass családok eredetének tisztázása a további genealogiai kutatások feladata leend. A kusalyi Jakcs családot Bunyitay Vincze szintén a Guthkeled nemzetségből származtatja; de ezen család czímerkérdésénél a heraldikának még nagy akadályokkal kell megküzdenie, a mennyiben más régi, Jakcs családra vonatkozó pecséteket is ismerünk, melyeknek czímerjellege a Guthkeled czímerjellegtől teljesen elütő, ámbár a következetesen homályos lenyomatok miatt a *valódi* czímeralakot e pecséteken mind ez ideig nem ismerjük.

Az anarcsi Tegzes család, -- mely magát néha csak Anarcsi-nak írta, — miként fentebb láttuk, czímerében kivétel nélkül a Guthkeled-ékeket használta, birtoka Anarcs félórai távolságra fekszik Kis-Várdától. E családról egyik korábbi munkámban állítottam, hogy az kétségtelenül Guthkeled ivadék, most a legújabb kutatások alapján, ezen állításomat csak megerősíthetem.[1]

* * *

Hogy mennyire szükséges volna egyesült erővel felkutatni s közzé tenni a vidéki köz- és magán-levéltárakban még nagy számban lappangó régi pecséteket, ezt első sorban hazai történetkutatásunk itélheti meg, mert a valódi történésznek el kell ismernie a történelem s segédtudományai közt létező szerves és felbonthatatlan összeköttetést. Heraldika nélkül nem létezik sphragistikus, numismatikus és genealog; genealogia, numismatika, heraldika és sphragistika nélkül történész. Ezen tudományokban találja fel a történész a történelem alapköveit s ezen alapkövek czélszerű felhasználása nélkül nem lesz a történelem egyéb, mint hideg gondolatok sorozata.

CSERGHEŐ GÉZA.

a sámbokréti és divék-újfalusi Sámbokréti nevet veszik fel s az Ujfalussy medvés czímert használják. *A fiusított Sámbokréthyek tehát, miután eredetileg Ujfalussyak voltak, kétségtelenül a Divék nemzetségből származnak*, de nem a többi Sámbokrétyek, kik kihalásukig a két ekevasat használják czímerül. Ennyit felvilágosításul a Turul 1890. 214. l. közlött czikkre a Divék nemzetség czímerkérdéséről.

[1] Ilyen (kezdőbetűs) pecsétet használ: Viczmándy Mátyás Zemplénmegye alispánja, 1559. évben.

[2] Ilyen a Viczmándy-czímeres sírkő Izbugyán, 1630. évből; Viczmándy Sándor pecsétje 1649-ből és az ungvári Sz. Mária szövetkezet anyakönyvében előjövő czímer. A *szív*pajzs nagyon valószínűleg a kihalt Izbugyay család után jutott a Viczmándyak bővített czímerébe.

[3] T. i. a már kihalt ungvármegyei tarnóczi Tarnóczy család, a mely már a XIV. században Tarnóczon birtokolt.

[1] «Himesi és monostori birtokuk a Várdayaknál volt zálogban». «A Várdayak (Kis-Várdayak) 1424-ben Anarcson (Kis-Anarch) kir. adományul kapnak részeket. 1430. Anarcson vesznek zálogot». Dr. Csánki M. orsz. földrajza I. 542, 543.

CSALÁDTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 1526. ÉVIG.

I.

A Kis-Palugyai és Bodafalvi Palugyay család.

(Színes címerképpel.)

A Vág folyó balpartján azon nagy kiterjedésű földterület, a melyet nyugatról a Lubella patak, keletről a Polochin — mai nevén Plostyin — vize, délről az alacsony Tátra és északról a Vág folyó határolnak, képezi Liptómegyében azon complexumot, melynek legrégibb okiratos elnevezése «*predium Polugea*» czímen fordúl elő, egy IV. Béla király által 1246-ik évi szeptember 11-én Zólyommegyében Polona váralján «Datum in Zolum sub castro Polona . . . tercio Idus Septembris . . .» kiadott oklevélben.[1]

A Palugyay családnév ezen helynévben gyökeredzik, innét származott, innét ágazott el. Maga a predium Polugea első birtokosa Detre zólyomi comes fia, Miklós volt, a mely terület valószinűleg megszálló helye, terra descensualisa volt az említett comesnek, mert a fentebb idézett 1246-ik évi oklevél szerint IV. Béla a Hunth várához tartozott, de attól elkülönített Gormoth földét neki cserébe adja a *Nova Villa* és Polugea nevű prediumaiért «quandam terram castri nostri de Hunth que Gormoth vulgo nuncupatur . . . in permutationem prediorum suorum Nove Ville scilicet et Polugea in Liptov existentium.»

A predium jelző eléggé megmagyarázza azon tény körülményt, hogy ha az nem is puszta: *deserta*, de mindenesetre a községi élet hiányával volt, a mi már magában a terület topografikus helyzetében találja meg természetes magyarázatát, s a melyből a Polugea helynév eredetét is felismerhetjük. Az a hely t. i. a hol a mostani Nagy-Palugya község alatti sík föld északnak Dechtár — azelőtt Vidafelde — felé, és a mostani Kis-Palugyától délkeletnek a deménfalvi és verbiczei határ felé elterül, két mocsár volt, s ott, a hol különben a községek keletkezésének lehetősége meg volt, a mocsárok miatt építkezni nem lehetett; községeket alapítani nem mutatkozott előnyösnek. Hogy ez a sík terület csakugyan mocsaras volt, világosan bizonyítja két oklevél 1287-ik évből,[1] melynek egyikében, midőn t. i. Zemche fiainak egy földrész kihasíttatik Kis-Palugya határából, ott határozottan mondja az oklevél: meta autem ipsorum inter *duos palludes* . . . vocata, s ez nem lehet latin fordítása a *Palugea* szónak, s csak a «két mocsár közötti földet» jelezheti; s ha már a Polugea szót latinúl kivánta kifejezni az oklevél írója, akkor bizonyára «inter duos Polugeos» írta volna. Bizonyítja ezt továbbá egy másik, ugyanazon évben 1287-ben kelt oklevél is, melyben az imént említett föld határai elszámláltatnak, s a «*Nadaspatak*» kifejezésre bukkanunk, a mi bizonyára a kihasított terület sáros, nádas voltára vonatkozik. Itt tehát a helyrajzi viszonyok latin nevéből torzúlt el a Polugea s később Palugya hely- és Palugyai családnév. A predium kifejezés itt, mint birtoklás, nem jelenthetett egyebet, lakatlan, kietlen területnél, mert a «predium Polugea» 1246-ik évben a községi élet legkissebb nyomait is nélkülözé, s csak később keletkeztek a számos községek, melyek a XIII. század második felében e nagy területen a cultura szolgálatában állottak, midőn már t. i. ezen terület királyi adományozás útján feldaraboltatott. De végre maga azon tény is, hogy ezen prediumot IV. Béla király elcserélte Miklós comessel, rámutat a szándékra, hogy eladományozás által, kissebb-nagyobb darabokban, könnyebben és szükségképen benépesíthető telepítések által lakhatóvá lehessen s mintegy irtása által a Vág folyó mentében elterült erdőségeknek, az iparnak, de kivált a földművelésnek alkalmatossá tétessék.

Nem ily absolut értelmezésben veendő a Villa Nova predium jelzője, mert ezen a birtokrészen már 1233-ban község létezett, s mig azt a hivatolt 1246. évi oklevél a «villa» kifejezéssel apostrophálja, 1233-ban az a magyar «folu» szóval jeleztetik: Oyufolu = Újfalu,[2] később azon-

[1] Árpádkori új okmánytár, II. k. 189. l.

[1] Csemiczky József levélt. Csemiczen, Liptómegye. Eredeti.

[2] Árpádkori új okmánytár, I. k. 304. l.

ban a név elveszett, s a latin «Villa Nova» szóból keletkezett a szlávos hangzású Illanova.

Hosszú évek során tartott az irtási munkálat, míg a predium Polugea széltében és hosszában benépesült s rajta, az adományozások által eldarabolt területen virágzó községek keletkeztek. Csak 1264-ik évben veszi kezdetét a települések sora, s majdnem a legkésőbbek egyike azon két község, Palugia és «Kisew Palugia», a melyek ezen földterületnek első ős eredetű neveit fentartották.

Az 1267-ik évi deczember 19-én «XIII kalendas Januarii» kelt s IV. Béla király által, olaszii Gekmén és Tyvan részére kiadott adománylevélben találjuk első nyomát a határleírásnál annak, hogy Paluga már ez évben megtelepített község volt «. . . et ibi continguntur terre *ville Paluga* . . .»[1] A terra Palugea feldarabolása kezdetének nyomait, bár ha már 1246. és 1273. között látjuk, de a kihasított földrészek még nem igen voltak művelés alatt. Bizonyítja ezt azon oklevél is, melyet László király 1273-ik évi május 27-én «sexto kalendas Junii» kiadott, a mely szerint Palugea földét, melyet egykor Borz fia Salamon birtokolt, és Nagy-Palugia község földétől elkülönítve volt, Bogumér comesnek adományozza «. . . quandam terram Palugiam, quam olim Salamon filius Borz a terra magne ville Palugie distinctam tenebat. . . .»[2] Egy későbbi oklevélben magyar kifejezéssel neveztetik «Salomun fulgyé»-nek. Világos ebből, hogy ott Salamonnak csak földbirtoka, de telepítvényes községe nem volt. Ugyanazon oklevélben van első nyoma annak is, hogy az 1273-ik évet megelőzőleg, a Polugea földön a másik község Kissew Polugea megtelepült; s annak valószínű alapítója Chakan volt; az ő fiainak birtokával Salamun-fulgye határos vala «et continguntur terre filiorum *Chakan de minori Palugia* . . .»[3]

Ime a sok érdekes esetek közül, a fentebb előadottakban látjuk egy mozzanatát ama lassú processusnak, a mely a XIII. század második felében, Liptómegye lakhatóvá tétele, benépesítése körül mindenfelé fölmerült. Látjuk a helynevek keletkezését, menetét, látjuk, hogy azon hely, a mely a Palugyay család első ősének bölcsője volt, már mint község, mielőtt azt adományúl kapták, létezett.

Az 1283-ik év az, a midőn a család törzsatyjával első ízben találkozunk, a ki minden valószínűség szerint a Hunt-Pázmán nemzetségből származott, a mit alább kimutatni iparkodunk. Ezt az oklevelekből, keresztnevéről Lászlónak ismerjük, a kiről többet nem tudunk az első adománylevélből, a mely 1283-ik évi augusztus 20-án «Datum in Hunth, feria sexta proxima post festum assumptionis sancte virginis» kelt[1] s a melyben László király, *László* fiának *Bodának* Palugya földéből kihasítandó birtokrészt adományoz, a mely Kis-Palugával határos: «quod nos ob merita servitiorum Boda filii Ladislai . . . de terra Palugya excipiendo . . . ubi jungitur mete possessionis Kis Paluga . . .» Ezen adományt azonban László fia Boda nemcsak saját érdemei jutalmazásául kapta, de azzal egyszersmind Boda testvérének Egyednek halálát, kit a tatárok megöltek, kívánta László király különösen kárpótolni, midőn is az oklevél ezen halálesetre vonatkozó kitétele így hangzik: «et specialiter pro morte Aegidii fratris sui, qui in servitiis nostris impendendo per Tartaros fuit interemptus . . .»

Látni való ezen oklevélből, hogy az adományozás alkalmával Bodának és Aegidnek apja László már nem volt az élők sorában, s hogy Boda a királyi udvarba jutván, ott szerzett magának érdemeket, s ennek lelkésze Egyed is, mint vitéz harczos, a király zászlója alatt tanúsított bátorságának lett áldozata, midőn a tatárok által megöletett. Itt látjuk helyén azon tévedést helyreigazítani, a melynek nyomait Egyed halálára nézve találjuk. Ugyanis ez állíttatik róla: «Egyed 1241 körül a mongoloktól öletett meg.»[2] Egyednek megöletése nem a mongolok első betörése alkalmával történt, hanem László király uralkodása alatt, legkésőbben 1282-ben, minthogy az 1283-ik évi adománylevél Egyedet mint halottat említi, de följegyzi egyszersmind azt is, hogy László király szolgálatában öletett meg a tatárok által. Ez tehát

[1] Árpádkori új okmánytár, III. k. 159 l.
[2] U. o. IX. k. 16. l.
[3] U. o.

[1] Fejér, Cod. Dipl. V. III. k. 161. l.
[2] Magyar Sion, 1865-ik évf. 666. l., 2. jegyzet.

minden valószinűség szerint 1282-ben történt, midőn t. i. László király a megvert kún hadak után iramodva, egészen a nogaj tatárok földéig hatolt. Itt állhatott be azon catastropha, mely Egyednek halálát okozta, minthogy a tatárok második tömeges betörése 1282 előtt a történelemben nem ismeretes, s midőn az 1285-ben bekövetkezett,[1] akkor Egyed már nem élt.

Történelmi fontossággal bír ezen oklevél, azon pragmatikus meghatározás miatt, a melylyel Palugya földét Zólyom vármegyébe helyezi: «de terra Palugya excipiendo in comitatu de Zolum»; a minek értelme csak az lehet, hogy a liptói várispánság Zólyom vármegyének tartozékát képezé.

Lászlónak, a tőle eredett nemzetségek törzsatyjának, Egyed és Boda fián kivűl volt még egy harmadik gyermeke is, I. Péter. Boda alapította a bodafalvi Boda családot, Péternek fia pedig I. András, a Palugyai családnak lőn ősatyjává, a ki mint ilyen 1286-ik évben kapta Kis-Palugyát adományúl László királytól. S míg Boda leginkább testvére, Egyed halála miatt lőn adományosa a Palugya földéből kihasított birtokrésznek: András saját érdemeinek jutalmáúl nyerte el a már akkor benépesített, községgé alakúlt Kis-Palugyához tartozó területet. András ugyanis az említett évben Demeter zólyomi comesnek notáriusa volt, s kivált nagy szolgálatokat tett László királynak megkoronáztatása után, a miért is Kis-Palugyát adományúl kapta: «. . . quod nos considerantes meritoria obsequia et obsequiosa merita magistri Andree filii Petri notarii magistri Demetrii comitis de Zolum . . . continue ac post coronationis nostre exhibita . . . quandam villam nostram scilicet minorem Polugeam vocatam in districtu de Lypto . . . dedimus etc.[2] Ezen oklevél egyik pontja azonban azt is mondja, hogy András ezen jószágrészt már Béla király idejében is birtokolta: «a tempore domini Bele dei gratia serenissimi regis Hungarie avi nostri carissimi . . . habita fuisse denotatur et possessa . . .» Nem ismerjük az oklevelet, melylyel IV. Béla király Kis-Palugyát Andrásnak adományozá, de az, az 1246-ik év előtt nem történhetett, mert csak ez évben jutott az Detre fia Miklóstól csere fejében királyi kézre;[1] annak tehát 1247—1269. között kellett megtörténnie, mert már 1273-ban ugyancsak ott találjuk Chákánt,[2] a ki mint említők, Kis-Palugya község telepítője volt.

András mester, mint irástudó s a vármegyei administratio ügyeiben bő ismeretekkel bíró egyén, pályáján előre haladt, s 1293-ban, midőn László király adományát részére III. András november 26-án «sexto kalendas Decembris» megerősíté, ezen oklevélben, mint Demeter zólyomi comes prothonotáriusa emlittetik: «. . . magistri Andree filii Petri prothonotarii magistri Demetrii comitis de Zolum . . . quandam terram seu villam Kissew Polugha vocatam . . . dedimus . . .»[3]

Fentebb tettünk említést arról, hogy András mester atyja Péter Lászlónak fia, Bodának testvére volt, s hogy Chákán, mint Kis-Palugya község telepítője ugyanott egyidejüleg birtokolt Bodával és Andrással.

Úgy látszik, hogy a kis-palugyai birtoklás Boda, Chákán és András között jogsérelmekre, elbirtoklásra és egyenetlenségre adott okot; s mert habár Boda jogai védelmére 1285-ben a Kis-Palugya felőli 1283-ik évi adománylevelet átiratta,[4] ez az ellenségeskedést közöttük méginkább szította, míg végre tizenhárom év után 1298-ik évben osztályt és határjárást kértek; és Demeter pozsonyi, zólyomi és sárosi comes előtt a választott bíróság által ajánlott megállapodás szerint kiegyeztek és a határjárást megejtették. Az erre vonatkozó oklevelet Demeter comes október 6-án Zólyomban «Zolio, in octavis beati Michaelis archangeli» kiadta. Ezen oklevél szerint megjelentek előtte András Péter fia, Boda László fia és Chákán két fiával Mihálylyal és Péterrel: «Andreas filius Petri filii Ladislai, Boda filius eiusdem Ladislai, Chakan cum filiis suis Michaele et Petro consanguineis eorundem Andree et Boda.»[5] Nyilván való tehát ebből, hogy Boda és Péter András atyja testvérek, illetőleg László fiai

[1] Annal. Austr. Perz IX. k. 713. l.; Cont. Zwellerin u. o. 657. l.; Annal. Salisb. u. o. 809. l.

[2] Palugyai család bodafalvi levéltárában. Eredeti.

[1] Árpádkori új okmt., II. k. 189. l.

[2] U. o. IX. k. 16. l.

[3] Palugyay csal. levélt.

[4] Palugyai csal. levélt. ered.

[5] U. o.

voltak. Chákán vérrokonságát illetőleg közelebbről meghatározni azonban képesek nem vagyunk, mert a netalán erre vonatkozható további adatok a család levéltárából hiányzanak. A Boda család különben a XV. században kihalt, s birtokaik Bodafalván, Kis-Palugyán, Köves-Porubán és Pál-Lehotán mint legközelebb vérbeli rokonokra a Palugyaiak kezére jutott s előnevüket nemcsak Palugyáról, de Bodafalváról is írták és írják a mai napig is. Ugyanezen oklevelet Péter fia András mester, a budai hévvízi szentháromságbéli konventnél ugyanazon év november 25-én «in quindenis beati Martini confessoris» átíratta.[1]

András mesternek az 1298-ik év elején, még verbiczei Batiz testvérével, Miklós comessel is volt kellemetlen birtokfoglalási pöre, midőn is t. i. Miklós comes András mesternek a Vág- és Palugya folyó között fekvő földrészét elfoglalta, de az udvarnál bejáratos vagy befolyásos András mester utóvégre is, a király személye elé idéztette Miklós comest, s ez a kérdéses pörös földrészhez való jogáról, a király előtt örökre lemondott, s azt mint a Palugyához tartozó földrészt, András mesternek harmincz márka bírság mellett átadta. Ezen bevallást és átadást Tamás, az esztergomi káptalan prépostja, ugyanazon év január 13-án, «datum in octavis Epiphanie» András mesternek kiadta.[2]

Alig hogy 1298-ban a határjárás Boda, András és Chákán birtoka között Kis-Palugyán megtörtént, jóformán egy év lejártával, András mester újabb és ünnepélyesebb határjárást kért s a határdombokat megújíttatni kívánta. András király kiadta a rendeletet, midőn is a határjárást az esztergomi káptalan, a túróczi comessel együttesen eszközölték, Myke comes, Demeter mester főispán liptói castellanusának jelenlétében. A határjárásról szóló oklevelet az esztergomi káptalan 1299-ik évi deczember 6-án «in festo s. Nicolai confessoris» adta ki.[3] E hosszú oklevélnek reánk nézve legérdekesebb része, a határjárásnál jelen volt szomszédok és birtokosok névsora. A megjelentek között volt: Botyz Verbiche urának testvére Miklós jobbágyaival, Pázmán fia Demian, Mysal, Kelemen Chysar, Laodan s Tamás nevű fiaival; Baxum fia Bene; Zemche fiai Márton és Bene stb.

Felemlíteni kívántam itt a selmeczbányai városi hatóság által egy 1305-ik évben kiadott oklevelet, melynek tartalma szerint Palludei Vilmos fiai: János, Péter, Henrik és Jakab, Weinantfuelden levő nyolczadrész birtokukat András fiának Henrik comesnek, húsz márka finom ezüstért örök áron eladják.[1] Ha vajjon ez a Vilmos de Pallude és fiai Boda, András vagy Chákántól erednek-e, vagy nem-e egészen más családbeliek, minden egyéb adat hiányában meghatározni nem tudjuk, s ezért a leszármazási táblázaton sem fordúlnak elő, minthogy azokat kellőleg elhelyezni okleveles adatok hiányában képesek nem vagyunk.

Az 1307-ik év sok tekintetben érdekes culturtörténeti adatot nyujt a Palugyai család történetében. Ugyanis Péter fia, András mester, a ki már ekkor árvai comes officialis és castellanus volt, a mint Kis-Palugyán birtoklási jogait kellőképen körűlsánczolta, tehát 1287—1300. közötti években, Kis-Palugyán Szent János apostol tiszteletére kápolnát épittetett, s az a Bódogazzunfalusi anyaegyházhoz csatoltatván, annak fiókját képezé. Hogy miért csatoltatott a Vág túlsó, vagyis jobb oldalán fekvő és Kis-Palugyától messze eső Bódogazzunfalvához, annak legegyszerűbb magyarázatát adja az, hogy közelebb eső más egyház a megye ezen a vidékén nem volt, de nem is lehetett; mert a miért hét évvel később, t. i. a nagy távolság miatt onnat kiszakították, ugyanezen oknál fogva ahhoz nem is csatolták volna, ha közelebb eső más anyaegyház már állott volna. Világos ebből az is, hogy Szent-Miklósnak, a mely alig néhány puskalövésnyire fekszik keletnek Kis-Palugyától, bár ha 1268-ik évben már templom és plebánia-telekkel bírt,[2] egyháza még felépítve nem lehetett, mert különben ennek vált volna fiókjává. Nem volt még akkor temploma a Kis-Palugya határából kihasított Bodafalvának sem, de mint letelepített községnek sem akadunk nyomára a XIII. század végéig az oklevelekben, s maga Boda az adományos is Kis-Palugyán

[1] Palugyay csal. levélt. Eredeti.

[2] A M. N. Múzeum levéltárában.

[3] Palugyai család levélt. Bodafalván. Igen rövid regestája Fejér, Cod. Dipl. VI. II. k. 242. l.

[1] Anjoukori okmt., I. k. 105. l.

[2] Magyar Tört. Tár IV. k. 36. l.

lakott, a mint azt feljebb kimutattuk, s csakis az 1307-ik évben találjuk legelső jelét annak, hogy Bodafaluja már telepítve van, de hogy akkor még temploma nem volt, arról határozottan értesít a most említett 1307-ik évi oklevél. S itt, habár kelletlenűl, még egyszer fel kell említenünk, hogy Boda testvére Egyed nem az 1241-iki tatárjáráskor gyilkoltatott meg, s annál kevésbé volt — mint azt Myskovszky Wagner és Jármay után mondja[1] — ugyanakkor bodafalvi plébános, mert akkor Bodafalván templom nem létezett s absolute nem létezhetett, mert Boda 42 évvel később kapta adományúl azon földterületet, a hol ő a legkorábban a XIV. század elején községet telepített s azt saját nevéről Bodafalvának nevezték s nevezik mai napig is.

Ezen ránk nézve fontos oklevelet 1307-ik évben január 20-án kiadta Tamás esztergomi érsek, a mely szerint András mester árvai comes és castellanus kérte az érseket, hogy tekintettel a nagy távolságra, a mely Kis-Palugya és Bódogazzunfalva között van, engedje meg az általa Kis-Palugyán Szent János evangélista tiszteletére épített kápolnáját, az említett anyaegyházból, a hova eddig tartozott, kiszakítani, s hogy ott a kápolna alatt temetkezhessék: «. . . videntes . . . magnam esse distantiam inter ecclesiam b. Marie virginis de Lypto et capellam magistri Andree comitis et castellani de Arva in villa sua Kis-Palugya vocata, constructamque in honorem beati Johannis apostoli et evangeliste, que iure parochiali ad ipsam ecclesiam b. Marie virginis pertinebat sub eadem cum sepultura applicando . . . pure et simpliciter duximus eximendam[2] . . .» Hogy pedig Bodafalván, Kis-Palugya szomszédságában, még akkor sem volt templom, bizonyítja ezt az említett okirat azon pontja, melylyel Bodát, Mihály fiait és Pétert mint szomszédokat, jobbágyaikkal együtt szintén kiveszi az anyaegyházból: «item Bodam et filios Michaelis ac Petrum cum jobbagionibus, atque vicinos suos de ipsius fidelitate matris Ecclesie, pure et simpliciter duximus eximendam.» Ugyanazon napról keltezve Lodomér honti archidiaconus is kiadta nyilatkozatát, mely szerint megnyugodott az érsek iménti rendelkezése felett.[1]

András mester évek során át tartott egyenetlenségben és viszálkodásban élvén Madach fiával Pállal, és más több szomszédjaival, marhák elhajtása, szolgái letartóztatása és jobbágyainak fogságba vetése miatt, az ebből támadt pöröknek a felek közös megegyezéséből alakított választott bíróság, mely Condas mester, Mothk mester, Othmar és Recke comesekből állott, véget vetni óhajtván, örök békét kötöttek 1319-ik évi julius 13-án az akkori liptói comes Donch mester előtt, oly kikötéssel: hogy ha a felek közűl bármelyik is a másikát megkárosítaná, a békét közöttük felbontaná és igaztalanságot okozna, az esetben, ha ezt Boda bejelentené Donch comesnek, a vétkes fél öt márka ezüstöt fizetend a másik félnek.[2]

A XIV-ik század negyedik tizede Liptómegyében azon időpont, midőn a birtokviszonyok bonyolódni, a jogbiztonság ingadozni kezdenek, részben a törzsvagyonnak, a felszaporodott családok között való felosztása miatt, részint pedig azon maliversatió által, melyet Johannes literatus az oklevélhamisítások e nagy mestere, hamisitásaival előidézett. 1330-ik évtől kezdve sűrűbben akadunk a birtokfoglalások tényeire hamis oklevelek alapján. A jogbizonyítás feleʼte nehézzé, a birtoklás egy napról a másikra kétségessé kezdett válni. Ebből támadtak a hatalmaskodások, az emberölés, a gyilkolások főbenjáró pörei, melyek érdekes megvilágításba helyezik a társadalmi viszonyokat, s a jogszolgáltatás akkori menetéhez becses adalékokkal járulnak. Egy ilyen érdekes eset állott be a Palugyay-család történetében, melynek kiinduló pontja nyilvánvalólag oklevélhamisítás volt, a mely következményeiben elbirtoklást, foglalást, visszafoglalást s végeredményeiben perdöntő bajvívást idézett elő.

Ezen érdekes ügy menetét Donch mester zólyomi comes által 1335-ik évi május 6-án «datum in quindenis eiusdem festi sancti Georgii martyris» kiadott itéletből ismerjük.[3]

[1] Archæologiai közlemények XI. k. 10. l.

[2] Magyar Sion I. k. 521. l. Palugyay Imre közlése eredetiből.

[1] U. o.

[2] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.

[3] Palugyay-család levélt. Eredeti.

Az 1299-iki kispalugyai határjárásnál említettük, hogy ott mint meghivott szomszéd jelenvolt Mysal is fiaival. Ezen Mysal generatiója nem tudni mi módon Boda fiának, Miklósnak egy földterületét, a hol Köves-Poruba község keletkezett, elfoglalta. A vis majoris potentiæ birtokon belől helyezte ugyan a Mysal generatiót, de a békés birtoklást absolute nem biztosíthatta számára; minthogy Boda fia Miklós a Mysal-generatiót épen úgy kiverhette onnat, mint a hogy ezt ők is tették Boda fiával. Csakhogy a jogalap, melyből kiindúlva hatalmaskodásaikat egymás ellen elkövetni sikerrel reménylhették, nagyon is különböző volt. Boda fiát Miklóst ugyan is a régi királyi adománylevelek, és három rendbeli határjárási oklevél fedezték, a melyek pontos meghatározással körülirták a területet, melyet jogosan birtokolnia lehetett, mig a Mysal-generatio ugyanazon földterület egy részét via facti elfoglalván, a birtoklást pör esetén bizonyítani nem tudhatta, s a visszafoglalás bekövetkezhető esélyének kitéve levén, gondoskodnia kelletett oly jogbizonyítékokról, melyek alapján birói itélettel visszakaphatta birtokát. Erre nézve nyilvánvalólag csak azon eszközhöz nyúlhatott, melyet azon időben Johannes literatus adott jó pénzért kezébe azoknak, a kik kétes birtoklásuk bebizonyítására csak hamisított oklevelekkel élhettek a bíróság előtt. Nem csoda, ha sok esetben a művészileg készült hamisítványok a birákat is megtévesztették, s a jogtalan elfoglalás sanctiót nyert a biró itélete által az igaz tulajdon ellenében; midőn Budán a király, a főrendek, bárok, prælatusok is bámúlva nézték saját pecséteik másolatait, az okleveleket, melyeket Johannes literatus lakásán találva Budára felvittek.[1]

A Mysal-generatio készíttetett magának okleveleket, melyek a bekövetkezhető eseményekkel szemben őket birtokukban védeni lettek volna hivatva, akár a visszafoglalás, akár pör esetén a birói itélet ellenében. Az első eset csakugyan be is állott, mert egy szép reggelen a Mysal-generatio arra ébredt fel, hogy Boda fia Miklós hatalmaskodás útján őket egy rész birtokukból kiverte, s azt el is foglalta. Ezt az esetet és ez ügy további folyamatát Donch mester zólyomi főispán említett itéletében[1] következőleg adja elő. Megjelent ugyanis előtte nagy Miklós István fia, Mysal unokája, úgy a maga mint más rokonai nevében, ugymint Kelemen fia Phyle, és ennek két fia, Petheu és Bogen, továbbá ugyanazon Kelemen két fia, János és Pál; Tamás fiai Péter és Jakab; Laodan fiai, Bochkor, István, Barthos és Butka; végre Pál fia Stenk, Mysal unokája nevében; továbbá Péter fia Bertalan és testvérei Miklós és Lőrincz, Damian fiai Jakab, Simon, József, Kozma fia Bathiz, és Miklós fia Mihály megbizásából. Ez alkalommal Mysal unokája Miklós Boda fiát Miklóst, augusztus 1-ére «ad octavas sancti Jacobi apostoli»[2] Donch mester személye elé idéztette, midőn is előadták, hogy Boda fia Miklós, egy őket örökség útján illető földrészüket a Palugya folyó mentén északra, melyet elődei László király adományozásából bírtak, elfoglalván, visszatartja. Ezt hallván Boda fia Miklós, kinyilatkoztatta: hogy nemcsak azon földrész, a melyet állítólag elfoglalt, de az egész birtok, a melyben a Mysal generatio jelenleg is űl, őtet illeti László királynak azon oklevele alapján, melyet apjának Bodának, ennek testvére Egyed halála okából kiadott, a ki László király szolgálatában a tatárok által megöletett. Erre Donch mester elrendelte, hogy márczius 29-én «in octavis medii quadragesimæ» előtte megjelenvén, mind a két fél említett okleveleit bemutassa. A kitűzött határidőre megjelenvén a felek, bemutatták egymás ellenében László király adománylevelét. Szorgos vizsgálat alá vevén Donch mester az okleveleket, úgy találta, hogy azok csakugyan a kérdéses földbirtokra vonatkoztak. Mire nagy Miklós és Bertalan saját és többi érdektársaik nevében, Donch mester személye előtt egyhangúlag és közös akaratból kijelentették, hogy a Boda fia Miklós által bemutatott adománylevél hamisítvány, s neki párviadalt kináltak: «privilegium dicti Nicolay filii Boda falsum fore acclamando, duellum eidem porrexissent.[3] Boda fia Miklós ellen-

[1] Magy. Tört. Tár IV. k. 4. l.

[1] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.

[2] Minthogy Donch mester itélete 1335-évi május 8-án kelt, az itt idézett augusztus 11. 1334-ik évben volt.

[3] A «duellum eidem porrexissent» kifejezés itt azon akkor dívott szokást jelzi, melynél fogva a kihívó fél egy darab faczöveket nyujtott át a kihívottnak, s ha azt ke-

ben a maga részéről az összes Mysal-generatio által bemutatott, s minden birtokukra vonatkozó oklevelet hamisnak és rossz vétkes szándékból koholtnak mondotta, s a magáét igaznak és jogosan birtnak állítván, tőlük a kinált párviadalt elfogadta. Mondja tovább Donch mester, hogy ezen eset felett törvényt űlvén, itéletileg elhatározta, hogy május 1-én «in octavis sancti martyris Georgii» mindenik fél a maga bajnokával gyalog viadalban a párbaj küzdterén állítását és igazságát Zólyom-Lipcse városában bebizonyítani köteles: «nosque pro tribunali consedendo adiudicantes decrevissemus, quod . . . . cum pugilibus in congressis pedestribus in area duelli in villa nostra in Lypche in Zolio quelibet pars suam assertionem et immunitatem coram nobis deberet comprobare.» Elérkezvén a párviadalra kitűzött határnap, a megjelent bajnokokat a gyalog bajvívás küzdőterére bevezették, midőn is Donch mester három ízben kérdést intézett a Mysal-generatióhoz: ha valjon akarnak-e vagy nem egy párbajt vívni, a mint azt a törvény rendeli? Erre a Mysal-generatio bajnokát[1] egy párbajra ereszteni kinyilatkoztatta, s bajnokuk a párbaj küzdőterén legyőzetett: « . . . tandem . . . dicte partes pugiles eorum in congressus pedestres in aream duelli adduxerunt, ut debebant, ubi nos generationem Mysal ternis vicibus, utrum voluit supra unum duellum dimicare necne, prout iuris est, duximus requirendam, que quidem generatio Mysal omnino super ipsum unum duellum submittendo pugiles eorum dimicare promiserunt, et ipsius generationis Mysal pugil ibidem in area certaminis devinctus exstitit penitus et convictus. . . .»

Minthogy az itéletileg elrendelt perdöntő bajvívás az istenitélet egy nemét képezé a forró víz és tüzes vas próbája mellett, az eredményből levont következmény az lett, hogy Boda fia Miklós igazságát bebizonyította, a Mysal-generatio oklevelét hamisnak, hamis pecsét alatt kiadottnak találta Donch mester itélete, s mint hamis oklevél szerzőjét sujtotta az itélet egyrészt, másrészt pedig Boda fiának Miklósnak igazságot akarván szolgáltatni, a Mysal-generatiot az egész földbirtokból kitelepíteni, házaikat és jobbágyaikat Boda fiának Miklósnak örök időkre átadatni rendelte. Az itélet kijelenté egyszersmind azt is, hogy ha a Mysal-generationak bárminemű olyan oklevelei volnának, a melyeket előtte fel nem mutatott, s azokat Miklós ellen bárminő rossz szándékból visszatartanák, azokat haszontalanoknak, jogerővel nem bíróknak nyilvánítja.[1]

Korántsem nyert ezzel még végbefejezést az ügy, bárha más alakban, más jogczímen, de abból kifolyólag a Boda és Palugyay-ág között sok viszályra és birtokpörre nyújtott alkalmat. Röviddel ugyanis Donch mester párbaj itéletére, a jószágvesztésben elmarasztalt Mysal-generatio birtokait át kellett adni Boda fia Miklósnak. Ez meg is történt, az átadás azonban egy igen lényeges alaki hibában szenvedett, amennyiben a Mysal-féle birtok határjárása a tényleges kézhez adásnál nem eszközöltetett a szokásos tanúk jelenlétében, t. i. a functiónál sem a király embere, sem valamelyik káptalan vagy konvent hites tanúja jelen nem volt, s azon birtokot Donch mester embere resignálta Bodafalvi I. Miklósnak. Ez alkalommal történt, hogy Kispalugyai András Poruba nevű birtokrészét, a mely a Mysal-család földterülete között feküdt, Bodafalvi Miklós elfoglalta, s a Mysal-birtokhoz tartozónak állította. A foglalást csakhamar óvás és tiltakozás követte. Az óvás az egri káptalan előtt 1335-ik évi május 27-én «tercio die festi ascensionis domini» történt meg, midőn is ott Kispalugyay András comes fia, Fülöp mester úgy a saját, mint apja, valamint testvérei I. János, I. Miklós, Márk, II. András, I. Pál és III. András nevében megjelenvén, kijelenté, hogy midőn kis Miklós és érdektársai Bodafalvi kis Boda fiai, I. Miklós és I. Fülöp ellen nem jogosan, de tényleg Donch mester jelenlétében, a párbaj küzdőterén legyőzettek, és e miatt Liptómegyében levő Mysalfalva birtokuk, Boda fiainak kezére jutott és most sem a király, sem a káptalan vagy a konvent hites emberének tanúsága mellett, mint azt az

zébe vette, avval elfogadta a párbajt. Ez iránt lásd Pesti Frigyes «A perdöntő bajvívások» czímü akad. értekezését. Értekezések a tört. tud. köréből, I. évfolyam.

[1] Liptómegyében 1391-ik évben Malatini Péter viselte a Baynok nevet: «Petrus de Malatyn dictus Baynok». Ez Péternek jelző neve volt. Fejérpataky-csal. levélt.

[1] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.

ország szokása szerint a határjárásnál, az örökbevallásnál és a határdombok emelésénél tenni kell, de csupán a Donch mester emberének jelenlétében, az ő Poruba nevű birtokukat, a mely Mysalfalva birtok határai között van, elfoglalta, s annak hasznától és jövedelmétől őket elütötte: ez ellen tehát ünnepélyes óvást emel, s annak haszonvételétől Miklóst és Fülöpöt Bodafalvi kis Boda fiait eltiltja.[1]

Ezen oklevél az, a melyben a Bodafalu helynévvel legelőször találkozunk, bárha az, mint már előbb is említettük, 1307-ik évben, mint Kis Palugya község szomszédfaluja már meg volt telepítve; s mig a *Kispalugyai* családnévvel az 1298-ik évben megismerkedünk, a Bodafalvi családnév, 1335-ik évben a most említett oklevélben fordúl elő legelőször.

A Mysal-generatio 13 évvel birtokainak elvesztése után, még egyszer kísérletet tett azoknak visszanyerésére, s ennek pör útján való érvényesítését meg is kezdette. Törekvése meddő maradt, mert pörét nádori itélettel elveszítette, s a birtok végképen a Bodafalviak kezén maradt. A felperes Tamás fiának, Mysal unokájának Jakabnak neje, Zyki Iván leánya volt, a ki azt a maga és fia Mysal Pál nevében indította meg. A nádori itélet, mely 1348-ik évi május 16-án kelt,[2] a pör lefolyásában a következő érdekes adatokat sorolja fel. Zyki Iván leánya, Mysal Jakab neje a maga és fia Pál nevében Palugyai Boda fiát Miklóst, a mysalfalvi birtok iránt 1348. évi január 13-ára «ad octavas festi epiphanie domini» a nádor elé idéztetvén, a felperes nő, Pál fia nevében és a szepesi káptalan megbizó levelével, a kitűzött határidőben személyesen megjelenvén, általuk a megjelenési határidő elsőbbségi okoknál fogva május 1-ére elhalasztatott: «ratione prioritatis termini ad presentes octavas festi beati Georgii martyris exstitisset prorogata.» A felek az elnapolt határidőben személyesen megjelenvén, a felperes eléadta, hogy a Bodafalvi Miklós által elfoglalt Mysalfalva nevű birtok az övék és őket illeti meg. Erre Bodafalvi Miklós válaszolja, hogy azon birtokot, a melyet felperes saját maga és Pál fia részére igényel, nem Mysalfalvának, de Palugyának hívják, s az oklevelek alapján az ő tulajdonukat képezi; kivánná tehát tudni, valjon minő alapon állítja felperes azt a magáénak? «Quod ipsa possessio, quam eadem domina et Paulus filius eiusdem nomine possessionis eorum ab eo requirerent, non *Myselfalva* sed *Palagya* vocaretur, que efficaciorum instrumentorum vigore sibi pertineret; sed quo titulo dicta possessio eis pertinere debeat, rationem scire vellet ab eisdem . . .» Bemutatja erre Zyki Ivánné András királynak egy 1298-ik évi márczius 30-án «in dominica ramispalmarum» kelt oklevelét, a mely László király okiratát átirja; az Demeter mesternek értesítését foglalja magában, a mely szerint Szepesi János, Demeter mester liptói comesnek apródja egy, a Kispalugya folyó mentén fekvő két ekényi üres földet, László királytól magának adományoztatni kéri: a király erre elrendelte Demeter mesternek, hogy Szepesi Jánost az említett birtokrészbe bevezesse és beiktassa. Ezen bevezetés ellen azonban Chákán fiai Mysal és Péter kispalugyai jobbágyok fiai:[1] «Mysal et Petrus filij Chakan filii jobbagionum de minori villa Palagya . . .» óvást emelvén tiltakoztak, hogy ez az ő öröklött régi birtokuk, a mit ők az összes liptói jobbágyok fiaival bebizonyítani képesek, s kérték az említett birtokrészt náluk hagyni, s hogy őket a többiektől elhatárolja, s hogy Demeter mester kérelmükben megnyugodván, a kérdéses földterületet birtokukban hagyta. Viszonválaszúl Boda fia Miklós bemutatta mindazon okleveleket, melyeket a pörös földrész iránt László és Károly királytól nyert, s kivánta, hogy Zyki Ivánné mutassa be azon okiratokat, a melyekre hivatkozik, minthogy azokat látni szeretné. Mondja továbbá a nádori itélet, hogy habár Zyki Ivánné törvény szerint többszörösen felszólíttatott az általa hivatolt oklevelek bemutatására, azon az egyen kívűl, a melyet már felmutatott, többet elő nem adhatott, mondván, hogy midőn őket Donch mester a pörös birtokból

[1] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.

[2] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.

[1] Ezen okmány hamisított volta már ebből is kitűnik, mert ha Chákán nem lett volna adományos nemes, sem ő, sem fia Péter mint homo regius nem fungálhatott volna 1285-ben egy földrész statuálásánál, mely Bachlor fiának és Leustachnak átadatott. Lásd Árp. új Okmt. XII. k. 442. l.

kitelepítette, a náluk levő okleveleket is elvitte, s azért azon egynél több bizonyítékuk nincsen.

Erre a nádor meghozza az itéletet a következő indokokból: minthogy András királynak patens levele, a mely László királynak kiadványát átiratban tartalmazza, s az Chákán fiait Mysalt és Pétert mint Zyki Ivánné elődeit jobbágyok fiainak mondja, s László király adománylevelét 1287-ben kiadottnak állítja, és annak eredetijét törvényes megkeresésre sem adta elő Bodafalvi Miklósnak megtekintésre, s ugyancsak a megszemlélt patenslevél a víz nedvessége által megfeketült és foltos lett, a mely feketés foltjai miatt gyanusnak tünik fel; s mert László király azon földterületet László fia Bodának, testvére Egyed halála jutalmazásául adta Miklós elődének, s azt Károly király is megerősítette: a pörös földterületet Bodafalvi Miklósnak itéli oda.

A most ismertetett pör felvételét megelőzőleg, Boda fiai Miklós és Fülöp a Donch mester által 1335-ik évi május 8-án kiadott itéletet Pál országbíró által 1336-ik évi márczius 30-án,[1] s László király 1283-ik évi adománylevelét az esztergomi káptalan által átiratván, maguknak kiadatták 1338-ik évi julius 4-én,[2] valamint Péter fia András a maga és I. János, Márk, II. András, I. Pál és másik III. András nevű fiai nevében Károly királytól az 1285-ik évi adománylevél átiratását kérelmezték 1340-ik évi deczember 6-án.[3]

Boda Miklós harczias természetű levén, ez nála gyakran túlzásban tört ki, s heves véralkata oly tettlegességekre ragadta, melyek drága pénzébe kerültek. Igy esett hirtelen haragjának áldozatúl Chyn Gergely, a kit, midőn őt megidézte, megölt. A főbenjáró bűn miatt pört emeltek Miklós ellen, s törvényes itélettel bajvívásban elmarasztalták. Ez iránt Tamás liptómegyei alispán s a négy szolgabiró 1349-ik évi augusztus 26-án «feria quarta proxima post predictis octavis festi assumptionis virginis gloriose . . .» a következő érdekes bizonyságlevelet adták ki.[4] Midőn t. i. Boda fia Miklós augusztus 21-én: «sexta feria proxima post festum beati Stephani regis . . .» magához hasonló három nemes emberrel, az alispán által kiküldött tanú és egy szolgabiró jelenlétében a bódogasszonfalvi templomban bezárkózván, s az iránt, hogy a megidézés idején nála Pál és Gergely nem voltak, továbbá midőn ugyanakkor Barthos fia János, Dániel fiai kis Gál, István és Benedek, Pál fia Kelemen, Boda Miklós apródjai, mindenikök hat-hat magukhoz hasonlókkal ugyan elzárkózván, az előbbeni az iránt, hogy Gergely és Pál a megidézés napján nála nem voltak, az utóbbiak pedig, hogy Gergely meggyilkolásánál ártatlanok lennének, Chyn Leustách és fiai Máthé és Chynege ellen ünnepélyes esküt kellvén tenniök; és hogy elérkezendő levén az augusztus 26-ára kitűzött határidő, midőn is t. i. Boda Miklós és Chyn Leustách bajnokainak a bajvívásra megjelenniök kelletvén Tamás comes előtt, az iránt hogy Miklós Gergelyt nem ölte meg: az eskületétel napján Gergely újvári castellánus, Othmár comes, Pongrácz és Serefel András fiai, András Lőrincz fia és Pouch Tamás fia, mint választott birák közbenjárására, Boda Miklós és Leustách fiai kiegyeztek oly formán: hogy Boda Miklós Chyn Gergely megöléséért és haláláért Chyn Leustáchnak Mátyás és Chynegének száz budai márkát fizetend, még pedig 33 márkát és egy fertót vízkereszt nyolczadában, 33 márkát és egy fertót pünkösd nyolczad napján, 33 és félmárkát pedig Mária mennybemenetelének nyolczad napján, de ha az első határidőt elmulasztaná, akkor birságot fizet, ha a második határnapon nem fizetne, akkor kétszeresen fizet, s ha a harmadik határnapot is elmulasztaná, az esetben elveszíti az előbb teljesített fizetéseket, és mint bajvívásban legyőzött marasztaltassék el . . . Boda Miklós a kitűzött határidőket betartván és Chyn Leustách fiait teljesen kielégítvén, ez iránt Boda Miklóst az alispán és négy szolgabiró nyugtatványozzák.

Boda Miklósnak úgy látszik egyik nélkülözhetetlen életeleme volt a pörlekedés, a rokonok-, szomszédokkali huza-vona és viszálykodás, minthogy ennek nyomait az oklevelekben lépésről-lépésre követni lehet. Erre mutatnak a folytonos határjárások Kis-Palugya és Bodafalva között. Igy pörlekedett Kispalugyai András fiaival 1350-ik évben, midőn is Fülöp deák

[1] Palugyay-csal. levélt Eredeti.
[2] U. o.
[3] U. o.
[4] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.

I. András fia úgy a saját, mint testvérei János, Márk, András és Pál nevében, egy bizonyos földrész iránt tiltakozott ellene, s az egri káptalan előtt megjelenvén, ugyanakkor határleírási okleveleit magának másolatban kiadatta, s újólagos határjárást eszközöltetett. Azon mint szomszéd birtokosok jelen voltak kis Boda, Pázmán fia Damián, Mysal fiaival és Péter fiai Kozma, Miklós, Damián és Péter. Az erre vonatkozó oklevelet kiadta neki az egri káptalan 1350-ik évi február 10-én.[1] Természetes következménye lőn ennek a sérelmek kölcsönössége, a mi mind a két részről foglalásokban, vérengzésekben és gyilkosságokban nyilatkozott; míg végre, a tetemes kárvallásokat megsokalván, az esztergomi káptalan előtt ugyanazon év jul. 12-én békességre léptek, egyrészt Palugyay Boda Miklós, másrészt András fia Fülöp deák mester, a saját és János, Márk, András és Pál testvérei nevében. Kijelenték a káptalan előtt, hogy a köztük fönálló minden egyenetlenség és bosszú kiirtása miatt, egymás között igaz békességre lépnek, és hogy a kártételek, igazságtalanságok, megsebesítések, vérengzések és emberölések révén okozott szenvedéseket, András fiai Miklós mesternek kárpótolják szabadakaratokból úgy, hogy azok miatt pört egymás ellen ne támaszthassanak, s bármelyik fél a másikát háborgatná a múltak miatt, tartozik a másik félnek 100 márkát fizetni a birói részen felül. Ezen kívül a káptalan előtt még 60 márkát lefizettek András fiai Bodafalvi Miklósnak mint visszafizetést azon büntetésért, melyet Bodafalvi Miklós itélet alapján, egy kérdéses erdőterület elfoglalásáért András fiainak fizetni kényteleníttetett. Az egyesség iránti hiteles oklevelet az esztergomi káptalan 1350-ik évi julius 12-én állitotta ki.[2] Ugyanazon napról keltezve az esztergomi káptalan Bodafalvi Miklós, Kispalugyai János, Márk, András, Fülöp és Pál András fiai birtokaiban határjárást eszközölt, s az arról szóló bizonyságlevelet ki is adta.[3]

Az Okolicsányi-család a bodafalvi határtól kelet felé birtokos szomszéd levén, megvolt a kellő érintkezés arra, hogy a két szomszéd között a viszály kitörjön, s egymás nyakába zúdítsák a foglalási, hatalmaskodási és elbirtoklási pöröket. Így keletkezett Akalichnai Péter fia János és Palugyay Boda Miklós között azon hosszú pör, melynek alapját az Akalichnai János által Kis-Palugya határától elbitorolt birtokrész képezé, s a melyet végre Tamás országbiró 1353-ik évi június 3-án «vigesimo die quindenarum octavarum festi beati Georgii martyris» kelt itéletével döntött el.[1] Ugyanis Akalichnai Péter fiát Jánost, Boda Miklós ellen az akalichnai, porubai — most Okolicsna, Szeles-Poruba — Chyrumpna et Harankfiaháza és Zentistfán — a két előbbi régen, az utóbbi a múlt században elpusztult község — nevű birtokba minden ellenmondás nélkül bevezetvén, midőn a Chyrumpna birtokon a határjárást megejteni akarta, ez ellen Boda Miklós óvást emelt, és eltiltotta a káptalan eljáró emberét a határdombok hányásától, azon indító oknál fogva, mert Akalichnai János a határdombok emelése alkalmával, az ő palugyai földéből sokat elfoglalni akart. Támogatta Boda Miklós ebbeli állítását törzsokleveleivel, melyeket ott a helyszínén azonnal fel is mutatott, s melyek alapján a budai káptalan a Palugyafölde, a Chyrumpna és Harankfiaháza között határjárást csinált, s ezen birtokokat egymástól elkülönítette, s így a törzsoklevelek határjárásának megfelelve, az Akalichnai János által Chyrumpna és Harankfiaháza nevű birtokához csatolni akart palugyai terület, Boda Miklósnak itéltetvén, neki átadatott.

Sajátságos tünemény a kis-palugyai és bodafalvi két rokoncsalád viszonyai között ama jelenség, mely a két birtok határai között telepített Poruba — most Köves-Poruba — nevű községhez tartozó birtokrész iránt közöttük egyszerre fölmerült. Azért mondjuk sajátságosnak, mert a jogait féltékenyen őrzött, minduntalan való határjárással és transcriptiókkal biztosított birtokról egyik sem tudá valósággal, valjon az a bodafalvi- vagy a kis-palugyai ágat illeti; míg azt 73 évi jogtalan birtoklás után, az egyik fél a másikának jószántából átadta, szintén sajátságos föltétel mellett.

A jogtalanúl bírt földrész iránti lemondás,

[1] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.
[2] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.
[3] U. o.

[1] Luby Boldizsár benedekfalvi levéltárában az eredeti.

illetőleg a jogos félnek való átadásáról szóló oklevél 1358-ik september 28.[1] «feria sexta proxima ante festum sancti Michaelis archangeli» kelt, melyet az esztergomi káptalan adott ki. Ezen oklevél szerint ugyanis, András mester fiai, Kispalugyai János, Márk, András, Fülöp és Pál egyrészről, másrészről pedig Palugyay Boda Miklós és fiai, János, I. Jakab és II. Fülöp megjelenvén a káptalan előtt, András comes fiai kinyilatkoztatták: hogy miután a Boda Miklós okleveleiből azt látják, hogy a Poruba nevű birtok, mely a Palugya vize mellett a havasok alatt fekszik, Boda Miklóst és örököseit illeti, habár azt atyjuk András mester régi idők óta birtokolta, s jelenleg is az ő kezükön van, abban egyeztek meg Miklós comes és fiaival, hogy az említett Poruba jószágot még három esztendeig birtokolják, annak hasznát vegyék, három év múlva azonban a porubai jószágot Miklósnak és fiainak, ugyanazon határok között, a mint az Miklós okleveleiben leírva van, neki minden vonakodás nélkül visszaadják: «quod prefati filii magistri Andree tribus annis integris dictam possessionem Poruba uterentur sicut prius .... elapsis autem dictis tribus annis prefatam possessionem ipsorum Poruba . . . resignare deberent et tenerentur . . .» ha pedig ezen egyezkedésnek eleget nem tennének, párbajveszteseknek tekintetnének. Kijelentvén egyszersmind azt is, hogy minden a porubai birtokra vonatkozó okleveleiket András comes fiai semmiseknek és érvényteleneknek nyilvánítják.

A túróczi conventnek egy 1365-ik évi deczember 12-én kelt kiadványában[2] Boda Miklós comesnek Scolastica, Klára és Chalka nevű három leányával találkozunk, a mely kiadvány szerint az említett convent, Konth Miklós nádor megkeresésére, palugyai Boda Miklós fiát, I. Jakabot, és ennek említett három leánytestvérét, a lihotai jószágrészbe oly módon bevezettetni rendeli, hogy az egész birtok a leányoké maradjon, kivételével Gergely fiai Ferencz és Benedek jobbágyainak és ezek épületei, földjei és ingóságainak, melyek Jakabnak és testvére János és ennek fia Miklósnak tulajdonát képezendik, a mely jobbágyok a falu alsó szélén északi irányban lakoznak, s kik földjeiket, rétjeiket vegyesen bírják ugyan a többi lihotai jobbágyokkal, de azt teutonicalis jogon élvezik és használják: exceptis duobus jobbagionibus Ferencz et Bene dicto filiorum Gregorii a fine ipsius ville . . . residentibus . . . que terre ipsorum jobbagionum mixtim et in communi cum ceteris jobbagionibus dicti ville Lyhotha in *iure theutonicali*[1] pro nunc tenerentur et haberentur . . .»

A kiegyezkedés eme tárgya befejezését nyerte a túróczi conventnek ugyanazon napról kelt oklevelével,[2] mely a lihotai jószágnak határjárására és átadására vonatkozván, az előbbeni egyezséget tartalmazza, ezenfelől arról is értesít, hogy a határjárásnál mint hites tanú Kispalugyai János fia II. Miklós is jelen volt a többiek között. A határ leírásánál Akalichnai Péter birtokában levő *Hanzfalva* községet említ, «. . . et deinde versus septemtrionem tenendo currit iuxta villam Marci filii Petri de Akalichna *Hanzfalva* vocatam», mely község nevével sem előbb, sem később többé nem találkozunk a megyére vonatkozó oklevelekben, s az teljesen ismeretlenné vált, s valószínűleg régen elpusztult. Végre megtudjuk azt is, hogy ezen jószágrész átadása a három leány részére a hajadoni negyed czímén történt: «super facto quarte puellaris earundem feminarum . . .» oly kikötés mellett azonban: hogy a leányok jobbágyai Jakab erdejében faizási joggal bírjanak együttesen Jakab jobbágyaival, és ha a leányok örökösök nélkül elhalnának, a jószág fiútestvéreire, ellenkező esetben pedig a leányokra maradjon a fiúk eme birtoka.

Nemzedékrendi leszármazására nézve a még mindig Kispalugyainak nevezett családnak, igen kimerítő és bő anyagot nyújt az 1367-ik évben az egri káptalan által június 21-én «feria secunda proxima post festum corporis Christi» kiadott oklevél,[3] a mely egy női hozomány és negyed kifizetéséről szól. Megtudjuk ebből ugyanis, hogy Seli Senk János fia Máthé, Pumsal Pál fia Pál és Pumsal Tamás fia Péter egyrészről, másrész-

[1] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.

[2] Palugyay Imre levéltári hagyatékából saját gyűjt. Eredeti.

[1] Valószinűleg szász telepítvényesek, kik jobbágyi viszonyokban is némi kiváltságokkal birtak más jobbágyok felett.

[2] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.

[3] Palugyay családi levéltárában. Eredeti.

ről pedig Kispalugyai III. András fia Máthé, III. János testvére s ugyancsak ezek testvérei III. Miklós és Péter; Fülöp deák fia IV. András; Márkus fiai I. Márton és II. Pál; Pál fiai IV. János, II. András fiai, I. András unokái, II. János, László, III. Pál és Mihály megjelenvén az egri káptalan előtt, kinyilatkoztatják Máté, Pál és Péter, hogy ők az anyjuk, Katharina, Helena és Sláva, Palugyay András leányai, illetve pedig ősanyjuk I. András neje Anna asszony után járó jegyajándék és negyed iránt, a palugyai és porubai birtokból Liptómegyében, valamint a hevesmegyei Arnuth nevű birtokból teljesen kielégíttettek.

Arra nézve, hogy a most említett hevesmegyei birtok minő úton-módon került András tulajdonába, királyi adomány volt-e az, szerzemény, csere, zálog vagy női hozomány, adatokkal nem bírunk, s a család levéltárában ezen hevesmegyei helynév többé elő nem fordúl.

A családot virágzásának tetőpontjára II. Andrásnak fia II. János vezette, a ki Lajos királynak lengyelországi ügyeiben tett számos és kiváló szolgálatokat, s mint Mária királyné híve, az udvar czélzatait minden tőle kitelhető módon elősegítette. Nem is maradt el a kellő elismerés, a mely János irányában Mária királyné részéről nyilatkozott.

Felsorolása mellett ugyanis azon érdemeknek, melyeket a királyné jutalmazni óhajtott, 1385-ik évi october 6-án[1] «in octavis festi beati Michaelis archangeli» kelt oklevéllel Mária királynő Palugyay II. András fiának, Jánosnak, s általa László és Mihály testvéreinek, és Fülöp fia IV. Andrásnak Oroszországban a Demetrevich birtokban levő és Desk által bírt jószágrészt; továbbá a premislei várhoz tartozó Jesmenich, Plesevich és Popovich nevű birtokokat, melyek a magtalanúl elhalt Ivan neje kezén voltak, adományozza. Ugyanazon napról keltezve Mária királyné Bubek Imre Oroszország kapitányának és premislei várnagynak megparancsolja, hogy a most említett oroszországi birtokokba Palugyay András fiait János, Lászlót és Mihályt és Palugyay Fülöp fiát Andrást bevezesse és nekik átadja. A bevezetést Bubek Imre mások ellentmondása nélkül foganatosítván, az erről szóló oklevelet 1385. november 1-én Lembergből keltezve kiadta.[1]

Ezen adománylevelet az adományosok kértére, a túróczi konvent 1386. évi november 30-án «in festo beati Andree apostoli» teljes szövegében átírta.[2]

1387-ik évi május 26-án a túróczi convent előtt Palugyay András fia II. János, Pál fiával II. Jánossal sessiót, illetőleg belső telket cserél.[3] Ugyanazon év május 27-én pedig a szepesi káptalan előtt[4] Bodafalvi János fia, György neje, Ivánfalvi Gergely leánya Erzsébet után női hozomány fejében kapott birtokrész iránt, Chyliniken — most Hlynik — sógorát nyugtatványozza.

Az 1391-ik évi általános nemesi és birtokvizsgálat alkalmával a Bodafalvára vonatkozó törzsokleveleket, Bubek Imre országbiró előtt Bodafalvi Jakab fia I. Imre mutatta fel.[5] Ezen oklevelek közül három (1290, 1340 és 1352) elveszett, legalább a Palugyay-család levéltárában, hová az összes bodafalvi birtokokkal a Boda-család oklevelei is kerültek, ez idő szerint már nincsenek meg. A kispalugyai birtokokat illető okiratok bemutatója pedig, Kispalugyai András fia, II. János volt, ugyanaz, a ki az oroszországi birtokokat hat évvel előbb Mária királynétől adományúl kapta.[6]

A XIV. századnak lejártával, a családtörténeti adatok leginkább a nemzedékrendi viszonyokat, a további leszármazásokat világítják meg, a beházasodások, a paraphernumok, a quartalitiumok kiadása, s a női hozományok útján szerzett vagyonszaporodás körül forognak. 1410-ik évben, midőn Zsigmond király Tornallyay Sándor kértére, a testvéreivel való osztozkodást elrendeli, február 6-án kelt rendeletével[7] annak keresztülvitelére mint egyik homo regius Palugyay Péter, II. András fia is említve van. 1415-ben Kispalugyai II. András fia Mihály, Chemeházi Lőrincz leánya Klára és Platthy Péter neje Erzsébet nevében a szepesi káptalan

[1] Eredeti a Palugyay-csal. levélt.

[1] Fejér Cod. Dipl. tom. X. vol. 1. pag. 261.
[2] Az eredeti Rády Ubald birtokában Kis-Palugyán.
[3] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.
[4] Szentiványi-csal. levélt. lit. et fasc. 2. Nr. 15.
[5] Magy. tört. tár IV. köt. 12. lap.
[6] Magy. tört. tár IV. köt. 12. l.
[7] Pottornyay Eduard szentiványi levélt.

előtt egy bizonyos tiltakozási ügyben jelent meg, mint az említettek felhatalmazottja február 24-én.[1]

Az 1417-ik év a két család történetében váló pontot képez, a mennyiben Boda leszármazói közűl ketten, t. i. II. Jakab fia Timót, és II. Miklós fia Imre, Zsigmond királytól Constanzban 1417-ik évben címeres levelet kapnak. E címeres levélben először fordúl elő a *Bodafalvi* előnév, míg a megelőző évekből szóló oklevelek Boda unokáit és leszármazóit rendesen *de Palugya* írják. Itt nyer tehát első ízben pragmatikus elismerést a *Bodafalvi Boda* név. A címerkép: ezüst mezőben, zöld gyepen rózsafa mögött, rózsa után ugró természetes színű nyúl; a sisak oromdísze ugyanaz, foszladék vörös és zöld. Felette sajnáljuk, hogy a czímerlevél szövegének tartalmát tüzetesebben nem ismertethetjük, miután azt csak néhai báró Nyáry Albert leírásából ismerjük,[2] s halála óta, úgy látszik, elkallódott; utánjárásunk legalább eredménytelen maradt az oklevél megtekinthetése tárgyában.

Ezen ténynyel az egy törzsből eredett két család, Boda ága régen elválva egymástól, nemzetségi traditióival is szakított; s míg a Kispalugyai András régi czímerképét megtartá, a Boda-család az újabban adományozott czímert vette használatba, mindenütt ott, hol ennek kifejezése ténykedésüknek kiváltságos nyomatékot kölcsönözhetett.

1419-ik évben Kispalugyai András fia Mihály; Görgey Péterné, Zsigray György leánya Klára, a liptómegyei Kis-Gybe nevű birtokban magát a Zsigrayak portiójába bevezettetni akarván, az evvel megbízott túróczi convent hites embere mellett, mint homo regius van megnevezve.[3]

A most említett Mihálynak fia Gergely, vezettetve hajlamai által, a papi pályára lépett, s az oklevelekben nevével legelőször az 1420-ik évben találkozunk Máté esztergomi kanonok és érseki helyettesnek július 8-án «ad quintum decimum diem festi beati Johannis baptiste» kelt kiadványában, midőn is ott megjelenvén, úgy a saját, mint atyja Mihály nevében, kavai Korch Péter fia Domokos ellenében igényeket támaszt Korch Péter húga Katharina, Kispalugyai András neje, illetve Gergely édes anyjára eső női hozomány, jegyajándék és negyednek, a Korch-család kavai birtokából való kifizetése tárgyában.[1]

Tiz évvel később Gergely az esztergomi egyházmegye felszentelt papja és nyilvános jegyzője, 1430-ik évi április 30-án Rózsahegy városának ügyvédvalló nyilatkozatát állítja ki, s kézjegyét így erősíti meg: «Et ego Gregorius Michaelis de Kispalugia presbyter Strigoniensis diœcesis publicus imperiali auctoritate notarius» stb.[2]

Az 1367-ik évnél említett Márknak unokája I. Mártonnak I. Gáspár nevű fia, a Szentkeresztiek családjából való Benedek, Imre, Pál, Miklós és István osztályos atyafiak statuálásánál, Zsigmond király által 1422-ik évben mint homo regius lett kiküldve.[3]

I. Mártonnak Klára nevű leányáról világosít föl bennünket egy 1425-ik évi január 5-én kelt oklevele[4] a túróczi conventnek, mely szerint Klára, Kispalugyai Márk és neje nádasdi Bogo leányának, Annának leánya, kozmáli Heges Miklós özvegye, később Turáni Tamás fia, Bálint neje: «ad legitimam petitionem nobilis domine Clare vocate filie Marci de Kispalugya per eundem Marcum ex nobili domina Anna vocata, filia condam Bogow de Nádasd legitime propagate, relicte videlicet condam Nicolai dicti Heges de Kozmál nunc vero consortis Valentini filii Thome de Turán — most Thuránszky — nobilis comitatus Lyptoviensis . . . .» kijelenti, hogy első férje kozmáli Heges Miklóshoz vitt jegyajándék és női hozománya ugyanannak mindkét kozmáli birtokából Barsmegyében, mely jelenleg ghymesi Forgách Péter és fiai György, János és István, továbbá Forgách János unokái, Miklós fiai: János, István, Imre, László, Péter és György tulajdonához tartozik, az említettek által neki teljesen kifizetve lett, a közbenjárt választott birák tanácsára, minek következtében a további pörlekedéstől eláll, s magát kielégítettnek tekinti.

Midőn 1438-ik évben április 13-án kelt bizony-

[1] Saját gyűjtem.
[2] Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala, 110. lap.
[3] M. n. múzeum levéltár.
[1] Pongrácz Albert gyűjtem. Andrásfalván.
[2] Az eredeti Liptómegye levéltárában.
[3] Fejér Cod. Dipl. tom. X. vol. 6. pag. 977.
[4] M. n. múzeum könyvt., Forgách levélt. Eredeti.

A PALUGYAY-CSALÁD CZÍMERE

1476. ÉVBŐL.

sága szerint a túróczi conventnek, Albert király rendeletére Platthy Péter fiait: Miklóst, Györgyöt és Gergelyt, továbbá Platthy Bálint fiát Tamást Chimhova árvamegyei és Nagy-Palugya liptómegyei birtokba bevezeti, az utóbbi jószág statutiójánál mind szomszéd birtokosok Kispalugyai I. Gáspár és III. Miklós is jelen voltak.[1]

Azon körülmény felmerültével, hogy Chemeházi Jakab, egy a kispalugyai határban elterülő, s az ő birtokuk tőszomszédságában levő földrészt új adományozás czímén magának megszerezni akarta, jogaiknak védelmére Kispalugyai II. András fia Mihály, III. András fia Balázs, I. Márton fia I. Gáspár, a szepesi káptalanban ünnepélyes óvást emeltek Chemeházi Jakab ellen az említett elfoglalás miatt, a királyt pedig eltiltotta annak eladományozásától. Az ez iránt kelt bizonyságlevelet a káptalan deczember 15-én 1440-ik évben kiadta.

Az elmúlt idők folyamában, lehet hogy még a XIV. század elején a Bodafalviak által Bodafalván felépített templom s a már 1307-ben létezett s a bódogasszonyfalvi egyháztól elszakított, kispalugyai parochialis templom között oly viszony keletkezett, mely a két család közötti fenálló viszályt szítani indító okúl szolgálhatott. Ezen körülmény, a Szent László királyról nevezett bodafalvi egyház miatt, mely eleinte a kispalugyai fiókja volt, s utóbb anyaegyházzá emelkedett, kitört ellenségeskedéseket, végre a két család megszüntetni kivánván, a budai káptalan előtt 1453-ik évben július 11-én:[2] «in festo sancti Barnabe apostoli» közös egyességre léptek, s a bodafalvi egyházat az esztergomi szentszék által hozott itélet értelmében, békében hagyni óhajtván, minden ezen egyházra vonatkozó okiratokat, elmarasztaló, idéző, vizsgáló határozatokat, de kivált azokat, melyek az ő parochialis templomuk jogai ellen adattak ki, semmiseknek és joghatálynélkülieknek nyilatkoztatták ki, ötven márka denár birság fizetése mellett, ha az egyességet az egyik vagy másik fél meg nem tartaná. Az egyezkedő felek Bodafalvi Mihály és fia Miklós; továbbá Kispalugyai Mihály fia Miklós és huga Mártha és ennek gyermekei valának.

[1] Platthy Gáspárnak Nagy-Palugyán őrzött hiteles másolata után, kiadva Liptómegye levéltára által fasc. 23. Nr. 502.

[2] Magyar Sion, I. köt. 520. lap.

1465-ik évben Malathyni Demke Gergelynek egy kisolaszii curiába való bevezetésénél, a szepesi káptalan Kispalugyai IV. Miklóst mint szomszédot megidéztette, s az az átadásnál jelen volt. Az oklevél kelt ugyanazon év november 11-én.[1]

1469-ik május 29-én «feria secunda proxima post festum sancti Urbani papae» az esztergomi káptalan, Kispalugyai I. Gáspár fia II. Márton kérelmére, András királynak 1299-ik évben kelt oklevelét átírja.[2]

A mennyire kivált a XIV. században II. András fia János a család többi férfitagjai közül, s mint birtokszerző az oroszországi jószágokkal gazdagítá családját; a XV. században épen oly előkelő szerepet biztosítottak maguknak Kispalugyai Lipthai I. Gáspár fiai Bálint és II. Márton azon kitünő érdemeik által, melyeket a király szolgálatában szereztek, midőn is jutalmazásúl 1476-ik évi június 2-án «in festo Penthecostes» Budán keltezett czímerlevelet kaptak,[3] a mely a következő czímerképet tűnteti fel: a vízszintesen kettémetszett pajzs felső aranymezőjében kinövő fekete sas; az alsó kék mezőben hat ágú aranycsillag, a sisakdísz, öt ágú leveles koronából kinövő piros sas-szárny, hat ágú aranycsillaggal megrakva. Takaró mindkét oldalt kék, piros, mint azt a mellékelt, s az eredeti után másolt színes lenyomat mutatja.[4]

[1] Demke Frigyes malatini levélt. Eredeti.

[2] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.

[3] Palugyay-csal. levélt. Eredeti.

[4] A Palugyay István bodafalvi levéltárában levő, jól conservált czímeradományozó oklevélnek szövege a következő:

Mathias dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc. vobis fidelibus nostris nobilibus Valentino et Martino filiis condam Gaspar Lypthou de Kyspalwdua salutem et gratiam regia cum benevolentia et favore. A claro lumine throni regie maiestatis velut e sole radii nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dependent claritate, ita ut omne nobile generositatis insigne a gremio proveniat regie dignitatis. Sane tum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillime supplicationis instantia(m) pro parte vestri nostre oblate celsitudini, tum etenim consideratis fidelibus servitiis vestris, quibus, uti didicimus, sacre regni nostri Hungarie corone et maiestati nostre temporibus et locis opportunis cum omni fidelitatis constantia ferventisque animi zelo exhibitis et impensis, et ut eo ferventius imposterum quoque studeatis inservire, quo se se atque vestros singularibus honorum gratiis a nostra maiestate conspexeritis esse insig-

A Palugyay-család őseinek, illetve törzsatyjának nemzetségi leszármazásáról itt látjuk helyén egyet-mást elmondani, minthogy erre némi támpontot és indító okot nyújt nekünk, a Mátyás király által adományozott s itt ismertetett czímeres levél.

Az 1476. évi czímer kétségtelen czímerbővítés, minthogy az két czímerképet tűntet fel, vágott paizson; a XIII—XIV. századbeli czímerpaizsnak egy osztatlan mezője volt, melyen az egyik czímerképnek helyes arányokban elférnie kelletett. Önkénytelenül elénkbe nyomúl a kérdés, a két czímeralak közűl, melyik volt a családnak ősi, régibb czímere: az előkelőbb helyen, vagyis a paizs felsőbb osztályában látható fekete sas (itt a czímerösszetétel következtében növő, kiemelkedő helyzetben ábrázolva), vagy az alsó osztály csillagja? Véleményem szerint a czímer főképe még ezen kényszerű elhelyezésnél is

nitos, vobis et per vos vestris heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, que videlicet in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis apropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt atque distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, imo ex abundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur; ut vos vestrique heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium a modo imposterum ubique in preliis hastiludiis torneamentis duellis et aliis omnibus exercitiis militaribus et nobilibus, necnon sigillis, velis, cortinis, annulis, et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis, cuiuscumque status conditionis dignitatis et preeminentie homines existant, insignitos dici ac veros nobiles nominari et teneri volumus atque etiam reputari, gestare omnibusque et singulis gratiis honoribus libertatibus et prerogativis, quibus ceteri nobiles milites ac proceres et clientes regni nostri armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, frui et gaudere possitis atque valeatis, de talismodique singularis et specialis gratie antidoto merito exultetis et tanto ampliori studio ad honorem regie celsitudinis vestra de cetero solidetur intentio, quanto se se largiori favore regio preventos esse conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro quo ut rex Hungarie utimur inpendenti communitas eisdem duximus concedendas. Datum Bude, in festo Pestecostes, anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. decimo nono, Bohemie vero octavo.

Relatio Georgii prepositi Qu[inque-ecclesiensis] thesaurarii.

a csillag maradt, minthogy a sisak oromdíszén nem a sas, mint első helyen álló kép, de a második helyet elfoglaló ősi csillag van feltűntetve; azt pedig kétségtelennek tartjuk, hogy oromdísz ismétlődése rendesen a főczímer képe szokott lenni. A paizs színét illetőleg a kéket kell az ős színnek tartanunk, minthogy a régi czímerképpel a paizs régi színe is át lett véve a czímerbővítésnél. Ezt indokolja a takaró színe is, mely szintén kék, míg a felső mező arany, és a sas fekete színe a lombozaton nem talált elhelyezést. Megállapíthatni vélem ezek után, hogy a Palugyay- és Boda-család törzsatyáinak ősi czímerképe, kék mezőben hatágú aranycsillag volt.

Ama meggyőző analogiák után, melyeket Csoma József úr «a Hunt-Pázmán-nemzetség czímere» czímű érdekesen tanúságos czikkében elénkbe állít[1] a Szentgyörgyi és Bazini grófok, a Bucsányi, a Forgách, a Jánoky és Vajday, a Kóváry és a Fancsikay-család ősi czímerképeiről, mi is azon meggyőződésre jutottunk, hogy a hat ágú aranycsillag nem a Héder, de a Hunt-Pázmán nemzetség ősi czímerképe volt; s mi is egygyel szaporítjuk a Hunt-Pázmán nemzetségből leszármazott családokat, midőn a Palugyayak törzsatyját, az ősi czímerkép és paizs színe után, a Hunt-Pázmánok nemzetségéből eredettnek állítjuk. Támogatja ezen állításunkat azon számba veendő körűlmény is, hogy a Hunt-Pázmán-nemzetségnek egy ága a XIII. század közepén Liptómegye területén is tartózkodott, s nincs kizárva annak lehetősége, hogy a Palugyayak ismert első törzsatyja László, a Hunt-Pázmánok azon ágából származott, a mely ugyanazon területen lakott, a mely területből László fia Boda és unokája András Péter fia, a bodafalvi és kispalugyai földbirtokot kihasítva, adományúl kapták.

Ugyanis 1269-ik évben Mihály zólyomi, szepesi és beregi comes István ifj. király rendeletére,[2] *Páznán* királyi kincstárnokot, a Paluga és Poloschin nevű folyók között levő birtokrészbe bevezeti, a mely birtok később Páznán fia Damián neve után Damianfelde —

[1] Turul 1890. évf. 115—120. lapon.

[2] Eredetije a Palugyay-csal. levélt. — László királynak 1281-ik évi oklevelében közli Kubinyi Ferencz. Cod. Dipl. Árpád, I. köt. pag. 63.

most Deménfalva — elnevezést kapott. Ezen birtokrész határos úgy Bodafalvával mint Kispalugyával, s a tőszomszédság, az egy földterületen való letelepülés megengedi a föltevést, hogy a fent leírt czímerkép alapján, a Palugyay család törzsei a Hunt-Pázmán-nemzetségből való Páznán kincstartóval egy ágból eredhettek. A Hunt-Pázmánok eme ősi czímerképével, de már bővített alakban még kétszer találkozunk; előfordúl az a Platthy-család czímerében; fekvő ezüst félhold és felette a hatágú aranycsillag kék mezőben;[1] a másik pedig a szentmiklósi plébánia-templom boltozatának egyik zárkövén látható, ugyancsak a fekvő holdon álló hat ágú csillag.[2]

Ősi fészküket a Palugyayak közűl nehányan elhagyván, más-más helyen telepedtek meg. Így találjuk Palugyay Pált «dictus Tóth» mint kassai lakost Abaújmegyében, ki I. Gáspárnak lévén fia, Kassán házasság útján birtokot szerzett, s a Czybser családdal jutott összeköttetésbe. A most említett Czybser Kelemennek neje Benigna elhalálozván, végrendeletileg jószágait Palugyay Tóth Pál kiskorú fiára, III. Gáspárra hagyta, a kinek gyámja Palugyay II. Márton, Bálint, Pál és János testvére, Gáspárnak fia, Mártonnak unokája volt. Az elhalt Czybser Benigna végrendelete Kassa városa és a Palugyayak között sok kellemetlenségnek és viszálykodásnak volt okozója, míg végre a perpatvar megszűntetését mint választott bírák, a városi plébános Márton mester, György altarista, Bethlenfalvi Thurzó Márton és pozsonyi Thalhamyr István eszközölték, a mely szerint a Czybser Benigna végrendelete fentartatván, teljes egészében végrehajtatott, s minden pör beszüntettetvén, az összes okiratok, melyek által a kiegyeztetett ügyre nézve pör indítható vala, semmiseknek nyilvánittattak. Az ezen ügyre vonatkozó okiratot kiadta Kassa város előljárósága, 1477. évi márczius 31-én «feria secunda proxima post dominicam Ramispalmarum»;[3] Ugyanezen egyességet a jászai convent is ezen napról és évről keltezve, szintén kiadta.[4]

1478-ik ápril 28-án «feria tertia post festum beati Georgii martyris» Szent-Miklóson, a liptói alesperes és bódogasszonyfalvi plébános Barnabás, János szentmiklósi és Péter kispalugyai plébános, továbbá Szentiványi Balázs és István, Szentiványi Simon, Petrikfalvai György és Jakab, Fiacsiczi Pál és Szentkereszti Czin Simon választott bírák közbenjárására, Kispalugyai IV. Miklós és Kispalugyai I. Gáspár fia II. Márton között egyesség köttetik, mely szerint Miklós Mártonnak, Pál nevezetű jobbágyát nyolcz esztendőre átengedni tartozik, s ezen évek leteltével Márton ugyanazon Pált Miklósnak visszaadni köteles.[1]

Az 1481-ik évben is találkozunk a Palugyay-család Lipthai előnevével, midőn is t. i. Mátyás király Bálintnak, a király udvarában szerzett érdemei jutalmazásáúl, neki és testvére Mártonnak, továbbá Szentiványi Balázs rokonának a magtalanúl elhalt keresztúri Pálffy János és Imre keresztúri jószágrészét oda adományozza. «.... egregio Valentino Lipthay de Kispalugya ... et per eum Martino fratri suo carnali, ac Blasyo de Szentiván consanguineo eiusdem Valentini ... portiones possessionarias Keresztur in comitatu Liptoviensi, que quondam nobilium Johannis filii Stephani et Emerici Pálffy de Keresztur prefuissent, sed per defectum seminis ... etc. ...»[2] A túróczi conventnek a beiktatásra vonatkozó jelentése július 6-án keltezve előadja, hogy a meghivott szomszédok közűl a beigtatás napján, január 25-én, Dobry János fia György a bevezetés ellen tiltakozott, midőn is megokolandó tiltakozását, Dobry Györgyöt május 1-én a király személye elé idézte. Ugyanezen jószágrész elfoglalásának az említett adományosok ellen, még a bevezetést megelőzőleg, Platthy Györgynek fia György a túróczi káptalan előtt tiltakozott ugyanazon év márczius 27-én.[3]

Kispalugyai II. Mártonnak ama viselkedése, melylyel az árván maradt III. Gáspár érdekeit Kassa városa ellenében — mint azt feljebb láttuk — védelmezte, és Czybser Benigna végrendeleteit érvényesíteni tudta, megtermé a hálaadás gyümölcsét Márton irányában. Az erre

[1] Nagy Iván: Magyar csal. IX. köt. 316. lap.
[2] Arch. Közlem. XIX. köt. II. füz. 27. lap.
[3] Eredetije saját gyűjtem.
[4] Pongrácz Albert gyűjtem.

[1] Saját gyűjtem. Eredeti.
[2] Eredetije Loksánszky Béla gyűjtem. Liptó-Szent-Miklóson.
[3] U. o.

vonatkozó érdekes oklevél szerint, melyet a szepesi káptalan 1481-ik évi november 11-én kiadott;[1] kassai Kispalugyai Gáspár Kispalugyai Pálnak, Kispalugyai Márton testvérének és Tóth Péter leányának, Borbálának fia: «quod Caspar de Cassovia filius quondam domine Barbare filie quondam Petri Tóth de dicta Cassovia .... Martinus de Kispalugya frater videlicet carnalis patris ipsius scilicet Pauli de predicta Kispalugya ....» hálás óhajtván lenni gyámja és nevelő atyja irányában, összes öröklött jószágainak felét, ú. m. kassai kőházát, a város falain kívül levő szántóföldjeit, kertjeit és rétjeit, kassai és zántai szőlőjét, Kispalugyai Mártonnak adja, oly feltétellel azonban, hogy ha Márton örökösök nélkül elhalna, az adományozott jószág visszaesik reá, viszont, ha ő halna el magtalanúl, jószágainak másik fele is Mártonra háramlik.

1483-ik évi február 3-án Guthi Ország Mihály, Keresztúri Imre leányát Dorottyát és keresztúri István leányát Borbálát, a kitűzött birói határidőre történt meg nem jelenés miatt, Kispalugyai Lipthai Bálint és Márton ellenében elmarasztalja.[2]

1485-ik február 19-én a túróczi convent, a most említett Bálintot és Mártont, a kik Szentkereszti István neje Katalin halála után, ennek ingóságait elvitték, de mert azokért annak leányát Borbálát kárpótolták, a fent nevezetteket a convent nyugtatványozza.[3]

A szentkereszti jószágrész birtoklási jogára nézve, a Szentkereszti Dobry és Szentkereszti István egyrészt, másrészt Kispalugyai Lipthai Márton és Szentiványi Balázs között, évek óta húzódó pörlekedés, egyenetlenség megszüntetése tárgyában 1485-ik évi június 11-én a saági convent előtt egyezségre léptek oly formán, hogy a szentkereszti birtokra vonatkozó régebbi és újabb okleveleket, a felek tartoznak Zólyom városában egy kitűzött határnapon bemutatni, melyek alapján Szentmihályi Thuróczy János, Alphy Miklós és más általuk választandó hat hites ember, mint választott birák által hozandó ítélet alá bocsátani.[4]

[1] Pongrácz Albert gyűjtem. Andrásfalván.
[2] Loksánszky Béla gyűjtem.
[3] Szmrecsányi Bagomér levélt. Eredeti
[4] Loksánszky Béla gyűjtem.

A választott birák által hozott ítélet Kispalugyai Lipthai Bálint és Mártonnak kedvezett, minthogy a szepesi káptalannak Mátyás király elrendelvén a most említetteknek a szentkereszti birtokba való bevezetését, az eszközölt bevezetésről szóló jelentését a káptalan 1485-ik évi november 4-én kiadta.[1]

A Kispalugyay családnév első okleveles ingadozása 1489. évben tűnik fel először, midőn is Bálint, János, Márton és Gáspár testvérek nem többé de Kispalugya, hanem de Palugya iratnak. Ezen ingadozás egész 1536-ig tart, mely időközben hol Kispalugyai, hol Palutzky, hol Palugyaynak neveztetnek; ezen túl azonban a Palugyay név állandóan megszilárdulván, a Bodafalvi és Palugyai előnevet fölveszik, a mint t. i. a Boda-család utolsó sarja a XVI. század első felében kihalt, s birtokaik vérrokonság alapján a Palugyayak kezére kerültek.[2]

Palugyai Lipthai Bálintnak valami hatalmaskodási ténye forogván fen a székesfejérvári káptalan és prépostja, Domokos ellen, ezen ügy Báthori István országbiró ítélete alá kerülvén az erre vonatkozó oklevelet 1489-ik évi október 28-án kiadta.[2] Előadja ebben az országbiró, hogy megjelenvén előtte a székesfejérvári káptalan és Domokos prépostja nevében Abai Pál: «Paulus de Aba pro venerabili domino Dominico preposito, et capitulo Albensi . . .» előadta, hogy Palugyai Lipthai Bálint ellen hatalmaskodási ténye miatt már előbb pert indítván, az időközben elhalt Bálint birtokait ennek testvérei Palugyay Márton, János és Gáspár örökölötték, s ezért Bálintnak hatalmaskodási tényével annak testvéreit akarták terhelni; de mert a nevezett testvérek a prépostot és a káptalant Bálint hatalmaskodása iránt minden módon kielégítették: felhatalmazásánál fogva Bálint testvéreit minden további vád, vizsgálat, idézés, nyomozás és ítélet alól fölmenti, s az ellenök beadott mindennemű iratokat, okleveleket semmiseknek és jogerőtleneknek nyilvánítja.

Boda családja kihalóban levén, annak utolsó tagjával a XVI. század első felében még kétszer találkozunk, de már nem ősének nevén, hanem bizonyára Egyednek, a tatárok meggyilkolása

[1] U. o. Eredeti.
[2] Saját gyűjtem. Eredeti.

révén reájuk száradt csúf neve után, bodafalvi Thatárnak van írva az oklevelekben. Ez pedig Imre, Miklósnak fia, a ki 1492-ik évi deczember 6-án kelt [1] országbirói ítéletben, Borswai Benedek elleni ügyében a kitűzött határidőben megjelenvén: «nobilis Emericus Thatár de Bodafalva» előadta, hogy az esztergomi káptalan által 1358. évben kiadott, s atyjának Liptómegyében levő Poruba birtokát illető oklevelét, a királyi ügyek igazgatója Borswai Benedek magánál tartja, s a melyet jogainak védelme miatt visszaadatni kíván: «quomodo quedam litere capituli ecclesie Strigoniensis fassionales confecte factum possessionis Poruba vocata .... ipsumque Emericum Thathar in certa parte concernentes erga Benedictum de Borswa directorem causarum regalium haberentur, pro tuitione jurium suorum retrahere vellet». Erre Borswai Benedek kijelenté: igaz ugyan, hogy az említett oklevél nála van, de azt nála bizonyos nemes emberek letéteményezték megőrzés végett, de kész azt átiratban Thatár Imrének kézbesíteni. Ezen nyilatkozat után az említett okiratot az országbíró átírta.

Imre, az utolsó sarj, 1517-ben már nem élt, mert egy ugyanazon évről január 14-én kelt, s Vidafeldi Benedek s a négy szolgabiró által kiadott oklevélben, már mint néhai említtetik Urban Tamás zálogváltási ügyében, mely szerint a szülei által Bodafalvi Thatár Imrének elzálogosított zahorjáni birtokrészének kiváltási jogát Szentkereszti Czin Mihályra átruházzák.[2]

1493-ik évi márczius 27-én a szepesi káptalan Kispalugyai Pál fia Gáspár kértére az esztergomi káptalan által 1350-ik évben kiadott oklevelet átírja.[1]

Érdekes azon oklevél, melyet lomniczi Horváth András 1507-ik július 12-én Bódogasszonyfalván állított ki, mely szerint Gergely, liptói alesperest és bódogasszonyfalvi plébánost nyugtatja a felől, hogy Kispalugyai Gáspárnak a nemesek birtokairól szedett papi tizedeket ajándékozta és átadta.[2]

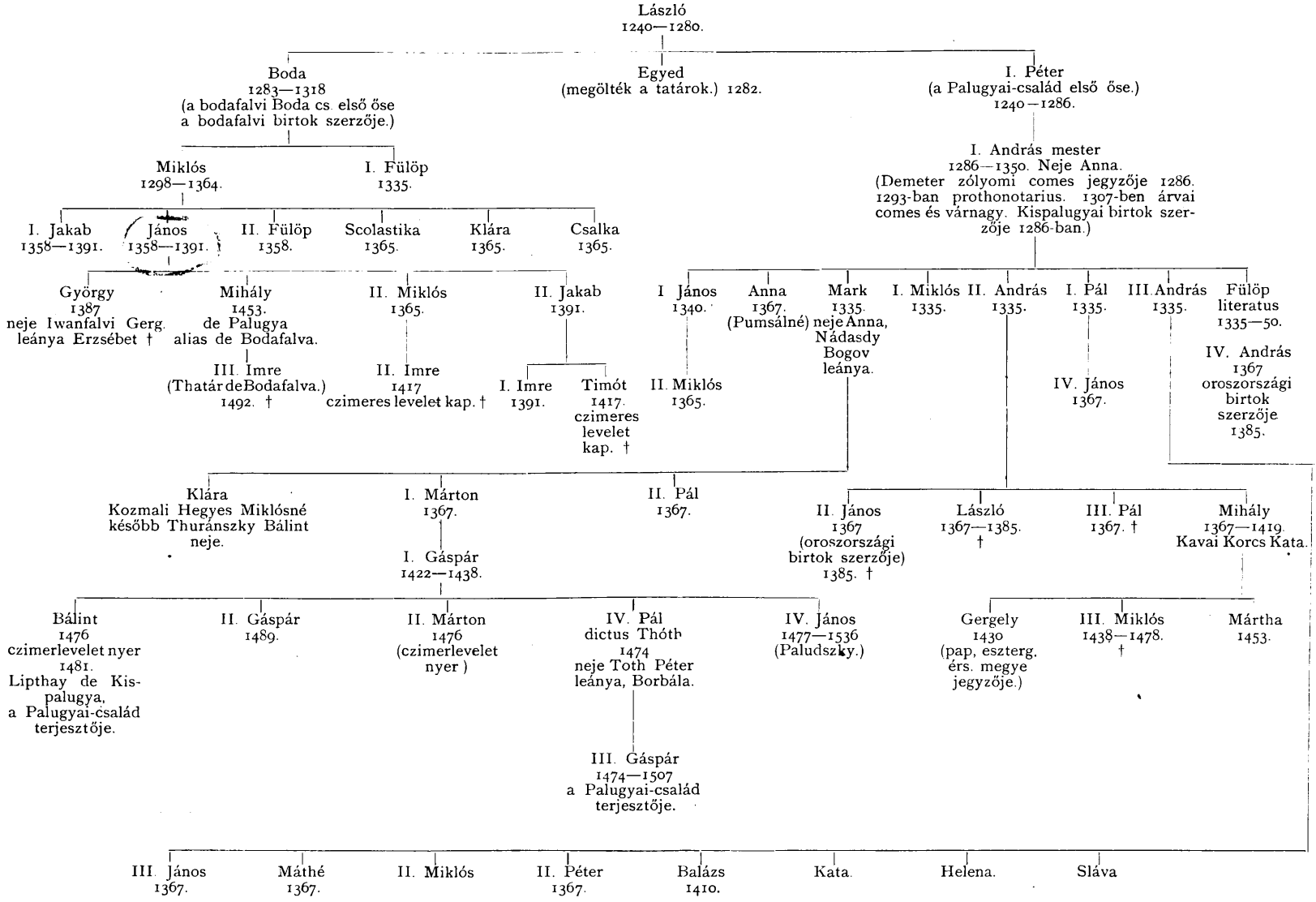
Az 1533-ik évben a szepesi káptalan által kiadott s márczius 3-án kelt okiratban a Palugyay név Paludskyra változik, midőn is Ferdinánd királynak ugyanazon év január 29-én [3] Szklabina várában kelt rendelete szerint, megparancsolja Kispalugyai Paludszky János kértére, hogy neki Parizaczky János által kézbesített azon nyilatkozatot, melylyel a reá bízott okleveleinek visszaadását bizonyítja, de a melyet elvesztett, s melynek eredetije az említett káptalan levéltárában letéve van: keresse fel s Paludszky Jánosnak újra adja ki. Az említett káptalan eme rendeletet végrehajtván, a kivánt bizonyítékot átírja és Paludszky Jánosnak újra kiadta.

Elérvén ama korszakhoz, mely dolgozatunknak határt szab, berekesztjük eme sorokat az itt következő nemzedékrendi táblázattal, melylyel tisztába hozni iparkodtunk ismét egy nemzetség eredetét, leszármazását, elágazását, melynek története, eltekintve Liptómegyére vonatkozó culturális jelentőségétől, alig volt ismeretes, és mert előbbi genealogiai adatai úgy a maguk egészében, mint részleteikben, teljesen hibás alapon nyugodtak.

(A családfát l. a köv. lapon.)

MAJLÁTH BÉLA.

[1] Palugyay-csal. bodafalvi levélt. Eredeti.
[2] Bobrovniczky László levélt. Rózsahegyen.
[1] Saját gyűjtem.
[2] U. o.
[3] Pongrácz Albert gyűjtem. Andrásfalván.

László
1240—1280.
Boda
1283—1318
(a bodafalvi Boda cs. első őse
a bodafalvi birtok szerzője.)
Egyed
(megölték a tatárok.) 1282.
I. Péter
(a Palugyai-család első őse.)
1240—1286.
Miklós
1298—1364.
I. Fülöp
1335.
I. András mester
1286—1350. Neje Anna.
(Demeter zólyomi comes jegyzője 1286.
1293-ban prothonotarius. 1307-ben árvai
comes és várnagy. Kispalugyai birtok szer-
zője 1286-ban.)
I. Jakab
1358—1391.
János
1358—1391.
II. Fülöp
1358.
Scolastika
1365.
Klára
1365.
Csalka
1365.
György
1387
neje Iwanfalvi Gerg.
leánya Erzsébet †
Mihály
1453.
de Palugya
alias de Bodafalva.
II. Miklós
1365.
II. Jakab
1391.
I János
1340.
Anna
1367.
(Pumsálné)
Mark
1335.
neje Anna,
Nádasdy
Bogov
leánya.
I. Miklós
1335.
II. András
1335.
I. Pál
1335.
III. András
1335.
Fülöp
literatus
1335—50.
IV. András
1367
oroszországi
birtok
szerzője
1385.
III. Imre
(Thatár de Bodafalva.)
1492. †
II. Imre
1417
czimeres levelet kap. †
I. Imre
1391.
Timót
1417.
czimeres
levelet
kap. †
II. Miklós
1365.
IV. János
1367.
Klára
Kozmali Hegyes Miklósné
később Thuránszky Bálint
neje.
I. Márton
1367.
II. Pál
1367.
II. János
1367
(oroszországi
birtok szerzője)
1385. †
László
1367—1385.
†
III. Pál
1367. †
Mihály
1367—1419.
Kavai Korcs Kata.
I. Gáspár
1422—1438.
Bálint
1476
czimerlevelet nyer
1481.
Lipthay de Kis-
palugya,
a Palugyai-család
terjesztője.
II. Gáspár
1489.
II. Márton
1476
(czimerlevelet
nyer)
IV. Pál
dictus Thóth
1474
neje Toth Péter
leánya, Borbála.
IV. János
1477—1536
(Paludszky.)
Gergely
1430
(pap, eszterg.
érs. megye
jegyzője.)
III. Miklós
1438—1478.
†
Mártha
1453.
III. Gáspár
1474—1507
a Palugyai-család
terjesztője.
III. János
1367.
Máthé
1367.
II. Miklós
II. Péter
1367.
Balázs
1410.
Kata.
Helena.
Sláva

A KÖRÖSSZEGHI ÉS ADORJÁNI GRÓF CSÁKY CSALÁD GENEALOGIÁJA.

Közli: *Sváby Frigyes.*

Nem eléglik meg a legfényesebb nevű, legrégibb multú családok sem, bebizonyítható s tisztes korú eredetükkel, hanem mesés időkre, még mesésebb ősökre szeretik származásukat fölvezetni. S épen, mikor tetteik, nagy jelentőségű szereplésük, s érdemeik által kiválnak a tömegből, akkor keresik is egyszersmind a régen elmúlt, homályos ősidőkből való mondaszerű ősöket. Van példánk reá akárhány, hogy az ilyen ízről ízre való, okleveles alapot nélkülöző leszármazási bebizonyítás elvezet Noéra, sőt még ennél is régibb időkre

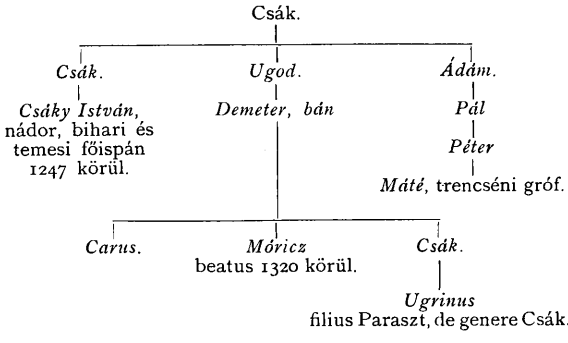
Ilyen ismert példája a merész genealogikus combinátióknak, — hogy többet ne említsek — az Esterházyak mesés időkre visszamenő leszármazása. Akadtak így a Csákyaknak is buzgó híveik, kik hason nyomon járva felvezették a család leszármazását Előtig, Szabolcs fiáig. Nem egy ilyen genealogikus összeállítás van a családi levéltárban, hol a többi között olyan is található, mely csupán arra szorítkozik, hogy azon sógorsági és vérségi tényleges összeköttetést bizonyítsa, mely a jelenleg uralkodó család és a Csákyak között fönáll, azon a réven, hogy Csáky Bora a XVII. század közepén herczeg Gonzaga Hannibalnak lett nejévé.

De mellőzve az egészen hypothetikus föltevéseket, a családi hagyomány és némely történetíróink azt tartják, hogy a Csáky család mint a Csák ősgenus egyik ága származott le napjainkig, minthogy azonban ezen leszármaztatás is merő conjecturákon alapszik, és a fényes nevű család csakugyan nem szorul ilyen erőszakolt deductiókra, én ugyan szintén felveszem, a levéltárban meglevő régibb keletű, de okleveles adatokkal alig igazolt leszármazási táblák alapján e genealogikus filiatiót, megjegyezvén azonban, hogy az általam néhai Mercz Pál családi jog- és jószágigazgatónak szakavatott útbaigazításaival és segedelmével összeállított genealogiájának teljes hitelessége csakis *Ladislaus de Piliské*-vel kezdődik, a kivel a XIV. század közepétől kezdve már csakis oly neveket vettem föl, melyeknek létezése levéltári okmányokkal beigazolható. Meglehet ugyan, hogy a család egyikmásik olyan tagja, kinek neve nem maradt fel valami levéltári okmányon — e leszármazási tábláról is kimaradt; de egy sem vétetett fel olyan, kinek neve és létezése levéltári adatokkal igazolható nem volna.

Minthogy e fényes nevű család eddig közlött genealogiái, nem vévén ki a Nagy Iván jeles művében megjelentet sem, kivált az újabb nemzedékekre nézve, többé-kevésbbé hibásak, és tekintve a családnak a legújabb korban is növekedő jelentőségét és fényét, talán a Turul olvasói által szívesen látott munkát teljesítek, ha a Csákyak leszármazását e lapban teszem közzé.

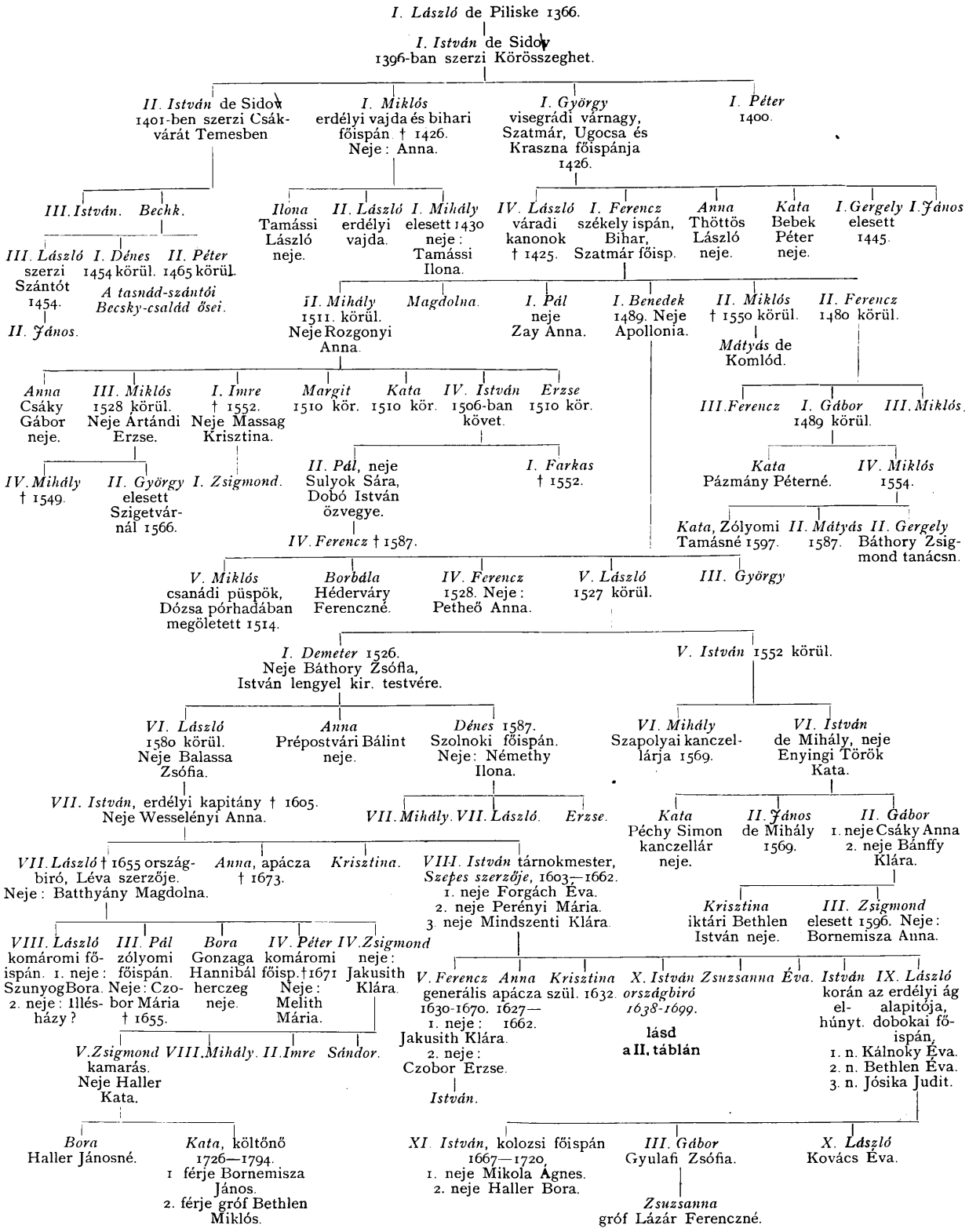
* * *

Az előbb említett, okmányokkal azonban be nem igazolt, Csák Mátét is feltüntető leszármazási tábla régiek alapján következőkép állítható össze:

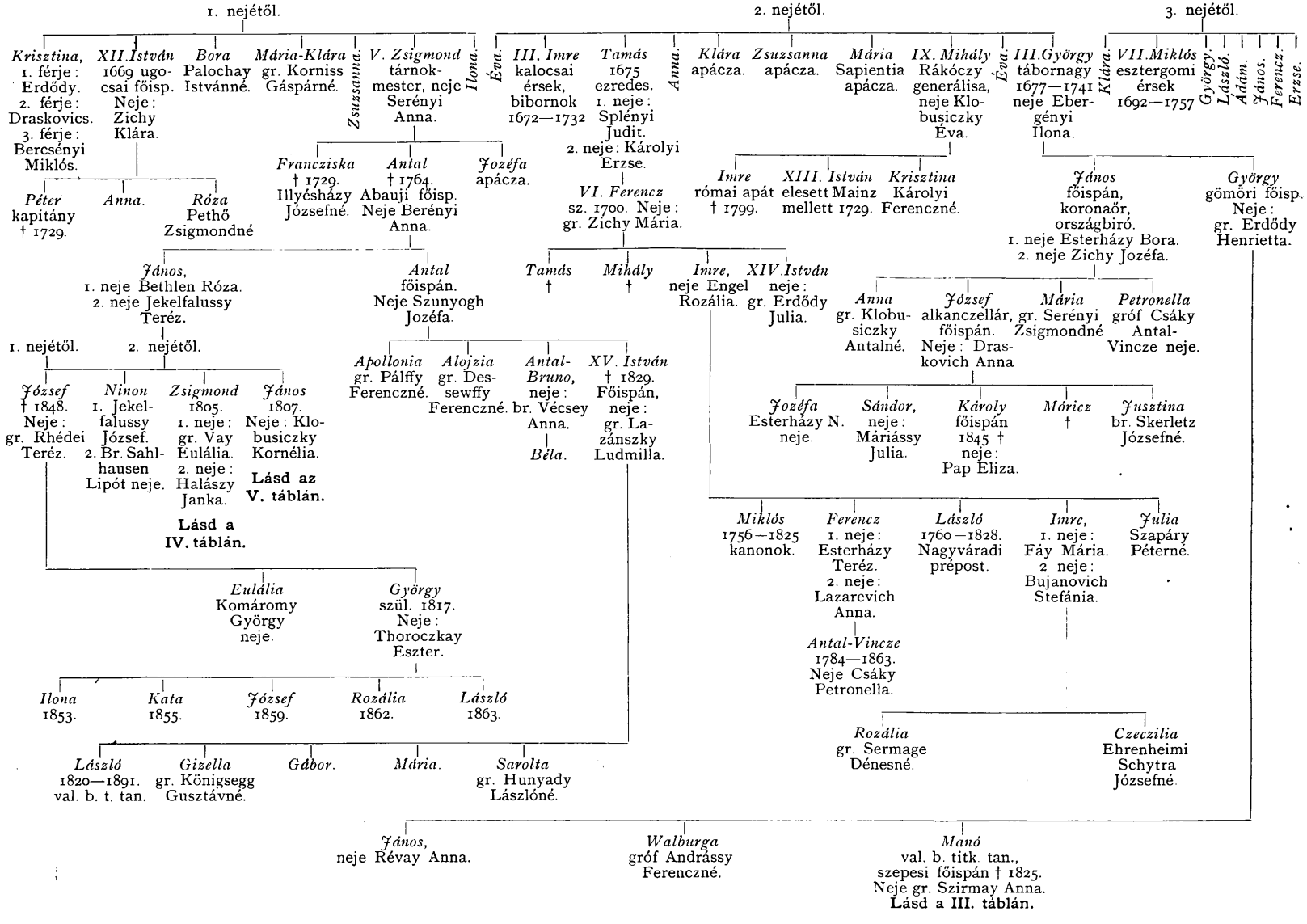
Látni való, hogy a család ösmert ősét a XIV. században élt Piliskei Lászlót e leszármazási táblával össze nem köthetjük; és ezért a biztosabb alapokat nyujtó nemzedékrend következő, teljesen hiteles kimutatására térek át.

I. TÁBLA.

I. László de Piliske 1366.
I. István de Sidov 1396-ban szerzi Körösszeghet.
II. István de Sidov 1401-ben szerzi Csákvárát Temesben
I. Miklós erdélyi vajda és bihari főispán † 1426. Neje: Anna.
I. György visegrádi várnagy, Szatmár, Ugocsa és Kraszna főispánja 1426.
I. Péter 1400.
III. István. Bechk.
III. László szerzi Szántót 1454.
I. Dénes 1454 körül.
II. Péter 1465 körül.
A tasnád-szántói Becsky-család ősei.
II. János.
Ilona Tamássi László neje.
II. László erdélyi vajda.
I. Mihály elesett 1430 neje: Tamássi Ilona.
IV. László váradi kanonok † 1425.
I. Ferencz székely ispán, Bihar, Szatmár főisp.
Anna Thöttös László neje.
Kata Bebek Péter neje.
I. Gergely elesett 1445.
I. János
II. Mihály 1511. körül. Neje Rozgonyi Anna.
Magdolna.
I. Pál neje Zay Anna.
I. Benedek 1489. Neje Apollonia.
II. Miklós † 1550 körül.
Mátyás de Komlód.
II. Ferencz 1480 körül.
Anna Csáky Gábor neje.
III. Miklós 1528 körül. Neje Ártándi Erzse.
I. Imre † 1552. Neje Massag Krisztina.
Margit 1510 kör.
Kata 1510 kör.
IV. István 1506-ban követ.
Erzse 1510 kör.
III. Ferencz
I. Gábor 1489 körül.
III. Miklós
IV. Mihály † 1549.
II. György elesett Szigetvárnál 1566.
I. Zsigmond.
II. Pál, neje Sulyok Sára, Dobó István özvegye.
I. Farkas † 1552.
Kata Pázmány Péterné.
IV. Miklós 1554.
IV. Ferencz † 1587.
Kata, Zólyomi Tamásné 1597.
II. Mátyás 1587.
II. Gergely Báthory Zsigmond tanácsn.
V. Miklós csanádi püspök, Dózsa pórhadában megöletett 1514.
Borbála Héderváry Ferenczné.
IV. Ferencz 1528. Neje: Petheő Anna.
V. László 1527 körül.
III. György
I. Demeter 1526. Neje Báthory Zsófia, István lengyel kir. testvére.
V. István 1552 körül.
VI. László 1580 körül. Neje Balassa Zsófia.
Anna Prépostvári Bálint neje.
Dénes 1587. Szolnoki főispán. Neje: Némethy Ilona.
VI. Mihály Szapolyai kanczellárja 1569.
VI. István de Mihály, neje Enyingi Török Kata.
VII. István, erdélyi kapitány † 1605. Neje Wesselényi Anna.
VII. Mihály.
VII. László.
Erzse.
Kata Péchy Simon kanczellár neje.
II. János de Mihály 1569.
II. Gábor 1. neje Csáky Anna 2. neje Bánffy Klára.
VII. László † 1655 országbiró, Léva szerzője. Neje: Batthyány Magdolna.
Anna, apácza † 1673.
Krisztina.
VIII. István tárnokmester, Szepes szerzője, 1603—1662. 1. neje Forgách Éva. 2. neje Perényi Mária. 3. neje Mindszenti Klára.
Krisztina iktári Bethlen István neje.
III. Zsigmond elesett 1596. Neje: Bornemisza Anna.
VIII. László komáromi főispán. 1. neje: Szunyog Bora. 2. neje: Illésházy?
III. Pál zólyomi főispán. Neje: Czobor Mária † 1655.
Bora Gonzaga Hannibál herczeg neje.
IV. Péter komáromi főisp. † 1671 Neje: Melith Mária.
IV. Zsigmond neje: Jakusith Klára.
V. Ferencz generális 1630-1670. 1. neje: Jakusith Klára. 2. neje: Czobor Erzse.
Anna apácza szül. 1632. 1627—1662.
Krisztina
X. István országbiró 1638-1699.
lásd a II. táblán
Zsuzsanna
Éva.
István korán elhúnyt.
IX. László az erdélyi ág alapitója, dobokai főispán, 1. n. Kálnoky Éva. 2. n. Bethlen Éva. 3. n. Jósika Judit.
V. Zsigmond kamarás. Neje Haller Kata.
VIII. Mihály.
II. Imre
Sándor.
István.
Bora Haller Jánosné.
Kata, költőnő 1726—1794. 1 férje Bornemisza János. 2. férje gróf Bethlen Miklós.
XI. István, kolozsi főispán 1667—1720. 1. neje Mikola Ágnes. 2. neje Haller Bora.
III. Gábor Gyulafi Zsófia.
X. László Kovács Éva.
Zsuzsanna gróf Lázár Ferenczné.

X. István országbiró 1638—1699.

1. neje Lónyay Margit.
2. neje Melith Klára.
3. neje Barkóczy Mária.

III. TÁBLA.

Manó † 1825
val. belső titk tanácsos, szepesi főispán,
neje gr. Szirmay Anna.

- *Tivadar* 1798–1855 cs. kir. kamarás, szepesi főispán.
  - *Hedvig* 1830. 1. Szirmay Oszkár. 2. b. Rauber Gyula neje.
  - *Gabriela* 1831. Gróf Zichy Ottó neje.
  - *Tivadar* 1834. Neje: Albesti Kaán Matild.
  - *Kálmán* 1836. Cs. kir. tábornok, neje: gr. Csáky Natália.
    - *Adorján* 1865.
    - *Natália* 1871.
    - *Erzse.*
    - *Ilona.*
  - *Serafina* 1846. Jánossy István neje.
- *Mária* sz. 1797, Lányi Imre aradi főispán neje.
- *Manó* sz. 1802. 1. neje Aranyossy Mária. 2. neje Budeusz Karolina.
  - 1. *Irma* 1838. gr. Taaffe Ede neje.
  - 2. *Manó* 1848.
  - 2. *Károly* 1852. Esztergomi kanonok.
  - 2. *Karola* 1854.
  - 2. *Eugenia* 1858.
- *Ágoston* 1804—1884, szepesi főispán, neje báró Prónay Iphigenia.
  - *Zeno* 1840. Főrendiházi tag; neje gr. Esterházy Leontina.
    - *XVI. István* 1867. 25/VIII.
    - *Mária* 1868. 31/VIII.
    - *László* 1869. 21/VIII.
    - *Eleonora* 1870. 5/IX.
    - *Károly* 1873. 10/IV.
    - *Ilona* 1878. 4/IX.
    - *Imre* 1882. 16/II.
  - *Albin* 1841. Minister; neje gr. Bolza Anna.
  - *Natália* 1842. Gr. Csáky Kálmán neje.
  - *Malvina* 1843.
  - *Gizella* 1845. Alapi Salamon Tivadar neje.
  - *Sándor* 1848. Cs. kir. kapitány.
    - *René* 1880. 15/IV.
    - *Félix* 1882. 18/XII.
  - *Félix* 1849. Neje Duplan Erzsébet.
  - *Vidor* 1850. Neje gr. Normann Anna.
    - *Mária-Anna* 1880. 20/VIII.
    - *Ágost* 1883. 30/V.
- *Adél* 1805—1872, Novinszky Szevér neje.
- *Rudolf* 1808—1887, 1. neje: Janicsák Emilia. 2. neje: Soós Alexandrina.
  - 1. *Alfonz* 1841. Neje Zell Natália
    - *Árpád* cs. kir. hadnagy 1867. 1/VIII.
    - *Aladár* 1869. 23/I.
    - *Alfonz* 1871. 29/XII.
    - *Adorján* 1873. 8/VIII.
  - 1. *Rudolf* 1844. Neje Brett Józéfa.
    - *Adorján* 1874. 1/IX.
    - *Kálmán* 1876. 4/V.
    - *Erzse* 1878. 16/III.
    - *Armand* 1880. 12/III.
  - 1. *Ferdinandina* 1843. Br. Perényiné.
  - 2. *György* cs. kir. hadnagy 1868. 26/III.
- *Natália* gr. Széchen Sándor neje.

IV. TÁBLA.

Zsigmond sz. 1805.
1. neje gr. Vay Eulália.
2. neje Halászi Janka.

- 1. *Melánia* 1833. Br. Pach Félix neje.
- 1. *Róza* 1839—1867. Iványka Zsigmond neje.
- 1. *Ismond* 1842. Neje gr. Orsini Izabella.
- 1. *Hippolyt* 1850. Neje: gr. Woikffy Flóra.
- 2. *Róza* 1864 apácza.
- 2. *Zsigmond* 1866.
- 2. *Gábor* 1869.

Pallavicini Roger őrgróf kir. engedelemmel örökbe fogadott fiai. *A Csáky-Pallavicini* család alapitói.

V. TÁBLA.

János
1807—1879.
Neje Klobusiczky Kornélia.

- *Irma* 1838 Semsey Jenőné.
- *Gyula* 1839, szepesi főisp., neje br. Hrabovszky Irma.
  - *Gyula* 1881. 15/IX.
- *Ödön* 1840, cs. kir. kam., neje gr. Stadion Rudolfina.
  - *Ödön* 1875. 8/XII.
- *Sándor* 1842.
- *Lajos* 1845, neje: br. Lo Presti Serafina.
  - *Géza* 1878. 1/IX.
  - *Irma* 1880. 25/VII.
  - *Margit* 1885. 21/I.
  - *Béla* 1886. 27/II.
  - *István* 1887. 4/IV.
  - *Erzse.*
- *Evelina* alapitványi hölgy 1848.

KIHALT-E A TELEKESI TÖRÖK CSALÁD?

Nagy Iván alapvető munkájában a telekesi Török család is azon családok közé van sorozva, melyek már kihaltak.

Érdemes tudósunk bizton tehette e sorozást, mert azon egykorú, Lipcsében nyomtatásban megjelent halotti beszédekre és gyászversekre támaszkodott, melyeket Torkos András győri és Tóth János téthi lelkészek, továbbá Hajnóczi Dániel soproni iskolaigazgató és Miskey Ádám sághi iskolamester az 1722. deczember 26-án elhalt *telekesi Török István* felett sopronmegyei Vadosfán 1723 ápr. 6-án tartott utolsó tisztesség megadásakor mondottak. Eme halotti beszédek és gyászversek tartalma pedig egyértelműleg szól arról, hogy az elhunytban az *utolsó* telekesi Török halálozott el, és csakugyan a holttetemét befogadta sírbolton az ősi czímer megfordítva hirdette a telekesi Török család kihaltát.

Családtörténelmünk tehát ezt a tényt ekkoráig mint kétségtelent fogadhatta el.

Tudomásom levén arról, hogy Csanádmegye jelenlegi főügyésze, Török Imre szintén a *telekesi* előnevet használja, és értesülvén arról is, hogy birtokában vannak némely régi családi iratok, családtörténelmünk azon kérdésének tisztázása szempontjából: kihalt-e a telekesi Török család? felkértem a főügyész urat családi iratainak velem való közlésére, ki kérésemet lekötelező szivességgel teljesítette.

Eme családi iratok között van Vas vármegye közönségének Szombathelyen 1615-ben kiadott eredeti oklevele, melyből kitünik, hogy a telekesi Török család ősi fészke a vasmegyei Telekes volt, és hogy ezt az ősi fészket, minthogy a török meghódoltatta, telekesi Török Benedek, a Bernhárd fia, kénytelen volt odahagyni, a ki aztán Nyitramegyében Dojcz községben keresett és talált menedéket. Valamint kitűnik emez oklevélből az is, hogy Török Benedeknek három fia: György, Pál és István kétségtelen nemeseknek ismertettek el.

Telekesi Török István, kit — mint fentebb említém, — családja utolsó tagjaként temettek el 1723-ban, s kinek Nagy Ivánnál[1] olvasható életrajzi adatait azzal egészíthetem ki, hogy ő a Rákóczi szabadságharczot mint a confœderált statusok senatora nemcsak tanácscsal, de mint lovasezredes fegyverrel is szolgálta és mint nagytekintélyű férfia az ág. evang. egyháznak nyomatta ki Strassburgban 1702-ben saját költségén Ács Mihály «*Boldog Halál Szekere*» czímű munkáját,[1] unokája volt telekesi *Török Jánosnak*, a ki a Nagy Iván által közölt családfán[2] a család törzseül van feltüntetve.

A kérdés tehát most már az: vajjon a telekesi Török Benedek fentemlített fiai: György, Pál és István összeköttetésbe hozhatók-e az eddig családtörzsül ismert telekesi Török Jánossal?

Erre megadják a feleletet az érintett családi iratok. 1628. évi szept. 1-én kelt s eredetiben megőrzött levelében Szécsényből írja telekesi Török János «*szerelmes bátyjá*»-nak, Györgynek: «*Öcsénk Török István* igyekezik kegyelmedhez menni látogatásnak okáért». Majd alább: «hallom, Török István igyekezik szolgálatra menni érsek (Pázmán Péter) uramhoz, két paripával; mivel, hogy kegyelmed ismerős érsek urammal, kérem kegyelmedet comendálja oda kegyelmed; talán kegyelmedért s miértünk is jó ura leszen, csak viselje jól magát. Itt én jó szívvel elszerezném, de nem találok neki való urat ezen az mi földünkön».

1629 január 5-én szintén Szécsényben kelt s ugyancsak Török Györgyhöz intézett levelében, *jóakaró és kedves bátyjának* melgen köszöni *telekesi Török János*, hogy kivánja tudni az ő és kedves háza népe állapotját. Ezt igen jó néven vette. Minden seregével tűrhető állapottal van. Tudósítja bátyját Baranyában és egyebütt való jószága felől. Biztosítja, hogy nem volt e tárgyban feledékeny, de bizonyost csak akkor írhat, ha Csáki uram mennyegzőjére mind kiskomáriak, légrádiak és egyéb odavaló végbeliekből is a nevezetes főrendek feljőnek, mely alkalommal minden bizonynyal végére mehet «kit hova bir-

[1] XI. kötet 297. l.

[1] Szabó Károly. Régi m. könyvtár I. 1622. sz.

[2] E családfa Miskey Ádám «*Virtus koronája*» czímű gyászversei után van összeállítva, hibásan annyiban, hogy az 1666-ban született II. István legidősebb figyermekeül van feltüntetve I. Istvánnak, holott *legifjabb* vala.

nak az kegyelmed faluiban» és aztán tudására adja. Vastag jó paripát kiván cserébe a nála levő lováért.

1630. deczember 7-én ugyancsak Szécsényből kelt az utolsó levele telekesi Török Jánosnak, melyet Török Györgyhöz írt. Sajnálja ebben, hogy miolta a hadtól György megjött, betegeskedik, jele az, írja, hogy kegyelmed egésségének helyreállítása nem szintén kiván otthon való sokáig lételt, hanem a hadakban való fáradságos munkát. Fájlalja, hogy neki itthon kell maradni «hazánknak mostani állapotjához képest vigyázásnak okáért», tehát kegyelmednek kivántatik, hogy az szükségnek és alkalmatosságnak mivoltáért ismét elmenjen s mi itthon vigyázzunk, a mint ezt a példabeszédet ezelőtt egynehány esztendővel egy nemes Amhat aga nevű vitéz töröktől értettem, hogy *két atyafinak egyszersmind* (egyszerre) *nem jó hadba menni*». Tudatja végül kedvező egésségi állapotát; maga, felesége és apró gyermekei szolgálatját ajánlja.

E levelekben előforduló címezés, megszólítás, de azoknak egész atyafiságos tartalma, továbbá a keltezés helye *(Szécsény)*, tudva hogy telekesi Török János, kit Nagy Iván a család első ismert törzséül feltüntet, a Dunántúl Somlyót, Jánosházát és *Szécsényt* birta: kétségtelenné teszik, hogy eme levelek írója ugyanegy személy az utolsóként eltemetett, elgyászolt telekesi Török István nagyapjával: *János*sal, valamint kétségkívülivé teszik azt is, hogy ennek a Jánosnak az a telekesi Török György, kihez ezen levelek intéztettek, testvére volt.

Atyjok, Benedek, ősi fészkéből Telekesről elbujdokolván, Czobor Imre alnádor pártfogásába jutott, ennek halála után fia Czobor Mihály és unokája Czobor Imre, a későbbi főtárnokmester szolgálatában volt, kik őt 1600. évi augusztus 2-án Sassinban kelt levelük szerint javaik præfectusává tevék, «kinek tanácsával éljenek az tisztartók, hozzá hallgassanak az ispánok, birák tőle féljenek».

Török Benedeket a Czobor urak mennyire kedvelték, tanusítja az, hogy még 1595-ben Czobor Mihály az Éleskő várához tartozó Poznanócz folyó melletti értékes malmot ajándékozta neki, és már 1602-ben, miként ez a fenmaradt levelekből kitűnik, ugyancsak Czobor Mihálylyal komasági viszonyban állott.

Fiai közül Jánosról értesülünk Nagy Iványnál,[1] hogy az utolsó enyingi Török István özvegyét, gersei Pethő Margitot vette nőül, Miskey Ádám pedig tudósít arról, hogy II. Ferdinándtól sok jószágot kért királya melletti hűséges fáradozásaiért.[2]

A másik fiú György mint később apja, szintén Sassinban lakott, nőül vette lipói Beczenczi Kelemen kamarai tanácsos leányát Zsuzsánát, kivel erdődi Pálfy Tamás, Bogáthi János, Bársony Balázs, Szombathelyi Ferencz és Brozovith Horváth György előtt 1619-ben eszközölt osztálylevél szerint kapta a kuklói jószágot az ott való malommal, a szentgyörgyi udvarházat tartozékaival egészen, és a szakolczai örökségnek felét.

Mint a telekesi Török János 1630. évi leveléből értesültünk, György inkább kedvelte a hadban forgást, mint a családi tűzhelyet, reá is illenek Miskey Ádám versei, melyeket a telekesi Törökök őseiről irott:

> Nemes vérek levén, otthon nem henyéltek,
> De mezőt kivánván, sok próbára keltek,
> Pogány török vérrel, mint éh medvék, éltek,
> Mellyért Török nevet vitézséggel nyertek.[3]

Hiteles oklevelek és anyakönyvi kivonatok alapján összeállított leszármazóit előtünteti a családfa, mely azt is kimutatja, hogy György ágazatán a telekesi Török családból maig is többen vannak életben, tehát a Vadosfán 1723-ban utolsóként eltemetett telekesi Török István, csak is mint a János ágának tagja volt a családban utolsó.

Méltán előtérbe tolúl az a kérdés, hogy a János ágazatának leszármazói miképpen nem vettek tudomást a György ágazatán levő atyafiakról? Ennek megfejtése kimagyarázható abból, hogy a két ág távol vidéken élt egymástól, Györgyé Kuklón (Pozsonym.) és Dojczon (Nyitramegyében) fészkelt meg, Jánosé pedig Sopron- és Vasmegyében székelt, azután legfőkép a vallás különözte el őket, mert valószínűleg maga György — de fiai bizonyára — csakhamar elhagyták vallásukat és a kath. egyház kebelébe visszatértek.

[1] XI. kötet 296. l.
[2] Miskey Ádám, *Virtus koronája.*
[3] U. ott.

A György ágazatán állók közűl e század elejéről megemlítjük Józsefet, ki 1813-ban Széplak-Apátiban a nagyszombati seminarium tiszttartója volt, nőül birta Bakonyi Annát, a ki nővére volt báró Bakonyi Imre cs. k. dandárnok s utóbb komáromi várparancsnoknak. Házasságából József fia, Erzsébet és Alojzia leányai származtak. József neves ügyvéd volt Kassán. Kassa városa, gr. Károlyi, b. Meskó családok s több uradalmak rendszerinti ügyésze volt. Meghalt 1863-ban. Sándor, Pál, Imre, Tamás fiai maradtak, Etelka leányát Végh Aurél aradi kir. kincstári jószágigazgató vette nőül, Pál és Tamás mag nélkül haltak el. Sándor, mint Kassa város polgármestere, állott köztiszteletben polgártársai előtt. Imre mint szolgabirósági tollnok, a tokaji szölőhegyre vonatkozó rendőri ügyletek ügyes vezetéséért 1861-ben Tokaj város polgárává és a képviselő testület tiszteletbeli tagjává választatott. Jelenben Csanád vármegye főügyésze.

Emez okleveles adatok után felemlítem még, hogy a családi iratok között fennmaradt a Török familiáról való genealogia, a melyet állítólag telekesi Török György (a János bátyja) sajátkezűleg foglalt volna irásba. E szerint a család első törzse volt «Török Osvald, ki Lándor-Fehérvárott Nádasdy László bán idejében a királynak lovas hadnagya volt; ennek fia volt Török Farkas, ki Szigetben Zrinyi Miklósnak fólovászmestere volt, Szigetnek elveszésekor halála is ott történt urával egyetemben, ennek fia volt Török Bernáth, kit Szigetnek megszállása előtt kiküldött anyjával egyetemben atyja és azután Nádasdy Kristóf úrnak egervári főprefectusa volt. Ennek fiai voltak Török Pál és Török Benedek, ezek Nádasdy Tamás nádorispánnak inasúl ifjúkorokban szolgáltanak, halála után nádorispánnak Török Benedek lakott földérül felebb kivánkozván, jutott czoborszentmihályi Czobor Imre úrhoz Sassinban, és négy lovú katonája volt, halála után Czobor Imrének az fiának Czobor Mártonnak főszolgája volt, ennek az jámbor és vitéz úrnak szerencsétlen halála után, az megmaradott ifjú Czobor uraknak mind halálaig, sok esztendeig főszolgájok és minden jószágok gondviselője volt. Ennek fia Török György vala, mely Török György ifjúságában Mátyás császárnak ő felségének magyarországi cancelláriájának expeditora egynéhány esztendeig, azután ő felségének mind halálaig udvari szolgája volt».

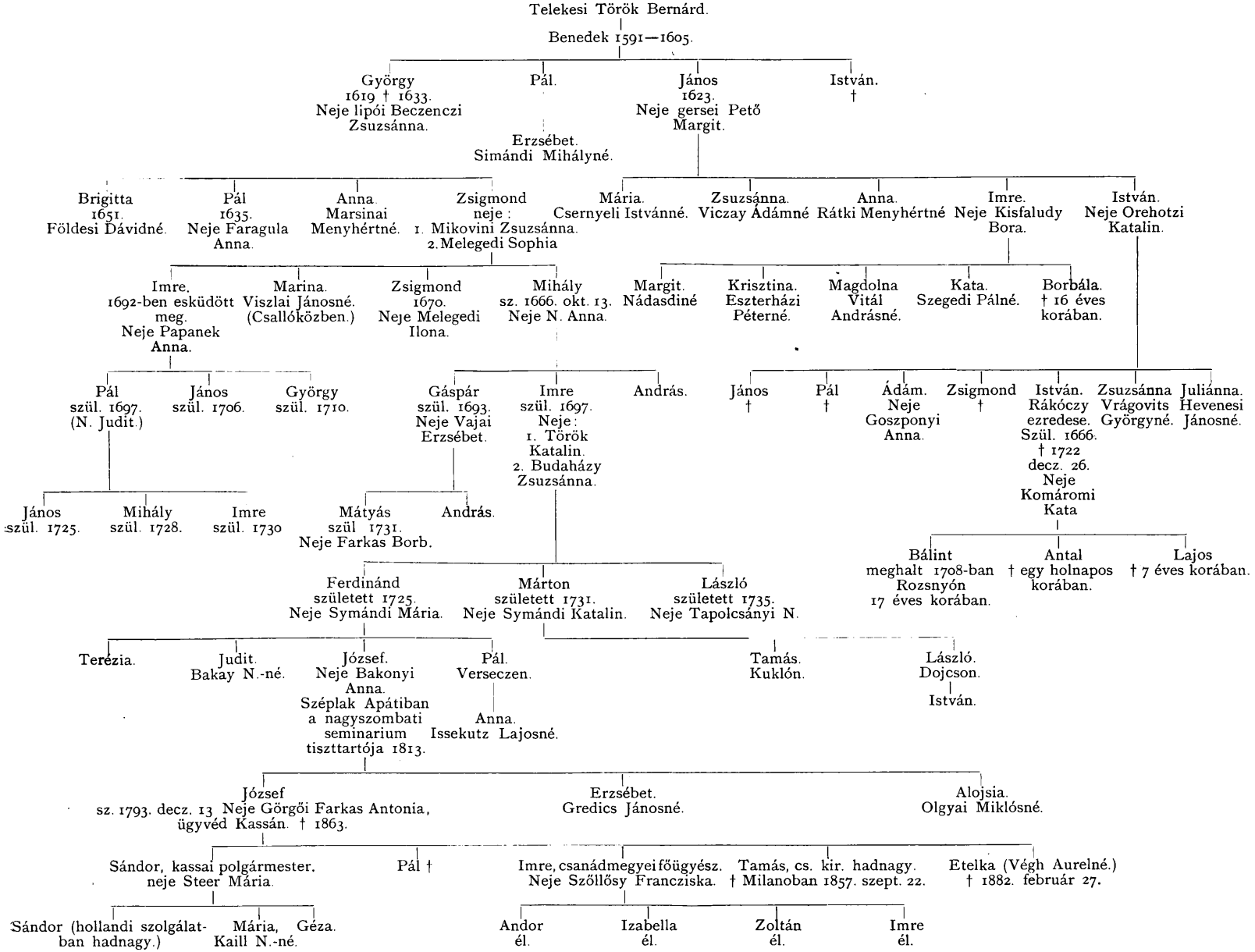
Nem hagyható figyelmen kívül még az a körülmény, hogy a családi iratokon előforduló pecséteken a telekesi Török György leszármazói oly czímert használnak, mely teljesen elüt a telekesi Török család azon czímerétől, mely a többször említett halotti beszédek előtt metszvényben látható és Nagy Ivánnál is leírásban olvasható. A család czímere ugyanis a vértnek koronás fejű kigyó által kerített vörös udvarában aranykoronából kiemelkedő és balra forduló medve, mely szájában kardot tart; fölötte a vért szegleteiben jobbról ezüst félhold, balról arany csillag ragyog. A vért fölötti sisak koronájából a leírthoz egészen hasonló, kiemelkedő medve látható. Ellenben a telekesi Török György leszármazóinak pecsétjén a czímer-ábra: lovon ülő vitéz, jobb kezében kard, másikban levágott, bizonyára török fej. A sisakdíszen ugyanily, azonban ló nélküli alak szemlélhető.

Arra nézve, hogy ez utóbbi a régibb nemesi czímere a családnak, kétségtelen bizonyítékúl az szolgál, hogy ugyanezen czímert használta telekesi Török János 1629. évi január 5-én bátyjához, Györgyhöz szóló levelén, és csak 1630. évi decz. 7-én kelt levelén látjuk az előbb említett czímert előtüntető pecsétet, miből valószínűnek látszik, hogy ő akkor, midőn II. Ferdinándtól jószágokat kért és nyert, egyszersmind czímerujítást is kapott, míg testvérei, illetőleg bátyja György és annak leszármazói az ősi czímer mellett megmaradtak és azt használják mai napig.

(A családfát l. a köv. lapon.)

SZÉLL FARKAS.

A telekesi Török-család nemzedék rendje.

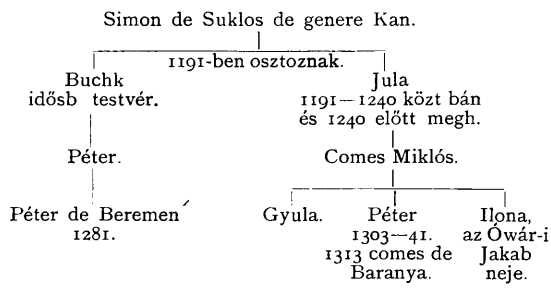
VEGYES.

László erdélyi vajda nemzetsége.

Pór Antal a Turul 1889. évi 3-dik füzetében László erdélyi vajda nemzetségéről írván, mondja: «többszöri úttévesztés után, úgy hiszem végre valahára megtaláltam a mit kerestem, állítván, hogy László erdélyi vajda a Kean nemzetségből származott». Czikke végén szigoru de igazságos birálatot kiván. Erre válaszol Wertner Mór a mult évi (1890) «Századok» novemberi füzetében.

Mivel én sem Pór Antal úr állítását nem tartom elfogadhatónak, sem Wertner úrét bebizonyíthatónak, észrevételeimet az általam ismert kútfőkre támaszkodva, következőkben részletezem.

Első feladatnak tartom a Kean (Kan) nemzetségű Jula bán származását megállapítani s aztán keresni mennyiben hozható azzal összeköttetésbe László vajda, illetőleg bizonyítani, hogy a vajda nem lehetett említett Jula bán fia. Könnyebb áttekintés végett ide sorozom a Kean nemzetségű Jula bán származási tábláját:

A pécsi káptalan előtt osztoznak 1191-ben a Kan (Kean) nemzetségű Siklósi Simon fiai Buchk és öcscse Jula.[1]

A «Századok» 1870. évfolyamának 380 és 484. lapjain egy okmány-kivonat van közölve az 1303. évből, hol «Petrus filius Nicolai comitis de Schuklos ex progenie magni Jula bani» szavakkal van említve Jula bán unokája Péter.

Az Anjoukori okmánytár eddig megjelent öt kötete több helyen igazolja ezen Siklósi Péter említett származását, valamint a reá vonatkozó személyi és vagyoni tudósítások itt oly teljesek, miszerint legalább is nem valószinű, hogy a híres erdélyi vajda nagybátyja lett volna ezen Siklósi Péternek.

Jula bán hűtlenségét legalább a rokonai nem tartották olyan szégyenletesnek — mint Pór Antal állítja, — hogy e miatt hallgatták volna el a tőle eredő származást. Mutatja, hogy nem csak unokája Péter «ex progenie magni Jula bani», de bátyja Buchk utódai is a pécsváradi káptalan egy 1281. kelt levelében «de generatione Jula bani» eredettnek mondják magokat.[1] Ez inkább azt mutatja, hogy daczára a hűtlenségnek oly kiváló személynek tartották Jula bánt, kire büszkék voltak, hiszen a «de genere Kean» helyett is csak az ő személyére hivatkoznak mintegy tüntetve, hogy az ő nemzetségéből származnak. Tudjuk, hogy ezen korban egyik király hűtelene a következő királynak mily kedves embere lett; a nemzet annál kevésbbé tarthatta a hűtlenséget örökre megbélyegzőnek. Különben hogy a két testvér Buchk és Jula utódai mennyire tartották a rokonságot, mutatja egy 1326. évi példa is. A Jula bán unokája Siklósi Péter, Buchk utódát Beremeni Miklós fia Istvánt, kire siklósi vára őrizetét is bízta, daczára, hogy ebből kifolyólag csunya perrel támadta meg — még is rokonának (sui proximi) nevezi.[2]

Ilyen nagy a rokoni összetartozás érzete köztök, hihető-é, hogy a híres vajdáról, kire különben is büszkék lehettek — meg ne emlékeztek volna, pedig mint fennebb említém, Jula bán egyenes utódainak, a Siklósiaknak oklevelei szép számmal maradtak fenn s ki vannak adva az Anjoukori Okmánytár eddig megjelent köteteiben.

Azon Jula nevű bán, ki magát 1232-ben «banus totius Sclavonie et curialis comes regie» 1236-ban pedig «Jula iudex curie domini regis et comes de Ceue» — czímezi, czímere, a hársfa levél után ítélve, a Rathold nemzetségből származott. Ugyan ezen hivatalt viselte már 1222-ben s ekkor csakugyan «Jula frater Rathold» nevezetik.[3] A kérdéses korban 1200—1240-ig több Jula nevű ispán, bán, vajda, országbíró sőt nádor is volt s mivel főleg a báni czímet a hivatal viselése után is gyakran megtartották — a személy azonosságát kimutatni csak egyes esetekben lehet. A Pór Antal úr által idézett adatok különben azt sem teszik egészen kétségtelenné, hogy a Kean nemzetségű Jula bán és a Nekché-től megfosztott (exhœredatus) Jula bán egy személy.

Wertner Mór fenn idézett czikkében tudomást sem vesz arról, hogy Pór Antal a Turul-

[1] «ad petitionem comitis Buchk et Jule filiorum Simonis de Suklos de genere Kan» stb. Hazai okmánytár VI. kötet 4. szám alatt.

[1] Hazai Okmánytár VII. kötet 135. szám alatt.
[2] Anjoukori Okmánytár I. kötet, 241. szám alatt.
[3] Schwartner-nél.

ban — pedig ezen tanúlmányra is válaszol — a gyulafehérvári káptalan 1292-ben kelt levelével bebizonyította, hogy az 1292-ben vajdaságot viselt Borsa nemzetségű László nem egy személy a későbbi hasonnevű László vajdával; sőt egyenesen a Pór által idézett adatra hivatkozva, állítja, hogy a Borsa nemzetségű László 1292 után is viselte az erdélyi vajda méltóságát és egy személy a III. Endre király halála után oly nagy szerepet vitt László vajdával. Ennek azonban ellent mond a mind kettőjök által idézett gyulafehérvári káptalan kiadványa. Nem kerülte tehát el a Pór Antal figyelmét mint czikkíró megjegyzi s «nem feküdt észrevétlenül idők során, hogy úgy mondjuk az útczán».

Miután eddig, úgy látszik a közzé tett adatok hiánya miatt — megállapítható nem volt, vajjon a XIII. század második felébensz erepelt László nevű vajdák közül való-é Ottó király és a szent korona híres letartóztatója, míg ez minden kétséget kizárólag bizonyítva nem lesz, csak is az 1299—1313-ig szerepelt László vajdáról lehet szó. Hasonló az eset az ugyan azon korban szintén erdélyi vajdaságot viselt Miklós-okkal. Háromnak kimutatható a nemzetsége. Egyik IV. László trónra lépte idején a kiskorú királyt palotaforradalom utján az úgynevezett Németújváriak kezéből kiszabadító Miklós a Pok (Puk) nemzetség tagja, a Móricz fia, a Moriczhidai vagy Medgyesi család őse. Másik a IV. Béla király Pál nevű nádorának a fia, Geregen testvére, a Borsa nemzetségből származott. Harmadik a Henrik bán fia a Hedreh nemzetségből, az úgy nevezett Németújvári Miklós. Volt-é e hármon kívül más is és mint váltották fel a vajdaságban egymást, biztosan még nem tudjuk; legalább sem Szabó Károly «Kún László» című művében, sem Pór Antal «Chák Máté»-jában megfejtve nincs. Egyes években ki lehet mutatni ezt vagy amazt, de mindenikben meghatározni eddig tudtommal meg sem kisérlette nyilvánosan senki.

Wertner Mór László vajdának még két testvért, Miklós választott esztergomi érseket és Gyulát tulajdonít. Az általa idézett s a Hazai Okmánytár IV. kötetében a 37. szám alatt kiadott IV. László-féle oklevél Lászlóról mit sem tud, sőt az okmány szavaiból: «magister Nicolaus sancte Strigoniensis ecclesie electus eiusdemque loci comes perpetuus, aule nostre cancellarius et magister Gyula filius Ladislay woywode frater eiusdem» — inkább lehet Gyulát az érsek unokaöcscsének tartani. Különben «magister Nicolaus . . . . et magister Gyula filii Ladislai voyvode» lett volna a correct kitétel. A fentebbiekben azt hiszem elfogadhatóvá tettem azon állításomat, miszerint nem hihető, hogy az Ottó király s a szent korona letartóztatója a Kean nemzetségű Gyula bán fia lett volna; valamint, hogy bebizonyítva nincs, hogy az a Borsa nemzetségű László vajda lett volna. Már pedig ez utóbbi állítás ha lehető is, csak úgy bir teljes érdekkel, ha az czáfolhatatlanúl van bebizonyítva, csak így lehet azt a történetírásnak haszonnal értékesítenie.

A sok negativ érv után legyen szabad nekem egy positiv adatot is felhozni, mely ha útba talán nem igazítana is a további nyomozásnál, de azt a kérdéses személylyel connexusba hozni és megegyeztetni okvetlen szükséges lesz.

Ezen adat László erdélyi vajdának és Székely ispánnak saját ítéletlevele[1] 1308-ik évből, tehát oly évből, hogy a személy azonossága iránt semmi kétség nem marad fenn. Ezen levelében a vajda előadja, hogy előbbi levele folytán azon peres ügyben, mely Pecut föld iránt Balenth fia János, Albert fia Péter felperesek közt egy részről, és Zemlek mester közt más részről huzamosabb idő óta folyt, — Zemlek mester az általa tartott közgyűlésen előtte megjelenvén, felmutatta a «jó emlékű Lőrincz mester az ő (t. i. a vajda) legközelebbi rokonának»[2] levelét. Ezen levél tartalma szerint Lőrincz mester Pecut földét, melyet ő a királytól kapott — említett Zemlek mesternek adja hű szolgálataiért. Felmutatta továbbá Zemlek ugyan az nap a «jó emlékű Leukus mesternek az ő (a vajda) testvérének»[3] levelét, melylyel «Leukus mester az ő atyja Lőrincz mester»[4] adományát megerősíti. A vajda a közgyűlésen jelen lévő és hozzá tartozó nemesekkel és másokkal azt határozta, hogy a pernek véget vet s Lőrincz és Leukus mesterek adományát jóvá hagyja. Erről szóló levelét saját pecsétjének reá nyomásával megerősíti.

Ha a diplomatika középkori latin nyelve szabatos lenne, e levél határozottan felderítené a kérdéses rokonságot. Midőn László vajda Lőrincz mestert proximus-ának nevezi, ez alatt csak közel rokont érthetünk, de ha látjuk, hogy ezen Lőrincz mester fiát Leukus mestert már «frater noster»-nek címezi a vajda, önként jön a feltevés, hogy Lőrincz mester atyja s Leukus mester testvére volt a vajdának. De épen mivel oly ingatag volt e tekintetben a diplomatika nyelve,[5] lehet Lőrincz testvére és Leukus unoka-

[1] Nos Ladislaus voyvoda Transilvanus et comes de Zonuk. . . . . Datum iuxta Naragh feria secunda proxima ante festum Johannis baptiste anno domini 1308. Gr. Zichy cs. Okmt. I. k. 155.

[2] «Exhibuit litteras magistri Laurentii proximi nostri bone memorie» . . . .

[3] «Exhibuit etiam litteras magistri Leukus fratris nostri bone memorie. . . .»

[4] . . . ipsam collationem magistri Laurentii patris sui confirmabant et similiter sibi contulerat per suas litteras . . . . . Gróf Zichy cs. Okmánytára I. k. 135. szám.

[5] Mennyire ingatag volt e tekintetben a középkori latin nyelv, feltünőleg mutatja azon példa, hogy János de Kapla országbíró Leustach de Ilswa nádort legkedvesebb testvérének (frater noster carissimus) mondja, holott tudva van, hogy az országbíró nagyatyja Desew

öcscse a vajdának, de legyen így, vagy úgy, minden esetre igen közeli, vérbeli volt a rokonság.

Ezen Lőrincz fia, Leukus mester, azt hiszem egy személy azon Lökössel, kiről Pór Antal «Chák Máthé» életrajzában azt írja, hogy 1304-ben több főúrral megjelent Pozsonyban Károly király előtt, a cseh háborúba menendő. Négy év múlva tehát már nem élt; lehet azon cseh háborúban esett el. Nemzetségét az általam ismert kútfőkből meghatározni nem lehet; marad tehát a híres László vajda nemzetség-neve is egyelőre ismeretlen s buzdításúl az érdeklődőknek elmondhatjuk: qui perdidit numerum, incipiat iterum.

PUKY ANDOR.

Schwabowszky György sírköve.

(Egy sírkő rajzával.)

A Szepesség műemlékekben gazdag vidékén, fent a Magura tövében fekszik Tótfalu (Wünschendorf). — Csúcsíves kis temploma a múlt században újíttatott, a midőn is eredeti alakja sokat szenvedett a stilellenes újítás alatt.[1] Déli kápolnájának nyugati falába, egy sötét barna, majdnem fekete márványból készült sírkő van álló helyzetbe beerősítve, melynek magassága 1·82 mtr., szélessége 0·95 mtr.

Legendája lapidaris betűkkel vésett s nemcsak a keret négy oldalát foglalja el, hanem függélyes sorokban betölti a képes mező üresen hagyott téreit is. E legenda következő:

EGREGIVS ET NOBILIS DOMINVS VALENTINVS SCHWABOWSKY ET DOMINA ANNA VXOR PARENTES MOESTISSIMI FILIO GEORGIO SCHWABOWSKY IVVENI

(Az alaktól jobbra a képes mezőn:)

STRENVO PIEQVE MORTVO AETA[TIS] ANNO 32 ANNO SALVTIS 1597 MENSIS APRILIS DIE 28.

(Az alaktól balra a képes mezőn:)

X. HORA NOCTIS. AMORIS ET MEMORIE ERGO F. F.[2] HOC MONVMENTVM.

E sírkövet tehát a szülei kegyelet állíttatta, mely pontosan feljegyzi nem csak évét, hónapját és napját, de óráját is azon gyászos eseménynek, mely őket, a már katonai pályán haladó nagyreményű fioktól megfosztotta.

Az alak, noha sima párna van a feje alatt, teljesen álló helyzetben van ábrázolva. Arcza feltünően egyénítő — kétségtelenül arczkép —

fiatal, vastag pedert bajúszszal, egészben rokonszenves, fejét könnyű kalpag fedi, melyet elől rózsás boglárba foglalt tollforgó díszít. Öltözete, az akkor dívott könnyű lovassági öltözet. Mellvértje nyakától kezdve lemezes (geschient, ugynevezett Gänsebauch-Gräte, crosse de pois.) Ezen vizszintes lemezekből álló mellvért, bár

és a nádor szépapja Roland nádor a Rathold nemzetségű Leustach fiai voltak csak testvérek, és így negyed fokú rokonság volt köztök. Lásd a Gr. Zichy cs. Okmánytára IV. kötetének 461. számú okmányát.

[1] Ez ujítás alkalmával vakoltatott be a templom falába erősített két sírkő is, melyeket ma is takar a vakolat, a nélkül, hogy tudnók kié? (Sváby Frigyes úr közlése.)

[2] Fieri fecerunt.

kevésbbé volt biztos, mint az egész lapokból állók, de ezeknél könnyebb volt s kényelmesebb, egymást fedő lemezei könnyebben alkalmazkodtak a derék mozdulataihoz, a miért ezt leginkább a könnyű lovasságnál alkalmazták s noha külföldön: Olasz- és Németországban már a XVI. század elején is előfordult, általában magyar mellvértnek neveztetett, mert Magyarországban voltak leginkább használatban.[1] A vállvédő s a vaskeztyűk is lemezesek, a karvasak simák, a lábszárakat szűk, testhez álló nadrág, lábát rövidszárú bőr saruk fedik, melyekre sarkantyú-szíjak vannak csatolva. Emelt jobbjában egy, a nyelével csípővasára támasztott fokost tart, baljával az oldalára kötött görbe török kard markolatát tartja. Mindkét fegyverdarab szintén a könnyű lovasság fegyverzetéhez tartozik.

Az alak lábainál jobbra a családi czímer van elhelyezve, melyről alább lesz szó, balról egy gömb alakú vassapka, mely elől az arcznál nyitott s azt csak egy lehúzható pánt védelmezi.

Ezen sírkő, noha akár korát, akár kivitelét tekintve nem tartozik az e nemben kiválóbbak közé, különösen a magyar XVI. századbeli lovassági fegyverzet tekintetében érdekes, valószínűleg valamely szepesi városi kőfaragó műve, mit hiányos technikája is mutat, mely főképen a lábfejek hibás elhelyezésében s a sírkő képes mezejének nem helyes felhasználásában nyilatkozik, a mennyiben a lovag kalpagja s a czímerpajzs takarói messze a keretbe nyúlnak.

A Görgeyekkel egy törzsből eredő svábóczi és tótfalvi Sváby, Szepesmegye ezen törzsökös családja, a XIII. században tünik fel okleveleinkben, neve egyes időszakokban felváltva Svápinak, Schwabowszkynak, Svábfalvinak és Svábynak iratott. 1265-ben Detrik comes IV. Bélától Tótfalván kapott adományt, 1294-ben Detrik fia Arnold Palocsa váraért — melyet apja Detrik comes építtetett[2] — «Sváp» falut kapta cserébe. Ez a mai Svábócz Poprád város közelében,[3] ettől vette a család nevét s egyik előnevét, a másikat a már említett Tótfalutól.

A Hunyadyak korában a Sváby család a megye egyik legtekintélyesebb birtokosai közé tartozik, földesúr: Svábon, Körtvélyesen, Busonon, Schewerbergen, Lupnokon, Helmeczvágásán, Liszneczen, Sz.-Margitán, Kis-Dománban, Szent-Lőrinczen, Szent-Györgyön, Tótfalván, Arnótfalván és Gánfalván.[1]

Tótfalvát — melynek temploma rejti sírkövünket — a legújabb időkig birták s a mai birtokosok nagy része birtokaikat közvetlenül vagy közvetve, Sváby leányjog czímén birták. Svábocz már 1587-ben a gradeczi Horváth-Stansithok kezére került.

A Svábyak, a Görgeyekkel egy törzsből származva, azokkal teljesen azonos czímert használnak. Ez: kék pajzsban, zöld alapon, lombbal koszorúzott és övezett vad ember, jobbjában egy gyökerestől kiszakított lombos fát tart, balját csipőjére támasztja; sisakdísz: a pajzsalak növekvőn; takarók: veres-arany, kék-ezüst. Ez úgy látszik a közös czímer leghitelesebb alakja, de a Sváby család egyes tagjaitól használt czímereknél apróbb eltérésekre találunk, melyek azonban a czímer főjellegét nem érintik. Ilyen a sírkövünkre vésett czímer is, hol a vad ember hármas halomból növekvő, s emelt jobbjában feje felett balharánt helyzetben pálmaágat tart. Teljesen hasonló czímer van vésve a krighi (Szepesmegye) templomban levő 1593-ból származó sírkőre, melyet a Draveczkyek ősének emlékére Schwabowszky Anna állíttatott.

A XVI. század folytán jött szokásba a Szepességen a családneveknek a «szky» tótos végzetet adni. Igy lett Görgeyből: «Harhovszky»; Teőkéből: «Csepanovszky», Krighyből: «Krigowszky», Svábyból: «Schwabowszky» stb. Ezen korból származik sírkövünk is.

Schwabowszky György életéből nem maradtak reánk adatok. Anyja, kinek neve a sírkövön: «Anna», a régi kihalt *Korotnoky* család sarja volt, atyja Bálint, 1586-ban szepesmegyei szolgabíró és assessor, harmincz évvel később 1616-ban az egybevágó adatok szerint mint 75—80 éves — de bizonyára erőteljes — aggastyán, a megyei lovas felkelők parancsnokává választatott[2] és mint ilyen 1617-ben Nagy-Kálló mellett egy ütközetben elesett.

A Svábóczi és Tótfalvi Sváby család most is él, s egyik tudós ivadékának, Sváby Frigyes úrnak köszönöm a család multjára vonatkozó itt közölt feljegyzéseket.

CSOMA JÓZSEF.

[1] Bocheim Waffenkunde 95.; Demnin Waffenkunde 465.

[2] Sváby Fr.: Palocsa vára. Szepes m. tört. társulat évkönyvei III. 42.

[3] U. o.

[1] Csánky: Magyarorsz. földrajza a Hunyadyak korában. Szepesi lapok 1891. I. sz.

[2] Szepesmegye levéltára. Prot. 1616. decz. 22.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi január hó 29-én *Majláth Béla* vál. tag elnöklete alatt igazg. választmányi ülést tartott, melyen Dr. *Szendrei János* vál. tag hat eredeti címeres levelet mutatott be, köztük a Lezteméri családnak Zsigmond királytól nyert armálisát. Ezután *Széll Farkas* vál. tag bemutatta Győrdeák Mátyásnak II. Mátyás királytól kapott 1619. évi címeres levelét. Végül a titkár felolvasta *Ghyczy Pál*-nak a Dombay családnak 1506. évi címeres leveléről irott értekezését, a costumetani tekintetben nagyérdekű oklevél eredetijének bemutatásával. — Ugyancsak a titkár bemutatta *Doby Antal* lev. tagnak a magyarországi mágnás családokról irott nagy genealogiai munkájának hatodik kötetét; a választmány teljesen méltányolván a szerzőnek a művében összefoglalt becses anyag egybehordása körül kifejtett nagy fáradságát, a nagy szorgalommal szerkesztett munka iránt elismerését nyilvánítja, buzdítván a szerzőt annak befejezésére.

Folyó ügyekre kerülvén a sor, a titkár bejelenti a következő tagajánlásokat: évdijas tagokúl Dr. *Dankó József* püspök és nagyprépost Pozsonyban (aj. Pór Antal), *Vály Géza* okl. gyógyszerész Budapesten (aj. Széll Farkas), Dr. *Bük Géza* orvos Debreczenben (aj. Szendrei János), Dr. *Gyárfás Tihamér* főgymn. tanár Nagyszombatban (aj. Szilágyi Sándor), lublóvári *Raisz Aladár* főszolgabiró Podolinban (aj. Svábi Frigyes), A m. kir. honvéd-főparancsnokság Budapesten (aj. a titkár). Az ajánlottak a társaság tagjaiúl megválasztattak.

A pénztárnoknak a mult év pénztári állapotáról szóló kimutatása a következő főeredményeket tünteti föl:

1890. jan. 1-től decz. 31-ig volt bevétel	4623	frt	96 kr.
1890. jan. 1-től decz. 31-ig volt kiadás	4082	«	18 «
Maradvány	541	frt	78 kr.

A társulati alaptőke összege 11.800 frt. A Nemzetségi Zsebkönyv alapja 18 frt 8 kr. A pénztári kimutatás, a titkár által előterjesztett 1891. évi költségvetéssel egyidejűleg, mely 4035 frt 78 kr. bevétellel szemben 3676 frt kiadást és így 359 frt 78 kr. előirányzott maradványt tüntet föl, a pénztár-vizsgáló bizottsághoz utasíttatott oly meghagyással, hogy jelentését a legközelebbi — esetleg rendkívüli — vál. ülés elé terjeszsze. Egyúttal a mult évi 541 frt 78 krnyi maradványra nézve határoztatott, hogy abból 200 frt a Nemzetségi Zsebkönyv nyomdai tartozásának részleges törlesztésére fordíttassék, a többi pedig a folyó év számlájára vitessék át.

Ezután zárt ülés következett, melyen a többi közt szóba került a Nemzetségi Zsebkönyv folytatásának ügye, mely a mult nov. 27-iki vál. ülés által a jelen ülésre tüzetvén ki tanácskozási tárgyúl, Gr. Hunyady László, Szent-Iványi Zoltán, Komáromy András stb. vál. tagok felszólalásai után határoztatott, hogy e tárgyban egy öt tagú bizottság küldessék ki, mely a Zsebkönyv folytatása, az esetleg követendő eljárás és módozatok felől jelentést terjeszszen a választmány elé. E bizottság tagjaiúl kijelöltettek: Gr. Hunyady László elnöklete alatt Csergheő Géza, Komáromy András, Dr. Szendrei János választmányi tagok és a titkár.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Csontosi János és Széll Farkas vál. tagok küldetvén ki, az ülés véget ért.

Heraldikai kiállítás Edinburghban. A nagybritanniai és irlandi királyi régészeti intézet ez év nyarán Edinburghban fogja tartani évi nagygyűlését, mely fölötte érdekesnek igérkező heraldikai kiállítással lesz egybekötve. A kiállítás fel fog ölelni minden oly történelmi emléket, mely bármi czímertani vonatkozással bír, e mellett azonban kiterjeszkedik a heraldika dekorativ jelentőségére is, a történelmi szakosztály mellett külön osztályban gyűjtve össze a czímerrajzokat, s más idevágó angol és külföldi műtermékeket és reproductiókat. Ehhez képest a kiállítás tárgyát képezik: 1. Czímeres könyvek (armorial) és más czímertani kéziratok; 2. missalek és illustrált kéziratok a tulajdonos czímerével; 3. heraldikai diszítéssel és pecséttel ellátott kiváltságlevelek és egyéb okiratok; 4. angol és külföldi czímeres levelek 1700-ig bezárólag; 5. fegyverek, zászlók, díszruhák stb.; 6. emlékérmek és czímeres edények; 7. régi czímeres pecsétgyűrűk és azok lenyomatai; 8. czímeres könyvtáblák; 9. «Ex libris» vignettek 1700-ig, s végül 10. fényképek, metszetek és más heraldikai vonatkozású reproductiók. A kiállítandó tárgyak június elejéig a Board of Manufactures titkárához, *Mr. A. W. Inglis*-hez (Mound, Edinburgh), küldendők. A kiállítás július és augusztus hónapokban fog a nagy közönség számára nyitva állani.

SZAKIRODALOM.

A Siebmacher-féle nagy czímergyűjtemény magyarországi része gyorsan közeledik befejezése felé. Az előttünk fekvő 22-ik füzet a *Rácsok-Saint-Quentin-Bigot* családokat foglalja magában s így még öt-hat füzet fog következni, melyek Magyarország nemesi családainak, czímereit eddig el nem ért teljességben ölelik fel. Értesülésünk szerint a sorozathoz még néhány pótfüzet fog járulni, melyek a szerkesztői munka folyamán felgyült anyagot, a mi a fősorozatban már helyet nem foglalhatott, fogják tartalmazni. A jelenleg előttünk lévő füzetben, beható magyarázat kiséretében egy genus czímerrel: a *Ratold* nemével találkozunk; e mellett a gyűjtemény kiváló figyelmet fordít oly régi családok czímereire, melyeknél a valamely genusból való eredet akár genealogiailag, akár a czímer használata által kimutatható. Igy emlékszik meg a *Ráskay*, *Rosály* családoknál a Guthkeled, a *Rajcsányi*, *Rudnay*, *Rudnyánszky* családoknál a Divék, a *Roskoványi* családnál a Tekule, a *Rádayak*nál a Ratholdnemből való eredetről, a hol lehetséges, kimutatni igyekezvén az ősi czímer jelenvoltát vagy változásait a később fölvett czímeralakban. E családokon kívül bővebb fejtegetésekkel találkozunk a *Rákóczy*, *Redwitz*, *Rhédey* (a család által használt czímerek egész

sorozatát közli), *Rozgonyi* stb. nagy történelmi multtal bíró családoknál. A mohácsi vész előtti korból való czímereket a következők képviselik: a *Réz* családé, 1415-ből való, melynek egyik tagja Réz Domokos és fia Mellétei Barócz Jánossal, mint főczímerszerzővel együtt kap czímert. A *Rezegei* családnak 1421-ből való czímerét a gróf Károlyi család oklevéltárának I. kötetéből ismerjük. A *Rhédey* családnak Mátyás királytól 1466-ban kapott czímerét színes hasonmásban folyóiratunk közölte. Végre a heraldikai hanyatlás kezdő korát kettő képviseli: a *Radák* családé 1514, és a *Révayaké* 1521-ből. A nagy gyűjteményben összefoglalt gazdag heraldikai anyag lehetségessé fogja tenni, hogy ezután nemzeti heraldikánk jellemző sajátságait és egyes korszakok uralkodó jellegét megállapíthassuk, mert a közlött becses anyag magában foglalja egy megirandó magyar heraldika alapját.

A gróf Károlyi család leszármazását ismerteti II. Lászlótól kezdve az a táblázat, melyet *Éble Gábor* állított össze hiteles okiratok alapján. Károlyi László báró, az 1609-ben bárói rangot nyert Károlyi Mihály fia, 1614-ben született és 1689-ben Szatmáron halt meg. Tíz gyermeke volt, ezek között három fiú, úgymint Mihály, a ki mint ezredes, a Thököly Imre kuruczai ellen vívott csatában Matolánál esett el (1684); István, szintén ezredes, részt vett Buda ostromában, és a zentai ütközetben lelte halálát; s végül *Sándor*, a híres kurucz generális, a kitől a mai grófi család eredetét veszi. Sándor leszármazóit egész a ma élő nemzedékig viszi le a táblázat, kiegészítve ekként a gróf Károlyi család oklevéltárának eddig megjelent köteteiből ismert leszármazási táblákat.

Siebmacher czímeres könyve. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára újabban igen értékes munkával gyarapodott: megszerezte a Siebmacher-féle nagy czímeres könyvnek *(J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch)* a nürnbergi Bauer és Raspe czég által rendezett új kiadását. Ez a nagy arányokban megindult vállalat eddig már 325 füzetre terjed és az egész világ aristokratiáján kívül felöleli a német birodalom, a Habsburg-ház uralma alatt álló országok és tartományok nemesi családainak, a püspökségeknek és kolostoroknak, városoknak és a régi középeurópai polgári családoknak czímereit; bevezetésül pedig a heraldika történetét és rendszerét adja kitünő szakemberek által megírott kézikönyvekben. Az eddig megjelent füzetek 42 teljes kötetet tesznek ki, s ha a hátralevő rész be lesz fejezve, a munka meg fogja haladni az ötven kötetet. A Magyar Nemzeti Múzeum régen érzett hiányon segített, midőn megszerezte ezt a legnagyobb heraldikai műnek elismert munkát, mely mostanig a főváros egyetlen könyvtárában sem volt meg, s melyet eddig egész Magyarországon csak József főherczeg alcsuthi könyvtára bírt a maga teljességében. A munka tartalmával és méltatásával külön ismertetésben szándékozván foglalkozni, e pontban ezúttal csak annyit konstatálunk, hogy az egész munka azon a magas színvonalon áll, melyet annak egyik legbecsesebb részéből, a magyar nemesség czímerkönyvéből már eddig is jól ismer e folyóirat olvasóközönsége.

A középkori délszláv uralkodók genealogiai története. *Dr. Wertner Mór* tagtársunk ismét egy értékes munkával gyarapította a családtörténeti irodalmat, mely a fenti czímet viseli és a Szabó Ferencz kiadásában megjelenő *Történeti, nép- és földrajzi könyvtár* XXVIII. kötete gyanánt látott napvilágot. Wertner e könyvében jobbára külföldi szakközlönyökben s részben folyóiratunk hasábjain is közzé tett dolgozatait gyűjti egybe, melyek a három nagy középkori délszláv monarchia: Szerbia, Bulgária és Bosnyákország uralkodóházainak családtörténetével foglalkoznak. A munka, melynek értékét 12 nagy gonddal kidolgozott genealogiai tábla emeli, *Fraknói Vilmos*nak van ajánlva, s három részre oszlik. Az elsőben Szerbia dinasztiái vannak tárgyalva, a Nemanjákat megelőző fejedelmektől és királyoktól kezdve az utolsó középkori szerb uralkodóház: a Brankovicsok kihaltáig. Igen nagy részletességgel van itt levezetve a szerb czárok híres családjának, a Nemanjáknak elágazása, az ősapától Bieli Urostól egész a thessaliai ág utolsó sarjáig, Uros Jánosig, kiben a nemzetség 1410-ben kihalt. A második rész Bulgária fejedelmeivel foglalkozik. A legrégibb korszak hiányos feljegyzésekből ismert uralkodóinak névsora után az első genealogiai összefüggést feltüntető dinasztia: Omortag (Mortagon) fejedelem utódainak leszármazását adja, kiknek utolsója, I. Péter czár fia, Román, a XI. század első éveiben tünt le a szereplés teréről. A Mortagonidákat I. Sisman czár és utódai, az idősebb Sismanidák, ezeket az Asenidák követték a bolgár czárok trónján; közben azonban többeket találunk az uralkodók sorozatában, kiknek származásaik és családi viszonyait homály fedi. A XIII. század végén Sisman vidini fejedelem családja került uralomra, az ifjabb Sismanidák háza, mely a XV. század második évtizedében II. Sisman czár gyermekeiben halt ki. A harmadik, *Boszniát* tárgyaló részről már volt alkalmunk röviden megemlékezni, a *Glossen zur bosnischen Genealogie* czímű füzet ismertetésekor, melynek e rész hű fordítását tartalmazza. A munka beható méltatásával folyóiratunk legközelebbi füzete fog foglalkozni.

A M. Tud. Akadémia történelmi kiadványai 1830–1890-ig. Ezen czímet viseli azon jegyzék, melyet mai napon vett szerkesztőségünk s a melyben a Magy. Tud. Akadémia összes történelmi kiadványai, az árak megjelölésével, bennfoglaltatnak. Melegen ajánljuk ezen jegyzéket a t. érdeklődők figyelmébe, mert csekély összegen, igen szép és tartalmas szakkönyvtárt állíthat össze magának bárki. A jegyzéket ingyen és bérmentve küldi meg a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatala.

Hibaigazítás.

Fatalis (nyilván toll-) hiba csúszott «Az Osl nemzetség története» czímű értekezésembe. Míg ugyanis a szövegben (l. *Turul* 1890. évf. 157. l., 2. hasáb, 3. kikezdés) II. Oslt helyesen *szörényi* bánnak nevezem, a genealogiai táblákon helytelenül *szerémi* bánnak fordul elő. — Megjegyzem továbbá, hogy Esztergom a revisio ortografiája (vagyis a folyóiraté *Szerk.*); tisztelettel alulirt az általa helyesebbnek ismert Esztergammal él.

PÓR ANTAL.

ÁRPÁDKORI SZEMÉLYNEVEINK ÉS AZ OSL NEMZETSÉG EREDETE.

(Első közlemény.)

A Turul múlt évi 4-ik füzetében Pór Antal terjedelmes tanulmányt közölt az Osl nemzetségről, melyben a nemzetségből kiágazott családok részletes ismertetésén kívül az Oslok eredetének magyarázatát is megkisérli. A mily becses azonban tanulmányának azon része, mely az oklevelek szétszórt adatait foglalja össze: oly kevéssé elégít ki ott, hol egy régóta hirdetett kedvencz, de egyoldalu elmélete által újabb hibás következtetésekre ragadtatva, az Oslok délszláv eredetét vitatja.

Miként másoknak, bizonyára Pór Antalnak is föltünt az az eddig kellőkép meg nem magyarázott jelenség, hogy árpádkori nemzetségeinknél igazi magyar személynevet, minőnek vehetjük az *Apát*, *Ebedet*, *Farkast*, *Keményt*, *Opust* (apus), *Vosost* s talán még a *Fiteket*, *Kevét*, *Kemét* és *Lélt*,[1] csak elvétve találunk.

Az alsóbb néposztálynál divatozott nevek magyarsága rögtön felismerhető s értelmezésük nem okoz semmi különös nehézséget. Tekintsük csak végig az olyan személyneveket, mint a minők: *Agárd*, *Ajándok*, *Almás*, *Apród*, *Aranka* (vagy Arinka, v. ö. a rokon nyelvekben: zarni, zorni = arany, ez az ősi alak még inkább megvan a *Zaránd* névben), *Aranyos*, *Árpa*, *Árva*, *Arvád*, *Baglyod*, *Balog*, *Belcs* (bölcs), *Bika*, *Biszke* (büszke), *Bizatlan*, *Boudug* (boldog), *Bodor*, *Bogár*, *Bogárd*, *Bús*, *Buza*, *Csikó*, *Csikóló*, *Csinos* (vagy Csunus), *Csóka*, *Édes*, *Első*, *Erdő*, *Erdőd*, *Erdős*, *Erős*, *Erősd*, *Farkas*, *Farkasd*, *Fejdi* vagy *Főd* (Feud), *Fehér*, *Fekete*, *Fele*, *Feledi* (a. m. fél, felebarát), *Fiad*, *File* (fül), *Firüdi* (füredi), *Fodor*, *Fondor*, *Forkud* (farok), *Gödén*, *Gyenürü* (gyönyörű), *Haláld*, *Halálos*, *Haragos*, *Hármas*, *Hatod*, *Hazug*, *Hete* (hét), *Hetüs*, *Híved* (hű), *Hód*, *Hollós*, *Hosszú*, *Hős*, *Hug*, *Hugdi* vagy *Hugod*, *Hugus* (hugocska), *Husvét*, *Irgalom*,

[1] Az utóbbi négy név ugyanis a. m. *fekete* (székelyeknél és palóczoknál feteke), *kemény* (v. ö. mordvin: kemæ), *kő* (v. ö. köve-t, köve-s, finn: kive, osztyák: kevi, vogul: keu) és *lélek* (v. ö. vogul: lili, osztyák: lil, zürjén: lol, votják: lul) szavaink eredetibb alakját tünteti föl. Nem említettem e nevek közt a *Bátort*, *Kakast* és *Leventét*, mert a batur, batir, baghator mongol s a levent (önkénytes, harczos, kalandos) persa eredetű szó, hozzánk a törökség útján kerültek s nem lehet konstatálni, hogy vajjon a régi magyarság maga alkalmazta-e személynevekül, vagy mint neveket is a török eredetű elemek honosították meg; annyi tény, hogy a Batir, Bagator, Bahadur név a törököknél és mongoloknál is nagyon el van terjedve. A mi a Kakas, Kokos nevet illeti, a szó szláv eredetű (ó-szlov. kokošu), népies neveink közt nem igen szokott előfordulni, inkább csak az idegen származású Rátolt és Rutker nemzetségnek tagjai viselték s ennél fogva egyelőre nem merjük a valódi magyar népies szellem alkotásai közé sorolni. Hogy a Gallus név fordítása-e vagy pedig valamely hasonló hangzású idegen (germán) név magyarosítása: bizonytalan. Az utóbbit hajlandóbb vagyok föltenni, ámbár a későbbi időkben csakugyan a Gallussal vették egynek.

Jámbor, *Játék*, *Jód* (Joud), *Jólegén*, *Jólián*, *Karcsu*, *Kedvelő*, *Kék*, *Kekén* (Kökény), *Kese*, *Keselyüd*, *Keserü*, *Kevély*, *Kezed*, *Kicsid*, *Kos*, *Kölesd*, *Körtvéld*, *Leánk* (leánka), *Legény*, *Leső*, *Loud* (ló), *Madarad*, *Madaras*, *Maradék*, *Magas* (Mogus), *Mehüd* (méh), *Mehüs*, *Merő* (merész), *Ménes*, *Monyas*, *Nagy*, *Nogyud* (nagy), *Nemes*, *Nyalka*, *Nyest* (vagy Neste), *Nyulad*, *Nyulas*, *Nyuszt* (Nuuz), *Okos*, *Ölyved*, *Ölyves*, *Ötvend*, *Részeg*, *Reze* (réz), *Rigó*, *Róka*, *Sánta*, *Solymos*, *Süket*, *Szegény*, *Szele* (szél), *Szeme*, *Szemed* vagy *Szemdi*, *Szép* (régi alakjában: Szepe, Szebe és *Sebe)*, *Szerelmes*, *Szerelő*, *Szomorú*, *Szőke*, *Szőllő* (Szeleü), *Tagadó*, *Tengerd*, *Terpe* (törpe, tupri), *Tiküre* (tükör), *Tize* (tiz, v. ö. Hármas, Hatod, Ötvend stb.), *Törő*, *Türő*, *Ütő*, *Vad*, *Vadad*, *Vadas*, *Várad*, *Vas*, *Vasadi*, *Vasas*, *Vásárd*, *Vendég*, *Verüsd* (veres), *Vederej* (vigyori, vidám), *Vig*, *Villám*, *Vitéz*, *Vőd*, *Vőlegén*, *Zild* (zöld), *Zuzó* stb. Ide tartoznak a honfoglalás után meghonosodott idegen eredetű szavakból alkotott népies nevek is, pl. *Darága*, *Karácson*, *Medve*, *Péntek*, *Pinküsd*, *Szereda*, *Szombat*, *Szombatka* stb.

Ezekkel szemben az előkelőbb családok hagyományos neveinél, minők a nemzetségnevekként is ismert *Ákos*, *Boksa*, *Bors*, *Borsa*, *Büken*, *Csák*, *Csanád*, *Kartal*, *Kalan*, *Kaplan*, *Kölcsej*, *Marót*, *Szalók*, *Teküle*, *Tomaj*, *Zoárd* és egy sereg más név, azt tapasztaljuk, hogy a magyar nyelvből meg nem magyarázhatók s még ha magyarosnak látszik is egyik vagy másik, mint az *Aba*, *Alap*, *Apaj*, *Álmos*, *Árpád*, *Bors*, *Bulcsu*, *Buzád*, *Uros* stb.: vagy csak esetleges az illető magyar szóhoz való hasonlóságuk s egészen más az értelmük és eredetük (ilyenek Alap, Álmos, Árpád, Bors, Uros és a német Bosoaldból alakult Busald, Buzád), vagy pedig egy más nyelv, a török adja meg pontosabb analogiájukat, miként az Aba, Apaj és Bulcsu nevekét.

Az árpádkori előkelő családok e hagyományszerű nevei közül a kereszténység mindinkább erősbülő befolyása alatt már a középkor folyamán azonosították egyikét is, másikát is valamelyik hasonló hangzású keresztnévvel. Így lett *Ákos*bul Achatius és Augustinus, a *Bekébő*l Benedictus, *Biter*ből Petrus, *Bulcsu*ból Blasius és Basilius, *Csák*ból Claudius és Izsák, a *Derse*ből vagy *Dezső*bül Desiderius, *Gyulá*ból Julius, *Kálmán*ból Colomanus, Columbanus, *Miko*ból Nicolaus, *Uros*bul Urias vagy Uriel s úgy látszik, ilyen módon helyettesítette a Tomaj-nemzetség hagyományos ősének nevét, a *Tonuzt* is a Losonczyak és Bánffyak családjában oly kedvelt Dionysius (Dénes) név.[1]

Pór A. a középkori iródeák vagy pap ezen tapogatódzásait, illetőleg, helyesebben mondva a népszellem ezen általánosan tapasztalható névcserélő hajlamát készpénznek véve, belőle egy alapjában elhibázott theoriát épített, mely aztán, mint föntebb említettük, idézett tanulmányában újabb tévedéseknek vált kútforrásává.

Kétséget sem szenved, hogy ha valaki csak fölületesen itéli meg a régi neveink körül fölmerülő jelenségeket és nem vesz pontos nyelvi és történeti összehasonlítás alá minden egyes nevet: az hamarosan le fog vonni bizonyos általános szabályokat, egy kalap alá téve az oklevelekben keresztneveként említett, ezekkel fölváltva használt összes feltünőbb névváltozatokat s aligha fogja megérteni, hogy pl. a Benedictussal egynek vett Beke, Bánk és Benkő, vagy a Nicolaussal helyettesített Mikó és Mikola neveknél mi szükség megkülönböztetni a Bekét és Mikót a Bánktól, Benkőtül s Mikolától és amazokat ősi pogány neveknek, emezeket pedig csakugyan keresztneveknek venni föl. Mert vagy pogánykori névnek tekintendő mindegyik egy sereg más ilyen keresztnévként használt árpád-

[1] Teljesen hasonló néppsychologiai jelenséget látunk napjainkban, midőn az alsóbb körökben a *György* (Gyuri) és *János* (Jani) nevet fölcserélik az úriasabb hangzású *Gyulával* és *Jenővel* vagy a midőn a pogánykori magyar *Sarolta*, meg a franciásított germán eredetü *Charlotte* (Karolina) és zsidó eredetű *Sarotte* (Sára) neveket összezavarják; a Dugonics által Etele, Ethela nevéből készített *Etelka* nevet is ilyen módon szokták a német *Adel*, *Adelhaid* névvel azonosítani. Egész rendszeres szokássá vált ez a zsidóságnál, a hol már az ó-korban divatos volt a héber neveket hellenizálni (pl. Eliakimból lett Alkimos; Jehosua, Józsua vagy Jézusból Jason; Józsefből Hegesippos), Németországban pedig a németek által használt nevekkel helyettesítették ó-testamentomi neveiket, azért nevezik magukat nálunk is Áron helyett Arminnak, Izsák helyett Ignácznak, Khajjim helyett Henriknek, Jajle (Joel) helyett Juliusnak, Gyulának, Lévi helyett Lipótnak, Mardokhaj helyett Márknak, Mártonnak, Móricznak, Mózes helyett Maxnak, Miksának stb., pedig egyik s másik ilyen névnél az eredeti zsidónév, melyet a rabbitól kaptak, sokkal jobban megfelelne a magyar szokásoknak, mint az, melyet Németországból importáltak.

kori személynévvel együtt, minők a Csepán (Stephanus), Ernei (Ireneus), Ehellős (Achilleus), Izsip (Josephus), Ják (Jacobus), Izsó (Esau), Laczk (Ladislaus), Mois vagy Mojus (Moises), Vazul, Vászoly (Basilius) és mások, melyek a hasonló hangzású keresztnevekkel való fölcserélés következtében szorultak ki a közhasználatból. Vagy pedig keresztnév valamennyi, mint Pór A. állítja.

Pór A. véleménye szerint, a mely nézetének már több ízben kifejezést adott, az okmányainkban található nevek majdnem kivétel nélkül visszavezethetok valamely ó-testamentomi vagy keresztény szentnek a nevére, melyet őseink hol eredeti alakjában, hol megrövidítve, a magyar kiejtéshez idomítva használtak, vagyis mint egyik czikkében mondja:[1] «addig fúrtak, faragtak az idegen néven, míg annak hangzása magyarrá lett», máskor pedig védszentjöknek a keresztségben nyert nevét magyarra fordították és ezt a «tudósok mondva csinálták.»[2]

Ha a magyar kiejtéshez való idomítás alatt nem a hangváltozás szabályszerűségét értjük, hanem egész önkényszerű «fúrás-faragásra» gondolunk s a hol ez sem segít, fölállítjuk a jobbára nem is értett keresztnevek «mondva csinált» tömeges lefordításának kissé naiv elméletét: hát ezzel a módszerrel akár hottentotta vagy botokud eredetre is visszavezethetjük árpádkori személyneveinket.

Hogy régi keresztneveink, t. i. valóságos martyrologiumi eredetű neveink egyes változatainál gyakran feltünő eltéréseket tapasztalhatunk: annak meg van a természetes oka. Keresztneveinket ugyanis nem ugyanazon egy forrásból vettük, hanem különböző utakon kerültek hozzánk.

Midőn az egyház közvetlen hatása alatt honosodott meg nálunk valamely név, mint az *András* (Andreas), *Barnabás* (Barnabas), *Domokos* (Dominicus), *Ehelleüs* (Achilleus), *Lukács* (Lucas), *Márkus*, *Márkos* (Marcus), *Mátyás* (Matthias), *Mátyus* (Matthæus), *Mózes* (Moises), *Tamás* (Thomas) stb.: a magyarosított alak nem sokban tért el a latin egyház által használt névtől s többek között a latinos *us-es-as* végzet mindig megmaradt.

De neveinknek csak egy kis töredéke tartozik ide; a nagy tömeget korántsem az egyház, hanem az élet, a szomszédos vagy köztünk élő idegen népekkel való érintkezés terjesztette el — tekintet nélkül arra, hogy benne volt-e vagy sem az illető név a szentek lajstromában. A szláv eredetü *László* (Vladiszláv) bizony elébb honosodott meg nálunk, minthogy valóságos keresztnévvé vált, valamint a többi divatos szláv nevünket, a *Bogomért* (Bogomir), *Bogyiszlót* (Bogiszláv), *Iroszlót* (Jaroszláv), *Lodomért* (Vladimirt), *Miskát* (Miesko, Mieciszláv, később lett csak a Mihály név beczéző alakjává), *Mutmert*, *Radószlót* (Radiszláv), *Rodoánt* (Radován), *Szoboszlót* (Szobjeszláv) és *Tihamért* (Tichomil) sem igen ismerték a martyrologiumok.

Keresztneveink legnagyobb része vagy a németektől, vagy az olaszoktól, vagy a nyugoti szlávoktól: a lengyelek- és csehektől vagy a horvátoktól és szerbektől, vagy pedig az oroszoktól került hozzánk olyan alakban, a milyenben ezen népek használták; természetes tehát, hogy már a magyar kiejtéshez való idomítás előtt átmentek az illető nyelvek hangtörvényeinek megfelelő változásokon. Nem önkényes fúrás-faragással csináltak tehát a Stephanusból majd *Istvánt*, majd pedig *Csepánt*, hanem amaz egyszerűen a német Stefánnak, magyaros kiejtéssel Istefánnak, emez a délszláv Styepánnak az átvétele. Szintén a német Joseph és Jakob, meg a délszláv Jozip és Jakov magyarázza meg a martyrologiai Josephus és Jacobus eltérő alakjait, a *Józsefet*, és *Izsipet* s aztán a *Jakabot* és *Jákót* (Jakou) vagy *Jákot*, míg a *Jakabos* egyenesen az egyházi formának felel meg. A *György* nevet az északi olaszoktól (Giorgio = Gyorgyo), míg a *Gyurit*, *Gyurkot* az oroszoktól (Jurij, Jurk vettük). Olaszoktól került hozzánk a *Benedek* (Beneditto) név is, melynek egymás után következő foghangjai közül egyik a dissimilatió törvényénél fogva változott k-vá (Benedit, Benedik); ellenben a *Bankó*, *Bánk* és *Benkő* változatok a délszláv Benko alaknak a vocalharmónia hatása alatti magyarosításai. A *Miklós*, *András*, *Lukács*, *Illés*, *Mátyus*, *Mátis* és *János* közvetlen a martyrologiumi Nicolaus-, Andreas-, Lucas-, Elias-, Matthæus- és Joannes-

[1] *A régi magyar keresztnevekről.* A Budapesti Hirlap 1890. 317. sz. tárczájában.

[2] U. o.

ből való: a *Mikola*, *Endre*, *Luka*, *Illye*, *Máté* és *Iván* pedig a szláv Nikola, Andre vagy Andrej, Luka, Ilia, Matej s Ivan alakoknak felel meg. Szintén közvetlen az egyházi formából alakult a *Filpes* (Philippus), míg a *Fülöp* változatot a németektől vettük át. A germán Vit, Veit név három vagy négyféle változata ugyanannyi különböző úton jutott hozzánk; a *Vid* alak egyenesen az ó-felnémet alaknak az átvétele, a *Vidos* az egyházi formából, a Vitusból alakult, míg a *Vida* és a székelyföldi *Gidó*, mely utóbbi az olasztelekiektől való, az olasz Wido, Guido módosulása. Egy másik germán származású középkori nevünk, a *Vellermes* (Vilhelmus, Villelmus) csakis az egyházi formában honosodott meg s a magyar kiejtéshez való idomulására két hangtörvény volt befolyással: a kétszeres *l* dissimilatiója *(l-l* helyett *l-r)* és a hangvonzat. Ó-hitű szlávoktól került hozzánk a *Demeter* vagy *Dömötör* (Dimitri), *Ernei* (Irenej) és *Vazul* (Vaszili, Vaszilej), míg az egyházi Demetrius, Irenæus és Basilius, illetőleg a byzanczi Dimitriosz, Ireneosz és Vaszilioszalakok meghonosodására hiányzott a görög elemmel való kapcsolat. Ismeretesebb neveink közül még felhozzuk a *Bertalant*, *Pétert* és *Mártont*, melyet a németektől vettünk (Bartholom, Barthel, Berthel stb. Peter, Martin), a délszláv alakból idomult *Mihályt* (Mihajil) és *Pált* (Pavel) s aztán az olasz Lorenzonak, Ipolitónak és Sixtonak megfelelő *Lőrinczet*, *Ipolitot* és *Sikisdet*, meg a szintén olaszos *Sándort*, *Sandrint* (Alessandro, Sandro, Sandrino) és a székelyeknél meghonosodott *Bippot* (a Guiseppo beczéző alakja: Beppo); olaszos alakban jött át hozzánk a germán eredetű *Károly* név is (a Caroloból), míg az ugyanezen névvel egyidejüleg, t. i. az Anjouk korában meghonosodott *Lois*, *Lajos* név a dynastia által használt középkori franczia alakban (Loys, Lois) vált ismeretessé.

A bibliai neveknek a föntebbieken kívül egy más csatornájuk is volt: a Volga melléki. Nagybolgárországi izmaeliták hozták ide az Ábrahám névnek árpádkori oklevelekben még papok által is használt arabos változatát, az *Ibrahimot* (Ibrahun, Ibrán) s tőlük való a *Móza* (arab: Musza = Mózes), valamint a mozlim *Nuhu* név is, melyet egy pár X. századbeli turkesztáni uralkodó viselt a Szamanidák közül; míg az ó-testamentomi neveknek ama föltünően nagy változatossága, mely az árpádkori oklevelekben található s a legritkább ó-zsidó nevekre is példát nyújt, minők: *Ruben*, *Izrák*, *Sidrák*, vagy az olyan valódi héber alakok, mint *Mojse*, *Mojsa*, s további hangfejlődéssel *Mois*, *Mojus*, egyenesen a zsidó vallású kozár elemekkel hozhatók összefüggésbe. Erre az eredetre vezethető vissza a *Józsa* név is, melyet a középkor folyamán a Josephus névvel vettek egynek, de ennek semmiféle alakjából ki nem magyarázható, hanem vagy a héber Jehosua, Josua, vagy pedig a Josiah (Jósiás) névből származott.

Nem elég tehát árpádkori neveink és az egyházi nevek egybevetésénél a fúrás-faragás elméleténél maradni s csak úgy találomra passzoltatni a szentek lajstromának legelrejtettebb zugaiból összeböngészett mindenféle ismeretlen névvel, azoknak is gyakran csak a megcsonkított alakjával, ha akarom az elejével, ha akarom a hátuljával s bizonyos euphemisticus betűknek majd a kivetésével, majd pedig a közbeszúrásával.

Azok a nevek mindenkor rendes hangtörvények szerint idomultak, csakhogy a szorosan megfelelő alakot nem csupán a latin egyház által használt formában kell keresnünk, hanem sokkal több esetben a velünk érintkezésben levő népeknél. Ide vezethető vissza az összes alakbeli eltérések eredete, a mennyiben a különbséget a specialis magyar hangtörvények nem magyarázzák meg. A hol azonban ez a közvetítő kapocs nem konstatálható, sem pedig nyelvünk hangváltozási szabályai meg nem engedik az egybevetést: bármennyi okmány azonosítsa is a magyar nevet valamely szentnek a nevével, az eredet különbsége megmarad köztük s pl. a kún-török származású Ákos, Beke, Biter stb. épp úgy nem vált martyrologiai névvé azzal, hogy *Chapy Ákost* Augustinusnak, a *Barcsai Ákosokat* Acatiusnak, a *Borsa* nemzetségből való *Beke ispánt* Benedictusnak, a *Balassa* családbeli *Bitereket* Petrusnak is írták, mint nem lett az oláh *Radul* (a szláv eredetű Radiszlávból) és a magyar *László* (a szintén szláv Vladiszlávból) vagy a germán *Bertram* és a zsidóknál keletkezett *Bertalan* egy eredetűvé, habár Hunyadi János nagybátyja fölváltva Radulnak és László-

nak,[1] a Guthkeled nemzetség egyik a XIII. század vége felé élt tagja, a IV. Béla korabeli István bán fia majd Radiszlónak, majd Lászlónak s a Nagymartoniak egyik őse hol az Arragoniából hozott nevén Bertrámnak, hol magyarosabb néven Bertalannak hívta magát.

* * *

Már néhányszor czéloztam arra, hogy árpádkori nemzetségeink hagyományos, még a pogány-korba visszanyúló, de a magyar nyelvből meg nem magyarázható személyneveinek eredetét hol kell keresnünk.

Nem a keresztyénség szentjeinek lajstromában találhatók fel ezek, hanem a keleteurópai és középázsiai pusztaság török-tatár elemeinél.

Vegyük pl. a *Zoltán* nevet, mely Árpád nemzetségében volt használatos. Tudvalevőleg így nevezték Árpád legkisebb fiát (Kézai s Márk krónikájában: Zoltan, Anonymusnál: Zulta, Konstantinnál Ζαλτας) s hasonló nevet viselt a Szent István nagybátyjának mondott Erdeuelui Zoltán. Ezenkívül előfordul a név 1268-ban, mint Neugradi András leánya s Endre nővére fiának, és 1298-ban, mint Sinka tisztjének a neve, — továbbá az Ákos nemzetségnél, melynek egyik kiágazása, a csepei Zoltán-család nyilván egy hasonnevű ős után vette föl e nevet s úgy látszik, használatban volt a székelyeknél is. Meg volt azonban a bessenyőknél is, kiknél egy a Fertő mellékén megtelepült csapatnak vagy törzsnek a vezére viselte a Zoltán nevet a Salamon és a herczegek közti viszálkodások idején. A név Zulta, Zalta változatának pontosabban megfelelő alakot pedig a karakirgizeknél találjuk meg, a kiknél egy nemzetséget hivnak Szultnak.[2] Vámbéry az arab szultán szóval veszi egynek a nevet,[3] mely szoltan alakban (a. m. rex, princeps) a kun nyelvbe is eljutott;[4] a Zulta s későbbi változatában Solt, meg a karakirgiz Szult alakok azonban kétségessé teszik e magyarázatot.

Árpád egy másik ivadékának, *Tevelnek* (Tebelês), a Tarkacsu (Tarkatzus) fiának a neve Teval alakban a kipcsaki tatároknál volt meg.

Az *Ákus* név, melyet különösen a hasonnevű ősmagyar nemzetség tagjai viseltek, de azonkívül előfordult a Damasa nemzetségnél, a Boksa nembeli Chapyaknál, a Divék nembeli Majthényiaknál, a Barcsaiaknál s aztán az Oghuzzal váltakozva, a különben német eredetű Buzád nemzetségnél, mint egy bessenyő vagy kun fejedelem neve is ismeretes (Márk krónikájában: Akus dux Cunorum) s ezenkívül meg volt a szibériai tatár khánok családjában.[1] Vámbéry szerint a név jelentése a. m. török tatár *akis* = betörés,[2] szabatosabban azonban *folyamnak* magyarázható,[3] vagyis egész pontosan megfelel a vele fölcserélt Oghuz, Ochuz név jelentésének.

A *Biter*, *Bitter*, *Beter* nevet, melyet a Balassa-családbelieken kívül a Lőrente-nemzetség egy, a XIII. század elején élt tagja is viselt, föltaláljuk a kunoknál. 1292-ben Thosi Tezanch nevű kúnnak a fiát hívták Biternek. Hogy ez nem a Péter név módosulása, hanem hamisítatlan kún név, mutatja az, hogy a Balassák ősi fészke a kún-palócz elem által megszállt területen, Nógrádban volt s a *biter* tiszta kún-török szó, melynek jelentése a. m. nő és növekedő. Tehát, a mi a név értelmét illeti, a keresztnevek közül a Crescentiusnak felelne meg.

Az olasz Giulióval (Julius) fölcserélt *Gyula* név, a hogy a két X. századbeli erdélyi fejedelmen kívül még két árpádkori nádort, továbbá a Kán vagy Keán nembeli Siklósi Simon fiát: a XII. század végén s a XIII. század első harmadában szerepelt «Jula» bánt, a Cholt-nemből az ugyanezen korbeli Hrmurich apját, a Sartiványecse-nemből 1245 körül Puruzlovi Julát, 1246-ból Kynisi Chazar rokonát, a XIII. század második feléből László erdélyi vajda fiát s Miklós választott esztergomi érsek testvérét, a

[1] Napjainkban a hazánkbeli oláhság a *László* névvel a görög Basilius-, Vaszilioszból származott *Vaszi*, *Vaszili* nevet magyarosítja, míg a *Radult* a germán *Rudolf*, *Rodolphe*, *Raoul* névvel veszik egynek.

[2] Vámbéry A. *A török faj*. Budapest, 1885. 320. l.

[3] Vámbéry A. *A magyarok eredete*. Budapest, 1882. 156. lap.

[4] *Codex Cumanicus*. Ed. Com. Géza Kuun. Budapest. 1880. pag. 104., 297.

[1] Vámbéry A. *A török faj*. 172. (A Taibuga nemzetségéből való Jabalak fia Akus).

[2] Magy. Er. 187.

[3] A tör.-tat. *ak*, *agh*, kun *ag*, *ah* = foly, vonul, ömlik, árad igéből.

század végén a Bazteh-nembeli Rejnold nádor fiát, továbbá a Rátolt nembeli Gyulaffyak ősét: Balduin ispán apját és több más főurat hivtak — a kunoknál azon fejedelemnek a neveként fordul elő, kinek a cserhalmi ütközetből ismert Osul volt az egyik főembere. «Osul princeps paganorum serviens Gyulæ ducis Cunorum», mondja a Márk-féle krónika azon része, melyben egy ismeretlen krónikásunk II. Géza uralkodásának első felében foglalta össze királyaink történetét. 1292-ben egy morouthi ker. kunnak Cuchmeknek az özvegyét találjuk Jula néven. Konstantin szerint a X. századbeli bessenyők egyik tartományát nevezték Gyulának, Gyla-nak.

Az ó-bolgároknál a *Dula*, *Dulo*, mint a dynastia neve fordult elő; a Dulo nemzetségből származtatja egy ó-szlovén kézirat az első bolgár fejedelmeket[1] s ugyanerről valami hagyomány a magyar krónikákba is bejutott, ugyanis a Hunn Krónika szerint Dula azon alán fejedelemnek volt a neve, kinek két leányát a Kézai által átirt változat szerint Belár = Bulár, Bulgár leányaival együtt Hunor és Mogor elrabolta. Nálunk a Tomaj-nemzetségnek egy 1261-ben említett tagja viselte a Dula nevet Vámbéry úgy a személy-, mint a bessenyő geographiai nevet a török jilau, jilao = összegyüjtő szóval magyarázza, míg a bolgár Dulot a kirgiz dulai = bárgyu, együgyü, süket szóval egyezteti.[2] Világos azonban, hogy a magyar-kun-bessenyő Gyula s az ó-bolgár Dulo, Dula név egy eredetű s tekintve, hogy nemcsak személy-, hanem földrajzi név is, azonfölül őseinknél a második fejedelemnek volt a méltóság-neve (Konstantinnál γυλας, Ibn Dasztánál dsila), a tör.-tat. *jila* szóval vehetjük egynek, mely csak képzésére nézve különbözik a jilao-, jilautól, a jelentése azonban ugyanaz.[3]

[1] Jireček: Gesch. Bulg. 127.

[2] Magy. Er. 119., 154. és 70. l.

[3] Hogy ezen *jila* szó ősi alakja *dila* volt, melyet az ó-bolgár név őrzött meg: azt bizonyítja a tör.-tat. szókezdő *j*-nek megfelelő *sz*, *szj* a jakut, csuvas s néhány más tör.-tat.-nyelvben; e két hang közös alapja csakis a foghang, a *d* vagy *t* lehetett. (V. ö. különben török: jeti, jiti, jedi, jakut: szættæ, altaji: szetti, csuvas: szjiccse azaz hét = mongol: dolon, ugor: tabet, taut; továbbá: török: böjök azaz nagy = csuvas: puzik, kojbal: bűzük, bözük, karagasz: bedek, török: kojan, nyul = karagasz: hodan stb.)

A XII. század közepén élt *Oghuz* vagy *Ochuz* bán neve teljesen azonos a török hagyományokban emlegetett Oghuz khán, az oghuz-törökök, szeldsukok és ozmánok, uzok vagyis kunok s a turkománok mondai ősapja nevével s ugyanolyan eredetü — csakhogy dialektikus eltéréssel — mint az Ákus, a. m. ujgur: *ukusz*, kun: *ochuz* = folyam.[1]

Az Aba- nemzetség egyik ősének, *Potának* nevét, mely e nemzetségnél még a későbbi időkben is kedvelt név volt, a kipcsaki tatároknál találjuk meg.

Úgy látszik különben, hogy e név a régi szkytháktól maradt fenn a volga- és donmenti uralaltáji népek közt; Herodotos szerint ugyanis a szkytha οἰόρ-πατα = férfi-ölő, πατα a. m. ölni.[2]

A *Vatha* nevet, a hogy a Szent István halála után forrongó pogány magyarság vezérét, ugyanez időtájt a tihanyi és zastyi apátság alapító levelének egyik tanúját (comes Wotteh, comes Wefa) és Gejza herczegnek a váradi püspökkel együtt Salamonnál levő kezesét (Vatha), a ki valószínüleg ugyanegy személy volt amazokkal; aztán egy Kálmán által megvakított főurat, továbbá az Aba nemzetség egy a XIII. század első felében élt tagját, t. i. az István ifjabb király elleni hűtlenség miatt lefejezett László apját, az 1244-ben említett Zaah nembeli Zaah apját, a Cholt nemzetség néhány tagját (1233-ból ismerjük Vatha ispánt, a Vatha fiát), 1227-ben Kesyni Osl fiát s az 1247-ben említett Moza apját stb. nevezték, a X. században egy bessenyő fejedelem viselte. Tekintve a hangváltozás olyan példáit, mint Anonymusnál a kun Bojta és Vojta, a Hunn Krónikában a Bele és Vele név, a Vatha nevet a kun bat = elmerülni igétől származtathatjuk: *bata*, *vata* a. m. elmerülő, lebukó, vonatkoztatva a lenyugvó napra.

A szónak ezen árnyalatát mutatja a kun batisz = occasus szó, míg a hasonló kategoriájú török nevekre felhozhatjuk az ilyeneket: Ajtoldi = hold telte, Ajtogdi = hold kelte, Gün-

[1] L. különben az *Ethnographia* 1890. évi 5-ik füzetének 258-ik lapján az Attila névről közölt czikket, melyben a folyam-jelentésü személynevek keletkezésének okáról van egy pár észrevétel.

[2] A bat a khaldeai akkad s a médiai szkytha nyelvben is a. m. ölni, ebből a részesülői igenév: bata = ölő.

tokdi = nap kelte, melyek közül a két első férfi-, az utolsó női név.

Ezekhez, melyeket nevekül is megtalálunk a törökségnél, egész sorozata járul azon régi neveinknek, a melyeknek török származása félreismerhetetlen.

Tanulmányunk második részében közel kétszáz ilyen török eredetü árpádkori személynévről közlünk részletes magyarázatot; itt csak néhány ismertebb nevet említünk még meg, mint: *Aba* = tör. aba (apa, nagyapa, bátya), *Aladár* = persa-tör. alaidar (zászlós, zászlótartó), *Alap* = tör. alp (hős), *Apor* = tör. apur (kicsiny), *Árpád* = tör. arbajdi, arpadi (mesélő, jósló, tanácsló), *Atha* = tör. ata (atya), *Baán* = tör. baján (gazdag, hatalmas), *Bala* = tör. bala (gyermek), *Balán* = tat. balán (kánya), *Beke* = bek, bik, bőgő, pökö (erős, férfias, szilárd), *Bodur* = ozmanli: bodur (törpe, tömzsi), *Bogát* = tör. bakat, bogat (kötés, erősség, szilárdság), *Bojon* = tör. bajin, bajun (gazdagság, nagyság), *Bor* = tör. bor, bur (fehéres, szürke), *Borcs* vagy *Barocs* = tör. barcsi (járó, kelő, haladó), *Borsu* = tör. barisu (kibékült, békés), *Bua* vagy *Buha* = tör. bugha, buka (bika), *Bucska* vagy *Mocsk* — tat. mucska (kutya), *Buda* = tör. bud, buda, buta (kicsiny, fiatal), *Budli* = tör. budlu (czombos), *Bulcsu* = tör. bilicsi, bulicsi (tudós, bölcs), *Büken* = tör. büken, bokhan (leselkedő), *Csaba* = tör. csaba, csapa, csapao (rohanó, vágtató, ütő), *Csák* = tör. csaki, csaku (kés, vágó, metsző), *Csanád* vagy *Csunád* = tör. csinadi (mérlegelt, megfontolt, igaz, becsületes), *Csató* = kun: csatov (összeütköző), *Csene* = tör. csin, csen, csene (őszinte, becsületes, igaz, egyenes), *Cseüke* = tat. cseüke (csóka), *Csaban*, *Csobánka* = tör. csapan, csaban, sapan (szaladó, vágtató, támadó, ütő), *Csura* = kun: csura (fehér sólyom), *Csümür* = tör. csömük, csömürü (szilárd, erős, összehúzódó), *Ders* = kun: ters (haragos), *Ed* vagy *Edü* = tör. idi, ite (úr), *Edemen* = tör. idimen, itimen (uraság), *Ete* = kun: iti (éles), *Etei* = tatár: ätej (atyus), *Etürü* = itürü, etörö (tevékeny), *Gyejcsa*, *Gyevics* vagy *Gyovicsa* = tör. jaucsa, joucsa, jauz (harczos, ellenséges, vad, kegyetlen), *Gurk*, *Gürk* = perzsa-török: gurg, gürg (farkas), *Itemir* = ütemer (üdvös, jóságos), *Iváncs* = oincsi, ojuncsi (játékos, tréfás), *Ivancsuk* = kun: ajancsuk (kedvezés), *Izbeg* = izbek, üzbek (maga ura, szabad), *Jaks*, *Jaksa* = jaksi (jó, szép), *Jutocsa*, *Jutus* = jutacsi (rontó, megsemmisítő), *Kaban* = tör. kaban (vadkan), *Kaducsa*, *Kadics* = kun: kadics (szúró, szegező), *Kálán* = kalan (a megmaradt), *Kálmán* = kalman (maradvány), *Kartal* = kartal (közönséges sas), *Karold* = karaldi (feketés, barna, alkonyat), *Keczele* = kecsel (kopasz), *Keken* = keken, kegen (szép, csinos), *Kicsüm*, *Keczem* = kücsüm (erő), *Kisemburd* = kücsümberdi (erő adta), *Kolon* = tat. kolon (csikó), *Kompold*, *Kumpuld* = kün-toldi (napkelte, dél), *Kopai* = kopoi (kopó), *Koplon*, *Kuplon* = kaplan (tigris), *Kós* = kos, kousz, kous (pár, páros), *Könd*, *Kündü*, *Kende* = tör.-mong. kündü (tisztelt, becsült), *Kula* = kula, kola (fakó), *Kulán* = kolán (vadszamár), *Kupán*, *Koppán* = kapan, kopan (fölemelkedő, fölkelő), *Kustán* = küsztük, kosztán, kusztán (hős, bátor, szószóló), *Küne*, *Kene* = kün (nap), *Makó* = makao, makov (dicső), *Mog*, *Moghu* = mag, maki (nagy, emelkedett), *Mokian* = makian (dicsért), *Mongucs*, *Bungucs* = mongics, mungucs (szomorú, bús), *Ócsád* = olcsadi (tisztelt, becsült), *Ogmánd* = okman (értelem, tudás), *Ohtum* = oktam, oktom (lövő, nyilazó), *Oltomán* = otloman, utluman (tüzesség, hevesség), *Sár* = kun: szar (sas), *Sarolt* = szaraldi (sárgás, szőke, hajnal), *Szalók*, *Zolouk* = szuluk, sziliu (szép, kecses), *Szemere* = szimez, szimere (kövér, meghizott), *Tas* = tasz (kő), *Teke* = teke (kos), *Teküs* = takis, tekis (ütközet), *Temer*, *Timurdi* = temir, timur (vas), *Tolon*, *Tulun* = tulon (teljes, tökéletes), *Tika* = csuv. tiga, tyiga (csikó), *Timboldi*, *Tumbold* = kun: timboldi (csend, nyugalom), *Torda* = turdu, turdi (állhatatos), *Torna* = kun: turna (daru), *Zomor*, *Zamur* = csuv. szamir (kövér), *Zuárd*, *Zovárd* = kun: szouvar (kedves, szeretetreméltó).

Bárminek tulajdonítsuk is előkelő nemzetségeinknél a török nevek hagyományszerű divatját: akár a volgamenti törökség fejlettebb kulturális, társadalmi és politikai viszonyaiból eredő intenziv hatásnak, akár pedig annak — s a byzanczíak által használt *turk* elnevezés sok valószínüséget kölcsönöz e föltevésnek — hogy az Árpáddal bejött főnemesi osztály, a hagyományaink által emlegetett 108 nemzetség tényleg török eredetű volt s csak maga a nép, a «communitas» volt magyar: a török reminiscentiák

ezen általánossága kellő útmutatást nyújt arra nézve, hogy az Oslu nemzetség hagyományos nevének származása után mely irányban kereskedjünk.

Arra nézve, hogy az Oslu név származása felől teljesen tisztába jöjjünk, három szempontot kell figyelembe vennünk: 1. Milyen népelem környezetében lép föl az Oslu nemzetség? 2. Hol fordul elő, miféle népnél s milyen más nevekkel kapcsolatban az Oslu név? 3. Az Oslu nemzetség egyéb hagyományos nevei milyen eredetre vallanak?

Ilyen értelemben vizsgálva a kérdést, mindenekelőtt konstatálnunk kell, hogy egyáltalában nincs olyan adat, mely azt mondaná, hogy az Oslok ősi fészke a Dráván túli vidék volt s innen költöztek a Rába mentére. I. Oslu ispán a XII. század második felében egyszerűen mint sopronmegyei birtokos tűnik föl, vagyis Pór A. szavai szerint: «mintha autochton volna, mintha a földből bújt volna elő». Mindaddig tehát, míg pozitiv adatok nem bizonyítják az ellenkezőt, föl kell tennünk, hogy Oslu elei is Sopronmegyében éltek s azok a birtokok, melyeket Oslu jegyzékbe vett, a nemzetségnek törzsvagyonát képezték.

Az a környezet pedig, melyből Oslu nemzetsége kiemelkedett, *bessenyő* volt.

Anonymus szerint már Zoltán fejedelem bessenyőket telepített a Fertő mellékére, a Márkféle krónikába szőtt s körülbelől a XII. század közepe táján, II. Gejza uralkodásának derekán szerkesztett krónikából azonban tudjuk, hogy ezen Zoltán nem az Árpád fia volt, hanem a Salamon korabeli fertőmenti bessenyőknek a fejedelme. Oslu ispán ennek az ivadéka lehetett, mindenesetre pedig ezen bessenyőknek a legelőkelőbb nemzetségéből kellett származnia.

A milyen nép környezetében találjuk az Osluk első ismert tagját: ugyanazon néppel való kapcsolatra utal az Oslu név is. Pór A. egy 1227-ki okmány után megemlíti «Osl de Kesyn»-t, kinek fiát Vathának nevezték. Bizonyára nem véletlenség, hogy ezen Osl családjában, kinek az Oslu nemzetséghez való viszonyáról nem tudunk, olyan név fordul elő, melyet egy X. századbeli bessenyő fejedelem is viselt. Annál kevésbbé tekinthető pedig ez véletlenségnek, mert maga az Osl, Oslu név sem egyéb, mint a cserhalmi ütközetből ismert *Ozul* vagy *Osul* bessenyő-kun vezérnek a neve.

Ezen besenyő-kun *Oslu*, *Osul*, *Ozul* név pedig, mely ezenkívül még *Osl*, *Ostl*, *Ostel* stb. változatokban is előfordul, tiszta kun-török szó, a. m. *usztlu* = eszes, bölcs.[1] Származik az *usz* (ujgur: usz = művészet, csagataj: usz, isz, esz = ész, elme, értelem, ozmanli: usz = u. a., csuvas; usz, asz = u. a., altáji: usz = mesterség) tőbül ugyanolyan képzéssel, mint: at-li = nominatus (at = nomen), at-lu chisi = eques (at = equus, chisi, kisi, kysi, kyzi = homo), is-lu calidus (is = incendium), tatig-li = sapidus (tatig = sapor) stb. A rendes alak volna: uszlu, miként a csatagaj és ozmanli nyelvben (uszlu = értelmes, okos); az usztlu speciális kun hangváltozás, olyan, mint asztlan = oroszlán a köztörök arszlan, aszlan az helyett s miként Oslu és Ostel, Osl-Ostl.

Ez a hangtörvény adja meg a legtermészetesebb magyarázatát azon «különböző próbálgatásoknak», melyeket az Osl nemzetség egyik és másik tagja tett az Oslu, Oschli, Osol, Ost, Hosth, Hoztel alakokkal s korántsem az a körülmény, mintha az Osl névben valami fatális jelentményt találtak volna. Sőt ellenkezőleg.

Természetesen az Oslu név ilyen értelmezése után, ha már abban nem kereshető Szent Asellus nevének az ó-szlovén осѣлъ, azaz szamár szóval való szláv fordítása, az 1239 előtt elhalt Szatmár fia Miklós még akkor sem lehetett I. Oslu fia, ha a Szatmár név jelentése csakugyan annyi volna, mint: szamár. De hát sem Oslu, sem a Szatmár nem az.

A Szatmár, melyben a Kölcsey esete óta emlékezetessé vált *t* betünek is meg van a jelentősége, míg az olasz eredetű «szamár» szóba sehogy sem szorítható bele, olyan geografiai jelentőségü személynév, minő pl. az *Erdő*, *Erdőd*, *Erdős* vagy a hasonló értelmű, de már kuntörök származású *Ormán*, aztán a *Tengürd*, *Várad*, vagy hogy még közelebb eső példákat említsek, minő az: *Orod*, *Arad* (a. m. Várad), a *Poson* vagy pedig a *Musun*, *Moson*, mely utóbbi a német Miesenburg, Moosenburg, azaz Sárvár névből származott. A Szatmár vagy Szakmár tulajdonképeni jelentése még nincs földerítve;

[1] *Codex Cumanicus*. Ed. c. Géza Kuun. Budapest, 1880, 115, 260.

annyi azonban bizonyos, hogy őseink a Közép-Volga mellől hozták, a hol egy folyót neveztek s neveznek még ma is Szakmarának.

Tisztába hozva az Oslu név eredetét, még két névről kell szólanunk, melyek szintén hagyományos nevei az Oslu nemzetségnek.

Egyik a *Belüd* vagy *Beled.*

Pór A. a szláv belo, bielo (ó-szlov. belu, cseh: bily, bolgár: beli) = fehér szóra gondol a név eredeténél, a *d* végzet jelentőségének magyarázatával azonban adós maradt. Ez a *d*, mely a *di-du*-nak a kopása (v. ö. Zuard-Zuardu, Ound-Oundu, Sunad-Sunadi stb.), nagyon gyakran előfordul régi neveinkben. A tulajdonképeni magyar nevekben (Erdőd, Haláld, Vosod stb.) egyszerű kicsinyítés; török eredetű neveinkben azonban megfelel a mult idei képzőnek, a mely képzést személyneveknél gyakran használtak. Ilyen képzésű név a Belüd is a kun-codexben említett bil = tud (bilurmen azaz bilürmen = tudok) szótól: *bildi*, *bilüdi* a. m. tudott, azaz, a ki tud, tudós. A Belüd és bilüdi közt az *e-i* váltakozására nézve ugyanaz a hangviszony van, a mit a kun nyelvben egyéb szóknál is tapasztalhatunk, pl. kez és kiz (chex és kyz, a. m. filia, puella), chesz és kisz (ches, kiz = hiems), betikhczi és bitikcsi (betichzi, biticči = scriba) stb. A Belud név az Oslukon kivül használatban volt az Opour nemzetségnél is, melynek egy 1254-ben említett tagja fordul elő ezen a néven s midőn eredetét keressük, mindenesetre számolnunk kell azon körülménynyel, hogy úgy az Oslu, mint az Opour nemzetségnél a többi hagyományos név is a törökségtől való.[1]

Az Oslu nemzetség másik, vagy most már harmadik hagyományos neve a *Sur*, mely *Czura* alakban is előfordul.

Nyilván nem egyéb, mint a kun: *csura* = fehér sólyom, a mely szó különben perzsa eredetű s a Sur vagy Czura név helyét régi személyneveink azon sorozatában jelöli ki, melybe tartoznak a *Karul* (Karvaly), *Keselyüd*, *Sár* (sas), *Turul* stb. A mi a Sur, Czura, Csura alakoknál a sziszegő váltakozását illeti, arra a kun nyelvből felhozhatók: čiček (csicsek) és zizak (flos), bičak és bizac (culter, gladius), bizchi és bučchi (serra, forfex) stb.

Mindezek kétségtelenné teszik, hogy az Oslok nem voltak délszláv eredetűek, hanem minden azt mutatja, hogy azon népből valók, a melynek környezetében találjuk őket mindjárt első föltünésük alkalmával. Mivel pedig nem a várjobbágyságból emelkedtek ki, hanem legelső ismert ősük is *comesnek* mondatik: föl kell tennünk, hogy e népnek, a fertővidéki bessenyőknek, azon fejedelmi eredetű nemzetségéből származtak, a melyből a XI. század harmadik negyedében Zoltán tette ismeretessé a nevét s lehet, hogy az Oslok nevének Sol változata sem annyira az Osluval, mint inkább a Zoltán, Solt névvel függ össze s talán azon Solt is e nemzetséghez tartozott, ki II. István korában élt s a krónika szerint cselszövényével összeveszítette Istvánt a csehekkel; egy dolog mindenesetre bizonyos: nemzetségének székhelye valamelyik nyugoti megyében volt.

NAGY GÉZA.

[1] Az Opour, Apor a. m. tör. apur = kicsiny, egy másik hagyományos neve a nemzetségnek Aba a. m. tör. aba = apa, bátya, nagyapa.

II. ULÁSZLÓ KORABELI CZÍMERES-LEVELEK.

A csekély számú formulás könyvek között, melyek a mohácsi vész előtti korszakból reánk maradtak, különös figyelmet érdemel II. Ulászló formula-gyűjteménye a XVI. század elejéről, mely a kassai prémontrei rendház egyik tagjának tulajdonát képezi s ez időszerint a Magyar Tudományos Akadémia elnökségénél áll a tudományos kutatás rendelkezésére.

A 215 levélre terjedő kézirat a királyi kancelláriából kikerült oklevelek másolatait tartalmazza, nehány Albert, V. László és Mátyás korabeli, valamint II. Lajostól származó kiadvány

kivételével túlnyomó részben II. Ulászló uralkodási éveiből, s ennek is a XVI. század elejére eső időszakából. Az oklevelek legtöbbjénél a személy- és helynevek el vannak hagyva, az ismertebb formulák egészen mellőzve, s keltezést csak elvétve találunk; a mi a formuláskönyv jellegét és rendeltetését nyilvánvalóvá teszi.

E gyűjtemény több százra menő oklevele közt címeradományozó levelek is vannak, csonkított szöveggel ugyan, de egy esetet kivéve, a címerszerzők megnevezésével és a címer leírásának teljes szövegével, mik fölötte érdekes és eddig merőben ismeretlen adalékokkal járulnak e kor heraldikájának fejlődési történetéhez.

* * *

Történelmi adatai és címertani érdekessége szempontjából első helyen áll ez oklevélformulák között Podmaniczky János bárói oklevele az 1502—1506. évek időszakából (82*a*. l.), mely *Arma Johannis Podmaniczky* felírással, kelet nélkül s az ismertebb formulák mellőzésével van a gyűjteménybe beigtatva.

II. Ulászló ez oklevél szövege szerint Podmaniczky János királyi főkamarás-mestert az ország főnemesei, bárói sorába emeli s egyúttal bárói címerül különös kegye és jóakarata jeléül a Jagellóház fehér sasával ajándékozza meg, a vörös viaszszal való pecsételés kiváltságával toldva meg e kitüntetéseket.

A kérdéses Podmaniczky János a Nagy Iványál található családfa adatai szerint Podmaniczky Lászlónak és guthi Ország Ilonának volt a fia. Ulászló királynak — mint az oklevél elmondja — mindjárt megválasztatása után nagy segítségére volt katonáival a külső és belső támadások ellen. Thuz Osvát zágrábi püspök halála után († 1499. április 16.) ő lett megbízva a zágrábi püspökség javainak kormányzásával, s nemcsak a püspöki jószágokat őrizte meg a pusztulástól, hanem a török által megtámadott Jajcza védelmében is tevékeny részt vett, élelemmel és hadiszerekkel támogatva a szorongatott várőrséget.

Ezután a király udvarába került, előbb mint kamarás, majd mint főkamarás-mester.[1] Mint ilyet emelte II. Ulászló felesége, Anna királyné beleegyezésével — tehát még ennek 1506 nyarán bekövetkezett halála előtt — az ország bárói közé őt és egész családját, úgymint fiát és két testvérét.[1]

Podmaniczky János bárósági diplomája történeti adatain kívül, melyek a főurat egész új világításban, korának egyik kiváló szereplő alakjaként mutatják be, azért is nevezetes, mert a család e rangemeléséről mostanig nem volt tudomásunk. A bárósítás, illetőleg a mágnási rendbe, az ország nagyságosai közé való emelés, különben is a legritkább esetekben fordúl elő e korban, eleinte csupán vörös viasszal való pecsételés jogával kapcsolatban, mint a lendvai Bánffyaké 1483-ból.[2] Címeradományozással egybekötve, tehát a későbbi rangemelések előképeként, eddig a Drágfiakét ismertük legrégibbnek 1507-ből; a Podmaniczkyaké azonban néhány évvel megelőzi ezt, tehát a legelső, mit e nemből felmutatni tudunk.

Legérdekesebb azonban az a tudósítás, melyet a családnak ekkor nyert címeréről közöl velünk az oklevél.

A podmanini Podmaniczkyak legrégibb címere, mint azt a magyar Siebmacherből tudjuk,[3] nyíl által átfúrt és hasonló nyilat markoló meztelen kart ábrázolt. Ezzel a címerrel élt pecsétjén 1484-ben Podmaniczky László, oklevelünk Jánosának édes atyja.

II. Ulászló a bárói rangemelés alkalmával — a nélkül, hogy az előbbi címerről említést tenne — új címert adományoz a Podmaniczkyaknak, még pedig ugyanazt a fehér sast, melyet

[1] A főkamarás-mester (cubiculariorum regalium magister) tisztét 1498-tól 1500 elejéig csebi Pogány Péter viselte; az 1500-iki országgyűlési törvények és az 1501-iki királyi oklevelek záradékaiban nincs a főkamarás megemlítve. Podmaniczky 1502-ben fordúl elő először az oklevelekben; 1504-től 1509-ig Perényi Gáborral osztozik méltóságában, azontúl ismét egymaga viseli azt a pozsonyi grófsággal kapcsolatban, 1514-ben bekövetkezett haláláig.

[1] Ezeket az oklevél névszerint nem nevezi meg. Nagy Iványból tudjuk, hogy Podmaniczky Jánosnak két testvére volt: István nyitrai püspök és Mihály, a ki 1525-ben esett el. Hogy fia is lett volna, erről a családfa hallgat.

[2] Hasonló kiváltságnak e formuláskönyvben is több esetét találjuk feljegyezve, nevezetesen a Perényiekét (84*b*. l.) és a Báthoryakét. (180*a*. l.).

[3] *Géza von Csergheő*, Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone, 508. l. és 370. tábla.

családja, a Jagellók királyi háza visel ősi czímerében, a mi abban a korban igen nagy kitüntetés számba ment.

Scutum . . aurei coloris — így írja le az oklevél e czímert — in cuius medio aquila alba capite superne porrecto, alis expansis ac corpore in longum producto collocatur, os ita apertum gerens, ut ex rostro patulo et hyante lingua latius exorta aliquid lambere et quasi auras captare videatur, pedibus autem ad terram demissis et unguibus curvis et adnutis (?), quasi vestigio nititur et stantis atque erecti corporis pre se fert imaginem; que cum tota lacteo colore niteat, stolla tamen aurea inter utrasque alas interiecta pectus undique in modum fascie circumligat. Cui quidem clipeo galea imminet, ex cuius vertice ala suis fulcita coloribus consurgit; deindeque mixti flores tanquam flato violentiori agitati hinc inde circumfunduntur.

Az új czímer tehát e leirás szerint aranymezőben kiterjesztett szárnyú és nyitott csőrű fehér sast tüntet fel, mellén kötelék módjára alkalmazott arany sávval. A pajzsot sisak fedi, természetes színű csukott szárnyat ábrázoló oromdíszszel; sisak foszlányúl többszínű virágdísz van alkalmazva.

A Podmaniczkyak ezóta tényleg ezt a czímert használják pecséteiken. Podmaniczky Jánosé az országnagyok 1511-iki 36-pecsétes oklevelén az a sasos pecsét, melynek tulajdonosát *Csánki Dezső* nem merte biztosan meghatározni.[1] A pajzsban sassal és zárt szárnynyal a sisakon pecséttel Podmaniczky János mint pozsonyi gróf 1512. október 25-én, s ugyancsak a sasos czímer látható Podmaniczky István nyitrai püspök 1525-iki pecsétjén. *Csergheő Géza* jeles heraldikusunk ismeri mindegyik pecsétet, de a czímerváltoztatás e feltünő esetét nem tudta megmagyarázni és abból az elvből kiindulva, hogy ősnemesi családok régi czímereiket nem szokták mással fölcserélni, annak a nézetének ad kifejezést, hogy e sassal élő Podmaniczkyak és a régi Podmaniniak két külömböző család, valamint mind a kettőtől külömbözik a mai podmanini és aszódi Podmaniczky bárók családja, bárha a családi hagyomány a közös leszármazást vitatja.[2]

A II. Ulászló-féle czímeradomány a czímerváltoztatást eléggé megmagyarázza: a Jagellók királyi czímerének könnyen érthetőleg adhattak előnyt a Podmaniczkiak ősi czímerük felett, s így nincs miért a családi kapcsot köztük és a XV. századbeli Podmaniniak között kétségbe vonni. S némi világosság derülhet ez adatból a mai Podmaniczkyak leszármazására is, a kiknek czímerében a sas — habár fekete színjelzésben — szintén előfordul.

A családi czímer megváltozásának egy másik, hasonló esetéhez találjuk meg a magyarázatot Gosztonyi János váczi püspök czímereslevelében (125*a*. l.), mely 1507—1508 körül lett kiadva.

Gosztonyi János, a Gosztonyi máskép Kövesszarui ősnemesi család ivadéka, ki az oklevél szerint Szelestyéről írta magát, Anna királyné, II. Ulászló hitvese udvarában kezdte meg pályáját, mint a királyné titkára és tolmácsa. A királyné halála után a királyi kanczelláriához ment át ugyancsak titkárnak, s Báthory Miklósnak 1506-ban bekövetkezett halála után a váczi püspökséget nyerte el. Királyi titkári állását ezután is megtartotta, s mint a király tanácsosainak egyike úgy magán, mint közügyekben igen sok szolgálatot tett királyi urának.

Így mondja el mindezeket II. Ulászló oklevele, melyben a király Gosztonyi Jánost apai és anyai czímerei egyesítéséből szerkesztett új czímerrel ajándékozza meg.[1]

Az oklevél maga szövegének formulája tekintetében is érdekes, a király szavaival téve bizonyságot a felől, hogy a czímeradományozás régi nemesi családokból származó előkelő egyéneknél a jobb időkben szokásos jószágadományokat van hivatva pótolni. Felsorolva a kitüntetett érdemeit és elhalmozva őt a rendes magasztalásokkal, bevallja, hogy ezekért nagyobb jutalmakra tarthat igényt; de addig is, míg erre

[1] Harminczhat-pecsétes oklevél 1511-ből. Turul, 1887. 54. l.

[2] I. h. V. ö. ugyanez irónak *A Guthkeled nemzetség czímere* cz. dolgozatával, Turul, 1891. 13. l.

[1] Az adományozás keltének meghatározásánál az oklevél bevezetése szolgál támpontul, melyben a király Gosztonyit választott és megerősített (electus et confirmatus) váczi püspöknek és királyi secretariusnak nevezi. Tehát még ekkor nem volt püspökké szentelve, s a királyi kanczelláriában sem emelkedett feljebb a titkárságnál. Gosztonyi 1507 elején lett váczi püspök; a gersei Pethő család 1507. márczius 3 iki armálisában szerepel először «Johannes Goszthon electus Vaciensis» aláirással, (Orsz. levéltár, Liber regius, Armal. I. k. 329. l.), 1508-ban pedig már mint alkanczellárral találkozunk vele. (Orsz. ltár, Dipl. 34,322. sz.) Így a czímerbővítő levél kelte 1507-re vagy 1508 elejére tehető.

sor kerűlhet, kéri őt, elégedjék meg a kitüntetés e szerényebb jelével.

Accipe interea — így folytatja — letus et hilari animo exiguum quidem, sed de nostra regia benignitate depromptum munus et non parvum nostre erga te singularis benivolentie indicium, prisco ac vetustissimo maiorum tuorum, qui alioquin semper clarissimi fuerunt, stemmati superaddita hec nova nobilitatis insignia, et inprimis quidem avitica ex utriusque parentis linea intra unum scutum connectentes, utpota a scuti dextro latere, qui rubro nitet colore, e quadam aurea corona gemmis margaritisque distincta extensum est in altum brachium unum manus dextre scapulotenus et ad integrum armis tectum, habens in palma tubam corneam ; a leva vero super solo herbaceo viridantique et ea quidem parte scuti fulvo colore predita lupum clunibus pedibusque anterioribus in ipso solo herbaceo innixum insidentemque et porcellum mordicus dentibus tenentem ; preterea et que nos peculiariter aviticis armis tuis superaddere volumus, campum simplicem coloris celestini in summa parte scuti formatum ; et extra scuti ambitum a dextro et levo latere leones suo nativo colore in scutum innixos atque id ipsum pedibus tenentes, seseque mutuo oculis infestis spectantes. Supra vero scutum vicem galee supplentem mittram sew infulam pontificalem, quam simul et scutum omne flores circumflui in varios alternosque flexus undequaque circumsepiunt, colorum eius generis, quibus forma scuti arte pictoria perpulcre pereleganterque deliniata existit.

A fentebbiekben közölt oklevél-szöveg, a Podmaniczky-féle armálishoz hasonlóan, szintén egy függőben levő heraldikai kérdés eldöntéséhez adja meg a kulcsot.

A Gosztonyi család régi czímere kék mezőben aranykoronából kiemelkedő vörös ruhás kart ábrázol, mely markában ezüst kürtöt tart. Ezt a czímert Mátyás király ajándékozta 1467 április 24-én Kövesszarui másképGosztonyi Tamás pécsi őrkanonok s testvérei Miklós és Gáspár és unokatestvére Orbán részére.[1]

A Csánki által ismertetett 1511-ik évi oklevelen azonban a kürtöt tartó kar más czímeralakokkal kombinálva jön elő egyik pecséten,[2] és Csergheő Géza e közléshez csatolt kritikai megjegyzéseiben annak tulajdonosát, a tőle ily kérdésekben már megszokott éles látással, Gosztonyi János ekkor már győri püspökben ismeri fel. De a czímeralakokat a pecsét homályosan őrizvén meg, nem volt képes a czímert pontosan megállapítani: a pajzsfő alatt hasított pajzs hátsó mezejében látható alakot oroszlánnak nézi s a pajzstartók leírásánál a «négylábú állat» kissé tág jelzésével kénytelen megelégedni. A czímerváltoztatás jogalapja is ismeretlen előtte, s az 1467-iki armálissal hajlandó azt kapcsolatba hozni, melyet ő csak leírásból ismert.[1]

Ezeket a kérdéseket határozottan eldönti a Gosztonyi János részére adott czímerlevél, melyből a következő tények világlanak ki:

1. A Gosztonyiak bővített czímerét Gosztonyi János váczi püspök kapta II. Ulászlótól, mint fentebb láttuk, 1507 körül.

2. Az ősi nemzetségi czímer színei az új czímeradományozáskor változást szenvednek: a mező színe kékről vörösre változik s ennek megfelelően a kar vörös ruházata is pánczélnak ad helyet.

3. A czímer új járulékai közül a hátsó mező állata nem oroszlán, hanem fogai közt malaczot tartó farkas.

4. Ez az új czímeralak nem önkényesen választott motivum, sem a váczi püspökség czímere, (mint ennek eshetőségét Csergheő szintén fölveti), hanem Gosztonyi anyai őseinek czímere és a vérségi kapocs révén igényel helyet a püspök czímerében.

A mennyiben ez utóbbi czímeralakot: a fogai közt malaczot tartó farkast a czímeres-levél egész határozottan Gosztonyi anyja czímeréül mondja, s így Gosztonyi Ferencz anyai leszármazása kérdésénél a heraldika segítségül ajánlkozik a családtörténeti adatoknak, meg kell jegyeznem, hogy a farkas, szájában háziállattal, többször előfordúl hazai czímereinkben, leggyakrabban erdélyiekben, kétségtelen régi származású családnál azonban a rendelkezésűl álló heraldikai források segítségével csak négy esetben találtam: úgymint a csicseri Csicsery, Jobbos és Orosz, valamint az orbovai Jakusith családoknál. A Csicseryek czímere osz-

[1] *Nagy Iván* (IV. k. 428. l.) és utána *Csergheő* a magyar Siebmacherben (201. l.) hibásan nevezik a czímerszerzőt Jánosnak Tamás helyett. A czímerlevél hiteles másolata a czímer kifestett képével együtt megvan az orsz. levéltárban Dipl. 16,530. sz. a. Szövegét közli *Koller*, Historia episcopatus Quinqueecclesiarum, IV. k. 163. l.

[2] Turul, 1887. 11. l.

[1] Heraldikai és sphragistikai adalékok a «Harminczhat-pecsétes oklevél 1511-ből» czímű értekezéshez. Turul, 1887. 133. l. V. ö. Der Adel von Ungarn, i. h.

tott pajzs felső kék mezejében bárányt hurczoló farkast tüntet fel, míg az alsó zöld mezőben kereken áttörő vaddisznó látható. A Csicseryekkel közös törzsből származó csicseri Jobbos és csicseri Orosz családoknál a farkas már csak mint sisakdísz nyer alkalmazást, s a pajzs kék mezejét némi változtatással, (fogai közt malaczot tartva s háta mögött arany kerékkel), a másik czímeralak: a vaddisznó foglalja el; a hol nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a farkas által hurczolt háziállat a pecséteken könnyen módosulhat malaczból báránynyá, míg viszont más oldalról feltünő ennek a malacznak az Orosz család czímerénél — habár eltérő kombináczióban — a mezőben való felhasználása. Az orbovai Jakusithok, ez ősrégi horvát nemzetség farkasa szintén egy állatot tart szájában, a mi a Siebmacherben közölt czímerrajz szerint ép úgy lehet bárány, mint malacz; mely utóbbi esetben e czímer, a mező ezüst színétől eltekintve, legközelebb áll a Gosztonyi János püspök anyai őseinek czímeréhez.

Visszatérve a czímeres-levél heraldikai jelentőségére, a bővített Gosztonyi-czímernek Csergheő által a Turulban és a magyar Siebmacherben adott leírását ez oklevél nyomán az alábbiakban egészíthetjük ki:

A kék pajzsfő alatt hasított pajzs első vörös mezejében arany koronából kiemelkedő pánczélos kar látható, markában magasra tartott ezüstkürttel; a hátsó arany mezőt zöld talajon álló farkas foglalja el, mely szájában malaczot hurczol. A mitrával fedett pajzsot jobbról s balról egy-egy oroszlán tartja; czímertakaróúl különböző színű virágok szolgálnak.

Gosztonyi János, mint az 1511-iki oklevélből látjuk, ezzel a czímerrel tényleg élt pecsétjein. De családja többi tagjai megmaradtak a régi egyszerű czímer mellett, a minthogy a czímerbővítés az oklevél szövege szerint nem is volt reájuk kiterjesztve. Ezt a régi czímert használják ma is, annyi változtatással, hogy a pajzs felső két szegletén jobbról növekvő ezüst félhold, balról hatágú aranycsillag töltik ki a kék mezőben fentmaradt üres teret.[1]

Egy másik formula (56*b*. l.) szintén a királyi kanczellária egy előkelő tagjának, Szeremléni Ferencz gyulafehérvári prépost és királyi titkárnak czímeres levelét őrizte meg.

Szeremléni Ferencz, mint az oklevél szövegéből megtudjuk, kora ifjuságában került II. Ulászló kanczellária jába s itt szorgalmával és tehetségeivel föllebbvalói teljes bizalmát kiérdemelte. Szathmáry György pécsi püspök és kanczellár alatt mint kanczelláriai jegyző és irodavezető (moderator) szolgált s ebben a minőségben — in conservandis litteris nostris fidaque earundem administratione sibi et fidei sue tradita et commissa — annyira kitüntette magát, hogy a király udvari titkárává léptette elő: in aulam nostram regiam ipsum assistere, numeroque secretariorum nostrorum ascribere nobis libuisset. Mint az előző években, 1509-ben is elkísérte Ulászlót Prágába s környezetében volt egész csehországi tartózkodása alatt.

A király magyar kísérői kissé fesztelenül viselték magukat az idegen földön s ezt a csehek nem nézték jó szemmel. 1509 május 20-án a magyar katonák és a prágai várőrség egy leány miatt összetűztek, s a verekedésből egyszerre zendülés támadt, mely az egész prágai csőcseléket talpra állította a magyarok ellen. A nép valóságos ostrom alá vette a magyar urak lakásait; Báthory István, a későbbi nádor csak úgy tudott megmenekülni, hogy összes aranypénz-készletét megtámadói közé szórta. Szeremléni Ferencz élete ez alkalommal szintén komoly veszélyben forgott: — presertim in seditione et tumultu, qui Prage, sede scilicet nostra regali Bohemie, ea tempestate fuerat exortus, in medio periculi existens, nisi divinitus fuisset ereptus, parem procul dubio cum aliis ibidem necatis sortem et calamitatem subiisset — úgymond az oklevél, a csodák közé sorozva, hogy elkerülte annak a két úrnak és tizennégy szolgának sorsát, kiket a lázongók felkonczoltak.[1]

A király 1510 márczius közepén tért vissza Magyarországba; s kevéssel ezután adhatta ki oklevelét, melyben Ferencz prépostot és véreit: — Albertum, Blasium et Sigismundum de prefata Zeremlen, fratres scilicet carnales ipsius Francisci prepositi, necnon Thomam Kecheli gene-

[1] *Csergheő*, Der Adel von Ungarn, i. h.

[1] A zendülést részletesen leírja *Palacky*, Geschichte von Böhmen, V. k. 2. rész, 171. l.

rum eorundem — a paraszt-rendből kiemelve, megnemesíti és címerrel ajándékozza meg.[1]

A címerleirás eredeti szövege azért érdekes, mert a címeralakok jelképi jelentőségét is elmondja s részben a prágai esettel hozza kapcsolatba.

. . Scutum — úgymond — triangulare celestini per totum coloris, in cuius medio leo fulvi coloris iubatus procumbenti similis, coronam in signum future memorie ipsius Francisci prepositi aulam et servitia nostra regia attingentis in capite pulcherrime gestans, anterioribus pedibus paululum protensis lilium florum omnium candidissimum, generositatem atque clementiam leonis, qui natura mitis et clemens existens nunquam, nisi provocatus et lacessitus, scit ferire, tacite declarans atque pre se ferens, ad summum usque scuti eminens, unguibus ambientibus porrigenti similimus, ad innuendam et declarandam ipsius Francisci prepositi gratam acceptabilemque omnibus lenitatem et obsequendi promptitudinem sustinere cernentibus videtur. . .

A Szeremléniek címere tehát háromszögű pajzs kék mezejében zöld talajon nyugvó koronás arany oroszlánt ábrázol, mely első lábaiban magasra nyúló liliomot tart. A liliomot tartó oroszlán — heraldikánknak később igen gyakran ismétlődő alakja — a címerszerzőnek bátorsággal és védelemre kész erővel párosult mérsékletét, szelidségét és kegyességét jelenti; a korona az oroszlán fején a királyi udvarban teljesített szolgálatait van hivatva jelképezni, s különös királyi kitüntetés jelvénye gyanánt nyer alkalmazást a címerben.

Az oklevél a címerleirással megszakad; befejező része és a keltezés, mint az előbbinél, itt is hiányzik.

Érdekes bibliografiai adatot egészít ki a következő címeres-levél (99*a*. l.), mely bizonyos Jánosnak, a király udvarnokának nemesítését és címeradományozását tartalmazza, kétségkívül szintén a század első éveiből.

Erről a János udvarnokról, a ki Bonfinius történelmének leirása által tette magát a királyi kitüntetésre érdemessé, már eddig is volt tudomásunk. *Pray György*, a ki először tett róla említést, címeres-levelét is ismerte, és az armális első részét közzé is tette egyik kisebb történeti értekezésében.[1] *Csontosi János* ez adat nyomán vette fel János deákot a középkori hazai könyvmásolók névsorába.[2] Közelebbi adatokat azonban sem Pray, sem Csontosi nem ismernek felőle; és sajátságos, hogy Pray közleményében a legérdekesebb adat, a címer leirása is el van hagyva. Az oklevél többi része is meglehetős hibás közlésben látott napvilágot; a címerszerző János neve után kimaradt a «familiaris noster», a miből pedig megtudjuk, hogy az érdemes könyvmásoló II. Ulászló királyi udvari emberei közé tartozott, gyaníthatólag mint udvari könyvmásoló nyerve a királyi udvarban alkalmazást.

János címeres-levelét a kassai formuláskönyv az adományos társak és a keltezés híjával egész terjedelmében megőrizte.

Ebben II. Ulászló hű udvarnokát Bonfinius történeti munkájának gondos leirásáért jutalmul atyjával és testvéreivel együtt nemesi rangra emeli és címerrel ajándékozza meg. Az oklevél feliratából: *Arma quedam per Anthonium Bonfinis facta*, azt lehet következtetni, hogy ezt a kitüntetést maga Bonfinius eszközölte ki másolójának, sőt talán ő fogalmazta is meg a címeres-levelet, melynek egész szövegezése teljesen eltér az e korbeli armálisok szokásos formuláitól.

A könyvmásoló címerét az oklevél e szavakkal irja le:

Scutum celestini coloris desuper, inferius vero aurei et Fortun*atam* coron*am*, *(igy, kétségkivül* Fortunam coronatam *helyett)*, in habitu purpureo volubili rothi *(igy)* insidentem, cum brevi in altera manu, cui scriptum sit: SOLI DEO; in altera vero sceptrum; insuper autem galeam coronatam cum paribus insignibus, dependentibus a tergo fimbriis purpureis, celestinis et viridibus, que quidem galea pro militari crista habeatur.

A címer e leiráshoz képest felül kék és alúl arany mezőben szárnyas kereken ülő női alakot ábrázol, Fortuna istenasszony képmását, bibor öltönyben, fején koronával, jobbjában királyi pálczával, baljában iratszalaggal (breve), melyen a SOLI DEO felirat olvasható. A pajzsot sisak fedi, biborkék és zöld foszlányokkal, oromdíszül a címeralakot ismételve.

[1] Az oklevél formulája még a prépost titkársága idejében vezettetett be a formulás könyvbe; az illető iródeák *Arma venerabilis domini mei, domini Francisci prepositi, secretarii regie maiestatis et prepositi ecclesie Albensis Transsilvanie, domini mei* felirattal igtatja azt a többi formulák közé.

[1] Diatribe in diss. hist. de s. Ladislao rege, 123. l.

[2] Adalék a magyarországi XIV—XV. századi könyvmásolók és betűfestők történetéhez. Magyar Könyv-Szemle, 1879. 147. l.

A pajzs felosztását illetőleg a szövegből nem világlik ki, hogy a felső kék mező pajzsfőül alkalmazandó-e, vagy közepén osztott pajzsot kell képzelnünk, melynek címeralakja mindkét mezőt fedi?

A Fortuna istennő ábrázolása is teljesen elüt e mithologiai alaknak heraldikánkban alkalmazásban levő képétől. A szerencse istenasszonyául címereink többnyire meztelen nőt rajzolnak, szárnyas vagy szárny nélküli földgolyón állva és kezeiben fátyolt lebegtetve. Igaz, hogy ez alakkal eddig csak a barokk-korszak termékei közt találkoztunk. A jelen esetben biboröltönyt, koronát és királyi pálczát visel, szárnyas kereken űl és iratot tart kezében; s el kell ismernünk, hogy ebben az ábrázolásban jobban megfelel korának, az utolsó helyen említett attributummal pedig egészen elfogadható oly ember czímeréül, ki tollával küzdötte ki magának nemesi czímerét.

A heraldika hanyatlási korának egyik tipikus terméke az a czímer, melyet Nagybessenyei István, a királyi pinczék kulcsárja (pincerne claviger) 1514 márczius 19-én nyert II. Ulászlótól, a király borainak kezelése és felszolgálása körül — in conservandis et subministrandis vinis nostris — kifejtett szolgálatai jutalmául.

A czímeradományozó oklevél egész terjedelmében be van igtatva a formulás könyvbe (72*a*. l.), s a czímer leirására vonatkozó része következőleg hangzik:

Scutum . . triangulare colore per totum celestino, ima sui dumtaxat parte virideo, cuius extremitatem fulvus color forinsecus diducens, ultimas ipsius partes acuit; quod quidem scutum figura sew simulacrum gruis alitis utpote ad omne tempus vigilantissimi suo naturali colore distinctus, pennis posterioribus erectis, pede dextro in campo viridi humotenus defixo, levo vero in sublime extenso, terebellumque aurei coloris unguibus complicatis super vasis vinarii in eodem campo viridi secus dextri ipsius pedis depicti infusorium foramen in signum tue erga nos fidei et integritatis, quam in eo ipso officii genere pre te fers, declarationem, item in te nostre gratie atque potestatis tibi per nos date, quam in conservando lieo ori nostro proprio deputato polles, cernentibus occupare plane videtur. Supra vero scutum est galea suo more depicta, nodis aureis tum extremitatem, tum laterum compaginem ornantibus, cuius e vertice flos bicolor exurgit celestinus albo illuminatus et viridis auro subtiliter inspersus, qui in folia et uberrima quidem excrescens, confuso ordine scutum ipsum galeamque vento quasi difflatus undique exornat.

A háromszögű, aranynyal szegélyzett pajzs kék mezejében e leirás szerint zöld talajon féllábon álló daru látható, az éberség jelvénye, mely ballábában arany fúrócskát tart és azzal a jobb felől álló boros hordóba lukat fúr. A pajzsot aranysallangos sisak fedi, melyből kétszínű — ezüsttel diszített kék és aranynyal diszített zöld — virágdísz emelkedik ki, sisakfoszlány módjára övezve a pajzsot.

Ez a czímer, mely az eredeti szöveg szerint *appellesi művészettel* volt az oklevélre festve, a magyar heraldika egyik legnépszerübb alakját, a darut, oly helyzetben s oly foglalkozásban tünteti fel, minőben semmi más czímeren nem fordul elő. Az egész czímer szerkezete általában hátrányosan különbözik az előbb ismertetett czímerekétől; mentségeül csupán az a körülmény szolgál, hogy a czímerszerző foglalkozásával áll összefüggésben, a minek stílszerű kifejezésére az előző korszak czímerei aligha szolgáltattak præcedenst.

Hogy Nagybessenyei Istvánt és a czímeradományban részesülő testvéreit Mátyást és Imrét két meg nem nevezett nővérével együtt be lehet-e igtatni a nagybessenyei Bessenyei család nemességi táblázatába,[1] annak eldöntésére a közelebbi adatok hiányoznak.

Magyarország és a velenczei köztársaság diplomacziai összeköttetéseihez járul ismeretlen adalékkal az a czímeres-levél (94*b*. l.), melyben II. Ulászló a velenczei köztársaság követének és titkárának — nobili et excellenti viro t(ali), secretario et oratori illustrissimi Venetiarum dominii — czímert adományoz, illetőleg régi nemesi czímerét a saját királyi czímeréből vett fehér sassal bővíti meg.[2]

Ez a különös kitüntetés ama kiváló szolgálatokat volt hivatva jutalmazni, melyekkel a velenczei követ a köztársasággal három évre kötött szövetség fentartása körül érdemesítette magát a magyar király elismerésére.

A velenczei köztársaság II. Ulászlóval tudvalevőleg 1500 tavaszán lépett szövetségre, be-

[1] A *Széll Farkas* által közölt családfán, (A nagybessenyői Bessenyey-család története, 14. l.), ez időtájt két hasonnevű családtagot találunk. L.

[2] Az oklevél a formulás-könyvbe *Arma cuidam oratori Veneto legationis munere functo* felirattal van beigtatva.

vonva Magyarországot a török ellen szervezett nyugat-európai ligába, melynek a pápán kívül a franczia és spanyol királyok is tagjai voltak.

A signoria ez időbeli magyarországi követeinek neveit Marino Sanuto krónikái őrizték meg.[1]

A szövetség megkötésekor Sebastiano Giustiniani és Giorgio Pisani voltak a velenczei követek Magyarországon; ez utóbbit nemsokára Giovanni Badoer váltotta fel tisztében. Giustiniani fáradozásait a szövetség létrehozása körül ismerjük a történelemből. Giustiniani 1503 márczius havában tért vissza Velenczébe, Badoer még egy évig maradt II. Ulászló udvarában.

A titkári tisztet Giustiniani és Badoer mellett Andrea di Franceschi, Pollo Zotarello, Hieronimo Donato és Alviso Rosso viselték.

Badoer távozása után két követségi titkár: Giovanni Francesco Beneti és Vincenzo Guidotto maradtak Magyarországon, 1507-től pedig Guidotto mint segretario residente egymaga képviselte a köztársaságot. Csak 1510-ben váltja fel ismét rendes követ Piero Pasqualigo személyében, ki mellett Constantino Cavazza vitte a titkári teendőket. Pasqualigo után 1512 nyarától II. Ulászló haláláig Antonio Surian volt a velenczei követ, kinek titkárául Lodovico Spinellit találjuk az évkönyvekben feljegyezve.

II. Ulászló czímeradománya e férfiak valamelyikét kellett hogy illesse; kit? e kérdést az oklevél, sajnos, felelet nélkül hagyja.

Marino Sanuto két velenczei diplomatáról említi, hogy a király lovaggá akarta őket tenni: Badoerről, a ki 1504 elején vett bucsut II. Ulászlótól[2] és Benetiről. Mindkettő visszautasította a kitüntetést, az utóbbi azzal az okadatolással, hogy az csak a köztársaság patriciusait illeti meg.[3] Giustinianiról, a ki a szövetség létrehozása körül legtöbb érdemet szerzett, hasonló eset nincs feljegyezve. A bucsuzáskor csak díszruhát és kardot kapott, aranyozott ezüst edényeket és egy lovat, a mi a királynak 500 aranyába került, de a velenczeiek becslése szerint nem ért többet harmincznál.[1]

Legtöbb valószínüség szól a mellett, hogy Vincenzo Guidottot illete meg a királyi kitüntetés, a ki négy évvel a szövetség megkötése után, mint a köztársaság secretariusa állván a velenczei követség élén,[2] több éven keresztül a legválságosabb időben tartotta kezében a velenczei-magyar diplomaczia vezetését.[3]

A mi magát a czímeradományozást illeti, azt az oklevél szövege következőkben adja elő:

Ad . . . arma tua paterna avitaque nobilitatis tua et tuorum monumenta . . . puta scutum triangulare, cuius imum in acutum terminatur, triplici colore supremo celestino, medio rubro, ultimo vero croceo distinctum, in cuius parte suprema sunt tres culmi cum spicis et aristis colligati in diversum protensi, suo colore ornati, in infima vero rosa celestini coloris, cuius meditulium croceum est, in medium vero campum scilicet rubeum dedimus et adiunximus aquilam albam, propria regie nostre celsitudinis et avita arma et insignia, alis protensis, cruribus divaricatis, unguibus et rostro auratis, que caput aurea corona redimitum parumper in dextrum flexit, ex cuius pectore auree linee ad dexteram et sinistram alas processisse conspiciuntur; qua regali alite singulari et speciali nostro dono significamus omnibus et presertim prosapie et familie tue posterisque tuis omnibus, te nobis ob tuas eximias et ornatas virtutes charissimum fuisse . . .

A bővített czímer tehát a következő alkatrészekből van összeállítva: háromszögű, kétszer osztott pajzs felső kék mezejét három búzakalász foglalja el; az alsó arany mezőben (a leirás sáfrány-színét máskép nem lehet blazonálni) kék rózsa látható, sáfrány kehelylyel; a középső vörös mezőben van az új czímeralak, az ezüst sas, fején arany koronával és mellén arany sávval.

Ki kell még emelni e czímerbővítésnél, hogy a felőle kiadott oklevélben nincs szó a magyar nemesi rendbe való felvételről, s a *more aliorum regni nostri nobilium* szavak helyett is csak *more aliorum armis utentium* áll, annak jeléül, hogy csak egyszerű czímeradomány esetével van dolgunk, mely az illetőt

[1] I diarii di Marino Sanuto, IV—XXII. k.

[2] A király a bucsuzáskor: *lo volse far cavalier* s lóval, hermelines magyar ruhával és ezüst edényekkel ajándékozta meg. I. m. V. k. 823. l.

[3] Il re el volse far cavalier, el qual recuso, dicendo che sua majesta reservasse simili gradi a li patricii Veneti. I. m. VI. k. 510. l.

[1] I. m. IV. k. 862. l.

[2] Az oklevélben tényleg *secretarius et orator* van említve.

[3] Guidotto diplomacziai szereplésének méltatását lásd *Fraknói Vilmos*-nál: Magyarország és a cambrayi liga. (Századok, 1882.)

a magyar nemesi társadalom semmi közjogi kiváltságában nem részesítette.

Még egy névtelen nemesi címeres-levélről kell megemlékeznem, melynek szövegét a formulás könyv (129*a*. l.) egyszerű *Arma* felirattal, s egyébként egész terjedelmében, de a nevek teljes mellőzésével őrizte meg.

Az ismeretlen címeradományosról az oklevél annyit árul el, hogy nemesi családból származott, több főembernek tett szolgálatot, s egyiknél különösen a reábizott püspökségi javak kezelése körül tüntette ki magát.

A király e szolgálatokat azzal jutalmazza meg, hogy az illetőt testvéreivel együtt régi nemességében megerősíti, s eddigi címerének — si que habuisti — érvényben tartása mellett új címerrel ajándékozza meg.

Scutum ex dimidia parte superiore celestini coloris, — így szól az oklevél idevágó része — inferior vero planitiem habet campestremque herbidam, in qua stat cervus nativi coloris, cornibus ramosis visendus, pedibus anterioribus elatis in sublime, similis venatorem quempiam fugienti, cervicem iaculo militari traiectus; supra quamquidem triangularem formam galea est suo colore depicta, e cuius cono sive summitate lamine(e) aurate et diversi coloris huc et illuc decentissime sparguntur et totum clipei exterius spatium pulcherrime ambiunt atque exornant . . .

A címer tehát kék mezőben zöld talajon ágaskodó szarvast ábrázol, nyiltól átszegett nyakkal; a pajzsot sisak fedi, és különböző színű sisakfoszlányok lengik körül.

A vadász elől futó szarvas, nyiltól átlőtt nyakkal vagy a nélkül, néhol a vadász kiséretében, meglehetős gyakori motivuma hazai címereinknek. A régi családok közül a faiszi és vámosi Ányosok, a Bégányiak, Csapók, Dapsyak, Draskóczyak, Eördöghök ugyanezt vagy ehez hasonló motivumot viselnek címerükben, s kívülük még számos más család, a kiket felesleges volna itt elősorolni, miután közelebbi adatok hiányában le kell mondanunk a reményről, hogy az Ulászló-féle címert bármelyikével e családoknak kapcsolatba hozhassuk.

Az eddig felsorolt címeres-leveleket egy városi címeradományozás formulája egészíti ki (117*a* l.), mely felirata szerint — *Arma pro civitate Cassouiensi* — Kassa városát illette.[1]

II. Ulászló ez oklevél szerint a lengyel hadak által félévnél tovább sikertelenül ostromolt város polgárainak bátorságát és hűségét megjutalmazni óhajtván, a várost és polgárait az ország nemesei közé emeli: eosdem (t. i. cives) duximus nobilitandos et in numerum ceterorum verorum nobilium et militum regni nostri aggregandos et connumerandos; immo nobilitamus atque aggregamus et connumeramus *stb.* — s nekik a város eddigi címerei épségben tartása mellett nemesi címert adományoz, a melyet a város polgárai nemességük jelvényeként: *sub mere et sincere nobilitatis titulo* minden időben használhassanak.

A nemesítéssel kapcsolatban adományozott címer leirása minden tekintetben oly érdekes, hogy az oklevél idevágó része megérdemli az egész terjedelemben való közlést:

Placuit autem nobis — úgymond — ad maiorem ornamenti eorundem splendorem atque decus in signum huiusmodi nobilitatis eorundem cum novis armis nobilitaribus et militaribus ipsos insignire; quod cum diligentius animo inquireremus, quid admirandum constantie et singulari fidelitati eorundem magis consonum esset, nil ex nobis autem fide eorundem convenientius accedere posse visum est, quam quod *eosdem cives et civitatem ipsam armis et insignibus nostris et familie ac domus nostre peculiaribus honoremus*, et prioribus eorundem armis huiusmodi nostra arma duobus angelis ex utraque parte scutum armorum huiusmodi manibus utrisque sustinentibus, que quidem arma, ut clarius apertiusque cunctis intuentibus innotescant: scutum huiusmodi est triangulare bipartitum, cuius medietatis inferiorem partem quatuor albi et totidem rubei rivi, atque superiorem quedam planities flavea arboribus aureis ornata occupant; alterius vero medietatis ipsius scuti campus universus est nigro colore depictus; supra vero scutum est cassis sive galea proprium colorem retinens, in cuius summitate pro crista corona aurea describitur, et ex corona dextra manus armata gladium sive ensem strictum vibranti similem retinet.

Az idézett leirásnál mindenek előtt az a sajátságos jelenség köti le figyelmünket, hogy a király saját családi címerét igéri a kassaiaknak új címerül, a nélkül azonban, hogy ez igéretét beváltaná. Az általa leírt címerben benne van

[1] Egy másik városi czímer megerősítését tartalmazza a Tolna város részére adott kiváltságlevél (24*a*. l.), melyből tudomást nyerünk a felől, hogy e város V. Lászlótól a szabad királyi városok módjára czímert nyert. II. Ulászló ezt a czímert Szathmáry György pécsi püspök közbenjárására — tehát 1505 után — megerősítette, de az oklevél annak leirását nem tartalmazza, s a megerősítésről is csak egyéb kiváltságokkal kapcsolatban, mellékesen emlékezik meg, úgy hogy nem vehető igazi czímeres-levél számba.

ugyan a magyar czímer nyolcz pólyája, a mit Kassa az Anjou-liliomokkal együtt Nagy-Lajos királytól kapott, de II. Ulászló szorosan vett családi czímerét, a mi nem lehetett más, mint a Jagellók fehér sasa, hiába keressük az egész czímerben. Általában a czímer leirása oly homályos, olyan határozatlan, hogy abból csakis úgy vagyunk képesek heraldikailag elfogadható czímert szerkeszteni, ha a czímerpajzsot pajzsfővel és pajzslábbal osztottnak képzeljük, s a pajzsfő sárga mezejének *arany fái* alatt a Nagy-Lajos korabeli czímer arany liliomait értjük.

Ez esetben a czímernek pajzsfő és láb által tagozott háromszögletű pajzsa középső mezejét a nyolcz pólya foglalja el; a sárga pajzsfőben három arany liliom látható, a pajzs lábát pedig üres fekete mező képezi. A két angyal által tartott pajzsot koronás sisak fedi, melynek ormát kivont egyenes kardot tartó pánczélos kar diszíti.

Összehasonlítva e czímert Kassa városnak az előbbi királyoktól: Nagy-Lajostól (1369), Zsigmondtól (1423) és V. Lászlótól (1453) nyert czímereivel,[1] új motivumúl csak a pajzsláb fekete mezejét és a sisak díszül alkalmazott fegyveres kart találjuk, továbbá, hogy telamonul egy angyal helyett kettő van alkalmazva. Egyébként az új czímer mindenben megegyezik a régiekkel, a pajzsfő színében is visszatérve a legelső, Nagy-Lajos-féle czímeradományozáshoz, melynek eredeti sárga színű pajzsfőjét a Zsigmond-féle armális kékre változtatja, és kéknek rajzolja — bár a leirásban mint sárgáról szól róla — V. László czímerbővítő levele is.

Oly czímerrel lévén dolgunk, mely tulajdonosának előbbi czímereitől csak lényegtelen alkotórészekben különbözik, s melyben a czímeres-levél szövegének egy igen fontos és nagy jelentőségű igéretét — a király családi czímerének kölcsönzését — beváltatlanul találjuk, önkényt fölmerül a kérdés az egész czímerbővítési eset hitelessége iránt. Kassa város levéltárában, mely a középkori királyi kiadványok szakadatlan sorát megőrizte, olyan czímeres-levelet, minőnek szövegét a formula megőrizte, tényleg nem találunk. Ellenben ismerünk egy más czímeres-levelet II. Ulászlótól, 1503. deczember 8-iki kelettel, melyben a király Kassa város czímerét egyéb új motivumok mellett a Jagelló czímerbeli ezüst sas felében elvágott alakjával és feleségének, Anna királynénak czímeréből vett arany liliomokkal bővíti.[1] De ez a czímer láthatólag különbözik az oklevél-formula czímerétől, s egészen más az oklevél szövege is.

A kérdéses oklevél-formula más tekintetben is felkelti maga ellen bizalmatlanságunkat. A czímeradományozás itt a nemesítés tényével kapcsolatban s a megnemesítő formulák teljes alkalmazása mellett történik. E szöveg szerint tehát Ulászló Kassa városának minden polgárát valóságos nemessé teszi, nemesi előjogokkal és kiváltságokkal ruházza fel. Az oklevél e tekintetben oly határozott kifejezéseket alkalmaz, hogy voltaképen alig tűnik fel egyébnek, mint egyes személy vagy család részére szánt nemesítő czímeres-levél formulájának, melynek nevei helyére a város és polgárai lettek beírva. A régi magyar közjog ismeri a szabad királyi városok nemesi kiváltságait, de csak a testületi nemesség alakjában, mely a városi polgárok egyetemének együttesen biztosítja a nemesi előjogokat, de külön-külön, személyenként semmi esetre sem. Ez a közjogi állás a város területének, mint királyi területnek, a földesuri hatalomtól való mentességén alapúl; a szabad királyi város mint saját területének szabad ura nyer helyet a *magyar szent korona tagjai* között. Ehez képest a városi czímeradományok egyetlen esetben sincsenek a város megnemesítésével kapcsolatban; annál kevésbbé van szó bennök e nemesi jogoknak a polgárokra való kiterjesztéséről.

II. Ulászló 1503-iki czímeres-levele sem tesz erről említést, és a nemesítő formulák teljes kerülésével egyszerű czímerbővítési tényt örökít meg.

Joggal véljük e mozzanatokról levonhatni azt a következtetést, hogy a formulás könyv kassai czímeres-levele ebben az alakban nem lett kiállítva. Volt-e tényleg szándékában a királynak a

[1] Ezeket részletesen ismerteti *Tutkó József* hátrahagyott jegyzetei nyomán a Felső-Magyarországi Muzem-Egylet negyedik évkönyve. (35—41. l.), mely az eredeti czímeres-levelek festett czímerképeit sikerült színnyomatban adja. Az armálisok szövegét l. *Tutkó József*-nél, Kassa városának történelmi évkönyve, 220. s köv. l.

[1] A Felső-Magyarországi Muzeum-Egylet negyedik évkönyve, i. h. *Tutkó*, i. m. 226 s köv. l.

kitüntetés ily ritka mértékével jutalmaznia meg hű kassai polgárait, nem tudjuk; de akárhogy áll a dolog, bizonyos, hogy ez oklevél megmaradt fogalmazványnak, ilyképpen lett a gyűjteménybe beigtatva, s csak mint egy elmaradt királyi kitüntetés tervének hírnöke igényel helyet heraldikánk okleveles emlékei között.

* * *

Az ismertetett czímeres-levelek formuláik tekintetében is kiváló érdekkel bírnak a diplomatikus előtt; de ezuttal le kell mondanom bővebb méltatásukról s arról, hogy — mint megérdemelnék — egész terjedelmükben közzé tehessem azokat. II. Ulászlótól ismert czímeres-leveleink száma alig közelíti meg a harminczat. Ezt a számot a kassai formuláskönyv nyolczczal egészíti ki, melyek minden tekintetben az e korbeli heraldika legérdekesebb termékei közé sorozhatók. Történeti adataik gazdagságától és érdekességétől eltekintve, e czímeres-levelek három függőben levő heraldikai kérdésnek: a Podmaniczky és Gosztonyi családok és Bonfinius könyvmásolója czímerei kérdéseinek megfejtéséhez adják meg a kulcsot. Megismertetnek bennünket egy királyi titkárral: Szeremléni Ferenczczel és egy királyi pinczemesterrel: Nagybessenyei Istvánnal s az általuk szerzett czímerekkel, melyek közül az utóbbi a beszélő czímerek ritkább fajtái közé tartozik. Érdekes példáját szolgáltatják a diplomácziai érdemek nemesi czímerrel való megjutalmazásának, minőben a velenczei követet részesítette II. Ulászló; s végül egyik legnevezetebb városunk: Kassa czímereinek fejlődési történetét egészítik ki új, eddigelé teljesen ismeretlen adalékkal. A mi az általános czímertani momentumokat illeti, a király családi czímerének nemesi czímerül való eladományozásával két pozitív esetben találkozunk e formulákban. S általában e czímerek úgy motívumaik kiválasztása, mint egész szerkezetük tekintetében, a virágoknak a sisakfoszlányok eredeti formája helyett való rendszeres alkalmazásával, mely a formulákban is megtalálja a maga határozott megjelölését, és számos más apró részletben kiválóan jellemző példányait szolgáltatják a hanyatló heraldikai stílus termékeinek.

Mindezek a momentumok elégségesek arra, hogy bizonyságot tegyenek e nehány csonka, hézagos oklevélformula heraldikai értékéről.

DÉCSÉNYI GYULA.

DÓZSA NÁDOR ÉS A DEBRECZENI CSALÁD.

(Második és befejező közlemény. — Három rajzzal.)

Debreczeni Dózsa a nádorságot rövid ideig, esztendeig se viselte. Az 1322-ik év első felében még gyűléseket tart, igazságot szolgáltat, s közbe-közbe birtokot vásárol, de a nyár derekán már ki sem mozdul Debreczenből, úgy látszik betegeskedik, mert a halál gondolatját forgatja elméjében s készül leszámolni a földi gondokkal.[1] Körülötte vannak rokonai, s négy fia: *Jakab*, *Pál*, *András* és *Dózsa*, mindannyian kiskoruak; az utolsó még egészen gyermek, a kik halála után pártfogóra, védelmezőre fognak szorulni. Nagy uraságot, tisztelt, becsült nevet hagyhat rájuk, de azt akarja, hogy rokonaikkal is békességben éljenek s ezért — bizonyára több hasonló intézkedései között — unokaöcscsét *Miklóst* (az *Erdő* fiát) anyja leánynegyedi illetőségére nézve kielégíti, s jól tudván, hogy osztály az atyafiszeretet mértéke — *Moyspályi* és *Ernefiastephánpályi* nevezetű, Bihar vármegyében fekvő birtokait örökjoggal reá ruházza, lelkére kötvén, hogy fiainak erről hiteles helyen menedéket adjon.[1] Ezután nem sokára az esztendő vége felé meg is hal, a mint látszik férfikora delén. Csontjai valószínüleg Debreczen

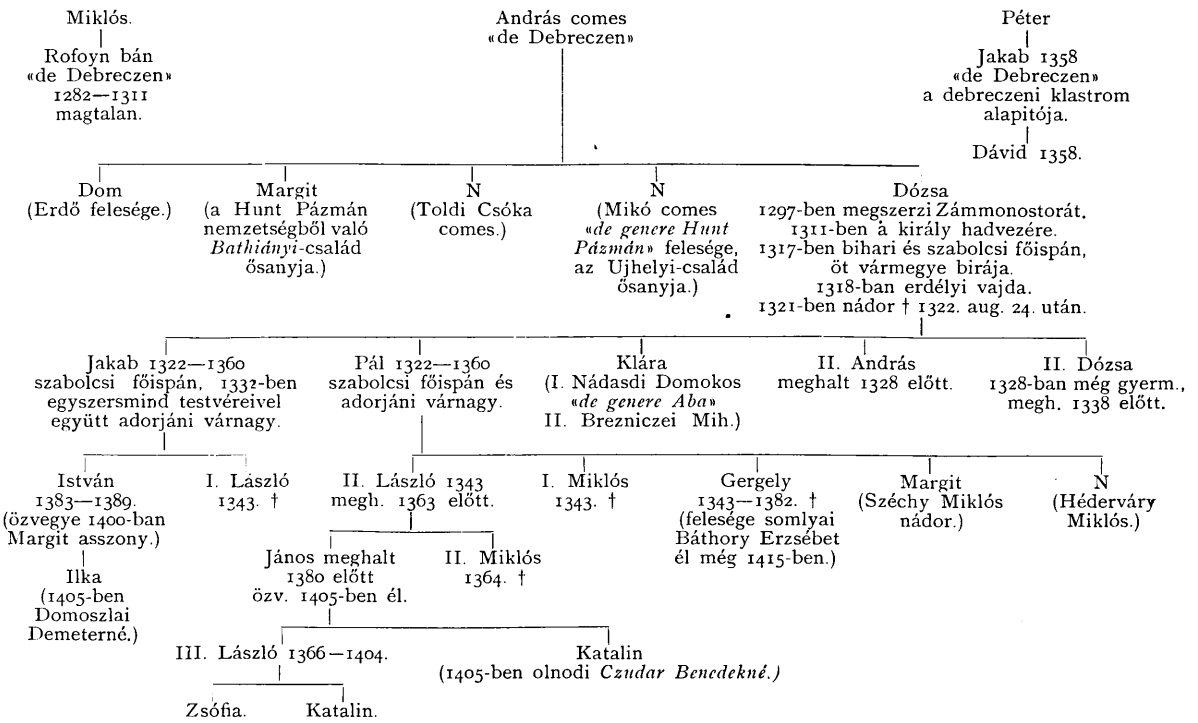
[1] Anjoukori okmánytár. II. kötet. 19. 20. 23. stb. Zichy okmtár I. k. 216. l.

[1] E birtokokat Dózsa az Ákosok jelesen Erne bán fia *István nádor* és néhai Moys fia Moys hűtlensége következtében Károly királytól kapta. *Anjoukori okmt.* II. 45. l.

régi szentegyháza alatt porladoznak, melynek életében patronusa volt.

Nádori udvarát is állandóan itt tartotta s tudomásunk szerint nincs olyan oklevele, melyet *Budán*, *Temesváron*, vagy általában az országnak a királyi udvarral együtt változó valamelyik központján adott volna ki. Ez minden bizonynyal Károly beleegyezésével történt így, de az is meglehet, hogy a király maga akarta, hogy híve amaz örökösen háborgó országrész fékentartása czéljából Debreczenben székeljen, mialatt Dózsa vicepalatinusa, *István* állandóan Budán lakott, maga pedig belső tanácsosai, itélő mesterei, udvar birái, fő ember szolgáinak környezetében odahaza valóságos kis király volt.[1]

A mily világos előttünk rövid politikai pályája, ép oly homályosak családi viszonyai. Atyját *András comest*, pusztán csak nevéről ismerjük, s legfeljebb következtetnünk lehet, hogy *Rofoyn* bánnak — ki Dózsát legközelebbi rokonának nevezi — édes testvére volt. András comesnek rajta kívül több fia nem maradt, nehány leányáról azonban határozott tudomásunk van. Előfordulnak az oklevelekben mint Dózsa nádor testvér-sógorai: a már említett *Erdő*, kinek felesége *Dom* asszony, továbbá *Toldi csóka comes* helyesebben talán atyja *János*; *Mikó* és *Szalók* a Hunt-Pázmán nemzetségből, amaz a tiszaújhelyi *Újhelyi*, ez a már kipusztult *Bathyányi család őse*, a leányok azonban névszerint alig említtetnek.[1] Dózsa nádor feleségének kilétét pedig még csak nem is gyaníthatjuk, mert hogy a Kállay családdal többször hangoztatott rokonsága egyenesen arra volna visszavezethető — állítani nem igen mernők, főkép ha tudjuk, hogy a nemzetség egyik ágazatának tagjai szintén a nádor testvérétől származtatják magukat. Előszámlált fiain kívül volt egy *Klára* nevű leánya, ki az Aba nemzetségből származó *Nádasdi Domokoshoz*, ennek halála után pedig *Brezniczei Mihályhoz* ment nőül,[2] a mint alább következő táblázatunk mutatja.

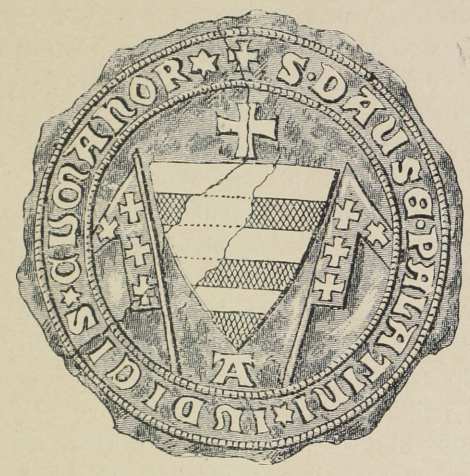
[1] «*Stephanus vice palatinus Bude residens*», máskor Dózsa nádor «*vice judex*»-ének, de következetesen Budán székelőnek neveztetik. Dózsának 1322. aug. 24. Debreczenben kelt levelében olvassuk: «*unacum nostris consiliaris . . . decrevimus*» (Anjou okmtár. II. 45. l.) U. o. I. 618. II. 5. l. *Semjéni Jánost* (a Kállayak közül) «*frater et serviens noster*»-nek nevezi. U. o. I. k. 62.

[1] *Országos Levéltár* DL. 6185. 4979. *Az Ujhelyi család levéltára*. A Bathyányiak ősanyja *Margit* volt.

[2] Orsz. Ltár. DL. 3059.

Debreczeni Dózsa nádor származását illetőleg mi sem igen vagyunk szerencsésebb helyzetben azoknál, a kik ezzel a kérdéssel már előttünk foglalkoztak. Az a legújabban lábra kapott nézet, hogy a Káta nemzetség tagja lett volna,[1] pusztán Rofoyn bánnal való rokonságán alapul, és csak akkor érdemelne komoly figyelmet, ha előbb kétségtelenül ki lehetne mutatni, hogy maga Rofoyn is a Káták közül való, a mire azonban ez időszerint semmi kilátás sincs.

Kétségtelen dolog másfelől, hogy címere — a mit mellékelt rajzunk tüntet elő — hasonlít az *Aba* genus ismeretes címeréhez, de hát ez magában véve semmit sem bizonyít, mert köztudomás szerint a pólyákat — mint legszabályszerűbb heraldikai alakzatokat — igen sok, egy-

másra nézve teljesen idegen nemzetségek tagjai használták pecsétjeiken. Különben is a címerek egyezése, — bár tagadhatlanul fontos argumentum, — vérségi együvé tartozás alapjául csak akkor fogadható el, a mikor azt a genealogiai és birtokviszonyok eléggé támogatják. De jelen esetben ez a körülmény épenséggel nem forog fenn, és Debreczeni Dózsa — noha pecsétjén ott is találjuk az A betűt, mely némelyek szerint nemzetségét jelentené [2] — sem egyik, sem másik módon nem hozható összeköttetésbe az *Abákkal*, sőt Debreczenen kívül egyetlen ősi birtoka, melyről még tudomásunk van, az Arad vármegyében fekvő *Panád*, határozottan figyelmeztet bennünket, hogy vérségét másfelé nyomozzuk.[1] Biztosabb támpontok hiányában azonban, jóformán kiindulnunk is alig lehet. Tudomásunk szerint a Borsa nemzetségből származó Tamás comes fiaival, Kopaszszal és testvéreivel, továbbá a Kállay család őseivel állott rokonságban. Ez utóbbi úgy látszik csak sógorság volt, de a Borsákkal való összeköttetése már aligha nem közelebbi vérségen alapul. Nemcsak ő, de már bátyja Rofoyn bán is a Tamásfiak rokona gyanánt említtetik, és minden bizonynyal jó egyességben élhettek, mert 1285-ben *Loránt* erdélyi vajda, *István*, *Jakab* (Kopasz nádor), *László*, *Beke* és *János* testvéreivel együtt Rofoyn bánnak IV. László előtt Gaborján monostorát átengedték.[2] Nemsokára azonban Debreczeni Dózsa mint ellenség áll szemközt velük, és emelkedése, mint tudjuk, a Tamásfiak bukásával veszi kezdetét. Még egy más érintkezési pontot is találunk Dózsa meg a Borsa nemzetség között. — 1315-ben panaszkodik a királynak, hogy említett *Panád* nevű örökségét néhai *László* erdélyi vajda hatalmasan elfoglalta, Károly tehát visszaadja azt neki, hogy bírja békességben, a mint már ősei is bírták.[3] Mindez ugyan magában véve édes kevés, s nincs is szándékunkban messzebbre ható következtetések alapjául fogadni el, de véleményünk szerint mégis elegendő arra, hogy kutatásaink közben a Borsa nemzetségből való származás lehetőségére is gondoljunk.

Dózsa nádor halála előtt közvetlenül a királyi kegyelemnek még egy utolsó, és nem közönséges jelét tapasztalta. — Károly ugyanis érdemeire való tekintetből kiskorú fiainak adományozta Szabolcs vármegye főispánságát, melyet tudomásunk szerint 1325-ben első szülött fia *Jakab*, már tényleg kezébe is vett s ettől az időtől fogva *Jakab*, *Pál* és *Dózsa* nevezett vármegyének állandóan főispánjai, a negyedik testvér *András*, úgy látszik korán elhalálozván.[4] Alig

[1] A Zichy codex szerkesztői *valószínűleg*, Bunyitay (i. h. Századok 1888. 143. l.) *határozottan* a Káta nemzetség tagjának tudják őt.

[2] *Arch. Értesítő* 1879. 231. l. *B. Nyáry Albert:* A Heraldika vezérfonala 104. l.

[1] Ma *Uj-Panát* nevű helység létezik. Aradtól északkeletre. Dr. Csánky id. m. 776. l.

[2] Zichy codex I. k. 63. l.

[3] Anjou okmtár I. k. 380. l.

[4] István mester a Pál bán fia 1322—1324. években Szabolcs vármegye ispánja gyanánt szerepel, de *1325 junius 2*-án Dózsa nádor fia *Jakab*, nyilván mondja

húnyta be szemét a hatalmas nádor, a szomszédok mindenfelől megtámadták a védelem nélkül maradt kiskorúakat, gondolván, hogy könnyű szerrel elbánhatnak velük. — De szerencséjükre atyjuknak kipróbált hű emberei még életben voltak s nem engedték, hogy az árvák rövidséget szenvedjenek.[1] Bizonyos dolog, hogy a király is pártjukat fogta szükség esetén, mindazonáltal a hatalmasabb emberek, egyelőre még is csak háttérbe szorították őket. — A Kállay rokonság részéről úgylátszik nem sok jó akaratot tapasztaltak, erre mutat az a körülmény is, hogy *Böszörményben* gyakorolt vásárjogukat *Kállay Iván* kérésére 1325-ben Károly király eltörülte,[2] sőt ezután is meggyült még a bajuk a hatalmaskodó atyafival. — De rövid idő alatt — mikor Dózsa nádor fiai ember kort értek, s atyjuk nyomdokaiba lépve annak érdemeihez ujakat szereztek — csakhamar megváltozott a helyzet. A főispánság mellett *adorjáni várnagyokká* nevezte ki őket a király, Debreczen környékén fekvő tekintélyes jószágokkal *(Nagy-Miklós, Nagy-Iván, Macsa* a Hortobágy folyó mellett, *Kerekegyház* a Nyirben, *Elep*, melyet atyjok Ottó király adományából bírt Szabolcs vármegyében) jutalmazván hasznos szolgálataikat,[3] úgy hogy már 1330—1340 között kétségtelenül ők voltak a környék legelőkelőbb és leggazdagabb főnemesei, s a szomszédok igyekeztek jó barátságban élni, atyafiságos összeköttetésre lépni velük. — Tapasztalhatjuk ezt első sorban a Guthkeledek, nevezetesen pedig a *Báthoryak*, *Doby-Dorogok* és *Diószeghyek* részéről, a kik az ellenük indított birtok pereket megszüntetvén, vagy bizalmi férfiak ítélete alá bocsájtván, a menynyire csak lehetett, óvatosan kerültek minden további összeütközést. A Báthoryak pl a Szabolcs vármegyében fekvő *Timár* helységhez — melyet Dózsa nádor a Kárászi család tagjaitól szerzett — jogot formálván, perrel támadták e miatt a testvéreket, de már 1332-ben tanácsosabbnak tartották a békés kiegyenlítést, és fölajánlották cserébe *Kis Bátor* nevű Bihar vármegyében *Ábrám* és *György teleke* között fekvő jószágukat.[1] Rövid idő alatt pedig oly bizodalmas viszony keletkezett köztük és a nádor fiai között, hogy ez utóbbiak, tekintetbe véve, miszerint a Báthoryak a pártütők ellen atyja oldala mellett harczoltak, «*ob favorem etiam proximitatis inter ipsos de novo contractae, et in signum specialis dilectionis eorundem*»: *Timár* birtokról Báthory Bereczk maradékainak javára önkényt lemondottak, s tényleg által is adták ezeknek a reá vonatkozó privilegiumokkal együtt.[2] Hogy voltaképen miben állott ez az ujonnan kötött atyafiság? bajos volna megmondani, mert jóval később történt, hogy a nádor egyik unokája *Gergely*, somlyai Báthory Erzsébetet vette nőül.

Sokkal több bajuk volt azonban a Guthkeled nemzetség egy másik ágával, a *Kis-Várdayakkal*, különösen pedig *Pelbárt* urral, a ki a maga korának legkonokabb perlekedői közé tartozott s igen ragadozó ember vala. Még 1322-ben történt, hogy pénzre lévén szüksége, *Macs* birtokot, máskép *Egyházas Macsot* Szabolcs vármegyében Dózsa nádornak egy évre zálogba vetette, azzal a rendes kikötéssel, hogy ha a záros határidő alatt ki nem váltja, 80 márkát tartozik érette letenni. Mikor azonban a kiváltás napja elérkezett, a nádor már nem volt életben, Pelbártnak pedig úgylátszik, kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogysem kötelezettségének eleget tegyen. Dózsa maradékai tehát, illetőleg azoknak gondviselői a kötés értelmében elfoglalták *Egyházas Macsot*, s ebből hosszú per támadt, melynek folyamán Kisvárdai Pelbárt hamis oklevelek publicálásával is vádolta Dózsa nádor fiait, vakmerően állítván, hogy ezeknek a jószághoz semmi joguk, és csalárdsággal akarják magukat fenntartani annak birodalmában. A dolog ilyen-

róla, hogy *viczéje*, alispánja volt. A testvéreknek olykor külön alispánjok volt. *Anjou okmtár* II. k. 57, 132, 196, 617. l.

[1] Az 1323-ik év elején *Pós* comes adorjáni várnagy képviseli őket a váradi convent előtt, a miből következtethetjük, hogy a nádor az adorjáni várba helyezte el családját az akkori háborús időkre való tekintetből. *Zichy okmtár* I. k. 220. l.

[2] *Anjou okmtár* 219. l.

[3] *Orsz. Ltár. DL. 2577.* — *Anjou okmtár* II. 354. — A nádor fiai közül *Dózsa* — noha 1330-ban testvéreivel együtt főispán és adorjáni várnagy — 1328-ban még egészen gyermek «*parvulus*» mint a király nevezi; *András* 1328-ban már nincs életben.

[1] *Országos Levéltár* DL. 2758. — Az egyességen munkáló bizalmi férfiak Dózsa nádor fiai részéről: Bathyányi Mihály (a Szalók fia), *Bucs* (a Nothk fia), a bihari *Szepesi* cs. őse stb. valának.

[2] *Anjou* okmtár III. k. 248. l.

formán egész 1335-ig elhuzódott, a mikor aztán a *Kisvárday* család tagjai, nyilván a hamis vád következményeitől tartván, a váradi káptalan előtt minden további perlekedésről letévén, egyezséget ajánlottak, hogy abban még maradékjaiknak is gyönyörűségük telhessék, és a haragot, gyűlölködést, bosszúállást — az oklevél szavai szerint — kitépvén szívökből: *Egyházas Macsot* Dózsa nádor fiainak örök birtokába bocsátották, kikötvén, hogy a zálogösszeg felett még ötven márkát tartozzanak érette fizetni,[1] a mit nevezettek a következő évben teljesítettek is.[2] A fortélyos emberek azonban még ezzel sem érték be, és újabb csalárdságon törték fejüket, hogy a nádor fiait kiforgathassák jogos tulajdonukból. Az egyesség létrejötte után ugyanis nehány év mulva a 8 esztendős gyermek, *Kis-Várday Miklós* személyesen megjelenvén a váradi, leleszi és jászai konventek előtt, keservesen elpanaszolta, hogy őt atyja meg nagybátyja jószág nélkül szűkölködő szegény legénnyé akarják tenni, és hogy ezt kikerülhesse, ünnepélyes óvást emelt azon szerződés ellen, mely nevezettek és Debreczeni Dózsa fiai között *Egyházas Macsra* vonatkozólag az 1335-ik év folyamán az ő jogainak nyilvánvaló sérelmével köttetett, a mikor még oly éretlen korban vala, hogy nevének felhasználása ellen nem tiltakozhatott.[3] A jámbor papok — noha már szokva lehettek az effélékhez — bizonyára megcsóválták fejüket e körmönfont ravaszságra, de hát nekik kevés közük volt a dologhoz, s írásba foglalták annak rendje és módja szerint az odahaza jól betanított 8 esztendős fiú tiltakozását, az öregek pedig markukba nevethettek és beváltották abbeli igéretüket, hogy az egyességgel a maradéknak is gyöngyörűséget szereznek.

Annyi bizonyos, hogy Dózsa nádor fiaira nézve az atyjuktól öröklött nagy vagyon, sok bajjal, vesződséggel és költekezéssel járó hosszadalmas perek kútforrása lett, a mint ez hasonló esetben rendesen történni szokott. Mert úgy Rofoyn bán, valamint öcscse a nádor, a pártharczok idején a hűtlenektől elkobzott jószágokból gazdagodtak fel, és a béke helyreálltával, a király és nemzet között való kölcsönös bizalom megszilárdultával, az érdekeltek megkisérlették legalább annyit a mennyit visszaszerezni, megmenteni nemzetségüknek veszendőbe ment ősi javaiból, törvényes eszközökhöz vagy a király kegyelméhez folyamodva. Valószínűleg így veszthették el Dózsa nádor fiai *Ujvárat*, mely azonban — ha t. i. azonosnak tarthatjuk *Diós-Győrrel* — nem az Ákos nemzetségnek másik, Micsk bán féle ágazatára szállott, de már a század első felében a király kezére került. Hogy és mint történt a dolog, arról persze közelebbi értesülésünk nincsen, de ebben az időben Debreczeni Dózsa maradékainak egy másik, szintén tekintélyes birtoka is veszedelemben forgott. A *Gyovád* nemzetség tagjai ugyanis *Gaborján monostorát* követelték vissza, mint ősjószágukat, és úgylátszik, hogy ahhoz való jogaikat a törvény előtt be is bizonyították. Említettük már, hogy Gaborján monostorát a Borsa nemzetségből származó Loránt erdélyi vajda és testvérei engedték át IV. László beleegyezésével Rofoyn bánnak, mint a király ellen föllázadt hűtlen *Acsó* birtokát, s így szállott Dózsára, a ki békességben birta haláláig. Ekkor azonban a *Gyovádiak* — talán mert nevezett *Acsó* is nemzetségük tagja volt — föllépték igényeikkel a nádor fiai ellen és a pör már-már javukra dőlt el, mikor jámbor, békességszerző emberek közbe vetették magukat, s az 1340-ik év folyamán a feleket kiegyeztették, akképen, hogy a Gyovádiak a pör alatt álló jószágot az esztergomi káptalan és a királyi titkos kanczellár előtt 300 márkáért Debreczeni Jakabnak és Pálnak örökjoggal bevallották.[1] Háromszáz márka szép pénz volt abban az időben, de Gaborján sem megvetendő birtok, és monostorával, kőegyházaival, a Berettyó vizén levő vámjával s a hozzá tartozó *Szent-Péterszeg* nevezetű birtokkal együtt, bizony testvérek között is bőven megérte ezt az összeget. A vételár lefizetésének a székesfehérvári káptalan előtt kellett megtörténni, hol a nádor két fia és a Gyovád nemzetségnek számos tagja megjelenvén, a 300 márka a király által kiküldött Gergely fia *István* apród szeme láttára jó folyó pénzben

[1] Zichy cs. okmtára. I. k. 216, 220, 434, 448, 480. l.

[2] A váradi káptalan levele arról, hogy Pelbárt és rokonai az egyesség értelmében Dózsa nádor fiait a jószág békés birodalmában megvédelmezni tartoznak u. o. 490.

[3] Zichy codex I. k. 582, 583, 585. l.

[1] Zichy codex I. k. 570—572. l.

leolvastatott és a káptalan 1341 febr. az adásvevésről privilegiális levelet állított ki, melyet aztán a szerződő felek nagyobb erősségnek okáért a váradi káptalan által is átirattak.[1]

Még jóformán be sem végezték ezt a dolgot, mikor Tamás erdélyi vajdával, Károlynak különösen kedvelt «*proximus*»-ával gyűlt meg a bajuk, a Bihar vármegyében fekvő *Csalános* felett, melynek egyik *Ó-Csalános* nevezetű részéhez a vajda Károly király adománya alapján szintén jogot tartott. Dózsa nádor fiai ugyanis, azt állítván, hogy voltaképen csak egy Csalános birtok létezik, mely ennek előtte Borsa Tamás hűtlen fia *Beke mesteré* volt: úgy látszik tiltakoztak az adomány, illetőleg a birtokba vétel ellen, melynek következtében a vajda perrel támadta meg őket. Pál országbíró ítélete alapján mindenekelőtt tanukat kellett kihallgatni e kérdésben, s az eljárással az egri káptalan bizatott meg. A vajda állítása mellett azonban, hogy t. i. *Ó-Csalános* és *Csalános* mindig külön birtok volt, mindössze is 120 nemes ember tanuskodott, *Jakab* és *Pál* ellenben egész hadsereget, több mint 3000 magyart, kunt és oláhot vezettek a helyszínére — közöttük 300 nemes embert — a kik esküvel bizonyították, hogy csak egy *Csalános* birtokot tudnak és ismernek. Az előszámlált tanuk sorában ott találjuk közelebb- és távolabbról a környék majd minden birtokosát, a Báthoryak, Károlyiak, Csomaközyek, Vethésiek, Bagossyak, Dengeleghyek, Megyeriek, Kölcseyek, Rákóczyak, Ujhelyiek, Zowárdffyak, Nagymihályiak, Kállayak, Zeleméryek, Domahidyak, Pongráczok stb. őseit, kiknek bizonyság tétele az ügyet Dózsa nádor fiainak javára döntötte el, s a vajda fel is hagyott a további sikertelennek látszó perlekedéssel.[2]

A testvérek közül ebben az időben már csak hárman, *Jakab*, *Pál* és az Aba nemzetségből való Nádasdi Domokos özvegye, *Klára* asszony voltak életben, ki azonban özvegyi fátyolát csakhamar letévén, másodízben is férjhez ment, és egyetlen, hasonlóképen *Klára* nevű leánya, mindjárt atyja halála után nagybátyjainak gondviselése alá került, miután Drugeth Vilmos nádor — a ki nevezett Nádasdi Domokos jószágait a királytól felkérte magának — leánynegyedi illetőségére nézve már 1337-ben kielégítette őt, az özvegynek is kiszolgáltatván ez alkalommal köteles részét. A dologban Debreczeni Dózsa fiai jártak közbe, és minden bizonynyal az ő fellépésüknek tulajdonítható, hogy a nádor a király egyenes meghagyására minden további perpatvar nélkül teljesítette kötelességét, bár úgy látszik, hogy az atyafiságos szereteten kívül egy kis önérdek is befolyásolta Dózsa fiainak magukatartását. Unokahugok ugyanis 1338 junius 3-án *Ilsva* és *Alcsi* nevű rész birtokokból álló leánynegyedi illetőségét örökjoggal átengedte nekik, hála fejében, mivel ezek magukhoz vették, saját gyermekük gyanánt tartják, nevelik, és kiházasítása felől gondoskodni fognak stb.[1] Ekképen tehát jó cselekedetükért megjutalmaztatták magukat, de úgylátszik gondot is viseltek az árva leányra, és rangjabeli előkelő gazdag főemberhez, az Aba nemzetségből származó *Somosi Péterhez* adták nőül.[2]

Jakab és Pál osztatlanul bírták atyjukról maradt javaikat, s úgy látszik mindaketten állandóan *Debreczenben* laktak. Családos emberek voltak, de feleségeikről nincs emlékezet, sőt a *Báthoryak* és *Kállayakon* kívül más családokkal való összeköttetésükről sincs ebben az időben tudomásunk. *Jakab* volt az idősebb, ő intézte a vármegye ügyeit, vezette a gazdálkodást, és perlekedett a szomszédokkal, mialatt öcscse *Pál* a világban forgolódott, örömest tartózkodván udvarnál s a király környezetében.[3] Az 1342-ik év tavaszán is Visegrádon találjuk őt, a főpapok és országnagyok fényes gyülekezetében, mint tagját annak a békebirószágnak, mely I. Károly király előtt a *Hunt Pázmán* nemzetségből származó Bazini és Szentgyörgyi grófok ősei között egyességet hozott létre, mely azonban az egymást halálból gyűlölő testvérek között tartós nem igen lehetett. A kibékülés Tatamér fejérvári prépost s királyi alkanczellár há-

[1] U. o. 598—602. l. — A Gaborján monostorához jogot tartó *Gyovád* nemzetség tagjai között ott találjuk: Gyovádi Gyula fiait: Miklós és Gergely «*dictus Csontos*»-t, Miklós «*dictus Kerekes*»-t, Jánost «*dictus Achil*»-t, és Mikó bán unokáit stb.

[2] Anjou okmtár IV. 226. l.

[1] Anjou okmtár III. k. 349. l.

[2] Orsz. Levéltár DL. 3162, 3059.

[3] Jakab főispánságára nézve l. *Anjoukori* okmtár II., III., IV. k. *Zichy codex* I., II. k. Az adorjáni várnagyságot rövid ideig viselték a testvérek.

zában 1342-ben történt, hol is *Csanád* esztergomi érsekkel élükön, jelen voltak a nyitrai, szerémi, bosznjai püspökök, *Pál* a királyné tárnokmestere, *Miklós* pozsonyi, *Tötös* barsi főispánok, *Poky* Dezső alországbiró, a *Szerdahelyi Dersffy* család ősei stb.[1] A király napjai már akkor meg voltak számlálva és közel halálát érezvén, valószínüleg tanácskozásra gyűjtötte egybe hű zászlós urait s közöttük leghivebb emberének, néhai Dózsa nádornak hálára kötelezett fiát. Nemsokára ezután be is hunyta szemét örökre, de az országos gyásznál, a veszteség felett érzett fájdalomnál sokkal nagyobb, sokkal igazabb volt a nemzet öröme, mikor halála után öt nappal 1342 julius 21-én Lajost királylyá koronázták. Erre a nagy napra *Debreczeni Jakab* is kimozdult vármegyéjéből, és a többi zászlós urakkal együtt megjelent Székesfehérváron, hogy hódolatát koronás királya lábaihoz tegye, mely alkalommal — a mint látszik Lajos közbevetésére — Tamás erdélyi vajdával is kibékültek a testvérek, a ki *Ó-Csalános* birtokról önként lemondván, kárpótlásul Dózsa fiainak bizonyos Pilis vármegyében fekvő jószágát kapta.[2] Az ország minden részéből összesereglett nemesek között, kik a kedvező alkalmat felhasználva, panaszaikkal az ifjú király füleit verdesték, a *Káta* nemzetség két tagját, *Ősi Lőrinczet* és *Kátay Gog*-ot is ott találjuk, a kik fájó szívvel nézték, hogy egykori szép jószágukat a Hortobágyon fekvő *Zámmonostorát* hitvány 100 márka fejében Szabolcs vármegyének dúsgazdag főispánjai bírják. Igaz ugyan, hogy ide s tova ötven esztendő mult el azóta, mióta Debreczeni Dózsa 1297-ben nevezett birtokot az öregebb Kátay Gog-tól megszerezte, de azért — hogy legalább veszett fejszének nyele forduljon — Pál országbiró előtt mindjárt a koronázás után pört indítottak a nádor fiai ellen, *Zámmonostorát* mint kétségtelen örökségüket visszakövetelvén tőlük. És úgy látszik erős igazságuk volt — valószínüleg, mert a birtok eladásába annak idején a Káta nemzetségnek minden tagja beleegyezését nem adta — és az alpereseknek kétségtelenül nagy befolyása daczára, a pör rájuk nézve kedvező fordulatot vett, úgy hogy *Debreczeni Jakab* és *Pál* tanácsosabbnak tartották az ítélet előtt barátságosan kiegyezni velük, a mi 1343-ban meg is történt. Az országbíró előtt kötött egyesség értelmében aztán, *Zámmonostorát*, patronatusi jogával, a Hortobágyon lévő vámjával, szóval minden néven nevezendő hasznával együtt két részre osztották, egyik felébe az *Ősy* és *Kátay*, másik hason felébe pedig a *Debreczeni* család tagjait határjárás mellett bevezetvén, nevezetesen *Jakabot*, *István* és *László*, *Pált*, *László*, *Miklós* és *Gergely* nevű fiaival együtt.[1] A dologban rájuk nézve az volt legkellemetlenebb, hogy *Zám* birtok Debreczen tőszomszédjában terült el, Dózsa maradékai pedig atyjuk példáját követve, épenséggel azon igyekeztek, hogy lassanként minden szomszédot kiszorítva maguk mellől, a debreczeni uradalmat egy szervesen összefüggő hatalmas jószágtestté kerekíthessék ki, a mi eddigelé jó formán sikerült is nekik. Vigasztalásukra szolgált azonban, hogy a király nem sokkal utóbb *Hatház* birtokkal ajándékozta meg őket, a Dobi Dorogok és Diószeghyekkel pedig *Téglás* és *Tur Sámson* jószágokra vonatkozólag 1347 márczius 1-én előnyös kötésre lépvén, mind a hármat a debreczeni uradalomhoz kapcsolták.[2] Különben a Guthkeled nemzetségnek azon ága, melyből *Dorog* utódjai a Doby és Diószeghy családok származtak, *Hatházhoz* is jogot formált, a minthogy annak egy részét a mai *Hajdu-Dorog* város (régi nevén *Doroglesi*) határához tényleg birta is,[3] úgy hogy a *Debreczeniek* a jó szomszédság okáért kénytelenek voltak 1353-ban megosztozkodni velük, később pedig pénzzel elégítették ki őket.[4]

A testvérek közül *Pálnak* elősorolt fiai mellett még két leánygyermeke is volt, kiknek férjhez menetelén meglátszott, hogy atyjuk nem hiába forgolódott az udvarnál, mert az egyiket — állítólag Margitot — *Széchy Miklós* későbbi nádor, a másikat — kit nevéről nem ismerünk — *Héderváry Miklós* vette feleségül;[5] ez a kétségtelenül fényes összeköttetés pedig, a míg egy-

[1] Anjoukori okmtár IV. 235. l.

[2] Anjoukori okmtár IV. 257. — A cserébe adott birtok «*possessio Pagh*» valószínüleg azonos azzal a *Path* földdel, melyet Dózsa 1311-ben kapott a királytól.

[1] *Zichy codex* II, k. 56, 63. l.

[2] U. o. II. k. 459. *Orsz. Lvtár* DL. 3889, 4352. Anjou okmtár V. 22. l.

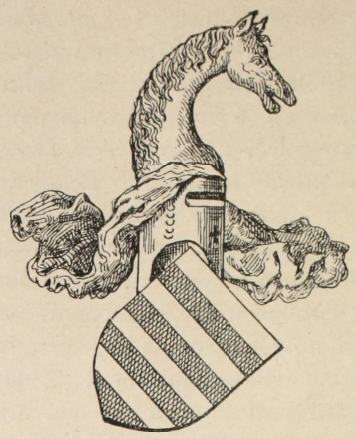
[3-4] *Zichy codex* II. 530. l. *Orsz. Lvtár* DL. 4352.

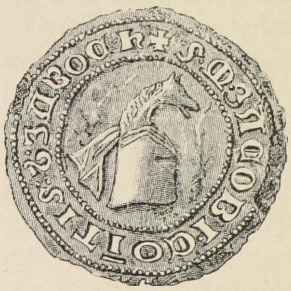
[5] *Orsz. Lvtár* DL. 2450. l.

felől a család tekintélyét emelte, addig másfelől újabb módot és alkalmat szolgáltatott Debreczeni Dózsa fiainak a vagyongyűjtésre, a mit persze tőlük telhetőleg igyekeztek is fölhasználni.[1] Életük vége felé a főispánságot úgy látszik letették, hogy kizárólag birtokügyeik rendezésére fordíthassák hátralevő napjaikat. Jó testvérek voltak, legalább semmi nyoma, hogy javaik felett valaha perlekedtek volna, ellenkezőleg mindig közösen szereztek; érdekeiket egyesíteni tudták s noha mindkettőjüknek népes családja volt, az osztatlan birtoklást halálig fenntartották; egymás rovására nem igyekeztek gazdagodni, és a legcsekélyebb adományos vagy aquirált jószágot a közös vagyonhoz kapcsolták. Soha egy talpalatnyi földet zálogba nem vetettek, adósságaikat — noha ez mentül kevesebb volt — egyesült erővel fizették s ilyen gazdálkodási elvek mellett, rendezett viszonyok között fejedelmi vagyont hagytak maradékaikra. 1360 augusztus 27-én találkozunk velök utoljára, mikor *Toldi Csóka* fiait: Miklóst és Mátyást nagyanyjuk (Dózsa nádor testvére) leánynegyedi illetőségére nézve 180 frttal kielégítették. Két év mulva már mint néhaiak említtetnek, rövid idő alatt egymásután mindkettő meghalt.

Földesuraságuk alatt nyerte Debreczen legelső kiváltságát, melylyel aztán a szabad királyi városok sorába lépett. Lajos király ugyanis tekintetbe véve a polgároknak atyja iránt tanusított hűségét, mit a pártütők ellen vérüknek bőséges hullatásával is bebizonyítottak: 1360-ban *szabad biráskodási joggal ruházta fel őket*, kétségtelenül a nádor maradékaira való tekintetből, kik a város emelkedésére saját hatáskörükben is minden lehetőt megtettek. (*Szücs*: Debreczen tört. I. 56. l.)

Fenmaradt pecsétjeik után reconstruált czímerüket mellékelt rajzunk tünteti elő. Atyjuk még három, ők már — kétségtelenül a leszármazási íz megjelölésére — négy pólyát viselnek czímer pajzsukban, sisak dísz gyanánt pedig *egy ló törzse* szolgál, melyet 1337-ben mint önálló sisakpecsétet használtak. E pecsét körirata világosan: «SIGILLUM JACOBI COMITIS DE ZABOC». A pajzs alak mellől hiányzik az A betű, az állítólagos nemzetségi jelző, és hiányoznak a keresztes zászlócskák, melyet különben atyjuk is csak nádor korában, talán méltóságának jelölésére használt.[1]

Debreczeni Jakabnak *István*, Pálnak pedig *László* és *Gergely* fiai értek emberkort. *László* azonban *Miklós* és *János* nevezetű fiainak hátrahagyásával úgy látszik, még atyja előtt meghalt, s miután nemsokára idősebb *Miklós* fia is követte; a Debreczeni család Dózsa nádortól származó ágazatának a XIV. század derekán már csak három férfitagja volt életben: *István*, *Gergely* és *János*.[2] A másik ágon álló Péterfia *Jakab*, *Dávid* fiával együtt még 1358-ban említtetik, mikor debreczeni birtokrészében a váradi káptalan bizonysága Dózsa nádor két fia ellen, a

[1] *Nagy Iván:* Magyarorsz. családai X. k. 530. l.

[1] *Orsz. Lvtár* DL. 4979. E sisakpecsét, a mennyiben *Nagy Semjéni László* szabolcsi alispán által 1359 jan. 9-én kiadott oklevelen is előfordul, az *Anjoukori Okmánytár* III. k. 454. lapon álló jegyzete szerint a *Kállay* cs. ősi czímerének tartatik, de helytelenül, mert az alispán — mint ez gyakran megtörtént — a főispán pecsétjét használta. *B. Nyáry A.* (id. m. 63. l.) igen hibás rajz után az oromdíszt «*sárkányfej-féle*» alaknak véli. — *Nemzeti Muzeum Kállay levéltár* 1337. Nro. 471.

[2] Szücs: *Debreczen tört.* I. k. 56. l. említtetik Miklós, de 1365-ben már nem él. *Orsz. Lvtár* DL. 30122.

király személye elé idézi őt,[1] de Jakab úgy látszik, fiával együtt rövid idő alatt magtalanul elhalt, legalább erre mutat az a körülmény, hogy midőn I. Lajos 1364 június 18-án a város szabadalomlevelét a Debreczeni család tagjainak kérésére átírja és megerősíti, a földesurak között neve nem fordúl elő, és tudomásom szerint róla vagy fiáról később sincs semmi emlékezet, már pedig mikor a Debreczeni család magvaszakadtával összes jószágaikkal együtt a város is Zsigmond királyra száll, utódjaik Debreczenhez való igényeikkel okvetetlenül előállanak.[2]

Dózsa nádor unokái ezentúl is czélszerűbbnek tartották magukra nézve az osztatlan birtoklást, pedig hát lett volna min osztozkodniok, és különválva is hatalmas földesurak maradnak, de úgy látszik, sajnálták feldarabolni a szép debreczeni uradalmat, hol atyáik is békességben megférték egymással. Ebben az időben — már t. i. a mennyire a rendelkezésünkre álló oklevelekből tudjuk — Debreczen tartománya a következő birtokokból, városok és népes helységekből állott: *Gaborján monostor*, *Szent Péterszeg*, *Keresztúr*, *Derecske*, *Tepe*, *Macs*, *Egyházas-Szt.-György* (más néven Kis-Macs), *Torna* (Boldogfalva), *Zámmonostor* (fele részben, de később egészen megszerzik), *Elep*, *Szt.-Miklós*, *Szt.-Lőrincz*, *Füzestelek*, *Fegyvernek*, *Suma*, *Suza*, *Hegyes*, *Haláp*, *Nagy-Miklós*, *Nagy-Iván*, *Máta*, *Kerekegyház*, *Dada*, *Böszörmény*, *Hatház*, *Szoboszló*, *Tur-Sámson*, *Téglás*, *Bigecs*, *Csalános* (Szt.-Jób mellett) az akkori Szabolcs és Bihar vármegyék területén, részben az ú. n. *Nyirségen*, de jobbára a magyar alföld legáldottabb részén, a mai Hortobágyi pusztát is magában foglalván. — Egy pillantást kell vetnünk előbb a térképre, hogy valódi fogalmat alkothassunk magunknak a mértföldekre terjedő debreczeni uradalom felől, melynek különben összes tartozékát itt fel sem sorolhattuk, s melyet a nádor unokái úgyszólván napról-napra gyarapítottak. Birtak ezenkívül atyáik után más jószágokat is, nevezetesen a már említett *Panádot* Aradban, *Mátyustelekét* Bereg vármegyében, *Tárnokot* stb., úgy hogy az ország leggazdagabb főnemesei közé joggal sorozhatjuk őket.[1]

Váruk ugyan nem volt s még annak sincs nyoma, hogy állandó lakóhelyüket *Debreczent*, kerítésekkel, kőfalakkal erősítették volna meg, de úgy látszik, nem is érezték szükségét annak. A nádor fiai igen békés természetű emberek lehettek, mert állhatatosan perlekedtek ugyan, ha érdekeik úgy hozták magukkal, de szomszédjaikkal fegyveres határvillongásokba nem elegyedtek; törvényre, választott bíróságra bízták ügyüket minden alkalommal, s a rájuk vonatkozólag fenmaradt szép számú oklevelekben hatalmaskodási esetekre nem akadunk, a mi pedig nagy szó. Jellemző rájuk nézve, hogy mikor egyik szomszédjuk *Kállay Iván* tisztje, tursámsoni jobbágyaiktól két ökröt, s más egyebeket hatalmasan elvett, *Jakab* a helyett, hogy bevett szokás szerint visszatorlásról gondolkozott volna, felesége által szép atyafiságos levelet iratott Iván urhoz, hogy ne terheltessék azokat visszaadatni.[2] De úgy látszik, hogy fia *István* már erőszakosabb, könnyen haragvó s ha nem is volt épen olyan zenebonáskodó féktelen ember, mint kortársai, atyja bölcs mérsékletét sem örökölte. Tanúságot tehetett erről *Vidaföldi Máté* Liptó vármegyei nemes, a ki ügyes bajos dolgaiban 1372 deczember havában azon a vidéken járván, hazatérő útjában feleségével, fiával és leányaival együtt Debreczenben szállott meg, talán épen ott akarván megünnepelni az új esztendő első szent napját. Mit véthetett, mit nem a jámbor a város földesurának? bajos volna megmondani s elbeszéléséből csak annyit tudunk, hogy *István mester* rajta rontott, innen-onnan jól megvagdalta, és a nemesi szabadság nyilván való sérelmével családostul elfogatta, vasra veretvén, tetszése szerint tömlöczöztette, természetesen *minden igaz ok nélkül*, bár ezt kissé nehéz dolog elhinnünk. Mikor fogságából kiszabadult, egyenesen a királyt kereste föl panaszával. Nem kellett messzire menni, mert Lajos épen Debreczenben időzött és felszólítása következtében István úr ünnepélyesen megigérte fejedelmi vendége előtt, hogy az ekképen meggyalázott nemesnek elégtételt szolgáltat. Ha igéretét be-

[1] U. o. DL. 4802.

[2] Még leányági utódjaikról sincs tudomásunk és minden jel oda mutat, hogy a XIV. század vége felé Dózsa ivadékai Debreczennek kizárólagos földesurai voltak.

[1] *Orsz. Levéltár* DL. 6825, 4540.

[2] *Szücs I.*: Debreczen történelme I. k. 53. l.

váltja, a dolog szépen véget ér, de hát úgy látszik, megfeledkezett arról, míglen az egri káptalan küldötte eszébe juttatta azt, *Vidaföldi Máté* ellen az országbiró elé idézvén őt. Idézték egyszer, kétszer, háromszor, de ügyet se vetett rá, úgy hogy már Bihar vármegyének három községében nyilvánosan ki is kiáltották, mikor végre fáradságot vett magának arra, hogy megjelenjék birája előtt. Itt aztán *Máté* urammal 300 frtban kiegyezett, de makacssága miatt birság fejében még 400 frtot kellett fizetnie.[1] De hát megbirta még azt a debreczeni uradalom jövedelme, bár a rokonoknak ebben az időben sok kiadásuk volt, s 1374. február 1-én elégítették ki a *Bathiányi* testvéreket ősanyjuk leánynegyedi illetősége fejében 250 frttal, 1377-ben pedig *Tellesprunni Vel mester* felesége Margit asszony gyermekeinek fizettek hasonló czímen, hasonló összeget,[2] a kik szintén *Debreczeni Dózsa* valamelyik — előttünk ismeretlen — leánytestvérétől származtak.[3]

A Kis-Várday család tagjai is elérkezettnek hitték az időt arra, hogy *Macs* máskép *Egyházas-Szt.-György* birtok végett, még a nádor fiai ellen indított perüket, az általunk már említett tiltakozás alapján újból fölvegyék. A menynyire a töredékes adatokból megitélhetjük, kedvezett is nekik a szerencse, mert 1377-ben birtokba vezettették magukat, de a Debreczeni család tagjai tiltakozásukkal új fordulatot adtak az ügynek, úgy, hogy az még elhúzódott egy ember öltőig, sőt a mint látszik e század folyamán be sem fejeztetett.[4]

1373-ban a Hunt-Pázmán nemzetségből való *Mikó* comes unokái, az *Ujhelyi* cs. ősei léptek föl ellenük, nagyanyjuk leánynegyedét követelvén, melyről azonban *István* és unokatestvére *Gergely* azt állították, hogy már régen kiadatott. De mivel az erről szóló nyugtatványt sok egymásután következő terminusra sem tudták fölmutatni, a perben keletkezett itélet alapján 1380-ban a váradi káptalan küldetett ki, hogy néhai Dózsa nádor ősi javait felperesek kielégíthetése czéljából irassa össze és becsültesse meg.[1] Kár, hogy erre vonatkozólag további tudósításunk nincs, mert a nádor birtokviszonyainak alapos ismeretéből, esetleg tanulságos dolgoknak jöhetnénk nyomára.

Pörrel tehát jól el voltak látva, de birtokügyeik rendezésén kívül, ennél egyébb foglalkozásuk nem is igen vala. A nyilvános élet mozgalmaitól teljesen távol tartották magukat, harczi dicsőségre nem vágytak, közhivatalt nem viseltek, otthon ülő nemesek voltak s beérve az atyáiktól rájuk szállott és gazdagságukban gyökerező tekintélylyel és hatalommal, úgy látszik föl sem igen keresték azt a helyet, hol rangot, kitüntetést, méltóságokat osztogattak. Mintha csak érezték volna, hogy mindezeknek utódjaik úgy sem vehetnék hasznát, és a század letüntével, megfordítják majd az ősi czímert sírboltjuk felett.

Annyi bizonyos, hogy kiveszö faj volt. Pál fia *Gergely* magtalanul, unokája *János* pedig, *László* és *Katalin* gyermekeinek hátrahagyásával, de mindketten fiatalon haltak el, s minthogy eddigelé Jakab fia *Istvánnak*, bár úgy látszik két ízben is nősült,[2] csak egyetlen leánya vala: jóllehet a gondviselés útjai kiszámíthatlanok, mindazonáltal emberi értelem szerint a jelenségekből itélve nem lett volna épen vakmerőség megjósolni a Debreczeni családnak kora elenyésztét, melynek a század végső tizedeiben már csak két számot tevő tagja volt.

Talán megfordulhatott ilyesmi Zsigmond király elméjében is, midőn 1389 január havában — mielőtt a pártütők ellen hadba szállott volna — Váradon tartózkodván, a környék hű nemességének hódolatát fogadta, s kegyelmet, kitüntetéseket osztogatott. Mert ez alkalommal — febr. 2-án kiadott oklevele által — *Debreczeni István* és öcscse *László* birtokait a rendes kivételek

[1] *Zichy okmt.* III. k. 587. l.

[2] *Orsz. Levéltár* DL. 6185. — Szepesi Jakab országbiró levele 1377 május 27., melyben egyszerűen az mondatik, hogy *Margit* asszony nagyanyja Dózsa nádor testvére volt. DL. 6435.

[3] *Ábrahám* mester váradi kanonok és testvére *László* a Kállayak közül, továbbá Szepesi Macs fia *Benedek*, végre Gálhidai Bocsó fia *István*, hasonlóképen Dózsa nádor valamelyik leánytestvérétől származtak s 1363-ban követelik nagyanyjuk quartalitiumát. (Nemzeti Múzeum *Kállay ltár.*)

[4] *Zichy codex* IV. k. 101. 167. 239. l. V. k. 2. l.

[1] *Ujhelyi cs. ltár.*

[2] Katalin asszony Debreczeni István özvegyének dos és paraphanumát a rokonság követeli, így tehát nevezett Istvánnak *Ilka* nevű leánya más asszonytól származott. L. odább.

mellett az ország valamennyi birósága alól fölmentvén, bizonyára arról is lehetett tudomása, hogy ők nemzetségüknek végső sarjadékai, s haláluk esetén fejedelmi javaik a koronára szállanak.[1] Hogy azonban maga István úr komolyan gondolt erre az eshetőségre, már csak abból is következtethetjük, mert igyekezett öcscsének minél előbb feleséget szerezni, szomorú példa gyanánt állván előtte László atyjának és nagyatyjának kora halála.[2] Még úgy látszik ő volt leghosszabb életű családjában, noha 1395-ben, mikor állítólag öcscse László és *Monaki Sándor* a debreczeni szűrvégszövőknek szabadalmakat adnak, a földesurak között már nem említtetik[3] és 1400 május 12-, illetőleg június 15-én pedig már özvegye *Margit* asszony (valószínűleg *Telegdi Miklós* leánya) hitbére és jegyruhája felett perlekednek a rokonok *Debreczeni Lászlóval*, a ki István úrnak minden ősről maradt javait örökölte.[4] Egyetlen *Ilka* nevű leányát, előkelő nagybirtokú főnemes, *Domoszlai Miklós* hevesújvári főispán fia: *Demeter* vette nőül.[5]

A XV. század kezdetén tehát, II. László volt Debreczennek egyetlen, sokaktól irigyelt dúsgazdag földesura, ki azonban a nagy vagyon, előkelő születés, fényes összeköttetések előnyeinek nem sokáig örvendezhetett, mert már 1404-ben őseihez költözött, mint családjának utolsó ivadéka, alig 38—40 esztendős fiatal ember korában.[1] Még fiatalabb özvegyet, s két kis árva leányt hagyott maga után, a kik, miután atyjuk javaiból a törvényes részt kezökhöz vették, nyomtalanúl tünnek el szemeink elől s ez alkalommal nem is lehet czélunk követni őket. László testvére *Katalin*, *olnodi Czudar Benedekhez* ment nőül.[2]

Halála után Debreczen és tartománya, mint ura fogyott vagyon, a koronára szállott, sietett is azt, az örökös pénzszükségben szenvedő Zsigmond minél hamarább elfoglalni. 1405-iki márczius 8-ika előtt már rá tette a kezét és Dózsa nádor ivadékainak nemes udvarházából sóraktárt csináltatott.[3] Bizonyos dolog, hogy örömest megtartotta volna magának az egész uradalmat, de a leányági örökösök igen jól tudták meddig terjed a «*király igazsága*», s derekasan hozzá látták, hogy legalább annyit, a mennyit megmenthessenek maguknak a szép jószágokból. Ha történetesen apró emberek, a király okvetetlenül elveri rajtuk a port, de a *Hédervváryak*, *Széchyek*, *Domoszlayak*, *Czudarok* egy szikrányit sem engedtek jogaikból, s mikor belátták, hogy Zsigmond szép szerével nem hajlandó kielégíteni őket, az ország rendes birái előtt követelték törvényes jussokat. Így nyerték vissza Garay Miklós nádor itélete alapján mindenekelőtt *Gaborjánmonostorát* s a Debreczen mellett fekvő *Tornát* (a később Boldogfalvát), melyeknek birodalmába a váradi káptalan be is vezette őket 1405 április 1-én. A birtokok megosztása leszármazási ízek szerint történt. Az egésznek felébe Domoszlay Demeterné, Debreczeni István *Ilka* leánya, másik felébe *Széchy Miklós* (a nádor fia) és *Hédervváry Imre* — kiknek anyjuk Debreczeni Pál két leánya volt, — továbbá Czudar Benedekné és néhai *Lászlónak* leányai együttesen lettek beigtatva.[4]

A szerencsés kezdet úgy látszik, felbátorította az örökösöket s mert nem volt nehéz dolog ki-

[1] Zichy okmtár IV. k. 337.

[2] Mint táblázatunkon látható, *Debreczeni István* az 1322-ben elhalt Dózsa nádornak első, a vele egyszerre élő, s a nádornak ifjabb fiától származó *László* pedig negyedíziglen való unokája, úgy hogy egy ember éltére alig esik 25 esztendő a *Pál vonalán*.

[3] Debreczen város történelme i. h. 58. l. Hogy *Monaki Sándor* milyen viszonyban állott a Debreczeni családhoz, nem is sejtjük, de bizonyos, hogy a leányági örökösök közé tartozott. (L. erre vonatkozólag *Zichy codex* V. k. 2. sz. év nélkül való oklevelét, hol a datum megfejtése legalább is 10 esztendőt téved.)

[4] Az a körülmény, hogy Margit asszony dos és paraphanumát *Telegdi Érsekényi Miklós* özvegye követeli, valószínűvé teszi először, hogy Margit asszony már akkor szintén elhalt és bizonyossá 2-szor, hogy legközelebbi rokona, talán testvére, de inkább anyja volt. Orsz. Lvltár DL. 8555. 8569. *Telegdi Miklós* 1383-ban Bihar vármegye ispánja volt. (Ujhelyi cs. ltára.)

[5] *Orsz. Levéltár* DL. 9105. A Domoszlai-család az Aba nemzetség sarja. Miklós 1372-ben megszerzi *Sirok* várát. U. o. DL. 6047. 6049.

[1] Ugy látszik 1366-ban született, mert ettől az időtől kezdve nevét már a perekben emlegetik, a tiltakozások, örökbevallások, acquisitiók stb. alkalmával, mikor az illető fél minden fiát rendszerint felsorolta. De 1365-ben atyja még — az őt is közelről érdeklő birtokügyekben — egymaga szerepel. *Orsz. Levéltár* DL. 9105. 30122.

[2] Orsz. Lvtár DL. 9105.

[3] Debreczen történelme i. h. 66. l.

[4] Orsz. Lvtár DL. 9105.

mutatniok, hogy a jószágok nagy része fiú- és leányágat egyaránt illető szerzeményi birtok, egymás után állottak elő jogos követeléseikkel. Zsigmond végre megúnta örökös zaklatásaikat; szerette volna ugyan megtartani Debreczent — melyet már 1405 április 2-án Buda városához hasonló kiváltságokkal ruházott fel s királyi kegyelmét sokféleképen éreztette a polgárokkal — de viszont érdekében állott, hogy hasznot húzzon a Dózsa-féle jószágokból, s nyilván tartva attól, hogy a leányág apródonként szétszedegeti: 1410-ben *Baliczky Andrásnak* zálogba, a következő évben pedig tartományával együtt a *rácz despotának* örökül adta.[1] A leányági utódoknak tehát ezentúl az új földesurral gyűlt meg a bajuk és úgy látszik, hogy szerencsésen perlekedtek, mert a század derekán *Hosszú Mócsot*, *Téglást*, *Szoboszlót*, *Hadházat*, *Hegyest*, *Sámsont*, *Gaborjánt*, *Boldogfalvát*, *Tótfalvát Debreczeni Kata leánya*, *Czudar Zsuzsánna* révén a *Tornai* család birtokában találjuk.[2]

Nem lehet feladatunk e helyen kimutatni, hány urat cserélt és végezetre mikép oszlott és darabolódott szét a debreczeni uradalom, mely gyakori változásoknak utóvégre is a város látta legtöbb hasznát, mint ezt 17 négyszög mértföldre terjedő határa ma is bizonyítja,[1] egyszerűen csak föl akarjuk hivni a figyelmet arra a sajátságos véletlenre, hogy a *Debreczeni Dózsa* nádor ivadékaival, tudomásunk szerint, vérségi összeköttetésbe lépő családok kivétel nélkül elenyésztek. Hogy a nádor veje *Nádasdi Domokos* fiú maradék nélkül halt el, már fentebb előadtuk; *Domoszlay* Demeternek 1418-ban szintén magva szakadt,[2] utánna következtek a *Czudarok*, később a hatalmas *Tornaiak* és *Monakiak*, végezetre pedig a *Hédervváryak* és *Széchyek*. Kivételt esetleg Debreczeni László leányai, illetőleg ivadékaik képezhetnének, de ezeknek további sorsuk felől tudomásunk nincsen, reméljük azonban, hogy az általunk összeállított leszármazási tábla fogyatkozásait, nekünk vagy más szerencsésebb kutatónak idő multával sikerülni fog kipótolni.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.

[1] Debreczen város történelme i. h. és *Dr. Csánki Dezső* id. m. 597. l.

[2] *Orsz. Levéltár* DL. 17907. — Tornai Silvester és Czudar Zsuzsánna gyermekei az elősorolt birtokokat 1477-ben Mátyás király anyjának adták el.

[1] *Szücs I.*: Debreczen város történelme I. k. 18. l. — A város határában elterülő puszták közül: *Máta*, *Zám*, *Elep*, *Hegyes*, *Macs*, *Boldogfalva*, *Haláp* Dózsa-féle birtokok.

[2] Jószágait részben a Rozgonyiak kapták. *Dr. Csánki* i. m. 639. l.

CSALÁDTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 1526. ÉVIG.

II.

Milath törzse.

(A Fejérpataky, Andaházy és Lipthay családok.)

(Első közlemény.)

Liptómegyének délnyugati részén, a Vág folyó balpartján fekszik ama terület, mely a XIII. század elején, a be nem népesített lubellai (hol Lebele, Lobile, Lybele, Lubele, Luhile, hol Lubelának írva) királyi prædium neve alatt, magában foglalta a mai Király-, Nemes-Lubella, Alsó-Felső Malatin, Kelecsény, mely régebben részben Fejérpataknak és Andiczének neveztetett — határában elterjedő területeket, mely területek különösen és nagyobb mérvben a tatárjárásra következett években királyi adományozás által feldaraboltatván, a mai községek határainak terjedelmében bomlottak fel; ezek képezték ama kulturelemeket, melyek a megye ezen részének művelődése történetében előtérbe nyomultak ugyan egy időre, de a szerepviselésre hivatva nem voltak, mert a közelségükben fekvő két szabadalmas város fejlődése, mint egyebütt, itt is a vidék rovására történt. Itt különösen azért is, mert Német-Lipcse idegenek által telepítve, midőn az a Raztokai nemesektől, mint azok descensualis földje 1229-ben cserében elvétetett, a tatárdúlás után már 1244—50 között mint bányatelep virágzott, s első csíráját képezé a vidék későbbi kulturájának. 1260. évben kivált-

ságot nyer, szabadalmas várossá lesz, s Lubella királyi prædium csak ezután jutott a felosztás sorsára; mint nemesi birtok, a jobbágyok benépesítése által, a művelődésre csak alkalmas anyagot kapott, de műveltséget magával nem hozott, s azt a közeli Német-Lipcse, s később a XIV. század második felében Rózsahegy szabadalmas várostól nyerte.

Mind e mellett azonban a városok lakói a művelődésnek nem egyedüli terjesztői voltak; a kiváltságolt földbirtokos-osztály itt is útat tört a haladásnak, s kisebb-nagyobb mértékben a telepítések, építkezések, egyházak, parochiák alapítása által bőven hozzájárultak a kultura terjesztésének azon elemeihez, melyeket a városi lakosok, az ipar, a kézművek terén magukkal hoztak, és melyekkel a nép életmódját befolyásolták.

Ezen birtokos-osztály sorában Liptómegyének fentebb említett területén az elsők közé tartozott a Milath törzse, melynek első leszármazói, habár az országos eseményekben nevezetes szerepet nem viseltek, mint a kultura terjesztői körükben, az akkori idők színvonalán állottak, s három most is élő családnak ősei voltak, mely családok összetartozósága, közös törzsből való eredete is kiveszett a köztudatból.

Milath törzsének egyenes leszármazói a kelecsényi *Fejérpataky*, andiczei *Andaházy* s a lubelai és kisfaludi *Lipthay* most is élő családok. Midőn az említett családok nemzedékrendjének és történetének megismertetésével kívánunk jelen értekezésünkben foglalkozni, ezt oly oklevéltári adatok alapján tesszük,[1] melyeknek csak egy csekély, csak a Lipthay-család nemzedékrendjére vonatkozó része ismeretes a genealogiai irodalomban; míg az említett másik két családot illető adatok teljesen ismeretlenek, s e mellett részben a Lipthay-család ismert genealogiájának hiányait is pótolják, hibáit helyre igazítják.

* * *

Liptómegyének nagyobb mérvű és újabb benépesítése IV. Béla alatt a tatárpusztítások után vett lendületet, a királyi prædiumok feldarabolása és eladományozása által. Ezen adományosok között majdnem az elsők között találjuk *Bosint* fiaival, ki mint a királyi rengeteg erdők és vadászterületek őre és liptói lakos 1248-ik évben Verbicha és Akalichna között elterjedő három ekényi föld adományozását kérte IV. Béla királytól. Bosin elegendőképen rászolgált a király kegyességére, s ez nem is késlekedett a kiérdemlett adomány által Bosint hívének, vitéz katonának és jobbágyának vallani. Ugyanis a liptói Bosin és fiai: Sevislov, Punak, **Milath**, Bohuta és Bohuret (quod populi de Liptov Bosin cum filiis suis Sevislov, Punak, Milath, Bohuta et Bohuret) kérelmét teljesítendő, meghagyja Mike zólyomi comesnek, hogy az említett földbe és annak minden tartozandóságaiba Bosint és fiait iktassa be. A megbizott zólyomi comes a beiktatásról jelentést tevén a királynak; ez az adománylevélben felsorolja Bosin és fiainak a tatárok ellen viselt harczait (debellando ferocissimos Tartaros crudeli periculo mortis se ipsos opponentes) és más szolgálataik jutalmául őket jobbágyi állapotukból kiemeli, s oly előjogokban részesíti, melyeknek élvezetében csak a birtokos nemesek valának. Így mondja a többi között az oklevél, hogy az ország nemeseinek és báróinak tanácsából azon királyi kegyben részesíti az adományosokat, kéri s egyszersmind parancsolja is különösen a zólyomi comeseknek, hogy Bosint és fiait pártfogolják; a király és a zólyomi comes szolgálatain kívül minden egyéb szolgálattól mentek legyenek, minden adózástól fölmentetnek; őket senki bíróság elé ne idézhesse, csak a király és a zólyomi comes személye előtt kötelesek megjelenni, s ha pörüket elhalasztani kivánnák, jogukban álljon azt két vagy három évig elodázni, a zólyomi comes jogainak megsértése nélkül.[1]

Az adományozott kiváltságok azonban még nem foglalták magukban a teljes nemesi előjogokat, mint hogy Bosin és fiai még bizonyos tizedet és censust is fizettek a zólyomi comesnek 1276-ig, azon időig t. i., a midőn Likwán (Lichva, Likova) Bosin fia Milath birtokrészt szerzett, valószínűleg cserében a Verbiche és

[1] A fő anyagot a Fejérpataky-család levéltára szolgáltatja, mely eddig a család ősi lakóhelyén Kelecsényben (Liptóm.) őriztetett. Legújabban mint letétemény a M. Nemz. Múzeum levéltárában helyeztetett el.

[1] Árpádkori új okmt. VII. 258. l.

Akalychna között fekvő birtokokért; mert már 1276. éven túl itt birtokosok nem voltak, de Milathot, Bosin fiát, ugyanazon évben már Likwán találjuk. A nemesi kiváltságok teljes élvezetébe csak akkor léptek, midőn 1263. évben Béla király liptómegyei vadászmestereinek, Bosey, Stoysa, Sadrek, Cozma, Koyzlo, Vitko, Egyednek és *Milath*-nak az általuk fizetett tized és census visszatérítését elrendeli.[1]

Nem ismerjük a körülményeket, melyek között Milath Likwa birtokába jutott, minthogy az erre vonatkozó oklevelek holléte iránt tájékozva nem vagyunk; azok a Milathtól leszármazó családok egyikénél sem őríztetnek; és a mint azt később látni fogjuk, azok Domokos zólyomi comes hatalmas fiának Donch mesternek birtokába jutottak. Annyit azonban határozottan állíthatunk, hogy Likwát Milath nem adományúl kapta, de az saját szerzeménye volt, s Likwán csak részbirtokos lehetett. Ezen állítást kellőleg támogatja azon tény, hogy ugyan azon időben, illetőleg pedig még előbb, Tamás mester (csókakői) Béla király ajtónállója, midőn 1261. évben Liptó vármegye comese lett, ezen kinevezési oklevélben, mint Likwa birtokosa említtetik; ez adat egyszersmind relativ meghatározásúl szolgál arra, hogy Likwa vára mikor épülhetett. Az említett oklevél, mely Zólyomban kelt, Tamás mestert liptómegyei comesi tisztséggel ruházza fel; ebben megengedi neki a király, hogy addig, míg a saját maga birtokán Likwán a várat felépítteti, Liptóvárott lakhatik. «. . . primum honorem comitis provincie nostre de Liptou eidem contulimus, cum illa potestatis facultate, ut in castro nostro Liptouwar, mansionem suam tamdiu habere possit, donec sibi in *terra sua Likwa* propriam arcem exstruxerit.»[2]

Nem tartjuk lehetetlennek azt sem, hogy Milathnak likwai részbirtokát már atyja Bosin szerezte, s úgy ment át Milath birtokába; midőn t. i. Bosin fiai osztozkodtak, neki a likwai birtokrész jutott; ez az osztozkodás azonban csak 1276. éven túl, atyjuk halála után történhetett; minthogy 1276. évben még egyszer találkozunk Bosinnal s annak fiaival: Sevislov, Punak, *Milath*, Bohuta és Bohurettel, midőn is az említettek 1248. évi kiváltsági oklevelüket IV. László király által átiratják s maguknak kiadatják;[1] holott Milath, mint már említettük, 1276. éven túl Likwa birtokában volt.

Milathtal mint élővel 1276. éven túl az oklevelekben többé nem találkozunk, s úgy látszik, hogy már e tájon elhalálozott, s egyik fia I. Péter is 1311. év előtt elköltözött az élők sorából. Erre mutat azon oklevél, melyet az esztergomi káptalan 1311. évben június 13-án kiadott, melyből kiderül az is, hogy a Milath-törzsnek Hontmegyében Lisson is volt birtoka, de vajjon ez Milathnak vagy Milath fiának I. Péternek volt-e adományos birtoka vagy szerzeménye, azt meghatározni nem vagyunk képesek, minthogy az oklevél csak arról tesz említést, hogy a lissói birtok I. Péter fiának Jacev (Jákó) és Andának öröklött vagyonát képezi: «. . . . confessi sunt terram ipsorum iure hereditario in Lysso in comitatu videlicet Huntensi ipsos contingentem . . .» Ugyanezen oklevél szerint Gergely fia Ybor, Serephel fia Máthé, Péter fiai Jacev és Anda és Lőrincz fia Lukács, liptói nemesek «nobiles de Liptow» megjelenvén az esztergomi káptalan előtt, kijelentették, hogy lissói birtokrészüket Egyed fiának Bede mesternek tizenegy márkáért tíz évre zálogba adják.[2]

A Milath-nemzetség körülbelől 70 évig Likwa részbirtokukon békés egyetértésben élt egymás között. Tamás mester ezen idő alatt, 1312. év körül, befejezte Lykawa várának felépítését. Ugyanez időtájban éltek és birták a lykawai birtokrészt Milath nemzetségéből már annak fiai és unokái is, kik között némi perpatvar támadván, egymással egyenetlenkedésbe jutottak. Legvalószínűbb okát képezé ezen egyenetlenkedésnek Domokos zólyomi comes fia Donch mester, kit erőszakoskodásairól, jogtalan foglalásairól, a Bogomér-törzs leírásából is ismerünk. Donch ugyanis 1315. évben Csókakői Tamás elhaltával Likawa várát Csák Máthé elleni érdemei jutalmául adományúl kapta, s hihetőleg az ő hatalmaskodása nem jó szemmel nézte azt, hogy a likawai határ területén más birtokosok is legyenek kivüle, s valamelyes körülménynél

[1] Magyar Tört. Tár IV. k.: Liptói registrum 41. l.
[2] Árpádkori új okmt. XI. 504. l.

[1] U. o. IX. 142. l.
[2] Anjoukori okmt. I. k. 229. l.

fogva kényszeríté a Milath-nemzetségbeliek egy részét, hogy likwai részbirtokukat neki eladják. Az eladás ezen esetét constatálja egy 1335. évi october hó 6-án a túróczi convent által kiadott oklevél, melynek szövege munkánkra nézve érdekes nemzedékrendi adatokat tartalmaz.

Ugyanis ezen oklevél szerint az említett convent előtt megjelent I. Péter fia Anda Albus s előadja, hogy tudomására jutott az, miszerint legközelebbi rokonai, Milath fia Sad, Sad fiai Márton és Fylpes, Miklós fia Pachouch, Markus unokája, és Milath fiának, Mártonnak fia Myck, az ő és a saját szerzett likavai (Lichwa) birtokukat Liptóban Domokos zólyomi comes fiának Donchnak Tornoch liptói birtokért, az ő tudta és akarata nélkül, a lichwai birtokra vonatkozó összes oklevelekkel és kiváltságokkal egyetemben cserébe adták; a mi ellen óvást emel.[1]

Ezen sorok felvilágosítanak bennünket egyszersmind arról is, hogy a Milath-törzsnek likavai birtokára vonatkozó okiratok miért nem találhatók az említett törzsből leszármazó családok egyikének levéltárában sem; azért, mert ezen oklevelek, a birtokkal együtt, idegen kézre kerültek.

Nem tudjuk biztosan meghatározni, valjon Anda tiltakozásának lett-e eredménye, s végrehajtatott-e az elidegenítés vagy sem? de annyi bizonyos, hogy Milath leszármazói még 1341. évig birtokosai voltak a lychwai részjószágnak, s hogy az csere útján királyi kézre került, 1341. évben, midőn is Károly király, Milath fiának Saadnak, Saad fiainak Fülöp, Márton és Györgynek, Jákó fiainak: Anda, Lach, Miklós és II. Péternek; és végre Patuch fiainak: Jákó, Miklós és Andának, Likva birtokukért Libelét (Lubelát) cserébe adja.[2] Ezen adománylevelet 1348-ban a szepesi, s 1354-ben az esztergomi káptalan is átírja.

[1] «.... quod Anda Albus filius Petri ... per modum protestationis nobis significare curavit, quod Sad filius Mylath, Martinus et Philpes filii eiusdem Sad, Pachouch filius Nicolai, filii Marchus et Myck filius Martini, filii ante dicti Mylath proximi sui de Liptovia, possessionem eorum et suam aquisiticiam Lichwa vocatam in districtu de predicta Liptovia existentem magistro Donch filio Dominici comiti de Zolio in concambium possessionis Tornoch nominate in eodem Liptou adiacentis sine scitu et voluntate sua tradidissent et dedissent, una cum instrumentis et privilegiis super eadem possessione Lichwa vocata confectis et emanatis . . .» Anjouk. okm. III. 202.

[2] Magy. Tört. Tár IV. köt. 14. l.

Mielőtt az események fonalán tovább haladhatnánk, az 1335. és 1341. évi fentebb idézett oklevelekben előforduló Sad — Zaad-ról, Milath fiáról, kell némi megjegyzéseket tennünk, a történeti igazság érdekében. Kényszerít erre ama történeti és chronologiai tudatlanság, az események azon irányzatos elferdítése, a mely Hyros István Miklós «*Zámok Lykava*» című könyvében minden lépten-nyomon nyilatkozik, hol az említett Sadról állításokat koczkáztat, melyek a legnagyobb történelmi tájékozatlanság mellett meghamisítják az eseményeket s képesek a czélzatos tévtanoknak tárt ajtót nyitni, mert az említett mű a liptómegyei közönség körében igen el van terjedve. Azt mondja ugyanis Hyros említett munkájának 50. lapján, hogy 1312. évben Lykava várának ura Radmir volt, a templáriusok liptó-szent-mártoni utolsó priorja, holott azt Domokos zólyomi comes fia Donch építtette, s annak birtokában is volt. Irja továbbá, hogy ezen Radmirnak neve Sadmirnak olvasandó, minthogy ugyanakkor Lykava birtokosa Saad Milath fia volt, s mondja végre az 52. lapon: lehetséges, hogy ez ugyanazon Saden, a kit a váradi regestrum Bél «Adparatus»-ában a CV. §-ban említ.

Teljesen téves Hyros azon állítása, hogy Radmir a templáriusok utolsó priorja lett volna Liptó-Szent-Mártonban; még csak prior sem volt, s mint ilyen a templáriusok történetében ismeretlen, s így azt a hozzá kötött mesével együtt fictiónak kell kijelentenünk. Hogy ezen Radmirból minő alapon csinál Sadmirt, ezt még kevésbé látjuk igazolva, s midőn azon Radmirból Sadmir lesz, s ebből Milathnak fia Saad válik Hyros tolla alatt: ezt egyenesen szándékos ferdítésnek kell bélyegeznünk, melylyel a tényeket meghamisítani iparkodik, oly czélból, hogy a három különböző névből egy negyediket alkothasson, a *Saden* nevet, hogy így mind a négyet egy kalap alá hozva, a négy névből kikerekítse Milath fiát Saadot, a ki mint templárius prior birta Lykava várát Radmir név alatt, de Sadmirnak kellene kiejteni, a ki pedig Saad volt, Milathnak fia, a kitől származtatja a kelecsényi és lubellai Lipthay-családot, de a kiről lehetőnek tartja, hogy ugyan azonos vala azzal,

[1] Ugyanott.

a kit a váradi regestrum Saden névvel ír. A most említett Saden a váradi regestrum szerint nem is a CV., de a CVIII. §-ban följegyezve, Boka községéből mint tanú állíttatott elő Gecha által, Vitalis zonuki comes elé, s ez a tüzes vas próbájára itélvén Saden, azt kiállani ajánlkozott, igaz mondása mellett. Eltekintve attól, hogy ezen Saden Zonuk megyebeli Boka községből való volt, s e szerint a szentmártoni templáriusok priorja nem volt, a liptómegyei Milath fia nem lehetett; általános tudomású dolog, hogy a váradi regestrum feljegyzései II. András király idejéből 1201—35-ig valók, s így az, a soha sem létezett Radmir prior, vagy a vele azonosnak tartott Sad, Milath fia sem lehetett, minthogy ez még 1341. évben is élt, midőn t. i. Lybelét cserébe kapta lykavai részbirtokáért; s miután Saden 1201—35 között élt, a szentmártoni utolsó prior sem lehetett. Ime a nevek önkényes magyarázata, összeolvasztása s a chronologiai tudatlanság a történelmi eseményekben s könnyelmű összetévesztése a lykavai vár és a lykavai birtokrész fogalmának, mire vezetett; holott tudjuk, hogy a vár birtokosa Donch vala, Saad pedig, Milath fia, csak részbirtokos volt Lykaván, s a várat soha sem birta.

Milathnak fia Saad (Zaad) minden valószínűség szerint 1341. és 1353. évek között meghalt, mert míg 1341. évben mint adományos fiaival együtt említtetik a Lybelével történt cserénél, többé mint élő elő nem fordúl az oklevelekben; 1353-ban annak fiát Fülöpöt mint homo regiust említi Tamás comes országbiró itélő levele Okolicsányi Péternek Palugyai Miklós elleni ügyében.[1] «Philipes filius Zaad homine regio». Ugyanezen oklevélben mint homo regius előfordúl még Libelei Anda fia Máté is, a Milath törzséből. Az imént említett Zaad fia Fülöp 1355. évben, Lajos királynak a túróczi conventhez intézett, s a Kubinyi-családot érdeklő felső kubini határjárási ügyben kiadott parancsban mint homo regius ismét előfordúl.[2]

A Milath-törzsnek ez időtől kezdve teljes nyolczvan évig birtokviszonyai ugyanazok maradtak, s gyarapodásuk az egyes ágakon lemenő ivadékoknál az 1435. évnél kezdődik, akkor t. i., midőn már ez évet jóval megelőzőleg, a különvált ágak különböző nevű családokban oszlottak fel, s részint személyükben, részint a családok alapításában, a községi élet fejlesztésében emlékeket hagytak maguk után Liptó- s azon megyék területén, a hol birtokot szerezve, megtelepedve, élethivatásuk feladatuk czéljait elérni törekedtek. Azonban azon időköz, mely 1355—1435. terjed, nem volt jelentéktelen a Milath-törzs történetében, s ha ennek jelentősége nem is foglal helyet az országos események között, annál inkább becsesek azok reánk nézve Liptómegye történetének, és a család, nemzedékrendének szempontjából, minthogy épen ezen időszakra vonatkozó levéltári buvárlataink adják kezünkbe a kulcsot, az elágazott családok közös eredetének, közös birtoklásának megfejtéséhez, a családnevek és a községek neveinek elváltozási folyamatjához; s kitöltik azon hézagokat, melyek Nagy Iván úttörő munkájában «Magyarországi családok» és a «Lipthay-család nemzedékrende és oklevelei» czímű művében előfordúlnak. Az utóbb említett műben ugyanis, az oklevéltári részben, míg a II. oklevél 1335 kelt, a III. már 1435-ben adatott ki, s mert az ezen időközre eső oklevelek a Lipthay-család levéltárából hiányzanak, természetes volt a következtetés, hogy azok elenyésztek az idők viszontagságai miatt. Ámde, ha kimutattuk hova lettét a XIII. századbeli okleveleknek, kimutathatjuk azt is, hogy az 1355—1435-ig terjedő időszakra vonatkozó okiratok nem vesztek el; s minthogy a Milath-törzsnek Zaad ágán leszármazó Filpes ága Liptómegyéből elköltözve a *Lipthay*-családot alapítá, a törzsökös ősi birtokra vonatkozó oklevelek, a Liptómegyében helyben maradt Milath-törzsnek idősebb ágánál, a Pétertől leszármazó Jákó-ágából eredő *Fejérpataky* és az Andaágból származott *Andaházy*-családoknál maradtak; Milath többi három fiának, Pachuch, Márkus és Mártonnak, családjára csak az 1389. évig vannak adataink, mikor aztán azoknak nyoma vész.

Kövessük azonban az oklevelek adatait, melyek 1356-ban I. Péter fiához Jákóhoz vezetnek, kit Miklós mester liptói alispán valamelyik szomszédja földének elszántása miatt megbirságolt és elmarasztalt; ez a birságot meg is fizette s az elfoglalt földet vissza adta «quod

[1] Eredetije Luby Boldizsár benedekfalvi levéltárában.

[2] Genealogia Familiæ de Felső-Kubin a Petro Kubinyi 1824 pag. 27. Nagy Iván Lipthay-család nemzedékrende. II. rész 4. l.

Petrus filius Jako solvit birsagium nostrum, super actione satisfecit, super eo, ut metas rearasset et reedificasset». Az említett alispán az erről szóló oklevelet kiadta, a mondott év június 22-én.[1]

I. Péternek gyermekei között egy 1359. évi oklevélben reá akadunk Erzsébet nevű leányára is, ki Magyar Pálnak — «Paulus dictus Mager» — lett nejévé; ennek fiai Miklós, István, Hank és András 1359. évi április 3-án a túróczi convent előtt megjelenvén, kijelentették, hogy az anyjukat megillető negyedet a lubelai birtokból Anda fiaitól György és Mátétól, és Lubelai Jákó fiától, II. Pétertől, természetben megkapták; s hogy ugyanazon birtokrészt az említett Anda és Jákó fiainak öt márkáért örök áron eladták.[2]

Ugyanezen oklevelet Péter nógrádi alesperes által két héttel később, április 17-én, Jákó és Anda fiai átiratták, s ezen oklevélben a fentebb említett Máté Mátyásnak «Mathias filius Anda de Libele» van írva.[3]

A Magyar Pál nejének, Erzsébetnek, járó leánynegyedre vonatkozó egyesség, a Magyar Pál fiai és Lubelai Jákó és Anda fiai között nem hajtatott végre, s az daczára a convent előtt kötött egyességnek, kelletlen halasztást szenvedett. Ez ügy újolag felmerülvén Péter nógrádi főesperes előtt, ez e dologban egy kelet nélküli oklevelet adott ki, a mely okirat reánk nézve igen érdekes adatokat tartalmaz. Ugyanis mondja az említett főesperes és érseki helyettes «vicariusque sede vacante», hogy az ő liptai helyettes-vicariusa Herman által írt levélben értesült arról, hogy a legközelebbi keresztelő szent János nyolczadában Anda fiai, I. György és Máté, Jákó Péter fia Lubeláról (Lebeele), másrészről Pál fia Miklós többi testvéreivel előtte megjelenni tartozván, a lubelai nemesek nevében Jákó fia Péter; Pál fiai nevében pedig megjelent Tamás fia Miklós; midőn is Miklós kijelenté, hogy a lubelai birtoknak negyedrészét Pál fiainak, Miklós, Hank, András és Istvánnak kellene birniok, minthogy ezeknek anyjuk, az említett Péternek leánya, Jákó és Andának pedig leánytestvére volt. Péter erre kinyilatkoztatta, hogy ez csakugyan igaz; mire itéletileg Péter főesperes elhatározta, hogy ha a nádor még az évben a liptai részekbe menne törvényt tartani, s ha Anda és Péter fiai még akkor is a birtokban maradnának, az esetben a jövő Szent-Mihály napjának nyolczada körül említett Herman és Scellechi — most Szlécs — Miklós a lubelai birtokot négy részre osztják, s annak negyedrészét megbecsüljék, s mindezekről Szent-Mihály nap utáni 16-ik napon Herman főesperesnek irásbeli jelentést tegyen.[1]

A többször említett Zaadnak fiával Fülöppel még egyszer találkozunk az oklevelekben, midőn is t. i. Turapataky — később Thuránszky — Ferencz fia Péter 1363. évi sept. 27-én a turóczi convent által a turapataki — most Thurik — birtokba bevezettetik, a hol Lajos király által mint homo regius említve van, valamint lubelai I. Miklós fia Bálint is.[2]

Saadnak fiától Fülöptől ezen leszármazó ág *Filpesi de Libelének* hivatott, mindaddig, míg belőle a *Lipthay*-család ki nem vált.

Jákó fia Laczk, Péter testvére 1364-ben már nem élt, s Margit nevű özvegyet hagyott maga után, a ki ugyanazon évben Bode Márkus neje lett. Erre vonatkozólag Herman lipcsei plébános és alesperes, a mondott évben kiadta Péternek a bizonyítványt a felől, hogy testvére László özvegyének Bode de Filia Márkus nejének hét forintban a jegyajándékot és női hozományt kifizette s az azt fel is vette: «quod Petrus filius Jakow nobilis de Lubelaw persolvit relicte fratris sui Ladyzlay consortis Marci de Filia Bode pro parafernalibus et pro dote VII. florenos . . . et Marcus maritus predicte Margarethe, illam pecuniam VII. florenorum recepit».[3]

1369. évi május 2-án egyrészt lubelai Jákó fia I. Péter és lubelai Miklós fia Mátyás, másrészt pedig Pál fiai István és Anda egyességet kötnek Sándor fia János liptai alispán előtt, egy hajadoni negyed czímén Mátyásnak átadott lu-

[1] Eredetije a Fejérpataky-család levéltárában.
[2] U. o.
[3] Fejérpataky-csal. levélt. Eredeti.

[1] Ezen oklevél, mely a Fejérpataky-család levéltárában őríztetik, minden valószinűség szerint 1360 év körül adatott ki, minthogy az ott előforduló Anda fia Máté utoljára az 1359-ik évi oklevélben fordul elő, és Herman vicevicarius is azon időtájban élt, s 1364. vicearchidiaconus volt.
[2] Eredetije Thuránszky Zoltán levéltárában Thurikon.
[3] Ered. Fejérpataky-csal. levélt.

belai földrész iránt, mely szerint Péter Mátyást, István és Anda ellenében védelmezni tartozik, de minthogy ezen rész birtoklása iránt, az említettek már ezen egyezkedés előtt bizonyos szerződéseket kötöttek, azon iratokat Mátyás semmiseknek nyilvánította és visszaadta az alispán előtt.[1]

Az 1370. év a Milath törzs leszármazóinál a családok kiválására nézve a közös törzsből forduló pontot képez, minthogy a három ágban terjeszkedő nemzetség háromféle családnevet vesz föl; s részint az ősök neve, részint a birtokok helyneve után először neveztetnek másmás néven. Így az I. Péter egyik ágán Jákó fia II. Péter *Feiérpataki*-nak iratik egy 1370. évi márcz. 22-én «feria sexta proxima post dominicam Oculi» kelt s a szepesi káptalan által kiadott oklevélben. Ugyanis Fejérpataky I. Péter, Jákó fia, úgy a saját, mint fiai Tamás I. János és István, továbbá Anda unokái, I. György fiai: László és István nevében megjelenvén az említett káptalan előtt, ünnepélyes óvást emelt Pál fiai András és István ellen, a kik tudomása szerint, az anyjuk révén a nekik adott negyedet az ő tudtuk nélkül elidegenítették és eladták s ezért őket az eladástól óvják, a megvételtől pedig bárkit, de különösen Lachnai István fiait Lőrinczet és Andrást eltiltják. «quod Petrus filius Jacow de *Feierpatak* . . . in sua ac Thome, Johannis et Stephani filiorum suorum, ac Ladislai et Stephani filiorum Georgii filii Anda . . . a venditione . . . et emptione prohibuit contradicendo et contradixit inhibendo . . .»[2]

Ugyanazon év június 26-án János liptói alispán előtt Lubelai Jákó fia II. Péter egy pörös erdőrész ügyében békebiróság által kivetett összeget Lubelai I. Miklós fia I. Bálint és *Lubelai Filpes* fia II. Miklós részére lefizetvén, e felől Pétert az alispán nyugtázza.[3]

A családtagok közötti békeszeretet és rokoni érzet kevéssé fejlődött ki a Milath-törzs ivadékai között, mert majdnem az egész XIV. század végeig a folytonos viszálkodás emlékeivel találkozunk az oklevelekben, hol óvások, hol tiltakozások, hol egymástól való foglalások és elbirtoklások alakjában. Igy találjuk 1373. évben Lubelai Jákó fia II. Péter megbizottját, Malatini Demke fiát Pétert, április 6-án Sándor fia János liptói alispánnál, ki ott megjelenvén és előmutatván az alispán pecsétjét, kinyilatkoztatá, hogy az alispán pecsétjével eltiltotta Lubelai Filpesy fiait II. Miklóst, II. Bálintot és I. Pétert mindennemű részbirtoknak és dolgoknak elfoglalásától és használatától, melyek Pathouch unokája, I. Miklós fia II. Jakab birtokában voltak, a melyek egyedül csak Jákó fiát II. Pétert illetik «quod Petrus filius Demke de Malathyn cum sigillo nostro . . . . Nicolaum, Valentinum et Petrum filios Philpesy de eadem Lybele a perceptione . . . . utilitatum ac rerum Jacobi filii Nicolai filii Pothouch . . . . prohibuisset cum sigillo nostro prenotato.»[1]

Ugyancsak 1378. évi június 23-án Lachk fia Bertalan és Malathyni András fia István kezükben az alispán Egyed fia János pecsétjével kijelentették, hogy Jákó fia Péter nevében Malathyni Lachnik István fiát Lőrinczet eltiltották Péter birtokainak Fejérpatakon — most düllő Kelecsén határában[2] — való elfoglalásától «. . . a perceptione et usu possessionarie portionis eiusdem Petri, Feierpatak vocate prohibuissent . . .»[3]

A sokféle zaklatásnak és birtokháborgatásnak kitett Péter, a folytonos óvás és tiltakozásba belé nem únt s jogainak megóvása szempontjából, hogy annak nagyobb és ünnepélyesebb nyomatékot adjon, nem elégelte meg az alispán előtt tett tiltakozást, hanem a túróczi convent egy hites emberével megjelent a Bódogazzonfalván 1381. évi october 16-án tartott megyei gyűlésen s ott Bubek György liptói comes, mint királyi rendelettel kiküldött homo regius jelenlétében ünnepélyesen tiltakozott különösen a malathini nemesek és a német-lipcsei polgárok ellen, a lubelai határban levő birtokai használának, ú. m. legelés, vadászat- és halászatnak élvezete és elfoglalása ellen.[4]

Nem tudjuk minő, de bizonyára nem csekély oka lehetett azon királyi oklevél kiadásának, melyet I. Lajos király 1382. évi április 26-án

[1] Fejérpataky-család levéltárában az eredeti.
[2] Fejérpataky-család levélt.
[3] U. o.

[1] Fejérpataky-csal. levélt.
[2] Fejérpatak már a XVI. század derekán mint «olim possessio, nunc in prædium redacta» fordul elő.
[3] Fejérpataky-család levélt.
[4] Fejérpataky-csal. levélt. az eredeti.

Ligethen keltezve «datum in castro nostro Ligeth tertio die festi beati Georgii martiris» menesztett a szepesi káptalanhoz. Ezen oklevélben elrendeli a király, hogy az említett káptalan, a király emberével, küldje ki a maga hites emberét, s azzal egyetemben, idézze meg a király elébe Lubelai Fülöp fiait III. Miklóst, II. Bálintot és I. Pétert; I. György fiát Andrást; Jakab fiát II. Pétert; II. Péter fiait I. Tamást és Istvánt; az Anda-ágbeli I. György fiait Istvánt és Lászlót. A megidézésről szóló jelentését a káptalan ugyanazon év május 15-én ki is adta.

Milath fiának Márkusnak ága, a negyedik ízben Patuch fia II. Jakabban még az 1382. év előtt fiúörökösök hiányában kihalt, s ennek hátramaradt birtokát, minthogy az a fiú ágat illette, részben Jákó fia II. Péter vette át, mert az ebből járó negyedet az illetőknek Péter fizette ki. Erre vonatkozólag János, Egyed fia, liptói alispán 1382. évi június 25-én a Péter által teljesített kifizetésről szóló bizonyítványában mondja, hogy Filpes fia Miklós kijelentette, hogy Jákó fia Péter 19 forintot, 40 garassal számítva, Osztoy — most Körmös — Kermes Györgynek, Rózsahegyi Pank fiának Lenknek és a Detrik-generatio fiainak kifizette azon lubelai birtokrész után, melyet az örökösök nélkül elhalt Patouchim fia Jakab birt: «Nicolaus filius Philpes . . . . .fassus est . . . . quod Petrus filius Jacov de eadem Libele viginti florenos minus uno floreno, per XXXX. grossos usuales numerando, Georgio dicto Kermes de Osztoy, Lenk filio Pank de Rosomberk, nec non generationi filiorum Detrici pro quarta puellari de prescripta possessione Libele, de portione videlicet Jacobi filii Patouchim absque heredum solatio decedentis dedisset et persolvisset . . .»[1] Ugyanazon napról keltezve az alispán előtt elismerik Osztoy Kermes György, János fia Mátyás s a többi érdekeltek, hogy a Patouch fia Jákó birtokrésze után járó negyedet Lubelai György fiai László és István kifizették.[2]

MAJLÁTH BÉLA.

[1] Fejérpataky-csal. levélt.
[2] U. o.

A BÁRCZAY CSALÁD LESZÁRMAZÁSA.

(Első közlemény. — Színes czímerképpel.)

A család legrégibb multját hiteles okmányok hiányában biztosan nem lehet tudni. A családi levéltár egy oklevéléből[1] kitűnik, hogy a XIII. század elején *Barcha* nevezet alatt a jelenleg Bárczának nevezett Abauj vármegyei helységben birtokosok éltek, kik a *Barcha*-genusból eredtek.

1277-ben Kun László király Barcha Mikow magvaszakadtával annak birtokait legközelebbi rokonainak *Mike*, *Henrik* és *Helia* de Barchának adományozta.[2]

Hogy az Abauj vármegyében fekvő Bárcza helységet az ezen helységről nevezett nemesek a XIII. században már birták, látszik egy 1299-ik évben kelt oklevélből,[3] melyben «Comes Elias filius Joannis de Barcha et Johannes filius eiusdem, Edus et Moys filii Moythæ de eadem» említtetnek, mint a kik a Mizla patak malmának ügyében az egri káptalan előtt szerződésre léptek. A Mizla patak ma is Bárcza és Kassa városa között képezi a határt. Az egri püspök 1297-ben templomépítési engedélyt adott[1] *Helia* comes fiának Inoknak kérelmére; és hogy a jelenleg is élő Bárczay-ak ettől származnak le szakadatlanúl, mutatják a mellékelt leszármazási táblák, e közlemény folyamában felsorolt hiteles adatok és azon körülmény, hogy a család nemcsak Bárcza helység de a többi fiúágot illető jószágoknak is teljes birtokában volt a legutolsó évtizedig, sőt most is nagy részben bírja azokat és hogy tulajdonjogukat soha évszázadok során senki kétségbe nem vonta.

[1] Fasc. I. nr. 8.
[2] Családi levéltár. Fasc. VIII. nr. 1.
[3] Családi levéltár. Fasc. X. nr. 6.

[1] Családi levéltár. Fasc. X. nr. 4.

Comes *Inach* de Barcha 1225 és 1276 között élt, ettől származnak le szakadatlanúl a mostan is élő Bárczay-ak.

Inach-chal egyidejűleg élt Moyta de Barcha. A rendelkezésre álló okmányokból nem lehet kideríteni, testvére vagy másként volt-e rokona Inachnak.

Ezen Moyta 1303-ban a Sáros vármegyei erdőségekben bizonyos Beniczei útonálló és társai által megtámadtatott és megöletett; a családi levéltárban meglevő okmányok szerint az útonállókat felakasztották.

Moytának két fia maradt életben: comes *Edus* és comes *Moys;* utóbbinak felesége volt comes Benedek Klára nevű leánya; a két fiú atyjoknak örökségén 1303-ban Salamon jászói prépost előtt megosztozott.[1] Comes Edus szintén erőszakos halállal múlt ki 1314 körül, midőn Borita helységben mint felperes a vármegyei bíróság előtt, Boleslaus fia Bálint és ennek fia Péter ellen bizonyos szóbeli pört folytatott, ezek által erőhatalommal megfogatott és a bíróság színe előtt megöletett. Ezen gyilkosság következtében pör keletkezett, de 1314-ben Edus fiai, Bálinttal és Péterrel Mihály jászói prépost előtt kiegyeztek, miután ezek 70 márka ezüstöt fizettek Edus fiainak.

Moytának ága 1380-ban kihalt, midőn is Bárczay II. *László* a gyermektelen Sebestyént megölte.

Comes Inach 1277-ben már nem élt, mint azt a Kun László király adománylevéléből[2] látni lehet. Ezen adománylevélben comes Mikow de Barcha említtetik, kinek felesége Opur Simon leánya volt.

Inach gyermekei voltak: *a)* comes *Herrich*, ki mag nélkül halt el, *b)* comes *Nicolaus*, magister dictus Niger, ennek gyermekei voltak: I. *Diakus*, I. *Laczk* magister, kik mag nélkül haltak el és *Mykow*, kinek gyermekei voltak: *Klára* Dobó Pálné,[3] *Mikow*, *Tamás*, *István* és *Kelemen*, kinek unokája *Zsigmond* doctor Strygoniensis volt 1404-ben, *c) Inach*, ki a XIV. század elején halt meg, ennek négy fia volt: 1. *Tamás*, 2. *György*, kik mag nélkül haltak el, 3. *Domokos* másképp Donnek, kinek gyermekei szintén mag nélkül haltak el és 4. *Pál* dictus de Thwsa (Tuzsa abaujvármegyei helység, mely részben ma is a család birtokában van); *d)* comes *Helias* fiai voltak: *Inach* vagy Iván másképp János; ennek egyetlen fia *Tamás* dictus de Pere (abaujvármegyei helység, mely részben ma is a család birtokában van), nőül vette Alexander de Kokso unokáját Katalint; ettől származott *István* dictus de Pere, *Péter*, *Tamás* és *Máté* de Felsew Bárcza;[1] ezen utóbbinak felesége volt Fijass de Jekul Lőrincz leánya Zsófia, kinek legtöbb gyermeke mag nélkül halt el; legfiatalabb fia *Illés*, ki 1421-ben a czímeradományozó levélben fel van említve.[2]

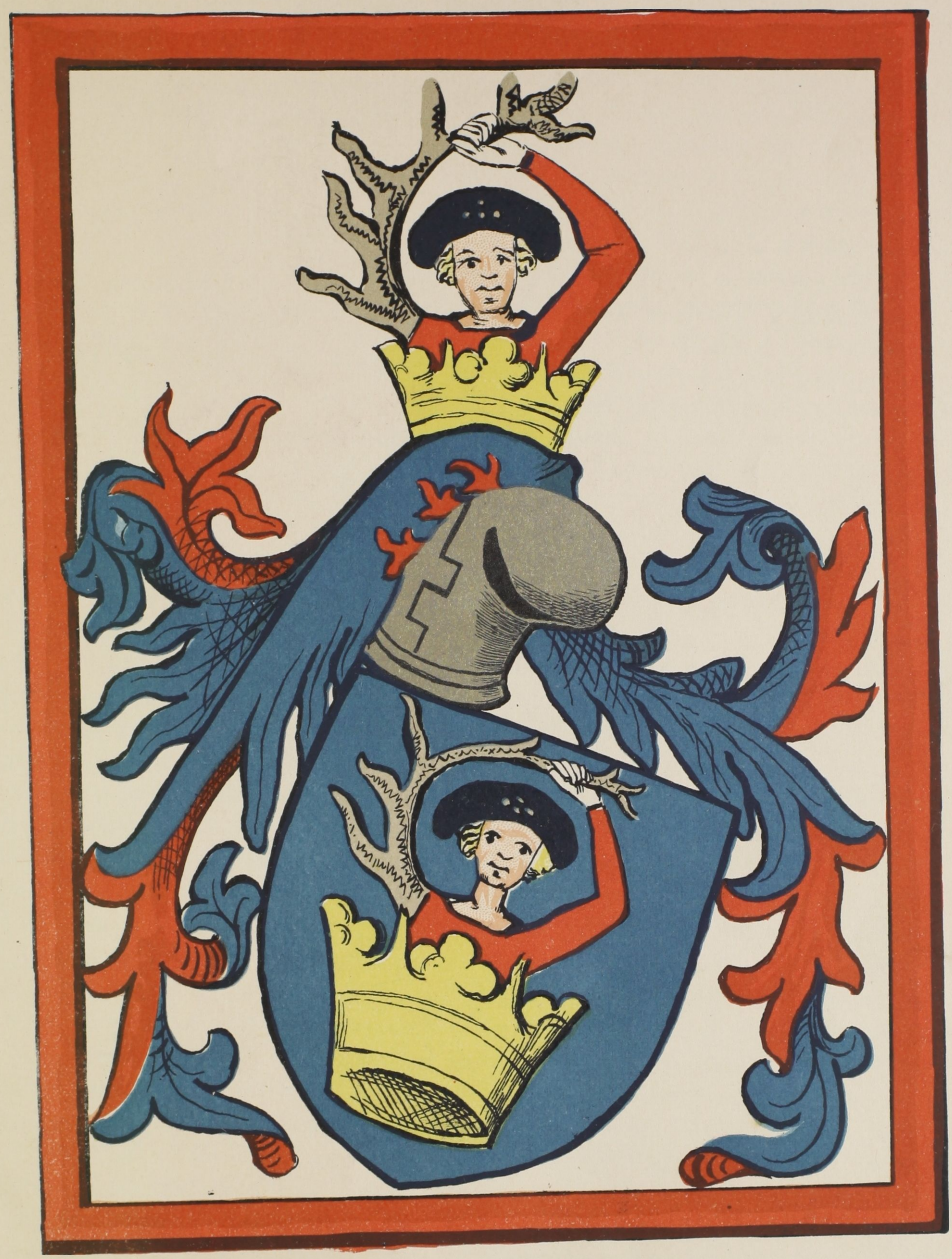
Ennek *János* nevű fia mag nélkül halt el; másik fiának *Miklós*nak 6 gyermeke volt; a legidősebb *Ferencz* 1492 ben egri kanonok volt.

Lászlónak 1421-ben febr. 10-én Zsigmond király a mellékelve látható czímert adományozta. Az adományozó levél következőleg hangzik:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex, semper augustus ac Hungariæ, Bohemie, Dalmatiæ, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentium notitiam habituris salutem in eo qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree vel regie maiestatis velut e sole radii nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria, vel regia Maiestate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne quod a [gremio] non proveniat cesaree seu regie dignitatis vel claritatis. Sane ad universorum notitiam tam presentium quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Ladislaus filius Mathius de Felsew-Barcza ad nostre celsitudinis accedens presentiam recensitis propositisque et declaratis suorum progenitorum et per consequens suis fidelitatibus et fidelium obsequiorum meritis per ipsos claritati nostre locis et temporibus opportunis laudabiliter exhibitis et impensis, quedam arma seu nobilitatis insignia sibi, et per eum Elye carnali ac Ladislao filio Clementis de Also-Barcza condivisionalibus fratribus suis, ipsorumque similiter fratribus et consangvineis ac heredibus et posteritatibus universis ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote suplicavit. Unde nos prefati Ladislai gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus diligentibus studiis ac indefessis in diversis nostris et ipsius regni nostri Hungarie arduis expeditionibus sicuti prosperis sic et adversis sub diversitate locorum et temporum non sine sue persone gravibus discriminibus et expensarum suarum oneribus actenus erga nostram claruit maiestatem cotidieque claret et [in futurum] eo quidem studiosior clarere poterit quo

[1] Családi levéltár. Fasc. VIII. nr. 19
[2] Családi levéltár. Fasc. IX. nr. 4.
[3] Családi levéltár. Fasc. IX. nr. 19.

[1] Családi levéltár. Fasc. I. nr. 12.
[2] Családi levéltár. Fasc. II. nr. 16.

A BÁRCZAY CSALÁD CZÍMERE

1421. évből.

se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Ladislao et per eum memoratis Elye carnali ac Ladislao filio Clementis de dicta Also-Barcza condivisionali fratribus suis cunctisque eorundem fratribus et consangvineis ac heredibus et successoribus universis ad prefati Ladislai filii Mathyus suplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta virtute presentium conferimus imo . . . . . de plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem Ladislai ac aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, ac presentibus elargimur, ut idem Ladislaus et alii supradicti eorumque heredes ac quelibet ipsorum posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia prout presentibus literis circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat . . . . . hastiludiis, torneamentis et [aliis] exercitationibus militaribus gestare valeant *etc. etc.* Datum in nostra civitate Mysa nuncupata in festo b. Scholastice virginis et martyris anno domini millesimo quadringentesimo vigesimo primo.

Ugyanezen László testvérével Illéssel 1430-ban új adományt nyert, Bárcza, Haradicska, Kisfalud és Tisza Abauj vármegyében fekvő birtokaira.

László egy kassai polgártól megvette a Szepes vármegyében fekvő Jekel- és Margitfalva községek egy harmadrészét, melyre királyi jóváhagyást is nyert és ott ünnepélyesen be is iktattatott.[1] Felesége volt Cheley Veronika; ettől származott: *András*, ki 1461-ben Abauj vármegye alispánja, beregi várnagy és ónodi várkapitány volt; unokája *László* 1520-ban széplaki jószágát lelki váltságáért az egri káptalan részére örökbe vallotta azon feltétel alatt, hogy az ő lelkéért és minden meghalt, élő, és születendő Bárczayért Egerben hetenkint egyszer a keresztelő Szt.-Jánosról nevezett templomban nagy mise szolgáltassék; testvére *Péter* székesfehérvári, *János* pedig egri kanonok, itélőmester és I. Mátyás király jegyzője volt, mint ilyen fogalmazta a pozsonyi országgyűlésen Mátyás király harmadik decretumát; fogalmazványának töredéke megvan a családi levéltár XXVII. fasciculusában 14. szám alatt. Ezen utóbbinak van egy levele a levéltárban, melyben nagybátyjának Istvánnak azt írja: «küldhetnének valamit Kassáról ide Budára menő jó alkalmatossággal valami poma nigrát mert a mi urunk nagyon szereti, de magam is megenném. Datum Budæ stb. stb.» II. Ulászló alatt a magyar királyi törvénykezés kisebb pecsétjének volt őre. Meghalt 1518ban.

V. László király László fiai András és Istvánnak 1455-ben Felső-Hutka általuk Abauj vármegyében birt helységben a királyi haszonvételeket adományozta;[1] e helység ma is a család birtokában van.

Istvánnak és örököseinek I. Mátyás király «jus gladii»-t adományoz 1484-ben[2] és egy kiváltságos levelet, melynek erejénél fogva a Bárczay-ak jobbágyai a réveken és vámokon való fizetéstől örök időkre felmentetnek.

Ugyanezen évben a Bárcza mellett fekvő Kokso helységre és a szintén Abauj vármegyében fekvő Tuzsa pusztára kap Bárczay Miklós, András és István királyi adományt,[3] e két puszta részben jelenleg is a család birtokában van.

Istvánnak fia gyakorolta először pallosjogát, a mennyiben 1521-ben perei jobbágyai közől a két fő bűnöst, kik gazdatisztjét agyonverték, halálra itélte. Felesége volt Kutasy Anna. Ennek harmadik gyermeke *István* volt, ki Bocskay Ilonát bírta nőül; halála után özvegyét Monaky János füleki kapitány vette el.[4] Gyermekeinek Anna, Klára és Jánosnak Monaky János volt a gyámja. Ezen János felnevelkedvén igen jeles vitézzé lett, 1593-ban az Eger alatti táborban török fogságba esett, és Belgrádba a Nyebojsza toronyba záratott,[5] honnan leereszkedvén megszökött és hazatért. 1605-ben Bocskay István erdélyi fejedelem maga részéről követül küldte Budára.[6] Ugyanezen időben Bárczay András Karan-Sebes és Lugos várának volt kapitánya Istvánffy szerint. Én azt vélem, hogy Istvánffy a keresztnévben téved, mert a családi iratok szerint András nevű Bárczay ezen időben nem volt, valószinű, hogy ez a fent említett János volt. Ezen András (vagy János) a törököket csellel érzékenyen megverte és magát Szolimant is majdnem elfogta. Istvánffynak a keresztnevekben való tévedése gyakori; ő Bárczay Jánost említi, mint a ki a szikszói csatában 1588-ban

[1] Családi levéltár. Fasc. IX. nr. 34.

[1] Családi levéltár. Fasc. XVII. nr. 17.

[2] Családi levéltár. Fasc. XVII. nr. 19.

[3] Családi levéltár. Fasc. XXIV. nr. 36. Donatio és XXIV nr. 37. Donatio nova.

[4] Családi levéltár. Fasc. XXIV. nr. 36.

[5] Istvánffy lib. XXVI. és XXVII.

[6] Istvánffy lib. XXVII. pag. 374 és lib. XXX pag. 428.

magát Balázs diák fegyvernökével kitűntette, ez pedig a családi okmányok szerint Bárczay Ferencz volt, ki 1560 körül született és 1588 Putnok várának volt kapitánya. Ezen Ferencz Borzásy Miklós és Rákóczy Magdolna Ilona nevű leányát vette nőül (Rákóczy Magdolna R. Zsigmond erdélyi fejedelemnek volt testvére).

Ferencz 1592-ben Fejérkövy István nyitrai püspök és helytartótól az Ethre nemzetség magvaszakadtával Tövis-Pere pusztát kapja adományképen.[1] 1594-ben elesett[2] valamely csatában, melyben Mátyás főherczeg vezérlete alatt részt vett. Fiai voltak: *István* és *Ferencz*, kiknek gyámatyja Rákóczy Zsigmond volt.[3]

1525-ben Bárczay János sárosi várnagy és abauj vármegyei alispán volt, ellene mondott Széplaknak Bárczay László által az egri káptalan részére történt örökbevallása ellen; de később beleegyezett, úgylátszik jól tartották egri borral, mert az oklevélre sajátkezűleg azt írta, hogy «most már Széplakot végképen beittam».

1521-ben II. Lajos királytól adományt kapott a Sajókereszturi Keresztury család magvaszakadtával ennek Keresztur, Széplak, Sztáncs és Kolbása helységekben való birtokaira.[1]

Bárczay Ferencz Perényi Imre nádor végrendeletének végrehajtója volt. 1525-ben II. Lajos összehívta Magyarország rendeit Budára, ezek között Bárczay Jánost is. A királyi meghivó levél a családi levéltár III. fasciculusának 20-ik száma alatt található. Ezen országgyűlésen az végeztetett, hogy minden portától 50 denár fizettessék; ennek beszedése Abauj vármegyében reá bizatott. Az abauji királyi tizedet haszonbérben birta az akkori jászói préposital közösen. Elesett 1526-ban, említve nincs, hogy hol, de valószínűleg a mohácsi csatában.

BÁRCZAY OSZKÁR.

[1] Családi levéltár. Fasc. XX. nr. 16.
[2] Családi levéltár. Fasc. III. nr. 20.
[3] Családi levéltár. Fasc. III. nr. 12.

[1] Családi levéltár. XXVII. nr. 2 és 14.

AZ ABAÚJ- ÉS BIHARMEGYEI KINISY-EK.

A genealogiának mint tudománynak legelső feladata hazánk történetében nagy szerepet vitt nemzetségek és személyek származását felderíteni. Feltünő a haszon családtani érdekétől eltekintve köztörténeti szempontból is. Mennél régibb századokra megyünk vissza, annál nagyobb lesz a haszon a történelemre, hiszen csak ha a szereplő egyének személyes körülményeit, az okokat ismerjük, akkor fogjuk érteni egyes dynasták s gyakran a fejedelmek tetteinek is rúgóit. Az egész Árpád-koron keresztül, az interregnum idején főleg Chák Máté haláláig, a mint a történetbuvárnak sikerül egy-egy nemzetséget vagy kiváló egyént az ismeretlen homályból mintegy a nyilvánosság előtt felléptetni, családi és személyes körülményeivel, birtokviszonyaival megismertetni, hazánk azon kori története mindig egy-egy tanulságos lappal bővül. Ez az eredmény az egész középkoron keresztül napjainkig érvényesül, ha bár újabb időkben kevésbbé alterálja is egyes időszakok köztörténeti ismeretét.

Szokássá vált — mielőtt az újabb kori okmány-búvárlatok hatásukat éreztették — egyes kiváló személyeket, ha különben származásuk ismeretlen volt, egyenesen a porból (ez a legszokottabb kifejezés, bizonyosan pórt, parasztot értve) emelkedve tűntetni fel. Az érdem annál nagyobb lenne, de bizony a valóságnak a legritkább esetben felel meg.

Az egész középkoron keresztül a nem-nemesnek igen nehéz volt magasra emelkedni a világi pályán, az egyház részben akkor is demokratikus szervezetű volt s míg itt gyakran, amott a legritkább esetben találunk példát, hogy valaki magas állásra jutott volna s akkor is már kisebb állásában megelőzte a megnemesítés. Nézetem szerint bár tökéletesen ismeretlen legyen a középkorban valamely magas hivatalt viselő egyén származása, az elővélemény mindig az, hogy az illető nemes családból származott, bizonyítani mindig az ellenkezőt kell.

Széltében olvassuk, sőt Budai is azt írja polgári lexicon-ában, hogy Kinisy Pál a kenyérmezei hős és későbbi országbiró, «alacson sorsú

szüléktől származott Bihar vármegyében, Kinis nevű faluban. Atyja molnár volt, maga is molnárságot tanult» stb. Tovább nagy testi erejéről is írva hivatkozik Bonfiniusra, ki Mátyás király udvarában láthatta. Igen! nagy erejéről s más személyes tulajdonságairól biztos tudomása lehetett s e tekintetben el is lehet tanúságát fogadni, de származására legalább döntőleg nem. Ő ki saját királya családjának történetéről mesét ír, nem tekinthető feltétlen hitelt érdemlő tanúnak. Tudjuk különben is, hogy a középkori krónikák éppen genealogiai tekintetben a legmegbízhatatlanabbak.

Kinisy Pál oly feltünő személyesítője a magyar vitézségnek, érdemei oly nagyok, jóltevő királya gyermeke iránti oly nagy hálátlansága mellett is, hogy méltó származását kutatni, mit ha felderíteni sikerül, lehető lesz majd életrajzát is kimerítően megírni.

A Kinisy nemzetség abaúji és bihari ágának több oklevele van birtokomban, ezeket a mohácsi vészig terjedőleg kivánom most ismertetni. Nem állítom határozottan, hogy a hires hős ebből származott, de reménylem, hogy ezek nyomán egy szerencsés nyomozónak sikerülni fog annak constatálása. Ha még föltevésem nem valósulna is, e füzet hasábjain méltó helyet foglalhat ha bár csak egy megyében is öt-hat száz évig szerepet vitt család ősi története.

Budai szerint IV. Béla 1263-ban Kinisy Miksát küldi ki, hogy a jászói klastrom némely elidegenített birtokát foglalja vissza. Korponay János «Abaúj megye monographiájá»-ban említi az abaúji analecták után, hogy Mika de Kinis 1246-ban Abaúj megye főispánja volt. Fejér György Codex diplomaticus-ában ugyan ezen Mika de genere Kinis jön elő mint királyi ember (homo regius). Ez az előttem ismert egyetlen adat, hol a Kinis név nem (genus) alakban fordul elő.*

1246-ban Kinisi István fia Chazar, István nevű fia nevében is rokonai Arad, András és Gyula beleegyezésökkel az egri káptalan előtt eladja Fyged (ma Füged) nevű, különben szerzeményes földjét Szepesi Rugach unokáinak Jakab és Ivánkának.[1]

A nemzetség XIII. században élő tagjai alapították a máig is fenn levő abaújmegyei két Kinizs községet, melyek közül az egyik, ma Nagy-Kinizs a Hernád keleti, a másik Kis-Kinizs vele szemben a Hernád nyugoti partján fekszik, Nagy-Kinizs a XIV. század folytán «Geregertelke» más néven Kinis, Kis-Kinizs pedig «Gywlakynis» néven is szerepel. Maga a Kinis név is a XIV. és XV. században Kenys, Kenyz, Kenez alakban iratik gyakran, míg végre a XVI. század elején az ősi Kinis lett végleg elfogadva.

A nemzetségnek fent említett 1246-ban élő tagjai közül Gyuláról vagy utódairól semmi említést nem találok, hihetőleg utódok nélkül halt el. Kis-Kinizs tőle kapta Gyulakynis nevét.

Andrásnak János fia után hason nevű unokája 1318-ban Apród Istvánnak a szomszéd Baksa birtokba leendő statutioját tilalmazza.[1] Fia János, az ő részére állított ki Lajos király Pál nevű országbirájának abaújmegyei bírság-szedője (exactor iudiciorum) Ábrahám mester nyugtatványt Forrón 1344-ben, három márkáról, melyet a Tekes unokái István és Loránd ellen támasztott per folytán az országbíró itélete következtében tartozott fizetni.[2] Az 1352-dik év előtt utódok nélkül halt el, mert a mondott évben Arad és Chazar utódai birtokain megosztoznak a jászói konvent előtt. Az osztály tárgya volt Kenys más néven «Geregertelke» Baxa és Kerch faluk közt, tehát a mai Nagy-Kinizs, a Kérch és Halmay közt fekvő Kenys más néven Gywlatelkew a mai Kis-Kinizs fele, a Hernád és Zúgó folyón lévő malmok épületeikkel, továbbá Szabolcs vármegyében a Taktaközben fekvő részbirtok.[3] Ezen taktaközi birtok azt hiszem nem lehetett más, mint Takta-Kenyéz, mely ez esetben szintén a birtokos nemzetségtől kapta nevét. Megjegyzendő, hogy a XV. században a Kinis helyett Abaúj megyében is gyakran volt a Kenez alak használatban.

[1] Wenzel: Árpádk. új Okmt. VII. köt. 212, 213. lap. .. «Chazar filius Stephani et Stephanus filius eiusdem de Kynis .... de voluntate omnium cognatorum suorum videlicet Arad, Andree et Jule» ....

[1] Anjouk. Okmt. I. köt. 416. szám.

[2] Az eredeti nálam.

[3] ... «cum portione predicti Johannis filii Andree inter fluvios Tycie et Tacta in comitatu de Zabowch existente» .... Az eredeti a jászói conventnek 1386-ban kelt átiratában ugyanott.

Ezen osztály alkalmával az említett birtokok két részre osztattak. Az egyik részt Chazar unokája Imre Gergely nevű fiával kapja, a másik rész Arad unokája Mark utódainak jut. Gergely ágának szintén ki kellett halni, mert a későbbi időkben mind a két Kinizst Mark utódai kezén találjuk.

Arad ágán virágzott a család tovább, míg végre a XVII. század legvégén fiú-ágon kihalt. Fia comes Guntyr vitéz férfi volt, ki Kun László király számos háborújában vett részt s különösen Patak és Szaláncz várak ostrománál tűntette ki magát, utóbbi helyen a király szeme láttára több sebet kapott. Ezen érdemeiért Leh földével (a mai Léh falu Abauj megyében) jutalmazza meg a király 1282-ben.[1] Fiai Mark és Péter, kikről csak annyit tudunk, hogy Marknak Pál és Miklós, Péternek meg Mihály nevű fia volt. Ezen Mihály és Miklós a Pál fiaival, Jakab, Mark és Györgygyel, kapják az 1352-dik évi fent említett osztálykor a János magva szakadtával örökölt birtokok felét.

Mihály fia Péter 1399-ben a jászói conventben protestál, hogy Jakab fiai, Demeter Tamás és Antal, valanint Miklós fiai Kelemen és László az ő Gyulatelke nevű birtokrészét hatalmasúl elfoglalták.[2]

A jászói convent előtt 1401-ben személyesen megjelentek Jakab fia Demeter, Miklós fia Kelemen egy részről, más részről Mihály fia Péter, mindnyájan Kinisy nemesek (nobiles de Kenyz); hol Demeter és Kelemen élő szóval előadták, hogy testvéreikkel együtt Péter ellen több perben nyertesek lettek, mind az által rokoni szeretetből minden megnyert követeléseiket elengedik s az erről szóló leveleiket semmiseknek nyilvánítják. Viszont Péter is Leh falubeli részét néhai jó emlékezetű László királynak erről szóló két 1281 és 1282-ben kelt adománylevelével Demeter és Kelemennek s testvéreinek átadja.[1]

Pálóczy Mátyus nádor parancsa folytán 1435-ben az egri káptalan küldötte Zilay Gergely szarvaskői várnagyot, Osváld János és Miklós fiaival együtt, vezeti be, ellenmondás nélkül a Kinisy György-féle kinizsi birtokrészbe zálog czímen.[2]

Kelemen fiai, Miklós Osvald és Antal, már 1437-ben de Felsew Kynis nevezik magokat midőn a jászói convent előtt Kérchi Benkes Jánostól száz forinton kiváltják még atyjok által zálogba adott kinizsi részöket az azon község határában fekvő Nagyberek nevű részszel és a Gywhath erdő felével.[3]

Kelemennek két neje volt, az elsőtől született Miklós és az 1453 előtt utódok nélkül elhalt Osváld, a másodiktól, kinek keresztneve Lucia volt, Antal és Apollonia. Ezen családi viszonyt igazolja Ruzka-i literatus János és Monoki Simon abaújmegyei alispánoknak 1453 Garadnán kelt itéletlevele.[4] Néhai Kinisy Kelemen özvegye Lucia asszony ugyan is beperelte Kinisy Miklóst, hogy ez az ő Kinisy Kelementől született fiának Antalnak, ki akkor a török háborúban távol volt — kinizsi részét elfoglalta s leánya Apolloniának leánynegyedét kiadni vonakodik. Az itélet szavai szerint Kinisy Miklós testvérének Antalnak részét jogosan foglalta el, tartozék azonban ha ez Törökországból (ex Turcia) haza jönne, vissza adni. Köteleztetett továbbá Apollonia testvérének a leány-negyedet s özvegy Lucia asszonynak az özvegyi járandóságot (dos et res paraphernales) kiadni.

A jászói convent előtt 1475-ben személyesen megjelentek Kinisy Antal Miklós és Mihály és élő szóval előadták — még pedig Antal Pál nevű fia, Miklós János Pál Detre fiai és Erzsébet leánya, Mihály pedig Kristóf Osvald Pál és Imre fiai nevében — hogy Szent-János Kinis határában a Hernád folyón épült malmot zálogba adják Pohárnok István tályai várnagynak és nejének Rásoni Gáspár leánya Margit asszonynak, oly feltétel alatt, hogy ha annak birtoká-

[1] . . . «Comes Guntyr filius Orod de Kynis . . . in multis expeditionibus nostris cum summo fidelitatis studio impendit et precipue quia idem sub castro Potok et sub castro Zalanch pro fidelitate regie corone debita laudabiliter dimicavit; ymo quia sub castro Zalanch antedicto propter plurimos ictus lapidum usque ad effusionem sangvinis sui nobis intuentibus plurimum erat agravatus . . . . . terram Leh vocatam in comitatu de Turna existentem» . . . kapja a királytól. Az eredetiről.

[2] Az eredeti hártyán nálam.

[1] Az eredeti u. ott.

[2] Az eredeti u. ott.

[3] Eredeti u. ott.

[4] Az eredeti nálam.

ban meg nem tudnák oltalmazni a zálogtulajdonosokat, tartoznak az illetők másik, Szent-György Kinis határában szintén a Hernádon épült malmot a zálogösszeg visszafizetéséig átadni.[1]

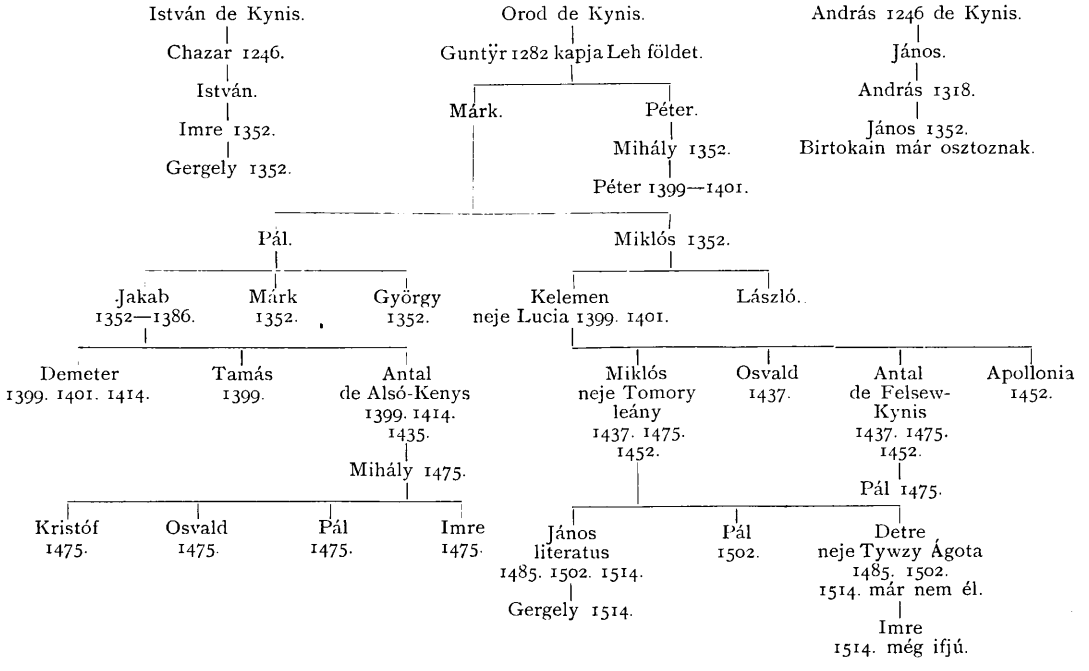
A Szent-János és Szent-György-Kinis nevezet bizonyosan az illető községekben épült templomok védszentjeinek nevétől vétetett.

Kinisy Miklós hét jobbágytelket adott zálogba Pohárnok István tályai várnagynak, melyet ez utóbbi 1477-ben ismét Mérai Ramocha Péternek zálogosít el Buzlay Miklós abaújmegyei alispán előtt.[2] Miklós neje Tomori-leány volt, ez ágon birt tomori részét fia János 1505-ben adja el Tomory Pálnak.[3]

1485-ben a Kinizstől alig fél óra távolságra fekvő Szikszó város birája Czyko Pál Leber Benedek polgártársával fegyveres kézzel rontott Kinisy János és Detre Kéri Ramocha Péter kinizsi curiájokra s mindent elpusztítva, felégetve, hallatlan fenyegetésekkel támadtak egy lakó házba vonult birtokosokra. Itt azonban sikerült a megtámadottaknak magokat megvédeni s így életöket megmenteni.[4]

János Pál és Detre mint Kinisy Miklós fiai 1502-ben említetnek utoljára, midőn szentjánoskinizsi malmokat Czéczey Lőrincznek zálogosítják el.[5] János és fia Gergely előjönnek még 1514-ben, midőn Detre özvegye Fywzy Ágota és fia Imre elismerik, hogy János az özvegyi részt kiadta.[6]

Nem szándékozom most az abaújmegyei Kinisy-család nemzedékrendét tovább fűzni, mivel okmányaim csak Detre utódaira vonatkoznak még egy századig, az ez után élő többi családtagokat kellő adatok hiányában úgy sem lehetne teljesen összeállítani. Valamint nem állíthatom, hogy az általam ismertetett négy századon keresztül is e családfa teljes volna. Az előadottak a következő családfát adják:

[1] A jászói convent 1475-ben kelt levele másolatban u. ott.

[2] Az eredeti nálam.

[3] Elenchus litterarum familiæ de Régh. u. ott.

[4] «Sigismundus de Kapolna et Gregorius de Hada» abaujmegyei alispánok a panaszosok kérelmére «Ladislaum de Noway» a megye egyik szolgabiráját küldik ki vizsgálatra, ki a panaszosok előadását igaznak találta. Az erről szóló eredeti bizonyítvány kelt Garadnán 1485. u. ott.

[5] «Cherubius Kardus de Bozytha» erről szóló levele kelt Garadnán 1502. Eredeti u. ott.

[6] Demetrius de Gagy Abauj m. alispán levele. Kelt Garadnán 1514. — u. ott.

A másik Kinisy-család Abaújtól messze Bihar vármegyében tűnik fel. Ennek emlékét a nagyváradi székeskáptalannak 1410. augusztus 3-dikán kelt átiró levele (literæ transumptionales) tartotta fenn. Ebben a káptalan először Zsigmond királynak Kynisi Dénes fia Péter leánya Veronika asszony kérésére ugyan azon évi junius 4-kén kelt kerestető levelét (mandatum requisitorium) írja át. E szerint a király felszólítja a káptalant, hogy levéltárát szorgalmasan nézze át s a mennyiben Veronika asszony Bihar vármegyei Kynyz és Homrok faluira vonatkozó levelet találna, azt a kérelmező nőnek jogai védelmére átiratban adja ki. Átírja ennek folytán a saját levéltárában feltalált ugyan csak a nagyváradi káptalannak 1313. június 8-dikán kelt Kynysi Márton fia Mihály birtokainak osztályáról szóló privilegialis levelét. Ebből megtudjuk, hogy Gurbai (de Gurba) János bán fia Miklós Mihály testvére nevében is, továbbá Kynysi Márton fia, Mihály a káptalan előtt személyesen megjelenvén, előadták, hogy Kopoz nádor embere Miklós és a káptalan kiküldötte szintén Miklós nevű subdiacon előtt következő egyességet kötöttek: Először a «Thewz» folyótól délre eső «Gurba» birtokot két egyenlő részre osztották, a keleti rész János bán fiainak maradt, a nyugoti részt Kynysy Mihálynak engedték át. A Thewz folyót a legelőket és erdőket közös használatra hagyták fel. Másodszor intézkednek a Thewz folyón épült s építendő malmok tulajdon jogáról. Harmadszor Kynys falut (villam seu possessionem) Márton fia Mihálynak és örököseinek engedik békés birtokúl. Negyedszer Kynysy Mihály lemond minden keresetéről, melyet János bán fiai ellen más birtokok iránt indított.[1]

Midőn látjuk, hogy még Gurba birtokot is, melytől János bán fiai nevöket vették, tehát a hol bizonyosan laktak is, két egyenlő részre osztják s tekintetbe véve az osztály egyenjogú intézkedéseit, fel kell tennünk, hogy az osztozkodók egy őstől származó osztályos rokonok voltak. Az egyik ág de «Gurba», a másik de «Kynys» nevezte magát s ezen családi név legalább az utóbbi ágnál, mint Zsigmond király leveléből látjuk, később is megmaradt.

Ezek után, ha van valami alapja Bonfin és utánna az újabb történetírók azon állításának, hogy a híres vitéz Kinisy Pál Bihar vármegyéből Kinis faluból eredt, nem kell hozzá merész következtetés, hogy az ott birtokos nemes családból származtassuk. Láttuk, hogy ott a családnak malma is volt s így mint kisebb birtokú nemes ifjú korában a saját vagy atyja malmában ha nem is mint molnár de mint felügyelő gyakran mulathatott és a fényes lovas csapat élén megjelent Magyar Balázs eleinte bizony nézhette egyszerű molnárnak is.

PUKY ANDOR.

[1] A váradi káptalannak 1410-ben kelt eredeti oklevele birtokomban.

VEGYES.

Zólyom város pecsétje.

(Három rajzzal.)

Zólyom egyike legrégibb multtal biró városainknak. A Garam jobb partján az erdőségben álló roppant kiterjedésű «pusztavár» romjai, ma is még megfejtetlenül állanak a tudomány előtt. Anonymus e vár építésének idejét a magyarok bejövetelére teszi.

IV. Béla 1244-ben már szab. kir. várossá teszi, Nagy Lajos 1378-ban országgyűlést tart s itt jegyzi el leányát, Hedviget, Jagelló lengyel királynak. Zsigmond és Mátyás király szintén számos alkalommal tartózkodnak itt. A maig is épen fennálló újabb várat Nagy Lajos 1350-ben kezdi építeni s folytatják azt Zsigmond és Mátyás királyok.

Zólyomban már a kora középkorban rer és élénk városi élet fejlődik. Mint fenteb lítők, már a XIII. században sz. kir. város l egy század múlva már az egész városi közi gatást kifejlődve találjuk, a maga bíráival, küdtjeivel, előljáróival, egyházaival, kápolnák- és oltár-alapítványaival s előkelő és vagyonos polgárságával.

Elénk bizonyítéka ennek épen okmányunk, melyről a városnak általunk épen bemutatandó ép pecsétje függ.

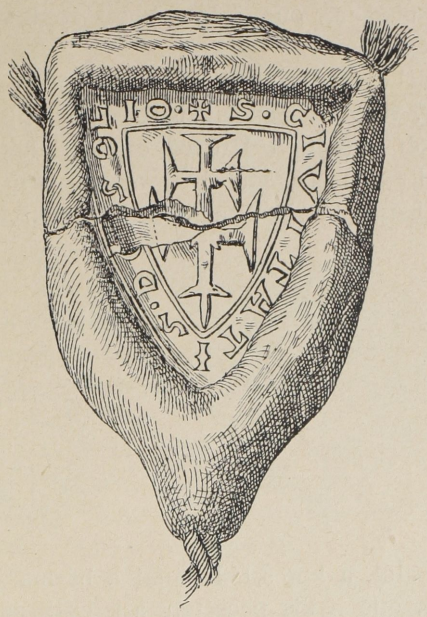
Okmányunk *1395.* márczius hó 9-én kelt. Kiállíttatott [illegible]-Zólyom város elöljárósága, még pedig Lebold András, Streubel János birák, Knoblech János s több esküdt által, melyben bizonyítják, hogy Hetzker Péter özvegye Katalin asszony, ez idő szerint Frigyes mesternek, a *Mária királyné szekérgyártójának* törvényes felesége, betegségében végrendeletet tett, mely szerint két férjétől reá szállott minden javait, t. i. lakóházát, mely Streubel János és Brasiator (Serfőző, Bierbräuer) István házai között fekszik, és minden szántóföldeit és mezőit a helybeli egyháznak hagyja, örök mise fejében s e czélra átadja azokat a László jelenlegi plébános és a városi elöljáróság kezébe, azzal a föltétellel, hogy e mise a Szt.-Erzsébet egyházhoz épített, és a végrendelkező első férje: Hetzker Péter által a Krisztus szent testének tiszteletére alapított kápolnában olvastassék. A plébános és némely megnevezett polgárok jelenlétében íratik az okmány.

Ezen okmányról kettős sodratú, sötétkék len zsinóron függ az épszögű háromszög alakú sötétbarna viaszfészekbe nyomott zöld viaszpecsét. A fészek és vele a pecsét is ketté van törve, de a zsinór, mely alól a fészek két sarkán kilóg, erősen összetartja. A pecsét fölfüggesztése eltér a szokott formától, a mennyiben az a pajzs alsó csúcsánál fogva, tehát teljesen megfordítva van az oklevélre függesztve.

Az egész pecsét súlya 30 gramm. Alakjánál fogva egyike a legritkábban előforduló formáknak.

A fészek különben azért alakíttatott ily sajátságosan, hogy kövesse az általa körülfogott pecsét formáját, mely hegyére állítva a XIV. század második felében szokásos s Nagy Lajos korától körülbelől Zsigmond uralkodásának végéig divatban volt katonai pajzsot ábrázol, a mint azt a képes krónika képein is előfordulni látjuk.

A pecsétben első sorban tünik szemeinkbe a város czímere, az apostoli kettős kereszt, a maga sajátságos alakításával, hogy t. i. az egyes szárak végei hosszan meg vannak nyujtva, mint azt bizanczi és ó-szláv emlékeken látjuk. Némi csekély bizonyítékú következtetést enged ez vonnunk talán az izmaelita eredetű vésnökre. Nem kevésbé érdekes keresztünkön, hogy nem áll hár-

mas halmon, hanem a kereszt szárának hegyes nyujtványa van, a megerősítésre szolgáló szöget ábrázolva. Ez ismét a legritkábban előforduló esetek közé tartozik hazai heraldikánkban. Általában az egész kereszt leginkább hasonlít a IV. Béla király és Róbert Károly Slavonia számára veretett kis ezüst denárjain előforduló keresztekhez.[1]

Róbert Károly nagy királyi függő pecsétein látjuk ismét a keresztet szögbe végződve s a hármas halom nélkül,[2] mely utóbbi különben is Mátyás alatt kezd általánosabban használatba jönni az érmeken és pecséteken is.

Pecsétünk maga 4 cm. magas és a pajzs feje 3·05 cm. széles. Belűl vonal által képezett pajzsban a már leírt kereszt. Körirata a paizs alakját követve, majuskulákkal:

✠ . S . CIVITATIS . DE SOLIO.

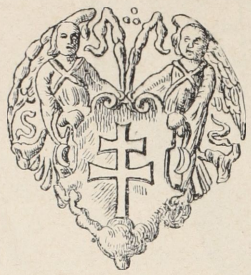
Zólyomnak már ekkori előkelő királyi városi jellegét nemcsak a civitas szó, hanem azon körülmény is jelzi, hogy zöld viaszszal pecsétel, a mi egész a XVII. századig kitüntetés számba

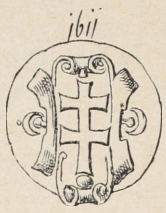
[1] *Weszerle* érmészeti táblái.

[2] *Nyáry A.* Heraldika. Budapest, 1886. 95. lap és XI. T. 81. sz. *U. o.* Erzsébet, Lajos király nejének pecsétjén van hasonló kereszt. III. T. 19. szám.

megy. Így például Miskolcz városa, mely pedig Zsigmond király idejében szab. kir. város volt, 1512-ben Ulászlótól külön privilegium alakjában kapja meg az engedélyt, hogy zöld viaszszal pecsételhessen.

Érdekesnek találtam e mellett még Zólyom sz. kir. városának most is használt kisebb és nagyobb pecsétjén látható czímeralakot bemutatni. Itt a pajzs már kissé a hanyatló renaissance bélyegét viseli magán s a nagyobb pe-

cséten alul, a kereszt lábánál a hármas halom látható, míg a kis pecséten azt csak egy pont helyettesíti. Czímertartókul két angyal áll a nagyobb pecséten, oldalt lenyúló szárnyaik alatt két oldalt S—S betűk. A körirat a nagynál vonalkörben:

SIGILLVM . MAIUS . CIVITATIS . VETERI . SOLIENSIS . 1583.

A kisebb pecsét körirata babérkoszorús keretben ugyanaz, csakhogy a *maius* szó helyett *minus*-sal.

Míg a régi Zólyom a kettős keresztet, addig Új-Zólyom (Beszterczebánya) a nyolcz pólyát kapta már a messze középkorban czímeréül. E körülmény igazolja azt, hogy a két város, mely az ország czímerét nyeri czímerül, annak közéletében és történetében kiválóan számot tevő tényező volt.

Dr. Szendrei János.

Ajtony = Achtum.

(Adalék a magyar onomasticonhoz.)

Azon kérdés, hogy mikép kell kiejtenünk az ős magyar neveket? mindenkor foglalkoztatta a magyar történetírókat. Ez igen természetes. Hisz csak nem állhatunk a magyar közönség elé a külföldi íróknál előforduló: Bolosudes, Goutzas, Taxis stb. vagy a régi oklevelekben s a magyar krónikásoknál található Gurcu, Fonsol, Mochu, Ursuur, Zobolsu, Obus, Bugar stb. nevekkel? Olyan idegenek volnának ezek a magyar fülnek, mint akár Muanga szerecsen fejedelmi neve.

De, hogy ha az egyes nevek kiejtését nem a helynevek és régi oklevelek alapján határozzuk meg, akkor soha sem találjuk meg a valót; és csak a zavart növeljük. Példa erre azon marosmenti főúr neve, a ki Szent-Istvánnak ellenszegült és az ország egy részét a hazától elszakította. Szent-Gellért életirata e férfi nevét: Achtum-nak írja. — Legtöbb történetírónk nem változtat e kiíráson semmit. Ők is Achtum-nak nevezik. Ezek eljárása érthető. Ha nem tudja valaki meghatározni, mikép ejtették azt ki valaha és mikép ejtendő ki ma? legjobb, ha megmarad az eredeti kiírás mellett. Ámde mások nem követték e szabályt, hanem írják Ochtum-nak, Okthum-nak, Othum-nak, Ohtum-nak, Aktum-nak, Ótom-nak, Acsonynak.[1]

Melyik már most az igaz?

Mindenekelőtt állapítsuk meg, mikép írják e nevet a régi oklevelek és kéziratok.

Nem messzire a régi Marosvár utóbb Csanád városától, a XIV. század elején egy nemzetség virágzott és egy kis falu állott, melyeknek nevei föltünően egyek Marosvár régi főurának nevével. 1355-ben a falu nevét «*Ahtun*-monustura», 1352-ben «*Achton*»-nak, 1329-ben «*Hohtun*-monustura» és «*Ahtun*-monustura»-nak írják az eredeti oklevelek.[2] A nemzetség nevét egy másik 1329-iki eredeti oklevél «de genere *Ohtun*»-nak írja.[3] Ezzel teljesen megegyezik a XIII. század elején író Névtelen írásmódja, a kinél «Ohtum» alakban fordúl elő.[4] Végre Szent-Gellért életiratainak XV. századbeli másolataiban egy kivétellel «Achtum» olvasható. Az az

[1] Az erre vonatkozó művek szerzőit fölsorolja Ortvay: Történelmi Adattár Csanád egyházmegye hajdanához. III. évf. 38—39 ll. V. ö. Századok 1890. 748. l.

[2] Pesty Fr.: Magyarország helynevei. 216—17. ll. és Anjoukori okmánytár V. k. 594. l.

[3] Anjoukori okmt. II. k. 418. l.

[4] Hist. Hung. Fontes II. k. 12, 37. ll.

egy kivétel a második hangot még keményebbnek jelzi, mert Acthum-ot ír.[1]

Annyi bizonyos tehát ezen többféle, de a dolog velejére nézve megegyező kiírásokból, hogy annak legrégibb alakja Ochtun vagy Ohtun volt.

Hogy e név magánhangzóit a mai kiejtés szerint mikép kell kimondanunk? arról nem lehet kétség. Minden, a magyar nemzet régibb századaival foglalkozó író tudja, hogy a mit régen «Toksun»-nak írtak, azt ma Taksony-nak, a mit «Odun»-nak írtak, azt ma Adony-nak,[2] a mit Obus-nak, azt most Abos-nak, a régi Zobulsu-t Szabolcsnak mondjuk és írjuk ki. Világos tehát, hogy ezek mintájára az Ochtun vagy Ohtun nevet is Achton vagy Ahtony nak kell kiejtenünk.

Az ám a bökkenő, hogy ilyen Ahton nevű helynevünk nincs.

Csak látszólag nincs. — Ha tekintetbe vesszük a magyar nyelvfejlődés egyik törvényét, találunk majd olyat is.

E törvény az, hogy a magyar nyelvben a «h» vagy a még erősebb «ch» torokhang bizonyos körülmények közt «j»-re változik.

Így például a fehér helyett sokszor fejért mondunk; a köznép olykor-olykor éhom-ot éjom-nak ejti ki, s a bihari magyar Zilah várost mindig Zilaj-nak hívja.

Még fontosabb ennél az, hogy a régi magyar nyelv h vagy ch torokhangja a «t» betű előtt idők jártával «j»-re változott.

Így olvassuk a Margit-legendában (1510): «Ez zuznek vala egy kiuanatya, zerelme behtelesre» vagyis mai kiejtéssel bőjtölésre. A Domonkos-codexben (1517): «Anya zenth egyhaznak beu*h*teet beu*h*teuly vala meg» azaz bőjtét bőjtöli vala meg. A Vitkovich-codex (1525) szintén «h»-t ír a «t» betű előtt, s ma azt ott j-nek mondjuk: «Menden bűneidet elmedbe ġőhtőted».[3]

Még világosabban bebizonyíthatjuk e törvényt a helynevek írásmódjával.

1356-ban egy zalamegyei falu neve «Sehtur»-nek van írva, ma Söjtörnek hívják.[4]

1255-ben egy királyi levél, még pedig eredeti, a nógrádmegyei Vadkerttel határos falu nevét «Dehter»-nek írja, s ez nem lehet más, mint a mai Dejtár.[1] Ugyanezt még az 1427., 1436—38. években is De*h*tar, Dehthar-nak írják az oklevelek.[2]

1452-ben a mai biharmegyei Bojt helység «*Bohth*», a következő évben már «Boyth» alakban fordúl elő.[3]

1278-ban a mai Csejte várat «Chehte»-nek írja egy oklevél.[4]

A ki még több példát akar látni, Csánky idézett művét forgassa; talál ott még többet is.

Annak igazolására, hogy a «ch» hang a «t» betű előtt szintén j-re gyengült, fölhozzuk a következő helyneveket.

1335-ben Mo*ch*tin nevű plébánia fordúl elő Szatmármegyében, ma Majtény.[5]

1265-ben Palo*ch*ta hontmegyei falu a sági prépostság birtoka, ma Palojta.[6]

1335-ben a Kézdi székben egy plébániát említ az összeírás, melynek neve «Na*ch*toud». A második szótagról látjuk, hogy e különös név nem lehet egyéb, mint a mai Nyujtód.[7]

Hogy mily fokozatosan gyengült az a régi torokhang a «t» betű előtt, azt érdekesen mutatja az abaujmegyei Zoujta falunak kiírásmódja. 1434-ben Su*h*tha, 1404-ben Su*ch*ta,[8] 1230 körül pedig a váradi regestrumban Sucta alakban fordúl elő.[9] — Ugyanezt tapasztaljuk más helynevek történeténél is. Így pl. a fentemlített Bojt, biharmegyei falu, nevét a váradi regestrum Boct-nak és Boctu-nak írja.[10] Gyulától keletre van egy Várajt nevű puszta. Ezt az oklevelek 1326-ban Varuht-nak, 1231-ben Waroct-nak írják.[11] Világos tehát, hogy az ősmagyarok a t betű előtt majdnem k-hoz hasonló torokhangot mondtak, a mely fokozatosan gyengűl ch-, h- és végre j-hanggá.

[1] Batthyány: Acta et scripta s. Gerardi 318—322. ll.
[2] Csánky: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadyak korában. I. k. 35, 413. ll.
[3] Nyelvtörténeti szótár. I. k. 307, 1199. ll.
[4] Zalamegyei oklevéltár. I. k. 568. l.

[1] Knauz. Monum. Strig. I. k. 423. l.
[2] Csánky: Magy. tört. földrajza. I. k. 92. l.
[3] Csánky i. m. I. k. 604. l.
[4] Hazai okmánytár. VI, 219. l.
[5] Vatikáni okirattár. I. s. I. k. 134. l.
[6] Cod. Dip. IV, III, 280. l.
[7] Vatikáni okirattár. I, I, 105. l.
[8] Csánky i. m. 221. l.
[9] 5. sz. oklevél.
[10] Váradi regestrum 172. és 287. sz. okl.
[11] Csánky i. m. 774. l. Hazai okmt. VI, 25. l.

Alkalmazzuk már most e törvényt az Achton- vagy Ahton-névre.

Kézzelfogható dolog, hogy e névben a második ch- vagy h-hangnak a t előtt időjártával e névben is j-vé kellett változnia és így azt a mai kiejtéssel «Ajton»-nak vagy Ajtony-nak.

Ezt már annál nyugodtabban elfogadhatjuk, mert Kolosmegyében Pata, Csán, Kára és egyéb jó magyaros nevű falvak között ott találunk egy kis Ajton nevű helyet. Így tehát e kiejtést helynévvel is tudjuk igazolni.

Sőt, hogy a régi magyar főúr és e kis-falu neve közt a megegyezés teljes legyen, tekintsünk vissza abba az időbe, mikor még e kis Ajton faluban katholikus plébánia állott. — 1335-ben a pápai altizedszedő leírja a kolosi főesperesség plébánosainak névsorát és utoljára hagyja Tamás papot, a ki oly szegény volt, hogy csak 40 új denárt tudott fizetni, de kiteszi azért itt is, hogy ez a Tamás pap «sacerdos de *Ohcum*» volt.[1] Az e névben előforduló c betűt változtattuk t-re (szabad, mert hisz a középkorban mindakettőt jórészt egyformán írták) és előáll a mai Ajton falunak régi neve: *Ohtum*.

Akár csak a Névtelen írta volna. Ő is épen így nevezi Marosvár régi, lázadó urát.

Valamint tehát e kolosmegyei falut régen Ohtum-nak írták, de ma Ajton-nak ejtjük ki, épen így a régen Achtum, Ohtum-nak nevezett főúr nevét ma Ajtony-nak kell kiejtenünk.

Megjegyezzük még, hogy a kolosmegyei Ajton falu csak azért végződik egyszerű «n»-nel és nem «ny», mert az erdélyi szójárás ezt úgy követeli. Szolnok-Doboka megyében van egy kis falu: Báton; Hevesmegyében is van egy ilyen nevű falu, de ez már Bátony. Épen így erdélyiesen Ajton, de nálunk már Ajtony.

Ezzel, azt hiszszük, a kérdést eldöntöttük. A többi ajánlott kiejtésmódok közül egynek sincs jogosultsága, mert nem a régi oklevelek és helynevek, nem a magyar nyelv törvényeinek alapján készültek, hanem csak merő találgatások voltak.

Fogadjuk el tehát az Ajtony kiejtést és kiírást![2]

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

[1] Vatikáni okirattár. I, I. k. 127. l.

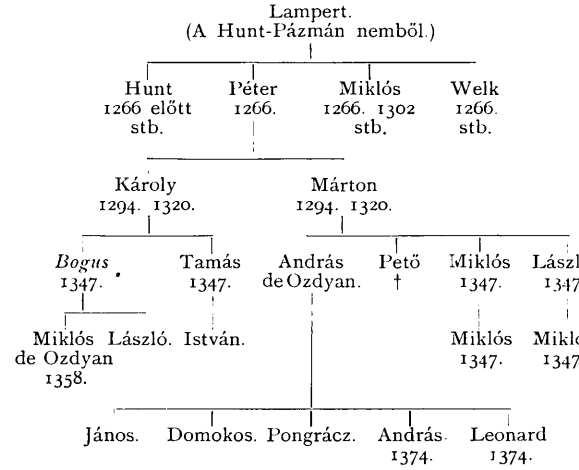
[2] E kis dolgozat már régen készen volt, midőn Ortvay T. azon értekezése (Az Ajtony és Csanád nemzetségek birtokviszonyai. Századok. 1891. 263), a melyben szintén az Ajtony kiejtést ajánlja, megjelent. Ez azonban nem tette fölöslegessé a fentebbi kis dolgozat közlését, mert hiszen a magyar onomasticon itt tárgyalt fontos szabálya megérdemli a bővebb hozzászólást.

Még egy heraldikai bizonyíték.

(Egy pecsétrajzzal.)

A «Turul» múlt évi folyamának 112-ik s következő lapjain a Vajday György czímerlevelét ösmertetve a Hunt-Pázmán nemzetség czímerkérdésére is kiterjeszkedtem, felsorolva nehány heraldikai bizonyítékot annak igazolására, hogy ezen nemzetség ősi czímerjelvénye a hagyományos kutyafej helyett: szarvaival felfelé álló holdsarló s reá illesztett hatágú csillag volt.

Ezen heraldikai bizonyítékok számát ezúttal egy újabbal szaporíthatom s ezt az 1666. évben Bakos Gábor szathmári főkapitányban kihalt osgyáni Bakos család egyik tagjának pecsétje szolgáltatja. Az osgyáni Bakos család szintén a Hunt-Pázmán nemzetségből származik s legrégibb leszármazása Kubinyi Ferencz «Monumentáinak» II. kötetében közölt oklevelek alapján, következőleg állítható össze:

A nemzeti muzeumban letéteményezett Mariássy-levéltár egy 1346. évben kelt oklevelében Bogus mester szepesi vicecomes és castellanus a Scephk faluból való Hannus fiainak Zeurus,

Detre és Zonknak ügyében intézkedik s kiadványát ma is jól fenntartott sisakpecsétjével erősíti meg.

E pecsét körirata:

«S. BOGVS DE OZGAN».

A belső keretben balra néző, lebegő kendőszerű takarókkal ellátott csuporsisakon (Topfhelm) felfelé irányúlt holdsarló látható reá illesztett hatágú csillaggal.

E sisakpecsét tudtommal a legrégibb címerrészlet, melyet az Osgyáni Bakosok címeréből ismerünk, a későbbi Bakos címer pajzsából ezen ősi címerkép teljesen kiszorúlt s ezentúl a nagyon is komplikált sisakdísznek csak egyik részletét képezi. E címer teljes leirása: Kék pajzsban, zöld alapon szőllőtőke reá illesztett koronával, a tőkére fehér bakkecske ágaskodik.[1] Sisakdísz a pajzsalak, hol a szőllőtövön levő koronára második sisakdíszül pánczélos kar van illesztve, markában függélyesen tartott rövid pallossal, s az ősi nemzetségi czímer: a csillag és félhold, mint harmadik sisakdísz van a pánczélos karra helyezve.

Furcsán járt volna e czímer tulajdonosa az élő heraldika korában, ha mindezen czifraságokat a valóságban is feje tetején kellett volna hordoznia.

Ismeretesek az osgyáni Bakos család egyes tagjainak olyan pecsétei is, melyeken a sisakdíszből — épen annak túlságos komplikáltságánál fogva — a csillag és félhold elmaradtak, de ezen pecsétek már olyan korból származnak, midőn ezen czímeralakok fontossága feledésbe ment, s többre nézték annál a kart karddal, mely mint a magyar fegyvertforgató nemesek czímereibe, pecséteibe önkényt felvett attributum, nálunk czímeralaknak alig tekinthető.

CSOMA JÓZSEF.

[1] A színeket a csetneki templomban levő epitaphiumról jegyeztem le.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi ápril hó 30-án Br. *Radvánszky Béla* elnöklete alatt ig. választm. ülést tartott, melynek megnyitása után az elnök kegyeletes szavakkal emlékezett meg Gr. *Andrássy Manó* örökös alapító és ig. vál. tag haláláról; a választmány a veszteség fölött érzett fájdalmának jegyzőkönyvileg ád kifejezést.

Ezután Br. *Radvánszky Béla* elnök bemutatta Zsigmond királynak Zemléni Dávid részére 1418. évben adott czímeres-levelét, melynek színes képe folyóiratunk egyik közelebbi füzetében fog kiadatni. Dr. *Schönherr Gyula* társ. tag felolvasta «II. Ulászló korabeli czímeres-levelek» czímű dolgozatát; végül a titkár bemutatta *Nagy Gézá*-nak «Árpádkori személyneveink és az Osl nemzetség eredete» czímű értekezését. Mindkét dolgozatot folyóiratunk jelen füzete közli.

A folyó ügyek során a titkár előterjeszti a következő új tag-ajánlásokat: Évdíjas tagokul ajánltatnak *Kovács Lőrincz* Nagybányán, *Gerold et Comp.* Hofbuchhandlung Bécsben, *Bárczay Oszkár* cs. k. kamarás Budapesten (ajánlja a titkár), *Hedry József* Alsó-Lánczon (aj. Csoma József), telekesi *Török Imre* Makón (aj. Széll Farkas). Az ajánlottak a társaság tagjaivá megválasztattak.

Ezután a titkár felolvasta a számadás vizsgáló bizottság jelentését, mely a következő:

* * *

Tisztelt Választmány!

Alulirtak a M. Herald. és Geneal. Társ. 1890. évi nov. hó 27-én tartott ig. vál. üléséből az 1890. évi pénztári számadások s a pénztári állás és vagyonkimutatás megvizsgálására küldetvén ki, f. évi ápr. 15-én Dr. Fejérpataky László titkár úrral egyetemben meg-

jelentünk Czanyuga József pénztárnok úr lakásán, hol a vizsgálatot a következőképen teljesítettük :

A pénztári könyvnek mind bevételi mind kiadási rovatát tételről tételre átvizsgálván s a mellékletekkel valamint a tagokról vezetett törzskönyv adataival egybevetvén, a számadásokat hibátlanoknak, a bevételeket és kiadásokat a megfelelő okiratokkal összevágóknak, általában a pénztári kezelést szabatosnak találtuk.

A pénztár a ·/. alatt idecsatolt kimutatás szerint 1890. évi dec. 31-én

4623 frt 96 kr. bevétel, és
4082 « 18 « kiadás után
541 frt 78 kr. készpénz-maradványnyal

rendelkezett. A készpénzt, a f. évi jan. 1-étől a számvizsgálat napjáig történt bevételek és kiadások hozzáadásával, illetőleg levonásával, megolvasván, hiány nélkül meglevőnek találtuk.

A társaság vagyoni állapota 1890 decz. 31-én a következő volt :

Papirjáradékban	7700 frt	— kr.
Egy jelz. hitelbank nyer. kötv.	100 «	— «
Alapító-levelekben	3300 «	— «
Rendesen kamatozó igéretekben	700 «	— «
Készpénzben	541 «	78 «
Összesen	12,341 frt	78 kr.

Ezen vagyon-kimutatás helyességéről az 1889. évi vagyoni állás és az 1890. év folyamán tőkésített összeg egybevetése, s a pénztárnok úrnál tényleg őrizet alatt lévő értékpapirok és alapító-levelek szemmel-látása és számbavétele útján meggyőződést szereztünk.

Ezek után a Nemzetségi Zsebkönyv számláját vévén szabályszerű vizsgálat alá, azt is hibátlannak és szabatosnak találtuk ; a Nemz. Zsebkönyv számlája a számvizsgálat napján, ú. m. 1891. évi ápr. 15-én lezárva, 1890. évi ápr. 24-étől 1891. évi ápr. 15-ig

373 frt 08 kr. bevételt,
350 « — « kiadást,
és így 23 frt 08 kr. készpénz-maradványt

tüntet föl, mely maradvány megolvastatván, hiánytalannak találtatott. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a vállalat még ki nem egyenlített tartozásai ez idő szerint 806 frt 86 krt tevén az alap 783 frt 78 kr.-ral passiv állásban van.

Az ekként megejtett számvizsgálat alapján indítványozzuk, hogy Czanyuga József pénztárnok úrnak a szokásos felmentvény az 1890. évre, illetőleg a Nemz. Zsebkönyv számlájára nézve f. évi ápr. 15-ig megadassék. Egyúttal bátorkodunk következő javaslatainkat a t. választmány elé terjeszteni.

1. A pénztárnok úr által ezen számvizsgálati jelentésünkkel egyidejűleg előterjesztendő tagdíj-hátrálékok kimutatására nézve javasoljuk, hogy a hátrálékos tagok 1889. év végéig fennálló tartozásaik befizetésére az elnökség által a választmány nevében szólíttassanak fel.

2. A társaság tulajdonát képező 1537. sor 37. sz. 1 drb 100 frt névértékű 4% magyar jelz. hitelbanki nyeremény kölcsön-kötvényre nézve pedig, minthogy az osztr.-m. nemzeti bank, melynél a társaság vagyona kezelési letétűl elhelyeztetni fog, a különböző nemű értékpapirokat külön-külön letéti jegy mellett kezeli, a mi egy darab értékpapirnál alig lenne ajánlható s minthogy a bank a nyereménykötvények sorsolásának nyilvántartására nem vállalkozik, javasoljuk, hogy ezen 1 drb értékpapir jövőre is házilag kezeltessék.

Végül legyen szabad a titkár úr által mai napon velünk közölt 1891. évi költségvetési tervezetet, mely 4035 frt és 78 kr. bevétellel szemben 3676 frt kiadást s e szerint 359 frt és 78 kr. várható maradványt irányoz elő, a t. választmánynak elfogadásra ajánlanunk.

Budapesten, 1891. ápr. 15-én.

A t. választmánynak alázatos szolgái

Csontosi János s. k. számvizsgáló. *Szinnyei József* s. k. számvizsgáló.

Nagy Gyula s. k. szám. b. tag

A felolvasott jelentéshez mellékelt pénztári kimutatás szerint, a pénztár állapota 1890 decz. 31-én a következő volt :

Bevétel.

Pénztári maradvány 1889. évről	873 frt	09 kr.
Értékpapirok kamatai	384 «	— «
Alapítványok befizetése	300 «	— «
Alapítványok kamatai	175 «	— «
Pártoló tagdíjak	1800 «	— «
Évdíjak	1048 «	37 «
A Turul eladásából	43 «	50 «
Összes bevétel	4623 frt	96 kr.

Kiadás.

Személyzeti és irodai költségek		688 frt	60 kr.
A Turul költségei :			
Nyomda	1496 frt 74 kr.		
Metszetek, rajzok	435 « 80 «		
Expediálás	57 « 52 «		
Irói tiszteletdíjak, szerkesztés	800 « 70 «		
Együtt		2790 frt	76 kr.
Tőkésítés		302 «	82 «
A Nemz. Zsebkönyvre fordítva		300 «	— «
Összes kiadás		4082 frt	18 kr.
Pénztári maradék		541 frt	78 kr.

Az alaptőkéről és a Nemz. Zsebkönyv alapjáról szóló kimutatás a fönt közölt jelentésben foglaltatik.

A közölt pénztárvizsgálati jelentés egész terjedelmében tudomásúl vétetett és annak alapján Czanyuga József pénztárnoknak a felmentés a társulati pénztári számadásokat illetőleg az 1890. évre, a Nemz. Zsebkönyv számadásaira nézve pedig 1891 április 15-ig megadatott.

A számadás-vizsgáló bizottság indítványára elhatároztatott, hogy a tagdíjukkal az 1889. év végéig hátrálékban lévő tagok, összesen 1560 frtot kitevő tartozásaik befizetésére az elnökség által a választmány nevében fel fognak szólíttatni. A bizottság másik indítványa, hogy a társaság tulajdonában lévő 1 db jelzálog hitelbanki nyeremény-kölcsönkötvény ezentúl is házilag kezeltessék, el nem fogadtatván, Dr. *Szendrei János* vál. tag indítványára elhatároztatott, hogy ez a többi értékpapirral egyetemben szintén az osztrák-magyar bank budapesti főintézeténél helyeztessék el kezelési letétbe.

A titkár előterjeszti a pénztárnok jelentését a pénztár forgalmáról 1891 jan. 1-étől ápr. 15-ig, mely szerint volt:

Bevétel	1055 frt 53 kr.
Kiadás	802 « 46 «
Készpénz	253 frt 07 kr.

Jelenti egyúttal, hogy az alaptőke állagában a fönt közölt kimutatás óta változás nem történt. E jelentések tudomásúl vétettek.

A titkár előterjesztése és a számadás-vizsgáló bizottság pártoló ajánlata alapján a társaság f. évi költségvetése a következőkép állapíttatott meg:

Bevétel az 1891. évben.

1. Pénztári maradvány 1890. évről	541 frt 78 kr.
2. A társaság tulajdonát képező 7700 frtnyi papirjáradék kölcsön-kötvény 5% kamatja	385 « — «
3. A társaság tulajdonát képező 1537. sor 37. sz. 4% magyar jelz. hitelbanki nyer. kölcs. kötvény kamatja	4 « — «
4. Alapítványok (4000 frtnyi, és pedig 3300 frt kötelezvényekben, 700 frt azok nélkül) kamatja	200 « — «
5. 183 tag pártoló tagdíja	1830 « — «
6. 210 tag évdíja	1050 « — «
7. A Turul egyes füzeteinek eladásából várható	25 « — «
Összesen	4035 frt 78 kr.

Kiadás az 1891. évben.

1. A Nemzetségi Zsebkönyv lapjához csatolandó a nyomdai számla törlesztésére	200 « — «
2. Személyi járandóságok (titkár, pénztárnok)	500 « — «
3. Írói tiszteletdíjak és szerkesztés	696 « — «
4. Nyomdai költség:	
a) Turul és hivatalos nyomtatványok nyomtatása 1200 frt	
b) A Társulati Névkönyv nyomtatása 200 «	1400 « — «
5. Színnyomatok készítése	400 « — «
6. Metszetek, rajzok, zinkographiák	200 « — «
7. Expeditio költségei (utánvétellel való szétküldés)	80 « — «
8. Irodai átalány a titkárnak	40 « — «
9. Társulati szolga dijazása	60 « — «
10. Pénzbeszedési díjak, újévi ajándékok, postabérek pénzküldemények után, másolások stb.	100 « — «
Összesen	3676 frt — kr.
Előirányzott maradvány	359 frt 78 kr.

Elnök indítványára a titkár felhatalmaztatott, hogy a hátrálékos tagdíjaknak postai utánvétellel leendő behajtása helyett, ha ez czélszerűbbnek és jutányosabbnak mutatkoznék, a postai megbizások által leendő behajtást alkalmazza.

Olvastatott ezután a Nemzetségi Zsebkönyv folytatása tárgyában javaslattételre küldött bizottság jelentése, mely 1891 márcz. 4-iki üléséből azon véleményének ád kifejezést, hogy a nevezett bizottság «a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv vállalatának folytatását, illetőleg erre az előmunkálatok megkezdését kivánatosnak tartja, és a maga részéről indítványozza, hogy ez előmunkálatok a vállalatnak a magyar nemesi családokat felölelő részére terjeszkedjenek ki. Az előmunkálatok természetének, a tervezetnek és az eljárás módjának megállapítására nézve pedig kéri a társulat ig. választmányát, hogy az Alapszabályok 35. §. és illetőleg az Ügyrend 4. §. értelmében egy szerkesztő bizottságot kiküldeni méltóztassék». A választmány e javaslatot elfogadván, a szerkesztő bizottságot Br. Radvánszky Béla elnöklete alatt Nagy Imre másodelnökből, Komáromy András, Majláth Béla, Szent-Iványi Zoltán, Szinnyei József vál. tagokból és Fejérpataky László titkárból alakítja meg.

Ezután rövid zárt ülés következett, melynek tárgyát a pénztárnok által összeállított hátrálékok kimu-

tatása és a Nemz. Zsebkönyv tartozásainak ügye képezte.

A jegyzőkönyv hitelesítésére Majláth Béla és Csontosi János vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Gr. Andrássy Manó.

(1822—1891.)

Igazgató-választmányunk sora egy nagyérdemű, a közéletben, a politikai pályán és a tudomány- és művészet-pártolás terén előkelő szerepet vitt férfiúval fogyott meg. Gróf Andrássy Manó f. évi április 23-án Görzben elhúnyt.

Nem folyóiratunknak czélja méltányolni az elköltözöttnek mozgalmas politikai életét, vázolni a szerepet, melyet közéletünk számos nyilvánulásában vitt. Méltó viselője volt a nagy, történelmi családnévnek; és számos új alkotás, kivált a közgazdaság terén, fűződik emlékéhez. A tudománynak lelkes barátja, sőt korábbi éveiben hivatott munkása volt. A művészetnek bőkezű pártfogója, ki palotáit festmények, régi fegyverek és egyéb műbecsű emlékek muzeumaivá alakította át. Keleti utazásának leirását «Utazás Kelet-Indiákon» czímmel 1853-ban megjelent díszes kiállítású művében tette közzé; e munkája és egyéb — politikai és közgazdasági czikkein kívül — leginkább az archæologia köréből merített dolgozatai 1858 decz. 11. megnyitották előtte az Akadémia sorompóit, mely őt levelező tagjai közé iktatta. Itt eleintén tevékeny részt vett az Akadémia munkásságában, mit az Arch. Közlemények II. kötetében (1861-ben) közzétett «Kiadatlan érmek és pecsétgyűrűk saját gyűjteményéből» czímű érdekes dolgozata eléggé bizonyít. Később munkás és tevékeny szelleme egyéb terek művelésére vezette őt, de azért a tudománynak mindvégig lelkes barátja maradt, s még újabb időkben is gyakran vett részt az Akadémia tanácskozásaiban.

Társulatunknak kezdettől fogva örökös alapító, később ig.-választmányi tagja volt, s habár társulatunk működésében nagymérvű elfoglaltságánál fogva tényleges részt nem is vehetett, mindvégig rokonszenvvel és nagy érdeklődéssel viseltetett az általunk művelt tudományok iránt; úgy, hogy társulatunk benne egyik legbőkezűbb pártfogóját, őszinte barátját gyászolhatja.

Áldás emlékére!

Az Igali-család czímeres-levele 1539-ből. A mohácsi vész utáni időszakból, az ellenkirályok uralkodásából aránylag kevés számban maradtak fenn napjainkig nemesi levelek. János király armálisai a ritkább oklevelek közé tartoznak, s nem kevésbbé ritkák az I. Ferdinánd uralkodásának első tizenöt évéből származó czímeres-levelek. Egy ily ritka példányt őriz *Szatmár-Németi* sz. kir. város törvényhatóságának levéltára: Igali Ferencz deák (Franciscus literatus de Igal) czímeres-levelét, melyet 1539 jan. 13-án Bécsben nyert I. Ferdinánd királytól.

Igali Ferenczet és testvérét Bálintot Thurzó Elek királyi helytartó közbenjárására emelte I. Ferdinánd a magyar nemesek sorába; az oklevél alján olvasható egykorú feljegyzés szerint a czímerszerző Ferencz deák a helytartó szolgálatában állott.

Az oklevélből közlöm a czímer leirására vonatkozó részt: «Scutum.. rubei coloris, cuius pars inferior herbida gemina iugo surgentem atque ad supremam partem scuti ceruleam erectum scopulum habet, nativas rupes manu edocta pictoris expressas continentem; inter utramque vero rupem animal rupicapra pedibus erecta stat, ut se inter multa discrimina vite et temporum non solum vixisse, sed et virtute ipsa duce ad ardua quoque et etiam ad id, quod nunc virtutum tuarum commendatione inducti largimur, pervenisse

constaret manifeste. Scuto galea militaris est imposita ; totam deinde clipei exteriorem marginem varia florum foliorumque simulacra huc atque illuc inflexa ambiunt et circumquaque exornant» *stb.* A czímer tehát vörös mezőben, mely fönt kékbe megy át, zöld talajból emelkedő kettős szirt között ágaskodó, jobbra fordult kőszáli zergét ábrázol és a czímerszerző sok élet-viszontagságát kívánja jelképezni, melyeken erényeivel győzedelmeskedve, a királyi kitüntetés magaslatáig eljutott. A czímerpajzs felé a szöveg sisakot helyez, melynek foszlányai gyanánt virágok és levelek körítik a czímerpajzsot.

A czímer ez utóbbi alkatrészei azonban az armális elején levő festett czímerképen hiányoznak ; s a czímerkép, aranynyal szegélyezett és finom virágornamentikával diszített kék keretbe helyezve, nemcsak czímerpajzsának különös alakjánál, hanem fentebb említett hiányainál fogva is — mint heraldikailag hiányos czímer — a mohácsi vészt követő ama kornak jellegzetes termékei közé sorozható, melyben a magyar királyi udvarban az igazi magyar heraldikai felfogás még nem adta át helyét végleg a német birodalmi heraldikai stilusnak, de már jóformán utolsó éveit élte.

Az oklevél, hártyán, függő pecsétje hijával az említett törvényhatósági levéltárban *Act. dipl. nr. 10.* jelzés alatt a városi cimeliumok szekrényében őriztetik ; másolatát a Magyar Nemzeti Múzeum levéltára is bírja. D.

SZAKIRODALOM.

A Bazini és Szentgyörgyi grófok leszármazását és történetét tárgyalja Dr. *Wertner Mór* tagtársunk legújabb genealogiai tanulmánya : *Die Grafen von St. Georgen und Bösing*, mely a bécsi cs. kir. heraldikai társaság *Adler* czímű folyóiratának különnyomataként, mint a társaság kiadványa látott napvilágot. A hatalmas főúri család, mely Magyarország középkori történetében oly nagy szerepet játszott és egyidejűleg az osztrák főnemesség sorában is előkelő helyet foglalt el, mostanig nélkülözte hivatott történetíróját. *Wertner Mór* munkája, eltekintve Wisgrill és Bergmann első kísérleteitől s a Nagy Iván nagy munkájában található rövid családtörténeti vázlattól, az első nagyobb munka, mely beható levéltári kutatások alapján s a hozzáférhető okleveles anyagkészlet felhasználása mellett foglalkozik e nevezetes család történetével. *Wertner* adatait az újabb oklevél publicatiókon kívül főleg a gazdag pozsonyi városi levéltárból s egyes kisebb levéltárak és gyűjtemények kiadatlan okleveleiből merítette, de maga megvallja, hogy ezek mellett a bécsi udvari levéltár, a magyar országos levéltár, a pozsonyi, győri, nyitrai stb. káptalanok s egyes családok levéltárai nagy mennyiségű levéltári anyagot tartalmaznak e család történetére vonatkozólag, a miket azonban a szerző helyhezkötött foglalkozása miatt, csak igen kevés mértékben vehetett igénybe. Az e körülményből eredő hiányok — főleg a XV. század utolsó részének és a XVI. századbeli családtörténetnek folyamán — észre is vehetők ; az előző korszakokban azonban bőven pótolják azokat a nyomtatásban megjelent okmánytárak nagyszámú adatai.

A család eredetére vonatkozólag *Wertner* sem tudja több eredményét felmutatni kutatásainak, mint a mit eddig ismertünk, hogy t. i. a Bazini és Szentgyörgyi grófok családja kétségtelenül a *Hunt-Pázmán* nemzetségből sarjadzott ki. Első ismert ősük Tamás, kinek Imre király alatt 1196—1204. viselt dolgairól s azok megjutalmazásáról II. Endre 1231-iki oklevele nyújtja a legelső tudósítást. Érdekes, hogy a magyar és osztrák határ ez elsőrendű birtokos főúri családjának első szerzeményeül a Szatmár vármegyében, Nagybánya mellett fekvő kékesi és fentősi erdőségeket ismerjük, melyeket Tamás ispán a XIII. század első éveiben nyert adományúl Imre királytól. A családi nevet kölcsönző birtokokra : Bazinra 1208-ban nyer Tamás királyi adományt, Szent-Györgyre pedig egy évvel később fia I. Sebes. Tamás másik fia Sándor 1216—1217-ben II. Endre főpohárnokmestere volt ; utódai már a második nemzedékben kihaltak. A Bazini és Szentgyörgyi grófok későbbi virágzó nemzetsége I. Sebestől származik le. Sebes ivadékai a harmadik nemzedékben két ágra oszoltak. II. Ábrahámnak, I. Sebes unokájának (1283—1306.) két fia közül I. Péter (1308—1365.) a *Szentgyörgyi*, II. Sebes (1304—1345.) a *Bazini* ágon folytatta tovább a család leszármazását.

A *Szentgyörgyiek* ága a XIV. században virágzott ; legnevezetesebb alakjai voltak Tamás (1375—1399.) újvári várnagy, később királyi kincstartó, Dalmáczia és Horvátország bánja, majd 1385-től országbiró, kinek életfolyásához a Nagy Imre által szerkesztett Soproni Okmánytár szolgáltat érdekes adatokat ; továbbá e Tamás testvérének Péternek (1392—1407.) leánya Cziczelle, Rozgonyi Istvánné, a galambóczi hősnő. A család Tamás unokáiban és Péter fiaiban majdnem egyidőben, a XV. század második és harmadik évtizedében halt ki.

A *Bazini ágnak*, II. Sebes utódainak, elágazásánál *Wertner*nek egy nagy genealogiai tévedés helyreigazítására nyílik alkalma. II. Sebes unokájának, I. Miklósnak (1335—1384.) két fia volt : II. Miklós (1384—1434.) és I. György (1384—1426.). II. Miklósnak két fia közül III. Pál örökösök nélkül halt meg ;

II. Györgynek (1410—1457.) első feleségétől, Eckartsaui Ágnestől született III. János, a ki 1462-ben az erdélyi vajdai tisztet viselte, és Zsigmond, 1456-ban királyi főpohárnokmester, majd szlavóniai bán és III. Frigyes császár hadvezére a görzi gróf ellen a Cillyek öröksége miatt viselt háborúban. I. Györgynek, a ki 1409-ben pozsonyi főispán volt, fiai voltak Péter és III. György 1438—39-ben koronaőr, kik közül az első a bazini ágat folytatta, míg az utóbbi a kihalt idősebb szentgyörgyi ág örökébe lépve, fiaiban, Péter erdélyi vajda és országbíróban, I. Kristófban és IV. Györgyben az *ifjabb Szentgyörgyi ágazat*-nak lett folytatója.

A régebbi genealogusok tévedése itt abban állott, hogy I. Miklósnak csak egy fiát, I. György pozsonyi főispánt ismerték, s mit sem tudva a másik fiuról II. Miklósról, ennek fiát, II. Györgyöt, egynek vették a fentebbi György fiával, III. György koronaőrrel. Következésképp III. György fiai közé írták II. György két fiát Jánost és Zsigmondot is. Holott ez utóbbiak egész más helyet igényelnek a leszármazási táblázatban és mint II. Miklós ivadékai, az *idősebb bazini ágat* képviselik a pozsonyi főispán két fia által alapított *ifjabb bazini* és *ifjabb szentgyörgyi ágazatok*-kal szemben.

A három ág közül legtovább virágzott az *ifjabb Bazini grófok* ágazata; a másik kettő a XVI. század elején kihalt. Bazini Péter gróf ivadékai közül az egyik dédunoka, Farkas, II. Lajos főudvarmestere volt. Itt egy újabb tévedést találunk helyreigazítva, a mennyiben ennek a Farkasnak fiául vindikálja a szerző Miksa osztrák főherczeg főpohárnokmesterét, II. Kristófot, a kit az eddigi adatok tévesen Farkas testvérétől, V. Györgytől származtattak. Ez a Kristóf volt családjának utolsó férfisarja; 1543-ban örökösök nélkül halván meg, benne kihalt a Bazini és Szentgyörgyi grófok ősi nemzetsége.

A család e leszármazását első ősétől kihaltáig nagy figyelemmel állítja össze a munkához csatolt genealogiai táblázat, mely fentebb ismertetett, s okleveles adatokra támaszkodó két fontos helyreigazítása mellett számos eddig ismeretlen férfi és női családtag beillesztése, főleg pedig az évszámbeli adatok kiegészítése és a házassági összeköttetések tisztába hozatala által mulja felül az eddig ismert családfát. A házassági allianceokat külön névsorban is összeállítja, valamint kimerítő jegyzékét adja a család által úgy Magyarországban, mint az osztrák tartományokban birt jószágoknak a reájuk vonatkozó okleveles adatokkal együtt.

Külön fejezet emlékezik meg a család pecséteiről és czímeréről, közölve II. Ábrahám 1302-iki, Szentgyörgyi Péter 1407-iki és Zsigmond 1466-iki pecséteinek rajzát. (Az elsőt már a Csánki-féle jegyzékből ismerjük.) A család czímere tudvalevőleg aranynyal és vörössel harántos osztásban színezett hatágú csillag, változó: kék, majd vörös-arany, majd egész arany mezőben, sisakdíszül ugyanezen csillaggal, melyhez később III. Frigyes ismeretes adományából a császári korona és Péter erdélyi vajda s országbíró pecsétein koronás egyfejű sas járul.

A munka e részénél azonban szembetünő hiányokat kell konstatálnunk. A családi czímer fejlődési története hézagosan van előadva, s a császár czímeradományával szemben, mely középkori heraldikánk legérdekesebb adatai közé sorozható, a szerző megelégszik azzal, hogy a gróf Teleki József által már közzétett oklevélből kiírja a czímerleírás szavait, a nélkül hogy az eredeti oklevéllel igyekezett volna közelebbről megismerkedni. Ha így jár el, tudomást szerezhetett volna magának arról az eddig nem ismert tényről, hogy az országos levéltár, a hol e czímereslevél őriztetik, Frigyes császárnak egy másik czímereslevelét is őrzi, ugyane napról: 1459 június 19-éről keltezve; az egyikben mint magyar király, a másikban mint római császár tünteti ki a családot az új czímeradománynyal és az ahhoz csatolt kiváltságokkal. Mindkét oklevelen megvan a bővített czímer pompás kivitelű színes képe; a második, eddig ismeretlen példányon a kanna-rend mellett a sárkányrendhez nagyon hasonló jelvény kiséretében.

Meg kellett e mulasztást említenünk, hogy ha esetleg e munka magyar átdolgozására kerül a sor (mint történt már Wertner több művénél), azt ki lehessen pótolni; s reméljük, hogy ez esetben művének többi adatait is igyekezni fog az országos levéltár gazdag oklevélgyűjteménye segítségével kiegészíteni.

Wertner új könyve Dr. *Ortvay Tivadar*-nak, a M. Tud. Akadémia lev. tagjának van ajánlva s egyéb mellékletei és pecsétrajzai mellett egy színnyomatú czímerképet is találunk benne, mely I. György gróf czímerét ábrázolja a bécsi udvari levéltár *Sancti Christophori am Arlperg Bruederschafft-Buech* czímű kéziratából, s gondos kivitelével nagyban hozzájárul a munka díszének emeléséhez. Gy.

Torda őscsaládairól jelent meg — rövid idő alatt két kiadásban — egy 128 lapra terjedő dolgozat kövendi *Weress Sándortól*, a ki egyike Torda város kebeles polgárainak s így kis művében a fiúi kegyelet adóját rója le szülővárosa iránt. Erdélynek a fejedelmek korában három nemes városa volt: Torda, Deés és Zilah, melyeknek polgárai a vármegye kötelékében a többi birtokos nemesekéhez hasonló kiváltságokat élveztek. Torda polgárainak ez a kiváltságos helyzete Bethlen Gábor 1619. szeptember 25-én Gyula-Fejérváron kelt kiváltságlevelén alapszik,

melyben a Básta-féle zavarok alatt kipusztult tordai polgárok helyére 333 palotás vitézét telepítette Új-Tordára, s őket utódaikkal együtt minden teherviseléstől felmentve, nemesi rangra emeli, nemességük jeléül czímert is adván nekik. Ugyanily kiváltságokkal telepíté le 1668. január 25-én Apafi Mihály a nagyváradi várőrség maradványát, kiterjesztve egyúttal a nemesi kiváltságot a Torda városát alkotó másik két község lakosaira: az ótordai polgárokra és Egyházasfalva lakóira. Ekkép a kiváltságosaknak egy különös osztálya alakult Tordán, az ingremiatus bekebelezett családok, melyek tagjai a testületi nemesség látszólagos jellege alatt, valóságban azonban személyesen gyakorolták nemesi jogaikat. Ezek a deési és zilahi nemesektől annyiban különböztek, hogy nem képeztek zárt testületet; a ki Tordán birtokot szerzett, bizonyos illeték lefizetése után részesévé lett a nemesi kiváltságnak is. Csak a XVIII. század folyamán állott be az a változás, hogy az egyházashelyiek elmulasztván 1668 óta létszámuk s leszármazásuk nyilvántartását, kiváltságuk testületi nemesség előjogává lett redukálva; a többi tordai polgárok azonban személyenként megmaradtak a nemesi előjogok gyakorlatában.

Weress Sándor ez ingremiatus családok keletkezésének s jogaik fejlődésének adatait röviden összefoglalva, közli a Bethlen Gábor és Apafi kiváltságleveleinek magyar fordítását, és az 1679-től 1808-ig megejtett határosztályok jegyzőkönyveit. Ezekből s az ótordai nemesek 1641-iki összeírásából, valamint a későbbi bekebelesítésekre vonatkozó feljegyzésekből, összeállítja a tordai birtokos-családok jegyzékét, melyből az tünik ki, hogy a mai ingremiatusoknak igen csekély száma származik Bethlen és Apafi településitől, hanem későbbi birtokszerzés alapján lett az ingremiatusi jogok részesévé. E családok közül sokan már előbb armalista nemesek voltak, a mi eseténként híven meg van említve a nemességszerzés dátumával s néha a czímer leírásával együtt. Jegyzékük ennélfogva az 1641-iki összeírás mellett a magyar, illetőleg erdélyi armálista-nemesség névsorát sok új adattal gyarapítja. Ezek egyike, a pávai *Vajnai* család, czímerét (piros mezőben két lovas vitéz által vezetett pánczélos sereg) 1420-ból Zsigmond királytól származtatja, kinek uralkodása alatt a család ősei András és Gergely 1414-ben a hegyi útakon állítólag 300 tatárnak útját állották. A többi család jobbára az erdélyi fejedelmektől kapja czímereslevelét. Az ezekre vonatkozó feljegyzések teszik reánk nézve használhatóvá a munkát, mely egyébként úgy történeti adatainak hitelessége, mint előadása és egész formája tekintetéből alig haladja meg a jóakaratú kisérlet színvonalát.

A Palásthyak. Az ily czím alatt, a család egyik érdemes tagja, *Palásthy Pál* sareptai fölsz. püspök és esztergomi kanonok által kiadott családtani terjedelmes műnek megjelent második kötete XV. és 646 lapon 780 oklevélnek adja részben teljes szövegét, részben kivonatát. Az oklevelek az 1528—1676. éveket ölelik föl. Az okleveleket némi felvilágosító rövid fejezetek vezetik be, melyek Tájékozás, Birtokhanyatlás Nyitrán, Birtokemelkedés Hontban, Királyi adományozások, Török fogságban, A kitünők — czímek alatt általános tájékozást iparkodnak nyújtani a kötet tartalmáról. Hozzá tizenkét genealogikus tábla járul, melyek a család egyes ágairól, a XV. századtól kezdve, valamint a rokon családok leszármazásáról nyújtanak felvilágosítást. A mű első kötetének részletes ismertetésekor, folyóiratunk múlt évi folyamában közöltük a mű beosztását és felhívtuk a figyelmet egyes genealogiai tévedéseire; e kötetben, örömmel constatáljuk, tévedésekre alig akadunk. A szerző megmarad a család történetére vonatkozó oklevelek szövegénél, melyekkel művelődés- és helytörténeti szempontokból igen becses anyagot tett hozzáférhetővé. Anyagát elsősorban a Palásthy-Nedeczky cs. levéltárából (mely újabban az esztergomi káptalan orsz. levéltárában helyeztetett el) meríti, de e mellett iparkodott egyéb levéltáraknak a Palásthyakra vonatkozó anyagát is felkutatni; így gyakran találjuk idézve a jászói, esztergomi, nyitramegyei stb. levéltárakat. Elősegíti az áttekintést, hogy egyes oklevelek genealogikus adatait rövid családfákon összeállítja. Az elismerésre méltó szorgalommal és áldozatkészséggel összeállított gyűjteményt kivált Hont- és Nyitramegyék monographusa haszonnal forgathatja; a szorosan családtörténelmi érdekű anyagon kívül kivált birtokviszonyokra, a török uralom korára, Bocskay-Bethlen Gábor mozgalmaira nem egy érdekes adatot talál benne. Máskülönben a család tagjai a mondott századokban előkelő állásokat be nem töltvén, döntő szerepet nem vivén: a közölt oklevelek a XVI—XVII. századi középbirtokú nemesi családok életét tárják elénk, melyeknek kiválóbb tagjai legfölebb alispánságig vitték föl, míg magán életüket birtokaikkal való foglalkozás, pörlekedés, és a török ellen való hadakozás közt osztották meg; a családnak nem egy tagja török fogságban végezte életét. A díszesen kiállított tartalmas kötetet részletes személy- és helynév mutató zárja be, mely a gyűjtemény használatát nagyban előmozdítja.

A Siebmacher-féle magyar czímereskönyv megjelent 23-ik füzetével a nagy vállalat mindinkább közeledik befejezése felé; az érdekes füzet a *Sajnovics-Simay* családokról szóló részt öleli fel. A vállalat nagy méretéről fogalmat adhat az, hogy az eddig megjelent

huszonhárom füzet 414 táblán megfelelő magyarázó szöveg kiséretében 4900 czímernél többet tett közzé. A jelen füzet is sok érdekes heraldikus és genealogikus anyagot ismertet meg. Így a nemzetségi czímerek változásait és átalakulásait figyelemmel kiséri a Divéknemből eredő *Sámbokréthy*, a Guthkeled-nemből származó butkai *Sándor*, s az Aba-nembeli lapispataki *Segnyei* családoknál, mely utóbbinál kellőkép kiemeli az 1606-iki Bocskay-féle czímernek, melyet a család egyik legkiválóbb tagja, Miklós nyert a fejedelemtől, a heraldika egész természetével ellenkező és annak ellenmondó voltát, mely czímerkép teljesen lehetetlené teszi a pontos blasonálást. Előkelőbb családok heraldikai és genealogiai méltatása nagyobb helyet tölt meg s a családok történetének főbb dátumaival ismertet meg; ily részletes például az alapi *Salamon*, *Sahlhausen*, szlavnicziai *Sándor*, *Schmiedegg*, *Schönborn*, *Sennyey*, *Serédy*, *Sermage*, *Sigray* stb. családokról szóló rész; kivált az indigena családokról szól bőven, pl. a *Seethal* családról; ezeknél természetesen a nagyobb mértékben rendelkezésre álló segédkönyvek ezt lehetővé teszik. — Mohácsi vész előtti czímereslevelekről többször találunk említést a füzetben. A legrégibb ezek közt a *Semsey* családé, melyet Zsigmond királytól 1401-ben nyert. E czímer szövegét ismerjük már régen Fejér kiadásából; a czímer a szöveg leírása után van szerkesztve. Valóban érdekes volna constatálni, ki van-e feste az oklevél eredetijén az adományozott czímer, mely esetben ez volna a legelső festett armális; vagy pedig az oklevél Zsigmond király legrégibb czímereslevelléhez, az 1398-iki Csentevölgyi-féléhez hasonlóan a czímert csak a szövegben írja le. — A *Sey* családnak czímerét állítólag Zsigmond király adományozta 1418-ban; az oklevél a vasmegyei 1738-iki nemesi összeírás alkalmával felmutattatott; azóta holléte ismeretlen. A *Sibrik* család 1471-ben, a *Sánkfalviak* 1489-ben nyertek Mátyás királytól czimert; az előbbi néhai Paur Iván hagyatékából Sopronmegye levéltárába került, míg az utóbbit az orsz. levéltár őrzi. — Állítólag Zsigmond királytól, de mindenesetre a XV. századból való az ákosházi *Sárkány* család czímere, melynek eredetije valamely családi levéltárban lappang. — II. Ulászló korát a butkai *Sándor* család 1496. évi czímere képviseli, mely a rokon Buthkai, Keszeg stb. családokkal együtt nyerte czímerét; valamint a brassói *Schirmer* családé 1507. évből; az előbbi az orsz. levéltárban, az utóbbi az Erdélyi Muz. Egylet gyűjteményében van. II. Lajostól való a *Serényiek* 1518. évi czímere, melynek hollétéről a füzet nem ád felvilágosítást. Végül megemlítjük, hogy Szapolyai János királyt, kinek czímeradományai a ritkábbak közé tartoznak — szintén egy czímer képviseli, *Serpilius* előbb *Quendel* családé, melyet Quendel János, fia hadi érdemeiért nyert 1530 máj. 4-én.

Hervoja missaléja. A Magyar Tud. Akadémiának 1889. évben Konstantinápolyba könyvtári kutatások czéljából küldött bizottsága az Eski serail könyvtárában egy nagyérdekű, glagol betűkkel írott szláv kéziratot talált, mely bővebb megvizsgálás után a történelmünkben nagy szerepet vitt Hervoja spalatoi herczeg missaléjának bizonyúlt. Ez a codex a sultán által tudományos felhasználásra készségesen átengedtetvén, azt most a cs. és kir. közös pénzügyministerium, mint a megszállott tartományok kormánya, rendkívül díszes kiadványban a tudományos világgal megismertette. A kevés példányban készült munka a XV. század elejéről való történeti emléket három szempontból ismerteti; mindhárom oldalnak latin nyelven írott méltatása oly szakférfiak tollából való, kik tudományuknak elsőrangú zászlóvivői: a nyelvészeti részt a bécsi egyetem hírneves szláv-philologusa *Jagić*, a művészettörténelmit a bécsi egyetem jeles tanára *Wickhoff* írta, míg a minket leginkább érdeklő történelmi és heraldikai rész szerzője, a dél-szlávok és kivált a megszállott tartományok történetének kitünő ismerője, *Thallóczy Lajos*, cs. k. kormánytanácsos és társulatunk vál. tagja. A «Missale Glagoliticum Hervoiæ ducis Spalatensis» czímet viselő és díszes kiállításában párját ritkító kiadvány magyarázó szövegének középső része Hervoja viselt dolgaival ismertet meg és behatóan tárgyalja annak lovas képét és czímerét, melyeket a szláv codex a heraldikára nézve megbecsülhetetlen értékű két képben őrzött meg. Főleg e két kép nagy érdeke okozza, hogy e kiadványról e helyen megemlékezünk. Az egyik Spalato herczegét lovon ábrázolja, baljában czímeres pajzsa, jobbjában fehér-zászlós öklelő dárda, fején vörös-fehér turbánszerű tekercs, elől három fehér tollal. A másik a herczeg czímerét «Arma domini Cheruoe ducis Spaleti» felirattal: fehér pajzs fejében két vörös keskeny-pólya, alatta könyökvassal és vaskeztyűvel ellátott vörös mezű, oszlopszerű kar vágásra vas pallost tart, balról ágaskodó, kétfarkú vörös oroszlány által kísérve; sisakdísz vörös-fehér tekercsből kiemelkedve a pajzsbeli kar; a takaró vörös, arany szegélylyel, szabályos közönként levélszerűleg kicsipkézett visszahajló zöldes (?) szélekkel. A czímer ábrázolása, mely szent István koronája egyik tartományának, Bosnia czímerének meghatározására biztos támpontot nyújt, felfogás, stilus tekintetében oly érdekes, hogy iparkodni fogunk azt olvasóinkkal rajzban is megismertetni. E két képet és vele együtt sok mást a kiadvány színes hasonmásban közöl; e reproductio oly remek, oly utolérhetetlen tökélyű, hogy párjára alig akadunk. A párisi híres színnyomatok tökélyét elérte, sőt mondhatni fölülmulta a bécsi Angerer-czég munkája; magunk előtt látjuk a hártya színét, foltjait, szemcséit, hajlását, az eredeti festmény színeinek elkopását, kitörését, akár az eredeti feküdnék előttünk. Egymás mellé téve a kettőt, látás után nem, csak tapintás által győződnénk meg arról, melyik az eredeti, melyik a másolat. A mit a kiadvány nyújt, az valósággal a reprodukálás ideálja. A mint a mű nagynevű írói lekötelezték a tudományos világot azzal, hogy a nagybecsű emléket értékéhez méltó módon ismertették meg a tudományos körökkel: ép oly elismerést érdemel az a kormány, mely szívén hordva, nemcsak szóval, hanem valóságban a gondjára bízott tartományok kulturális érdekeit és tudományos reputatióját, megadta a módot, hogy azok multjának egyik legkiválóbb emléke, úgy belső tartalom, mint külső kiállítás tekintetéből ily remek méltatásban láthasson napvilágot.

LÁSZLÓ ERDÉLYI VAJDA ÉS A KEÁN NEMZETSÉGE.

(Szives válaszul *Wertner* Mór dr. és *Puky* Andor uraknak.)

A «Turul» 1889. évi folyama 137. lapján azon állítást koczkáztattam, hogy a híres László vajda, ki a XIV. század elején Ottó fejéről — Altorjai báró Apor Péter szavaival élve — a koronát lecsapta, a Keán nemzetségből származott.

Jó szemre indultam, és nem hittem, hogy ároknak megyek.

Állításomat az Aba nemzetségbeli Lipóczi és Nekcsei Demeter tárnokmester azon levelére alapítottam, melyben anyja után reá szállott baranyamegyei birtokairól rendelkezik. Anyja, kit a Keán nemzetségbeli Gyula bán leányának tartok, ezen birtokokat testvérétől, László erdélyi vajdától kapta leánynegyedi illetménye fejében; melyet Pál pécsi püspök (1279—1302) ítélt oda neki.

A föntebbi alap-tételekből (alakilag legalább) helyesen vontam le a következőket:

1. Ha Demeter anyja a Keán nemzetségéből való, testvérének, László vajdának is a Keán nemzetségéből valónak kell lennie.

2. Minthogy Pál pécsi püspök idejéből csak két László nevű erdélyi vajdát ismerünk, az egyik pedig a Borsa nemzetségből való, a másiknak okvetlenül a Keán nemzetségből valónak kell lennie, és épen ez az, ki Bajor Ottó király idején viselte az erdélyi vajdai méltóságot.

Azonban Wertner, ki velem egy időben foglalkozott e kérdéssel, azon eredményre jutott, hogy a szóban forgó László vajda a *Borsa* nemzetségből való.[1] Minthogy pedig értekezése czikkemnél később jelent meg, szives volt ezzel is foglalkozni, s érveimet czáfolgatni.

Szerinte állításom csak azon esetben volna megokolt, ha bebizonyulna, hogy Gyula bán Demeter tárnokmesternek csakugyan nagyatyja volt. Mert az *avus*, *praedecessor* és *progenitor* nevezetek, melyekkel Demeter tárnokmester viszonyát Gyula bánhoz az oklevelek jelzik, lazábbak, hogy sem belőlök arra lehetne következtetni, hogy Gyula bán nagyatyja volt Demeter tárnokmesternek. E nevezetek csak arra jogosítanak föl, hogy alattok általában valamely eldődöt értsünk. Ekként elesvén a föntebbi föltevés, elesik a belőle vont következtetés is.

Wertnernek csakugyan igaza van, a mennyiben megjegyzése a *cognatus*ra és *praedecessor*ra vonatkozik; e két, rokoni viszonyt jelző szó laza, tág értelmű. De a *progenitor* nevezet eléggé szabatos. A *pro* előszócska egy fokkal öregbíti a hozzá kötött tőszó fogalmát. *Pro*avus annyi mint a nagyatya atyja; *pro*consul a consulnak volt hivatali közvetlen előde; a *pro*rector, *pro*dékán a múlt évi rektort és dékánt jelzi. Ha tehát a *genitor* szülőt jelent, a *pro*genitor a szülő szüleit

[1] Wertner ez értekezése megjelent a Századok 1890. évfolyama 726. lapján.

érti. S így a progenitor a másik két, laza kifejezést megköti, meghatározván milyen fokú a mondott rokonság és eldődség.

Némileg megvilágosítja ezen rokoni viszonyt IV. Béla királynak egyik oklevele.[1] Ezen 1251. évi oklevélben előadja IV. Béla király: miután «exheredato Jula bano ... servos suos et ancillas in predio de Nekche quondam existentes .. Alexandro filio Demetrii comitis, cognato ipsius J(ula) Bani» adományozá, nevezett Sándor (Demeter tárnokmester atyja) Pál országbíró következő ítéletét mutatta be neki megerősítés végett:

Nos P(aulus) iudex curie domini regis, comes Zaladiensis significamus .., quod cum Demetrius comes (Sándor atyja) citasset ad nostram presentiam Wlchinum jobagionem castri de Barana, requisivit ab eo duo mancipia, videlicet Naglich et Milhan, quos cum filiis et filiabus eorundem, decem capita hominum .. domina uxor Jule bani emerat cum patre eorum, Ratoy nomine, a Wlchin supradicto; quos etiam idem Wlchin post obitum domine predicte blandis verbis suis ad se retraxerat. Et super facta emptione idem D(emetrius) privilegium capituli Quinque-Ecclesiensis se habere dicebat. Quod cum dictus Wlchin se habere denegasset, decrevimus, ut hoc idem D(emetrius) comes cum privilegio antedicto approbaret. Qui, ut debebat, in die assignato approbavit tam cum privilegio, quam etiam testimonio idoneorum virorum. Adiudicavimus igitur D(emetrium) comitem cum duobus sociis .. ad prestandum iuramentum, qui cum in die assignato ad locum sacramenti accessissent, dictus W(lchin) sacramentum ipsorum non accepit, sed mancipia supradicta reddidit .. (1250).

A király ez okiratába átveszi Pál országbíró egy másik levelét is, melyben jelenti az országbíró, hogy Demeter ispán nemcsak a föntebbieket, de egyéb névszerint elősorolt rabszolgákat is, kiket Nekcsén talált, eléje állított a végett, hogy feleljenek e kérdésre: vajjon Gyula bán emberei voltak e? Kik egyhangúlag azt válaszolták, hogy ők valamennyien Gyula bán emberei voltak és Nekcséhez tartoztak.

Ezen okiratból azt látom, hogy Nekcsén kétféle rabszolga volt: röghöz kötöttek, kik a király adománya folytán a birtokkal együtt Demeter fia Sándorra szállottak; valamint olyanok is, kiket Gyula felesége Vlcsíntól vásárolt, az ő magán-vagyonához tartoztak, s ezért a király adománya tárgyát nem képezték. Ez utóbbiakat Vlcsín azon hiedelemben, hogy az adás-vevési szerződést Gyula bán özvegye meg nem őrizte, vagy hogy az halála után elhányódott, magához visszacsalta, és magától el se bocsájtotta volna, ha ama szerződés elő nem kerül.

Kiérzem továbbá a föntebbi okiratból azt is, hogy Gyula bán özvegye haláláig leányánál tartózkodott, és átengedte neki rabszolgáit, átadván a felőlök tárgyaló adás-vevési szerződést.[1]

És ha mindez érvek nem elégségesek, fényesen bizonyítanak a mellett, hogy László vajda a Keán nemzetségnek tagja, azon helységek, melyeket leánynegyede fejében nővérének kiadni volt kénytelen.

A Keán nemzetség főfészke Baranya vármegye volt. A Keán nemzetségből kiágazott Siklósi és Beremendi családok birtokai csaknem mind a mondott vármegyében feküsznek. Ama helységek, melyek Demeter tárnokmester anyjának jutottak: Pelerd (ma: Pellérd), Zalanta (Szalánta), Zilvas (Szilvás), Aranus (Arányos), Gara (Garé) mind ott feküsznek délre Pécstől, Siklós, Beremend, Szaporcza felé Szemely, Sámod, Aderjás (akkor: Azarias) és egyéb helységek közt, melyekről okiratilag tudjuk, hogy a Keán nemzetség birtokai valának.[2]

Sőt nem kerülte el figyelmemet, hogy a szóbanforgó helységek ketteje: *Aranus* bizonyosan, *Ztraak*, propter lectionem variantem igen valószínűleg egyebütt is előkerülnek a Keán nemzetség birtokai közt.[3]

[1] Fejér, CD. IV II, 103. Idéztem már 1889. Turul 138. lapja 2. jegyzetében.

[1] Wertner azon, igaz, nem apodicticus ellenvetését, hogy állításomat a chronologia se támogatja, hiúnak tartom. Demeter tárnokmester, ki huszonkét évig szolgálta e méltóságában a királyt, igen koros ember lehetett, miután 1336-ban már özvegy leánya, eladó, ha nem férjes unokája volt. Természetes, hogy szülei, ha éltek volna, még idősbek leendettek. Tegyük, hogy anyja 1225-ben született, tehát tizenöt évvel atyjának, Gyula bánnak halála előtt, őt pedig 1255-ben, azaz harmincz éves korában nemzette; s ha még öt vagy tíz évvel kedvezőtlenebbé teszszük a kérdést: vajjon a physiologiának volna-e ellenvetése?

[2] *Ztraak*, a hatodik helység, melyet László erdélyi vajda nővérének kiadott, ma nevének ezen alakjában ismeretlen. *Ztraak* — úgy látszik — ugyanegy *Ztro* val, mely 1191-ben fordul elő a Keán nemzetségiek birtokai közt. *Ztro* kétségkívül a mai *Oszró*, mely szintén a föntebbiek közelében fekszik.

[3] V. ö. Hazai Okmt. VI, 5. — Koller, Hist. epp Quinqueeccl. VII, app. I, p. 275. — Fejér, CD. VII/V, 133. — Árpádk. új Okmt. XI, 51. — Anjouk. Okm. II, 472.

Hogy pedig a leánynegyedképen követelt birtokok se szerzeményes, se vételes, hanem csak örökölt birtokok lehettek, tudjuk IV. Béla király leveléből, mely mint törvényes szokást ezen fontos tételt állítja föl: «Cum (bona) fuerint emtitia, non hereditaria patris . . , nullam inde eius filiam de iure habere porcionem.»[1] Miből önkényt foly, hogy László erdélyi vajda atyja örökös, azaz Keán-nemzetségi birtokokból elégítette ki nővérét. *Nem szenved tehát kétséget, hogy László vajda csak úgy, mint nővére, a Keán nemzetségéből valók voltak.*

Már hogy jogosan kérhette-e kielégítését az érdeklett? W. ezen előttem nem eléggé világos kérdésére megfelelt Pál pécsi püspök, még pedig helyesen, minthogy ítéletét a király az országnagyok és nemesek gyülekezetében megerősítette.[2]

Miért engedte László vajda perre kerülni nővére jogos követelését? Talán annak helyes okát is megadhatom, s — úgy tetszik nekem — minden erőszakolás nélkül.

Hogy az áruló Gyula bán fiai utóbb, meglehet, a tatárjárás következtében, visszanyerték atyjok elkobzott birtokait: kétségtelen; minthogy később birodalmában voltak azoknak. Hanem e birtokok közt hiányzott Nekcse. Ezt a király az Abáktól vissza nem vette. Az Abák ez ága, a Lipóczi száz év mulva és később is Nekcseinek nevezi magát. László vajda tehát azt allegálhatta: minthogy nővére és férje amúgy is birják Nekcsét, beérhetik vele a leánynegyedi illetékre nézve is.

Puky Andor, kinek ezennel meleg köszönetemet nyilvánítom, hogy szóra se érdemes történelmi pepecseléseimet figyelemmel kiséri, azzal vélte megtámadhatni többször előadott állításomat, ha Gyula bán ivadékát megállapítja, és kimutatja, hogy László erdélyi vajdának ekközt helye nincs; tehát nem is lehetett Gyula bán ivadéka, annál kevésbbé, mint én állítám, fia. Közöl is egy kis leszármazási táblát, hogy ezzel ellenmondásának helyességét szemlélhetőbbé tegye.

Hanem ezen genealogikus táblácskának az a kis hibája, hogy a főszemély, II. Gyula bán, szerintem László erdélyi vajda atyja, hiányzik róla. De ez nem tesz semmit. Ismertem én *Soklosi Simon* nemzedéke rendét már régebben.

Dr. Városy Gyula apát úr és kalocsai kanonok, a mily tudós, oly szerény, lelkiismeretes és megbízható történetbuvárunk közölte azt a kalocsai egyházmegye 1889. évi Névtárában. Azóta magam is átdolgoztam a Keánok történetét, és az csaknem készen várja asztalomon az alkalmas időt, midőn e folyóirat helyet szoríthat számára. Annyit azonban mondhatok, hogy mindeddig nem találtam adatot László vajda származásáról.[1] Hisz ha efféle adatunk volna, nem szorulnánk fejtörő combinatiókra és inductiókra, és elkerülhettük volna jelen polemiánkat.

Viszont azt vélem, Puky Andor se lehet a hitben, hogy a Soklósi Simon ivadéka a Keán-nemzetségnek a maga idejebeli összeségét állítja ki; vagy hogy a Soklósiak és Beremeniek összes generatióját birjuk. Hogy csak egy példával szolgáljak, és pedig tekintettel Puky Andor genealogicus stemmájára; 1281. évi október havában a pécsváradi convent előtt állanak «Petrus filius Petri filii Buchk de Beremen, de generatione Jula bani, una cum Urbano et Kayan filiis Nicolai ac Blasio de generatione sua.»[2] Kétlem, hogy sikerüljön ezen Mihályfia Balázst, valamint a Miklós fiait: Orbánt és Kaján[3]

[1] Fejér, CD. IV I, 146.

[2] Anjouk. Okmt. III, 277.

[1] Éppen e hiányt igyekeztem magyarázni azzal, hogy László vajda restelhette atyja nyilvánvaló hűtlenségét. Puky Andor azonban adatokkal kimutatja, hogy a Siklósiak büszkén és tüntetve nevezik magokat «magni Jula bani» nemzedékének. És igaza van Puky Andornak; mégis elkerülte figyelmét, hogy a «*magnus*» vagyis idősb Gyula bán nem az *infidelis manifestus*; aztán, hogy más a hanyatló családok (Siklósi, Beremendi), más a föltörekvők (László vajda) büszkesége.

[2] Hazai Okmánytár, VII, 176.

[3] Másrészt azt hiszem, hogy e Kaján ban a nemzetségfő nevének etymonjára akadtam, hogy tudni illik a Kaján névből alakulhatott a Keán és ebből a Kán, minthogy nem ritka eset, hogy a késő unokák az ősök nevét öröklik. — Az a kérdés támad most: milyen név a *Kaján*? Van ugyan Cajanus nevű szentünk, még pedig a magyar korona akkori területéről eredett, mint ezt a spalatoi főesperes történetében olvassuk. De mert e név *Kalyan, Kalián* alakban is előfordul (Fejér, CD. IV III, 22. 63. IX II, 548.); Szolnok-Dobokamegye bethleni járásában fekvő Nagy- és Kis-Kaján nevű helységeket a magyar nyelv fonetikus sajátságához képest fölváltva Nagy- és Kis-Kalyánnak is nevezik: arra a merész gondolatra

akár a Siklósiak, akár a Beremeniek eddig ismert családfájára tűzni. Nekem legalább nem sikerült e műtét. Miből nyilván az következik, hogy a Keán nemzetség összes elágazásait nem ösmérjük. S e miatt László vajda is lehet egyik ága, a minthogy az is, quod erat demonstrandum.

* * *

Ha nem csekély fáradságba került kimutatni, hogy csakugyan volt László erdélyi vajda a Keán nemzetségből: valóban nem könnyebb meghatározni, melyik a szóba kerülhető László vajdák közől a Keán? minthogy *Bcke* Antal legújabb publikációja óta[1] immár *három* László vajda áll rendelkezésünkre a Pál pécsi püspök kormányának idején, azaz 1279-től 1302-ig, a mikor László vajdánk keresendő.

Szorgalmasan végig kellett tehát kutatnom az e korbeli erdélyi vajdákat, pedig az erdélyi vajdák sorrendét a XIII. század utolsó — s a XIV. század első negyedében megállapítani nem könnyű föladat azért, mert gyakran váltakoztak, és többen viseltek ugyanegy nevet. Volt több László, több Miklós, több Loránt, kiket megkülönböztetni vajmi nehéz, többször ez idő szerint lehetetlen. Nehezíti a föladatot azon körülmény is, hogy a hivataluktól visszalépett vajdák tovább viselték a *vajda* címet a nélkül, hogy a *condam* szócskát hozzá függesztették; a királyi kanczellária is így címezte őket, mire *igen sok* példával szolgálhatnék.

A különbséget a valóságos és címzetes, a tényleges és volt vajda közt abban találtam, hogy míg ez utóbbi egyszerűen *vajdá*nak mondatik, a tényleges rendesen *erdélyi vajdá*nak és többnyire *szolnoki ispán*nak is címeztetik. E szabály csaknem mindig megvallotta magát — természetesen a tatárjárás után, mióta a magyar korona alá több vajdaság tartozott. Mert a tatárjárás előtt a tényleges erdélyi vajdát is egyszerűen csak vajdának nevezték, szószaporításnak találván az *erdélyi* vagy *erdőntúli* (transsilvanus, ultrasilvanus) jelzőt, mely azért vajmi ritkán fordul elő.

Az erdélyi vajdák sorrendét megállapítók legbiztosabban járnak el, ha a királyi jeles alakú levelek záradékai után indulnak; de ekkor is szem előtt tartsák a föntebbi szabályt.[1]

Ime tehát a következők voltak 1279-től 1300-ig, mikorról biztosan tudjuk, hogy már az Ottó királyt felcsúfolt László vajdáskodott, az erdélyi vajdák:

1278-ból nem ismerünk erdélyi vajdát, minthogy azon Pétert, kit az egri káptalan egyszerűen vajdának nevez,[2] ezen oklevél alapján nem fogadhatjuk el szolgálatban levő erdélyi vajdának. Máskor, 1280-ban is előfordul, úgylátszik, ugyanezen Péter, a Domokos fia, és fölkéri IV. Lászlótól Igriczi helységet;[3] de akkor se

vetemedtem, hát ha a Kalán, Keán és Kán nevek alatt ugyanegy nemzetség lappang; az, melyről Béla király névtelen jegyzője, előszámlálván a hét ős vezért, ezeket mondja: «Ound pater Ete, a quo genus Calan et Colsoy descendit»; mely eredeti szöveget Szabó Károly így fordítá: «Ónd, Ete atyja, kitől a Kalán és Kölcsei nemzetség származik.» (M. Florianus: Fontes domest. II, 7. — Szabó Károly: MO. tört. forrásai, I. füzet, 10. l.). — Meg kell jegyeznem még, hogy Páriz Pápai (Dictionarium, 1767. szebeni kiadás, I, 612) *Kálán* nevet a latin Calonda névből származtatja, mely Calenda, Calanda alakban is előfordul középkori irott emlékeinkben.

Turzottam egy kissé a Kalán és Keán nemzetség történeteinek omlott aknáiban, és több nyomra bukkantam, melyek néminemű reménynyel kecsegtetnek arra nézve, hogy e három elnevezés alatt csakugyan egy őssel biró nemzetség lappang. Legtöbbel biztatott a körülmény, hogy a Kalánoknak is, meg a Keánoknak azaz Kánoknak főfészke Baranya; hogy némely jószágaik egymás tőszomszédságában feküsznek; hogy mindkét nemzetség, vagy csak ág birt Erdélyben is; hogy a Kalán nemzetségből származott Nána nemzetségét öt ágra oszlottnak állítja, midőn megismeri, hogy az osztatlan birtoknak csak ötödrésze illeti őt, de az ágak közől a magáén kívül csak kettőt hoz fel, helye maradván a Siklósiaknak és Beremendieknek. De oly nyomra, mely biztos eredményre vezetett volna, ekkorig nem jöttem. A miért e kitérésemet genealogusainknak, kik jelennen a magyar nemzetségek történetén mindkét kezökkel szorgalmasan dolgoznak, becses figyelmébe ajánlom.

[1] «Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt.» — Meglelhettem volna ugyan e harmadik Lászlót előbb is Fejérnél (CD. VI/I, 163.), ha gondosabban fürkészem vala.

[1] Röstellem megemlíteni, hogy régibb okirattáraink incorrectségei, s az újabbak közől azok, melyeket a kelet megfejtése, sőt tárgymutató nélkül, vagy csak olyan a milyen index-szel löktek világgá, szerfölött megnehezítik a történetíró munkáját, és szinte lehetetlenné teszik, hogy alaposan dolgozhassék.

[2] Fejér, V/II, 481.

[3] Árpádk. új Okmt. V/II, 481. V. ö. Fejér. CD. V/III, 63. 74.

nevezi erdélyi vajdának a király. Meglehet, **Finta**, a Dávid fia, Amadé nádor bátyja, az Abák közől, ki 1279 január 30-án és márczius 15-én kerül elénk mint erdélyi vajda és szolnoki ispán,[1] már 1278-ban is viselte e méltóságot.

1280-ban az erdélyi káptalan **István** erdélyi vajdáról és testvéreiről, a Tekus fiairól tesz említést, kik a szatmármegyei Gelyénes nevű birtokot, miután meggyőződtek, hogy az a Kaplony Jákó ispán fiait illeti, ezeknek visszaadták.[2] — Ezen István a *Tornai* család ivadéka és 1284-ben nádor volt.

1282-ben, május 19-én **Lorántot**, a Borsa Tamás fiát nevezi erdélyi vajdának IV. László király.[3]

1283-ban pedig **Apor** a vajda. Midőn a dézsvári vendégeket biztosítja, hogy szabadságaikat tiszteletben fogja tartani, maga-magát nevezi így: «Nos Opour woyuoda Transilvanus, comes de Zonuk.»

1284-ben Csák Máté, a Trencsényinek nagybátyja, fordul elő, ki tudja hányadszor, mint erdélyi vajda, zettini és szolnoki ispán, egyik királyi levél záradékában;[4] de — úgy hiszem — tévesen, másolási hibából, minthogy ezen Csák Máté már 1283-ban megalkotta végrendeletét, és röviddel utóbb néhainak említik,[5] minthogy továbbá ugyancsak 1284 január 1-én **Lóránt** az erdélyi vajda és szolnoki vármegye-ispán, ki mint ilyen, ezen évi augusztus 1-én szintén előkerül.[6] — Hogy ezen Loránt a Borsa Tamás fia, bizonyítja az erdélyi káptalannak 1284 augusztus 22-én kelt levele, melyben Loránt erdélyi vajdát, szolnoki ispánt és ismert testvéreit Tamás fiainak nevezi.[7] Előkerül azon évi november 26-án is, még pedig IV. László levelében,[8] még ugyanazon napon, ugyanazon László király *Apor* (Opor) is, de csak egyszerűen vajdának nevezi[9] — fényes jeléül annak, hogy a királyi kanczellária azon időben megkülönböztette a tényleges vajdát a czímestől. 1284 deczember 21-én még mindig Loránt a vajda,[1] de hogy meddig maradt az, adatok híjján meghatározni nem tudjuk. — Tény, hogy 1288-ban június 8-án László erdélyi alvajda, mint Loránt erdélyi vajda és szolnoki ispán helyettese működik, és közben elfogadható fővajdára nem akadunk, hanemha **Majosra**, kiről 1289 szeptember 1-én IV. László király úgy nyilatkozik, hogy erdélyi vajdája (vojwoda noster transilvanus) volt a közel multban.[2]

Ki viselte László király élete végső szakában, 1290 július 10-én bekövetkezett szerencsétlen haláláig az erdélyi vajdai méltóságot, adatok hiányából megmondani nem tudjuk. De hogy III. Endre uralkodásával ismét **Lorántnak** hitták az erdélyi vajdát, arról július végén és augusztus elején kelt királyi levelek tanuskodnak.[3] 1291-ben szintén előkerül Loránt, és pedig januáriusban, februáriusban és márczius 12-én.[4] Később azonban **László** lett az erdélyi vajda.

Se tőle (ezen Lászlótól) nincs ugyan eddig közzé tett kiadványunk, se királyi privilegium záradékában nem fordul elő neve; hanem helytartója, *Benedek* ispán, ki magát «vices gerens Ladizlai vayovode Transilvani» czímmel illeti, tesz bizonyságot róla. Ezen alvajdának két oklevelét ismerjük, az egyik nap nélküli, a másik május 8-iki datummal van ellátva, ez utóbbit III. Endre király is átírta.[5]

Sokáig azonban ezen László erdélyi vajda nem lehetett, minthogy 1291 július 10-én már megint **Loránt** a vajda.[6] De egy éven túl ez is aligha viselte az erdélyi vajdai méltóságot,[7] minthogy 1292 július 29-én, azon levélben, melylyel a magyar országgyűlés Morosini Albertnek, III. Endre király anyai nagybátyjának a magyar nemességet fölajánlja, újra bizonyos **László** viseli az erdélyi vajdaságot.[8]

[1] Árpádk. új Okmt. XII, 252. — Fejér, CD. V/II, 492.
[2] Sztáray Oklt. I, 24.
[3] Károlyi Oklt. I, 15. — Fejér, CD. V/III, 121.
[4] Fejér, CD. VII/II, 108.
[5] L. Trencsényi Csák Mátémat a 26. lapon.
[6] Fejér, CD. V/III, 258. — Árpádk. új Okmt. IX, 400.
[7] Árpádk. új Okmt. XII, 427.
[8] Ugyanott, IX, 383.
[9] Ugyanott, IX, 385.

[1] Ugyanott, IV, 268.
[2] Ugyanott, IV, 336.
[3] Fejér, CD. VI/I, 46. — Hazai Okmt. VI, 356. — Árpádk. új Okmt. IV, 368. X, 4.
[4] Fejér, CD. VI/I, 88, 90, 152. — Knauz, Monum. II, 281. — Fontes rer. austr. II/XV, 164, 169.
[5] Beke i. m. 31., 32., 34. száma. — Fejér, CD. VI/I, 163.
[6] Hazai Okmt. VII, 220. - Fejér, VI/I, 117.
[7] Tudtunkra előkerül még 1291 okt. 9. és 10-én (Árpádk. új Okmt. XII, 501. — Fejér, CD. VI/I, 130.)
[8] Fejér, CD. VII/IV, 502. — Ugyanitt előfordul «Rolandus condam vaivoda» is.

Ennek vajdasága se tarthatott azonban egy évnél tovább, minthogy a következő 1293. évi július hava 11. napján megint **Loránt** az erdélyi vajda és szolnoki ispán.[1]

Kik ezen Lorántok és Lászlók, kik az erdélyi vajdaságban egymást fölváltják: meghatározni nem tudjuk, minthogy két Lorántot és két Lászlót ismerünk, kik az erdélyi vajdai méltóságot viselték. Hogy e legutóbbi Loránt a Borsa nembeli Tamás fia, abban, mint látni fogjuk, nem kételkedhetünk. Valószinűnek tetszik az is, hogy ez utóbbi László szintén a Borsa nemzetségből való, ugyanaz, kit az erdélyi káptalan két, 1292. évi kiadványában egyszer *László vajdának*, másszor *Borsa nemzetségbeli Lászlófia Lászlónak, volt vajdának* nevez.[2]

Biztos vagyok ugyan benne, hogy az erdélyi káptalannak ezen két kiadványa egyikében sem említik Borsa Lászlót valóságos, tényleges erdélyi vajdául; de kétségtelen az is, hogy ezen «Ladizlaus filius Ladizlai de genere Borsa, quondam vay. Trans.» csakugyan a Borsa, e néven I. László vajdának, ki 1280-ban már nem élt, fia, mi kiderül az erdélyi káptalannak 1280-ban kelt okleveléből, melyben ez áll: «Ad nostram accedentes presentiam Jula banus et frater suus Nicolaus, filii Ladislai bone memorie, quondam vaivode Transilvanie pro se et pro *fratre eiusdem Ladislao* dixerunt etc.[3]

Ennélfogva helyesnek tartom Wertnernek ezen stemmáját:

I. László,
a Borsa nemzetségből,
† 1280 előtt mint erdélyi exvajda.

Gyula, bán.	*Miklós,* esztergomi vál. érsek.	*II. László,* 1292-ben erdélyi vajda.

De nem tovább II. László ivadékára nézve.

Ugyanis Borsa Loránt, kivel, mint erdélyi vajdával 1293. évi július 11-én találkoztunk utoljára, megint nem sokáig volt vajda. 1294 május 23-án ő magát nevezi ugyan még «Rolandus voyuodá»-nak,[1] de már nem transilvanusnak, se szolnoki ispánnak, és immár teljes lázadásban van: e napon is fegyverszünetet ajánlott a váradi püspök öcscsének, ki a fenesi várat védelmezte.

Ha vajon a lázadás kitörése oka volt-e Borsa Loránt letételének az erdélyi vajdaságról, vagy hogy a letétel siettette, talán okozta a lázadás kitörését: egyre mén ki. De az világos, hogy az nagy mérveket öltött, mert III. Endre király kénytelen volt általános fölkelést rendelni és országos hadat indítani Borsa Loránt és testvérei ellen. Ő maga is táborba szállott ellenök. Megvívatta váraikat; nevezetesen Adorján várát Biharban elfoglalta és leromboltatta.

A levert lázadásról III. Endre királynak 1294 szeptember 17-én kelt levele tesz először említést;[2] pedig annak előbb volt vége, minthogy ez évi július 3-án a király már Budán tartózkodott.[3]

Mi idézte elő a Borsa testvérek lázadását? a király leveleiből nem értjük meg szabatosan. Említi ugyan a Borsa Tamás fiai kihágásait,[4] de hogy mi volt oka e kihágásoknak? nem említi.

Hogy a lázadás leverése után a jószívű király nem bánt el teljes szigorral a lázadók ellen: tanuskodik erről a pécsi káptalannak 1296. évi márczius havában kiállított levele, melyben «Lorandus voyvoda, filius Thome», tehát a Borsa, III. Endre király és anyja, Thomassina Szlavonia herczegnője előtt mint békebiró szerepel;[5] 1296 április 18-án, mikoron III. Endre király a vásárhelyi vámot, melyet Loránt vajda hatalmasúl elfoglalva tartott, «auferendo ab eodem Rorando voyvoda» Kalotai Jánosnak visszaadatni rendeli, szintén él. Hanem már 1297-ben úgy beszél III. Endre Lorántról, mint a kit kivégeztetett, mert fegyvert ragadott koronás királya ellen.[6]

[1] Hazai Okmánytár, VII, 232.

[2] Árpádk. új Okmt. X, 83, 85.

[3] Fontes rer. Austr. II. XV, 120. V. ö. Fejér, CD. VII IV, 181. — Az okmány mindkét helyén Kemény József gróf másolatából került ki. Csak az a bökkenő, hogy míg a Fontes-ban a föntebbi szöveg áll, Fejér-ben «pro fratre eiusdem Ladislao» helyett: «*pro fratribus eiusdem Ladislai*» olvasandó. Minthogy azonban a Fontes közleménye újabb, tekintettel az Árpádk. új Okmt. X, 85. lapján közlött okiratra, hajlandó vagyok a szövegben kiírt varianst elfogadni, annál inkább, mert Gyula bán és Miklós öcscse a Borsa nemzetségnek tagjai.

[1] Árpádk. új Okmt. X, 153.

[2] Hazai Okmt. VI, 407.

[3] Ráth: A m. királyok tartózkodási helyei, 31. lap.

[4] Árpádk. új Okmt. X, 296, 369.

[5] Ugyanott, X, 233.

[6] Fejér, CD. VII IV, 239: «inde a tempore *exstirpationis* Rorandi infidelis.»

E merényletről sincs részletesb tudósításunk. Okáról azonban fölvilágosít I. Károly király, midőn a Borsák érdeméül tudja be, hogy hívei voltak az országba való első belépésétől fogva: tehát még III. Endre életében; bátyjok, Loránt vajda pedig iránta való hűségének és hű szolgálatainak lett áldozatja.[1] — Tehát Loránt vajda és testvérei nem tudták megemészteni lealáztatásokat; az Anjouk pártjára szegődtek, Loránt vajda pedig koronás királya élete ellen tört.

Hiheti ezek után W., hogy III. Endre király minden jószivűsége mellett, ugyanezen összetartó családi szövetkezetből szemeljen ki erdélyi vajdát Loránt utódjául? Hiheti-e, hogy miután összes hatalmával ellenök hadat járt, váraikat leromboltatta, vezéröket, a legidősb testvért, Lorantot kivégeztette, a többit: Jakabot vagyis Kopaszt a királyi fölovászmestert, Istvánt, a királyi főpinczemestert méltóságaiktól megfosztotta; miután a Borsák valamennyien a trónkövetelö Carobert pártjára szegődtek: hogy akkor ebből a családból, mely összetartásának előbb és utóbb oly világos példáit adta, válaszszon erdélyi vajdát; hogy egy Borsát emeljen e méltóságra, mely ha nem is az első, de mindenesetre a leghatalmasabb volt az országban és ennélfogva esetleg a legfélelmesebbé válhatott?

Mikor lett László, kit miután Borsa nem lehetett, nyugodtan Keánnak vehetünk, erdélyi vajdává, pontosan meg nem határozhatjuk.

1293. évi július 11. napja után, mikoron Loránttal, mint erdélyi vajdával utolszor találkozunk, három éven keresztül hiányzanak hiteles adataink arra, hogy ki volt az erdélyi vajda. Ép azért nem lehetetlen, hogy Keán László volt Borsa Loránt közvetlen utódja.[2]

1296 június 18-án kerül ismét szemeink elé az erdélyi káptalan levéltárában egy erdélyi vajda, kit Beke Antal, erdélyi káptalani apátkanonok, ez idő szerint az erdélyi káptalani levéltár legalaposabb ismerője, Lászlónak nevez, de — úgy tetszik — csak hozzávetőleg, minthogy pergamenra írt kiadványa kezdete homályos.[1]

Biztosabb, azaz teljesen biztos tudomásunk arról, hogy Lászlónk az erdélyi vajdaságot és szolnoki ispánságot viselte, *1297 április 21-éről*, *ugyanazon évi június 12-éről*, 1299. évi szeptember 29-éről, 1301 október 19-éről van,[2] és innentúl szakadatlanúl 1315-ig, minthogy közben más *erdélyi* vajdáról nincs szó.

Ismeretes, hogy László vajda, miután a vajdaságból kitették, fiaival együtt szintén föllázadt. Fiai a harczot végső kimerültségig folytatták. Leveretvén, javaiktól megfosztották őket.

És ekkor láthatta hasznosnak Lipóczi és Nekcsei Demeter tárnokmester, hogy Pál pécsi püspök itéletét, melylyel László erdélyi vajdát ama hat, föntebb elősorolt birtoka kiadására kötelezte, a királyi tanács által megerősíttesse. A leánynegyedi ügyek elitélése a püspök joghatóságához tartozott: ez iránt kétség nem forogható fönn; tehát annak szüksége sem állott elő, hogy a püspök itéletét megerősítse akár a király, akár más világi hatóság. De minthogy a püspöki ítéletben foglalt birtokok előbb a Keán nemzetségbeli László vajda birtokai valának, ezek pedig a vajda és fiai hűtelensége miatt a királyi fiskusra szállottak: bölcs előrelátásnak mutatkozhatott kideríteni, hogy a szóban forgó birtokok rég nem képezik a vajda birtokai kiegészítő részeit, tehát föl se kérhetők, el sem adományozhatók, mire az azon korbeli periratok sürgős intelmül szolgáltak.

Ezen kis föltevés, hozzáadva a többihez, szintén arra készt, hogy föntartsam állításomat, mely szerint László vajda a XIII. századból átlépve a XIV-be viselte e méltóságot, a Keán nemzetségének volt ivadéka.

Hátra van még megköszönnöm tisztelt ellenfeleimnek szíves érdeklődésöket, nagybecsü fáradságokat. Megfogadtam Puky Andor buzdítását: qui perdidit numerum, incipiat iterum. Ha jelen értekezésemben nem is volna nagy köszönet, ez alkalomból kedvem került László vajdát, a magyar interregnum e legérdekesebb

[1] Anjouk. Okmt. I, 132.

[2] *Steilner* értekezését, melyben állítja, hogy Lászlónk 1292 július 29. már előfordul mint erdélyi vajda, nem tudtam megszerezni. De miután hitelesen tudjuk, hogy 1293-ban még Loránt a vajda, kevésbbé érdekel.

[1] L. Beke idézett műve 39. számát.

[2] Fejér, CD. VI II, 100, 102, 322. — Arpádk. új Okmt. V, 217, 219.

alakját, behatóbban megismernem és vázolnom; a Keán-nemzetség történetét megírnom, és összeállítanom az erdélyi vajdák sorozatát egyelőre a XIV. század közepeig. E sorozatban elő fogom adni, a mit tudok a Miklós vajdákról, kikhez egy Puky előtt még ismeretlen negyedik is sorakozik: az Ákos nembeli István nádor fia, Miklós vajda, ugyanaz, ki Károly Róbert 1307. évi választásán részt vett.

PÓR ANTAL.

ÁRPÁDKORI SZEMÉLYNEVEINK.

(Második és befejező közlemény.)

Itt közöljük azon Árpád- és Anjoukori személyneveinket, melyekről egyelőre föltehető, hogy azon kultúrából veszik eredetüket, mely a volga- és donmelléki népeknél a népvándorlás tartama alatt a belső- és közép-ázsiai törökségnek, hunnok, ujgurok (avarok, hunugurok), oghuzok (kunok) s más törzseknek a kelet-európai pusztaságra való több mint ezer évig tartó áramlása idején kifejlett, s a mely kulturára a törökség nyomta rá a maga egyénisége bélyegét.

Természetes, hogy az alábbi sorozat csak kísérletnek tekintendő, melyen a további kutatások még sokat fognak változtatni s egyes nevek pontosabb összehasonlítás után esetleg szláv vagy germán eredetűeknek fognak bizonyulni.

Tény ugyanis, hogy mint általában a nevek, az alábbiak is többféleképen magyarázhatók s néha a legkülönbözőbb eredetű neveknél is meglepő egyezéseket találunk. Könnyű ott eligazódni, hol két ilyen név között semmiféle kapcsolat nem képzelhető, mint p. a magyar *Lajos* és az ó-görög *Laiosz* vagy az ó-bolgár *Gosztun* s a franczia *Gaszton* között; ezeket senki sem fogja összezavarni.

De ha régi neveink közt fordulnak elő olyanok, melyeknek analogiáját középkori kultúránk alkatelemeinek egyikében is, másikában is megtaláljuk: sokkal bajosabb már ezúttal konstatálni minden egyes esetben a végleges eredményt. Vegyük p. a *Bogát* vagy *Bugát* nevet, melyet egy 921 körül szerepelt előkelő magyar viselt: a név megvolt a szlávoknál is, többek közt így nevezték a cseh eredetű Bogát-Radván nemzetség egyik ősét, jelentése a. m. ó-szlovén: bogatu = gazdag; megmagyarázható azonban a török-tatár nyelvekből is a név értelme s a mi Bogát vezért illeti, róla, ki valószínűen még Lebediában jött a világra, tudásunk mai színvonalán alig tehető fel, hogy szláv nevet viselt volna. Így vagyunk a *Ders* névvel is, melyet a kún tersz = iracundus szóval vettünk egynek, de az ó-szlovén: druzu (új-szlovén: drz, oláh: dërz, dîrz) = merész szóval is magyarázható. Hasonló Szt.-István pogánykori neve a *Vajk*, melyet a délszlávoknál és oláhoknál dívatos Vojk[1] (a. m. harczos, katona az ó-szlovén: voï = exercitus, bellator tőbül, v. ö. cseh: vojáci, luzicz: vojak) névvel vehetnénk egynek, ha a török bajik = gazdag, hatalmas, úr szó — összhangzásban az Árpád-nemzetség más török eredetű neveivel együtt — nem jelölne ki más irányt is az összehasonlításra.

Török eredetű neveink konstatálásánál szemben a szláv analogiákkal egy igen érezhető hiánynyal kell a kutatónak megküzdeni, a ki abban a kedvezőtlen helyzetben van, hogy csak kivételesen mutathat rá egy-egy a magyarnak megfelelő török névre. A régi szláv, meg a germán és martyrologiumi nevek ezrével maradtak fenn a szláv és nyugot-európai népek középkori okleveleiben s így nemcsak létezésük mutatható ki, hanem az is, hogy mely időben s mely területen divatoztak különösebben. De hol vannak a hunn, bolgár, avar, kozár, bessenyő és kun oklevelek? Vajmi kevés az a személynév, a mi ezen népektől fennmaradt, pedig ép ezen török

[1] Így nevezték p. Hunyadi János apját és egyik öcscsét, mely utóbbi — úgy látszik — fiatalon halt el, 1434-ben, mert csak ő reá vonatkozhatnak azon Hunyadi János által emelt siremlék sorai, melyekben a kormányzó öcscse keresztnév nélkül «miles de Hunyad»-nak van említve. Hiszen a másik öcscse, ifjabb János még I. Ulászló uralkodása kezdetén is életben volt. Ellenben a «miles» egyenesen a Vojk név átfordítása.

népek voltak hatással ethnikus és kulturális fejlődésünkre; ezek honosították meg nálunk azon török neveket, melyek különösen előkelőbb nemzetségeinknél hagyományszerű használatban voltak, míg a XIV. század második felében a martyrologiumi nevek által majdnem teljesen kiszoríttattak.

* * *

Aba (Oba, Obo, Ovo) a. m. török-tatár: aba = apa, nagyapa, bátya (Vámbéry: Magy. Ered. 187.). Hagyományos név az Aba nemzetségnél, melynek a XIII. század folyamán s a XIV. század elején mintegy tíz tagja viselte e nevet. Ezenkívül 1253-ból egy Opour nemzetségbeli nemest ismerünk, ki e nevet viselte. (V. ö. Atha, Apaj, Etei s a magyar nevek közül: Apa, Op. Opus, Up).

Acsa (Acha) a tör. tat. acs = nyit, világosít igéből képzett *a* végű igenév, a m. nyilt, világos, tiszta (V. ö. ujgur: acsuk; csagatáj s ozmanli: acsik, csuvas: oze.) Ismeretes e néven a XI. sz. vége felé élt esztergomi érsek, 1086-ból egy, a bakonbéli apátság szolgálatában volt pannanodi lovas s II. István korából egy veszprémi jobbágy, «non ignobilis», mint az oklevél mondja. (Árp. Új Okl. I. 48).

Agha a. m. atya, öreg, úr (ujg. csag. aka, aga, = bátya, ozmán: aga = úr, kazáni tatár: agha = bátya, jakut: aga = atya, kojbál, karagasz: aga = nagy atya, nagybátya. L. Nyelvt. Közl. XIII. 269). A XIII. század elején előfordúl Agha comes (Vár. Reg. 69), IV. Béla korában pedig a pannonhalmi apátság egy lovas jobbágyát nevezték Agának (Árp. Új Okl. II. 3).

Agolcs (Agolch, Ogouch) a különben arab eredetű akil (kaz. tat.), achel (kun) = ész, bölcsesség szótul: akilcsi, achelcsi = bölcs, eszes; a török tompa *i* a magyarban rendszerint *u*-vá változott s így a kun achelcsi az az achilcsi szó megfelelő magyar alakja: aghulcsu, agulcsu vagy az *i* hang befolyása alatt a felhangra hajolva: ekülcsü, egülcsü. Előfordúl a Boksa és Biter-Balassa nemzetségnél, továbbá 1340-ben Bezeghi Ethkes Péter leányát és Chalanusi János nejét találjuk Aguch néven (Anjouk. Okl. IV. 45), *Ekülcsü* (Eculsu)alakban pedig Anonymusnál, mint egy honfoglaláskori kunnak a nevét.

Ajdua, Édua. Kun László egyik kun származású szeretőjének a neve; melyet Aydua, Edua és Cydua változatokban találunk a krónikákban; a Cydua azonban nem más, mint Eydua. Valószínűleg a török Ajtogdi = hold-kelte név kun változata az ay = luna szóból és a tug, tuv = gignit *a* végű igenevéből a tuva-ból alkotva.

Ajka (Oyka, Eyka) a tör. tat. uj, uja = ébren lenni igéből: ujaka, ujka, ujgo = ébren levő, éber. Hagyományos név az Ajkay családnál.

Ákos (Akus) az ak, kun: ag = folyni igéből a. m. folyam, melyet az azonos értelmű Oghuz névvel fölváltva használtak nálunk. A Turul közelebbi füzetében mondottak (l. 53. l.) kiegészítéséül még megemlítjük, hogy egy II. István és II. Béla korabeli előkelő magyar úr is előfordúl Acus néven (1124. Cod. Dipl. II. 80 1137. U. o. 88. l.) s ugyanőt Kinnamos is megemlíti, mint II. István egyik legkiválóbb emberét. (Ἄκους. Lib. I)

Akur, a. m. ujgur: akir, csagataj: agir = nehéz, tekintélyes, ozmanli: aghir, aair = értékes, nehéz, lassú, kun: ager = gravis, honor, pondus. 1220-ban Tütüsi Akur említtetik e néven, 1263-ból Kuup fia Akurt ismerjük s aztán a Divék nemzetség egy a XIII. század első felében élt tagját s egyik fiát, kitől a Zomorfalvi Jókuthy, testvéreitől pedig a Csermendy, Rudnay, Rudnyánszky, divékújfalusi Ujfalussy és Zsámbokréthy családok vették eredetüket.

Aladár a perzsa eredetű alaidar = zászló, zászlótartó szóból (Vámb. Magy. E. 186.), melyet ilyen értelemben (illetőleg a. m. testőrkapitány) a középkori magyar nyelv is ismert (Nyelvtört. Szót. I. 53.). Előfordúlt a Peech nemzetségnél, nevezetesen így nevezték Ivánka fiát, az Apponyi család ősét, ki Adorján vára ostrománál esett el. Hagyományszerű névvé vált a Guthkeled nembeli Várday családnál s így nevezték Chete ispán fiát, ki a XIII. sz. második felében szerepelt s egy ideig a királyné tárnokmestere volt.

Alap, Olup a. m. tör. alp, alip = hős. Igy nevezték az Ajkay család egy a XIII. sz. végén s a XIV. sz. elején élt tagját, Ehelleus fiát, továbbá egy mosoni várjobbágyot (Olup. Cod. Dipl. VII. 4. 105) s ugyanez a szó van meg Ketel kún vezér fia Olup-Tulma nevének előrészében. Az alsóbb néposztálynál 1138-ban a dömösi prépostság szolgálatában levő személyek közt találunk egy Olup nevű pomázi vinczellért s Alup néven egy wadashui szolgát (Mon. Strig. I. 95. 96).

Álmus (Konstantinnál: Salmutzês). Vámbéry a Szálmus és Álmus alakot két külön névnek veszi s amazt a tör. tat. Szalmacsi = hurokvető, ezt az alamis, ulumus = nagy, emelkedett, magasztos szóval magyarázza (Magy. Er. 152, 67, 172. l.). Bizonyos, hogy ezek közül csak az egyik magyarázat állhat meg, de a kérdést komplikálttá teszi az a körülmény, hogy míg az Álmus alak mellet a nálunk fennmaradt emlékeken kívül az ugyanilyen nevű volgai bolgár fejedelemre is hivatkozhatunk: más felől nem szabad feledünk, hogy a midőn Konstantin a művét írta, akkoriban járt Konstantinápolyban Árpád egyik kis unokája Termacsu (Termatzus) s így az általa említett Salmutzês = Szálmus alakot annál hitelesebbnek tarthatjuk, mert a Szálmus — Álmus hangváltozás egészen szabályszerű. Azt is számba kell vennünk, mint egy tanulmányomban részletesebben kifejtettem (Az Álmos monda. Szepsi-Szent-György. 1884), hogy Álmos mondai leszármazása és szerepe csakis úgy érthető meg, ha felveszünk egy elemeire nézve a finn salama = villám szónak megfelelő ősmagyar szalmu = fény, szalmus = fényes szót, mint a nap egyik appellativ nevét s fölteszszük, hogy a történelmi Álmos hagyományát egy a napról, mint szalmuról vagy szalmusról azaz a napról szóló mythosba olvasztották. Álmos mondájának conceptioja ezek szerint a Szalmus alak mellett tanúskodnék, mert az álom szóval való kapcsolat egész világosan fölismerhető későbbi fejleménye a mondának. Bizonyosnak azonban csak annyit tartok, hogy Árpád apjának akár Álmos, akár Salmutzês = Szalmus vagy Szalmucsi volt a valóságos neve: az semmi esetre sem azonos a fölvett ősmagyar szalmu, szalmus szóval, hanem török-tatár eredetű, mert ilyenek Árpád nemzetségének egyéb hagyományos nevei is. A mi az Álmos név elterjedését illeti, előfordúl a Marót nemzetségben, hol az 1261-ben Álmosd birtokában új adomány czímén meg-

erősített Cyrill ispánnak, az álmosdi Chyre család ősének apját, 1271-ben pedig Tarnuki Sándor mester apját találjuk e néven; 1277-ből Jobagfalvi Pousa fiát Almust, 1281- s 1282-ből az Albews nembeli Palásthi Guze fiát szintén Álmust, honti várjobbágyot ismerjük s a XIV. században a borsai és suuri nemesek megbizottjának Andrásnak az apját nevezték e néven.

Alpra a. m. tör. tat. alp-er, alp-ar, alp-ara = hős férfi (V. ö. ujgur: er = férfi, csagataj, ozmanli: er, eren = férfi, hős, csuvas: ar = férfi, ará = erő, férfiasság, kun: er = mas, masculus, masculinus, maritus. Nyelvt. Közl. XIII, 294. Cod. Cuman. 109, 114, 253.). A Kun László korában élt előkelő kunon kívül (Alpra, Alper) 1303-ból ismerjük e néven Wenyzki Jakab fiát és Sándor ispán testvérét (Haz. Okl. IV. 104).

Apaj, török-tatáros kicsinyítés, a. m. apus, apó. A Boksa nembeli Nadányi család ősei közt találjuk e nevet.

Apor (Opor, Opour) a. m. tör. tat. apur = kicsiny (Vámb. Magy. E. 188.), Kézai, Márk stb. krónikája szerint Opournak neveztek egy X. századbeli magyar vezért. A hasonnevű nemzetségen kívül megtaláljuk a nevet a kézdi széki székelyek közt, a kiknél a XIII. századbeli Apor, Opour és ugyanilyen nevű fia az altorjai Apor családnak volt az őse; a Peech nemzetségben pedig a Péczy család ősét nevezték Opurnak, Opournak.

Árpád, a csagataj arba = mesél, elbeszél igétől a a. m. arbadi, arbajdi, arpadi = jós, mesélő, álomfejtő (Vámb. Magy. Er. 152. l.). Árpádon kívül II. Gejza legkisebb fia fordúlt elő e néven; továbbá Árpádnak nevezték egy 1339-ki okmány szerint a Zemere nemzetség egyik XIII. századbeli tagját (Anj. Okl. III. 546), s IV. Béla korában ilyen néven találunk egy Vosyan pusztai udvarnokot.

Aruk a. m. ujgur: arik = tiszta, erényes, jó, csagataj: arik = tiszta, kun: are = sanctus, purus.

Atha, a Salamon korabeli nádorispán neve. Jelentése a. m. atya, de miként az Aba név, ez is egész pontosan a török alaknak (ata, kun: ata, atta) s nem a magyarnak felel meg.

Badn, a. m. tör. bajan = gazdag, hatalmas. Használatos volt a Divék nemzetségnél; előfordúl a Baján alak is, mely tudvalevőleg az avarok híres khagánjának is a neve volt.

Bagun, *Bakin*, a bak (ujg. bak, bek = kötés, kötél, csag. bag — u. a. bagin = megerősít, bogun = csomó, ág, bimbó) tőből az *în* melléknév képzővel, a. m. megerősített, szilárd. Egy II. Gejza korabeli főurat ismerünk e néven.

Baja a baj (csag.) = meggazdagodni, nagygyá lenni igéből képzett *a* végzetű igenév, a. m. nagy, gazdag, csagatajban: baja = öreg, tekintélyes. 1183-ban a Zalok nemzetség egyik tagja fordúl elő Baya néven (Haz. Okl. I. 1.).

Bajadi, u. e. tőből *di* képzővel, a. m. a ki nagygyá lett, meggazdagodott. Ezen a néven találjuk 1138-ban a dömösi prépostság bélai szolgáinak majorját s egy dobozi szolgáját (Mon. Strig. I. 90, 92).

Bakó (Bakov) a bak = néz (kun.: bac, bach, bah, bag = respicere) ige kunos részesülője a. m. a néző, figyelmes.

Bala a. m. török bala = gyermek. A törökségnél gyakran használják névnek, rendesen valamely jelzővel, p. Dsan-Bala = kedves gyermek, Jaman-Bala = rossz gyermek stb. A népies magyar nevek közt megfelel a Balának a Fiad (Fiod, Fyod, Fiud, Fiadi).

Balán a. m. kazáni tatár: balan = kánya, kun: balaban = sólyom. Hason jelentésű népies magyar nevek a Kana (Vár. Reg. 287) és Sólyom (1138. Soulum, a dömösi prépostság szolgája. Mon. Strig. I. 89).

Bas, a. m. tör. bas, altáji: pas, csuvas: posz, pusz = fő, fej, tehát ugyanaz, mint a magyar Feidi, Feud név. 1211-ben a tihanyi monostor egy gamasi jobbágya, Márton fia említtetik Bas néven Augustinus nemzetségéből (Árp. Új. Okl. I. 121), továbbá egy kecui exequialis, Wayad fia (u. o. 110).

Basó (Basou) a basz = nyom, tipor (ujg. csag. ozm. basz- csuv. posz, kun bassarmen = premo, basip = premens) igéből képzett igenév. 1380-ból ismerjük comes Basou-t, Gergely fiát (Haz. Okl. III. 213).

Bati, a. m. a mongol-török Batu név, a bat = nagygyá, hatalmassá lenni tőből. 1138-ban a dömösi prépostság egy szolgáját találjuk e néven (Mon. Strig. I. 91).

Batiz (Batez, Botez) a. m. ujgur batiz = magas, tehát törökös alakja a magyar Mogus névnek. 1219-ben a mosonyi ispánt nevezték Batiznak (Mon. Strig. I. 223).

Bejdi, a kun: bey = saltare igéből képzett név, bejdi a. m. ugró, szökő. Beidi néven 1086-ban a bakonbéli apátságnak egy lovas jobbágya (melior ad ordinem equitantium. Árp. Új Okl. I. 36) jön elő s 1211-ben nehány a tihanyi monostor szolgálatában levő kézműves (Beyd sutor, Beid pulsator. Árp. Új Okl. I. 108).

Beke a. m. csag. bek, bik = szilárd, jakut: bögö = szilárd, erős, altáji: pökö = erős, férfias. Eléfordúlt a Borsa, Lörente, Kartal és Bazteh nemzetségben; Kun László korában egy bessenyőt, a Lechk fiát, 1374-ben pedig egy kunt, Althabarz (a. m. arany-borz) fiát nevezték Bekének (Lásd: Bik).

Béla, a kun bil = élesít igéből, melyből való a szintén kun bila = köszörűkő, vagyis szószerint: az élesítő szó. Ennek felel meg az Árpád házban hagyományos Béla név, melynek Bila alakját, mint egy Taksony korában beköltözött volgai bolgár vezérnek a nevét Anonymus említi s a különben más képzésű, de szintén a bil tőből származó Bulan nevet pedig egy kozár fejedelem viselte. A Hunn Krónika a hunn vezérek élén említi Bélát, ez a név azonban a különböző átiratokban Bele és Vela, Vele alakokkal váltakozik. Hogy a Béla, Bila név, melynek hason jelentésű népies magyar alakját az Éles (Éles, Elus) névben kereshetjük, nem származtatható a szláv bel (ó-szlov. bêlu, új szlov. bolg. bêl, szerb bijel, cseh bilý, lengy. bialy, kis orosz bilyj, orosz bêlyj) = fehér szótól, kitetszik abból, hogy a magyar névnek pontosan megfelelő béla, biela a melléknévnek a nőnemű alakja.

Beled, *Belüd* (Belud) a. m. kun: bildi, bilüdi = tudott, a ki tud, tudós. (L. részletesebben a Turul előző számát.)

Beleg, u. e. bil, bel = tud, ismer tőből képzett igenév, ujgur: bilge, belge = bölcs, okos. 1138-ban a dömösi prépostság egy jobbágyát találjuk Beleg néven (Mon. Strig. I. 91).

Belenik (Belenyg, Belynyg) a. m. kazáni tatár: belemnek = tudomány, bölcsesség. Igy nevezték a

Csanád nemzetségben a Telegdyek és Makófalvyak ősét s eléfordúl egy gyöngyösmenti nemes neveként is a XIV. század elején, a ki — úgy látszik — Aba nembeli volt. Ugyane néven találunk 1211-ben nehány, a tihanyi monostor szolgálatában levő személyt is (Belenig exequialis, Belenic servus. Árp. Új Okl. I. 110, 112).

Ber, *Bere* a. m. bere = adó, adomány, a ber igéből. Megfelelő népies magyar alakja Ajandúk. 1086-ban Bere judex jön elő (Árp. Új Okl. I. 33), 1228-ban Cheme libértinus apját említik Ber néven (Haz. Okl. III. 1).

Berd, ugyancsak a ber igéből: berdi = adott. 1211-ben egy a tihanyi monostor szolgálatában levő személyt találunk e néven (Árp. Új Okl. I. 106).

Berend a. m. kun: berindi = a megadott vagyis ajándék. 1138-ban Berendi néven a dömsödi prépostság egy szolgája fordúl elő (Mon. Strig. I. 91), a Márkféle krónika pedig Álmos genealogiájában Kadicha apját nevezi Berendnek.

Berges, igenév a birge = egyesít, összegyűjt tőből, a. m. egyesítés. 1181-ben egy palani lakos fordúl elé Berges néven (Árp. Új Okl. I. 76).

Beris, v. ö. jakut: birisz = első. 1138-ban Berisnek a dömösi prépostság egy sceri szolgáját nevezték (Mon. Strig. I. 91).

Berk a. m. újgur, azerbejdsani: berk = erős, kemény, szilárd, kunban: berch = firmamentum.

Bicsak, a. m. a hasonló alakú, különben pedig török eredetű szó. 1446-ban egy marosszéki székelyt, Mosoni Benedek fiát találjuk Bichak néven (Szék. Okl. I. 156). Hogy a név csakugyan a «bicsak» szóval függ össze, bizonyítja a Bolta = Balta s még inkább a Csákán név. Mivel azonban a magyar népies személynevek közt nem igen találunk olyanokat, melyeket valamely fegyverről vettek volna s úgy a Bicsak, mint Bolta név a birtokos nemességnél fordúl elő, sőt a Csákány egyenesen jász-kun név s valamennyi török eredetű szó: ezen neveket a törökség alkotásainak kell tekintenünk, melyek hozzánk már készen, nevekűl kerültek.

Bik, *Bike* a. m. csagataj: bek, bik = szilárd, kemény (ozm. pek — u. a. altáji: pögö = erős, férfias. (L. Nyelvt. Közl. XIII. 445. l.) vagyis ugyanaz a név, mint a Beke. Bik alakban a Zud nemzetségnél fordúlt elő, mint az 1270-ben említett Zodai Nagy Simon nagyapjának a neve, 1295-ből pedig Bike-Luchei Bike fiát Bykét ismerjük.

Biter, *Beter* a. m. kun-török: biter = nő, növekedő. (L. a Turul előbbi számát.)

Bod, *Boda*, *Bodó* (Bodou, Bodow) a. m. zömök, tömzsi, alacsony a «bod», «buda», «but» tőbül, melyből való a csagataj butu = tuskó, butalak = tuskóforma vagyis buta, ozmanli: bodur = törpe, tömzsi, budala = ostoba stb. (Lásd: Vámbéry A. A török-tatár nyelvek etymologiai szótára. Nyelvtud. Közl. 1876. XIII. 462. l.) A Bod név előfordúl a székely ágak közt, továbbá 1211-ben a tihanyi apátság szolgálatában levők közt (p. egy tihanyi sutor. Cumb fia pecheli udvarnok, Zegen fia fuzegyi udvarnok stb. Árp. Új Okl. I. 108, 109, 120), ugyanezek közt találjuk meg a Boda nevét (p. egy Bogar nevű artifex apja, Adrian fia agricola, Boda fiai fuzegyi vinitorok stb. U. o. 108, 109, 120), a Bodó nevet pedig többek közt egy 1253-ben említett karcsai várjobbágy, Jakab fia viselte.

Bodaj a. m. tör. tat. bódaj, búdaj, bogdaj, bugdaj = búza. 1211-ben a tihanyi monostor egy gomasi udvarnokát találjuk Bodoy néven (Árp. Új Okl. I. 121). Előfordúl személyneveink közt a Bogdai alak, valamint a magyaros Búza is.

Bodola. Kétségkívül a. m. ozm. budala, csag. butalak = ostoba. Hasonló jelentésű nevek nem ismeretlenek a törökségnél, pl. Tentek-bala = ostoba gyermek s mint Vámbéry mondja (A török faj. 261), az ilyen nevekkel a rossz szellemet akarják megcsalni, mintha a csecsemő irányában semmi rokonszevvel sem viseltetnének. 1330-ban egy csallóközi, pethendi nemesnek az apja fordúl elő Budolow néven.

Bodon, *Budun*. Valószínűleg szintén a «bod», «bud» (rövid, alacsony) tőből származik. Használatban volt a név az Aba, Teküle és Zoárd nemzetségnél s a Noszlopy családnál, előfordúl továbbá mint egy karcsai várjobbágynak és egy kis-berei bessenyőnek a neve.

Bodor, *Bodur* a. m. ozmanli bodur = törpe, tömzsi. Bár az előbbi közleményben a népies magyar nevek közt is felhoztuk, úgy látszik, nem magyarázható a magyar «bodor» szóval, mely, miként a dunántúli «bodri» alak mutatja, tulajdonkép igenév s eredetileg «buduroj» volt; az árpádkori névnek tehát Buduroi vagy Budurov alakban kellene előfordúlni. 1237-ben Bodur ispán fiai említtetnek, 1267-ből pedig ismerjük a Pousafia Bodur ispánt, Lőrincz nádor albiráját. 1211-ben a tihanyi monostor gamasi lovas jobbágyai közt is előfordúl egy Budur nevű az Augustinus nemzetségéből, kinek ivadékai közt ezen Budur közelebbi rokonaiúl találjuk a muzulmános nevű Nuhut és Ibrhænt s a törökös Cuchen = Kücsent (Árp. Új Okl. I. 121).

Boga, csagataj: bugu = szarvas. E néven találjuk 1138-ban a dömösi prépostság egy wadashui és egy uteni szolgáját (Mon. Strig. I. 96).

Bogát (Bogat, Bugatus, Bagat) a bak, bog = köt, erősít igéből, a magyarral egyenlő értékű *at* képzővel, a. m. kötés, erősség, szilárdság (A tőszó jelentésének és származékainak árnyalatait l. Nyelvtud. Közl. XIII. 445). Liutprand szerint Bugatusnak nevezték a 921-ki olasz hadjárat egyik vezérét, Anonymus szerint Bogát Bulcsunak volt az apja, tulajdonkép pedig előde lehetett a karkhaszi méltóságban, mert az apját a Bulcsuval személyes ismeretségben volt Konstantin császár Kalêsznak, Kalinak nevezi. Ugyanezen Bogátra vonatkozhatik a tihanyi apátság alapító levelében (1055) előfordúló «Bagatmezee» helynév is. A tihanyi monostor szolgálatában levő személyek közt 1211-ben szintén találunk egy Bogát nevűt (Árp. Új Okl. I. 110) olyan tiszta török nevűek társaságában, minők pl. Bas, Tay stb.

Bogdai a. m. búza (ozmanli: bogdaj, kun: bugday, bogday, bodaj). Mint személynév előfordúl 1249-ben. Más alakja: Bodaj s a népies magyar személynevek közt Buza.

Bojad, a baj, baja = meggazdagodni tőből *di* végű igenév, a. m. a meggazdagodott. 1211-ben a tihanyi monostor csopaki udvarnokai közt találnak egy Boyad nevűt, Cheke fiát (Árp. Új Okl. I. 120).

Bojon, *Bajon* a. m. kiemelkedő. magas, nagy, gazdag. (ujgur: baju, csagataj: baj, tatár: baji = meggazdagodni, nagygyá lenni, innen: bajin, bajun = gazdagság, nagyság; a csagatájban bojun, mojun = nyak, tarkó, t. i. a test magas, hosszú, kiemelkedő

része. V. ö. Nyelvt. Közl. XIII. 447). Előfordúlt a név a Divék nemzetségnél, továbbá 1270-ben a locsmáni várjobbágyok közt.

Bojta, *Vojta* (Báta, Vajta) Anonymus szerint a Sárvíz mentén letelepült kun-kabar vezér neve. Vámbéry a bajtag = magas jel, zászló szóval veszi egynek (Magy. Er. 173), alakilag azonban inkább megfelel a föntebbi ige causativ alakjából képzett gerundium continuitatis-féle igenévnek s jelentése e szerint a. m. gazdagító, nagygyá tevő.

Bojtin ugyancsak a baju. baj = meggazdagodni, nagygyá lenni ige causativ alakjából képzett igenév a. m. bajtin, bajtun — gazdagítás, magasztalás. A zastyi apátság alapító levelében (1067) van szó egy bizonyos Boytin sírhalmáról (Árp. Új Okl. I. 25).

Boka a bak = lát, néz, vigyáz szó *a* végű igeneve a. m. a vigyázó, éber.

Bokon, *Bakon* a. m. figyelmes, vigyázó éber. Ugyancsak a bak (csuvas pik) = lát, néz, vigyáz, ügyel igéből. A Képes Krónika a Szent László korabeli Bodus apját nevezi Bokonnak.

Boksa. Vámbéry szerint a. m. tör. mong. baksi, baksai = írnok. próféta, pap, bölcs (Magy. Er. 70, 173); valószínűbbnek tartom azonban, hogy a volgai bolgárok uralma alatti mordvinok egyik ága, a moksák nevének olyan bolgár nyelvű változata, mint pl. a Mohammednek Bachmet, muzulmánnak buzurmán (böszörmény) s a személynevek azon csoportjába tartozik, melybe a régi magyar személynevek közt a Beseneu, Bular, Bulgar, Cazar, Chazar, Cun, Kangiar (azaz kangár-bessenyő), Scicul, Tatar, Zerechen, Nemthe, Bavaro stb., vagy a kúnoknál a Baskard, Jazy (jász) s a II. István korában Magyarországba költözött Tatár, a bessenyőknél Kazar, a jászoknál Magyar, a közép-ázsiai törököknél Madsar, a VI. századbeli feketetengermelléki hunnoknál Muager (azaz magyar) stb. A Boksa hagyományos név volt a hasonnevű nemzetségnél, Anonymus pedig Takson korából egy Bular földről beköltözött Boksu (Bocsu) nevű izmælita előkelő embert említ.[1] Többször előfordúlt az alsóbb néposztálynál is, így 1211-ben egy, a tihany apátság szolgálatában levő «fabert» találunk Boxa néven (Árp. Új Okl. I. 124), IV. Béla korában pedig a pannonhalmi apátság egyik vosjani szántóvető emberét nevezték Bocsának (Árp. Új Okl. II. 9).

Bolta, a. m. balta (L. Bicsak és Csákán). Előjön az Ajkai családnál, Pál comes fia, 1291—1323 körül (Haz. Okl. III. 39, 68 stb.).

[1] Anonymus a bulárföldi (nagy bolgár szági) izmælitáknak beköltözését Taksony korába, tehát a 950—72 körüli időben teszi. Ezen idő meglehetősen összevág a burtaszok szétszóratásának korával, mely Ibn Haukal szerint 965—969 körül történt. A burtaszok, Csekalinnak az 1890-ki moszkvai arch. kongresszuson tartott értekezése szerint, a Volga jobb partján, a mai Szaratov, Penza, Tambov és Voronezs tartományokban és Szimbirszk egy részében, a bolgárok és kazarok közt laktak s a kazaroknak voltak az alattvalói; nemzeti nevük után ítélve, mordvin félék vagy esetleg zürjén-votják eredetűek lehettek (v. ö. mort, murt = ember). Főfoglalkozásuk földművelés, barom- és méhtenyésztés volt. A mondott időben az oroszok majdnem teljesen megsemmisítették őket, úgy hogy a Volgánál alig maradt nyomuk. Valószínű, hogy Anonymus izmælitái ilyen menekülő burtaszok voltak. (Heger F. Der achte russische arch. Congress in Moskau. Wien. 1890. 156. l.)

Bondoford. Árpád genealogiájában említtetik, mint Buken apja s mint ilyen, a Büken nemzetség egyik ősének tekinthető. A név előrészének megfelel a mundo, mündö = kopja szó, utórésze pedig alighanem a berdi = adott szónak a módosulása; jelentése tehát a. m. a kopja-adta s olyan összetétel, mint a Tangriberdi (istenadta), a turkomán Urazberdi (a szerencse adta), a kirgiz Tiläuberdi (a kívánságot megadta) stb.

Bor a. m. fehéres, szürke (v. ö. csag. bor = fehéres, kréta, borúl = szürke, hamuszürke, ozm. mor, boz = szürke, fehéres, altáji: poro = szürke, purul = szürkés, jakut: borong, boron = feketeszürke, tatár: burli = fehéres, szürke, veres). Árpád genealogiában Hunor fia és Dama apja neveztetik Bornak, a ki a hasonnevű, egyébként pedig a karakirgizeknél is meglevő nemzetség őse lehetett; 1086-ban egy a bakonbéli apátság szolgálatában levő s Keteloján tartózkodó «eques» jön elő Bor néven (Árp. Új Okl. I. 35), 1211-ben pedig a tihanyi monostor egy vinczellérje (U. o. 113). Ugyanezen névnek egy más változata *Buz*; a két névalak természetesen különböző törzsü törökségtől való s különböző időben honosodott meg nálunk. Az *r*-es jellegű változat, mint nyelvünknek egyéb ilyen elemei, valószínűleg a hunnoktól valók,[1] a mire az említett genealogia is utalni látszik; a *z*-és alak a bessenyő-kun elemtől vette eredetét.

Borcs (Borch), *Barcs* (Baarch), *Barocs* (Baroch) a bar = menni, járni, kelni, csuvas pir = menni, haladni, érkezni ige részesülője: barcsi = járó, kelő, haladó. Nagyon kedvelt név volt az Agha nemzetségnél (1279-ben említtetik Borch fia Borch s egy másik Borch fia Péter), továbbá a Csák nem egyik ágánál (a XIII. század első felében élt Baarch vagy Baroch ispán, ennek egyik fia 1280 körül szintén Baarch). Ezenkívül a Borcsi egy ma is létező kazak-kirgiz nemzetségnek a neve.

Borid, u. a. bar tőből képzett *di* végű igenév, a. m. a ki járt, járatos. 1211-ben a tihanyi monostor nehány embere fordúl elő e néven (Árp. Új Okl. I. 108, 115).

Boriho, *Borin*, *Borochim* (l. alább Borsa névnél).

Bors, *Borsu* (vagyis Bars), *Borsodi* (Borsód). Hagyományos és gyakran előfordúló név a Miskócz nemzetségnél, mely Anonymus szerint a kun-kabar Borsu vezértől származott. A nevet a török-tatár burszik az az borz szóval szokták egyeztetni; tekintve azonban a Borsu és Borsód, Borsodi nevek közötti szorosabb kapcsolatot, mely utóbbi nemcsak Bors vezér nemzetsége székhelyének nevéül ismeretes, hanem személynévként is előfordúl: az *-u* és *-di* végzetet egyenértékű képzésnek kell fölvennünk s mint ilyenek, a két személynevet igenévnek mutatják. A bars, bors tulajdonkép tehát ige, mely az ujgur baris = kibékülni, békét kötni (tulajdonkép egymáshoz menni, a bar = menni tőből) igével vehető egynek, a Borsu és Borsodi jelentése tehát a. m. békés, engesztelékeny, a kibékült. Valószínű, hogy az Árpádkorban többször előfordúlt görög mondai *Paris* név is összefügg a Barsu, Barisu névvel, annyiban t. i., hogy a két névalakot összezavarták s a Párissal helyettesítették az ős

[1] Hogy az *r*-es jellegű török elemeket miért származtatom a hunnoktól: erre nézve l. az *Ethnographia*. 1890. évf. 9/10. füzete, 428—429. lapján elmondott észrevételeimet.

magyar nevet. Ugyancsak ide tartozik az 1291 körül élt Csák nembeli Ugrin dömés perjel apjának a neve, a *Parasth* (Barisdi) is.

Borsa. Hagyományos név a hasonnevű nemzetségben, mely úgy látszik egy az Anonymustól említett s Bojta kun-kabar vezértől származtatott Bruksa nemmel. A mi a két név közti eltérést illeti: a Bruksa alak a szókezdő kettős mássalhangzónál fogva se magyarosnak, se törökösnek nem mondható, de úgy a magyarságban, mint a törökségben vannak nyelvjárások, nálunk pl. a göcseji, emitt a csuvas nyelv, melyek különösen a *br*, *pr* betűket megtűrik a szók elején. Úgy látszik, hogy a kun-kabaroknak Magyarország déli részében megtelepedett ága, melyet a XII. századbeli byzanciak kaliz (káloz) néven is emlegetnek, csuvas-féle elemekből állt vagy erősen volt ilyenekkel keverve s ezektől való a Bruksa alak, mely különben Boruksa, Buruksa volna. Úgy a Borsa, mint a Bruksa, Boruksa a bor, bur = csavar, forgat igéből származott boru, boruk = forgató, csavaró szavak tovább képzett alakjainak vehetők fel (a főnévhez járuló *sza-sze* képzővel) s jelentésük körülbelől a. m. csavaros, tekervényes eszű, furfangos. A boruk vagy burik szó magában is előfordúl a *Buruh* (egy csiki székely neve 1324), *Burich* (1231) és *Boryho* (1272) nevekben s ugyancsak a bor, bur ige származékainak tekinthetők a *Boryn* és *Borochim* nevek is, a cselekvés folyamatát és bevégzettségét jelentő *-în* és *-kîn* képzőkkel.

Bot, *Buth*, *Buta* a. m. török: bota (kirgiz), buta (csagataj) = gyermek, kölök, tevecsikó. Both néven említi a Képes Krónika Kálmán Benedek nevű tanácsosának apját, 1249 körül pedig az Aba nemzetségből ismerünk egy Bothot, Tekus és Baach testvérét, a Tornay család egyik ősét. A Bota nevet 1211-ben több — a tihanyi apátság szolgálatában levő személy (poposcai exequialis, tihanyi pistor és agricola, gamasi udvarnok stb. Árp. Új Okl. I. 108, 109, 110, 121) s 1239-ben egy galgóczi «castrensis» viselte (Mon. Strig. I. 328). A törökségben főleg a kirgizeknél van e név használatban (pl. Botakán, Botakiz stb.).

Botond. A batu, böt = magassá válni, hatalmassá lenni, nőni igetőből, a. m. magas, emelkedett, felnőtt. Krónikáink szerint egy a X. század közepe táján élt előkelő magyar neve, ki erejéről tette híressé magát. Anonymus Bulcsu és Lél vezértársának s Culpun fiának mondja. Megtaláljuk a nevet a XIII. század vége felé a nagyszalontai Toldy család ősei közt; 1296-ban Bichkei Botond ispán említtetik s ugyanezen időtájban élt egy másik Bothond ispán is, Miklós nógrádi esperest testvére. 1231-ben a Tamás ispán rokona s Gergely ispán unokaöcscse jön elő Bothond néven.

Bozó, *Buzó* a. busz, bosz igéből képzett igenév, kun: buzov = romlás, pusztulás (Lásd: Buzagh).

Bozuk u. e. igéből, a. m. zúzó, törő. 1211-ben a tihanyi monostor fuzegyi vinczellérjei közt találjuk Bozucot fiával együtt (Árp. Új Okl. I. 120).

Bua, *Bucha*, *Buga*, *Buha*, *Buka* a. m. ujgur bugha, csagataj buka, buga, kun boga, buga = bika, szarvasbika. Krónikáink szerint Buának, Buhának nevezték II. Gyula erdélyi fejedelem egyik fiát s azontúl is gyakran előfordúl e név az oklevelekben. A Boga a közép-ázsiai törökségnél is kedvelt név, miként nálunk egykor a népies magyar Bika; sajátságos összetételben fordúl elő a név a szibériai tatároknál, kiknél a dynastia ősapját Tai-Bugának = csikó-bikának nevezték, aztán a szagajoknál ebben: Puga-Deke azaz bika-kos, melyhez hasonló a délnyugoti törökségnél a Gürg-Aszlán azaz farkas-oroszlán név; a kipcsaki tatároknál Ak-Boga (azaz fehér bika) és Kotol-Boga (kutlu-buga = szerencsés bika) összetételekben található.

Bucsk, *Bucska*, *Mocsk* (Buchk, Buchka, Mochk), a. m. kazáni tatár mucska = kutya, melynek megfelel a magyar népies Ebed, Agár s az ozmanli Kucsuk (kutyakölyök) név. 1191-ben a Kaán nembeli Siklósi Simon fia s a híres Gyula bán testvére fordúl elő Buchk néven s ezenkívül hagyományos név (Buchka és Mochk alakban) a Buchka nemzetségnél.

Bucsó. 1290-ben említtetik Buchou asszony, a Miskolcz nembeli Turna felesége (Árp. Új Okl. X. 357. Szendrei Misk. tört. III. 30). A bucsov, bucsuk a bics, bucs = metsz, vág tőből képzett igenév, az ozmanli bucsuk s a kun bucsu a. m. fél s így a név jelentése körülbelől ugyanaz, mint a magyar Feledié.

Buda, *Bud.* Vámbéry a tör. tat. bud, but = kicsiny, fiatal (csagataj: buta = fiú, gyermek, a család legifjabb gyermeke) tőből származtatja (Magy. Er. 185) s így nem egyéb, mint dialektikus változata a föntebb említett Both névnek. A hangzó gyöngülés az oghuz törzsbeli törökség (turkomán, ozmanli, úz-kun) nyelvének a sajátsága, a Buda nevet tehát ilyen származású török elemek honosították meg nálunk, ugyanazok, a kiktől a turult is átvette czímerül a magyarság (L. Turul 1886. 124. l.). A magyar mondák Etele öcscsét, Bledát nevezik Budának s ezenkívül a Szent István korabeli Szakállas Buda, Egiruth fia és Sebus apja ismeretes e néven, a kit mint Péter gonosz tanácsadóját a nemzeti visszahatás idején darabokra vagdaltak. A XIII. században főleg kisebb nemeseket és várjobbágyokat találunk Buda néven, így 1226-ból ismerjük Berencsei Budát, 1235-ben egy soproni, 1268-ban szolgagyőri, 1272-ben trencséni, 1276-ban ungi s 1300-ban egy pozsonyi várjobbágy jön elő, 1295-ben pedig egy turchi nemes ismeretes Buda név alatt. A váradi Regestrumban egy Bud nevű szolgáló is előfordúl (353).

Budli a bud, bot = czomb szótól; budlu, botli = czombos (Vámb. Magy. Er. 187) Árpád genealogiájában fordúl elő, mint Chanad fiának és Beztur apjának a neve.

Buka a. m. csagataj buka = bika. A tihanyi monostor szolgálatában levő személyek közt többször előjön a Buka, Boka név az 1211-ki jószágösszeíró oklevélben, így: Buca, thurkhi vinczellér, Boca focudi jobbágy és thurkhi udvarnok (Árp. Új Okl. I. 117, 124). 1225-ben Buka fiai említtetnek (filii Bucæ. Szendrei Misk. tört. III. 5). A név más változata Bua, Buha s magyarosan Bika.

Bukna, *Buhna* (Bonyha) II. Gyula kisebbik fiának a neve s ezenkívül 1257-ben egy szolgáló neveként is előfordúl Buhna alakban. Vámbéry (Magy. Er. 183) a bukra, bokra = hímteve szóval veszi egynek, ámde a magyar név úgy Anonymusnál, mint a többi krónikában *n*-es alakban jön elő s ez kizárja a föntebbi egyeztetést. Úgy látszik, a Bua név kicsinyítése a *-kîna*, *-ghîna* képzővel (Buhkina, Buhghina), tehát a. m. bikácska; ez a jelentés kissé különösnek látszik nőnévnél, de nem példa nélküli; a közép-ázsiai törökségnél az Ajgir, azaz ménló fordúl elő nőnévnek.

Bula, a Béla, Bila név változata, mely közelebbről

a kozár Bulán névnek felel meg. 1138-ban a dömösi prépostság egy geui szolgáját s egy belsuni szekeresét találjuk Bula néven (Mon. Strig. I. 90, 93), 1135-ben pedig egy bakonbéli jobbágyot neveznek ugyanígy (Árp. Új Okl. I. 50).

Bulcsu, a byzanciaknál így is: Bolesodès = Buliszudi, Boleszodi. Tudvalevőleg az augsburgi csata egyik vezérét, a harmadik magyar fejedelmet nevezték e néven s egyebek közt egy csanádi püspöknek (1229—51) is a neve volt, a ki aztán a martyrologiumi Basiliussal és Blasiussal is helyettesítette pogány nevét. Gyakran előfordult a név az alsóbb osztálybelieknél is, így 1138-ban a dömösi prépostság szolgálatában levő személyek közt (Bulsu babusai szolga, tamachi preco. Mon. Strig. I. 91, 92), 1211-ben a tihanyi monostor embereinél (Bolchou, szőllősi jobbágy, pilipi vinczellér, besenyői lovász, Bolsou gamasi és szántói udvarnok, Bulchou gamasi földműves stb. Árp. Új Okl. I. 112, 113, 116, 121, 122, 123), 1198-ban pedig a szentgotthardi monostor egyik szolgáját találjuk Bulchov néven (Árp. Új Okl. VI. 193). Vámbéry a bilicsi, bulicsi = tudós szóból származtatja, mely a magyar «bölcs» szónak felel meg (Magy. Ered. 157); a név *ou*, *ov*, *uu* (Anonymus: Bulsuu) végzete azonban a hasonló alakú kun képzőre mutat s ha számba veszszük, hogy a név a váradi Regestrumban Bulsuhu, Bulsuh alakban is előfordul, Bulcsu nevét pedig a byzanciak Bolesodès alakban is írták, a tovább képzett buliszi = tudósnak lenni igét kell tőül fölvenni s ebből igenév: bulsov vagy bulsidi = tudós vagy tudomány, bölcseség. Mint külön név eléjön az utóbbi:

Bulsudi, *Bulsoudi* alakban, így nevezték 1138-ban a dömösi prépostság egyik kalsari és udvarnoki szolgáját. (Mon. Strig. I. 89, 96.)

Bundu a. m. tör. mund = kopja. 1219-ben egy vinczi udvarnok jön elő e néven (Mon. Strig. I. 223), Bondu alakban pedig a tihanyi monostor gamasi udvarnoka nevéül találjuk 1211-ben. (Árp. Új Okl. I. 121.)

Bungucs a. m. mongics, mungucs = szomorú, bús, bajos. (L. Mongocs.)

Buruh a. m. boruk = forgató, csavaró. 1327-ben egy csiki székely említtetik Buruh néven. (Szék. Okl. I.)

Buz, a Bór név változata, a. m. kun: buz = kékes, égszínű, ozmanli: boz = szürke, fehéres, kazáni tatár: buz, büz = szürke, fehéres.

Buzagh (Buzag, Buzach, Buzoch), *Buzó* (Buzow) a busz, bosz (kun: bux vagyis buz, busz) = rombol, pusztít igéből képzett igenév, kunos alakja: buzuk, buzig, buzov = romlás, pusztulás, ujgurban: buszuk = sivatag, kazáni tatárban: bozik, bozok = romlott, rossz. Eléjön *Bozó* alakban is, nevezetesen 1323-ból a Gyoad nembeli Bosow mestert ismerjük e néven (Haz. Okl. IV. 133) s valószínű, hogy az 1284-ben említett (Haz. Okl. IV. 67) Váson nembeli Mencheli Móricz apjának *Buzá*nak a neve is ide tartozik s nem a magy. «buza» szónak felel meg.

Büken, Vámbéry szerint a. m. tör. tat. büken = leselkedő (Magy. Er. 187). A hasonnevű nemzetségen kívül, melynek őse az Árpád genealogiájában Bondofárd fiának és Chanád apjának mondott Buken lehetett, előfordult e név az Aba nemnél (Mokián nádor apja), a Hunt-Pázmánoknál, nevezetesen a XIII. század első felében élt Csekleszi Pál fia Buken ispán, Kozma testvére és III. Béla egy 1260-ban említett Erzsébet nevű unokájának a férje, ugyanennek fia az 1260—90 körül élt Cheklezi Buken. Hasonló nevet viselt az 1255-ben említett Nogolozy Opuz fia és Egyed testvére. Megtaláljuk az alsóbb néposztálynál is, így pl. 1138-ban a dömösi prépostság egy szolgája jön elő Buken néven. (Mon. Strig. I. 94.)

Bünger, Anonymus szerint kun-kabar vezér, Bors apja. Vámbéry a tör. büngüz = vénülő szóval egyezteti. (Magy. Er. 173.)

Csaba (Chaba, Choba, Soba, Ceba) a török-tatár csap, csab, szaba igéből (csag. és ozm. csap = üt, ver, rohan, szap = behat, bevág, kirgiz: szaba = üt, ver, sap = üt, siet, rohan, csuvas: csop = fut, szalad, rohan, szap = üt, ver) az *a* igenévképzővel, a m. vágtató, rohanó, támadó, ütő. A monda szerint Etele fia s az Aba nemzetség őseinek, Ed és Edemen testvéreknek az apja. Mellőzve a mondai Csabát, az első történeti személy, kit e néven ismerünk, a pannonhalmi apátság alapító levelében említett Ceba ispán. 1276-ból az Oghus nemzetségbeli Almadi Chaba ispánról, 1280-ból Ludeni Chaba ispánról van tudomásunk, 1302-ben pedig egy alpestesi nemes jön elé Chaba néven, 1335-ben a fejérvár-váraljai Chaba ispánt találjuk, 1367-ben pedig Choba kun kapitányról van említés. Az egyházi téren is találunk 1265-ben egy Ceba nevű gyulafehérvári kanonokot.

Csák. Hagyományos és nagyon gyakran használt név volt a Csák nemzetségnél, melynek e néven első ismert őse, a fejérmegyei Csákvár építője, a X. század vége felé élhetett s a hagyomány szerint Szabolcs vezérnek volt az unokája. A keresztyén felfogás e névnél is keresett valamely megfelelő martyrologiumi nevet s talált is nemcsak egyet, hanem kettőt, sőt talán hármat is; így Trencséni Csák Máténál egy 1317-ki okmányban Claudiusszal van azonosítva a Csák név,[1] a Kisfaludyak és Mihályi Csákyak ősei közt egy Izsák nevűt találunk fölváltva Csáknak írva,[2] ki 1231—47 körül pozsonyi ispán volt, a Buzád nembeli Csák bán nevénél pedig alighanem a nemzetség egyik őse Cyriak nevének magyarosítására kell gondolnunk. A Csák név különben egy eredetű a csákány szóval, származik a török csak = üt, metsz, vág igétől és pedig tulajdonkép *i* vagy *u* képzővel alkotott igenév, mint a csagatáj: csaku, ozmán: csaki = kés (azaz vágó, metsző) szó, de ez a végzet egyéb szavainkkal és neveinkkel egyezően (pl. Borsu — Bors, Tosu — Tas, Lelu — Leel stb.) lekopott, csak az olyan helynevek mutatják nyomait, minő a temesmegyei Csakovár, Csakova (azaz Csákvár, Csák) s aztán Csáktornya német neve, a Csakathurn.

Csala a. m. csagataj: csala, csalik, kazáni tatár: csaja = gyors, sietős, mozgékony.

Csama. Egészen megfelelő alak a kazáni tatár csama = szemmérték, hozzávetés (csamasziz = mérhetetlen, mérték nélküli, csamali = körülbelől), a mely a köztörök csin, csene, szen = mér, próbál tőből származik s a képzése (csa-ma e. h. csan-ma) a kun tegirma = rotundus (v. ö. csag. tekermä = rotunditas) tanúsága szerint nem csak főnévi, hanem melléknévi

[1] Mathaeus Claudius de Trentsinio. (Katona. Hist. Crit. VIII. 329.)

[2] Turul. 1884. II. k. 109. l.

értelemmel is bir s mint ilyen, a. m. megmért, kipróbált, s további fogalmi fejlődéssel: igaz, becsületes, miként az ujgur: csün, csin, csagataj: csin, csen, kirgiz: sijn, sén, altáji, csuvas és kazáni tatár: csin. Előfordult a név a Chana alakkal váltakozva a Teküle nemzetségnél s azonkívül a czegei Wass családnál.

Csamaz. A föntebbi csama alak tovább képzése, melylyel olyanforma viszonyban van, mint pl. a csag. küneš (nappali forróság), a kün (nap, világosság) szóval, vagy a kojbal-karagaz kösz (izzó szén), a köjövel (kiégett szén). Egy oltományi nemesnek és egy piliscsabai jásznak a nevéül fordul elé, továbbá a Csák nemzetségben.

Csana a. m. csuvas és votják csana = csóka. A Csóka egyike volt a legkedveltebb Árpádkori személyneveknek, mely a magyarság sokféle volgamenti eredetű népeleme szerint a legkülönbözőbb alakokban fordúl elé, így a magyar népies Csókán s a csuvas-votjákos Csanán kívül az északi tatáros és cseremiszes Csenke s aztán a kazáni tatáros Cseüke is. Néha fölcserélték a Csama névvel is, nevezetesen a Teküle nemzetség egy 1312—17 körül élt tagját találjuk majd Chamának, majd Chanának írva.

Csanád (Chanad, Chenad, Chonad, Sunad, Zunadi). Hagyományos név a hasonnevű nemzetségben, melynek őse a hagyomány szerint a Szent István korabeli Csunád (Sunad), Doboka fia és Szent István unokatestvére volt; — így 1256-ban a nemzetségnek két tagja is előfordul e néven: Waffa fia Chanad ispán és Keczele fia Chanád; a XIV. századból Telegdy Csanád esztergomi érseket († 1349) ismerjük a nemzetség hagyományos nevén. Ezenkívül a XIII. század elején egy zalai várjobbágyot hívtak Chanadnak s 1302-ben pedig egy alpestesi nemest találunk Chanad néven. A Csanád, Csunád, Zunadi *di* végű igenév a csagataj csina = mérlegelni, megfontolni, ozm. szina = megvizsgálni, altáji: csene = mérni, próbálni igétől s jelentése a. m. mérlegelés, megfontolás, megvizsgálás, azaz kipróbált, igaz, becsületes. (V. ö. még ujgur: csün, csin = őszinte, becsületes, csagataj: csin, csen = igaz, egyenes, helyes, kirgiz: sijn, sén = helyes, altaji: csin = helyes, egyenes, csuvas: csin = igazságos, igaz. (Nyelvt. Közl. XIII. 362.)

Csató a csat (csagataj) = összetalálkozik, összeütközik igéből képzett igenév, kunos alakban: csatuk, csatig, csatov. A XIII. század vége felé egy fejérmegyei zedregi bessenyőt neveztek Chatónak.

Csen, Csene. Ujgur: csin, csün = őszinte, becsületes, csagataj: csin, csen = igaz, egyenes, kun: csin = verus, altáji: csene = megpróbálni, mérni, csin = helyes, egyenes, kazáni tatár: csin = valódi, igaz, szent. 1259-ben az Opor nembeli Péter özvegye említtetik Chen néven, 1349-ben egy sepsiszéki előkelő székelynek a neve jön elő Chene alakban.

Csenke (Cheng, Cenke, Chenke, Chencu) a. m. tobolszki tatár: csönge = csóka, cseremisz: csenge = holló. (Lásd: Csana.)

Cseüke a. m. kazáni tatár: csäükä, ozmanli: csauka = csóka. (Lásd: Csana és Csenke.)

Csire. A Marót nembeli álmosdi Chyre család hagyományos neve, melyet középkori szokás szerint a martyrologiumi Cyrillus névvel zavartak össze. A csir, csür (csagataj: csürü, csürük, altáji: csiri, kazáni tatár: cser) = elrothadni, törékenynyé, gyöngévé válni igéből képzett igenév, a. m. gyönge, törékeny, beteg. (V. ö. kazáni tat. csir = kór, betegség, csag. csürük = gyenge.)

Csiz a csiz (ozmanli), sziz (csagataj) = vonni, húzni, bevésni, metszeni s átvitt értelemben: érezni (altáji: szez, ozman: szez, csuvas: sziz) és fájni (ujgur: szizik = szúrás, fájdalom) tőből képzett, kopott végű igenév, melynek eredetibb alakja Csize vagy Csizi volt s jelentése a. m. fájdalmas. Ez tehát a személynevek azon sorozatába tartozik, melybe a népies magyar Bús, Szomorú vagy török eredetű neveink közül az alább említendő Mungucs. II. István korából ismerjük Ciz ispánt, a XIII. században pedig az Aba nembeli Kompolthyak ősét nevezték Csiznek.

Csobánka (Chabanka, Chobanka, Chubanka), *Csubán, Szubán* (Scubanus). Egyeredetű a Csaba névvel, melylyel együtt ugyanazon csab, csap (csuvas: csop) = szalad, vágtat, rohan, üt igéből származik, csak az igenév-képzőjük más; a csapan, csaban, szaban, sapan a. m. szaladó, vágtató, támadó, ütő. A név az Aba nemzetségnél volt használatban s ez arra mutat, hogy a nemzetség azon ága, melynél divatozott, tudatosan cserélte fel vele a Csaba nevet. Az első, kit e néven ismerünk, Scubanus, 1173—75 körül esztergommegyei ispán; a XIII. század közepe felé élt Chubanka, vagy mint a későbbi oklevelek emlegetik, Chabanka, a kitől származott a Csobánkay család; 1315-ben ismét eléjön egy Chabanka, egyike azoknak, kik Róbert Károly ellen hűtlenségi bűnbe estek; a Kompolthy ág alapítója, ki Imre király korában élt, szintén e nevet viselte, a Chepan alak ugyanis, a hogy a felsőmagyarországi Kompolthyak ősét említik, a jelen esetben semmi esetre sem a délszláv Styepánnak, hanem a török eredetű Csubán, Csaban névnek felel meg. Az Aba nembelieken kívül 1273-ból még Palugiai Chabanról van tudomásunk s 1295-ből Beéli Chubunról.

Csom, Csoma a csom, csöm tőből (ujg. csom = gyűjt, csag. csom, zsom = mind, erősen, igen, csoman = bunkó, csömük = sűrű, szilárd, csömür = összezsugorodni, ozm. csomak = buzogány, czomb. Nyelvt. Közl. XIII. 389) a. m. vastag, tömött, szilárd, gömbölyű. A XIII. század elejéről a fejérmegyei Berki Csomot ismerjük e néven.

Csun, Csuna a. m. kazáni tatár, altáji, csuvas: csĭn = igaz, szent, igazságos, egyenes. (Lásd: Csen.)

Csura a. m. kun: csura = fehér sólyom. Mint nemzetségnév, a karakirgizeknél is megvan. Egy név az Oslu nemzetségnél divatozó Súr (Suur) névvel, mely Czura alakban is előfordult. A Csur (Tzur) egy bessenyő törzsnek vagy tartománynak is a neve volt. (Lásd különben a Turul multkori füzetét.)

Csutur a. m. török csutur = piszeorrú. (Vámb. Magy. Er. 119.) 1269-ben egy toburcsuki bessenyő jön elé Chutur néven s a törökségnél ma is használatban levő személynév.

Csümür (Chumur) a csom, csöm tőből képzett igenév, a melyből való az ujgur: csomla = gyűjt, csagataj: csom = mind, csoman = bunkó, csömük = sűrű, szilárd, tömött, csömür = összehúzódni, összezsugorodni, ozmanli: csomak = buzogány, csumar = gömbölyű szarvatlan fejű bika, csuvas: csumar = gömbölyeg, csomó; megfelel a kazáni tatár jomoro = tömör, gömbölyű s a más képzőjű, de hasonló értékű csagataj csömük = sűrű, szilárd, tömött szónok. A Csa-

nád nemzetségnek egy 1256-ban említett tagja fordul elé Chumur néven.

Dama a. m. sűrű, szilárd, tömör a tam, tem, tim tőszóból, melynek kezdő *t* betűje ép úgy *d*-vé gyengült, mint pl. a dara (tari, tarig, ozm. dari), délibáb (tilibaba), disznó (tonguz, tonuz, ozm. donuz) szavakban. (V. ö. ujgur: tom = sok, tömen = rakás és szaporodni, csag. toman = szaporodni, tumar = rakás, halmaz, tömen = tömeg, bőség, töm = felduzzadni, tomus, dumsaj, dumszaj = összehúzódni, alt. tem = gyűjtött, egyesített, tim = szilárd, sűrű, csöndes stb. l. Nyelvt. Közl. XIII. 418.) Árpád genealogiájában mint Bor fia s Keled apja jön elé a név, ezenkívül a XIII. századból ismeretes Balogi Dama ispán s Geur fia Dama a Geur nemzetségből.

Damasa hagyományos név a hasonnevű nemzetségben. A föntebb említett tam (vagy dam, dama) tő tovább képzése a *sza-sze* vagy *csa-cse* képzővel, mely részint eszközt jelentő főnévi, részint melléknévi értékű. (V. ö. kaz. tat. boron = orr, boronsza = orra való, szájkosár, tatar = tatár ember, tatarcsa = tatár jelzői értelemben, ak = fehér, akcsa = pénz.) A névnek egy más változata *Domsa*, mely az Ajkay családnál fordult elé.

Deme a Dama név felhangú változata. Ezen a néven jön elé 1270-ben Nanabezter főlovászmester fia, ki Fejérmegyében Berkiben volt birtokos.

Ders, *Derseö*, *Dirsidi*, *Dersin* a. m. kun: ters = iracundus, melynek más képzésű megfelelő alakjai: a csagataj: tarik, ozmanli: dargin, altáji: tarincsak, jakut: tarendak = haragos, boszus, haragvásra hajlandó s származik a tar, ter tőből. (V. ö. ujgur: ter = összehúz, csag. tar = szűk, szoros, ter = összehúz, azerb. der, dir = u. a., ozm. dar = szűk, szoros, l. Nyelvtud. Közl. XIII. 422.) Az *eö*, *di*, *in* képzők igenévi alakokra mutatnak, míg a Ders szorosan megfelel a kun szónak. (A szókezdő *d-t*-re nézve v. ö. magy. dara, darú, deli, disznó = kun: tari, turna, teli, tongusz.) Hogy a Ders név nem a. m. a latin Desiderius, bár a XI. század derekán Dersy esztergomi érsek már ezen martyrologiumi névvel helyettesitette pogánykori nevét, minden kétségen fölül áll. A magyar hangváltozási szabályok szerint Dezderes vagy valami ehhez hasonló név alakult volna a Desideriusból; az olaszos Desiderio szintén ilyen módon idomult volna nyelvünkhöz (Dezderő, Dezsgerő); a Ders és Desiderius azonosságáról csakis azon esetben lehetne szó, ha ki lehetne mutatni valamelyik szomszéd népnél a közbeeső névváltozatot, mely a magyaros alak szabályszerű átidomulását megmagyarázná. Az említett Dersi (Dersy, Dersinus) érseken kívül, ki az Aba nembeli Péter ispánnak, a zastyi apátság alapítójának volt rokona, 1156-ból Ders ispánt ismerjük; a Váradi Regestrum egy helye (156. §.) az apát Derseonak, a fiut Dersnek nevezi; használatban volt továbbá a Ders név a Bew, Geuru és Hunt-Pázmán nemzetségnél s 1266-ban egy karancsberényi várjobbágyot, a gr. Berényi család ősét találjuk e néven. A népies magyar nevek közt megfelelő név a Horogus.

Deucsa, a Gyejcsa, Gyeucsa név ó-bolgáros változata, a mely néven 1075-ben egy «centurio» említtetik a garam-szentbenedeki apátság alapító levelében. (Mon. Strig. I. 56.) A név jelentése a. m. harczos, vad, kegyetlen, ellenséges. (L. részletesebben a Gejza névnél.)

Dezső (Deseu, Desew) a föntebbi név Derseö vagy Dersi alakjának olyan dialektikus változata, mint Varsánynak az oklevelekben Vosian, orsónak, Pörzsinek stb. Udvarhelyszéken, Göcsejben, a palóczoknál, barkóknál, Ugocsában és Szilágyságban ossó, Pörzsi. Használatban volt a Tomaj és Rátolt nemzetségnél, továbbá a czegei Wass, Melléthey, győrmegyei Puky, somogymegyei Mérey stb. családok eleinél.

Doncs (Donch) a föntebb említett Damasa, Domsa nevek változata, illetőleg a tam, tom tőnek *csi°* képzős alakja. Használatban volt a Boksa nemzetségnél s a Balassa családnál.

Dula a. m. Gyula. Ilyen alakban a Tomaj nemzetség egy 1261-ből ismert tagja használta e nevet. A szókezdő *d* a magyar *gy* helyett a köztörök *j*-s, csuvas-jakut *sz*-es, kirgiz *ds*-s kezdetű szókban ó-bolgár eredetűnek látszik; ilyen a Jakh (Ural) folyó régi neve, a Dajkh is, továbbá a délszlávoknál nyilván a bolgárok által meghonosított Dojcsa, Daisa név, mely megfelel a magyar Gyejcsa névnek. (L. különben a Turul előbbi számát, 54. l., továbbá a Gejza nevet.)

Edi Edü a. m. ujgur: idi, iti, ite = úr (Vámb. Magy. Er. 172).

Edemen, *Edümen* a. m. idimen, itimen = uraság. Ed és Edemen úgy Anonymus, mint a többi krónika szerint, kun-kabar (hunn) vezérek voltak, kik a honfoglaláskor a magyarokhoz csatlakoztak s tőlük származott az Aba nemzetség.

Ejud a. m. tör. aju = medve. 1211-ben a tihanyi monostor jobbágyai közt találjuk említve Eiudot, mint Riba apját (Árp. Új Okl. I. 117). Ejudnak megfelel a népies magyar Medue, míg a Riba valószínűleg déli ugor név s a. m. róka. (V. ö. finn: repo, eszt: rebu, lapp: repe.)

Ete, *Etü* a. m. kun: iti = éles. Anonymus két Ete vezért említ, Oundu fiát, a Kálán és Kolsoi nemzetség ősét, ki Csongrád várát építtette s egy kunkabar vezért, Eüdü apját, ki Baranyában Szekcső vidékén telepedett meg. A székelyföldi Etéd és Étfalva községek azt mutatják, hogy a név a székelyeknél is használatban volt s ezenkívül *Ite* alakban a Teküle nemzetségnél is megtaláljuk.

Etei az ata = atya szó kicsinyítése, a. m. ätej = atyus. 1067-ben jön elé egy Etei vagy Hetey nevű ispán.

Etele, *Ethela*, a hunn Attila névnek magyar változata; a. m. kazáni-tatár és baskir: idel, kirgiz: ödel, ó-magyar: etil, etül = Volga, nagy folyam, tehát olyan név, mint az Ákos, Oghuz s a magyar népies Tengürd stb. (L. Ethnographia. 1890. 258. l.) Hogy a hunn király emléke fenmaradt a keleteurópai népeknél s így őseink nem a németektől vették az Etele nevet, a mely az ó-felnémet Ezilo, Etzel alakkal különben sem egyeztethető a hangtani szabályok szerint, mutatja az, hogy Atli, vagy Ettele khán a törökség mondai ősei közt is szerepel (l. Vámbéry A. A török faj. 3. l.), egy kumik monda pedig Adil szultánt Krim khánjává teszi meg. (A török faj. 666. l.) Mint használatban levő személynevet nálunk 1286-ban találjuk (Etele, János fia, sári föld birtokosa. Árp. Új Okl. XII. 448.), továbbá előfordul 1331. 32-ben (Etel) s 1333-ban (Ethele).

Etürüh, *Etre*, az et, it = tesz, csinál igéből képzett igenév, a. m. tevékeny. Hagyományos név volt

a hasonnevű karcsai várjobbágy-nemzetségben, melynek egyik Ethuruh nevű tagja a XIII. század közepe táján élt; egy másik Ethuruh, György fia, kiről 1276-ból van említés téve, Aba nemzetségbeli volt s 1279-ben eléjön Etruch mester, Etruch fia.

Ezelekh. Konstantin szerint Árpád egyik unokájának, a Jelekh fiának volt a neve; a. m. kun: iszilik = heves, tüzes, forró.

Falis (Falès, Falitzis) Konstantin szerint 950 körül a magyarok nagyfejedelme, Árpádnak Jutos nevű fiától származott unokája. Szabó Károly a görögösen Falèsnek írt nevet Válnak olvasta, a Falitzis (vagyis a görög végzet elhagyásával: Falicsi vagy Falis) változat azonban arra mutat, hogy a Falès = Falisz alakból az *és* végzet is a névhez tartozik, nem pedig a görög nominativusi rag. Valószínű, hogy a kézdiszéki Apor család ősei közt említett *Palus* neve azonos a Falissal s megfelel a jász-kun nemzet azon nevének, mely a germánoknál fal, falan alakban volt ismeretes, a szláv népetymologia pedig polovcet (palócz) s a tudákosság philistæust csinált belőle, tulajdonkép azonban egy régi szkytha-törzsnév, mely Herodotos szerint (IV. 8—10) a mythikus Palostul vette eredetét s ismerte Plinius (VI. 50), úgy szintén Diodorus Siculus (II. 43, 3) is.

Gejza (Géza). A krónikák és oklevelek Geyza, Geysa, Geycha nevét a múlt századtól kezdve Gejzának kezdték olvasni s ez a forma annyira állandósult, hogy mint használatban levő s egyik legelterjedt személynevünknél ezt a kiejtésmódot kell alkalmaznunk, habár az is bizonyos, hogy az Árpádkori kiejtés egészen más volt. A név eredetét keresve, tisztába kell jönnünk azzal, hogy egykor miképen ejtették ki s ha egy kissé tüzetesebben foglalkozunk a kérdés ezen oldalával, eljárásunkat teljesen megmagyarázza azon körülmény, hogy régi neveink közt egy sincs, a melynek helyes olvasása oly eltérő véleményekre adott volna okot, mint ezen név. Lássuk tehát, hogy a különböző forrásokban hogy találjuk e nevet.

Gejza fejedelem nevét az egykorú Thietmar merseburgi püspök *Dewix*nek írta, Ádhemárnál *Gouz* alakban találjuk, a XII. századbeli Winzenbergi Konrád mölki apát pedig nyilván sokkal korábbi források után egy *Gizo* nevű hatalmas úrról beszél, a ki nem más, mint Gejza fejedelem. — I. Gejzát VII. Gergely pápa 1074-ki és 1075-ki okleveleiben *Geusa* és *Geuza* néven emlegeti (Cod. Dipl. I. 420, 423), ő maga magát a garam-szentbenedeki apátság alapító levelében, 1075-ben — ha az 1217-ki átirat pontos olvasásában bízhatunk — *Geisa*nak írta (Mon. Strig. I. 53), érmein *Gevca* néven fordul elő, a neki küldött koronán Dukas Mihály bizanczi császár ΓЄωBITZ = *Geôbitz*nak, vagyis az egyes betüket a kiejtés szerint írva át, *Jeóvics*nak nevezte, más egykorú külföldiek *Joas*, *Jojas* néven emlegetik. — II. Gejza okleveleiben a következő alakokat találjuk: *Geiza* (1146. Árp. Új Okl. I. 58. — 1150. U. o. I. 60. — 1156. Mon. Strig. I. 107. Mindegyik oklevél Barnabás kir. jegyzőtől), *Geisa* (1146. Árp. Új Okl. I. 57.), ugyanezen oklevélben: *Geysa* (u. o. 56, továbbá Barnabás kir. jegyzőtől 1151. Árp. Új Okl. I. 60 és 1152. U. o. 62, ezenkívül Mon. Strig. I. 110), *Geyssa* (1156 körül Árp. Új Okl. VI. 91 és Mon. Strig. I. 116. Barnabástól), *Geythsa* (1157. Árp. Új Okl. VI. 92, Mon. Strig. I. 110), *Gwiso* (1161. Árp. Új Okl. VI. 102, az Eberhard salzburgi püspöknek írt levélben), a régiségtárban levő pecsétnyomóján és fennmaradt pecsétjein pedig a GEISA alakot; fiai, III. István és III. Béla a következőkép nevezik apjukat: *Geyza* (1186. Árp. Új Okl. VI. 162), *Geisa* (1181. Árp. Új Okl. I. 76), *Geysa* (1162 körül Haz. Okl. VI. 3. — 1167. Kubinyi: Árp. Okl. I. 4. — 1171. Árp. Új Okl. I. 66. — 1186. Mon. Strig. I. 131. — 1193. U. o. I. 142), *Geythsa* (1165. Mon. Strig. I. 119. Árp. Új Okl. I. 105. Bicenus kir. jegyzőtől), *Geisce* regis filius (1188. Mon. Strig. I. 137), *Geche* regis filius (1166. Haz. Okl. VII. 1), *Gyesse* (1183. Árp. Új Okl. VI. 148) s III. Istvánnak a régiségtárban levő pecsétnyomóján *Geice* regis filius; a II. Gejza uralkodása derekán készült krónika, mely a Béla vezérségétől II. Gejzáig terjedő időszakot foglalja magába s a Márk-féle krónikába van szőve, a *Geysa* alakot használja, míg a Márk krónikájának egy századdal később szerkesztett részeiben a *Geycha* formát találjuk; a XII. századbeli Kinnamos byzanczi historikus Γειτζᾶς-nak = *Fejcsá*nak, és Ἰατζᾶς = *Jacsá*nak nevezi II. Gejzát, III. Orbán pápa 1187-ki oklevelében *Geyzá*nak írja (Mon. Strig. I. 132), miként a későbbi Dandulo velenczei történetíró, egyéb egykorú külföldiek pedig *Guotso*nak, *Guotsco*nak, *Guizo*nak, *Foitsco*nak, *Jonotsá*nak; a pozsonyi évkönyvekben, melyek a XII. század vége felé készültek, *Geyzá*t találunk, míg III. Béla Névtelen Jegyzőjénél *Geysá*t. Későbbi emlékeink a *Geicha*, *Geycha* alakokat használják, lengyel krónikásoknál pedig a *Jessa*, Jesse forma divatozik.

Ezen adatokból kitetszik, hogy miként a modern *Gejza*, úgy az Erdélyi Jánostól ajánlt (Csengery-féle Budapesti Szemle. III. k. 329. l.) s újabban Karácsonyi Jánostól s Pór Antaltól forgalomba hozott *Gecse* sem tekinthető a név igazi eredeti alakjának, az utóbbi mellett különben is egyetlen egy adatot, a genitivusi *Geche* (Stephanus, filius G. regis. 1166. Haz. Okl. VII. 1) formát lehet csak felhozni. Kétségtelen ugyanis, hogy az első betüt (g), mely az Árpádkori orthographia szerint *e* és *i* előtt részint *g*, részint *gy* értékkel birt, a Jesse, Jessa, Gyesse, Joas, Jojas, Joitsco, Jonotso s a byzanczi Γεωΐτζ, Γειτζᾶς, Ἰατζᾶς tanusága szerint *gy*-nek kell ejteni, mely *gy* — úgy látszik — *d*-ből alakult (v. ö. Dewix), miként pl. a Gyód Diód névben; ha *g*-nek kellene olvasni, nem a *j*-s, hanem a *gu*-es változatok (Gueycha, Keicha, Queicha stb.) fordulnának elő. E szerint a Gejcs-, Gejcsa-féle olvasás sem tekinthető egész szabatosnak s az említett Geche alakban is az első betű bizonyára *gy* és nem *g*. Az **ei, ey** = *ej* és semmiféle más hangot nem helyettesít, de további hangfejlődéssel könnyen *é*-vé változik, miként a modern *Gejzá*ból is *Géza* lett; ilyen szempontból kell megítélnünk a szórványosan előforduló Geche, Gyesse, Jesse stb. változatokat is, a melyeknek első *e* betüje *é* hangot jelöl, tehát — visszaállítva a nominativusi formát — Gyécsa és nem Gecse. A következő betü: *z*, *s* vagy *ch*; a két utóbbi, mint azt boldogult Szabó K. teljesen tisztába hozta, *cs* hangot jelöl, még pedig az *s* XII. századbeli, a *ch* pedig XIII XIV. századbeli orthographiával s ugyanilyen értéke van a Geuca, Geice, Geythsa és a byzanczi Geôbitz, Geitzas stb. megfelelő *c*, *ths*, τζ betüinek is. A Geiza, Geuza, Gouz, Gizo, Geisca változatokban levő *z* és *sc* azonban világosan más hangot jelöl,

lehet, hogy *z*-t (v. ö. cseng-zeng, csörög-zörög) s erre mutat a Geisca = Geisza alak is, de az is lehet, hogy olasz és német olvasásmód szerinti *cz*, hiszen II. Gejzát III. Orbán pápa is Geyzának írta. A végső *a* nem fölösleges kihangzás, hanem szerves része a névnek; hazai emlékeinkben általában megvan ezen végső *a* s csak nehány genitivusi alakot találunk *e*-vel, de jobbára megvan a külföldieknél is vagy így vagy mint *o* (Gizo, Guizo, Guotso, Goviso), mert ezen utóbbi betű nem egyéb, mint a magyar tompa *a*, mely a nyugoteurópaiak fülében rendszerint *o*-nak hallszik.

A név helyes kiejtése tehát, úgy a mint a XII. századtól fogva általános használatban volt: *Gyejcsa* vagy *Gyejza*, melyet további hangfejlődéssel *Gyécsá*-nak is mondtak.

A régebbi emlékek azonban más változatokat is fentartottak. Hogy a név eredetileg alhangú volt, azt már a végső *a* is mutatja, de látjuk az olyan alakból is, minők: Joas, Jatzas, Goviso, Guotso, Geôbitz, Jonotso stb.; a felhangra való hajlást, mint nyelvünkben igen sokszor, ez esetben is a jésítés idézte elő. A Dewix, Geôbitz, Goviso stb. változatokból pedig az is kitünik, hogy a név eredetileg testesebb volt vagyis a XII. századbeli Gyejcsa régebben *Gyevicsa* s ez ismét *Gyovicsa* volt. Ez utóbbiak eléfordulnak aztán véghangzó nélkül is (Dewix, Geôbitz) s ezenkívül különböző dialektikus változatokra utalnak a *Gyeucsa* (Geusa, Geuca), *Gyoacs* (Joas, Jojas), *Gyuocso* (Guotso), *Gyouz* (Gouz) s más egyéb alakok, sőt a Dewix = *Deviz* vagy *Devics* még egy *d*-s változatra is mutat, miként a Gyula névnél is találunk egy Dula alakot.

Mindezekből elég pontosan megállapítható a hangfejlődés menete e névnél: a XII. századbeli Gyejcsa vagy Gyejza elébb Gyevicsa vagy Gyeviza volt, s ez ismét a Gyovicsából vagy Gyovizából alakult, a mely forma a Gyoucsával, Gyovicscsal váltakozott. Kitetszik ezekből, hogy Vámbéry egyeztetése, a tör. jeicsi = nyílas, ijjász (Magy. Er. 182) csakis a Szabó K. által fölvett Gyejcs alakra illik, a név többi változatát pedig nem magyarázza meg. Megfelelőbb egyeztetésnek látszik a magyar *jó* (óm. jou, jovo) kicsinyítése: a jovocsa, jovics (v. ö. tócsa, kavics); tekintve azonban, a mint már föntebb is megjegyeztük, hogy az Árpád nemzetség hagyományos nevei közt egy sincs, mely félreismerhetlenül magán viselné a tulajdonképeni népies magyar eredet bélyegét, ellenben a kétségtelen török származású nevek konstatálhatók, minők a Zulta, Tevel, Tarkacsu, Jelekh, Jutocsa stb.: a Gejza vagyis Gyejcsa, Gyovicsa névnél is föl kell tennünk a török eredetet. S ha számba veszszük, hogy a magyarban a szókezdő *gy* a török *j*-nek felel meg (pl. gyümölcs — tör. jimis): könnyen megtaláljuk azon szót, melyből e nevünk származott. Ez az ujgur: jaki, csagataj: jagi, jau, jav, kazáni tatár: jau, mescserják: jau, tobolszki tatár: jovu, jau, altaji: ju = ellenség, harcz, háború, melyből a valamivel foglalkozót jelentő *csí*, *cse* képzővel lesz: jaucsi, jovucsi = harczos, továbbá az ujgurban: javuz = mérges, haragos, csagatajban: jauz, javuz = bátor, ozmanliban: jauz = harczos, vad, kegyetlen, kazáni tatárban: jauiz = gonosz, rossz s a *csa-csä* melléknévképzővel: jaucsa, jovucsa = ellenséges, harczias. Említettük, hogy a Gyejcsa névnek egy *d*-s változata is található a Sz. István korabeli Thiethmartól följegyzett Dewixben; hasonló *d*-s alakra mutat a törökségnél a jaki, jau, jav tőszó megfelelő jakut alakja: a «szak» = ördög. A mint már a Gyula névnek megfelelő ó-bolgár Dula, Duló névből következtettük, de a Jajk VI. századbeli nevéből a Daikh-ból is láthatjuk: az ó-bolgároknál (vagy esetleg a hunnoknál) még meg voltak azon eredeti *d*-vel kezdődő szók, melyeknek kezdőbetűje a többi törökségnél *j*-vé, a magyaroknál *gy*-vé, a kojbáloknál és karagaszoknál *gy* és *ty*-vé, a csuvasoknál *szj*-vé, a jakutoknál *sz*-szé, a kirgizeknél *ds*-vé alakult. A köztörök jaucsi, jaucsa stb. szó tehát az ó-bolgárban *daucsi, *daucsa lehetett s a Gyovicsa, Gyojcsa, Gyeucsa, Gyejcsa név ó-bolgár vagy hunn alakjának is ezek szerint Dovicsa, Dojcsa, Deucsa, Dejcsának kellett lenni. S valóban a név ilyen alakban is eléjön. A garam-szentbenedeki apátság alapító levelében 1075-ben egy *Deucha* nevű hadnagy említtetik (Mon. Strig. I. 56), ezenkívül az ó-bolgárok meghonosították a Balkánon is, maguknál a bolgároknál a *Dojcsa* név még ma is szerepel epikus dalaikban, a szerbeknél pedig a zsiczai monostor alapító levelében 1222/28 körül egy *Daisa* nevű szolgáról van szó (Árp. Új Okl. I. 363), míg a horvátoknál Krescimir 1059-ki oklevelében *Goyzo* bánt találjuk (Goyzo Bano. Árp. Új Okl. VI. 41). Nálunk az Árpádház négy tagján kívül a Váradi Regestrumban találjuk, mint várjobbágyok által viselt nevet, ezenkívül egy 1263-ki okmány Pousa mosoni várjobbágy apját nevezi Geysának, IV. Béla alatt pedig a pannonhalmi apátság egy olupi jobbágyát találjuk Gecha néven (Árp. Új Okl. II. 15).

Gurg, *Gürk* (Gurcus, Gurganus, Gurke) a. m. persa-török: gurg, gürg = farkas. Megkülönböztetendő a szláv Jurk, Gyurk = György névtől, bár a két névalak később összeolvadt. A midőn a Gurk alakot találjuk, a török-persa név értendő, mert a *g* betű értéke *u* előtt mindig *g* és nem *gy*. A Gurg név a törökségnél eléfordul a Gurgaszlanban (a. m. farkas — orosz lán), továbbá a XI. századbeli kunok egyik főemberét, Aepa apját nevezték Nestor szerint Girgnek; nálunk a Csák nemzetség három tagja viselte a nevet 1146—1312 közt: I. Gurk nevét a következő változatokban találjuk: Gura (1146. Gwra Comes. Árp. Új Okl. I. 58), Gurg (1161 körül), Güren (1162. Guren, Strigoniensis Comes. Mon. Strig. I. 61. Knauz Sz. László korabelinek véli) és Gurk (1167. Gurk Comes. Kubinyi Árp. Okl. I. 4); II. Gurke 1267 körül élt, III. Gurke 1292—1312 közt. Megtaláljuk ezenkívül a Kaán nemnél (1294-ben említtetik Soklousi Gurk fia Pál), 1252-ben a Péter fia Oltománról olvassuk, hogy Gurk ispán nemzetségéből származott. Eléfordul továbbá e néven egy locsmándi jobbágy, a Bojon testvére; aztán IV. Béla idejében a pannonhalmi apátság egy almási jobbágyát nevezték Gurgenek, társai közt találjuk a szintén török nevű Tordát s Buzochot, továbbá Machsát (Árp. Új Okl. II. 11), mely utóbbinak neve a. m. moksa-mordvin és szintén a Volga mellékéről való; a dömösi prépostság szolgái közt is akad egy Gurk nevű Cuppan-faluból s másik kettő Gurgu névvel Vrsiből és Vteniből (Mon. Strig. I. 93, 96). Valószinűleg a gürg szónak a módosulása és tovább képzése (v. ö. Zolta—Zoltán, Taks—Takson) a *Geregen* név is, a melyet a Borsa nemzetség egy Kun László korabeli tagja, Pál országbiró fia viselt.

Gyapodi a jap = elvégez, csinál, készit tőből a. m. elvégzett, kész, teljes, tökéletes. (L. Nyelvtud. Közl. XIII. 374.)

Gyapol, *Gyopol*. A föntebbi névnek egy más képzésű változata.

Gyula (Jula), *Dula*. Vámbéry sz. a. m. török: jilao, jilau = összegyűjtő. (L. részletesebb ismertetését a névnek a Turul előbbi számában 53. s köv. l.)

Harga a. m. tör. karga = holló, kazáni tatár: kargha = varju.

Hecse a török eredetű «kicsi» szónak kunos, illetőleg tatáros változata (kun: chicsi = parvus, kazáni tatár: kecse = u. a.). A zastyi apátság alapító levelében Heche mint Péter ispán unokája említtetik; 1181-ben nőnévnek jön elé.

Hersek, *Hercsek* a. m. kun: herszek = luxuriosus. A turkománok szarik törzsénél egy nemzetséget hívnak Herzeginek.

Huba a kop, kob (kunban: kop, chop, hop) = fölkel, föláll, földagad tőből képzett igenév, a. m. fölfuvalkodott, kevély (v. ö. ujgur: kopki, kibki, csagataj: kaburuk = kevély, fölfuvalkodott, gőgös, kazáni tatár: kobsula = fölfuvalkodni, kevélykedni). Anonymus szerint a hét vezér egyikét nevezték Hubának, ki Nyitra vidékén telepedett meg s a III. Béla korabeli Szemere simptei ispánnak volt az őse. (Anon. nyilván mint kortársát említi a Hubától származtatott «prudens Zemerát» s csakugyan egy 1173/75-ki oklevélben megtaláljuk «Zemere comes de Simtei»-t. Árp. Új Okl. I. 69.)

Hubcsa, ugyancsak a kop, kob, chop, hop tőből, a. m. fölkelő, fölálló. Előfordult az Osl nemzetségben.

Ika a. m. mongol-török: ika = nagy. Használatban volt a székelyeknél, mint az Ika-falva községnév mutatja.

Imecs, az eme, im = orvosság, gyógyulás, enyhítés tőből a valamivel foglalkozót jelentő -csi, cse képzővel (ujgur: emcsi, kazáni tatár: emcsi, imcsi = orvos). Előfordul a név Imes alakban a dömösi prépostság szolgái közt 1138-ban, továbbá egy kézdiszéki székely családnak a neve s innen régi birtoka: Imecsfalva.

Itek, *Itik* a. m. ujgur: itik, ütük, csagataj: itik = átható, éles. 1086-ban említtetik Vtih (Útih) ispán, 1283-ban pedig egy kun fordul elé Itek, Ityk néven.

Itemer, *Itemir* az ujgur: üte = gyógyít, jakut: ütüö = jó tőből, a *mur-mer* igenévképzővel. A. m. üdvös, jóságos. Előjön a név 1239-ben mint egy zalai s 1261-ben mint egy szolgagyőri várjobbágynak, továbbá a XIII. század vége felé élt Makuai Péter ispán, Nádasdi Imre és Choui Gothárd apjának s ugyanezen században mint egy bessenyőnek a neve.

Ivachan a. m. kun: aja-khan = recusator (v. ö. ajándék-ivándék). Előjön 1323-ban, mint egy piliscsabai jásznak, Turdus fiának a neve.

Iváncs, *Iváncsi*, *Iváncsa* a. m. kun: oincsi, ozmán: ojuncsi, tatár: ujincsi = játékos, tréfás, zenész. Kun név.

Ivancsuk a. m. kun: aiancsuk = kedvezés. Kun név.

Izbeg a. m. tör. tatár: izbek, izbeg, üzbek = maga ura, szabad. A XII. század közepén egy győri püspök viselte e nevet, a kipcsaki tatároknak pedig egyik khánját nevezték Üzbeknek († 1341).

Jaka, igenév a jak- = jót tenni tőből, a. m. jótevő. A Váradi Regestrumban egy szolgáló jön elő Jaca néven. (346. §.) Ugyanennek felel meg a *Ják* név, mely aztán összeolvadt a martyrologiumi Jakab név délszlávos változatával, a Jakou- vagy Jákóval.

Jaks, *Jaksa* a. m. csagataj: jaksi, jakhsi, altáji: jaksi = szép, jó, kun: iacsi, yacsi (jakszi) = bonus. 1238-ban a szlavóniai al-bán jön elé Yaxa néven. Az alsóbb osztálybeliek közt pedig a tihanyi monostor egyik aszófői vinczellérjét és mortusi udvarnokát találjuk Jacsának, Jaxának nevezve. (Árp. Új Okl. I. 116, 119.)

Jakudi, ugyancsak a jak- = jót tenni igéből képzett igenév. A Jacudi nevet Jerney (Magy. Nyelvk. 60) egy 1128-ki okmány után idézi.

Jelekh, a. m. tör. jele, jelek, kun: jali = sörény, kócsag. (Vámb. Magy. Er. 156.) Árpád egyik fiának a neve.

Jenő, *Jenak*, *Inak*, *Janda*. Konstantin a hét magyar törzs egyikét Genach = Jenahnak nevezi s kétségkívül e törzs nevének emléke maradt fenn a sok Jenő (Jeneu) nevű községben; a Jenő (Jeneu, Jenew) nevet a székely nemek közt is megtaláljuk s mint ilyenből eredt az aranyosszéki Inakfalva és a kolozsmegyei Inaktelke, valamint az udvarhelyszéki Enlaka, Jenlaka, Jandalaka községnév. Újabban — valószínüleg Jósika M. «A Jenők és Adorjánok» cz. színműve után — felélesztették a Jenő nevet s a közhasználat a görög eredetű Eugén (eu-gènios = nemes származású) névvel veszi egynek. A Jenő, eredetibb alakban: Inak, Jenakh, egy janou vagy janok szóra mutat, melynek más alakja: janda; ezek más-más képzésű, de egy jelentésű török igenevek a jan = égni, lángolni igéből, értelmük tehát a. m. égő, lángoló, fénylő.

Jutocsa (Jutotzas) a. m. tör. jutacsi = a megsemmisítő, rontó (Vámb. Magy. Er. 156). Árpád egyik fiának a neve, ezenkívül Jutus néven 1086-ból egy a bakonbéli apátság szolgálatában levő lovast és a XIII. századból egy nógrádmegyei nemest ismerünk.

Jürke (1273. Jurke, nőnév), a jür = menni, járni, haladni igéből: jürke, jürügö = menő, járó, haladó.

Kaban (1237. Cabanus) a. m. tör. kaban = vadkan. Használatban levő személynév a kirgizeknél is (v. ö. Kaban-baj). A megfelelő népies magyar név: Kan és Kond (v. ö. kondás); továbbá hasonló értelme van a bessenyő Thonuzoba = disznó-apa vagyis kandisznó névnek.

Kadar, a kad = átszegez, szúr igéből a Biter névhez hasonló képzés. Árpád genealogiájában Beler fia s Othmár apja neveztetik Kadarnak; 1146-ban pedig Cadarius comes curialisról van említés. (Árp. Új Okl. I. 58.)

Kadicsa, *Kadocsa* (Cadusa, Kadicha) a kun: kad = átszegez igétől képzett igenév a. m. a szúró, szegező. Anonymus szerint Hülek egyik fiának és Zuard testvérének a neve; a Hunn Krónika hunn vezérnek teszi meg s Chele fiának mondja. A XIII. században a Zoard nem egyik tagját nevezték Kadychának, a XIV. század első felében a kézdiszéki Apor családban találjuk meg a Kadych nevet.

Kaján, *Kaán* vagy *Keán*. Hagyományos személynév a hasonnevű nemzetségben, mely eredetét valószinűleg azon Keántól vette, ki a krónikák szerint Sz. István korában körülbelől Erdély délkeleti részében bolgárok, bessenyők és szlávok fölött uralkodott. Ivadékai Gyula bán nemzetsége név alatt is előjönnek. Így említi egy 1281-ki oklevél Kayant is, a Miklós fiát és Orbán testvérét. A név valószinűleg egy a török-tatár khakhan, kagan = fejedelem, uralkodó szó-

val, melynél a kahan és kajan olyan hangváltozást tűntet fel, minő a fehér és fejér.

Kál, Kali (Kalès). Konstantin szerint Bulcsu vezér apja. A tör. kal = marad igéből képzett igenév; megfelel a magyar Maradék névnek.

Kálán ugyanezen kal tőből a. m. kal-an = a megmaradt. Hagyományos név a hasonnevű nemzetségben, melynek egyik ilyen nevű tagja a XII. század végén s a XIII. század első tizedeiben tudvalevőleg pécsi püspök volt. II. Gejza korában egy ispánt találunk Kalán néven. (1142. Calanus comes. Cod. Dipl. II. 117.)

Kálmán ugyancsak a föntebbi igéből a. m. kalman = maradvány. Az Árpád nemzetség egyik hagyományos neve; hogy nem egy a martyrologiumi Colomanus, Colombanus névvel, kitetszik abból, hogy a név mindjárt feltünésekor, t. i. Kálmán király pénzein «Calman» alakban fordul elé, s Kézai, Márk stb. krónikájának is a XII. század közepe táján készült része, mely az úgynevezett királymondákat foglalja magában, Kálmán népies nevét »Qunuues Calman» alakban adja. Az ó-magyar nyelv hangtörvényei szerint a Koloman, Koluman *o* betüje semmi esetre sem változhatott *á*-vá, sőt ép ellenkezőleg, az eredetileg nyiltabb kiejtés is néha zártabbá alakult, így lett pl. a Pancrazio névből Pongrácz, a Martinból Mortun, Paulból Poul, Rafaelből Rofain, Rofaly, Balthasarból Boldizsár stb.; a később, körülbelől a XIV. század második felében bekövetkezett nyiltabb hangfejlődés alatt is az *o* csak *a*-vá, de nem *á*-vá változott (pl. Bartholom—Bertalan) s elég gyakran meg is maradt, mint a Loránd (Roland), Rozália (Rosalia), Rozina (Rosina), Jolánta (Yolentha) stb. nevekben. Többen e miatt már el is vetették a Kolumán névvel való hagyományos egyeztetést s a germán Karlman névtől származtatják a Kálmánt. Csakhogy e név nemcsak nálunk, hanem az aldunai bolgároknál is megvolt, a kiknél a XIII. század folyamán két czárt is Kalimannak neveztek s ha I. Kalimánról, mint II. Endre királyunk unokájáról föl is teszszük, hogy nagybátyja, a magyar Kálmán herczeg után kapta ezt a nevet: II. Kalimánnál bajosan gondolhatni a magyar hatásra. Más változatai a névnek: Kolma és Kalmin; amaz IV. Béla egy évnélküli oklevelében fordul elő (Colma, a pannonhalmi apátság udvarnoka. Árp. Új Okl. II. 10), emez pedig 1281-ben. (Kalmyn de Dersyne seruiens. Haz. Okl. 1879. 88 után Szendreynél Miskolcz tört. III. k. 24.)

A Kálmán név ezek szerint török-bolgár eredetű s jelentésére nézve a magyar Morodek névnek felel meg. Patrubány Lukács úr a szlávból származtatja; érveit a következőkben volt szíves összeállítani és rendelkezésemre bocsátani:

«A magyar *Kálmán* név nézetem szerint szláv eredetű, még pedig szerb *Kali-man* (Fick. Die griechischen Personen-Namen. Göttingen, 1874. System der slavischen Namensgebung, CV.), jelentésére nézve kalu = fekete, man (mani, a mun gondolni gyökérhez) = szellem(ű). gondolat(ú). Azt az indogermán névképzési alaptörvényt tűnteti fel, mely szerint a személynév két részből álló összetételt alkot. Ugyanilyen jellegű szláv eredetű név a magyar *Tihamér* és szlov. Tiho-mèr, szerb Tiho-mir (v. ö. még szerb *Tiho*-rad, *Tiho*-szlav), ebből: tichu = tranquillus, hilaris (Fick CXI.) és miru = híres (Fick CVI.). Az így képzett összetétel nem mindig ad helyes értelmet, ezek aztán időrendi tekintetben természetesen csak analogicus utánképzések az eredeti helyesértelmű összetételek mintájára.»

Ebből az tűnik ki, hogy a Kálmán névnek egyformán megvan etymologiája a törökségnél is, a szlávságnál is. Az a kérdés már most, a Balkánon kívül, hol a bolgárok is meghonosíthatták, divatozott-e a név a többi szlávoknál is, különösen pedig megvolt-e a nyugotiaknál? A másik kérdés, hogy a Kali-man elő- és utórésze előfordul-e más szláv nevekben is olyanformán, mint pl. a Vladi-szláv (a. m. a hatalom dicsősége) előrésze a Vladi-mir, Vladi-boj, utórésze a Roszti-szláv, Bole-szláv, Jaro-szláv stb. nevekben? Ezeket mindenesetre számba kell venni a név eredetének megítélésénél. De számbavendők még a következők is: *a)* a *man, -men* képző, mely főnevekhez is, igékhez is szokott járulni, más török eredetű személynevünkben is előfordul, pl. Edumen, Odulman, Olthoman stb. s a milyen alakulást tüntetnek föl a Kál, Kálán és Kálmán nevek, ugyanazt látjuk az Edu, Edun és Edumen neveknél is; *b)* a mi a név jelentését illeti, ugyanannak megfelelő párját birjuk a magyar Maradék, Morodek személynévben is; *c)* az Árpádház idegen eredetű személynevei egyúttal a családi kapcsolatot is feltüntetik, pl. szent István fiai a német származású Imre = Hemerich, Heinrich és Ottó nevet viselték, ugyanazon neveket, melyek a felesége családjában divatoztak (Gizela királynőnek apja s nagyapja volt Henrik bajor herczeg, testvére II. Henrik császár, nagybátyjai s unokatestvére a három Ottó császár). Szent István unokatestvérei és unokaöcscsei az orosz és lengyel uralkodó-családokkal házasodtak össze s egyik közülük — Vazul — azt a nevet vette föl, melyet Nagy Vladimir a keresztségben nyert (Vazul megfelel a Basilios, Vasziliosz név oroszos formájának, a Vaszilejnek); a másik — Szár László — a lengyel és cseh uralkodóházban használatos Vladiszláv nevet viselte s ugyanezt a nevet kapta I. Bélának a lengyel Richzától született második fia is; Szár László felesége Rurik házából származott, idősb fiának a neve Endre, mely a martyrologiumi Andreasnak oroszos alakulása (Andrej), másik fia Béla keresztnévül az Árpádház térítőjének szent Adalbertnek a nevét viselte; Béla fiai közül Gejzának a lengyellel rokon északeurópai uralkodó családoknál divatozó Magnus volt a keresztneve, a legfiatalabbnak, Lambertnek nevét pedig anyja Richza lotharingiai rokonai közt találjuk meg. (Richza anyja szintén Richza az aacheni pfalzgrófnak volt leánya, unokatestvére volt Lambert brabanti gróf.) A mi Kálmán királyunkat illeti, ő tudvalevőleg I. Gejzának volt a fia, a kinek az anyja lengyel, felesége pedig byzanczi leány volt; a családi hagyományok és kapcsolatok alapján tehát I. Gejza a fiának adhatott nevet valamelyik őse után, mint tette a második fiával, Álmossal, adhatott aztán a felesége rokonsága után (apja Theodulos Synadenos, nagybátyja Nikeforos Botoniates császár), adhatott az anyja utáni összeköttetések és hagyományok szerint (Miesko, Kázmér, Boleszláv stb.): de hogy fiának délszláv nevet adjon, arra hiányzik a családi összeköttetésre támaszkodó történelmi háttér.

Kama a. m. kazáni tatár: kama = vidra. Előfordul 1211-ben s 1268-ban.

Kara a. m. tör. kara = fekete. 1171-ben a bakon-

béli apátság egy szolgáját találjuk Kara néven (Árp. Új Okl. I. 67). Megfelelő magyar név a Fekete.

Karold a. m. tör. karaldi, karalti = feketés, barna és alkonyat (Vámb. Magy. Er. 183). I. Gyula erdélyi fejedelem leánya s a Csanád nemzetség ősanyja. Ellentétes párja a Sarolt = szőke név. A magyar népies nevek közt megfelel a Zuge (szög, barna).

Kartal a. m. török: kartal = közönséges sas, a hat oghuz nemzetség egyikének czímere. (L. Thury J. Turul. IV. 125.) Hagyományos név a hasonnevű magyar nemzetségben.

Karul. Eléfordul a kun eredeti beéli nemeseknél. (Johannes filius Karuli de genere Bel. 1246. Szendrey Miskolcz tört. III. 14.) A. m. karvaly.

Keczele a. m. tör. kecsel = kopasz. Eléjön a Csanád nemzetségben.

Keken a. m. ó-tör. keken, kegen, alt. keen = szép, csinos, mongol: keke, keken = u. a. (Vámb. Magy. Er. 123.) A XI. században egy bessenyő vezért is Kegennek (Kegenes a byanczia knál) neveztek.

Kücsüm, Kücsen a m. tör. kücsüm = erő. Mint név gyakori a középázsiai törökségnél s többek közt egy szibériai tatár khánt is így hívtak. Használatban levő név volt a kunoknál is, nevezetesen a Márk-féle krónika szerint Cusemnek nevezték a Sz. László korabeli Akus kun vezér egyik emberét. Nálunk 1165 körül találunk egy Chechen nevű szabadost (Mon. Strig. I. 118) s 1211-ben a tihanyi monostor egy gamasi jobbágyának az apját hívták Cuchennek. (Árp. Új Okl. I. 121.)

Kücsembürd (Kysemburd) a. m. tör. kücsümberdi = erő adta (v. ö. Tangriberdi = isten adta).

Kolcsa, a tör. kül, gül, csuvas: kol = nevet, mosolyog igéből képzett igenév: kolcsa, külcse = mosolygó, nevető. 1349 s 1351-ben a Solok- vagy Goluhnak nevezett Jakab leányát és Somosi György nejét találjuk Kolcha néven. (Anj. Okl. V. 259, 461.) A név más alakja Külcse (Kölcse).

Kolon, Kolin a. m. tatár: kolon = csikó. Eléjön a Teküle nemzetségnél s 1165-ben mint egy csallóközi várjobbágy neve; továbbá 1292-ben Sarasy Cholon fia Mihályról egy dunántúli nemesről van említés (Árp. Új Okl. X. 108). Hasonló jelentésű név a Tika és Taj s a magyar eredetű nevek közt Chikou és Chikolou.

Kompold. Egy az Aba nemzetségnél használatos név, melynek egyik ága aztán innen Kompolthynak neveztetett. A család legelső ismert tagjainak Nagy Iván és Wagner a/ Imre korabeli Chepánt s fiait, az 1251-ben említett Chizt és Gompolt mondja (Cod. Dipl. IV. 2, 119), de hogy a Cumpolth név már előbb is használatban volt az Aba nemzetségnél, az kitünik egy 1270-ki okmányból, melyben V. István a II. Endre által «Andronicus cecus de genere Cumpolth»-tól megvásárolt Fyzer várát a szintén Aba nembeli Mihály és Demeter ispánoknak ajándékozza (Árp. Új Okl. VIII. 256). Gompol, Cumpolth vagy Compolch egyik fia, ki a XIII. század ötvenes és hatvanas éveiben szerepelt, hasonló nevet viselt s a XIV. század derekán szintén élt egy Kompold, a ki az utóbbinak az unokája volt. A Kompolthyak különben közelebbi rokonságban voltak a Csobánka ággal s talán az említett Imre korabeli Chepan azaz Csobán, a ki esetleg egy személy volt az 1173/75-ki Scubanus esztergomi ispánnal (Árp. Új Okl. I. 69), volt a közös ős. Az Aba nemzetségen kívül eléfordult a név Szente-Mágocs nemben is, nevezetesen egy 1292-ki okmány említi Compolthot, Dénes apját s ugyanitt találunk egy másik Compolthot, Anyas de Zelchyo fiát (Árp. Új Okl. X. 106, 108); egy Kun László korabeli okmány pedig Cumpold botyáni és nagkwfewi jobbágyairól tesz említést (Árp. Új Okl. VIII. 334). A Kompolt nevet, tekintve, hogy igazi divatja az Aba nemzetségnél volt, multkori czikkünkben török eredetű személyneveink közé soroztuk s értelmét a török Küntogdi (napszületése, napkelte), Ajtogdi (holdkelte), Ajtoldi (holdtelte) személynevekhez hasonló Kün-toldi = naptelte, dél szóval magyaráztuk. A Küntoldiból ugyanis egész szabályszerűen származtatható a Kompold alak. A magyarban értelme vesztett Küntoldi névnek t. i. vagy egészen felhangúvá, vagy egészen alhangúvá kellett válni (Küntöldi, Kuntoldi), s mivel nyelvünk az ú. n. dissimilatio törvényénél fogva az egymásra következő szótagok egyező hangjait sem szokta megtűrni: a kettős foghangnak a Beneditto, Benedit = Benedekhez hasonlóan fog- és torokhanggá s viszont a kettős torokhang egyikének ajakhanggá kellett alakulnia, minő pl. uborka, leptika (e. h. ugorka, lectica). Számbavéve azonban, hogy az Aba nemzetségnél találunk nálunk nem igen divatozó német neveket is, minő pl. Artolph (Pud comes apja. Árp. Új Okl. III. 155, VIII. 241) s épen a Kompolthyak ágazatában fordul elé a Herthuig vagy Herthueg és Herrik név (egy 1265-ki oklevél Compolth fiainak és Chepanus unokáinak mondja őket s így a velük egykorú Kompold fia Kompold testvérük volt. Árp. Új Okl. VIII. 132. — Herthueg vajda fia ifjabb Henrik mester élt 1286-ban. U. o. XII. 447): a föntebbi magyarázatot el kell ejtenünk s a Kompolt nevet a germán Gundebald osztrák változata, a Gundpold, Gumpold átvételének kell tartanunk.

Kopai (Kopay), Zách Feliczián veje. A. m. tör. kopoi = vadászkutya, kopó.

Koplon, Kuplon, Kaplon a. m. tör. kaplan = tigris. (Vámb. Magy. Er. 188.) Hagyományos név a hasonnevű nemzetségben. Eljutott a név akár tőlünk, akár a bolgároktól a délszlávokhoz is, nevezetesen 1222/28-ban a zsiczai monostor egyik szolgája jön elé Kouplenű, Kuplen néven (Árp. Új Okl. I. 363, 369).

Kós, a. m. tör. kos, kus (kun: chus) = madár. Mint nőnevet meg kell különböztetnünk a Kos férfinévtől s mivel az előkelő osztálynál találjuk, nevezetesen a XIV. században az Aba nembeli Nekcsei Demeter leányát nevezték Koosnak, a törökségnél kell keresni a név eredetét. 1210-ben különben egy szolgálót is találunk Cos néven (Árp. Új Okl. I. 106).

Könd, Kündü (Kundu), *Kende* a. m. tör. mong. kündü = tisztelt, becsült (Vámb. Magy. Er. 172). A hagyomány szerint a hét vezér egyike, kitől a Kaplon nemzetség származott; eléfordul továbbá a név Kendeffy család ősei közt s ugyanilyen ősre vall a kölcsei Kende család neve is. 1273-ban Kend de Tordot találjuk.

Kula a. m. tör. tat. kula, kola = fakó, vadszamár.

Kulán a. m. kolán = vadszamár. A Márk-féle krónika szerint Kulánnák hívták Keán, az erdöelvi bolgárok és szlávok vezérének testvérét, a ki Gejza fejedelem tanácsadójának Beliudnak volt az ipa.

Kulcs a. m. tör. kilics, (kulucs) = kard. Kulch néven

egy 1211-ben a tihanyi monostor szolgálatában levő személyt találunk, (fiai coloni lovászok. Árp. Új Okl. I. 113). Megfelelő magyar név a Churd, melyet Jerney egy 1250-ki okmány után idéz (Magy. Nyelvk. 27. l. «Csord» alatt); a «kard» szó ezen hehezetes alakját mutatja az 1278-ki «hord» szó (gladium vel cultellum, quod vulgariter dicitur Hord. Jerneynél 65. l.).

Kunka a. m. tör. kung, kunk = holló. 1221-ben egy szolgálót neveztek Cuncának. A Kunkha név megvolt a hunnoknál is.

Kupán, *Koppány* a. m. kapan, kopan = fölemelkedő, fölkelő (Vámb. Magy. Er. 187. «lázadó» értelemben veszi). A Sz. István ellen föllázadó somogyi Koppányon kívül előfordul e név a tihanyi apátság alapító levelében (Cupon iudex) s a bakonbéli apátság javainak összeírásában 1086 (Cupon comes monasterii Batii), továbbá a Márk-féle krónika szerint Cupannak hívták Venczellin unokáját; a XIII. században egy vasvári jobbágyot neveztek Kwpannak, míg az alsóbb néposztályból a dömösi prépostság egyik herudi szolgáját találjuk 1138-ban Cupan néven (Mon. Strig. I. 91). Az egyháziak közt is megtaláljuk, nevezetesen Sz. László udvari káplánját Cupannak hívták (Mon. Strig. I. 85), ugyanez később Kálmán korában a Márk) féle krónika szerint püspök volt (Kuppan név alatt s a kunok elleni hadjáratban esett el.

Kupsa ugyancsak a kap, kop = fölemelkedik, fölkel tőből képzett igenév. Eléjön a XIII. században, mint János macsói bán komája, Tamás mester apjának a neve. Továbbá 1082-ben a veszprémi káptalan egy vinczellérjét hívták Cupsának (Haz. Okl. IV. 6).

Kustán a kücs, küsz = erő, hatalom szóból, melyből való a jakut: küsztäk = erős, kojbál-karagasz: küsz = erő, küsztük = hős, vitéz s a cseremiszbe átment török-tatár eredetű kusztán = bátor, hős (az alakilag megfelelő kazáni tatár kosztán a. m. szószóló). Előfordult a név az Ajkay családnál. A Kustán név megfelel a bessenyő Koszta névnek, így hívták Konstantin szerint a Boro-Talmat tartomány fejedelmét.

Kücse a. m. ujgur, csagataj, kun: kücs = erő, hatalom. 1138-ban egy a dömösi prépostság szolgálatában levő egyént találunk Kuche néven.

Küke a. m. török-mongol: gök, kök, kükü = kék. A dömösi prépostság szolgái közt 1138-ban egy Vten falubelit neveztek Kukenek (Mon. Strig. I. 96).

Külcse, *Külcsej*, a kül, gül (kun: cul, chul) = nevet, mosolyog igétől: külcse = nevető, mosolygó. Árpád genealogiájában a Márk-féle krónika szerint Ompud fiát és Levente apját nevezték Kulchének; Anonymus a Colsoy nemzetséget említi, melyet a Calán nemmel együtt Oundutól s fiától Etétől származtat. A nevet különben megtaláljuk a Szente-Mágócs nemzetségnél (1292. k. Kulche, nobilis de g. Scenchemagygh. Árp. Új Okl. X. 106), továbbá az Abáknál (1307. Kulchey, Pál mester fia a Aszalói Merhard unokája, 1342—49. Paulus filius Kulche de Scepus. Anj. Okl. I., IV. 229, V. 288), egy 1267-ki okmány pedig említi Kulchey de Gughut, Korrárd ispán apját. A Kolsoi alak, melyet Anonymus említ, csuvasos (csuvasban: kol = nevet).

Küne, a. m. kün = nap. 1260 70 körül egy győrvidéki nemest (Cune. Haz. Okl. III. 19), 1276-ból egy ungi várjobbágyot (Kune) ismerünk e néven, 1295-ben pedig mint nőnév jön elő (Kvne, relicta Endree de Zomur). A székelyeknél ugyanezen név *Kene* alakban volt ismeretes.

Küten (Köten, Keten), *Kotjan*. A csagataj köt, küt = erő, hatalom szóból: köten, kütin = erős, hatalmas. Kuthen kun király nevét az orosz és lengyel krónikák Kotian és Kotak alakban jegyezték föl.

Levente a. m. perzsa-török: levent = önkénytes, harczos, kalandor (Vámb. Magy. Er. 153). Az Árpád nemzetség egyik hagyományos neve, így nevezték Szár László harmadik fiát s ezenkívül Árpád legidősb fia, a bolgár hadjárat vezére, Konstantin szerint Liuntinész volt; a liunti = levent, leventi, míg az *-n* olyan kicsinyítő képző, mint a milyet találunk a Zoltán (v. ö. Zulta, Zalta), Takson (v. ö. Taxis, Toxus = Taks), Kurzán (v. ö. Kursés) nevekben. A Márk-féle krónika Árpád genealogiájában Kulche fiát és Leel apját nevezi Leuentének.

Makicsa a mak = dicséret, dicsőség tőből a. m. makicsa = dicsért, magasztalt.

Makó. Ugyanezen tőből képzett maka ige -i vagy -ov végű igeneve a. m. dicső. Előfordult a Csanád nemzetségben, mint az 1256—85 közt élt Makou vagy Mokou bán neve, 1271-ből pedig Puki Makout, Farkas fiát s a XIV. századból Zentheoi Makout és Nenkei Makout ismerjük.

Manga a tör. mang, meng = fönt, elől lenni, előre jutni tőből (v. ö. csagataj: mangla = valamely test legeleje, homlok, mang = előre jut, megy, altáji: magta, mengde = siet, megelőz stb.) a. m. első, eleje valaminek. 1211-ben egy szolgáló jön elő Manga néven. (Árp. Új Okl. I. 109.)

Menkǘd, *Menged* a. m. ujgur: mengi, mingi = magas, emelkedett, magasztos, örök, égi, csagataj: mengi = örök, altáji: möngkü = örök, jakut: mänge = nagy, kiterjedt, ég, menny. A Mengkü a törökségnél nagyon kedvelt név volt, nálunk 1211-ben a tihanyi apátság egy beleni jobbágyát nevezték Mencud-nek (Árp. Új Okl. I. 112. Egyik társának a neve Tatár), 1232-ben pedig egy pográgyi szőllőművest találunk Menguet néven (Mon. Strig. I. 287).

Mikó (Míkou, Mikov) a mak = dicséret, dicsőség tő csuvasos változatából (v. ö. csag. makta — csuv. mukta = dicsér, dicsőít, — az *u* és *i* váltakozására pedig: tör. buka — magy. bika, Csunád és Csinád, Urkund és Irkund stb.) a Makó, Mokó névhez hasonló képzésű igenév. A névnek ezen változata — úgy látszik — főleg a kun-kabar és rokon elemeknél volt elterjedve, így nagyon gyakori a Balassák ősei közt (Mikó 1247—54 zólyomi főispán és még három más Mikó), aztán az Aba nemben a Rhédey ágnál, továbbá az Acha, Bors, Divék, Haraszt, Vigmán és Záh nemben; így nevezték a sepsiszéki székelyeknél Benczencz ispán egyik fiát, a hidvégi és bodoki Mikó család ősét; a XIII. század első felében élt Mikó beregi ispán, Mihály apja; 1225-ben említtetik Mycou, a Mocud fia, 1292-ben Szabolcsi Mikó ispán, ismerünk e néven egy kelecséni, bikcsei, béli és alpestesi nemest, továbbá egy csallóközi, zalai, honti, barsi, komáromi és karakói várjobbágyot, s a XIV. század vége felé egy karcsai nemest. A névnek egy más képzésű változata:

Mikud (a. m. dicsért, magasztalt), melynek latinosított formája a Mihedeus. 1173-ban említtetik Mykud bán, 1237-ben Micud ispán s a XIII. század utolsó tizedeiben a Kökényes-Rénold nembeli Mikud bán, Mikud fia.

Mocsk. (Lásd Bucska.)

Mog, Moghu, Mocho. Egy a XII. század vége felé s a XIII. század elején élt nádornak, továbbá Ajkai Damsa és Elefánti Tamás fiának, egy alasuni és zegyi nemesnek s egy abaujvári várjobbágynak stb. a neve. Vámbéry a név magyarázatául felhozza a már említett mak, mag = nagy, emelkedett, dicséret tő mellett a muk, mug = bogyó szót is (Magy. Er. 124); tekintve, hogy a név Maghy alakban is eléjön, a mak tőből kell származtatnunk, a mely különben is sokféle változatban szolgált gyökeréül a pogánykori magyarságnál meghonosodott török eredetű neveknek.

Moglout. Anonymus szerint egy nemzetség neve, mely az erdélyi Gyuláktól vette eredetét. Mint személynév eléjön 1086-ban. A mak, mog tőből képzett makla, mogla ige egy igenévi származéka a. m. dicsőített, magasztalt.

Mokian. Eléfordult az Aba nemzetségnél. (Buken fia, az 1288-ki nádor) s 1255-ben említtetik Mokyan, Beche ispán fia. A. m. makian = dicsért.

Mokszan, Mokzan. 1323-ban egy piliscsabai jász neve. A makszian, makszan ugyanolyan jelentésű, mint a makian.

Mokud, Magudi. A Mikud név változata. 1086-ban mint egy bakonbéli apátság szolgálatában levő lovas neve jön elé, száz évvel később pedig a Salamon nemzetségnél találjuk a Mokud nevet; így nevezték továbbá az 1225-ben említett Mikó apját s 1272-ben a Kachuz nembeli Mokudról van tudomásunk.

Mongocs, Munguch, Bungucs, az ujg. munk = fáradság, munka, gond, baj, szomorúság, csag. mung = gond, aggság, szükség, ozmanli: bön, böng, bün = öregségtől elgyöngült, kazáni tat.: mong = szomorúság, búbánat tőből a. m. mongics, mungucs = szomorú, bús, bajos. Eléjön a név Bors nemzetségénél, 1245—56 közt (Michael filius Munchucy vagy Munguch de genere Miscouch. Szendrei Misk. tört. III. 13, 15. Árp. Új Okl. VII. 201. Haz. Okl. VI. 86), 1280-ban Jakab, a Mongoch fia említtetik, 1328-ban Ó-Budai Péter özvegyét találjuk Mangich néven, 1312-ben s 1313-ban pedig Bunguch vagy Bunguz asszony, Káldi Marczel ispán neje említtetik.

Moniakh, régi török név, mely már a VI. században megvolt az altájimenti törökségnél (Maniakh), Kálmán királyunkkal egy időben pedig egy kun fejedelmet neveztek e néven (a Képes Krónikában: Monoch, a byzanciaknál: Maniak, Nestornál: Bonak, Dlugossnál: Boniak). Nálunk a név 1211-ben fordul elé Monac és Moniac alakban, így nevezték ugyanis a tihanyi monostor egyik csopaki udvarnokát és csőszi szolgáját. (Árp. Új Okl. I. 120, 124.) Vámbéry szerint jelentése a. m. nemes úr. (A török faj. 19. l.)

Munk, Munka a. m. ujgur: munk = fáradság, munka, baj, szomorúság, csagataj: mung = u. a. 1082-ben Munknak nevezték a veszprémi káptalan egyik vinczellérjét (Haz. Okl. IV. 6) s 1138-ban Muncának a dömösi prépostság egyik szolgáját (Mon. Strig. I. 91). Hasonló nevűeket találunk 1211-ben a tihanyi monostor szolgálatában levő személyek közt is. (Moncha fia pistor, Muncha coloni jobbágy, Moncha gamasi udvarnok. Árp. Új Okl. I. 108, 113, 121.)

Munkács u. e. munk tőből, a Mongocs, Bungucs név változata, a. m. bús, bajos, szomorú. IV. Béla idejében a pannonhalmi apátság egy kenesnai jobbágyát nevezték Munkacnak (Árp. Új Okl. I. 20). Hasonló nevüek találhatók 1138-ban a dömösi prépostság (Muncasci pistor, Muncas setkelui szolga és udvarnici szolga, egyik társa Bulgar. Mon. Strig. I. 93, 96) és 1211-ben a tihanyi apátság szolgálatában. (Monchacj pecheli udvarnok, Monchachy gamasi földműves. Árp. Új Okl. I. 109, 122.)

Ócsád (Ousad). Egyik kun-kabar vezér neve. Vámbéry szerint (Magy. Er. 173) a. m. ujgur: uszad = irány, rend; valószínűbb, hogy a csagataj: olcsa = tisztel, becsül, áld igéből képzett részesülői alak, a. m. tisztelt, becsült.

Odulman, a. m. otluman, utluman = tüzesség, hevesség. Egy bakonbéli szolgának a neve 1171-ben, kinek egyik társa Kara néven fordul elé. (Árp. Új Okl. I. 67.)

Ogh a. m. tör. ok, og = értelem, ész, tudás. A Záh nemzetség egy Kun László korabeli tagja viselte e nevet.

Oghuz, Ochuz, a. m. ujgur: ukusz, kun: ochuz = folyam. (L. a Turul multkori füzetét, 54. l.)

Ogmánd. Az ujgur: ok = fölfogni, érteni, tudni igéből a. m. értelem, tudás. Anonymus szerint Tuhutum kémjének volt a neve, 1171-ből Akai Ogmándot ismerjük.

Ogul, Okul a. m. ujgur: okul, csagataj: ogul. oul = gyermek. Hasonló név Bala és a népies Fiod.

Ohtum, Ohtun, Achtum (mai kiejtéssel: Ajton), az okta = lő, nyilaz igéből a. m. lövő, nyilazó. Egy nemzetség neve, melynek őse a Sz. István korabeli Ohtum, Glád ivadéka.

Olcsi, Olcsa. Egyeredetű az Ócsád névvel. A kézdiszéki székelyeknél, az Apor család ősei közt említtetik Olcy, ki Olec néven is eléfordul. (Szék. Okl. I. 33. III. 14.)

Oltomán, Oltumán. A jal, jil, jol, jul = fénylik, villog tőből (szókezdő *j* nélkül: csag. ili, ilik = meleg, ilimak = megmelegedni, ozm. ilinzsak = langyos), a melyből van jolduz, jildiz = csillag, jaldiz = aranyozás, jaldirak = szikrázó, ragyogó, iltra, jiltra = villámlani, jildirim — villám stb. Hasonló eredetű a hunn Uldin és a kun Oldamur nevekkel. Az Oltomán név többször eléfordul nálunk, így nevezték pl. 1252-ben a Gurk ispán nemzetségebeli Péter fiát, továbbá egy 1248-ki okmány «Oltumanus sacerdos»-t említi Balarad faluból (Mon. Strig. I. 372), 1268-ban pedig Oltumanus vagy Oltmannus nevű zsidó, Henel ispán fia s Wluen vagy Wluyn és Nekel testvére fordul elő (u. o. 550). Az utóbbiaknál a német Altmann névvel is azonosíthatták az Oltománt.

Oldamer, teljesen egy az ismert kun vezér Oldamur nevével s a török jold-, juld-tőből származik (v. ö. jolduz = csillag, jildirim = villám) az Itemerhez hasonló képzéssel. 1342-ből egy nemest, Sarangi Oldameriust találjuk ezen elnevezéssel. (Anj. Okl. IV. 230.)

Olup-Tulma a. m. olip-tulma = a hős teljessége. A kun-kabar Ketel vezér fia s Komárom alapítója.

Oundu. Anonymus szerint a hét vezér egyike, Ete apja, kitől a Kalan és Kolsoi nemzetség származott. A karakirgizeknél Ondunak egy nemzetséget hívnak. Vámbéry szerint a. m. oundi = elégedett. (Magy. Er. 172.)

Oslu, Osl, Ostlu a. m. kun: usztlu, csagataj és

ozmanli: uszlu = értelmes, okos, bölcs. (L. a Turul multkori füzetét.)

Pata, *Pota* az Aba nemzetség egyik hagyományos neve, mely alighanem szkytha eredetű, a. m. a szkytha: pata, akkad: bata = ölő. (Lásd a Turul multkori füzetét.)

Sár a. m. kun: szar = sas. II. Béla korából ismerjük Sar ispánt, 1165-ben pedig egy csallóközi várjobbágy fordul elé Scar néven.

Sarolt a. m. tör. szaraldi = sárgás, szőke s aztán hajnal. (Vámb. Magy. Er. 183.) I. Gyula leányának Sz. István anyjának a neve. (Lásd: Karold.) Előfordul férfinévnek is, miként a magyar Zeuke, így 1138-ban a dömösi prépostság egy cerepi szolgáját és cepeli vinczellérjét nevezték Sarlaudinak. (Mon. Strig. I. 92, 95.) A Váradi Regestrumban Sorlout alakban találjuk. (381. §.)

Sudan a. m. sodan, szodan (kojbál-kar.) = tompa, csöndes, hallgatag. A hasonnevű nemzetség hagyományos neve, előfordul ezenkívül az Ajkay családnál.

Szalók, *Zolouk* a. m. tör. szuluk, tatár: sziliu = szép, kecses, ujgur: szilik = sima, tiszta, jámbor, kojbál-karagasz: szilik = szép, tiszta. (Vámb. Magy. Er. 188.) Anonymus szerint így nevezték Usubuu fiát; előfordult a név a Csák nemzetségnél.

Szelemen, a csag. ozm. szil = töröl, dörzsöl, simít tőből, hasonló képzéssel, mint az ozm. szülmen = kenőszer. 1135-ben a bakonbéli apátság egy vinczellérjét találjuk Zelemen néven. (Árp. Új Okl. I. 50.)

Szemere a. m. szemiz, szimez = kövér, szimer = meghízni, szimere = meghízott, kövér. (Vámb. Magy. Er. 188.) Úgy látszik, Huba nemzetségében volt hagyományos név, ki Anonymus szerint Nyitrát szállta meg s a kitől a «prudens Zemera», valószínűleg az 1173—75 körüli Zemere simtei ispán származott. A Zomor név, mely a Divék nemzetségben fordult elé, nyilván a Zemere csuvasos változata.

Taj, *Taja* a. m. tör. tat. taj = csikó. E néven nehány a bakonbéli és tihanyi apátságok szolgálatában levő személyt találunk. (1086. Taia, eques in Cupon. Árp. Új Okl. I. 35. — 1211. Tay, exequialis in villa Kecu. U. o. 110. l.) Megfelelő népies magyar név a Csikó, Csikóló s egyéb törökös nevek: Kolon és Tika. A szibériai tatároknál a kháni családban volt egy Tajbuga nevű, a mi annyit jelent: csikó—bika. (Hasonló kategoriájú török név pl. a Gurg-arszlan = farkas - oroszlán vagy a szagaj Puga—Deke = bika—kos is.)

Takson (Tocsun, Toxun), Konstantin szerint: Taxis = Taks vagy Taksi, a nyugoti krónikásoknál: Toxus = Toksu. A. m. takis, tekis = ütközet, harcz. (Vámb. Magy. Er. 156.) A Takson alak kicsinyítés, de nem a törökös Takis-kon összevonása, hanem népies magyar.

Tarkacsu a. m. tör. tarkacsi = szétszóró, szétkergető. (Vámb. Magy. Er. 155.) Árpád egyik fiának a neve.

Tas, *Tosu* a. m. tör. tasz, taz = kő. (Vámb. Magy. Er. 157.) A hagyomány szerint a hét vezér egyike, ki, mint Anonymus mondja, Lélnek volt az apja; Konstantin azonban Árpád egyik unokáját nevezi Tasèsnak s úgy tetszik, hogy a két Tas tulajdonkép egy személy volt. Az alsóbb néposztálybelieknél a dömösi prépostság szolgái közt találunk 1138-ban Tos, Tosu nevűeket, egyet Sagu, másikat Tamach faluból. (Mon. Strig. I. 90, 92.) Megvolt a név a kunoknál is, nevezetesen Nestor és Dlugoss szerint Monak vagy Bonjak vezér testvérét nevezték 1107 körül Tasznak vagy Taszának. Megfelelő magyar név a Keve.

Teke a. m. kazáni tat. és mescserják: täkä, baskir: täkka, kirgiz: töke = kos. A szagai személynevek közt ilyen összetételben fordul elő: Puga Deke, azaz bika—kos. A népies magyar nevek közt megfelel a Cus, Kus, Cosu, Cosda, Cusda. Az Árpádkorban gyakran megtaláljuk a Teke nevet, pl. 1211-ben a tihanyi monostor szolgálatában számosan voltak ily nevüek (mint Theke pulsator, Teke pistor, Teke és testvére Ibrahim cuessi jobbágyok, Tecu zeuleusi jobbágy, Thecu coloni jobbágy, Theke mortusi udvarnok, társai Pota, Beke, Texe, Jaxa stb. Árp. Új Okl. I. 108, 109, 113, 119).

Tekule hagyományos név a hasonnevű nemzetségben, melynek két 1240 s 1312 körül élt tagja jön elő Tekule, Thekele néven. A. m. csagataj: tükel = tökéletes.

Tekszc, *Tegzc* a. m. kun tekszi = æqualis, kazáni tat. tigez, csag. tigesz, tigiz, tegiz = sima, sík, lapos, egyenlő, csuvas: tigisz = sima, sík, egyenes, hasonló. 1082-ben a veszprémi káptalan egy vinczellérjét találjuk Texe néven (Haz. Okl. IV. 7), továbbá 1211-ben a tihanyi apátság nehány udvarnokát. (Texe, Texa. Árp. Új Okl. 119, 120.)

Tekűs a. m. török tekis, takis = ütközet, a Takson név változata. A Tekus alak az Aba nemzetségnek volt egyik hagyományos neve, melyet a Tornay ágnak egy 1249—1270 és egy 1293 körül élt tagja viselt.

Telük a. m. kun-tatár: tülkhü, tölkö = róka, megfelel a magyar népies Róka (1211. Ruka, 1228. Ruhca) és Ravasz (Rouz, Rouoz, Ruuoz, Rovosti) névnek. Eléjön a Váradi Regestrumban (Teluc, Telceu. 31. §., 206. §.), továbbá IV. Béla egy évnélküli oklevelében, mint a pannonhalmi apátság szolgálatában levő személy. (Teluch. Árp. Új Okl. II. 10.)

Temer, *Temerdi*, *Timurdi* a. m. temir, timur = vas. Eléjön e név a Teküle nemzetségben, így a XIII. század vége felé Ite fia viselte a Themer nevet, egy 1252-ki oklevél pedig egy honti várjobbágyot, a Kerd és Kezyv földjén birtokos Simon, István és Péter apját nevezi Temernek. (Mon. Strig. I. 390.) A megfelelő magyar név: Vas (1218-ban egy esztergomi kanonok jön elő Wos néven. Mon. Strig. I. 220), Vasad, Vosud, Vasadi. A Temir, Timur név nagyon kedvelt a törökségnél magában is, összetételben is (pl. Ak-Timur = fehér vas, ezüst, Kutlug-Temir = szerencsés-vas, Temir-Khodsa, Mengkü-Timur = örökvas, mennyei vas stb.).

Tene a. m. csuvas: tina, csagat. kaz. tat. tana, mong. düne = tehén, tinó. 1289-ben Karcsai Süge (Suge de Corcha) leánya említtetik Thene néven.

Termacsu a. m. termacsi, tarmacsi, tarmascsi = erőlködő, fölhevülő. (Vámb. Magy. Er. 157.) Árpád kisunokája.

Tika (Thica 1211.) a. m. csuvas: tiga, tyiga = csikó. A tyiga alaknak az 1238-ban eléjövő Thyuka név felel meg. A Csikó, Csikóló a népies magyar nevek közt a legkedveltebbek egyike.

Timboldi, *Tumbold* a. m. kun: timboldi = tranquillitas. 1266-ból ismerjük Tumbold gömöri ispánt, 1294-ben említtetik Bolugi Tumbold fia Tumbold, 1296-ban pedig Lőrincz ispán fia Thonpoldus.

Tokus a. m. takis, tekis = ütközet. Alhangú alakja a Teküs névnek. 1211-ben a tihanyi monostor Hugsoy nevű szolgálójának a fia fordul elő Tokus néven. (Árp. Új Okl. I. 109.)

Tolon, *Tulun* a tol, tul = megtelni igéből képzett igenév a. m. teljes, tökéletes. Egy Kun László korabeli előkelő kunt találunk Tulun néven, 1313-ból pedig egy Tolon nevű aranyosi székelyt ismerünk. (Szék. Okl. I. 35.)

Tolonig a. m. tolomnik = teljesség, tökélétesség. A név képzése olyan, mint a Belenig névé.

Tonuzoba a. m. tonguz-aba, toñuz-aba = disznó-apa, vagyis vadkan. Egy a X. század vége felé beköltözött előkelő bessenyő neve, kitől a Tomaj nemzetség származott. A Tonuz név a XIII—XIV. századbeli Tomajoknál már nem fordul elé, de hogy hagyományos neve volt a nemzetségnek, mutatja az, hogy helyette a hasonló hangzású martyrologiumi Dienes, Dioniz nevet használták nagy előszeretettel a Tomaj nembeliek. A Dioniz és Tonuz, Tomiz ilyen értelemben való összetartozása semmi kétséget sem szenved. Hasonló értelme van a nálunk szintén használatban volt Kaban névnek, mely teljesen azonos a kirgiz Kaban baj = vadkan-fejedelem névvel; a népies magyar név volt: Kan és Kond.

Torda, *Turda* a. m. török: turdu, turdi = a megállt, állhatatos s megfelel a kirgiz Turdu-bek s turkomán Turdi-beg = állhatatos fejedelem névnek. Árpád genealogiájában a Márk-féle krónika szerint Scemen fia és Bendekus apja jön elé Turda néven. Anonymus szerint egy Velektől származott püspököt hívtak Turdának. A többször említett II. Gejza korabeli krónikában a Boricspárti Sámsonról olvassuk, hogy Tamás és Turda ispánoknak volt az apja; Tamás egy 1173/75-ki oklevélben is előfordul (Thomas comes, filius Samsonis. Árp. Új Okl. I. 69), Turdáról azonban nem tudunk semmit, ha csak azon Jánosnak nem volt az apja (Johannes, filius comitis Turde), kit egy 1193-ki okmány említ. (Mon. Strig. I. 144.) 1227-ből a Zaah nembeli Turdát, Turdos fiát ismerjük. (Árp. Új Okl. VI. 445.) 1323-ban egy piliscsabai jászt, az Iwachan apját találjuk Turduh néven. Az alsóbb rendből a dömösi prépostság alapító levele 1138-ban említi Turdit, mint cepeli vinczellért. (Mon. Strig. I. 95.) 1219-ben egy vinczi udvarnok jön elő Torda néven (u. o. 223), IV. Béla korában pedig a pannonhalmi apátság nehány jobbágya, ú. m. egy almási és egy kenesnai lovas jobbágy. (Árp. Új Okl. II. 11, 16.)

Tordas, *Turdos* u. e. tor, tur = föláll, fölkel, áll tőből. Használatban volt a név a Záh nemzetségnél, nevezetesen egy 1227-ki okmány szerint Chozmas, András, Mikou, Turda, Yrasmeus és Barakon apját nevezték Turdosnak. (Árp. Új Okl. VI. 445.)

Torna, *Turna* a. m. csagataj, kazáni tatár: torna, kun, ozmanli: turna = daru. Éléjön a név a Bors nemzetségénél, nevezetesen 1299-ben említtetik nobilis vir Turna de genere Miskoult. (Szendrei Misk. tört. III. 30. Árp. Új Okl. X. 357.) Továbbá 1279-ből ismerjük Turnát, a Hegmuguy faluból való Zepus fiát, tornai várjobbágyot. (Haz. Okl. III. 32.)

Tuhutum. Anonymus szerint a hét vezér egyike; a nevet Szabó K. Töhötömnek olvasta, de ép úgy lehet Tuhutum is s a Kézai- és Márk-féle krónikában említett Tatun nemzetség neve, mely nyilván a. m. Tahatun, Taatun, egyenesen az alhangú formát mutatja helyesnek. Vámbéry a perzsa tehemten, tuhumtun = hatalmas, vitéz szóból származtatja a nevet (Magy. Er. 173); valószínűbb azonban, hogy megfelel az avar-kazar tudun, tugdun = fejedelem vagy helytartó szónak s etymologiailag a tit, tut = fog, tart, kap szóból származik, mely ismét a tok, toj, tüg, tüj = sűrű, szilárd, köt, erősít tővel függ össze. (L. Nyelvt. Közl. XIII. 434.) Érdekes, hogy az Anonymusnál levő Tuhutum-féle genealogiában három fejedelmi méltóság-nevet is találunk, ezek: Tuhutum, Horka (a. m. karkasz, karka) és Gyula (a Konstantin-féle gylas s az Ibn Daszta-féle dsila).

Turika a. m. csag. turuk = tulok.

Turul a. m. ozmanli: túrul = nagyobb fajta sólyom vagy sas, mely a vezérkori magyarok és oghuz khánok címere volt. 1270-ben Turul ispánt ismerjük. 1239-ben pedig egy zalai várjobbágyot találunk e néven. (Thury J. Turul. IV. 124.)

Ula egy 1086-ban említett s a bakonbéli monostor szolgálatában levő lovas neve; a m. kun: ulah = ló.

Urkund, *Irkund* s betűcserével *Rugon* és *Ugrun*, *Ugrin*, melyet aztán az olasz Ugolin névvel vettek egynek. Anonymus sz. Urkonnak hívták Eusee fiát s Urkundnak Tonuzobáét. Egyik hagyományos név a Tomaj nemzetségnél, míg a Csákoknál, a kik alighanem szorosabb viszonyban voltak Pannonia egyik hódítójával, Euséevel, az Ugrin alakot találjuk. A székelyeknél Ugron és Rugon (v. ö. Rugonfalva) alakban volt használatos s ugyancsak Vgrun alakban megtaláljuk a tihanyi monostor 1211-ki udvarnokai közt is. (Árp. Új Okl. I. 119.) Vámbéry a csagataj: ürkün, ürkünti = ijedtség, zürzavar szóval veszi egynek. (Magy. Er. 127.)

Urmand a. m. török: orman, urman = erdő. Megfelel a magyar népies Erdeu, Erdeud, Erdeus neveknek. 1086-ban egy a bakonbéli apátság szolgálatában levő lovas fordul elő Vrmandi néven, társai közt találjuk Beseneut, Sunadit. (Árp. Új Okl. I. 36.)

Uros a. m. tör. urus, oros = harcz, ütközet, kumik: urus = harczos, katona, tehát hasonló értelmű név, mint a szintén török Taks, Tokus vagy Teküs s a népies magyar Satadi. Az Uros név a középkorban nagyon el volt terjedve a délszlávoknál, de maguk a szláv írók is ó-bolgár eredetűnek tekintik. Hozzánk is tőlük került, míg a Taks és változatainak eredetét az oghuz-törökségnél kereshetjük. A kunoknál Urusoba összetételben találjuk e nevet, kiknek egyik fejedelmét nevezték eképen. Nálunk nagyon gyakran előfordul az Uros s többek közt ez volt a neve egy II. Endre korabeli pannonhalmi apátnak, a ki felváltva a bibliai Urias (Urijah) nevet is használta. (1211. Vros, tihanyi prelatus. Árp. Új Okl. I. 106. — 1213. Orez apát. U. o. 129. — 1211 s 1216. Vrias, Urias apát. U. o. 100, 139. — Kubinyi Árp. Okl. I. 5.)

Ursuur (Örs, Ürs), u. e. urus, oros tőből, urusur = harczol, a harczos. (Vámb. Magy. Er. 187.)

Usz. Igy nevezték a Teküle-nemzetség egy 1337 körül élt tagját; a. m. kun: usz = humidus.

Vajk a. m. bajik = gazdag, hatalmas. (Vámb. M. E. 183.) A szókezdő *b-v* közt ugyanazt a hangváltozást tapasztalhatjuk, a mit pl. a Bojta-Vojta névnél. Tudvalevőleg Sz. Istvánt hívták pogánykori nevén Vajknak.

Vatha a. m. kun-török: bata = elmerülő, lebukó, — a nyugvó nap. (L. a Turul multkori számát.)

Vejteh. Eléjön 1256-ban a Csanád nemzetségnél, a XIV. század elején az Aba nembeli Lapispataky és Segnyey családnál. Mint családnevet Böjte alakban a háromszéki székelyeknél találjuk. A csag. böjü, biji, ozm. böj, büj = nő igéből származott igenév a. m. növő.

Záh (Zaah, Zaach, Zak), a. m. ujgur: szak, csagataj: szag, szao, ozmanli: szagh, szaa = egészséges, helyes, jó. Hagyományos név a hasonnevű nemzetségben a Torda, Vatha, Oslu s más szintén török eredetű nevek mellett, így nevezték többek közt a szerencsétlen végű Feliczián apját is, egy másik 1244-ben említett Zach «de genere Zaah» Vathának volt a fia. A tihanyi apátság alapító levelében 1055-ben «Zache» nádort találjuk (Signum Zache comitis Palatii), a mely név — a nominativusi formában visszaállítva — Zakha vagy Zaha lehetett. 1156-ban a borsi Sz. Márton egyház alapító levelében az egyik tanú fordul elő Zah néven. (Mon. Strig. I. 110.) Ezzel vagy egy személy, vagy egykorú volt azon Zah nevű előkelő ember, kinek fia Tamás 1173 körül élt. (Árp. Új Okl. I. 69.) Az alsóbb néposztályból valók közt a dömösi prépostság egy szolgáját találjuk 1138-ban Zahu néven. (Mon. Strig. I. 96.)

Zember a. m. tör. szümbür = zaj, a Zombor név felhangú párja. Eléjön 1211-ben a tihanyi monostor alkalmazottjai közt.

Zoltán, Zulta, Solt. Valószínűleg a szil-, szul- = czirógat, dédelget tőből származik, melyből az ujgur: szilik = sima, tiszta, jámbor, kojb. kar. szilik = szép, tiszta, kazáni tatár: sziliu = szép, kecses s egyeredetű a Szalók, Zolouk névvel. (L. a Turul multkori számát 53. l.)

Zombor. Anonymus szerint II. Gyula erdélyi fejedelem apját hívták e néven; a Márk-féle krónika Árpád genealogiájában Leel unokáját, Zamur fiát s Bolug apját nevezi Zamburnak, 1280-ban Máté királyi tárnok testvérét találjuk Zumbor néven, IV. Béla idejében egy lovas jobbágyot neveztek Zumbor- vagy Zumburnak, 1082-ben pedig egy a veszprémi káptalan szolgálatában levő Zumbor nevű juhász fordul elő. (Haz. Okl. IV. 6.) Vámbéry egynek veszi a nevet a török szümbür = zaj szóval. (Magy. Er. 188.)

Zomor, Zamur a. m. csuvas: szamir = kövér. Eléfordult a Divék nemzetségnél s a csallóközi pókatelki Kondé családnál. (L. Szemere.)

Zuárd, Zovárd, Zoard a. m. kun: szouvar = szeretetre méltó. Egy X. századbeli előkelő magyar neve, ki a 921-ki olaszországi hadjáratnak volt a vezére (Liutprandus Salardus néven említi) s Anonymus szerint Árpádnak az unokatestvére. Hagyományos név a Zoárd nemzetségben, mely Galgócz vidékén székelt s a Zoárdokkal való vérségi összeköttetés után a Hunt-Pázmánoknál is.

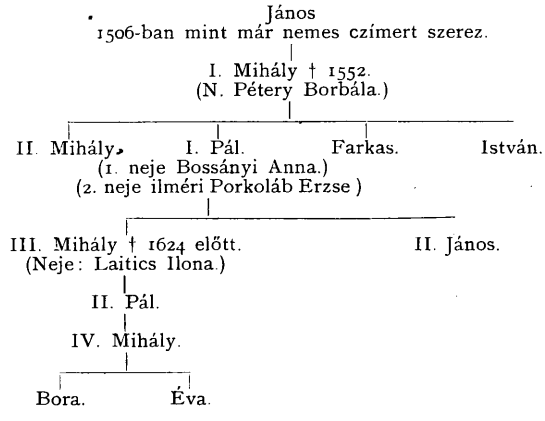
NAGY GÉZA.

IVÁNCZFALVI DOMBAY JÁNOS DEÁK CZÍMERLEVELE 1506. ÉVBŐL.

(Színes czímerképpel.)

Genealogiai munkáinkban több Dombay családot találunk, melyeknek egymáshoz való viszonya — összefüggése vagy különállása — nincs teljesen megállapítva. Nagy Iván «Magyarország Családai» című munkájában az országos méltóságokat viselt Dombói Dombay (de Dombo) családon kívül megemlíti az Ivanchfalvi Dombay családot, melynek őse János 1506-ban Ulászló királytól czímert kap; továbbá az 1591-ben, 1611-ben és 1761-ben czímeres nemes levelet, illetőleg czímerújítást nyert Dombay családokat.

Idézett munkában az ivanchfalvi Dombay család genealogiája, miként az a czímerszerző János deáktól leszármazik, a III. kötet 349. lapján áll; ettől — a női tagokra nézve — eltér a pótkötetben (204. l.) Rajcsányi után közölt családfa; a kettőt összekapcsolva, a férfi tagokra szorítkozva, származásuk következő:

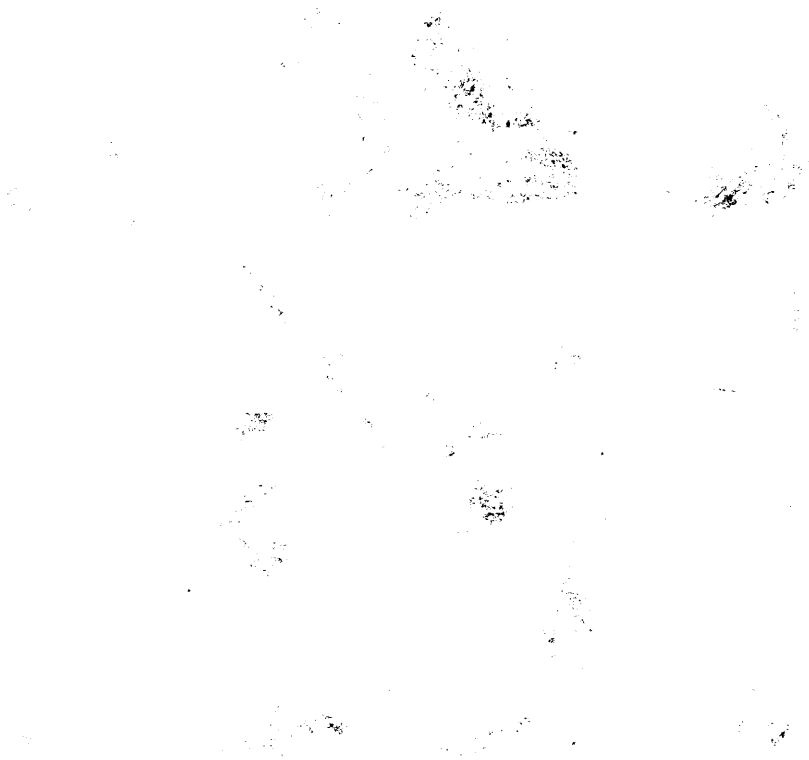

Ezen táblázat szerint a család deficiált; azonban az 1591-ben czímeres nemes levelet[1] nyert

[1] Czímer: A pajzs mezejében oroszlán, első jobb lábában kivont kardot, és azon törökfejet tartva. Ugyanez alak nyúlik fel a pajzsra helyezett sisak koronájából is.

A DOMBAY CSALÁD CZÍMERE 1506. ÉVBŐL.

Dombay család a táblázaton álló I. Pál és Bossányi Annától származtatja magát, és ezen származás egy táblai perben törvényesíttetett; menynyiben adhatunk hitelt ezen deductiónak, azt az okiratokat nem ismervén, nem dönthetjük el. Annyi azonban bizonyos, hogy ezen 1506. évi armalis az 1591-ben czímeres nemes levelet nyert Dombay Pál utódja, Dombay Hugó úr birtokában van.

A czímeres-levelet, mely szemeink előtt fekszik, Dombay János deák és fogadott testvére Palásthy László 1506 augusztus 1-én kapják Budán II. Ulászló királytól. A czímerlevél szövegében semmi sincs, mi az adományosok eredetére fényt vetne, csak az tünik ki, hogy mindketten már nemesek voltak.

Az armalis felső (heraldice) jobb szögletében van a czímerfestmény; az okmány szövege ez:

Nos Wladislaus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos attentis et consideratis fidelitatibus et fidelibus servitiis fidelis nostri nobilis Johannis Dombay litterati de Iuanczfalwa per eum uti didicimus maiestati nostre et sacre huius regni nostri corone sub temporum et locorum diversitate et presertim his annis superioribus in exercitu et conflictu adversus Thurcos christiane relligionis nostre hostes sub castro nostro Iaytza habitis, constanter exhibitis et impensis, et ut eo ferventius et diligentius imposterum studeat impendere, quo se et suos a nostra celsitudine singulari honoris gratia conspexerit insignitos, eidem Johanni litterato et per eum nobili Ladislao de Palasth fratri suo adoptivo eorumque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu honoris insignia, que in capite seu principio presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata existunt et distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus immo ex abundantiori plenitudine nostre potestatis et gratie specialis concedimus et presentibus elargimur, dantes et concedentes in ewm ipsis plenam et omnimodam potestatis facultatem, ut ipsi eorumque heredes et successores universi pretacta arma seu honoris insignia a modo in antea in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et in omnibus aliis exercitiis honestis et militaribus, necnon in sigillis, anulis, velis, cortinis et generaliter in quarumcunque rerum et expeditionum generibus gestare, omnibusque et singulis gratiis honoribus et libertatibus quibus ceteri armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, frui et gaudere possint et valeant, de talismodi singularis et specialis nostre gratie antidoto merito exultent, et tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis ipsorum de cetero solidetur intentio, quo se largiori favore regio preventos esse conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras minori nostro sigillo quo ut rex Hungarie in iudiciis utimur, consignatas, duximus concedendas. Datum Bude, prima die mensis Augusti, anno domini millesimo quingentesimo sexto, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno sexto decimo, Bohemie vero tricesimo sexto.

Ad relationem magistri Petri Berizlo prepositi secretarii regie maiestatis.

(Zöld-fehér selyemzsinóron függő veres viaszpecséttel. Eredetije Dombay Hugó úr levéltárában Nyitrán.)

A czímer leírása következő:

A fennálló tárcsaszerű pajzs kék mezejében jobbra egy magyar vitéz, kardjával az előtte balra álló török nyakába vág, bal kezével a török vállát ragadván meg, ki lekonyult fejjel, kinyujtott karokkal bocsátja le kardját. E pajzsalakok costumére még visszatérünk. A pajzs felett sisak, mely balra (tehát helyesen a pajzsalakok irányához alkalmazkodva) van fordítva. Korona vagy sisaktekercs (Helmwulst, bourrelet) és sisakdísz hiányzik. Utóbbi helyét három veres, aranynyal árnyékolt, levélszerű diszítmény foglalja el, mely mintegy a takarók folytatását képezi. A takaró négy ágra oszlik; mázai: kék, zöld, arany, lila, veres.

Az egész czímer négyszögű arany keretbe foglalt, függélyes arany vonalkákkal diszített meggyszín alapon van. A keret magassága 135 mm., szélessége 120 mm.

A sisakdísz hiánya sértőn hat a szemlélőre; ugyanezen hibát találjuk az 1519-ben Kanizsay László részére kiállított czímerjavító oklevél czímerfestményében, melyben II. Lajos király neki pajzstartókul két koronás sárkányt adományoz. (L. B. Nyáry: «A Heraldika Vezérfonala» 102. l.) A sisakdísz hiányát gyakran észleljük az erdélyi fejedelmek által adományozott czímereknél, — míg korábban, különösen a XIV. század első felében — a sisakdísz a sisakkal együtt gyakran az egész czímer helyett szerepel. Angolországban a sisakdísz mai napig is gyakran használtatik ilyen értelemben, a sisakok elhagyása által lebegő tekercseken, a főnemességnél (nobility) pedig koronák felett. Így a walesi herczeg is gyakran használja teljes czímere helyett sisakdiszét (crest): nyolczágú (felváltva kereszt és liliommal diszített) koronán — rajzban csak öt ág látható — három fekete strucztoll; lebegő szalagon a devise: Ich dieu.

Nagy I. Magy. Csal. III. 350. Az ott közölt metszvényen a pajzs mezeje ezüst; takaró: kék-arany, veres-ezüst

Franciaországban pedig a sisakdísz kiment a divatból; ki-ki kényekedve szerint változtathatta azokat.

Némely családnál, melynek még örökös sisakdísze van, annak megváltoztatása által különböztetik meg czímerüket az ifjabbak a család fejének czímerétől.[1]

Czímerünknél a sisaktakaró színezése és rajza arra látszik mutatni, hogy jelen czímer és az 1507. Vay-Ibrányi czímerbővítő[2] okirat czímerfestménye ugyanegy mestertől származik. Valamint ott, úgy itt sincs minden pajzsbeli máz a takarón reprodukálva, például a kardok — a török öltözetének színe stb. Miután említett helyen az eredetinek csak másolatáról van szó, érdekes volna az originálist jelen armalisunkkal egybevetni.

A sisaktakaróknál a festő nemcsak hogy kéket zöldre (tehát színt színre) alkalmazott, hanem a czímermázok között elő nem jövő lilát is használja. Ilyen szabadságokat gyakran vettek maguknak a magyar czímerfestők; ily szerkezetű sisaktakarókkal sokszor találkozunk. Vannak azonban külföldi családok is, melyek kivételképen hasonló természetű sisaktakarókat viselnek czímerükben; többek közt a szászországi «vom Loss» család, mely már 1486-ban virágzott, és 1741-ben római sz. birodalmi grófságra emeltetett, *veres-zöld*, az ősrégi tyroli Hohenbühel család pedig *arany-ezüst* takarókkal bír.

Curiosumkép felemlítjük, hogy a Napoleonféle heraldikában a takarók rangjelzésre használtatván, itt is fém-fémen alkalmaztatott.[3]

A czímer motivumának választása szerencsétlen volt; a jelenetet ábrázoló czímerek sorába tartozik. A naturalistikus ábrázolás, mely a pajzsalakok ruházatát, fegyverzetét a legkisebb részletekig pontosan visszaadja, szintén nem válik a czímer előnyére.

A heraldikai fogyatkozások mellett a kivitelben is találunk ízléstelenséget; a pajzsalakok ugyanis nem töltik ki helyesen a pajzsot; a magyar vitéznek csak bal lábának része látható; a török alsó extremitásai már nem fértek el, valamint kardja sem. Ellenben a pajzsfőben (chef) elég üres tért hagyott a festő; ha az alakokat feljebb helyezi el, az egész kellemesebb benyomást gyakorolna. Ezen elrendezés következtében a magyar czímerekben annyira szokásos zöld pajzsláb is elmaradt.

Mindeme hibák mellett egy nagy érdeke van ezen festménynek: feltünteti a magyar vitézi öltözetet, a mint azt a XVI. század első éveiben viselték. Az ezen korból ránk maradt sírkövek, egyéb emlékek többnyire pánczélos alakokat ábrázolnak, előkelő, gazdag urakat. Itt pedig megismerjük a kevésbbé tehetős köznemesség viseletét. Azt hisszük, ezen czímer, mint ilyen, egyedül áll a maga nemében.

Az itt ábrázolt magyar vitéznek fekete bajusza, nyakába omló sötét haja van; szakálla nincs. Fején felhajtott karimáju zöld süveg, mely elől fekete tollal van díszítve. Zöld dolmánya felett zöld gallérú veres mentét visel, melyet a bő újjak alatt fehér kardszíj tart össze. Szürke nadrág, sárga csizma egészíti ki öltözetét. A Haller család nemzetség könyvében[1] ábrázolt Haller Pál (meghalt 1531-ben) és a mi vitézünk öltözete között nagy a hasonlatosság, még a ruhadarabok színeinél is; azonban az 1506. évi costumenél még hiányzanak az arany sujtások; a mente hosszabb, és a süveg más alakú. A vitéz fegyverzete: görbe kard, aranyos keresztvassal; a nyakában lóg baloldalon barnás pajzsa.

A török fején veres fez köré csavart fehér

[1] Ce n'était donc qu'un ornement purement facultatif, que le même individu pouvait changer autant de fois qu'il lui plaisait . . . . et que les descendants étaient entièrement libres d'adopter ou de rejeter. Lorsqu'une famille possède héréditairement un cimier, les branches cadettes se contentent de le changer pour opérer une brisure dans les armoiries. Jouffroy d'Eschavannes, Traité complet de la Science du Blason, p. 201.

[2] Említett czímerbővítés 1507 febr. 3-án, tehát félévvel a Dombay armalis után kelt. Lásd Turul 1888. II. 78. l. «A Vay és Ibrányi családok czímerének bővítése 1507-ben.» Cserghe G.

[3] Sous l'empire français, on ajoute des lambrequins aux toques qui remplaçaient les couronnes et, par une erreur qu'il est impossible de s'expliquer, on viola les règles du blason en les composant de métal sur métal. Les princes grands dignitaires et les ducs portaient six lambrequins d'or; les comtes ornaient leur toque de quatre lambrequins, les deux supérieurs en or, et les deux autres d'argent. Enfin les barons avaient deux lambrequins d'argent. Jouffroy d'Eschavannes, Traité complet etc. p. 197. A Napoleon által nemesített családok e rangjelzési módot elhagyták, és a régi franczia rangkoronákat vették fel.

[1] Turul, 1886. III.

turbánt visel; sárgás barna újjas, ugyanoly színű bugyogó fedi testét; zöldgallérú, lilaszínű palástja ugyanoly szabású, mint a magyar mentéje. Fegyverzete is az, mint kard és pajzs, mely szintén nyakában lóg. Aranynyal diszített, fekete kardhüvelye zöld övről függ alá. Úgy a magyar süvege, mint a török turbánja mögött fehér folt látható a czímerfestményen; valjon kopás-e ez, vagy valamely diszítésnek elmosódott alakja? biztosan nem határozhatjuk meg.

Azonban nemcsak mint costume-kép kelti fel e czímer figyelmünket; azt hisszük, hogy azt bátran a magyar specialitást képező arczképczímerek közé sorolhatjuk. Az egész czímerfestmény azon benyomást gyakorolja, mintha a mester — a többi részletek rovására — minden gondját a főalak arczának kidolgozására fordította volna. Ilyen portrait czímerek a XVI. század első felében fordulnak elő;[1] még pedig kétféleképen; részint a czímeradományozó, részint az adományos ábrázolásával. Az elsőkhöz tartozik a Gersei Pethő Jánosnak adott 1507. évi czímerbővítés, mely a királyi család tagjait tünteti fel, mint sisakdísz illetőleg pajzstartók. A második fajhoz tartozik a 1499-iki Malonyai Balogh, és egy 1519-iki, György deáknak szóló czímer. Ezeknek sorát szaporítja Dombay János armalisa is.

GHYCZY PÁL.

[1] Turul, 1886. II. 102. «Arczképirás a magyar heraldikában». Cserghető Géza.

CSALÁDTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 1526. ÉVIG.

II.

Milath törzse.

(A Fejérpataky, Andaházy és Lipthay családok.)

(Második és befejező közl.)

Milath ivadékai között a viszálykodást és egyenetlenséget nem kevéssé szították Filpes fiai, részint törvénytelen foglalásaik, részint jogtalan hatalmaskodásaik által; míg végre ezeket Jákó fia Péter megsokallván, Mária királynénál keresett oltalmat, sérelmeinek orvoslását kérvén. Péter ügyében Bubek Imre országbíró 1386-ik évben három rendeletet adott ki, jun. 15-én a szepesi káptalanhoz, junius 17-én a túróczi conventhez, s végre junius 20-án a liptói alispánhoz, mindeniknek oly meghagyással, hogy Jákó fia Péter és László fia II. György panaszában tudják meg az igazságot, hogy valjon Lubelai Filpes fiai Miklós, Bálint és Péter lubelai birtokából csakugyan kiakarják-e őt szorítani. Az egybehangzó jelentés ezen ügyben, mind a három vizsgáló szerint úgy hangzik, hogy Lubelai Filpes fia Miklós, Bálint és Péter, Péternek és György fiának Lászlónak osztályos rokonai, s ezeket lubelai birtokukból kizárni szándékoznak: «quod preallegati Nicolaus, Valentinus et Petrus filii Philpus de dicta Lubeley fratres ipsorum Petri filii Jakov et Ladislai filii Georgii de eadem Lubeley essent patrueles et condivisionales».[1]

Filpes fiai, a Péter ága elleni viszályokat a birtokfoglalás terén nem elégelték meg, átvitték azt a jogviszonyok, a tulajdon jog legérzékenyebb, a birtok bizonyításnak akkori időben legféltékenyebben őrzött részére, t. i. az adományos birtokok törzs-okleveleinek illetéktelen visszatartására. Ugyanis Jákó fia Péter bepanaszolván Mária királyné előtt a saját és György fia László nevében Filpes fiát Miklóst, hogy ez az általuk neki kikölcsönzött, s a Lubuley nevű birtokot illető okmányokat, többszöri kérésük daczára, visszaadni vonakodik: ez ügyre vonatkozólag Mária 1386-ik évi november 5-én kelt oklevelében a túróczi conventnek meghagyja, hogy a saját és a királyné hites emberével egyetemben tudja meg a valóságot s a megtudottakat hűségesen jelentse be.[2]

A Filpes fiai által indított viszálkodás hátrányai Péter és Lászlóra nézve nem sokára bekö-szöntöttek. Ugyanis a magtalanul elhalt Pathouch

[1] Fejérpataky-család levélt.

[2] U. o.

fiai Jakab és Bálint utáni birtok Pétert és Lászlót illetvén, a mint feljebb elmondottuk, hogy az ezen birtok után az illetőknek járó negyedet ki is fizették; azt nekik Filpes fiai kiadni sehogy sem akarták, annál is kevésbbé, minthogy épen azon oklevelek voltak azok, melyeket mint előbb láttuk, Péternek és Lászlónak visszaadni vonakodtak, az ez iránti panasz még Mária királyné elé kerülvén, annak lebonyolítása halasztást szenvedett, míg ez iránt Bubek Imre Zsigmond király országbírája 1388-ik évi január 22-én kiadta[1] a túróczi conventnek ezen ügyben való eljárásáról szóló jelentését. Kitetszik ezen jelentésből, hogy az eljáró convent hites embere a a király emberével Malatini Péterrel megjelenvén a helyszínén Filpes fiainál, a királyné rendelete alapján felhívta azokat, hogy a Pathouch fiai Jakab és Bálint után Pétert és Lászlót illető részt ezeknek kiosztani és kiadni kötelesek. Filpes fiai azonban és Lubelai András a pörös birtokrészt kiadni nem akarták. Filpes fiai nevében tehát János fia Máté mint ezeknek meghatalmazottja kijelenté, hogy ezen kérdéses birtokrész a panaszos Pétert és Lászlót semmiképen sem illeti, mert az Filpes fiainak a birtokrésze, s ez iránt Pathouch fiaitól, Bálint és Jakabtól okleveleik is vannak, melyeket egy kitüzendő határidőre bemutatni készeknek nyilatkoztak. Ezen ügynek miként és mikor lett vége; arról okleveleink többé nem szólanak.

Péternek Fejérpatakon és Lubelán a németlipcseiekkel való szomszédsága nem kevesebb kellemetlenséget okozott, mint a rokonaival való örökös viszálkodás. A határjelek akkori ingatag állapota és az oklevelekben foglalt vajmi felületes leírása, elégséges és kivánt anyagot szolgáltatott egyrészt a kölcsönös jogtalan foglalásokra, másrészt az ebből eredő hosszú birtokperek anyagára. Ily kinálkozó alkalomból támadt valószinűleg a német-lipcsei birónak Jánosnak, azon törvénytelen foglalása is, midőn Péternek lubelai és fejérpataki birtokaiból egy területet elfoglalt; és midőn az abba magát bevezettetni kivánta, azt már idegen kézen találta. Panaszára Zsigmond 1390. évben elrendelé a túróczi conventnek, hogy az idegen kézen levő lubelai birtok egy részébe Pétert, Jákó fiát bevezesse, ha ellentmondással nem találkozik. Az említett convent hites embere a helyszínére menvén, midőn abba Pétert bevezetni akarta; annak, minthogy azt a német-lipcseiek elfoglalták, János német-lipcsei biró ellentmondott. Az erre vonatkozó oklevelet a convent ugyanazon évi márczius 27-én kiadta[1] s János birót ellenmondásának igazolására, szent György napjának nyolczadára megidézte. Ezen ügy tárgyalása a felek megegyezésére keresztelő szent János nyolczadára halasztatott.[2] János német-lipcsei biró, a kitűzött határidőre Bubek Imre országbiró előtt megjelenvén, tiltakozását azzal indokolta, hogy a kérdéses földterület a német-lipcsei határban van, s az iránt határjárási és egyéb oklevelekkel bír a város, melyeket egy további határidőre felmutatni kész;[3] ekkor az oklevelek bemutatására a jövő szent-Mihály nap nyolczada tűzetett ki. A kitűzött határidőre azonban János biró meg nem jelent, sem megbizottat nem küldött; s ennélfogva az országbiró elrendelte a túróczi conventnek, hogy az ő és a király hites emberével Német-Lipcsén megjelenve, a birót a király személye elé idézze oklevelének bemutatása czéljából; egyszersmind az elmaradásért három márka pénzbirságban elmarasztalta.[4] Ugyanazon év nov. 22-én, a túróczi convent nov. 29-én kelt jelentésében a német-lipcsei birót, Jánost, az új év nyolczadára a király elé idézte, s a vizsgálatot megejtvén, kiderítette, hogy a kérdéses földterületet hatalmaskodással foglalta el Pétertől.[5]

A megidézésnek foganatja nem lett, mert a német-lipcsei biró a kitűzött határidőre meg nem jelent, s a túróczi convent által február 18-án[6] újabban a király elé idéztetett bőjtközép nyolczadára 1391. évi márczius 8-án.

Lubelai Jákó fia Péter, hogy a lipcsei bíróval folytatott pörös ügyének valahára véget vessen, a megjelenésre kitűzött határidő előtt az alispán pecsétjével elküldötte Malatini Gergelyt, Istvánt és Bertalant Lipcsére, megintendő a birót, hogy a kitűzött határidőt el ne mulaszsza. Midőn

[1] Fejérpataky-csal. levélt.

[1] Fejérpataky csal. levélt.
[2] U. o.
[3] U. o.
[4] U. o.
[5] U. o.
[6] U. o.

megbizottjai a városba mentek, Péternek három jobbágyát erőszakkal letartóztatva találták Lipcsén. Visszakövetelvén azokat, a biró megtagadta, mondván, hogy Lipcse szabadalmas város levén, semmi jogon nem tartozik a vármegyéhez, és hogy ha Péternek valami tenni valója volna ezen jobbágyok ügyében, jöjjön el a szent György nap után Lipcsén tartandó *pancha* nevezetű gyűlésükre és adja ott elő keresetét. Ezen ügyben is a király elé idéztették a városi birót, miről a vármegye alispánja 1391-ik évi márczius 15-én kiadta a bizonyság-levelet.[1]

A megidézett lipcsei biró azonban a kitűzött határidőre most sem jelent meg. Az országbirói közbeneső ítélet 1391. április 3-án 12 márka pénzbírsággal sujtván a birót, őt pünkösd nyolczadára megidéztetni rendeli.

A renitens német-lipcsei biró, nem sokat gondolt az idézéssel, s a legutóbb kitűzött határnapon sem jelent meg, miért is kilencz márka pénzbírság sujtá őt. Újabb országbirói rendeletre a túróczi convent 1391 máj. 6. oklevele szerint a király is saját embere által, a három helyen történendő nyilvános megidézést kísérlette meg Szent-Miklóson, Boldogasszonyházán és Rózsahegy városában.

Ezen birtokpör végleges elintézése 1391-ik évi szeptember 8-án Liptó vármegye gyűlésén történt, midőn is ott királyi rendeletre, a megjelent káptalani és királyi ember jelenlétében, ez ügyben a szepesi káptalan kiadta oklevelét.[2] Ezen oklevél szerint Bubek Imre országbiró és liptai főispán által tartott vármegye gyűlése a Fejérpataka és Malatin közti kérdéses földrészt, mivel azt Lipcse határához tartozónak néhány lipcsei polgár esküvel bizonyította: a lipcseieknek oda ítélte. Erre Péter fiai, Tamás, István és János, magokénak állítván a pörös földet, tiltakoztak, s óvást emeltek a statutio, valamint azon földnek a polgárok által leendő használatba vétele ellen; Filpes fia Bálint is eltiltván azokat a behelyezkedéstől.

Az 1391-ik évben Bubek Imre országbiró által Boldogasszonyfalván tartott általános birtok és nemesi vizsgálat alkalmával Lubelai Filpes fia Miklós mutatta be a Lykváért Károly király által cserében adott Lubelára vonatkozó és az 1341-ik évben kiadott oklevelet.[1]

Jákó fiával Lubelai, utóbb Fejérpataki Péterrel az oklevelekben 1391-ik évben találkozunk utoljára; ez évben valószinűleg elhalt. Érdekes ezen okiratban, mely július 11-én kelt, Péter egyik megbizottjának neve, a ki egy határdomb megsemmisítése ügyében eljárt, a kit Malatini *Bajnok* Péternek neveztek.[2] « . . . Petrus filius Bajnok de Malatin.» Ez a túróczi conventnek 1394-ik évi junius 5-én kelt kiadványában mint királyi megbizott fordul elő, midőn is Lubelai György fia László Keresztúri Imre fia András ellen pört indít, egyik apródjának Keresztúri András által történt elvitele tárgyában.[3]

1395-ik évi márczius 23-án a túróczi convent előtt Malatini Demke fiát Pétert, Lubelai György fia László nyugtatja az iránt, hogy anyja, Malatini Demke Péter nővére után a női hozományt megkapta.[4] Lubelai Györgynek volt még Skolastika nevű leánya is, a ki Keresztúri Andrásnak volt neje; róla a túróczi convent 1395. évi május 16-án kelt iratában tesz említést; midőn is, Lubelai György fia László, Ivánka de Kysmois — előttünk ismeretlen liptói helynév — fia István által óvást emel apjának azon ténye ellen, hogy testvérének, Keresztúri Andrásnénak, lubelai birtoka negyedrészét hajadoni jogon örökre oda adományozta, ennek használatától és elfoglalásától eltiltván hugát Keresztúri Andrásnét.[5]

Lubelai Györgynek említett neje Demke Péter nővére már régebben elhalálozván, György másodszor is megházasodott, elvevén Chempernai Miklós leányát Anchelt. E felől a túróczi conventnek 1404-ik évi deczember 27-én kelt beadványa értesít,[6] melyben Lubelai György fia László, Anda nevű birtokrészén 40 márka tartozása fejében Miklós és Pál atyafiait ki nem elégíthetvén, átadja nekik az anyja Chempernai Miklós leánya Anchel után eső részét.

Nem kevesebb jutott ki Istvánnak, mint atyjának Péternek a családi viszálykodás kelle-

[1] Fejérpataky csal. levélt.
[2] Fejérpataky csal. levélt.

[1] Magyar. tört. tár IV. köt.
[2] Fejérpataky csal. levélt.
[3] U. o.
[4] U. o.
[5] U. o.
[6] Eredetije Platthy Gyula nagy-palugyai levéltárában.

metlenségeiből, kivált neje rokonai részéről, azon szerencsétlen eset alkalmából, midőn nejének véletlen halálát szándékos ölésnek tulajdonították ipja, anyósa és sógorai. Úgy az ebből s más egyéb birtoklási viszonyokból eredt agyarkodások és halálos ellenségeskedések megszüntetését, közbenjáró barátaik végre is kieszközölték, s az ellenséges felek egymás között kibékültek. A közbenjárók által sikerült egyesség a túróczi convent elé kerűlvén, erről a convent hiteles kiadványa 1407-ik évi május 17-én kelt. Ezen oklevél szerint megjelentek Malatini Demke fia Lőrincz, a saját, atyja Péter, anyja Margit, testvére Miklós és huga Verona nevében; továbbá Lubelai II. Péter fia István, a saját és unokaöcscse, Márkus I. Tamás fia nevében; kijelentvén, hogy a közöttük sokféle okokból, különösen pedig István nejének, Demke Péter leányának Erzsébetnek halála miatt (ex causis diversis specialiter ratione interemptionis condam nobilis domine Elisabeth vocate filie dicti Petri filii Dempke, sororis ut puta annotati Laurentii, uxoris vero et consortis, Stephani supra dicti per eundem ut dicitur casualiter interrempte) támadt viszálykodásoknak véget vetni óhajtván, egymás között örök békére léptek, s minden eddigi pöreiket, viszálykodásaikat egymás között megszüntették, kötelezvén magokat mint örököseiket, hogy sem István nejének halála, sem Istvánnak elfogatása tárgyában többé pört nem indítanak.[1]

A most említett Istvánnak ismerjük anyját; Lubelai Anda nejéről a túróczi convent egy 1407-ik évi augusztus 16-án kelt kiadványa ad hírt nekünk, mely szerint Klára, Suska leánya, néhai Lubelai Anda özvegye, most Detrichfalvi János neje, Lászlót I. György fiát az általa megkapott női hozomány és jegyajándékok felől a túróczi convent előtt nyugtatja.[2]

Györgynek Skolastika nevű leányáról további tudomást a túróczi conventnek 1409 ik évi aug. 1-én kelt okleveléből veszünk. Ez, mint említettük, Keresztúri Andráshoz ment nőül. Ugyanis I. György fia László és testvére Skolastika az említett convent előtt megjelenvén, következőleg nyilatkoztak: hogy ha bár közöttük a hajadoni negyed kiadására nézve pör és egyenetlenség támadt, László azonban és Skolastika nővére, választott bírák közbenjárására egymással barátságosan kiegyeztek. Ez egyesség szerint az említett hajadoni negyedet örök tulajdonúl kiadja Skolastikának, de minthogy jelenleg azon a földrészen László termése van, tehát később kötelezi magát nővére részére hat holdat felszántatni és saját gabonájával bevettetni, azonfölül egy subát (unam swbam) ad neki és a jövő pünkösd napig házat épít számára.[1]

A Filpes- és Anda-ágnak egymás közötti viszálya időközönként szünetelt, de ismételve újra és újra felmerült, kivált a jogcsonkítás, foglalások és kisebb hatalmaskodások terén. A többbi között Filpes fiai és jobbágyai László szántóföldén új utakat és ösvényeket tapostak 1409-ik évben; e miatt László Lubelai II. Péter fiát Istvánt az alispán pecsétjével hozzájok küldi a jogcsonkítás betiltása miatt, miről Mihály alispán okt. 23-án bizonylatot ad ki.[2]

Ugyanezen István, I. Péter fia, 1410-ik évi február 6-án mint homo regius küldetett ki a Medokispataka — most Patak — nevű birtok határjárása ügyében, a Marczellfalvi Bessenew nemzetség kérelmére.[3]

Volt II. Péternek Anna nevű leánya is, kit Máté nyitrai főesperes és püspöki helyettesnek 1411-ik évi julius 2-án kelt elmarasztaló okleveléből ismerünk. Ezen Anna férje Chypchy Péter volt, a ki Lubelai Péter fiát Istvánt, továbbá I. Tamás fiát Márkot pörbe idézte az említett főispán elé; a kitűzött határidőben Anna meg nem jelenvén, hat márkában megbirságoltatott.[4]

Filpes fiai ismételve kellemetlenkednek a Jákó ág ivadékainak, minthogy a II. Péter fia Istvánnak 1409-ik évi tiltakozása nem igen vezetett a várt sikerhez, s Filpes fiai, Istvánnak *parlagh* nevű földjébe ösvényeket és utakat csinálva, károkat okoztak; ezért ismételve tiltakozott István a túróczi convent előtt 1412-ik évi decz. 9-én Filpes fiai, Miklós, Bálint és néhai

[1] Fejérpataky csal. levélt.

[2] Fejérpataky csal. levélt. 1568-ik évi hiteles átiratban Mérei Mihály nádori helyt. által.

[1] Ugyanott eredeti.

[2] Fejérpataky csal. levélt.

[3] U. o.

[4] U. o.

Péter jobbágyai és családbeliei ellen. Kitetszik tehát ebből, hogy Péter, Miklós és Bálint testvére, az 1412. év előtt már elhalálozott; testvére pedig Bálint, Zsigmond királynak ugyanazon év aug. 30-iki oklevelében Madach László fia Pálnak Madach — most Madocsán — nevű birtokába való beiktatásánál mint homo regius küldetett ki.[1]

Fönnebb említettük, hogy az Anda ágon leszármazó I. Györgynek leánya Skolastika Keresztúri András nejévé levén, e réven férje a kapott negyed által a Milath törzs részbirtokába ült, a mi elégséges anyagot szolgáltatott újabb viszálykodásokra és foglalásokra. Az ürügy gyorsan kínálkozott, mert Keresztúri András, Lubelai Péter fia István és ennek testvére, I. Tamás fia Márkus Malethe-i — most Malatin — birtokrészén foglalásokat eszközölt, s úgy Keresztúri András, mint annak fiai András és Benedek ezen ténye ellen óvást emeltek a szepesi káptalan előtt 1413-ik évi márczius 31-én István a saját és Márkus unokaöcscse nevében.[2]

Filpes Péternek két fiával Lénárd és Bálinttal ismertet meg bennünket a szepesi káptalannak egy 1415-ik évi április 15-én kelt kiadványa,[3] melyben Lubelai István a saját és testvéröcscse Márkus nevében tiltakozik, ama károk, rongálások miatt, melyeket birtokaikon Filpes Péter fiai és jobbágyai okoztak nekik.

Időközben Fejérpataki Péter leánya, Anna, ki mint feljebb is említők, Chipchy Péterhez ment nőül, özvegygyé lett, s 1419-ik évben már újra férjhezment Nagy-Chepchini Sartoris Miklóshoz. Ezen tényt jegyzi fel Máté az esztergomi érsek vicáriusa 1418-ik évi május 5-én kelt kiadványában, mely arról értesít, hogy Sartoris Miklós neje Anna a női hozomány és hajadoni negyed iránt, mely őt anyja Margit, Fejérpataki Péter neje után illeti, Márkussal, Tamás fiával, Péter unokájával, 14 forintban kiegyezett.[4]

A Milath generátionak Márkus ágán leszármazó Patouchnak, a mint azt feljebb kimutattuk, fiágban Jakab és Bálintban, magva szakadt, női ágon azonban még két leányról emlékezik meg egy 1423-ik évi nov. 15-én kelt kiadványa a túróczi conventnek, mely szerint Podhorányi Péter neje Elena, és Felső-Kubini Mesko Márton neje Erzsébet, a Patouch, mint nagyapai részből nekik járó jegyajándék és női negyed iránt, Fejérpataki Tamás fiával Márkussal, István fiával Péterrel és Andrással, László fiával, egyességre lépnek;[1] (Marcus filius Thome, filii Jakow, Petrus filius Stephani filii prefati Jakow et Andreas filius Ladislai filii Andicz de Fejerpatak, alias de Lubele, de dote et rebus parafernalibus ac pro quarta filiali nobilium dominarum Elena prefati Petri de Podhoran et Elisabeth annotati Martini dicti Mesko de Felsowcolbyn, aviarum, filiarum videlicet condam Potouch de predicta Lubele . . .).

1425-ik évi július 16-án a túróczi convent útján tiltakoznak Lachnaházi Lőrincz leánya Katka és Mayowitz János fia, Miklós ellen: Tamás fia Márkus a saját és fiai: Tamás, Péter, Ján és János és István fia Péter nevében, a Fejérpatakkal határos, a malatini oldalra eső földrészek elfoglalása és netaláni statuálása ellen.[2]

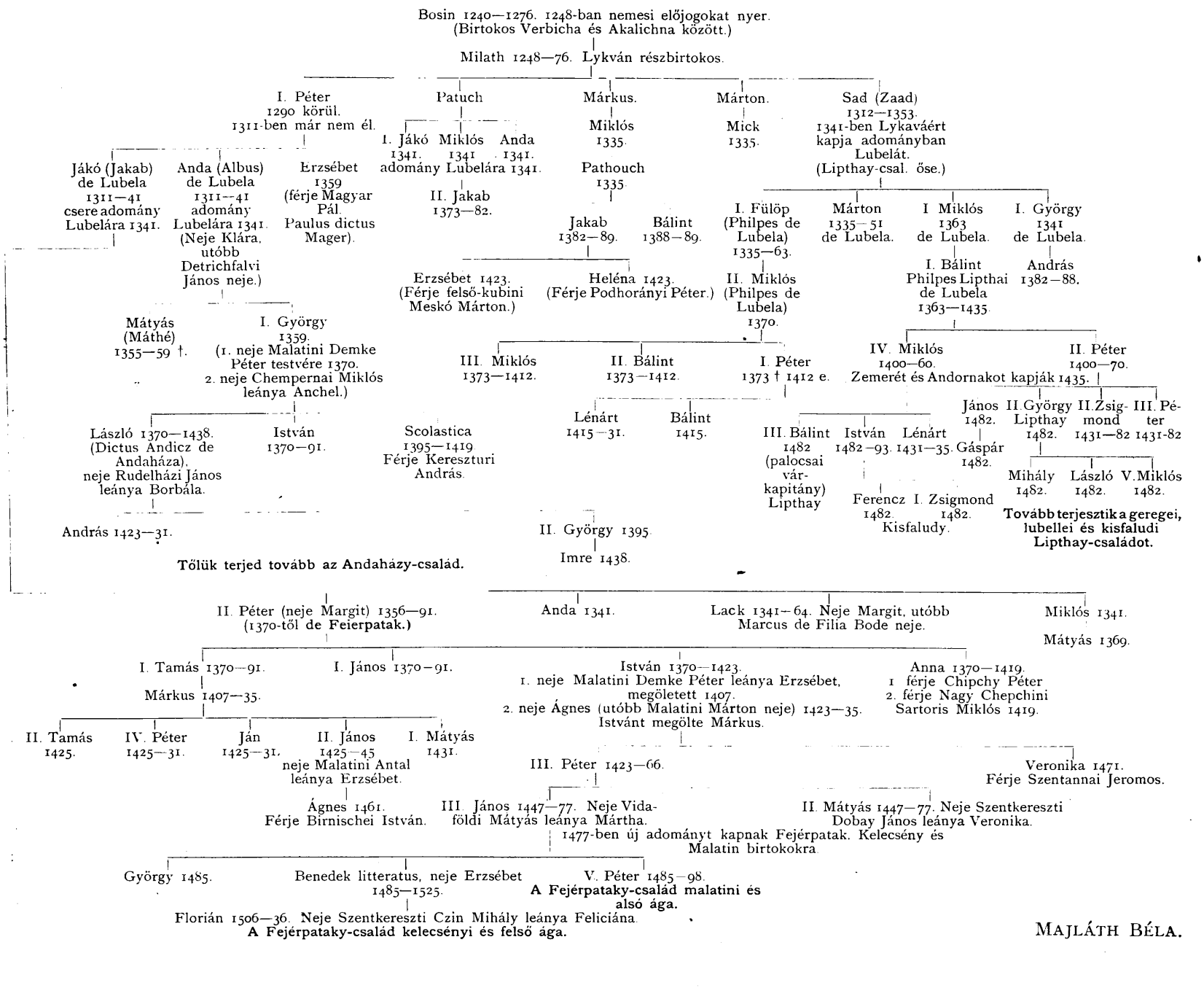
A lubelai osztályos atyafiak viszálykodásának sorozata az 1423—25-iki évek között ismét egy gyilkosságot jegyzett fel az egymással viszálykodó rokonok között. Emlitettük ugyanis, hogy Péter fiának Istvánnak nejét Demke Erzsébetet férje véletlenül megölte 1407-ben. Istvánt, Erzsébet férjét, hasonló sors érte, a ki 1423-ik évben még mint élő említtetik, 1425-ben azonban már csak ennek fia Péter van megnevezve. Istvánnak véletlen gyilkosa István testvérének Tamásnak fia Márkus volt; a mint ezen tényt Zsigmond királynak 1430-ik évi április 7-én kelt kegyelmi oklevele feljegyezte, midőn is az oklevél Fejérpataki Tamás fiának Márkusnak véletlen gyilkosságáért, melyet Istvánon elkövetett, a király megkegyelmez, oly feltételek alatt azonban, hogy az István legközelebbjeinek a vérdíj ügyében teljes elégtételt szolgáltasson.[3]

Milathnak Saad ágán a Lubelai Filpesek kicsinylették Liptó megye szűk határait tényked-ésük színteréül, s mint edzett harczfiak kivált

[1] Fejérpataky csal. levélt.
[2] Fejérpataky csal. levélt.
[3] U. o.
[4] Fejérpataky csal. levélt.

[1] Fejérpataky csal. levélt.
[2] U. o.
[3] Fejérpataky csal. levélt.

A Milath törzséből eredő családok nemzedékrendje 1526-ig.

MAJLÁTH BÉLA.

AZ ÓNODI (BÖLCSI, SZAMOSSZEGI) CZUDAR-OK GENEALOGIÁJA.[1]

1. Regesták.

1291 W. X. 58. Az egri káptalan bizonyítja, hogy Hernádi Kurch fiai és *Bukchi (hibásan «bulchi» helyett) Dénes, bulchi Balázs, Dénes atyjának* megöletése tárgyában egyezkedtek; Kurch fiai *Petury* nevű, zemplénmegyei földjüket Dénesnek adják.

1304 máj. 5. A. I. 78. Egyik hiteles hely előtt *Bulchi Balázs fia Dénes, neje*, Zochud fia Mortunnak leánya, hozományának mikép való kielégítéséről rendelkezik. Többi között mondja, hogy rögtöni halála esetében, *fia Domonkos* köteles az özvegyet kielégíteni.

1309 A. I. 187. Az egri káptalan előtt *Bulchi Balázs comes fia Dénes és ennek fiai Domonkos és János pátrói* (Patury) zemplénmegyei elzálogosított birtokukat visszaváltják.

1322 A. II. 57. Az egri káptalan előtt tabajdi Simon fia «Chyrko» Dénes Wapnow borsodmegyei birtokból nagyanyja leánynegyedi illetőségére nézve, *Bulchi Balázs fia Dénes és ennek fiai: Domonkos, János, Sándor és Balázs* által való kielégíttetését nyilvánítja. — Dénes előadja, hogy nagyanyja fennebbi *bulchi Balázsnak nővére* s Betli István fiának, Sándornak, az anyja.

1324 október 9. K. I. 59. Pelejtei Martonos fia János kinyilatkoztatja, hogy *bulchi Balázs fia Dénes nejének*, a nevezett Martonos leányának, leányi joga fejében pelejtei birtokának egy negyed részét fogja kihasítani.

1324 deczember 13. K. I. 60 Martonos fia *bulchi Dénesnének*, leányi negyede fejében *Galach* nevű zemplénmegyei birtokát átengedi.

1327 febr. 14. K. I. 64. Pelejtei Vinszló fia Miklós a pelejtei, azari, galachi és helmechei birtokrészek váltsága fejében, melyeket *Beulchi Balázs fia Dénesnek* elzálogosított volt, *Újfaluban* (Zemplénmegyében) birt két ekealját ez utóbbinak örök joggal átenged.

1329 márcz. 15. K. I. 69. *Beulchi Balázs fia Dénes és ennek fia János* Pelejtei Martonos fiával, Jánossal, egyezkednek.

1329 márcz. 15. K. I. 70. *Bulchi Balázs fia Dénes és ennek fia János*, Vinszló fiának Miklósnak pelejtei és újfalusi birtokrészeit, melyeket 100 márkáért zálogul birtak, atyafiságos indulatból 10 márkáért Martonos fia János kezéhez bocsátják.

1341 nov. 8. A. IV. 161. Az egri káptalan előtt *Bulchi Balázs fia Dénes Bulch* nevű abaújmegyei, úgy *Hídvég, Cseb és Keren* nevű zemplénmegyei birtokain *fiait: Domonkost, Jánost, Sándort, Andrást és Balázs-t* megosztoztatja.

1343 márcz. 16. A. IV. 306. I. Lajos király *Felsewolnad* (Felső-Olnod) borsodmegyei birtokot, *Bulchi Dénes fia Domonkos fiának, Péter* királyi apródnak, adományozza. Domonkos és *más fiai* még élnek. Olnod birtokosa, Egri Mihály, *Péter apród «proximus»-a*, utódok nélkül halt meg.

1344 márcz. 3. A. IV. 397; említtetik *Bulchi Dénes fia János.*

1346 jan. 2. A. IV. 555. I. Lajos király a magban szakadt Chákán fia István szlavoniai bánságban fekvő összes birtokait *Bulchi Dénes fia Domonkos fiának, Péter* apródnak, adományozza.

1346 ápr. 5. A. IV. 580. *Bulchi Dénes fia Domonkos* Egri Mihály özvegyének, Klárának, és leányának a borsodmegyei Felső-Ónod nevű birtokból járó hozományi és leánynegyedi illetőséget kiadja.

1347 jul. 4. K. I. 171. *Belchi Dénes fia János* tanu.

1348 máj. 16. A. V. 187. Az országbiró megerősíti azon egyességet, melyet a *Tinnye* és *Zsámbék* nevű pilismegyei birtokok mellett fekvő 12 ekényi föld felosztásáról *Zudor Péter* és Guthundorf János többekkel kötöttek. Az okiratban a következő passus fordul elő: «*Dominicus filius Dyonisii de Bulch pater predicti Petri Zudor* dicti pro eodem Petro filio suo.» Péter és Guthundorf János Tinnyét királyi adományozásból kapták.

1350 nov. 17. A. V. 417. *Bulchi Domonkos fia «Petrus dictus Zwdar»*, királyi apród, pallosjogot kap.

1352 jan. 15. A. V. 541. Lajos király *Megyaszó és Boos* nevű zemplénmegyei birtokokat, *Bulchi Dénes fia Domonkos fiának Zudor Simon* apródnak és ennek *fivéreinek: Péter, Istvân, György, Mihály, János és Imre «similiter Zudor dictis»*-nak «*exclusis omnibus fratribus ipsorum patruelibus et generationibus quibuslibet*» adományozza.

1352 jan. 17. A. V. 542. Lajos király a magtalanul elhalt Fónyi Balázs zemplén-, borsod-, gömör- és sárosmegyei birtokait *Bulchi Domonkos fiainak: «Zudor» Péter*, kir. apród, *István, Mihály, Simon, György, János és Imré*-nek, *többi rokonaik mellőzésével*, adományozza. — A birtokok következőleg vannak megnevezve: *Fony és Vnga* Abaújmegyében, *Kezneten* Zemplénmegyében, *Zederken, Kerestur, Kazynch* Borsodmegyében,

[1] Az itt felhasznált kútforrásokat következőleg rövidítettem: A. Anjoukori okmánytár; W. Wenzel, Árpádkori új Okmánytár; K. Károlyi-okmánytár; Z. Zichy-okmánytár; Cs. Csánky Dezső. Magyarország tört. földrajza.

Balásfalva (a Rima mentén) Gömörmegyében, *Koryma*, *Radama*, *Garbolch*, *Dubynna*, *Monyoros és Sasow* Sárosmegyében.

1352 ápr. 26. A. V. 579. *Bulchyi Dénes fia Domonkos fia Zudar István* mester, ki Köbölkúti Marhard fia Lőrincz unokahugát (neptem), Rhédei Dezső fia Jakab leányát, *Annát*, házastársul eljegyezte, magát arra kötelezi, hogy a nejével adott *Szinyér* nevű zemplénmegyei birtokot az esetre, ha neje mag nélkül elhalna, visszaadni tartozik.

1352 aug. 6. A. V. 602. Az egri káptalan I. Lajos királynak jelenti, hogy *Domonkos fiát*, «*Zwdar*» *Istvánt*, *Szinyér és Csalános* zemplénmegyei birtokokba, — melyeket Marhard fia néhai Lőrincz által, ennek *Anna* nevű unokahuga kezével együtt kapott, — beiktatta.

A tanúk között szerepel *István testvére: Bulchi Dénes fia Domonkos fia György*, királyi apród.

1352 decz. 12. A. V. 632. «*Zudar*» *Miklós*, királyi apród.

1358 máj. 26. A. V. 418. Lajos király átírja az 1350 nov. 17. okiratot *Bu(l)chi Domonkos következő fiai* kérelmére: «*Zwdor*» *Péter*, sárosi főispán és diósgyöri várnagy, *Mihály*, *György*, *Simon*, *Miklós*, *István*, *János és Imre*.

1359 (Theiner, Monum. Hung. II. 37) «*Sudar*» *Péter*, borsodmegyei főispán, pápai dispensatiot nyer a *nejével*, nemes Fey Balázs leányával, *Annával*, létező negyedízi *rokonság* felől. Az okiratból kitünik, hogy Péter már hosszabb idő óta nős, hogy már *több gyermeke is van* s hogy e rokonságot csak most ismerte meg.

1362 W. XII. 464. Leusták, tótországi bán «*Magister Michael et Georgius dicti Zwdor filii Dominici de Bulch, suis et magistrorum Petri, Symonis, Stephani, Johannis et Emerici fratrum suorum* in personis» történt kérésére a zágrábi káptalan bizonyságlevelét írja át, mely szerint a brochinai nemesek Graduch és Germanichy helységeket 1287-ben István bánnak eladták.

1364 Fejér, IX. 3. 384. Lajos király (Aba nb.) Szikszai Imre fia Péter leányának, *Annát*, *Bulchi Imre fia Simon nejét*, atyja jószágaiban újra megerősíti. (V. ö. i. h. 1353), *nevezett Simon testvére Zudar Péter*, Sárosmegye főispánja.

1372 K. I. 357. *Zudor Péter* országbiró és *testvérei: István*, *Mihály*, *György*, *János* őrkanonok, *Imre* fejérvári prépost.

1373 jan. 18. A. V. 542. *Zudor Péter*, országbiró, trencséni, zólyomi és sárosi főispán és *testvérei: István*, *György*, *Mihály*, *János*, fejérvári őrkanonok, *Imre*, fejérvári prépost.

1377 nov. 29. K. I. 355. seqq. *Zudor István*.

1379 jun. 5. (Hazai okmánytár V. 161). Az országnagyok között: 1. *Zudar Péter*, tótországi bán, 2. *Zwdur György*, főpohárnok, 3. *Zwdur István* főajtónálló.

1386 Z. IV. 321. Szabolcsmegye tisztviselői I. Mária királynénak jelentik, hogy Kerecsényi Szalók Domonkosnak Odon helységében és egyéb birtokain a *Péter bán*, *Zamosszegi* «*Zudar*» *György és István* tisztjei és jobbágyai által elkövetett hatalmaskodás tárgyában a vizsgálatot teljesítették.

1387 Z. IV. 341. Zsigmond király Peréni Pétert utasítja, hogy a hütlenek ellen indítandó sereg költségeire 2000 forintot *Zudar György* mesternek kézbesítsen.

1387 Z. IV. 345. *Zudar Péter*, volt bán, Peréni Péter-től 200 forintot kölcsön vesz.

1393 Z. IV. 513. A nagyváradi káptalan, János nagyváradi püspök kérésére átírja *1373*-ban kelt azon oklevelét, mely szerint Ivánka fia Miklós fia János, ivánkaházai birtokrészét «*Bulchi Zudor*» *János fia Péternek* és «*Bulchi Zudor*» *Miklós fia Lászlónak*, 60 márkáért elzálogosította.

1394 ápr. 26. K. I. 467. *Zudar Péter bán* és *Zudar György* kötelezik magukat, hogy Károlyi Marhard fiainak olcsvai birtokrészét, melyhez birói elzálogosítás útján jutottak, a zálogösszeg megtérítése mellett visszaadják.

1395 máj. 20. K. I. 471. A leleszi konvent előtt egyrészről a Károlyiak, más részről *Beulchi Czudar István fia Benedek*, *nagybátyja Czudar György és Péter bán fiai Jakab és Simon* bizonyos főbenjáró ügyben kibékülnek. (V. ö. 1395 okt. 6. i. h. 473, hol az itt megnevezetteken kívül még *Zudar György fia Domonkos* is előfordul.)

1396. máj. 13. K. I. 475. *Zudar György és Benedek* a szatmármegyei *Olcsva* birtokosai.

1396 aug. 4. K. I. 479. a következő *Zudar családbeliek* a széplaki apátság kegyuraságát Azari Mihálynak adományozzák: 1. *Zudar György*, 2. *János* fejérvári prépost, 3. *György fia Domonkos*, 4. *István fia Domonkos*.

1398 jul. 14. K. I. 487. *Olnadi István fiai György és Benedek*, továbbá *Péter bán fiai Olnadi Simon és Jakab* hatalmaskodtak. Birtokuk: *Béltek* (1398 sept. 30. i. h. 489. *Péter bán fiai Paly* birtokosai).

1398 okt. 18. K. I. 490. *Zudar János* fejérvári prépost és *Olnadi Zudar György apáti* és *körtvélyesi* birtokosok.

1399 jul. 10. K. I. 503 1. *Bulchi Zudar György*, 2. *János* fejérvári prépost, 3. *István fia Benedek*, 4. † *Zudar Péter bán fiai Jakab és Simon Zamoszek és Olcsva* urai.

1399 nov. 14. K. I. 507 *Szamosszegi Péter fiai*: *György*, *Benedek*, *Simon és Jakab*.

1401 nov. 3. K. I. 515. *Olnodi Zudar Benedek és fia Jakab*, továbbá *Olnodi Zudar Péter fia Simon*-nak szamosszegi tisztjei hatalmaskodtak. (V. ö. Hazai Okmánytár VII. 431.)

1403 Hazai Okmánytár V. 199. *Zudar János*, decret. doctor, fejérvári prépost.

1410 ápr. 24. A. II. 257 *Bulchi Domonkos fia «Zudar» István fia Benedek* egy okmány átiratását kéri.

1435 Fejér, Cod. Dipl. X. 7. 699. Az *Olnodi Zudar-családbeliek:* 1. *Benedek fia János*, 2. *Bán fia Jakab fiai Jakab és Simon* sárosmegyei *Lusák* (Luzsánka) és *Bujak* helységeket a Gombosfalvi és Ternyei családnak *makoviczai* uradalmuk iránti perük kiegyenlítése végett átadják.

1454 nov. 22. Hazai Okmánytár VII. 471. *Olnodi Sudar Simnul* (így, Simon?) és *Jakab* felsővidéki főurak.

1464 jun. 9. (Melczer-okmánytár 88) «Nos *Simon Czwdar de Olnod*».

* * *

Az itt felsorolt regestákat még a következő adatokkal akarom kiegészíteni:

Bölcsi Dénes fia Sándor I. Lajos idejében Váradon iskolázott, és egy ottani csizmadiának szállásért maradt adósa, miért 1347-ben a váradi birák Kállai Imrének és Péternek irtak, hogy Sándoron a pénzt vegyék meg s azt a nevezett csizmadia fiának adják. Ennek a *Sándornak fia Péter; Péter fia Gergely; Gergely fia Miklós* bölcsi birtokrészét *a Kisvárdayaknak adta el* 600 frtért 1455-ben.[1]

Bölcsi Domonkos, Dénes fia, Kállai Katalinnal kelt egybe, minek következtében a Kállaiak Domonkos fiainak 1354-ben a következő birtokokat (leánynegyedi illetőség fejében) átengedték: *Balkány*-t, *Gúth*-ot (Szabolcsm.), *Béltek*-et, *Bánházá*-t, *Körtvélyes*-t (Szatmárm.), *Dersiké*-t (Krasznam.).[2]

1370-ben *Zudar Péter* a zágrábmegyei *Petrinád*-t, a sárosmegyei *Újvár*-ért elcseréli. 1387-ben György testvérével *Sajó-Ládon* a pálos barátokat alapítja meg.[3]

Benedek fia János 1428-ban nőül birja *Palóczy Hedviget*, Perényi Miklós özvegyét.[4]

Mihály özvegye Sárospatakon apáczák közé lépett.[5]

Imre 1360-ban «Boxa» melléknéven fordul elő (Fejér IX. 3. 192); 1376 jan. 25. óta váradi püspök (Fejér IX. 5. 84). 1378 jan. 26. Egernek főpapja, majd Galiczia kormányzója; 1385-ben Imola püspöke Olaszországban; 1386 erdélyi püspök; † 1389.

[1] Budai, Lexicon I. 461. 462. Fejér IX, 1. 556.
[2] Budai, i. h. 462.
[3] Nagy Iván, Magyarország Családai. XII, 447.
[4] I. h. 447.
[5] I. h. 447.

2. Birtokok.

1. *Apáti*, Szabolcs- és Szatmármegyében 1372, (Cs. 492) 1398; 1415 (Cs. 470).

2. *Bajnokfölde*, Szabolcsm. 1415. (Cs. 533).

3. *Balázsfalva*, Gömörm. 1352 a Fónyi-ak után kir. adományozás által.

4. *Balkány*, Szabolcsm. a Kállaiak-tól házasság útján.

5. *Bánháza*, Szatmárm., a Kállaiak-tól h. ú.

6. *Bányapataka* Zemplénm. 1458, a hűtlen Soós-ok után, k. a (Cs. 370).

7. *Bártfa* város, Sárosm. 1370 k. a. (Cs. 285).

8. *Bás (Bós)*, Zemplénm. 1352 k. a.

9. *Béltek*, Szatmárm. 1398, a Kállaiak-tól h. ú.

10. *Berkesz*, Szabolcsm. 1361 (Cs. 533).

11. *Bisztra*, Zemplénm. 1458, a hűtlen Sóos-ok után, k. a. (Cs. 370).

12. *Bodoló*, Beregm. 1452 (Cs. 422).

13. *Bogdány*, Abaúj várm. 1416; 1440-ben a Rozgonyiaknak elzálogosítva.

14. *Boldogfalva*, Biharmegye, 1487 a Rozgonyiak-é (Cs. 639).

15. *Borsova*, Szabolcsm. 1415 (Cs. 533).

16. *Bölcs*, Zemplénm. 1291; 1416-ban újra beigtatvák; 1440-ben a Rozgonyiaknak elzálogosítva. 1470 a Rozgonyiak-é.

17. *Buják*, Sárosm. 1435 a Thekule-nembelieknek és 1468-ban a Homonnaiaknak (Cs. 319).

18. *Csalános*, Zemplénm. 1352, h. ú.; 1440-ben a Rozgonyiaknak elzál.

19. *Cseb*, Zemplénm. 1329.

20. *Csép*, Zemplénm. 1415 (Cs. 370).

21. 2 *Damasa*, Zemplénm. 1370 cserében Micz bán örököseitől (Cs. 370).

22. *Dávid*, Zemplénm. 1458 a hűtlen Sóos-ok után k. a. (Cs. 370).

23. *Debreczen*, Biharm. 1487-ben a Rozgonyiak-é (Cs. 639).

24. *Devecser*, Szabolcsm. 1361 (Cs. 533).

25. *Dersike*, Krasznam. h. ú. a Kállai-aktól.

26. *Doboka*, Szabolcsm. 1415. (Cs. 533).

27. *Dombrád*, Szabolcsm. 1380 k. a. (Cs. 533).

28. *Dubinna*, Sárosm. a Fónyiak után 1352-ben k. a.

29. *Egyházas-Szaka*, Abaúj várm. 1416 (Cs. 224).

30. *Felső-Abony*, Zemplénm. 1415. (Cs. 370).

31. *Fóny*, Abaúj várm. 1352, a Fónyiak után k. a.

32. *Forró*, Abaúj várm. 1416 újra beigt.; 61 porta; 1440-ben a Rozgonyiaknak elzálogosítva. (Cs. 224).

33. *Gáborján*, Biharm. 1487 a Rozgonyiaké (Cs. 639).

34. *Galach*, Zemplénm. 1324 h. ú. a Pelejteiektől.
35. *Garabócz*, Sárosm. 1352. a Fónyi-ak után k. a.
36. *Gesztréd*, Szabolcsm. 1388. (Cs. 533).
37. *Görény*, Szabolcsm. 1415 (Cs. 533).
38. *Gút*, Szabolcsm. h. ú. a Kállaiaktól.
39. *Herman*, Zemplénm. 1458 a hűtlen Sóos-ok után (Cs. 370).
40. *Hídvég*, Zemplénm. 1329.
41. *Hosszúpályi*, Biharm. 1487-ben a Rozgonyiak-é (Cs. 639).
42. *Ineer*, Borsodm. 1465. (Cs. 533).
43. *Inha*, Szabolcsm. 1415 (Cs. 533).
44. *Kaproncza*, Sárosm. 1435-ben a Homonnaiaknak (Cs. 319).
45. *Kazincz*, Borsodm. 1352 a Fónyi-ak után k. a.
46. *Kázsmárk*, Abaúj várm. 1416-ban új beigt. 1427-ben 31 porta, 1440-ben a Rozgonyiaknak elzál. 1470-ben a Rozgonyiaké (Cs. 224).
47. *Kék*, Szabolcsm. 1415 (Cs. 639.)
48. *Kékmező*, Zemplénm. 1370-ben cserében Micz bán örököseitől (Cs. 370).
49. *Kepetelke*, Szabolcsm. 1415 (Cs. 639).
50. *Kerél*, Szabolcsm. 1415 (639).
51. *Kerem*, Zemplénm. 1329. 1415.
52. *Keresztúr*, Borsodm. 1352 a Fónyi-ak után, k. a.
53. *Kesznyéten*, Zemplénm. 1352 a Fónyi-ak után, k. a.
54. *Koryma*, Sárosm. 1352 a Fónyi-ak után, k. a.
55. *Körtvélyes*, Szabolcsm. 1398. 1415. (A szatmármegyei Körtvélyes-t h. ú. a Kállay-aktól kapták.)
56. *Krucsó*, Sárosm. 1435-ben (1468) a Homonnaiaknak (Cs. 319).
57. *Laczktelke*, Szabolcsm. 1415. (Cs. 639).
58. *Ladomér*, (kastély) Sárosm., 1470-ben a Rozgonyiak-é, (Cs. 318).
59. *Lengyelfalva*, Abaúj várm. Lajos király idejében cserében Bártfa városáért (Cs. 224).
60. *Lőrinczi*, (1415-ben nógrádm., 1467 hevesm., 1470 pestmegyei) 1440-ben a Debrőieknek elz. (Cs. 77), 1470 a Rozgonyiak-é.
61. *Lucz*, Zemplénm. 1373 a vránai perjeltől; 1440-ben a Rozgonyiaknak elzálogosítva (Cs. 370).
62. *Luzsánka*, Sárosm. 1435 a Thekule-nembelieknek.
63. *Macs*, Biharm. 1487-ben a Rozgonyiak-é, (Cs. 639).
64. *Macsiszeg*, Szabolcsm. 1415. (Cs. 533).
65. *Makovicza*, vár, Sárosm. 1470-ben a Rozgonyiak-é (Cs. 318).
66. *Másа*, Szabolcsm. 1361 (Cs. 533).
67. *Megyaszó*, Zemplénm. 1352 k. a., 1440-ben a Rozgonyiaknak elz.
68. *Megyer*, Zemplénm. 1415 (Cs. 370).
69. *Monyorós*, Sárosm. 1352 a Fónyi-ak után, k. a.
70. *Nádasd*, Abaúj várm. k. a. (I. Lajos idejében), 1416 új beigtatás, 1470-ben a Rozgonyiaknak.
71. *Nagy-Gút* Szabolcsm. 1415 (Cs. 533).
72. *Nagy-Halász*, Szabolcsm. 1454 (Cs. 533).
73. *Olcsva*, Szatmárm. 1396.
74. *Ónod*, (felső) Borsodm. 1343 k. a.
75. *Őr*, Szatmárm., 1372 (Cs. 492 533).
76. *Pályi*, Szatmárm. 1398. 1415, 1454.
77. *Pelejte*, Zemplénm. 1324 h. ú.
78. *Petri*, Borsodm. 1456 (Cs. 185).
79. *Petrina*, Zágrábm. 1370 cserében (Újvárért Sárosmegyében).
80. *Petury*, Zemplénm. 1291 Kucch fiaitól.
81. *Polyánk*, Szepesm. 1415/6 Zsigmond kir. által (Cs. 270).
82. *Porupka*, Zemplénm. 1458 a hűtlen Sóos-ok után (Cs. 370).
83. *Radoma*, Sárosm. 1352 a Fónyi-ak után k. a.
84. *Sajó-Lád*, Borsodm. 1387.
85. *Sassova (Sassavicza)*, Sárosm. 1352 a Fónyi-ak után, k. a.
86. *Selyp*, Heves- és Nógrádm. 1415. 1447. 1473. (Cs. 77. 106).
87. *Sóvár*, Sárosm. 1458 Mátyás kir. adományozása a hűtlen Sóos-ok után, (Cs. 284).
88. *Szacsur*, Zemplénm, 1458 a hűtlen Sóos-ok után, k. a. (Cs. 370).
89. *Szalók*, Szepesm. 1415/6 Zsigmond kir. adományozása.
90. *Samosszeg*, Szabolcsm. 1362 Szatmárm. (Cs. 492). 1386, 1470 a Rozgonyiak-é.
91. *Szederkény*, Borsodm. 1352 a Fónyi-ak után, k. a.
92. *Széplak*, Abaúj várm. I. Lajos által adva; 1427-ben 23. porta.
93. *Szinyér*, Zemplénm. 1352 h. ú.
94. *Szkáros*, (Iszkáros) Abaúj várm. I. Lajos általaadva; 1416. új beigt.
95. *Sztraczina*, Zemplénm. 1370. cserében Micz bán örököseitől (Cs. 370).
96. *Tas*, Szabolcsm. 1361 (533).
97. *Téglás*, Biharm; 1487-ben a Rozgonyiak-é, (Cs. 639).
98. *Telkibánya*, Abaúj várm.
99. *Temeháza*, Szabolcsm. 1415 (Cs. 533).
100. *Tinnye*, Pilism. 1348 k. a.
101. *Toka*, Abaúj várm. 1416. új beigt; 1440 a Rozgonyiaknak elz. 1470-ben a Rozgonyiak-é.
102. *Ujfalu*, Zemplénmegye 1327 a Pelejteiektől.
103. *Ujvár*, Sárosm. 1370 becserélve (Petri-

na-ért) Micz bánéktől, 1374-ben új beigtatás (Cs. 284).

104. *Unga*, Abaúj várm. 1352. k. a. a Fónyi-ak után.

105. *Varsány*, Hevesm. 1440-ben a Debrőieknek elzál. (Cs. 77. 106).

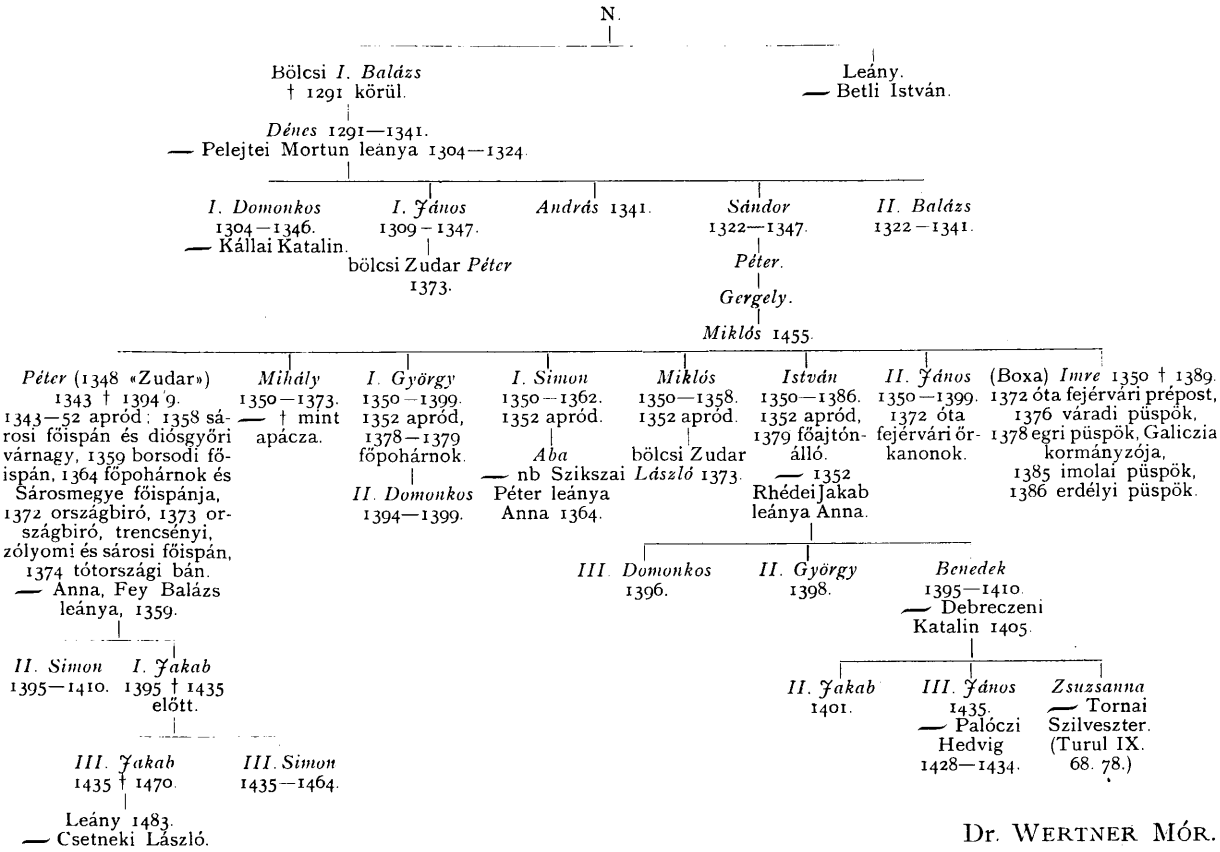
106. *Videgyháza*. Szabolcsm. 1415 (Cs. 533).

107. *Zsadány*, Abaúj várm. I. Lajos kir. adományozása, 1416-ban új beigtatás.

3. Czímer.

Az ónodi Czudar-család czímere: hatszögű *csat*, mely egyenesen álló, háromszegletű pajzson sisakból emelkedik ki, s mely ötszögletében egy-egy Anjou-liliomot tüntet fel, s melyet Czudar László, szegszárdi apát s Imre püspök sírköveiből és egynehány más családtag pecsétjeiből ismerünk.[1]

4. Az ónodi Czudar-ok nemzedékrendje.

Dr. WERTNER MÓR.

[1] Czudar *László* (1365—† 1372) szegszárdi később pannonhalmi apátnak genealogiai levezetését nem ismerjük. — A pecsétek a következő családtagok okiratain fordulnak elő:

Jakab (1443, Országos Levéltár, dipl. oszt. 13723; *1447*: 14101, *1458*: 15275. *János neje: Hedvig 1434*: 12586; *Péter bán 1375*: 35250, *1387*: 7312.

Ruprecht, a rajnai Pfalz grófja, I. Lajos magyar király nemes szolgájának «Zuder» Györgynek, 1364-ben Heidelbergben kelt okiratában liliomokat ad czímerül: «Sehs wisse silberin Lylien in einem blaen schilde und ein wisse silbrin lylien mit drin swarzen feder quasten uff dem Helme mit einer bla...en koberschen» (Bunyitay, A váradi püspökség története I. 203). —

János 1383 febr. 17-én váradi püspök (Bunyitay I. 207) nyoma 1395. nov. 26. óta elvész.

A BÁRCZAY CSALÁD LESZÁRMAZÁSA.

(Második és befejező közl.)

1570-ben Bárczay György a református vallásra tért. Mag nélkül halván el, vagyonát testvére, Szaniszló örökölte. Károlyi András reformatus pap temette el Bárczán, a család által 1297-ben épített templom alatti sírboltba. E templomot 1696-ban Pater Pető a kassai convictus regense erőszakosan elvette a családtól s ma is a katholikusok temploma.[1]

Györgygyel egyidőben Szaniszló is reformátussá lett, ki a következő birtokokat szerezte: Csány és Keme pusztákat Abauj vármegyében, (e birtokokat 1730-ban a kamara erőszakkal lefoglaltatta) Gálos- vagy Szín-Petrit Torna vármegyében, a Csabai, Mihályi, Jenkei, Gelei, Papi és Szirmai rész birtokokat Borsod vármegyében, valamennyit a fiúágra. Ezek részben ma is a család birtokában vannak.

4000 aranyforintja volt letéve Bártfa városában egy szabó mesternél, de midőn azt a város előljárói megtudták, lefoglaltatták, miért is Bárczay Szaniszló a várost pörbe idézte. Ezen pörben I. Ferdinánd gf. Thurzó árvai örökös főispánt küldte ki biróúl, de ez a helyett, hogy a pénzt visszaadatta volna, bilincsbe verette és sok méltatlanságot követett el rajta, miért is Thurzót hatalmaskodási pörbe fogta. A pör eredményéről semmi adat sem nyújt felvilágosítást. Annyi bizonyos, hogy sokat bujdosott és hogy viszontagságos életét 1584-ben végezte be. Három felesége volt: az első Czéczey Borbála, kitől leánya Anna, Máriássy Ferenczné, a második Jánoky Anna (előbb Tomory Györgyné), ettől való leányát Klárát, Nagymihályi Miklós vette el, fia György magtalanul halt el. Harmadik neje Zsigerfalvi Zsyger Dorottya; ennek fia volt László, ki Bocskay fejedelemnek volt kedves embere és ettől egy paripát kapott drága nyeregszerszámmal felszerelve.

Ferencznek fia István, született 1591-ben; nőül vette Szatmár vármegyében Orossy Zsuzsannát, gyermekei voltak:

a) Sámuel, ki özvegy anyját megvervén, fejvételre itéltetett, de a végrehajtás előtt meghalt; valószínűleg megmérgezte magát.

b) György pártütés és felségsértés miatt notáztatván, Lengyelországba menekült; a fiskus minden javait lefoglalta, de 1673-ban kegyelmet kapott és minden birtoka visszaadatott, kivéve Szín-Petri-t, melyet utódai jóval később szereztek vissza 4000 frtért a gróf Csáky családtól. Több fia volt, kik közűl csak három tért haza, a többiek Lengyelországban maradtak és ott a Barcsanszky családot alapították, mely a mult században ott még élt.

Magyarországba visszatért gyermekei voltak.

a) *István;* gyermekei nem maradtak.

b) *Zsigmond;* felesége volt Irínyi Mária, kitől gyermekei Ferencz, és Zsigmond magnélkül haltak el.

c) *György* született 1665-ben, meghalt 1700-ban, felesége volt Szinyey Merse Mária. Gyermekei közűl *Zsigmond* kővári kapitány, dominus magnificus és II. Rákóczy Ferencz táborában állítólag stabalis tiszt.

Bárczay Ferencz 1592-ben született; atyja volt Bárczay Ferencz putnoki kapitány, anyja Borzásy Ilona, gyámja nagybátyja Rákóczy Zsigmond erdélyi fejedelem; több birtokát elzálogosította; felesége volt Kállay Borbála, fiai közül *Ferencz* 1648. országgyűlési követ, 1657-ben abauji alispán volt, e hivatalt haláláig, 1669-ig viselte. Ő az utolsó a családból, kit a család által 1297-ben épített templom alatt lévő ősi családi sírboltban temettek el. Felesége volt Hanyi Klára; egyetlen gyermeke János, a reformatusok tiszáninneni kerületének és a sárospataki collegiumnak főgondnoka volt; ő építtette a bárczai most is álló református templomot, első felesége Négyesi Szepessy Erzsébet, a második Hoporsoron Erzsébet, Hoporsoron András, abauj vármegyei táblabiró[1] leánya. Gyermekei:

[1] A ven. Abauji Társaság Protocollumából 1799 junius 22. tartott superintendentialis visitatio jegyzőkönyve tanusága szerint, a bárczai egyház jegyzőkönyvének 15-ik lapja.

[1] A Hoporsoron család az 1640. évi nemesi conscrip-

a) *János* született 1690; felesége volt báró Kemény Erzsébet.

b) *László* született 1694, 1726 Abauj vármegyei követ. Felesége volt Szemere György és báró Bossányi Krisztina leánya, Klára, kitől három fia és két leánya volt. Az utóbbiak közül az egyik, Katalin, ki később Kohányi Kácsándy Józsefhez ment férjhez, egy imakönyvet írt «Jó illatú füst, mely az egekbe hat» czím alatt, anyjának s anyai nagyanyjának ajánlva; Sáros-Patakon jelent meg nyomtatásban.

A család teljes leszármazását, a kihalt ágakét is, mutatják a következő táblák. A jelenleg élő három ág egymástól való elválása e táblázatokból látható.

A család nevét eleinte de *Barcha*-nak írta, később de *Barca*-nak. A XVI. században irott leveleiben Bárczay Szaniszló *cz*-vel írja nevét; a mult században többnyire *tz*-vel írták. — Istvánffy Barciai-nak írja, az *i* betűt nyilván azért szúrta be, hogy az akkori latinos világban a *c*-t *k*-nak ne ejtsék ki. Nevezték a családot a XIV. században Nobiles de Juxta Mÿzla-nak is.

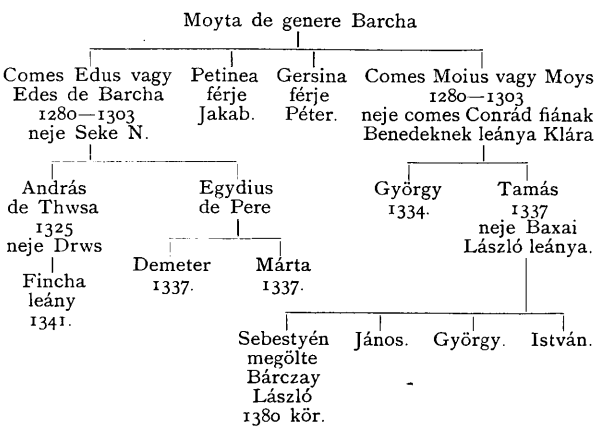
Úgylátszik századokon keresztül nem nézte meg senki a czímeres levelet és csak úgy fejből metszették a czímereket; mert a koronából kinövő apródnak felső teste helyett sokszor egy dombon álló, lábait szétterpesztő, dolmányos embert látunk, ki az eredeti czímerrajzon látható szarvas-szarv helyett egy zöld ágat tart két kezében; így van Nagy Iván művében is a család czímere hibásan rajzolva. Nem csoda, mert az 1830—40 között restaurált bárczai kastélyon is e czímer-karrikatura díszeleg.

* * *

tioban az abauj vármegyei előkelő nemesek között szerepel. Lásd Abauj vármegye Monografiáját.

Az alább következő leszármazási táblákban előforduló családtagokon kívül, említtetnek — kivált régibb időkben — egyesek, kiket a nemzedékrendbe illeszteni képesek nem vagyunk. Így 1280—1300 közt előfordúl bizonyos *Fábián*, apja Márton és nagyapja Bárczay Beche; ugyanez időtájt említtetik bizonyos comes *Demeter*, kinek atyja comes Sándor de Barcha. *Iruzló de Barchá*-nak 1250-ben két fiával találkozunk; ezek Dénes és Miklós (dictus Vagusch). Ugyanekkor fordul elő *Bárchay Jere* máskép *Lech* két fia: Mochk és János. *Bárchay Mikének* 1300 körül három fia volt: Mikola, Tobiás és András. *Bárchay Bálint*-nak 1311-ben kettő: Pál és János. 1325-ben találkozunk «Johannes de Barcha dictus Czeklas» fiával Istvánnal; 1320-ban Bárchay Mihalyk fiával Lachk mesterrel és végre 1326-ban Bárchay János fiával Tamással.

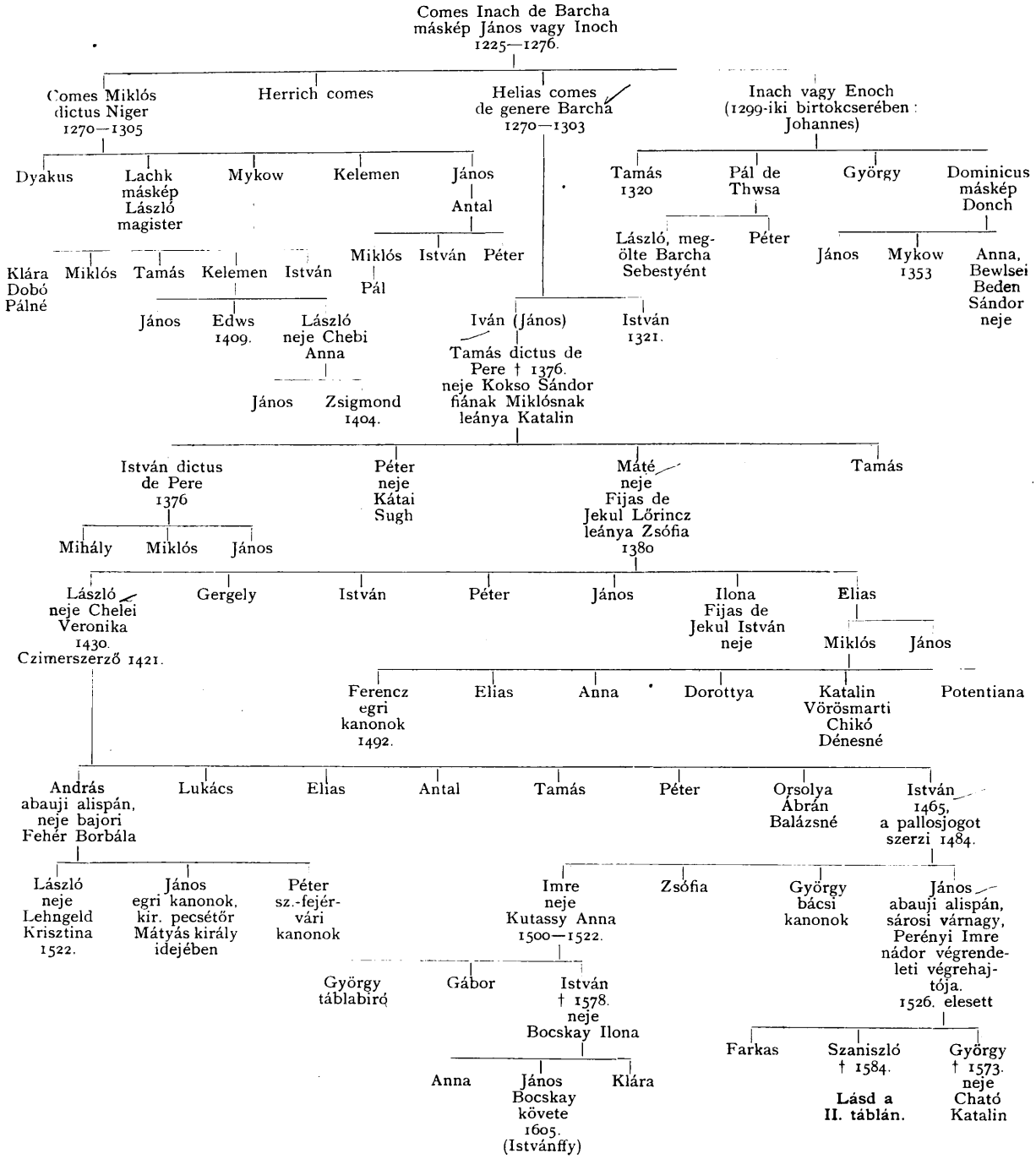
Ezenkívül egy — hihetőleg kihalt — ág rövid leszármazási táblája, mely a nemzedékrenddel szintén nem köthető össze, a következő:

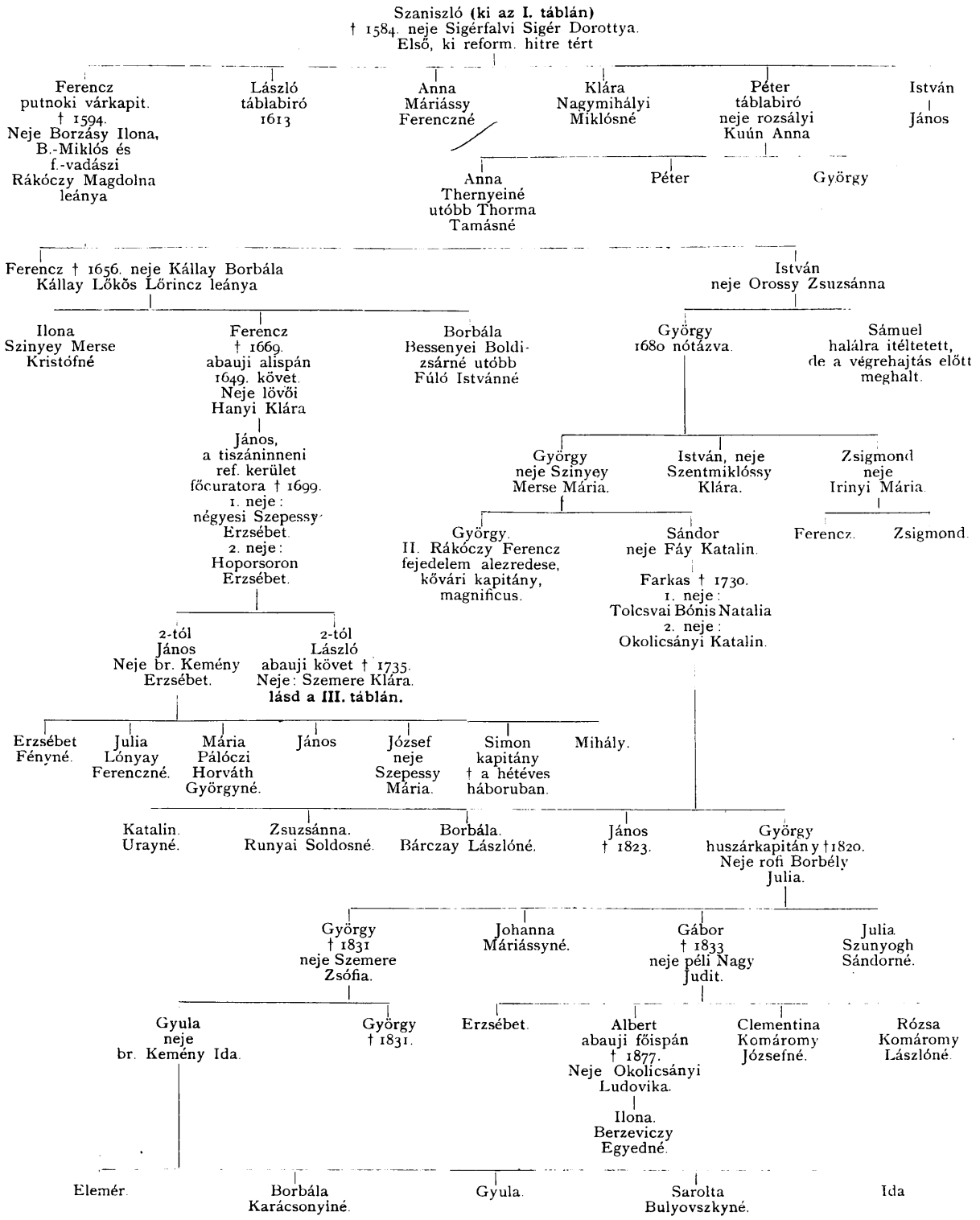
A család leszármazását napjainkig az alábbi táblázatok mutatják.

A Bárczay család leszármazása.

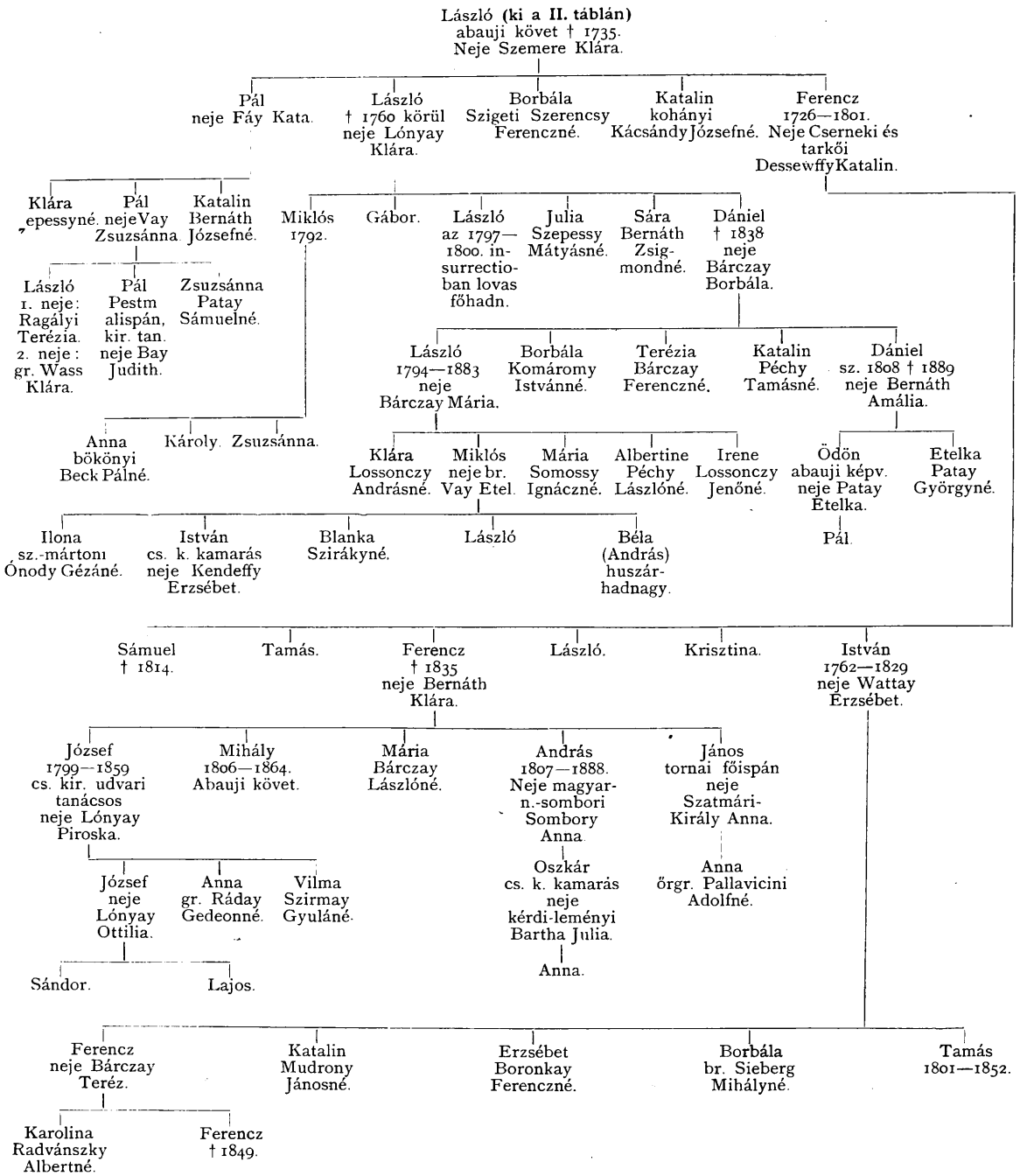
I. TÁBLA.

II. TÁBLA.

Szaniszló (ki az I. táblán)
† 1584. neje Sigérfalvi Sigér Dorottya.
Első, ki reform. hitre tért
Ferencz
putnoki várkapit.
† 1594.
Neje Borzásy Ilona,
B.-Miklós és
f.-vadászi
Rákóczy Magdolna
leánya
László
táblabiró
1613
Anna
Máriássy
Ferenczné
Klára
Nagymihályi
Miklósné
Péter
táblabiró
neje rozsályi
Kuún Anna
István
János
Anna
Thernyeiné
utóbb Thorma
Tamásné
Péter
György
Ferencz † 1656. neje Kállay Borbála
Kállay Lőkös Lőrincz leánya
István
neje Orossy Zsuzsánna
Ilona
Szinyey Merse
Kristófné
Ferencz
† 1669.
abauji alispán
1649. követ.
Neje lövői
Hanyi Klára
Borbála
Bessenyei Boldi-
zsárné utóbb
Fúló Istvánné
György
1680 nótázva.
Sámuel
halálra itéltetett,
de a végrehajtás előtt
meghalt.
János,
a tiszáninneni
ref. kerület
főcuratora † 1699.
1. neje:
négyesi Szepessy
Erzsébet.
2. neje:
Hoporsoron
Erzsébet.
György
neje Szinyey
Merse Mária.
István, neje
Szentmiklóssy
Klára.
Zsigmond
neje
Irinyi Mária.
György.
II. Rákóczy Ferencz
fejedelem alezredese,
kővári kapitány,
magnificus.
Sándor
neje Fáy Katalin.
Ferencz.
Zsigmond.
2-tól
János
Neje br. Kemény
Erzsébet.
2-tól
László
abauji követ † 1735.
Neje: Szemere Klára.
lásd a III. táblán.
Farkas † 1730.
1. neje:
Tolcsvai Bónis Natalia
2. neje:
Okolicsányi Katalin.
Erzsébet
Fényné.
Julia
Lónyay
Ferenczné.
Mária
Pálóczi
Horváth
Györgyné.
János
József
neje
Szepessy
Mária.
Simon
kapitány
† a hétéves
háboruban.
Mihály.
Katalin.
Urayné.
Zsuzsánna.
Runyai Soldosné.
Borbála.
Bárczay Lászlóné.
János
† 1823.
György
huszárkapitány † 1820.
Neje rofi Borbély
Julia.
György
† 1831
neje Szemere
Zsófia.
Johanna
Máriássyné.
Gábor
† 1833
neje péli Nagy
Judit.
Julia
Szunyogh
Sándorné.
Gyula
neje
br. Kemény Ida.
György
† 1831.
Erzsébet.
Albert
abauji főispán
† 1877.
Neje Okolicsányi
Ludovika.
Clementina
Komáromy
Józsefné.
Rózsa
Komáromy
Lászlóné.
Ilona.
Berzeviczy
Egyedné.
Elemér.
Borbála
Karácsonyiné.
Gyula.
Sarolta
Bulyovszkyné.
Ida

III. TÁBLA.

BÁRCZAY OSZKÁR.

VEGYES.

A Drugeth-ek genealogiájához.

Hampel József 1881-ben a «Századok»-ban felette érdekes kutatásokat közölt, melyeket annak idején Nápolyban a Drugethek őseire vonatkozólag tett, s melyeknek lényegét a következőkben lehet összegezni:

I. a) *Druget Miklós* 1267-től kezdve fordul elő. — Neve «Durget», «Druetto», «Drugettus», «Druet», «Drughettas» alakban iratik. 1267-ben királyi tiszt. 1275-ben Nápolyi I. Károly hűbérese, mely évben nejével együtt Nuceriába küldetik, hogy ott Károly trónörökös gyermekeinek gondozója legyen. 1279-ben a capuai Erazmus-torony őre.

b) *Druget Gicottus* 1272-ben és 1278-ban szintén királyi tiszt.

c) *Druetto-i János* 1313-ban Károly király által az ország védelmezésére Calabriába hivatik, honnan később Károly trónörökössel Szicziliába megy. 1331-ben Olaszországban már mint magyar nádort ismerik, épúgy 1332-ben,

d) 1343-ban előfordul Follia Mária, *Druetto Vilmos* magyar nádor neje és Casale Pascarole birtokosa.

II. a) *Merloto-i Károly*, Caparelli ura 1309-ben nejével, Alneto-i Izabellával fordul elő.

b) *Merloto Druettus (Drógo)* 1315-ben Róbert király tengerésztisztje. 1315-ben előfordul neje Roberta, Gesualdi Miklós leánya. Drogo előfordul később mint Cacapelli, Alifidene, Pesculitroje és Gesualdi ura. — Drógo második neje, Apiai Izabella, férje halála után Baux-i Rajmond tábornagyhoz megy nőül, kinek nejeként 1342-ben és 1343-ban fordul elő. Maga Drógo 1339 deczember 5-én halt meg. A santa chiarai templomban lévő sírköve szerint: «Drugo de Merloto miles stenuus Santibricii Elavelli dominus, de genere Francorum . . .»

Drógo gyermekei *Miklós*, *János és Sancia Filippa* többször szerepelnek. Sancia Filippának két férje van: 1. Cattanzaro-i Ruffus, 2. Celanoi Antal 1371-ben. Drógo fiai közül Miklós «camerarius familiæ»; Jánosról többé nem szólnak. — Miklós sírköve a santa chiarai templomban van; szerinte 1358 aug. 30-án halt meg.

c) A királyi tisztek között még (valószinűleg a XIV. század kezdetén) *Merlotoi Mátyás* is előfordul; 1343-ban pedig általában «pro Merlotis»-t olvasunk.

Drógo sírkövén a következő czímer látható: Két pólya által három mezőre osztott pajzs, melynek legfelsőbb jobb sarkában kisebb pajzs van, a melyen a franczia liliomok éppen oly sorrendben vannak elhelyezve mint Róbert Károly és I. Lajos magyar érmein. A legfelsőbb mezőben három jobbra néző madár van; a másodikban kettő, a harmadikban megint három; lábaik mintha csonkítva volnának; az összes madarak oldalt állanak zárt szárnyakkal.

Hampel a Merloto és Drugeth családok meghatározására heraldikai támpontokat keresett. Meg is találta a Merloto czímert egy czímeres-könyvben, melyben a sírkövön lévőhez hasonlólag volt reprodukálva, csak a pajzsocska hiányzott. Az 1., 3., 5. osztás ezüst, a 8 rigó vörös; a 2. és 4. osztás vörös. Feltünő volt e czímeres-könyvben az Alemagna-czímerrel való hasonosság; a különbség csak abban áll, hogy itt a pajzsocska szívpajzs gyanánt szerepel; a rigók ezüstszínűek vörös mezőn; a 2. és 4. osztás arany.

Hampel az egészből a következőket vonja le:

1. A nápolyi és magyar Drugethek közötti összefüggés meg van állapítva; Druget Miklóst a két magyar nádor, Fülöp és János, atyjának tartja. E nézet indokolásának helyessége annyira szembetünő, hogy általános elfogadását semmi sem akadályozza.

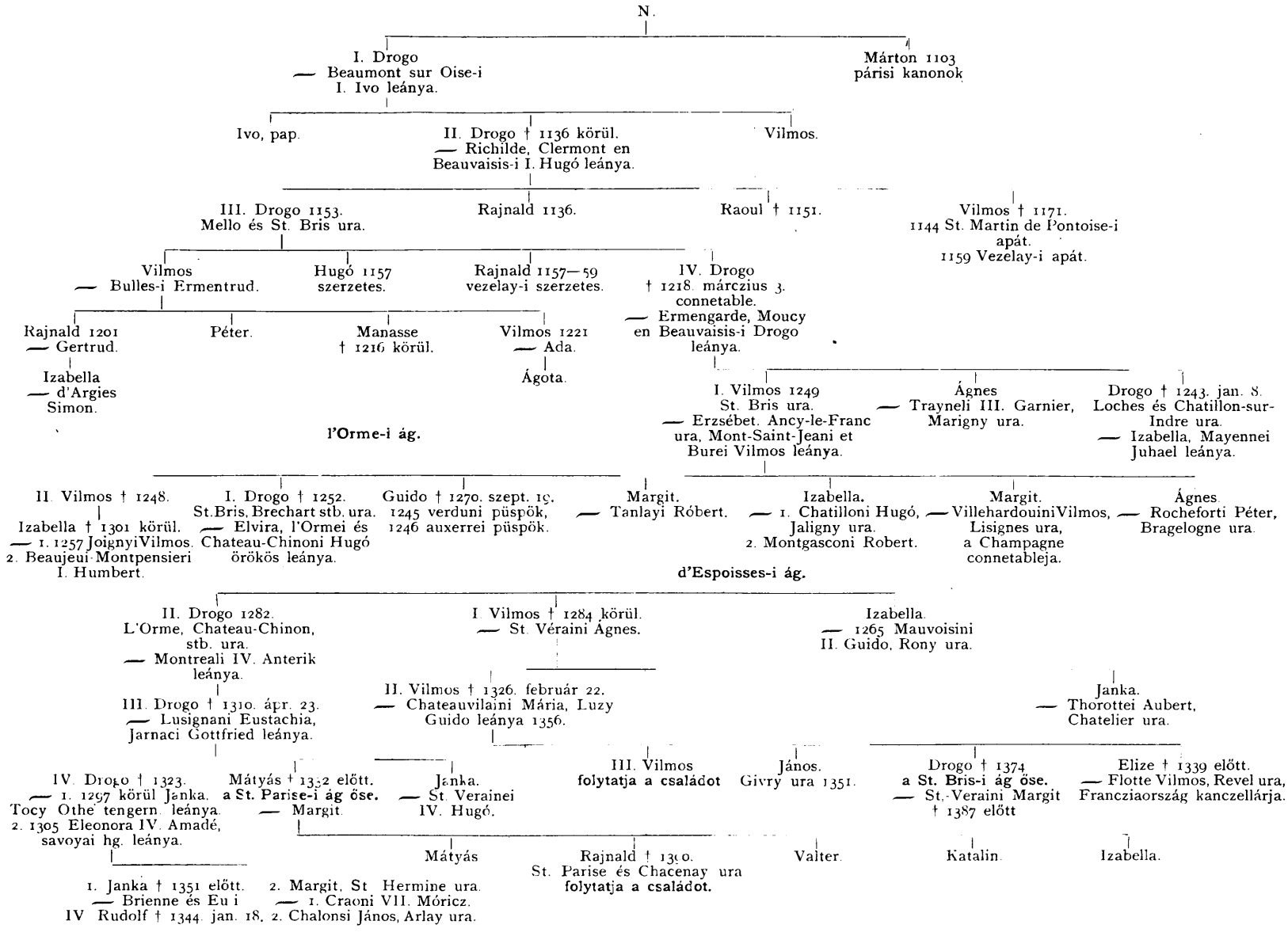
2. A Merlotok és a Drugethek közötti rokonságot szerzőnk szintén megállapítottnak tekinti. A pajzsfelosztás és a czímerállatok egysége,[1] továbbá a Drugeth név közössége a Santa Chiarai Merlotókat, daczára annak, hogy a Merloto nevet viselik, szoros kapcsolatba hozza Druget Miklóssal és családjával. Mind a két családnak szerzőnk szerint közös törzsatyja volt s a kis pajzs szerint a Druget ág az öregebb lehetett.

Hol kellene már most e közös törzs atyját felkeresni, ez szerzőnk szerint igen közel fekvő dolog. Egyesegyedül csak Franciaországban, a nápolyi Anjouk hazájában, kiknek híve, Druget Miklós már 1267-ben volt Olaszországban, tehát két évvel később, miután I. Károly Nápolyba jött. Az idevágó kutatásoknál szerzőnk szerint a «Sainte Brice» és «Elleville» prædikátumok támpontokúl szolgálnának.

* * *

[1] Tudvalevő dolog, hogy a magyar Drugethek a következő (némi tekintetben helylyel-közzel különböző) czímert használták. Vörös pajzs, arany kerettel; a pajzsot vízszintesen aranynyal szegélyezett és három arany csattal részekre osztott zöld pánt két mezőre osztja; a felsőben a pánton négy jobbra néző fekete madár áll; az alsóban zöld mezőn három hasonló madár. — Nyitott sisak, ezen dísz gyanánt két fekete, félig nyitott szárny, melyeken két-két aranysáv a pajzsban látható madarakkal van megrakva, ugyanoly sorban mint ott. Takaró: kék-arany, vörös-ezüst. (Turul, 1885. 92. l.)

A Mello-család nemzedékrendje.

Kisérletet tettem, hogy mind a két család nyomát franczia földön keressem.

Blondel «Genealogiæ francicæ plenior assertio» czímű 1654-ben megjelent művében (II. kötet, a nemzedékrendi táblákban) egyik helyén (36-ik lapon) a Beaujeui urak genealogiájában mondja: «Humbertus Stabuli Francici Comes «*Isabellae de Merloto* maritus 2»; egy másik helyen (73-ik lapon), a Craoni család genealogiájában «Mauricius VI. *Margaretae de Melloto* maritus».

Imhoff 1687-ben megjelent «Excellentium familiarum in Gallia Genealogiæ» czímű művében a Savóyi ház genealogiájában (I. 31) mondja: «Eleonora (Savóyai V. Amadé leánya), nup. 1. Wilhelmo de Chalon C. d'Auxerre 1292. 2. *Droco de Merlo* Dn. de S. Hermine. 3. Johanni C. de Forés». «Historia Italiæ et Hispaniæ genealogica» czímű 1701-ben megjelent művében pedig mondja: (21-ik lapon) «Johannes Cabilon. II. Baro d'Arlay (ux.) *Margarita de Mello*, Mauritii IV. Dn. de Craon vid.»

Merlo, Melloto és Merloto tehát Mello-val azonosak s ennek következtében az ó-franczia Mello-családdal van dolgunk, melynek nemzedékrendje Blondel és Imhoff adatainak helyességéről fényesen tanuskodik. — Ebből pedig azon czáfolhatatlan tény következik, hogy, miután Blondel és Imhoff a nápolyi Merloto-król semmit sem tudtak s a franczia Mello-kat mégis Merlo, Melloto és Merloto-nak nevezték, a régibb írók e franczia családot mindenesetre szintén Merlotonak nevezték s hogy ennek a családnév legrégibb alakjának kellett lennie.

Miután most már a Merlotóknak a franczia Mello-családdal való azonosságát megállapítottuk, szükséges ez utóbbinak genealogiájából egyet-mást kiemelnünk, a mennyire ez a rendelkezésemre álló kútfők nyomán lehetséges.

Mello, Merlo vagy Merlou (Picardiá-ban) urai I. Drógo-tól veszik eredetüket. Ennek unokája III. Drógo már a XII. század közepe táján Mello és *St. Bris* uraként szerepel. Ennek utószülött fia, IV. Drógo, Mello és St. Bris ura, 1204 óta franczia connetable, 1218 márcz. 3-án hal meg, fia Vilmos három fiut hagyott hátra, Mello-i és St. Bris-i Vilmost, kivel a főág 1248-ban halt ki, Drógót és Guidó-t. Guido 1270 sept. 19-én mint auxerrei püspök halt meg. Drógo folytatta a családot. Neje, Eloise, által l'Orme, Chateau-Chinon és Espoisses nevű uradalmakat kapta; meghalt 1252-ben, két fiút, Drógót és Vilmost hagyván maga után.

Drógo, az öregebb fiu a főágat folytatta, mely 1323-ban, unokájával, Drógóval, halt ki; második fia Mátyás a St. Parise-i ág alapítója, mely III. Jánossal a XV. század közepén szűnt meg. Kiemelendő itt, hogy Mátyásnak hasonnevű fia is volt, ki Magyarországból hazatérvén 1396-ban halt meg.

Vilmos, az 1252-ben meghalt Drógonak második fia, az Espoisses-i ágat alapította. Meghalt 1284-ben. Fia, II. Vilmos 1326 febr. 22-én halt meg, III. Vilmost és Drógot hagyván maga után. Az előbbinek ivadéka V. Vilmossal halt ki a XV. század első felében, míg Drógo, St. Bris és Blaigny ura, a St. Bris-i ágat alapította. Utódai a XV. század végén Károly személyében fogytak ki.

Neje, Rougemonti Katalin St. Bris-t hitbére fejében kapván, ezt második férjére, Neufchateli János, St. Aubin urára ruházta át. — A többire vonatkozólag a franczia Mellók itt mellékelt nemzedékrendi táblájára utalok.

(A családfát lásd a megelőző lapon.)

Ha már a Merlotók és a Mellók azonossága meg is van állapítva, ez utóbbiak genealógiája még egy más elvitázhatlan bizonyítékot szolgáltat arra, hogy az olasz, illetőleg nápolyi Merlotok a picardiai Mellóktól származnak. Láttuk, hogy már III. Drógo a XII. század közepén St. Bris ura s hogy St. Bris még a XV. század végeig családja birtokában volt; de azt is láttuk, hogy a St. Bris-i birtokrészek a család fiatalabb tagjainak adattak át. Mind ez, karöltve a St. Chiarai sírkővel, mely Merlotoi Drugót St. Bris urának és franczia származásúnak nevezi, azon megczáfolhatatlan bizonyítékot nyujtja, *hogy a nápolyi Merlotók az itt tárgyalt franczia Mello család egyik ágát képezték.*

Hogy Merlotói Károly, Drógo atyja, az ide csatolt Mello-féle családfán nincs feltüntetve, ez csak alárendelt dolog. A családfát régibb írók (Anselme, Moréri stb.) után állítottam össze, kik az összes kútfők teljessége, pontossága és kiaknázása ügyében nem igen komolyan vették a dolgot, vagy pedig, a mi sokkal valószinűbb, e Károlyt, mert honát elhagyván, hazáján kívül telepedett le állandóan, már nem is ismerték. Mert hogy Károly hazáját azért hagyta el, hogy Anjoui I. Károly kiséretében Nápolyban tekintélyre és vagyonra szert tegyen, ezt olasz neje mellett még azon körülmény is bizonyítja, hogy fiánál franczia származását és franczia prædicatumát még mindig hangsúlyozták.

E Károly minden valószinűséggel az 1252-ben elhalálozott St. Bris-i Drógo és Ormei és Chateau-Chinoni Eloise-nek a fia; vajjon pedig a nápolyi Mátyás a nemzedékrendben kimutatott Mátyások egyikével azonos-e, nem-e, azt nem merem eldönteni.

Ennyit a Merlotókról.

A mi a Druget-kérdést illeti, tény, hogy ez korántsem oly könnyen oldható meg.

Hampel a Merlotó-k és Drugethek egy közös törzsatyától való leszármazását megállapítottnak tartja s ennek bizonyítékait a czímerhasonlóságban, részint pedig abban találja, hogy egy

Merloto a Drogo nevet keresztnévül, az első Drugeth pedig ugyane nevet családnévül használja.

A mi a czímerhasonlóságot illeti, számtalan példából tudjuk, hogy nem mindig a közös leszármazás bizonyítéka, s hogy ott, hol ennek bizonyítéka gyanánt használható, ezzé csak akkor válik, ha a közös leszármazás mellett azonkívül még fontos genealogiai vagy egyéb momentumok is működnek közre. — Jelen esetben pedig egyetlenegy ily jellegű momentumunk nincsen, sőt a legkisebb jeleit sem látjuk annak, hogy a Drugethek csakis franczia származásuak lettek volna.

A névben fekvő érvek még sokkal gyengébbek.

Tegyük fel, hogy az első nápolyi Drugeth franczia, illetve Mello lett volna; akkor csak úgy magyarázhatjuk meg a dolgot, hogy vagy atyja, vagy ő maga Drógónak neveztetett s hogy ő vagy utódai egyike az olaszos alakot, Drugettó-t, családnévül vette fel. — De akkor nagyon is feltünő, hogy a legmagasabb franczia nemességhez tartozott és felette hires Mello-családnak e Nápolyba kivándorolt tagja elmulasztotta volna magát az ősi néven nevezni s hogy helyette egy csak újonnan csinált ismeretlen nevet vett fel; ez annál is hihetetlenebb, minthogy családjának egy másik ága, még mindig «Merloto és St. Bris» urának nevezte magát és franczia származását még mindig hangsúlyozta.

Ezek szerint tehát sokkal valószinűbb, hogy a Drugethek ősrégi, olasz eredetű családból származtak, melynek a franczia Mello, illetőleg a nápolyi Merloto családdal semminemű vérrokonságbeli kapcsa nem volt. — Valamint Anjoui I. Károlyt franczia lovagok kisérték Nápolyba, épúgy vonultak olasz nemesek Martell és Róbert Károly oldalán Magyarországba.

Dr. WERTNER MÓR.

A Podmaniniak nemzedékrendéhez.

A «Turul» 1891. évi folyamának 58. s köv. lapján Décsényi Gyula úr magyarázó észrevételeivel ellátott és «II. Ulászló korabeli czímereslevelek» czím alatt közzétett dolgozata — mely a Podmaniczkyak czímerének hiteles alakban való használatát és a családnak báróságra való emelését tárgyalja — a családtanra nézve felette örvendetes útbaigazításul szolgál már azért is, mert a családnak mágnási czíme — liber baro — mely a család egyes tagjai által magán oklevelekben sürűen használtatott, immár igazoltnak tekinthető.

A megjelent értekezés kiegészítése gyanánt megjegyzem, hogy könyvtáram kéziratai közt egy névtelen iró tollából eredő és úgy látszik a 30-as évek elején készült «Collectanea Historico-Genealogica Stirpis de Podmanin» czímü művecske van, mely 8-rétben 36 lapra terjed és sok tekintetben érdekes.

Előadja ugyanis a művecske, hogy a «de Precsin» ősi család,[1] a precsini és más trencsénymegyei helységbeli kisebb birtokokon kivül, 1438-ban Podmanin helységet is, új adományként birta és hogy a «de Precsin» család egyik ága azelőtt már is: «de Precsin et Podmanin» írta magát; ezentúl azonban és főleg az 1440 táján élő Antal, ki a «de Precsin» ősi nevét elhagyva, egyedül a «de Podmanin» névvel élt, mely példát utódai követték s így Antal, a Podmaniniak őseként tekintendő.

A családi névnek szabatos megállapítására nézve, kivánatos lett volna kiemelni azt, vajjon II. Ulászló, az 1505/6. évi oklevélben, a fenti Antal unokáját Jánost: de Podmanin-, vagy pedig Podmaniczky-nak nevezi-e, minthogy Antal összes leszármazói a magánoklevelekben rendesen a «de Podmanin» nevet használták[2] és csak a nyitrai székesegyház részére 1525-ben készíttetett harangon, Podmanini István püspök, — valamint a vágbeszterczei róm. kath. templomban, tót nyelven fogalmazott epitaphiumon, az 1558-ban elhalt Podmanini Ráfael — családi neve olvasható *Podmaniczky* alakban.

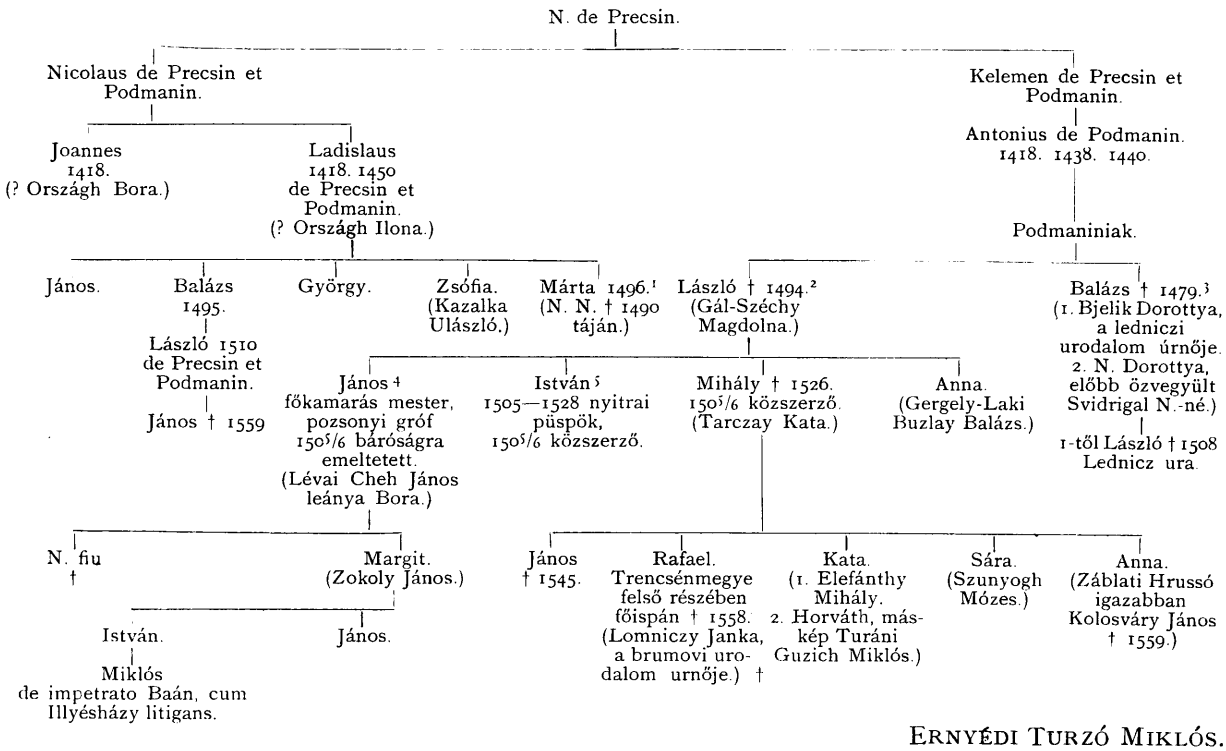
A művecskéhez mellékelt rajz szerint a czímer következő: ezüst pajzsban, zöld téren szétterjesztett szárnyakkal ülő, jobbra néző, egyfejű fekete sas. A pajzs fölötti sisak koronáján fekete nyilt sasszárny van elhelyezve. A foszlányok színei ismeretlenek.[3]

Közlöm egyúttal a művecskéhez mellékelt és hihetőleg az Illyésházyak levéltárában őrzött oklevelek és adatok nyomán összeállított, időközben azonban általam szintén okmányok alapján bővített leszármazást, szem előtt tartván a Nagy Iván családtani művében (IX. köt. 338—9. l.) közzé tett nemzékrend helyesbítését:

[1] Minden bizonynyal a később Precsinszky név alatt virágzó családnak a törzs őse.

[2] Különös, hogy ennek ellenére az országgyülési végzeményekben a családi név leggyakrabban Podmaniczky alakban olvasható, mely jelenség talán a II. Ulászló udvarán uralgó cseh-tót áramlatnak kifolyása.

[3] E czímer a II. Ulászló által adományozott czímernek nem igen hü utánzatának tekinthető.

Ernyédi Turzó Miklós.

[1] Marta cum filio Ladislao quartalitium tollens 1496.

[2] és [4] Nagy Iván id. helyen, László 2-dik nejéül Országh Ilonát, fiának Jánosnak nejéül pedig annak nővérét Országh Borát irja, a mi nem igen hihető, mert eddigelé kezemhez nem került oly adat, mely igazolná, hogy az atya az egyik, a fiu a másik nővért nőül vette volna, s ezért inkább hajlandó vagyok feltenni azt, hogy Országh Ilona és Bora nővérek, az 1450. év körül, a Precsini és Podmanini névvel élő János és László testvérek nejei lehettek, czért őket a nemzedékrenden is ? mellé helyeztem el, már azért is, mert — eltekintve a kor számításától — a művecskében az 1494-ben meghalt László nejéül, egyedül Gál-Széchy Magdolna jelöltetik, kitől a nemzékrend szerint gyermekei voltak és főleg, mert a bárságra emelt János nejéül, a fennlévő adatok határozottan csak Lévai Cheh Borát irják.

[3] A művecskéhez csatolt leszármazáson, Balázs 2-dik neje határozottan «Dorothea, antea nupta Svidrigal»-nak neveztetik; fia László pedig 1-ső nejétől vagyis Bjelik Dorottyától származik, mert ő örökölte anyja halála után, atyja gyámsága alatt, a ledniczi várat és urodalmát. Atyja halála után, unokabátyja Mihály viselte kizárólag a gyámságot, habár akkoron még László (mostoha) anyja Dorottya, előbb özvegyült Svidrigalné is élt, ki csakis Balázs kisebb birtokait élvezte özvegyi jogon.

Lászlónak 1508-ban bekövetkezett halála után, a Mohácsnál 1526-ban elesett Podmanini Mihály, a volt gyám, és ezután fia Rafael, a ledniczi urodalmat bitorolta, nem törődve Akosházi Sárkány Ambrusné született Kolosváry Zsófia, utóbb férjezett gróf Szentgyörgyi és Bazini Farkasné zálogjogával és peres panaszaival

Ráfael halála után a fiscus a ledniczi urodalmat lefoglalta, figyelembe nem véve Precsini és Podmanini János, özvegy Podmanini Ráfaelné szül. Lomniczy Janka, valamint gr. Szentgyörgyi és Bazini Farkasné szül. Kolosváry Zsófia igényeit, minthogy a következő évben, vagyis 1559-ben I Ferdinand király, ez urodalmat Debrétei Telekessy Imre hadvezérének adományozta

[5] Nagy Iván szerint: István 1570-ben meghalt, nejéül pedig Kosztka Borát és Zrinyi Katát irja. A halálozási év minden esetre téves, mert ha Istvánt, midőn 1505-ben nyitrai püspökké neveztetett, csak 30 évesnek tartjuk, akkor születési éve 1475-re tehető s igy halálakor majdnem 100 évesnek kellett lennie, a mi alig hihető, ha figyelembe vesszük azt, hogy ő mint legidősb püspök, úgy János mint I. Ferdinánd királyt megkoronázta s midőn 1528-ban — mert a reformatióhoz csatlakozott — a püspökséget elhagyta, felette sanyarú és hányatott helyzetbe jutott.

Nejeit illetőleg megjegyzem, hogy az idézett helyen olvasható leszármazás szerkesztője, ez Istvánt, az 1574-ben elhalt utódjával Betlenfalvi Turzó Ferenczczel, ki — mert szintén a reformatióhoz csatlakozott — a püspökséget szintén elhagyta, összetéveszté, minthogy ennek nejeit Kosztka Borát és Zrinyi Katát, Podmanini István nejeiül irja. Hogy pedig a nevezettek Podmanini István nejei nem lehettek, igazolva van azáltal, hogy Betlenfalvi Turzó Ferencz, a püspökből lett kamarai elnök első neje: Kosztka Bora halála után, — kivel hozományként az árvai és litvai (lietavai) urodalmakat kapta — Zrinyi Katát vette nőül, ki anyja lett az 1567-ben szül. Betlenfalvi Turzó Györgynek, az idővel grófságra emelt nádornak. Hozzá járulván: hogy sem a Kosztka sem a Zrinyi családnál, Podmanini Istvánra vonatkozó adat nem lelhető.

Ifju korombin egy könyvben, — melynek czimére immár vissza nem emlékszem — olvastam, hogy Podmanini István, midőn a nyitrai püspökséget elhagyta és nyiltan a reformatiót vallotta, kénytelen volt az üldözések elől Lengyelországba menekülve kivándorolni, hol meg is nősült. De onnan is kizavarva, kénytelen volt családjával együtt menhelyet keresni, melyet főleg a felső magyarországi bányavárosok egyikében lelt.

István, mint fennebb érintve volt, még mielőtt Lengyelországba menekült, családi nevét már is Podmaniczky alakban irta, használván a bárói rang mellőzésével, alkalmasint csak a sasos czimert, hogy eképen a Podmaniniaktól való leszármazását, adott alkalommal könnyebben igazolhassa. Talán innen volna levezethető az 1782 ben bárságra emelt Podmaniczkyak czimerében levő fekete sasnak és a sisak koronájából kiemelkedő és megkettőztetett alakban látható sasszárnynak mintegy a felélesztése. Az 1888-ban kiadott Magyar nemzetségi zsebkönyv I. kötet 392. lapján, a Podmaniczkyak bárói czimerének jobb paizsában látható vitéz, ősi czimernek jeleztetik, a mi téves feltevés, ha Cserghető Géza úr szerint, a Podmaniniak ősi czimere nyil által átfúrt és hasonló nyilat markoló meztelen kar; ez utóbbi esetben a bárói czimer jobb paizsi képlete, némi változással inkább a Jeszenák-család czimeréből átvettnek tekintendő már azért is, mert az 1782-ben bárságra emeltek, mint a köztéren szereplők, czimerüket, az akkori szokás szerint, csekély eltéréssel és változással a Jeszenák, a Podmanini régi bárói és az Osztroluczky családok czimereinek egyesitésével állitották össze.

Czímeres nemeslevelek Szabolcs vármegye levéltárában.

Szabolcs vármegye régi iratai két helyen vannak elhelyezve: értékesebb részük Nyiregyházán, a vármegyeház udvarán emelt külön épületben, a kevésbbé értékes pedig a régi székhelyen, a nagykállói vármegyeházban. Tulajdonképeni levéltár számba azonban csak az első jöhet, mely bár mindössze 17 középkori oklevelet bir felmutatni, aránylag a tartalmasabb és rendezettebb törvényhatósági levéltárak közé tartozik. Jegyzőkönyvei 1550-től kezdődnek s túlnyomó bennök a magyar nyelv használata; aktáit pedig 1551-től majdnem teljesen összefüggő sorozatban őrizte meg.

Mohácsi vész előtti oklevelei (kettő a XIV. századból: 1335. és 1389., 13 a XV. századból: 1400., 1440., 1445., 1459., 1462., 1472., 1476., 1490., 1492. és 1496. évekből és kettő 1500-ból) a Bocskay, Csői, Egyházasnyéki, Megyeri, Nándorfehérvári (Literatus de Nandoralba), Pércsi, pókaházi Póka, Szentlászlói, Szentlőrinczi, Szepesi, Szobi és Várdai családokra és ezek szabolcsi, bihari, borsodi, honti, külsőszolnoki és csanádi birtokaira vonatkoznak.

Czímereslevéleinek száma 25, nehány darab kivételével mind a XVII. századból, s a mi elég feltünő e tiszamenti vármegyében, jobbára a bécsi kanczelláriából; erdélyi armális csupán három van a gyüjteményben. Négy közülök bárói diploma: a Bethleneké és Vayaké, s a híres Simonyi óbester osztrák és magyar bárságának oklevelei. A többiek mind egyszerű nemesítő czímereslevelek, (egyikük nemességújításról szól), melyek összesen 26 családnak adták meg a nemesi jogokat és kiváltságokat. Tartalmukat a következő jegyzék adja, a családok szerint betűrendben összeállítva:

Bethlen Ferencz bárói diplomája III. Ferdinándtól, czímerbővítés nélkül. Bécs, 1651 július 25. A könyvalakú oklevél első lapján Bethlen Ferencznek Gyulafehérváron, 1651 szeptember 3-án kelt sajátkezű bejegyzése olvasható, mely szerint a diplomát Szelepchényi György nyitrai püspök tolcsvai Bónis Ferencz által küldte meg neki.

Demien (de Pooch) Lukács, felesége Vere Dorottya s testvére Mihály czímereslevele Báthory Gábortól. Kolozsvár, 1608 április 18. Pócsi házuk és földjük felszabadításáról is szól.

Deseő György, felesége Kormos Dorottya, testvérei Péter, István és Mihály, leányai Dorottya s Katalin, veje *Kis* János és végül *Péntek* Gergely czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1632 október 25. Kihird. Torna vármegyének Tornán, 1633 május 25-én tartott közgyülésén.

Gara János nevére hamisított czímereslevél III. Ferdinándtól. Bécs, 1639 április 6. A czímerkép hiányzik. Kihird. Szabolcs vármegye közgyülésén, 1642 decz. 8-án. A hátlapján olvasható feljegyzés szerint hamisított voltáért lefoglaltatott.

Kecze Benedek, felesége Demeter Zsuzsa, leánya Anna s testvérei Péter és András czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1652 február 18. Kihird. Szabolcs vármegyének Petneházán, 1652 május 31-én tartott közgyülésén.

Kis, lásd *Deseő*.

Kys, lásd *Menihart-Kys*.

Könczö Lászlóra hamisított, eredetileg bizonyos István, felesége Csiga Katalin és fia János részére adott czímereslevél II. Ferdinándtól. Bécs, 1635 deczember 15. Kihird. Ung vármegyének Nagy-Kaposon 1636 szeptember 19-én tartott közgyülésén.

Laskóy máskép *Rayn* András, felesége Sompeik Erzsébet s leánya Judit nemességújító czímereslevele I. Lipóttól. Grácz, 1660 augusztus 11. Kihird. Veszprém vármegyének Pápán 1661 január 26-án tartott közgyülésén.

Menihart-Kys Pál, felesége Kerekes Kata s gyermekei Mátyás és János, Ilona és Erzsébet czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1624 október 3. Törvénytelen birtokosától elkobozva került a levéltárba.

Munkácsy János czímereslevele III. Ferdinándtól. Bécs, 1650 deczember 30. Az 1651 november 8-ról keltezett kihirdetési záradék Mármaros vármegyének Márm.-Sziget szab. kir. (!) városban tartott közgyülésére van hamisítva.

Nagy, máskép *Pakay* (de Paka) Balázs, felesége Pethneházy Ilona, gyermekei Gáspár, György, András, Katalin s rokonai *Paraztay* János, *Saigó* János és *Nagy* István nemességújító czímereslevele II. Mátyástól. Bécs, 1609 január 5. Kihird. Nógrád vármegyének Losonczon, 1609 augusztus 31-én és Szabolcs vármegyének Tasson, 1609 október 1-én tartott közgyülésén.

Nagy, lásd *Szabó*.

Nemes Péter és fiai Mihály és Gábor czímereslevele I. Lipóttól. Bécs, 1700 szeptember 3. Kihird. Szatmár vármegyének Bagoson, 1701 január 10-én tartott közgyülésén. Törvénytelen birtokosától, nádudvari Nemes Jánostól elkoboztatva, került a levéltárba.

Oláh Ádám, felesége Korlát Dorottya és testvére Tamás czímereslevele II. Ferdinándtól. Regensburg, 1636 november 8.

Pakay, lásd *Nagy*.

Pap Ferencz, felesége Juhász Borbála s testvérei István, János, Mihály, András, Katalin és Borbála czímereslevele I. Lipóttól. Pozsony, 1687 november 14. Kihird. Szabolcs vármegyének Devecseren, 1688 február 13-án tartott közgyülésén. Mellékelve a kökényedi Pap család nemesség bizonyító perének iratai, 1837—1843. évekből.

Paraztay, lásd *Nagy*.

Pásztor Pál czímereslevele I. Rákóczy Györgytől. Szatmár, 1649 szeptember 10. Töredék; a czímerkép meg van, de leírása hiányzik.

Péntek, lásd *Deseő*.

Pintar Ferencz spanyolországi származásu nemes és gyermekei János, Imre és Judit czímereslevele, melyben régi nevük *Pintárházy*-ra változtatik, III. Károlytól. Bécs, 1712 deczember 9. Kihird. Bars vármegyének Kis-Tapolcsánban, 1713 július 5-én tartott közgyülésén. Mellékelve Bars vármegye nemesi bizonyítványa, Léva, 1741 április 25.

Pócsi (de Várad) Péter czímereslevele Báthory Zsigmondtól. Gyulafejérvár, 1593 május 6.

Puskás János, felesége Horváth Katalin, gyermekeik Pál, István és Anna, testvére András s ennek neje Pesty Eufrozina s gyermekeik István, János, Ilona és Kata címereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1629 márczius 22. A czímerkép hiányzik. Kihird. Zemplén vármegyének 1630 június 25-én tartott közgyűlésén.

Rayn lásd *Laskoy*.

Saigó lásd *Nagy*.

Simonyi (de Vitézvár) József ezredes osztrák bárói diplomája I. Ferencztől. Bécs, 1804 április 21.

Ugyanannak magyar bárói diplomája I. Ferencztől. Bécs, 1815 február 3.

Szabó Pál, felesége (a név itt Borbély Juditra van hamisítva), testvére *Nagy* Tamás s ennek felesége Pap Anna czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1633 január 12. A czímerkép hiányzik. Kihird. Torna vármegyének Tornán, 1634 évben és Abauj vármegyének Gönczön, 1634 szeptember 4-én tartott közgyűlésén.

Szele Mihály, felesége Bene Ilona s gyermekei István és Erzsébet czímereslevele Rudolftól. Prága, 1584 szeptember 20. Kihird. Vas vármegyének Vasváron, 1585 augusztus 29-én tartott közgyűlésén.

Szolga Pál s testvére Péter czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1635 november 22. Kihird. Abauj vármegyének Szinán, 1636 június 23-án tartott közgyűlésén.

Thoth András, felesége Halmi Kata s gyermekeik Mihály, Márton, István, Anna, Erzsébet és Katalin czímereslevele II. Ferdinándtól. Bécs, 1632 május 21. Kihird. Kraszna vármegye közgyűlésén, 1649 márczius 9-én. A család kihalta után, 1771-ben került a levéltárba.

Totth András, neje Ilona, gyermekeik László és Judit s testvére Imre czímereslevele II. Mátyástól. Pozsony, 1609 deczember 17. Kihird. Szabolcs vármegyének Apagyon, 1611 február 4-én tartott közgyűlésén.

Vay (de Vaja) László és Zrínyi Zsuzsánnától született gyermekei Imre, László és Eulália-Zsuzsánna bárói diplomája I. Ferencztől. Bécs, 1799 május 10. Kihird. Bihar vármegyének Várad-Olasziban 1799 deczember 16-án tartott közgyűlésén. Bihar vármegye főjegyzője által 1799 deczember 16-án kiadott másolat, a Szabolcs vármegyének Nagy-Kállóban, 1800 márczius 3-án tartott közgyűlésén végbement kihirdetés másolatával együtt.

* * *

Ez armálisokkal kapcsolatban meg kell emlékeznünk a vármegye czímerére, illetőleg pecsétjére vonatkozó oklevelekről. A szatmári békéig nem volt a vármegyének czímere, sem pecsétje; mind a négy járás más pecséttel élt. III. Károly Bécsben 1714 november 18-án kelt oklevelében adott a vármegyének hivatalos pecsétet, melynek négy mezőre osztott lapja az első kék mezőben zöld talajból kinövő hármas rozs-kalászt, a 2. ezüst (a rajzban vörös) mezőben pontyot, a 3. ezüst (a rajzban ismét vörös) mezőben zöld talajból kiemelkedő háromágu csonka fatörzset, a 4. kék mezőben balra czélzó arany íjat és nyilat tüntet fel. A pecsét körirata: COMITATVS DE ZABOLCS.

Az ezen oklevél alapján készült pecsét rövid idő alatt elkallódott, és III. Károlynak Laxemburgban 1729. május 25-én új pecsét vésetésére kellett engedélyt adni. A körirat ez új adományban az 1729 évszámmal bővült. A diplomát Niczky Ferencz országgyűlési követ hozván magával, az 1730 január 12-én Apagyon tartott közgyűlésen lett az kihirdetve.

II. József mint a többi vármegyéktől, Szabolcstól is elvette régi pecsétjét, s az ország czímerét COMITATUS SZABOLCSIENSIS. 1786. felirattal viselő pecsétet adott helyébe. A régi pecsétet a helytartótanács 1786 augusztus 1. rendeletére a vármegye ez évi augusztus 29-én küldte fel, megtartván magának egy lenyomatot. Négy év múlva aztán az ősi czímer és pecsét ismét visszahelyeztetett régi jogaiba.

Az ezekre vonatkozó oklevelek és egyéb iratok szintén a vármegye levéltárában őriztetnek, a fentebb ismertetett czímereslevelekkel együtt. D.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi október hó 8-án *Nagy Imre* társ. másodelnök elnöklete alatt ig. választmányi ülést tartott, melyen jelen voltak: *Csánki Dezső*, *Majláth Béla*, *Nagy Gyula*, *Szent-Iványi Zoltán*, *Szinnyei József*, *Tagányi Károly*, *Thaly Kálmán* vál. tagok és *Fejérpataky László* titkár.

Az ülés megnyitása után a titkár felolvasta *Pór Antal* vál. tagnak «László erdélyi vajda és a Keán nemzetsége» czímű dolgozatát, melyet folyóiratunk jelen száma közöl.

Az ülésre kitűzött másik előadás «Costume-tani tanulságok a czímeres-levelekben» a szerző, Dr. *Szendrei János* vál. tag betegsége miatt megtartható nem lévén, a folyó ügyek tárgyalására került a sor.

Ezek során az elnök kegyelettel emlékezett meg *Haán Lajos* vál. tagnak f. évi aug. 12-én bekövetkezett haláláról. A választmány a veszteség fölött érzett fájdalmának jegyzőkönyvileg ád kifejezést.

A titkár bejelenti a következő új tagajánlásokat. Pártoló tagokúl: *Fósa Kornél* cs. k kamarás Budapesten, Fületinczi *Kelcz Gyula* Budapesten (ajánlja

Szent-Iványi Zoltán); évdíjas tagokúl: *Fényes Gyula* törv. biró Debreczenben, Dr. *Thim József* orvos Titelben, *Maurer Adolf* könyvkereskedése Kassán, *Grill Károly* udv. könyvkereskedése Budapesten, Dr. *Dedek Cr. Lajos* egyetemi könyvtári tisztv. Budapesten (aj. a titkár), Klopotivai *Pogány Károly* kir. tanácsos és nyug. kir. táblai bíró Marosvásárhelyen (aj. Majláth Béla), *Nagyiday Ferencz* Verbőczön (aj. Dr. Komáromy András), Négyesi *Szepesy Béla* borsodmegyei árvaszéki ülnök Miskolczon (aj. Négyesi Szepesy József és Tagányi Károly). Az ajánlottak a társaság tagjaivá megválasztattak.

A pénztárnoknak bemutatott jelentése szerint az ülés napjáig volt:

Bevétel	2221 frt	78 kr.
Kiadás	1622 «	84 «
Készpénz	598 frt	94 kr.

Vagyonállás.

Értékpapirok névszerinti értékben	8000 frt	— kr.
Alapító levelek értéke	3100 «	— «
Alapító levél nélküli alapítványok	700 «	— «
Készpénz	598 «	94 «
Összesen	12.398 frt	94 kr.

A pénztári kimutatás tudomásúl vétetett.

A folyó évi nagygyűlés napja *deczember* 10-ére határoztatott, tárgyai felől pedig a titkár a novemberi vál. ülésen fog előterjesztést tenni.

Dr. *Szádeczky Lajos* társ. jegyző kolozsvári egyetemi ny. r. tanárrá neveztetvén ki, a társulatnál viselt jegyzői tisztéről lemondását jelenté be. A választmány a lemondást sajnálattal tudomásúl veszi s egyúttal Dr. Szádeczky Lajos vál. tagnak jegyzői tisztében hosszú éveken keresztül kifejtett buzgó és önfeláldozó munkásságáért elismerését jegyzőkönyvileg fejezi ki. — A társulati új jegyző megválasztása az 1892. január havi vál. ülés tárgyai közé vétetett föl.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Majláth Béla* és *Tagányi Károly* vál. tagok kéretvén meg, az ülés véget ért.

Haan Lajos.

(1818—1891.)

Társulatunk választmánya ismét egyik nagyérdemű tagjának elhunytát gyászolja. Ki zajtalan és fáradságot nem ismerő eredményes munkásságával mindnyájunk tiszteletének és szeretetének részese volt: *Haan Lajos* békés-csabai lelkész, a M. Tud. Akadémia lev. tagja, Békésmegyének monographusa, ez év augustusának 12-én hosszas szenvedés után jobb létre szenderült.

Egész élete szakadatlan munkásság volt. Azóta hogy a negyvenes években «Jena Hungarica» czímmel első önálló munkáját kiadta, hazai történetírásunknak legbuzgóbb művelői közé lépett. Fáradozásainak legmaradandóbb emléke az a nagy történelmi anyag, melyet egyik leghomályosabb multú megyénk, Békésmegye multjának ismertetéséhez «Békés vármegye hajdana» czímű könyvében összehozott; e fáradozásában buzgó munkatársra akadt vejében, Zsilinszky Mihály csongrádmegyei főispánban. A vármegyének, melynek történeti emlékei a török foglalás alatt, mely belőle tabula rasa-t csinált, elpusztultak, multjára vonatkozó okleveleket a legnagyobb fáradsággal és utánajárással gyűjtötte össze az ország minden vidékén; s e szétszórt mozaik-szemekből összeállította a megye hajdani viszonyainak képét. Az a tömérdek okleveles anyag, melyet összegyűjtött, a megyei családok multjának felderítése és kivált Dürer Albert magyar származásának újabb kutatásokon alapuló kimutatása, melyet a külföld első Dürer-specialistái is elfogadtak: bőségesen elegendő jogczím volt arra, hogy társulatunk megalakulásakor 1883. febr. 25-én Haan Lajost igazgató-választmánya sorai közé iktassa. S habár az elhúnyt távoli lakóhelye, magas kora és hosszú időn át tartott szenvedése miatt tanácskozásainkban tényleges részt nem is vehetett: érdeklődése társulatunk iránt folyton élénk volt és figyelemmel kísérte munkásságunk minden mozzanatát.

Agg kora és már régóta kínzó betegsége nem gátolták abban, hogy úgyszólván utolsó perczig kedves foglalkozásának, megyéje történetének ne szentelje minden fáradozását. A megye közönségétől nyert megbízás alapján, a legújabb kutatások — kivált a müncheni állami levéltárban őrzött Hunyadi családi oklevelek — felhasználásával teljesen újra dolgozta át Békésmegye történetét; e nagy műnek a honalapítás ezeréves ünnepére kellett volna megjelennie. A kérlelhetetlen halál azonban elragadta az érdemekben gazdag történetírót körünkből ép abban a pillanatban, midőn utolsó alkotása már-már sajtó alá került volna. Úgy értesülünk, hogy a megye közönsége, karöltve a békésmegyei történelmi egyesülettel, módot talált arra, hogy e mű nem sokára napvilágot láthasson.

Munkában eltöltött életéből kiemeljük a következő főbb mozzanatokat. 1818. aug. 13-án született Sámsonházán Nográdmegyében, hol atyja ág. hitv. ev. lelkész volt, ki tartózkodási helyét alig néhány héttel fia születése után Békés-Csabával cserélte föl, melynek egyik lelkészévé választatott. A közép iskolákat Mező-Berényben és Eperjesen végezte el, itt végezvén theologiai tanulmányait is. 1841-ig nevelősködvén, utóbb külföldön a jenai és berlini egyetemeket látogatta, s már a 40-es évek derekán B.-Csabára hívták segédlelkészül

és az első magyar iskola tanáráúl. Itt találták őt a szabadságharcz mozgalmas napjai, melyekben ő hivatásának megfelelőleg tábori papként a harcz mezejére vonult. A harczok lezajlása után Nagylakon, majd atyjának halála után 1858-ban B.-Csabán rendes lelkészszé levén, élte fogytáig a legnagyobb buzgalommal élt papi hivatásának, melyben híveinek osztatlan szeretete és tisztelete jutott osztályrészéül. Történelmi munkássága elismeréséül a M. Tud. Akadémia 1877. máj. 24-én levelező tagjai közé iktatta; székét Bél Mátyásról írt jeles tanulmányával foglalta el.

Áldás emlékére!

II. Lajos király egy érdekes armálisa. A mohácsi vész előtt kiadott czimereslevelek rendszerint csak czímer-adományt s néha ezzel kapcsolatban nemesítést tartalmaznak; ritkábbak azok, hol a kitüntetés egyúttal birtok-adománynyal is járt; bár a kor felfogásának az ily reális értékkel összekötött nemesítés jobban felel meg, mint a későbbi korban adni szokott nemesi rang, megfelelő birtok nélkül. A birtok- és czímer-adomány legtöbb esetben két különböző oklevél tárgyát képezi s csak ritkán történt egy ugyanazon oklevél által.

E kevés eset közé tartozik II. Lajos királynak egy 1519 máj. 23-án (Bude, feria secunda ante festum b. Urbani pape) kelt czímereslevele, melynek eredetijét a leleszi convent orsz. levéltára őrzi. (Armales No 2.)

Az oklevél *Szigethi György* deáknak, a kir. kanczellária jegyzőjének szól (Nobili Georgio litterato de opido nostro Zygeth oriundo, notario cancellarie nostre.) Érdemet erre az ország szélein kétségtelenül a török ellen, az 1514-iki pór lázadás alkalmával és végre László váczi püspök és kir. kanczellár oldalán a király kanczelláriájában szerzett (... que Tu cum in confinibus per certos annos tum vero in fudenda et profliganda feda rusticorum in perniciem nobilitatis superiori tempore conspirata manu strennue pugnando et deinde in cancellaria maiestatis nostre post dominum tuum reverendum ... Ladislaum episcopum Vaciensem cancellarium nostrum ...) Mindezekért a király a következő kitüntetésekben részesíti őt:

1. Máramaros-szigethi házát minden néven nevezhető adózás alól felmentvén, azt neki és testvérének Péternek adományozza.

2. Megengedi, hogy háza tájékán két malmot építtethessen.

3. Őt és testvérét Pétert «tanquam ex in nobilibus ortum parentibus» nemességre emeli.

4. Végre a következő czímert adományozza nekik: kék mezőben zöld hármas halom mögül előtünő pánczélos férfi, fejét kis vas sisak födi; jobbjában kivont kardot tart, baljával a mellét átszúró nyilat fogja. A kor izlésének megfelelőleg, mely a czímert ekkor már ornamentikaszerűleg kezelte, hiányzik a sisak s ennek következtében a sisakdísz és takaró is. A szöveg szerint a czímer egy jelenetet örökít meg a kitüntetett Szigethi Györgynek ifjú korában a török ellen viselt harczaiból.

A szöveg a czímert, annak magyarázatával együtt ekkép írja le: «Scutum triangulare saphireo colore, dempto infimo angulo, ubi colles herbidi exurgere visuntur, ultra pene collium imagines humana effigies umbilicotenus sursum apparet, lorica ferrea ad bellum armata, cuius caput casside perbrevi munitur; effigiei quidem humane manus dextra strictam tenet frameam, sinistra vero sagitte cuspidem, qua pectum traiectum sanguis e corpore elicitur, vellicare cernitur ... His armis ideo te insignivimus, quod cum nuper vix dum ephebus cum Turcis descendere in certamen ausus fueris, neque autem comites tuos deserueris aut pugna excesseris, donec telo hostis letaliter vulneratus fuisti. Supra scutum et e lateribus scuti flores non uniformiter intorti coloratique difluentes scutum ipsum undequaque exornant; que omnia in fronte presentium litterarum nostrarum docti *miniatoris* manu pulchre suis coloribus depicta sunt.»

Az oklevél élére festett czímer ornamentikája teljesen visszatükrözi a renaissance izlését. Az arany arabeszkekkel díszített sötét vörös táblán álló pajzs fölött nincs sisak s azt takaró gyanánt virág és lomb-guirland övezi. A pajzs mezejében ábrázolt ifjú alak, beretvált állával, szőke bajuszával, és hajával, és arczkifejezésével határozottan arczkép benyomásával van a szemlélőre és alig hisszük, hogy csalódnánk, midőn e czímert, mely a kitüntetett Szigethi György életének egy episodját örökíti meg, az arczképes czímerek azon csoportjához sorozzuk, melynek a jelen számunkban közölt Dombay-czímer oly kiváló képviselője.

SZAKIRODALOM.

A pilisi apátság története 1184—1541. Irta Dr. *Békefi Remig*. Pécs, 1891. XII + 528 l.

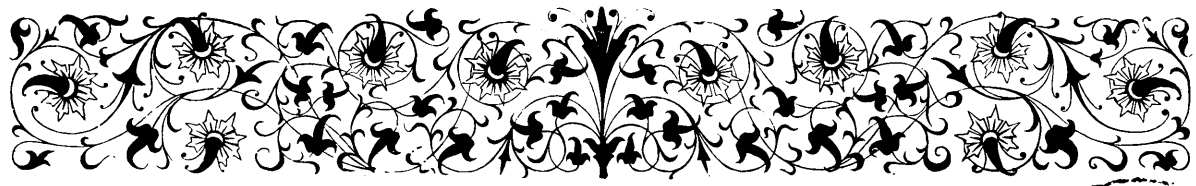
A magyarországi cziszterczi rend ezeréves állami életünk jubileumának küszöbén önmagához méltó emlékkel kívánva a millenium megünneplésében részt venni, elhatározta a zirczi, pilisi, pásztói és szent-gotthárdi cziszterczi apátságok történetének nagy monografikus műben való megörökítését. E szép eszme gyümölcseként jelent meg a nagyszabású arányokban tervezett monografia első kötete, mely a pilisi apátság történetét tárgyalja alapításától egész a mohácsi vészt követő megszűnéseig. *Békefi Remig* tanár, a rend jeles képzettségű tagja tíz évi munkásságának eredménye e munka, mely első részében bevezetés gyanánt a rend keletkezését és belső szervezetét tárgyalva, a második részben öt fejezet alatt rajzolja a pilisi apátság multját, főpapjainak az általános egyházi életben és az országos mozgalmakban elfoglalt helyzetét, birtokviszonyait és belső életét. A cziszterczi rend III. Béla király alatt telepedett meg hazánkban, kit második neje Margit királyné által szoros rokoni viszony csatolt a rend hazájához, Francziaországhoz. A pilisi apátságot 1184. évben alapították a Pilis-hegy délkeleti lábánál a burgundi Acey-ból ide telepedett szerzetesek. Első névszerint ismert apátja Róbert, 1217-ben, de nevük megemlítése nélkül már elődei is gyakran szerepelnek az oklevelekben, főleg pápai megbizásoknál, melyek a XIII. század kezdetétől a magyarországi püspökségek peres ügyeiben rendszeresen véve igénybe a pilisi apátok közbenjárását, szép bizonyságot tesznek a rend főpapjainak egyházi és társadalmi fontos helyzete fe-

löl. Az apátság fénykora a tatárjárást követő időre esik, midőn János apát (1241—56.) országos szövetségekben s megbizatásokban járva el, tevékeny részt vesz a közügyekben. A későbbi apátok közül Nagy Lajos alatt Henrik (1358—79.) és Zsigmond alatt Keresztély (1414—21.) emelkednek ki, az utóbbi Aachenben is ott van Zsigmond német császárrá koronázásánál s részt vesz a konstanczi zsinat üléseiben. Hanyatlás áll be az apátság életében a XV. század végén, midőn a rendi fegyelem meglazulása a király beavatkozását teszi szükségessé; a birtokviszonyok kedvezőtlen perek folytán lejtőre jutnak, s végül 1494-ben a visitatori tisztnek az osztrák heiligenkreuzi apátra való bizása utat egyenget az idegen befolyásnak s aláássa az apátság önállóságát. 1526-ban az apáti birtokok a törökök dulásainak esve áldozatul, a szerzetesek elhagyták ősi fészküket és heiligenkreuzi testvéreiknél kerestek menedéket. Itt hajtotta le fejét örök nyugalomra 1541 körül a magyar cziszterczi rend utolsó pilisi apátja, Normann János.

Ez érdekes és változatos történet megírásánál Békefi szerencsésen egyesítette magában az anyaggyűjtő pontosságát a feldolgozó helyes felfogásával és szép tollával. Munkájának történelmi szempontból való megbírálása nem képezi e szakközlöny feladatát, de tüzetesen kell megemlékeznünk a kötet 3-ik részében adott oklevéltárról, melynek 164. száma az apátság történetének teljes codexét adja. A rend két legelső alapítólevele és a már Fejérből, Theinerből s Wenzel Árpádkori új okmánytárából ismert régebbi oklevelek regestái mellett első új darabja e gyűjteménynek. IV. Incze pápa 1245-iki levele, melyben a kalocsai érseket, a pilisi és szentgotthárdi apátot Zeland veszprémi püspök választási ügyében vizsgálóbiztosokul küldi ki. Az apátság birtokjogait és kiváltságait IV. Béla 1254. június 24-én foglalta oklevélbe, melyet aranypecsétjével erősített meg. A Fejérnél kihagyásokkal közölt oklevelet a zirczi apátsági levéltár eredetijéről igen szép facsimilében is megtaláljuk a kötet végén. A többi eddig kiadatlan oklevél között, melyek száma 84-re rúg, három nyulik vissza az Árpádok korába: IV. László 1276-iki oklevele a magyarádi birtok felett létrejött egyességről (a zirczi levéltárból), s a magyarádi határjárás kelet nélküli leírása (az országos levéltárból); mindkettő csak egyszerű másolatban jutott el korunkig. A harmadik VIII. Bonifácz Anagniban 1295. június 29-én kelt bullája, melyben a budai káptalan és Buda város közt a hajóvám ügyében fölmerült surlódások kiegyenlítését a pilisi apátra bízza. Eredetije megvan a zirczi apátság levéltárában. Az anjoukori oklevél-anyaghoz a zirczi levéltáron kívül az országos levéltár, a pozsonyi városi és káptalani, az esztergomi primási és káptalani levéltárak, a veszprémi káptalan és pannonhalmi főapátság levéltárai járultak 22 darabra menő új adalékokkal. Zsigmond korát 17, a Hunyadiakét 54 új oklevél képviseli, a Jagellók kora 12 darabbal szerepel, jobbára a fentebb említett levéltárakból; ezek legnagyobb része az apátság birtokviszonyait szabályozza. A mohácsi vész utáni évtized zivatarairól, melyek az apátságot elpusztították, 3 oklevél tanúskodik. Késő idők terméke: a citeaui apát 1765-iki oklevele, melyben a pilisi, pásztói és bélháromkúti apátságoknak a XII. században történt alapításáról bizonyságot tesz, zárja be a sorozatot, halvány viszfényeként az ősi szép multnak.

A középkori diplomatariumot kiegészítik a kötetben és műmellékletei között elszórt pecsétrajzok, melyek a pilisi konvent és a legelső apátok pecséteit mutatják be hű hasonmásokban. A konvent pecsétje először 1340-ben jelenik meg; Máriát ábrázolja a kisdeddel, csillagoktól környezve, S. COVENTUS BE. MARIE DE PELIS körirattal. Az állandó konventi pecsét mellett az apátoknak is voltak külön pecséteik, melyek emblemajául az 1200-iki nagy káptalan pásztorbotos papi alakot állapított meg. Legrégibb apáti pecsét az István apátúré 1340-ből. Henrik apáttól (1358—1379) két pecsét maradt fenn, habár az 1218-iki nagy káptalan kimondta, hogy mindenik apátúr csak egy pecséttel élhet. E sphragistikai adalékok is emelik a kötet becsét, mely tartalmában és kiállításában egyaránt elárulja a szeretetteljes gondot, a mivel úgy szerzője, mint kiadói, a magyar cziszterczi rend érdemes tagjai a nyilvánosság elé bocsátották, hogy bizonyságot tegyen létrehozóik hazafias érzelmeiről s tudományszeretetéről. Gy.

A Siebmacher-féle nagy czímereskönyv magyar részének 24-ik füzete fekszik előttünk; s ezzel az érdemes vállalat a *Simeonovics-Szakmáry* családig haladt. Négy füzet fogja még a betűrend hátralévő részét magában foglalni; de nincs kizárva a lehetőség, hogy a sorozatból kimaradt családokat és a vállalat hosszú folyama alatt összegyűlt anyagot külön pótfüzetek fogják közzé tenni. A vállalat érdekében óhajtjuk, hogy e pótfüzetek száma mennél nagyobb legyen. A szerkesztő ugyan elismerésre méltó buzgósággal iparkodott az anyagot — legalább a mi a historiailag nevezetesebb családokat és az érdekesebb heraldikai momentumokat illeti — lehető teljességében összehozni; így e legújabban megjelent füzet is nem kevesebb mint kilencz *Somogyi*, nyolcz *Soós*, harminczhárom *Szabó* család czímeréről számol be; de az anyag bőségének ily vállalatnál, mely egy nagy nemzetközi gyűjteménynek csak egy kis részét képezi, határokat kellett szabnia az anyag megválogatása által. Az előttünk fekvő füzet sok érdekes heraldikai és genealogiai anyagot foglal magában. Az Aba nemből eredő *Sirokay* és *Somossy*, a Zrínyiekkel közös eredetű *Subich* családokról szóló czikkek a bennök közölt érdekes dátumoknál fogva a gyűjtemény jelesebbjei közé tartoznak; ilyenekben bővelkednek a *Somogyi*, *Stibor*, *Svábi* stb., továbbá az indigena *Starhemberg*, *Stubenberg*, *Stürgh* stb. családokról szóló részek; ezeknél a rangemelési dátumok pontossága és teljessége a mű használhatóságát nagyban előmozdítják. XV. századi czímereslevélről a sóvári *Soós* családnál történik említés, melynek két közelkori, 1418. márczius 6. és márcz. 19-én kelt, egymástól teljesen elütő armálisát a mű beható fejtegetés és számos családtörténeti adat kiséretében méltatja.

CSALÁDTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 1526. ÉVIG.

III.

A Hongh nemzetség ivadékai.

(A Szentannai és Bobrovniki Bobrovnyiczky és Hadászi Kiszely családok.)

Liptómegye művelődéstörténetének első századából a fenmaradt emlékek, a profán építkezés romjaihoz kalauzolnak bennünket, melyek egyike, Liptó-Újvár, omladékaiban a megye keleti részén ma is megvan; másika észak-nyugaton alig 50 éve porlott el végképen s a jelen ivadék ifjú korában, a magas sziklatetőről bámulva nézett le Liptó-Óvár utolsó bástyafalának roskadozó törmeléke közül, le a gyönyörű malatinai völgybe, mely egykoron a megye főközlekedési útja volt Árvamegyébe.

E két építészeti műemlék szoros kapcsolatban van a Hongh nemzetség első történetével, részint azoknak építése, részint védelme és megvivása szempontjából.

Azonban nemcsak e két vár keletkezésének és építésének momentumai, hanem még más, Liptómegye történetében talán még fontosabb culturális események azok, melyek a Hongh nemzetség emlékét a XIII. és XIV. századból megörökítették, úgy a királyi várjobbágyság történeti értékű adalékjaival, valamint azon tények művelődéstörténeti mozzanataival, melyek visszamenve a XIII. század elejéig, bevilágítják azon sötét pontokat, melyek Liptómegye topographiájában, a megye benépesítésének legelső századaiból, Liptóvár környékére nézve mindeddig vagy homályban maradtak, vagy melyeket hamis világításban, öntudatos czélzatossággal mutattak be úgy, hogy a tévesztő úton hagyott olvasó, csak azon következtetéseket vonhassa le belőlük, melyeket a hazai szláv történetírók, a magyar cultura rovására kivántak elérni.

A királyi prædiumok között Liptómegyében ez a legelőkelőbb terület történeti szempontból, melynek culturális epochái Liptóvár keletkezésével összefüggnek, s azon vidék községi alapításainak összes phasisait a XIII. században magukban felölelik, s kihatással voltak mindazon elemekre, melyek a Liptóvár területéhez tartozott határok között a társadalmi csoportosulást, az érdekközösséget, a községi életet megteremteni hivatottak valának. Itt látjuk keletkezését, gyér adatokban némi fejlődését a várjobbágysági szervezetnek, a várispánság eredeti fészkét, mely míg egyrészt a védelmi rendszer katonai szempontját világítja meg előttünk, másrészt a megye elnevezésének régi homályba takart keletkezésére, bár ha csak derengő félhomályba burkolt hozzávetést enged meg a további kutatások terén, midőn a régi magyarság egy oly nemzetségének találjuk itt — Szt.-Anna-Aszszonyfalván ősi fészkét, eredeti megszálló helyét, melynek ivadékai a mai napig fentartották ősi

nevüket. Ez a genus Dobak, a mely a királyi várjobbágyok első letelepedett nemzetsége volt Szt.-Anna-Asszonyfalván, a mely nemzetségnek egyik tagja már az 1263 évet jóval megelőzőleg, az országos nemesek közé emeltetvén, Liptóvár környékén terjedelmes földbirtokot kapott adományúl, s mint ilyen 1263. évben Bogomér comest Wezweres földének birtokába bevezette Béla király rendeletéből: «. . . eodem Bogomir . . . per fidelem nostrum comitem *Dobak* . . . dictam terram Wezueres fecimus assignari. . . .[1] A szétterjedt Dobak generációhoz tartozott a Hongh nemzetsége is, kinek ivadékai Liptóvár alján, Szent-Annán, Bobrovnyikon és Nezsitházán letelepedve, a megye culturális tényezőiként a XIII. és XIV. században élénken szerepeltek; a XV. és XVI. században azonban már csak a család-történeti momentumok azok, melyek reánk s e sorok olvasóira érdekkel bírnak, de általában véve a Hongh nemzetségnek, s az abból leszármazott családoknak négyszázados története teljesen ismeretlen levén: hiszszük, hogy nem meddő munkát végezünk, midőn eredeti, oklevéltári források alapján ismét földerítünk oly genealogiai bonyodalmakat, melyek nemcsak mint családtani adatok, de a megye legrégibb topographiai viszonyait megvilágító tényezőkül szolgálandnak annak, a ki egykor hivatva leend Liptómegye történetének monographikus megírásával foglalkozni.

* * *

Kétségtelennek tartjuk, hogy Liptómegyében is épen úgy, mint más megyei területeken a település első csirái azon vár területe körül keresendők, a mely a megyének nevét adta. Ez itt Liptó vár volt, a mely a megye észak-nyugat-északi határa felé az Árvamegyén keresztül Galicziába vezető országútat uraló völgy feletti hegyen az úgynevezett malatini úton épült, s területét nyugatnak a lucskai völgy és Tépla, délfelé a Vág vizén is túl Lipcse, Lubella, keletnek Tarnócz és Szjelnicz, északnak pedig a kvacsáni völgy határolta el. Honnan veszi eredetét e szó: «Liptó», azt eddig meghatározni senkinek sem sikerült, nem a szó fejtegetése alapján s nem földrajzi szempontokból, melyek e szónak topographiai értelmezésére vezethetnének. S mi is most, midőn e kérdést fölvetettük, csak némi támpontot kivánunk nyújtani annak, a ki talán egykor beható búvárlatok alapján szerencsés leend a «Liptó» szó megfejtésében. Mi azon szerény nézetünknek merészelünk kifejezést adni, hogy a «Liptó» szónak sem etymologiai, sem topographiai értelmezése és fejtegetése czélhoz vezetni nem fog, s annak meghatározása minden szócsavarás nélkül, a legtermészetesebben elérhető, ha azt személynévre vezetjük vissza; a mely nézetünkben különösen két körülmény támogat. Az egyik az, hogy hazánknak több olyan megyéje van, a mely várának nevét határozottan személynévtől kölcsönzé, s így azon vármegyék, várispánságok nevében benne van az első építők személyes neve. Ilyenek, hogy csak nehányat említsek, Bars-, Borsod-, Abaúj-, Doboka-, Csanád-, Keve-, Hont- és Szabolcs vármegyék nevei. Ez tehát nem zárja ki a lehetőséget, hogy Liptó várát, a melytől a megye nevét kapta, Liptó nevezetű egyén építtette. A másik körülmény, a mely koczkáztatott nézetünkben még inkább megerősít az, hogy a «Liptó» személynévnek nyomai még a tizenharmadik és tizennegyedik században is megvoltak, s az mint ilyen, oklevelileg is korunkig fenmaradt. Igy találjuk László királynak 1285. évben kiadott oklevelében a Liptó személynevet; a mely oklevélből kiderül, hogy Rutk földét, a melyet egykoron Rutkay Pál, Stank és Miklósnak, továbbá Bohumil, Hana, Jákó, Iwán, Mikónak, Thomai, Malicho, Withk, Benich, Nemeclen, *Liptó* és Dwinknek adományozott, tőlük elvette, s nekik az említett évben ismét visszaadja. Ugyanezen oklevelet 1387-ben az esztergomi káptalan át is irta.[1] Azt hiszszük, hogy itt a «Liptó» név határozottan személyt jelent. A «Liptó» személynév tudtommal 1335 július 1-én a buda-felhévvízi convent által kiadott oklevélben fordul elő, a hol a «Liptó» személynév még pregnansabban jelentkezik; midőn is

[1] Szentiványi csal. levélt. Lit. A. fasc. I. no. 8, eredeti. Dobak fia Demeter Hontban Drégel és Nógrádban Legénd birtokot kapja Fejér, Cod. Dipl. IV. 3. 12; statuálja az eszterg. kápt. (Árpádk. új Okmt. IX. köt. 554. és 572. lapon).

[1] Fejér Cod. Dipl. X. 1. 398. lapon; Engel Monum. Ungarica 64. lapon.

t. i. az említett convent előtt Becsei Imre fiai, Töttös, Vesszős és Tamás ingóságaikon Jakab mester, továbbá Lőrincz fia Miklós, Vesszős apródja és *Liptou* fia Pascha jelenlétében megosztoznak: «coram domino Jacobo magistro ordinis nostri . . . . . item coram Nicolao filio Laurentii famulo ipsius Wezzeus ac Paschato filio *Lyptou* . . . . in tres partes diviserunt coram nobis . . . .[1]

Egyébiránt lehet, hogy ezen Pascha Liptóból került az osztozkodó testvérekhez, sőt talán ugyanaz, a ki 1273-ban Mihály zólyomi és szepesi comessel együtt Liptómegyében egy földrész átadásánál szerepelt.[2]

Ugyancsak a *Liptó* személynévvel találkozunk a sághi conventnek 1279. évben kiadott oklevelében, midőn is a palásti birtok-osztály alkalmával Gurg fiai, Miklós és *Liptó* mint osztályosok említtetnek.[3] Ugyanez 1282.[4] és 1289. évből;[5] továbbá Bagonya fiai *Lipthow*, Kutaz, Pasca, stb. 1300. évben, midőn az említettek a várjobbágyságból a nemesi rend közé soroztatnak András király által.[6] A Liptó személynevet olvassuk továbbá az Árpádkori új okmánytárban is.[7] Végre Donch fia Tamás elleni ügyében megjelent az országbiró előtt Pál *Liptó* fia.[8] Mindezen adatok alapján legalább is nagy valószínűséggel bir, hogy Liptó várát Liptó nevű egyén építtette, s emlékét ugyancsak a nevéről elnevezett megye őrzi.

Liptó várral, mely a megyének nevet adott, s a XII. század utolsó 20 événél aligha előbb épült, keletkezett egyszersmind a liptói várispánság is, s ezzel együtt megkezdődött a vár területének imént említett határai között benépesítése is, a mely természetesen egyrészt a vár őrzése és fentartása czéljából várjobbágyságból állott; másrészt pedig a várispánság mint királyi prædium oly elemekkel telepíttetett meg, melyek a haldús vizekből a királyi asztalra a halak, s a vad-dús erdőkből a vadak nagy mennyiségét voltak hivatva szállítani. Az ilyen telepek nyomai fenmaradtak a helynevekben a mai napig. Így a régi nevezetű *Hadáz* — manapság Bobrovnik, hol a várkatonaság birtokolt, Solymos — bizonyosan a királyi sólyomvadászok legrégibb lakhelye, — melynek mai neve Szokolcs, a sólyom tót fordítása, a halásztanyák, a hód-fogók, erre mutat Hódos — a mostani Kis-Bobroch eredeti magyar neve. — Mindezen telepek legrégibbje azonban Zent-Anna-azzon, a honnan a várjobbágyság és katonaság a környéken elterjedt. Innen származik, mint ősi fészkéből a genus Dobak de Zent-Anna-azzon, innen származik a Hongh nemzetsége, a kinek ivadékairól ezen rövid kitérés után szólani kívánunk.

A Hongh név, a ki egyébiránt Hugonak,[1] Hugnak,[2] Hunghnak[3] is iratik, oklevelileg, mint Szent László király alatt élt nemzetség, említve van a pozsonyi káptalannak egy 1361. évben, november 6-án kelt kiadványában,[4] a mely szerint Vejkei Dénes ősatyja Szent László idejében a *Hungh* nemzetségből származó Henrik grófot Castiliába kísérte. Nem tartjuk lehetetlennek, hogy a liptói Hungh, másképen Hongh, ugyanazon nemzetségből származott, bárha, mert Hugnak, Húgónak is neveztetik, ezen feltevésre nem jogosít; ámde ha tekintetbe veszszük a személynevek elferdítésének számtalan variatióit a XIII. században: nincs kizárva lehetősége a közös törzsből való eredetnek.

Ez a Hongh a várispánság kőfaragója, lapicidája volt, a ki Izumbárral, a balistáriussal együtt Liptó várában volt elhelyezve, s ott a a vár épségben tartásáról, a tatarozásokról s a vár felszerelésének jó karban tartásáról gondoskodtak; s ugyanezek építették fel Liptóújvárat is Donch mester, Churba Domonkos fia, rendeletére, a ki az újvár területét Belezka néven Onth, Pethő, Denke és Batyztól önhatalmilag elfoglalta, s mint azt egy 1341-ik évben kelt s az esztergomi káptalan által kiadott oklevél mondja:

[1] Anjoukori Okmt. III. k. 178. lap; és Zichy-Codex I., 460. lap.

[2] Magy. nemz. Múzeum könyvtárában.

[3] Palásthyak. Kiadja: Palásthy Pál. I. 1890., 9. és 11. lapon.

[4] U. o. 19. lap.

[5] U. o. 23. lap.

[6] U. o. 31. lap.

[7] IV. köt. 247. és 326. lapon.

[8] Gr. Zichy cs. Okm. I. 241. l.

[1] Bobrovnyitzky László levéltárában Rózsahegyen 1273. évről.

[2] U. o. 1286.

[3] U. o., ugyanazon évből.

[4] Anjouk. Okmt. I. köt., 42. lapon.

azon egy kővárat is épített» . . . per magistrum Donch filium Dominici dicti Churba in ablationibus ipsius possessionis ipsorum Belezka vocate in comitatu Liptoviensi existentis, in qua etiam castrum lapideum Wywar nominando idem magister Donch propria vi et potentia construxerat . . . .» [1]

Liptó-Újvár pedig csak 1262-ben épülhetett fel, s az nem volt királyi kézen még akkor, mert a régi várnak neve, 1262-ben is csak mint Liptóvár van említve Béla királynak ugyanazon évben Zólyomból kelt levelében, melyben Tamás főajtónálló mesterének, — a kit ugyanakkor Liptómegye comesének nevez ki, — megengedi, hogy míg Likava birtokán várat építend, Liptóvárott lakhatik: «primum honorem comitis provincie nostre de Liptov eidem contulimus, cum illa potestatis facultate, ut in castro nostro Liptouwar, mansionem suam tam diu habere possit, donec sibi in terra sua Likova propriam arcem exstruxerit.[2]

1262 után azonban már Liptó-Óvárnak neveztetik, minthogy a most említett évben Liptó-Újvár teljesen felépült és felszerelve lett, a mit világosan bizonyít Béla királynak ugyanazon évben Izumbár balistarius és Hongh lapicida részére kiadott oklevele, a melyben kellő elismerést tanúsít Béla király a nevezettek azon érdemei iránt, hogy Liptóvár fentartása ügyében igen szükségeseknek és hasznosaknak bizonyultak; a miért is nekik az András comes által a király rendeletére Liptó-Újvár alatt kiutalványozott három ekényi föld adományozását oklevélileg megerősíti: «quod Izumbar balistarius et Hongh lapicida de Liptow ad nostram accedentes presentiam instantissime supplicarunt, petentes a nobis ut terram trium aratrorum sub novo castro Liptow existentem quam comes Andreas ex nostro mandato eis assignavit nostro dignaremur privilegio confirmare. Nos igitur consideratis ipsorum utilitatibus, quia pro conservatione castri nostri de Liptow necessarii et utiles habebantur, ipsam terram ad instantiam eorundem Izumbar et Hongh . . . relinquentes nostro privilegio confirmamus. . . :»[3]

[1] Eredetije Demke Frigyes levélt. Malatinban.
[2] Wenzel Árpádk. új Okmt. XI. köt. 504. lapon.
[3] Eredetije Bobrovnyiczky László levélt. Rózsahegyen.

Izumbár és Honghnak az imént említett s Újvár alatt fekvő földje már későbbi adományos szerzeménye volt, s annak birtoklásába csak azon a réven juthatott, hogy Újvárt építette, máskülönben arról tudomása már csak azon oknál fogva sem lehetett, hogy míg Újvár a várispánság keleti végén feküdt, Liptó-Óvár pedig észak-nyugati részén, a hol Hongh letelepítve levén, törzsbirtokait is ott kapta, megelőzőleg az Újvár alatti adományozást.

Meddig volt Izumbár és Hongh eme földrész birtokában, arról a teljes sorozatban meglevő oklevelek felvilágosítással nem szolgálnak, de talán megközelítjük a valóságot, ha azt 1341-ik éven túlra teszszük, midőn is Károly király, a Liptó-Újvár alatt elterülő földeket, melyeket, mint már említők, Donch mester Onth, Pethew, Batyz és Denke testvérektől elfoglalván, azt a felhozottak leszármazóinak visszaadatta, s az említett évben kicserélte a Malatyn körül fekvő jószágokkal,[1] midőn is Belezka Újvárral együtt királyi kézre került. Izumbár balistarius neve az oklevelekben csak egyszer említtetik, 1341. évben, midőn is unokái reá, mint ősapjukra hivatkoznak.

IV. László király, a Zólyommegyéhez tartozó területen levő birtokviszonyok vizsgálatára kiküldvén Mihály zólyomi és szepesi comest Pascha mesterrel együtt, 1273. évben együttesen kiadott oklevelükben bizonyságot tesznek arról, hogy mint a király küldöttei megvizsgálván Hugo mester királyi kőfaragónak vagy építőmesternek földbirtoklási jogait, a jószágrészt neki átadták: Nos Michael comes de Zoulum et de Scypes et magister Pascha pro expeditione terrarum omnium sub comitatu Zoulum existentium a domino rege destinati damus pro memoria, quod terram magistri *Hugonis lapicide domini regis* sic possidere eidem Hugoni ex gratia domini regis permisimus perpetuo . . .»[2]

Hongh királyi építőmester 1273. és 1285. év között eltünt a megyéből, mert már 1286. évben gyermekei azon birtok felét, a melyet

Kivonatban: Fejér Cod. Dipl. IV. 3. 66. lap; és Magy. tört. tár IV. köt., 41. lapon.

[1] Demke Frigyes malatini levéltárában. Lajos királynak 1378. évben kelt átiratából. Eredeti.
[2] Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában.

atyjuk Béla király adományából három ekényi kiterjedésben bírt, eladták egyik elhalt testvérük fiának. Ugyanis Hongh fiai Rudolf, Mátyás, Mihály, Miklós és János 1286-ban megjelenvén, a turóczi convent előtt, kijelentették, hogy ők Mese fiának, Lászlónak azon három ekényi földbirtokot, melyet atyjuk Béla királytól a liptói vár alatt kapott, 15 márkáért eladták. Ezen birtokrész azonban nem azonos azon három ekényi földdel Liptó-Újvár alatt, mert a határ-leírás határozottan a Szeszterche patak mellé helyezi és egy későbbi oklevél azt Meseházának nevezi, a mely a mai Nezsitházának felel meg. Az erről szóló bizonyság-levelet a turóczi convent 1286-ban adta ki.[1]

Fentebb említettük, hogy Hongh 1273—1285 között a megyéből eltünt. Hogy ez csakugyan így történt, annak világos nyomait találjuk Demeter mester zólyomi comes 1286. évi julius 28-án «quarto die beati Jacobi apostoli» kelt oklevelében; a melyben tudomásul adja, hogy a Liptóvár alatt, azaz «Váralján» levő gazdátlan *Hunkfelde* nevű birtokrészt, mely már azelőtt is Mese és fiaié volt, mások ellentmondása nélkül ugyanezeknek örökre átadta, úgy a hogy azelőtt is birták; minthogy Lőrincz comes leveléből kitünt, hogy Hunk megszökvén, azon földbirtokot elhagyta és hogy az Máté liptói várnagy által, a comes rendeletére Lászlónak, Mese fiának statuálva volt: «... quandam terram prope et sub castrum Lyptou existentem Hunkfelde vocatam et antea Messe et filiorum fuerat, *ex fugitivo recessu eiusdem Hunk* vacantem ... Ladislao filio ipsius Mese perpetuo dimissimus ... prout antea ipsius fuerat, possidendam et habendam. ...»[2]

A birtokjog teljessége azonban sem Demeter zólyomi comes assignatiója, sem Máté Liptóvár castellanusa által történt statutiójával biztosítva nem volt, s a visszaszerzési jog érvénye szempontjából, ahoz még a királyi adományozás is föltétlenül szükséges vala. Nem is mulasztotta el Mese fia László az alkalmat akkor megragadni, midőn László király a magyar felvidéken tartózkodva, Liptó-Óvárott megszállott, s előtte bemutatván Demeter comes levelét, 1287. évi márczius 30-iki kelettel «datum in Lyptov in dominica Ramispalmarum» azt átírva saját patens levelével megerősítette.[1]

Mese fiainak: Lászlónak, Tamásnak, Péternek és Jánosnak várszolgálati viszonya a liptói ispánságban az 1288. évvel megszünt, minthogy a most említett évben február 22-én kelt oklevéllel[2] László király az említett testvéreket felszabadítja Meseháza birtokukkal együtt. Eme felszabadítás azonban föltételes volt, s ezen föltételeket még Lajos király is fentartotta 1355-ben, a melyre később visszatérendünk.

László király felszabadító levelét III. András 1293-ik évben márczius 30-án átírja és megerősíti.[3]

A Zent-Anna-azzon községében letelepített Hongh nemzetség földbirtokának kiterjedése hova-tovább mindig nagyobbodott; s a mint láttuk, első törzsbirtokán kívül Zent-Anna-azzon határában, tulajdonul bírt immár Liptó-Újvár alatt Belezka földjéből három ekényit; Váralján, Óvár alatt, Meseházán (Mezénak is írva) a később elváltozott Nezsitházán, tulajdona volt immár az első ős Hongh által szerzett Hongh- (Hunk, Hugó) földe, a mely a Szesztriche patak mentén levő «Hadaz»-nak első neve volt, a mely még később a XV. század folyamán Bobrovnyikká változott. De megváltozott maga a Hongh nemzetség családi életének viszonya is; mert nemcsak hogy Hongh a törzsatya, de annak öt gyermeke közül Rudolf, Mátyás, Mihály és Miklós is vagy elhagyták a törzsfészket, még a XIII. század utolsó éveiben s másfelé alapíthattak családokat vagy elhaltak, s csak Mese, a legidősebb maradt helyben s propagálta a Hadáz, s később kétfelé elváltan a Bobrovnyiczky és Kiszely-családot.

A váralján letelepített várjobbágyság és várkatonaság néhányának családjáról, birtokairól és szolgálati viszonyairól, szemben azon kötelességekkel, melyek reájuk háramlottak, nem sok ugyan, de igen érdekes okleveles adatok maradtak fenn.

Általán véve azt tapasztaljuk ezen most említett adatokból, hogy a liptói várispánságban a

[1] Eredetije Tarnóczy Imrénél Budapesten.
[2] Bobrovnyiczky László levélt. Eredeti.

[1] U. o. Eredeti.
[2] Kivonatban M. tört. tár., IV. k., 19. lapon.
[3] Bobrovnyiczky csal. levéltárában. Eredeti.

conditionatus birtokosok valamennyien a Liptóvárhoz tartozott királyi jobbágyok és várkatonák soraiból származtak, s többé-kevésbbé a liptóvári castellanusok jurisdictiója alá tartoztak. Ilyen volt a királyi szolgálathoz kötött feltételes adományozása *Fyáthafalvának* — most *Fiacsicz* — a mely 1279. Fyáthának, Damian fiának adományoztatott, a ki «Solmus»-on, jelenleg «*Szokolcs*» tót neve a sólyomnak, királyi jobbágy és sólyomvadász volt.[1] Ezek között voltak István fia Miklós és Gergely fia Miklós. Gallicus János mester 1262. évben Olozy határában négy ekényi földet kap oly feltétel, illetőleg kiváltság alatt, hogy a király hadjáratai alkalmával János és ivadékai, mint katonák Liptóvár őrizetére a várban maradjanak.[2] «. . . Johannes et sui successores tempore exercitus regii generalis remaneant sicut miles in castro Lipto in custodiam ipsius». Továbbá János fiai Péter és Miklós Váralján — később, 1391-ben már Bakonyának hívják, s a XV. század vége felé végképen elpusztul — három ekényi földet oly föltétel alatt kap, hogy a királynak bárhol történendő hadjáratánál, az adományosnak egy pánczélos embere a király zászlaja alatt tartozik szolgálni.[3]

1294-ben junius 22-én kelt és Mika comes liptói castellanus által kiadott oklevélben ismerkedünk meg Yauk fiával, Jánossal de villa subcastrali, tehát Váraljáról, a ki Mese fiával, Lászlóval határvillongási pörben állott, s az végre az említett évben Mika castellánus által barátságos úton kiegyenlíttetett a pörös felek között, midőn is a határjeleket felállították: «. . . inter Ladislaum filium Mese ex una parte, et Janus filium Yauk de villa subcastrali ex altera . . .»[4] További szerzeménye Mese fia Lászlónak, a Nogbokovina nevű erdőség és az úgynevezett Gergely-réte, a mely birtokrészek a Szesztriche folyó mentében, tőszomszédságában voltak azon mezőbirtoknak, melyet László már előbbi időben atyja testvéreitől, Rudolf, Mátyás, Mihály és Miklóstól 15 márkáért megvett; Gergelyréte nevűt pedig, az akasztás útján bünhődött Gergely és fiai halála után kapta érdemei jutalmazásául; az előbbit 1297. évi nov. 1-én, a másikát 1299-ik évben András király patens levele által.[1]

Lászlónak fentebb említett négy testvére pályafutásuk jelentéktelenségében merültek el, sem a köznapi, sem a családi, sem a culturális ténykedés mezején nem hagytak nyomot magok után, míg végre a megye területéről is végképen eltüntek. László azonban birtokszerző lett, családot alapítván, mint első őse az ötszáz év óta virágzó s mostan is fenálló Bobrovnyiczky és Kiszely családnak, úgy a községi életben, mint vitéz katona a harczok mezején kitünt, kimagaslott, s érdemeinek kellő elismeréssel adózott Demeter mester pozsonyi, sárosi és zólyomi comes, midőn tekintetbe véve sok évi hű szolgálatait és a harcztéren szerzett vérző sebeit: az atyja, Mese, testvérei Rudolf, Mátyás, Mihály és Miklós által bírt, de ezektől elhagyott birtokokat Lászlónak adományozza 1299-ik évben: «. . . . consideratis fidelitatibus suis et servitiis que nobis a multis temporibus cum sui sanguinis effusione impenderat . . . dedimus eidem Ladislao . . .» még pedig azon érdekes kikötéssel, hogy abban sem apjának, sem testvéreinek birtokrésze ne legyen: «. . . . quod non pater suus non fratres sui aliquam de ipsa possessione habeant portionem, quam eidem Ladislao pro servitia preposita dinoscimur contulisse.[2]

Demeter mesternek ezen adományozását a turóczi convent effectuálta, midőn is azt András király azon évben kelt patens levelével szentesíti.[3]

Mire a XIII. század lefolyt, a liptói várispánság három ivadékon keresztül látta a Hongh nemzetség ténykedését, a várispánság monumentalis építkezése körül Liptóvár- és Újvárott, a culturális és községi élet terén három község alapítása által, Meseháza, Honghfelde és Nogbokovina megtelepítésével, és végre vitéz, harczedzett katonai szolgálatát István, László

[1] Eredetije Matyasovszky Lajos rózsahegyi levéltárában. Kivonatban Magy. tört. tár. IV., 11—12. lap.

[2] U. o. Kivonatban M. tört. tár IV., 11—12. lapon.

[3] M. tört. tár IV. 17. lapon.

[4] Bobrovnyiczky csal. levélt. Eredeti.

[1] M. tört. tár. IV., 41. lapon.

[2] Kállay Adolf liptó-szt.-miklósi ügyvéd birtokában az eredeti.

[3] Bobrovnyiczky László családi levéltárában. Rózsahegyen. Eredeti.

András király hadjárataiban, mely tényked̈és, ha nem is országos jelentőségű a közélet terén, annál értékesebb a hazai események tűzhelyétől távol eső és szűk határok közé szorított megye történetében, mert azok művelődési alkotásai, bár részben csak romokban és emlékekben vannak meg, de nagyobbrészt ötszáz év multával a községi telepítvényekben és az alapított családokban mai napig is megvannak.

A XIV. századnak beálltával, a Hongh generationak újabb ízületével találkozunk, Mese fia, László fiaiban, kik a szűlőiktől öröklött tulajdonságokkal bírva, részint mint birtokszerzők, részint pedig mint vitéz katonák tüntették ki magokat.

Még László király uralkodása alatt történt, hogy a Liptóvár körüli terület kikerekítése czéljából Mese fiaitól, László és Istvántól, egy részt elfoglaltak annak rétjéből; de a király kitünő érdemeik elismerésének kivánván jelét adni, elrendelte, hogy az említett rét nekik ismét visszaadassék. Domonkos mester zólyomi comes tehát 1302-ben határjárást eszközölvén, a mondott kaszálót László és Iwánnak, Mese fiainak ismét birtokába juttatta; «quod cum dominus noster Ladislaus rex . . . Ladislao et Iwan filiis Mese pro fidelibus servitiis et meritoriis obsequiis quoddam pratum seu fenetum sub castro domini regis de Lyptow situatum . . . quod ad dictum castrum fuerat occupatum, in modum pristinum eisdem duxerit conferendum . . .»[1]

Egy 1304. évi január 31-én: «datum et actum proxima feria sexta ante purificationem beate virginis» a turóczi convent által kiadott oklevél tanuskodik arról, hogy Mese fia László, a szomszédos árvai várispánságban is birtokszerző volt. Ugyanis előadja az említett oklevél, hogy Mese fia László egyrészt, másrészt pedig Jan László testvére és Isyp nővérük utáni unokaöcscsük a convent előtt megjelenvén, László kijelentette, hogy a Moecha nevű földnek felét, a melyet Schaya fiától Zolthantól készpénzért vett, előbbeni szomszédos birtokától és a Zolthantól vett földtől a Bisztricze választja el.[2] Ugyanezen oklevelet László nádor 1371-ben átírja.

[1] Bobrovnyiczky csal. levélt. Eredeti.

[2] Knauz Monum. Eccles. Strigon. Tom. II. pag. 539, egy 1371. átiratból.

Mese fia László 1312. évben mint választott biró Seraphin fia Andrással, Bodó comessel, Mykus fiai Bense és Péterrel egyetemben, Tywan fiainak Jánosnak és Gergelynek, Thywodor fiai Balázs, Péter és Benedek elleni birtokperében tényked̈ik, s egyességet hoz létre, a mely egyesség iránt a turóczi convent 1312. évi márczius 1-jén «datum in medio XL-me» kiadta bizonyság-levelét.[1]

1313. évben Mese fia László, Malocharyte nevű birtok felett, a turóczi convent előtt testvéreivel, Tamás, Péter és Jánossal osztozkodik; erre vonatkozó egyességükről az említett évben a convent kiadja bizonyság-levelét, a melyet később Lajos király is megerősít.[2]

László 1313. és 1319. között elhalt, mert többé az oklevelekben az ő neve nem, csak a fiaié fordul elő. Igy már azon adomány, melyet 1319. évi jan. 13-iki kelettel: «in octavis Epiphaniarum domini» Károly király a Liptóvár és Árva között elterülő Mayocha nevű erdő- és mező-birtok felől kiadott, László fiai Mihály és II. Mese és Fülöp, László unokájának szól.[3] Ezen adományt Lajos király 1355. évi julius 30. «tertio kalendas mensis Augusti» megerősíti.[4]

László fia Mihály még atyja életében Donch mester zólyomi és pataki comes udvarába jutott mint apród, s ott magának kiváló és nyilvánvaló szolgálatai által nagy érdemeket szerzett, s őt ezért Donch mester jutalmazni óhajtván, 1323. évben kiállította az adomány-levelet,[5] melylyel Mihály az Árva és Dubova között fekvő műveletlen és lakatlan Jaszenova-réte nevű erdőrész birtokába lépett. Ezen adomány-levelet a turóczi convent 1324-ben átirta és Lajos király 1355. megerősítette.[6]

A Hongh generatiónak leszármazására nézve legnyomatékosabb és leghitelesebb azon oklevél, melyet Károly király 1341. évi márczius 11-én «sabbato proximo ante dominicam Ramispalmarum» Visegrádon adott ki László fiai Mihály, Leustach, II. Mese és András részére, a kik azon kérelemmel járultak Károly király elé,

[1] Eredetije saját gyűjtem.

[2] Magyar. tört. tár. IV. köt. 42. lapon.

[3] Magyar tört. tár. IV. köt. 22. lapon.

[4] U. o.

[5] Fejér, Cod. dipl. tom. VIII. vol. II. p. 485.

[6] U. o.

hogy mert ők Izumbár balistariusnak és Hongh lapicidának egyenes leszármazói s a nevezettek az ő eldődeik és ősapjuk, részükre az Izumbár és Honghnak szóló, és IV. Béla király által 1262. évben kiadott adomány levelet írja át és erősítse meg; «quod Michael filius Ladislai de Zentannaazon suo, Leustachii, Mese et Andree fratrum suorum nominibus . . . supplicando, ut quia predicti Izumbar et Hongh eorum *predecessores et attavi* fuissent ipsum privilegium simul cum donatione dicte terre trium aratrorum acceptando, ratificando et approbando, titulo eiusdem donationis pro eisdem confirmare dignaremur.»[1]

Ezen érdekes oklevél felvilágosít bennünket arról, hogy László testvéreivel Tamás, Iwan és Péterrel megosztozkodván, a XIV. század elején Zentannaazun községben kapta ki ősi birtokát s ott lakván de Zentannaazun-nak hivatott, továbbá látjuk azt, hogy Hongh ivadékai 1341-ben nemcsak megújíttatták a Liptó-Újvár alatt, Belezkán levő földrészüknek birtokjogát, melyet Hongh 1262-ben Béla királytól kapott, de egyuttal a további birtoklásnak újabbi adományozását is kérik és megkapták. A birtoklás ezután már csak rövid volt, mert Károly király még azon évben Belezkát, Liptó-Újvárát a hozzátartozókkal együtt Onth, Pethew, Lachk és Denke leszármazóival a két Malatin királyi birtokért elcserélte: «eandem possessionem Belezka cum suis omnibus iuribus proventibus utilitatibus fructibus usibus et pretinentiis universis quovis nomine vocitatis et specialiter cum *castro* in eodem constructo presentibus eisdem regio et nostro hominibus sub antiquis metis et terminis ac limitibus quibus per ipsos et eorum priores progenitores habita exstitisset et possessa nullo iure seu dominio de eadem pro se reservando eidem domino nostro regi et suis filiis ac heredibus heredumque suorum successoribus in concambium et permutationem prelibatorum possessionum Malatyn et alterius Malatyn vocatorum nullo contradictore existente statuissent. . . .»[2]

Lajos király még egy feltételes adománylevelet állított ki 1355. julius 30. László fiai Mihály és II. Mese és Leustach fia Fülöp részére egy, három ekényi föld iránt, a mely donatió fejében az adományosok háború idején Liptóvárban két felfegyverezett katonát tartani kötelezteltek.[1]

Család-történeti szempontból egy érdekes okirat őrizte meg azon eseményt, a mely Péter fia, Márknak halála után bekövetkezett. Megtörtént ugyanis, hogy egy Fülöp nevű jövevény Márknak özvegyét feleségül vette, s ez ki tudta magának eszközölni, hogy a vármegye őt behelyezte a Hongh nemzetség birtokaiba. Panaszt emeltek ez iránt Erzsébet királyné előtt Lachk és Miklós, Mese fiának Tamásnak fiai, és ugyanazon Lachknak fia Dénes. A királyné 1363. évi aug. 15-én «Datum in Lypche in festo assumptionis virginis gloriose.» Erre a királyné parancsolatot meneszt Bubek György liptói comeshez, és az alispánhoz, a melyben a panasz tárgyát leírva, elrendeli, hogy a panaszosokat, ha mint királyi várkatonák szolgálatuknak eleget tesznek, ősi és szerzett birtokaikba visszahelyezze, ha holmijokat elvették, nekik visszaadják, s az idegen Fülöpöt onnan eltávolítsák: «quod quendam advenam nomine Phylippum, tradendo sibi dominam relictam quondam Mark filii Petri in uxorem . . . et locassetis eundem in terra eorum Mesefelde . . . fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus prefatos Lachk et Nicolaum filios Thome et Dionisium filium eiusdem Lachk filios videlicet iobbagionum regalium exercituantium, in terra eorum hereditaria et emptitia . . . libere et pacifice admittatis permansuros . . . res eorum si quas abstulissetis eisdem reddentes . . . ac prefatum Phylippum advenam removentes de terra eorundem . . .»[2]

Az 1391. évben Bubek Imre országbiró és liptói főispán által tartott általános birtokvizsgálat alkalmával a Hongh nemzetség ivadékai közül a birtoklási törzsokleveleket bemutatták Meseházára vonatkozólag, Meseházi Miklós fia Tamás, Mayocha, Váralja, Belezka, Nagbokovina, Gergely-réte, Malocha-réte, Honghfelde felől pedig II. Mese fia Miklós a saját és testvérei nevében.[3]

[1] Bobrovnyiczky László csal. levélt. Eredeti. Kivonatban Magy. tört. tár. IV. köt. 41. lapon.

[2] Demke Frigyes levéltárában, Malatinban. Eredeti.

[1] Magy. tört. tár. IV. 22. lapon.

[2] Bobrovnyiczky László csal. levéltárában. Eredeti.

[3] Magy. tört. tár. IV. kötet.

A XIV. század utolsó tizedében Zentannai II. László fia Péter még egy katonai ténynyel fényesítette meg nevét, mely nemcsak a megye, de a haza történetében is méltó saját jelentősége szerint helyet foglalni. Ugyanis, midőn Mária királynő halála után Hedvig és Ulászló lengyel királyi pár a magyar koronára igényt tartottak s e miatt Zsigmond király velök viszálykodásban állott, nem csak nekik, de rokonai Jodok és Procoppal, Hedwig és Ulászló igényeiket érvényesítendők, 1395-ben az északi megyék határán át betörtek az országba s fegyveres haddal megszállották Liptó-Óvárat is.[1] A vár visszavívásának és megvételének fegyverténye az, a melylyel a Hongh-nemzetségből származó II. László fia Péter Zsigmond királynál kiváló érdemeket és érdemeinek elismerést szerzett, azon adománylevél által, a melyet Zsigmond király 1399. évi aug. 11-én, midőn Lengyelországból visszatérve Rózsahegyen megpihent: »datum in Rozomberg secundo die festi beati Laurentii martiris». Felsorolja ezen oklevélben Zsigmond király azon tényt, hogy midőn Prokop morvai őrgróf a Liptóban levő Noghwárt embereivel elfoglalta, akkor Péter László fia kimenvén a várból, a visszafoglalás iránt olyan intelmeket, tanácsokat adott, a melyek alapján a várat, a mint az kivánatos volt, visszaszereznie lehetett. Ezen tényeért Péter a Noghwárhoz tartozó Hadáz birtokot — ezelőtt Honghfelde — minden jogaival, haszonvételeivel új adomány czímén kapta: «... quod nos consideratis ... multimodis fidelitatibus .... fidelis nostri dilecti Petri filii Ladislai de Zenthanna nobilis comitatus nostri Lyptoviensis ... cum omni fidelitatis fervore indefesse studuit complacere, presertim in reobtentione et repugnatione castri nostri Noghwar vocati in dicto comitatu Liptoviensi ... apud manus Procopii marchionis Morauie et hominum suorum habiti ... idem Petrus ... exeundo per sua monita consilia et inductiones restitutionem castri nostre maiestati fiendam ... fidelitatem suam studuit sincero corde et pura conscientia demonstrare ... quandam possessionem Hadáz vocatam in dicto comitatu Liptoviensi habitam ad dictum castrum nostrum Noghwar nuncupatum pertinentem[1] «... s az adományozott birtokba való beiktatást ugyanazon napról keltezve, a turóczi conventnél elrendelte, s a convent a beiktatásra vonatkozó jelentését 10 nappal reá, augusztus 21-én már ki is adta.[2]

A Hongh nemzetség leszármazói ezen ténynyel, a XIV. század utolsó évében történt érdemeik elismerésével befejezték Liptómegye területén szereplésüket; s mindaz, a mit róluk ez időn túl mint Hadáziak, Zentannaiak és Meseháziakról, 1474-ig lakóhelyük után így nevezve őket az oklevelek 1526-ig nyújtanak, leginkább a családtörténet genealogiai részére s azon elágazásra vonatkozik, a mi már 1438-ban bekövetkezett, midőn a Hadázi ágon, a családból János fia Benedek kivált s Kyssel néven neveztetik; de nem tudom biztosan, valjon azonos-e ez a benedekfalvi Kiszely családdal vagy talán más család; mert 1485-ben egy *Kizel* Péter «providus», tehát nem nemes említtetik;[3] 1513-ban pedig Kyzzel «Bernold és György» nobiles de Kis-Palugya szerepelnek Palugyay Györgynek és Jánosnak ellenük való ügyében.[4] Annyi azonban bizonyos, hogy a Dobak család czímerében megegyező czímerkép van.

A fentemlített 1399. évi oklevélben legelőször tapasztaljuk Liptóvárát Noghwárnak nevezni. Ezen adományra vonatkozólag 1402. évi márczius 17-én Zsigmond király elrendeli a turóczi conventnél, hogy az adományozott Hadáz birtokot Nogwár területétől határolja el,[5] a mit a convent május 12-én eszközölt s arról jelentést tesz.[6]

1406. évi márczius 29-én «quarto kalendas Aprilis» Zsigmond 1399. évi donatióját László fia Péter részére újra átírja és új függő pecsétjével látja el.[7]

1438. nov. 11-én Benedictus Kyssel de Hadáz János fia, az esztergomi szentszék jegyzője,

[1] Horváth, Szalay, Katona csak a betörés szándékát rójják Hedvigre, míg Feszler határozottan állítja, hogy a magyar határt átlépték. Fessler Gesch. IV. kötet. 103. lapon. Ezt a jelen oklevél is teljesen igazolja.

[1] Bobrovnyiczky csal. levélt. Eredeti.
[2] U. o.
[3] Lokcsánszky Bélánál az eredeti L. Sz. Miklóson.
[4] Pongrácz Albertnél az eredeti Andrásfalván.
[5] Bobrovnyiczky csal. levélt. Eredeti.
[6] U. o.
[7] U. o.

Vidafeldi György, Márton fia előtt minden ügyeire nézve ügyvédeket vall, ú. m. Gáspár mester esztergomi kanonokot, Kis Györgyöt Esztergomból, Zentannai Literatus Jánost, Podhorányi Márkot, Stoyzafalvi Bálintot, Szentkereszti Bálintot, Benedekfalvi András fiát Gergelyt és Dratz Tamást Boldogasszonyfalváról.[1]

1459. évi január 10-én Komorov Péter alispán elé idéztetvén Hadázi János Benedek testvére: .... *Joannes de Hadaz, dictus Kysel, frater Benedicti de eadem Hadaz* vallomást tesz Szentkereszti Cin András ellen s esküvel bizonyítja, hogy Cin András jobbágyát Szentannán nem bántalmazta.[2]

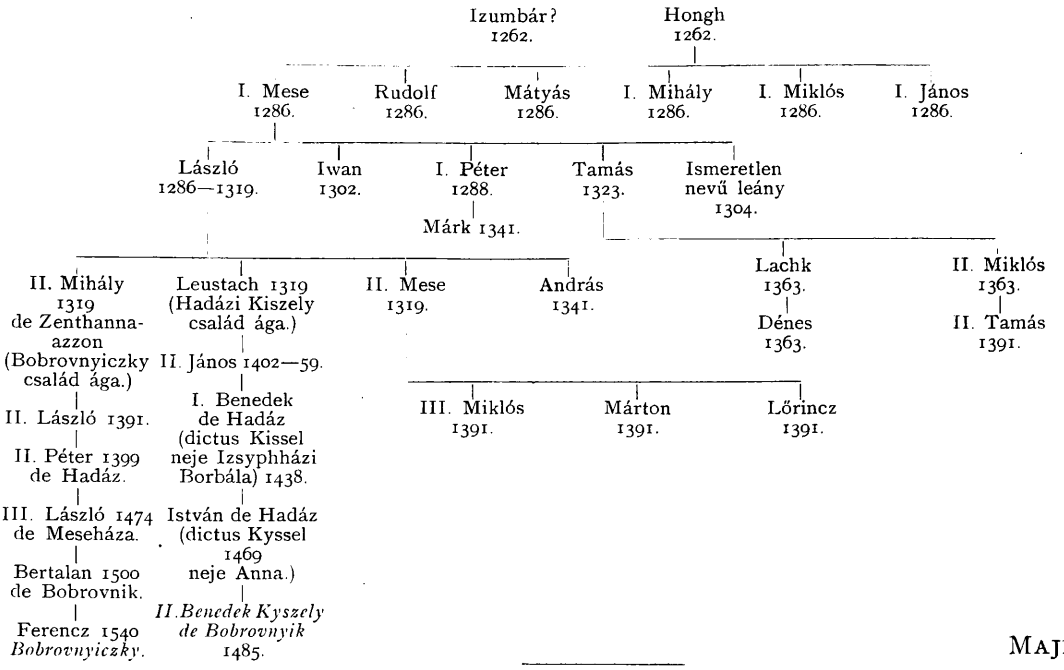
1469. évben okt. 11-én Komorov Péter alispán előtt vallja István Hadázi Kyssel Benedek fia: ... «Stephanus filius Benedicti Kyssel dicti de Hadáz ...», hogy Zentannai birtokán Dobry György jobbágyát Párizházi Lőrincznek négy arany forintért zálogba vetette.[3] 1470. évi augusztus 15-én a turóczi convent előtt Prozeki Péter fia Tamás nyilatkozik, hogy a néhai Hadázi Kyszel Benedek özvegyét, Isypházy András leányát, nőül birván, a női hozományt és jegyajándékot Hadáz, Meseháza, Zentanna, Malatin és Jasenova birtokrészek után Benedek fiától, Istvántól készpénzben megkapta: .... Barbara filia Andree de Ysypháza consorti quondam Benedicti Kyzel dicti de Hadáz ... de universis possessionibus videlicet Hadáz, Meseháza, Zentanna, Malatin et Yassenova ... quondam Benedicti nunc super ipsum Stephanum iure hereditario devolutis....[1] 1474. augusztus 30-án Meseházy László mint homo regius jelen volt Zemercheni Simon és Péter, Mihály és László és Nádasdi Miklós, Tamás és Pál birtokba iktatásánál, Yalócz, Szaar, Zemerchen és Nádasd birtokokba.[2] 1485. decz. 11-én kelt oklevelében a turóczi conventnek találkozunk Hadázházi Kissel István Anna nevű özvegyével és fiával II. Benedekkel, midőn is egy országbirói ítélet alapján Madachházi András neje Juliánna és az említettek között, az ítélet végrehajtatik. Hadázháza most fordul elő először *Bobroniknak* nevezve — és e név még az 1718—26. nemesi összeíráskor is köztudatú volt, minthogy az Acta Publ. Com. Liptov. jegyzőkönyv 576. lapján előfordul: «Hadaz alias Bobrovnyik.» 1500. év jul. 15-én Dettrichfalvi Dettrik alispán előtt megjelent Bobrovnyiczky Bertalan, László fia Bobrovniki Kyzel Benedek ügyében megsebesítési tárgyára vonatkozólag.[3] 1538. szeptember 15-én kelt kiadványában Okolicháni János alispánnak, a megidézett tanúk vallják, hogy Bobrovniknak fele Kubinyi Lászlót, Salamont, Mátyást, Dánielt, Lenárdot és Márkust illeti, másik fele pedig Bobrovniki Bertalané volt s most Ferenczet, mint annak fiát illeti.[4]

A Hongh nemzetség leszármazását és családi elágazását, a feldolgozott oklevelek alapján a mellékelt tábla tünteti fel.

[1] Bobrovnyiczky László csal. levélt. Eredeti.
[2] U. o.
[3] U. o.

[1] Bobrovnyiczky László családi levélt. Eredeti.
[2] U. o.
[3] U. o.
[4] Bobrovnyiczky László csal. levélt. Eredeti.

A Hongh-törzséből eredő családok nemzedékrendje 1526-ig.

MAJLÁTH BÉLA.

A LESZTEMÉRI CSALÁD CZÍMERES LEVELE 1422-BŐL.

(Színes czímerképpel.)

A XV-ik századból s különösen Zsigmond király korából származó armálisaink egész sorozatát mutatta már be folyóiratunk s országos levéltárainkban még több kiadatlan példány van, úgy, hogy számra s heraldikai jelentőségre nézve egyaránt büszkék lehetünk oklevél kincseinkre. A közlevéltárakon kívül azonban talán még nagyobb számban lappanganak XV-ik századbeli armálisaink magánlevéltárakban és magántulajdonban, miért is azt hiszem, ezeket, melyek inkább ki vannak téve az elkallódásnak, kellene sietnünk első sorban publikálni.

Részemről ezúttal ily magántulajdont mutatok be a *Leszteméri* család armalisában, mely a *Butykay József* családi levéltárában, illetőleg gyűjteményében foglal helyet.

A *Leszteméri* család nevével a XIII-ik századtól kezdve bőven találkozunk okleveleinkben s okmánytárainkban, mind a mellett a család több ágának összefüggése s leszármazása meg nem állapítható. Azon család, mely az itt bemutatott czímeres levelet kapta, nevét a zemplénmegyei Lesztemértől vette s ott továbbá Ung, Borsod és Gömör vármegyékben birtokolt és ágazott el.

Okleveleiknek egy része ugyancsak *Butykay József* gyűjteményében van s ezekből látjuk, hogy:

1344-ben a szepesi káptalannak január 6-án kelt bizonyságlevele szerint egyrészről Leszteméri Pethő és Márton az Albert fia, másrészről pedig Leszteméri Miklós és Donch a Döme fiai, valamint Benedek a László fia, osztozkodnak a Lesztemérben levő «Laborczalja», «Breszalja» és «Roghmező» nevű részbirtokokon s a «Toronyalján» Labarcz vizén álló két malmon.

1395-ben január 24-én a leleszi convent előtt a Leszteméri László fia Benedek, András deák és János a Mátyás fiai, János és László a Pethő fiai, Bereczk és Pál a Miklós fiai, továbbá a Donch fia János, a Benedek fia Mátyás és László és István a fentebbi Mátyás fiai, mindannyian Lesztemériek, az izsépi és cselei részbirtokokra nézve egyezkednek Izsépi Dömével és a *Bogáthradványi* nemzetségből való Cselei Dömével.

1418 junius hó 25-én Zsigmond királynak Strassburgban kelt oklevele szerint, a Leszteméri János fia *Imre* és testvérei, valamint vérszerinti rokonai az Isztriában, Burgundiában és Spanyolországban szerzett érdemeikért összes birtokaikra nézve pallosjogot nyernek. Ez az Imre a későbbi címerszerző is.

1435 november hó 14-én kelt oklevele szerint a leleszi conventnek, bizonyíttatik, hogy Dancs Dániel magvaszakadtával a zemplénmegyei Leszteméren s az Ung megyében levő Jenke, Kereszti és Czekó vagy Szekó nevű birtokok a Leszteméri Orbán deák fiaira, Balázsra és Jánosra szállanak.

1436. Palóczy Mátyus nádornak szeptember 16-án kelt oklevele szerint a Leszteméri István fiai, Jakab, Miklós és Mátyás, Klára nevű nőrokonuknak a leánynegyedet kiadni tartoznak.

1454-ben a leleszi conventnek november hó 3-án kelt bizonyságlevele szerint egyrészről a Leszteméri Orbán fia Balázs, mint az Iván ágának leszármazója, másrészről az István fia Jakab, valamint György és Pál a László és Pethő fiai, nemkülönben a Balázs fia Tamás és az András fia György, 50 budai márka vinculum kikötése mellett osztozkodnak a «Breszje földje» a leszteméri részbirtok és a Laborcz vize felett álló malmon.

1472. Baranyai Csukás Bertalan, Ung megye alispánja, október hó 31-én határidőt tűz ki a Veres-családnak, hogy az ungmegyei Szekó vagy Czeko, Kereszt és Jenke, valamint a zemplénmegyei Lesztemér nevű részbirtokokra nézve zálogjogát igazolja.

Maga a címeres levél *1422* szeptember hó 17. Nürnbergben Zsigmond király által adományoztatott, melynek szövege a következőleg hangzik:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex. Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A daro lumine throni cesaree vel regie maiestatis, velud e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria vel regia maiestare sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree vel regie dignitatis. Sane ad universorum notitiam tam presentium quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Emericus filius Johannis de Lyztemer, nobilis comitatus de Wngh, vicemagister agazonum nostre maiestatis, ad nostre celsitudinis accedens presentiam, propositis et declaratis suis fidelitatibus et fidelium obsequiorum meritis per ipsum nostre claritati exhibitis et impensis, quedam arma seu nobilitatis insignia, in presentium literarum nostrarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestatis nostre celsitudine eadem arma seu nobilitatis insignia sibi, et per eum Ladislao et Martino filiis prefati Johannis carnalibus, item Ladislao filio Pethew, Andree, Johanni et Stephano filiis Mathyus, Jacobo filio eiusdem Stephani, Urbano filio Iwan, Ladislao filio Briccii, Mathie filio Petri et Petro filio Thome de eadem Lyztemer, fratribus et consanguineis suis, cunctisque eorumdem fratribus et consanguineis ac heredibus et successoribus universis, ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devore supplicavit. Unde nos diligenti consideratione animadvertentes preclaras fidelitates et fidelium obsequiorum gratuita merita ipsius Emerici, quibus ipse a non pauxilli temporis decursu comitive nostre maiestatis adherendo in diversis nostris et regnorum nostrorum predictorum arduis agendis et expeditionibus difficilimis, sicuti prosperis sic et adversis, sub diversitate locorum et temporum, maiestati nostre se gratum reddidit utique et acceptum; et presertim, dum quibusdam nostris emulis et infidelibus in regno nostro Bozne, iurisdictione sacre nostre corone Hungarie subiecto, existentibus, qui rebellionis spiritu ducti contra nostram maiestatem recalcitrare presumserant, ad reprimendam eorum proterviam congregato nostro valido exercitu predictum regnum nostrum Bozne subintrassemus, ipse Emericus diligenti animo nostram sequendo maiestatem inibi nobis plurima impendit servitia, per que idem erga nostram maiestatem non immerito potuit commendari; porro etenim, cum pro salubri et diu desiderata sancte matris ac universalis ecclesie et sacri Romani imperii reformatione, in cuius assecutione potiti sumus, votis nostris, repellendoque pestifero cismate, quod in eadem ecclesia diu durarat, diversas mundi partes non sine sudorosis nostris laboribus et fatigiis perlustrassemus, ipse Emericus in partibus Foriiulii, demum vero Lombardie, Sabaudie, Anglie et Almanie partibus, ubique nostram sequendo maiestatem, se et sua pro nostri honoris incremento fortune casibus submittere non expavit; nihilominusque pridem nobis cum nostre gentis valida potentia pro exstirpatione hereticorum, dei et nostrorum notoriorum infidelium, in regno Bohemie pululantium, qui nedum manus sacrilegas in patrimonium Christi inmittentes bona queque ecclesiarum diripuere, verum etiam templa dei per divos nostros predecessores aliosque fideles christicolas cum magnis sumtibus ex expensis fundata, pluribusque donis et beneficiis dotata, verterunt in ruinam, nosque tamquam dominum suum naturalem spernentes, vota eorum in personam alterius transferre sunt conati, predictum regnum Bohemie subintrantibus et tam pro vindicta iniuriarum universalis ecclesie quam etiam nostrarum toto nostro posse laborantibus, idem Emericus pristine sue fidelitatis non oblitus inter alios nostros fideles pro nostro honore in obtutibus nostre maiestatis cum nostris emulis et fidelibus viriliter et fortiter dimicavit; licet enim ipse Emericus ratione previa maiora antidotorum premia deberet promereri, tamen in aliqualem premissorum laborum suorum recompensationem prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, animo deliberato et ex certa scientia nostre maiestatis eidem Emerico vicemagistro agazonum nostrorum et per eum memoratis Ladislao, Martino, Ladislao, Andree, Stephano, Jacobo, Urbano, Ladislao, Mathie et Petro ipsorumque cunctis fratribus, consanguineis ac heredibus et successoribus universis virtute presentium conferimus, immo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem ipsius Emerici et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus et presentibus elargimur, ut idem Emericus aliique prenotati cunctique eorumdem consanguinei et heredes necnon posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia ammodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis

A LESZTEMÉRI CSALÁD CZÍMERE

1422. ÉVBŐL.

et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefatus Emericus et alii prenotati, eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorumdem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes nostras literas, sigillo nostro secreto, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas prefato Emerico et aliis prenotatis duximus concedendas. Datum in Newremberga nostra imperiali civitate, feria quinta proxima ante festum beati Mathei apostoli et evangeliste, anno domini millesimo quadringentesimo vicesimo secundo. Regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo sexto, Romanorum duodecimo et Bohemie tertio.

Maga a hártyára irott oklevél egészen jó karban van fentartva, csupán a felső jobb sarokban, hol a czímertábla áll, érte víz az oklevelet, mely a czímerkép felső részéről a festéket leolvasztotta. Vörös-fehér selyem fonálról függő pecsétje töredék. Az oklevél szövegének első három szava s a nagy kezdő betűk gothikus typussal vannak rajzolva.

Az oklevél élén az adományozott czímer képe látható. Kerete rózsaszín, kétféle, vörösen festett rozettával diszítve. Maga a czímer koczkásan damaszkolt arany alapú táblán balra dőlt paizs, melynek kék mezejében czombtól kezdve pánczélos láb látható, bokáján sarkantyúval. A lábat alúl aranyszárú nyílvessző üti át, melynek hegyéről s a sebzett helyen vércseppek hullanak alá.

A láb pánczélzata a kornak megfelelően sínpánczél, melynek fölszerelései, csatjai stb. a legpontosabban vannak megrajzolva, a magyaros kerek pengéjű sarkantyúval együtt.

A paizs fölötti sötéten futtatott ércz csőrsisak oromdísze a czímerkép. A sisak takaró foszladéka kék és vörös.

A czímertábla magassága 12·07 cm., szélessége 10·8 cm. A czímerkép magassága az oromdíszszel együtt 8·01 cm.

Czímerünk általában úgy a heraldikai stilisztika, mint festői szempontból is a kor egyik legsikerültebb czímerfestményének mondható.

A czímerkép felső háromnegyedében a víz az arany damaszkolást leolvasztotta s a sisakoromdíszt is megrongálta.

Az oklevélben a czímer leírva nincsen. Mint látjuk, a czímerszerző, *Lesztemény Imre*, már régebben ungmegyei nemes s most testvérei és egész vérrokonságával egyetemben csak czímert kap, melynek rajzát felmutatta a királynak.

Érdemeiül fölsoroltatnak, hogy mint már akkor kir. allovászmester, résztvett a boszniai lázadás leveretésében, a csehországi vallási háborúk alatt s hogy nem kevésbbé jó szolgálatokat tett a királynak Lombardiában, Olaszországban, Német- és Francziaországban s Angliában.

Bár mennyire károsnak kellett vala tartanunk hazánk belviszonyaira vonatkozólag Zsigmond királynak hosszas külföldi tartózkodásait, ép oly mértékben jó szolgálatot tett az nekünk az által, hogy főuraink és nemességünk egy része folyton a király kiséretében levén világot látni, az akkori európai műveltség magvait hozták magukkal a hazába.

A király általában, úgy látszik, a legkényesebb hadi és diplomatiai küldetésekre szívesen szemelte ki hűségben és hadi erényekben egyáltalában kitünő magyar vezéreit.

Ily érdemekért nyernek tőle armálist 1417-ben Petneházy Márton, 1418-ban Mohorai Vid, 1432. ben Szlopnai Péter és 1430-ban zágrábi Dabi Mihály.[1]

A mi Lesztemérink, mint az armális szövegéből látjuk, oly helyeken is járt külföldön, hol nem csupán hadat vezényelni s kardot forgatni kellett tudni, hanem hol bizonyára, mint királya követének, államfontosságú küldetésekben is kellett eljárnia s így benne valószinűleg egyik XV-ik századbeli magyar diplomatánk emlékét is tiszteljük.

Dr. Szendrei János.

[1] Turul 1885., 1887., 1888. évf.

ERDÉLY RÉGI CSALÁDAIRÓL.

Ismerve országunk e keleti részének földrajzi fekvését és politikai viszonyait, melyek folytán kül- és belháborúk pusztításait csaknem mindig első sorban kellett kiállania, nem csodálkozhatunk azon jelenségen, hogy a magyar családok genealogiái között az erdélyieké van leginkább elhanyagolva s legtöbb kétség és homály között hagyva. Voltak közéletünkben legelső szerepeket játszott, egykor dúsgazdag s történelmünk alakulására is mélyen befolyt családok, melyekre nézve a szereplő egyéneket még csak pár izen át sem vagyunk képesek leszármazási összeköttetésbe hozni, vagy ha ezt meg is kisértjük, inkább csak következtetéseink alapján, mint biztos adatokból teszszük, s így tág tere van a tévedhetésnek. De még a ma élő leghatalmasabb családaink genealogiájában is számtalan hibát és hiányt fedezhetünk föl. Legyen szabad ezekkel pár szóban foglalkoznunk, hogy az érdeklődők figyelmét rájuk irányozva, lassanként kiküszöbölhessük.

Legfőbb és leggyakoribb hibája genealogiáinknak a chronologia mellőzése. A kinek születése és halála évét tudjuk, soha sem volna szabad ez évszámok kitételét elmulasztanunk, de ha ezeket nem ismerjük, legalább azon év számát, melyben az illető egyénről valami följegyezve találtatik, s ha több ilyen van, legalább is a két szélső évszámot mindig ki kellene a családfán tennünk. Ez által legtöbb tévedés válik kikerülhetővé, s új adatok felmerülése esetén legtöbb esetben nem lesz kétely az iránt, hogy a hasonnevűek közt melyikre vonatkoznak.

De ott, hol az évszámok ki vannak téve, ezek egyszersmind a leszármazás helyes összeállításának is ellenőrzéseül szolgálnak. És hány képtelenséget, lehetetlenséget látunk a családfákon e tekintetben! Ezek egy része (és ez a jobb eset, mert a leszármazás helyességét nem zavarja) onnan ered, hogy az évszám rossz; t. i. figyelem hiányából azon év tétetik ki, melyben az illető egyénről megemlékező okmány kelt, nem pedig az, melyben az ezen okmányban említett egyén szerepelt; és itt a különbség lényeges lehet, akár egész századra is terjedhet. Rosszabbak azonban az oly hibák, midőn az illető egyének csakugyan a jelzett évben éltek, de épen ez évszámok mutatják, hogy lehetetlen, miszerint a családfán kitüntetett leszármazási összeköttetésben állottak volna egymással.

Az ily hibák forrása vagy az, hogy az egyes nemzedékek rendjében az adathiány folytán be nem tölthetett hézagok nincsenek feltüntetve, s például azt, kiről tudjuk, hogy előd volt, de nem bizonyos, vajjon atya, nagyatya vagy még távolabbi előd, egyszerűen atyának írjuk be; vagy pedig ellenkező forrásból ered a hiba s nem létező izeket igtat be részint megismételt nevekkel, részint a mellékágakra tartozóknak a felmenők közé sorozása által.

Ez utóbbi hiba épen nem ritka, és sok esetben nem is csak véletlen tévedés; hanem azon körülményre vihető vissza, hogy hazai hagyományos szokások szerint a családok előkelőségét a fölmenő ág izei szerint szokták mérlegelni, s így egyik vagy másik régi genealogusnak gondja volt rá, hogy ha netalán hosszú életkorral voltak megáldva elődei s így a generatiók csak nagyobb időközben váltakozának, azért mégis meg legyen családfáján legalább a «hét nemzedék».

E főhibákon kívül vannak hiányosságok genealogiáinkban, melyekben megérdemelt büntetését kell látnunk egy oly bűnünknek, melylyel mi, a lovagias magyar nemzet, fel sem tennők, hogy vádolhatók legyünk.

Ugyan hogy is gondolhatnánk arra, hogy mi oly lovagiatlanok vagyunk, — sőt eleink is azok voltak századok óta, — hogy nem vették kellő figyelembe a — — — — szépnemet?

A genealogus végig néz táblázatain, érzi e hibát és bünhődik érte. Némely családnál minden nő tag ki van hagyva; másoknál be van ugyan írva, hogy leányivadékok is kereszteltettek, de aztán annál kevesebb gond van rá, hogy mi lett ezekből s kikhez mentek nőül; ismét másoknál pedig a családfán előjövő személyek nejei nincsenek kitéve, vagy ha többször nősültek, nincs meghatározva, hogy melyik házasságból melyik utód származott.

Egyszóval be kell ismernünk, hogy a nők iránt nem voltunk elég figyelmesek, s bünhődésül lépten-nyomon; épen e miatt akadunk meg kutatásainkban, akár felmenő, akár lemenő irányban akarunk is egy nagyobb szabású genealogiai összeállítást kidolgozni.

Pedig ott, hol az ellenkező eset van, s a családok nőtagjai is kellő figyelemben részesültek, az összehasonlító áttekintés az egymással házassági összeköttetésekben állott családok leszármazását illetőleg, kivált még ha kellő chronologiai feljegyzések is járulnak hozzá: legmegnyugtatóbb kritikáját képezik az ily családfák helyességének.

Ezért e sorok írója családtani irodalmunkra nézve nagy nyereménynek tekinti, ha bármely eddig tévesen közölt adat történelmi hűséggel kiigazíttatik, s ha családfáinkban a hitvesekre, s ezektől való leszármazásra, a leánygyermekekre s ezek férjhezmenetelére vonatkozó adatok bármi részben is kiegészíttetnek.

Érdeklődjünk ez iránt mindnyájan, legalább azon családokat illetőleg, melyek leszármazás, összeköttetések, társadalmi érintkezés, lakás vagy temetkezőhely tekintetében közelebb állanak hozzánk. Okmányok, régi birtokviszonyok kutatása, — kivált most, miután ezek magánjogi és vagyoni jelentőségüket elveszítve, hozzáférhetőbbek lettek, — ezenfelül föliratok s főkép síremlékek, sok becses adatot nyujthatnak a kutatóknak, melyekkel erdélyi családaink nem elég gondban részesített genealogiáját helyesebbé s teljesebbé fogjuk tehetni.

A mi eddig földeríttethetett, az többnyire Nagy Iván jeles tudósunk óriási fáradtsággal s munkaeredménynyel létrehozott «Magyarország családai» című művében van összesítve, melyet bizton alapul vehetni, úgy hogy a kutató csak arra kell hogy törekedjék, hogy azokra hozzon világot, mi e munkában még felderitetlen vagy téves maradt, s oly adatokat gyűjtsön melyek abban nem foglaltatnak.

E sorok írója megkezdi közölni a mit a vázolt irányban földerítnie sikerült, nem hitegetve magát, hogy azon családokra nézve is, melyeket tárgyalni fog, valami tökéletest tudott volna összeállítni, sőt inkább örülni fog, ha némi figyelmet keltve csak azon eredményt érheti is el, hogy avatottabb és illetékesebb kutatók e családokra nézve is több és kimerítőbb adatokat fognak e folyóirat útján közzétehetni. Sőt mivel szándéka minél több erdélyi nemes családról s főképen a kihaltakról mentől több és biztosabb adatot gyűjteni s azokat mentől kimerítőbben ismertetni, felette hálás lesz, ha e tudomány kedvelői szivesek lesznek a Nagy Iván idézett művében nem foglalt családfákat vagy egyéb adatokat, esetleg okadatolt helyreigazításokat és különösen *a hitvesekre és női családtagokra* vonatkozó pótlásokat, alúlírtnak Magyar-Igenbe címezve megküldeni.

Megemlítendő itt, hogy Magyarország többi részei és Erdély közt családtani szempontból szoros határvonalt húzni, lehetetlen. Már a mohácsi vész előtti korszakban hol itt szerepeltek a Királyhágón túli megyékből származott családok, hol megfordítva ott erdélyi eredetűek, s a nemzeti fejedelmek korában is, kik tudvalevőleg Magyarország kisebb vagy nagyobb részének szintén urai voltak, épen így megvolt e kölcsönösség s a családoknak úgy birtok mint házassági összeköttetés s közhivatalok útján való összevegyülése; úgy hogy szabatosan megjelölni azt, hogy melyek erdélyi s melyek nem erdélyi családok, valóságos lehetetlenség.

E czikksorozat tehát csakis azért szól «Erdély régi családairól», hogy ez által jelezze azt, miszerint írója csak bizonyos szűkebb tért szabhat kutatásai elé s a rendelkezésére álló segédeszközökhöz képest csakis oly családokkal foglalkozik, melyek vagy erdélyi eredetűek, vagy itten birtokosok, vagy más itteni családokkal szoros összeköttetésben állók voltak. — Örülne az író, ha más kutatóktól minél több adattal segítve, e czikksorozatot mentől kiterjedtebbé és tartalmasabbá tehetné!

* * *

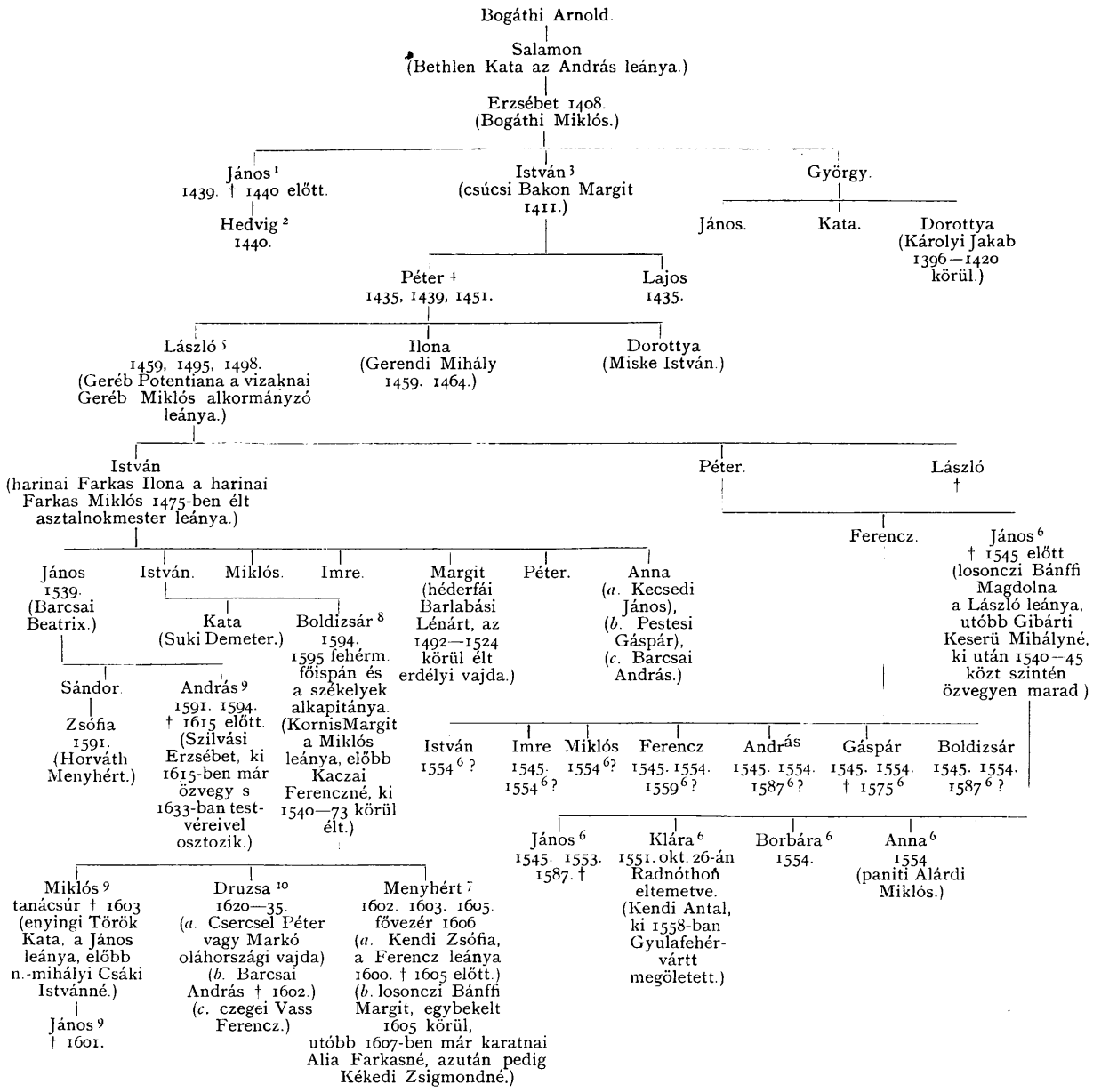
A Bogáthi család.

A XIV. században tűnik föl s nagy birtokokkal és hatalmas összeköttetésekkel a közügyekre tevékenyen befolyva, mintegy három századon át virágzott.

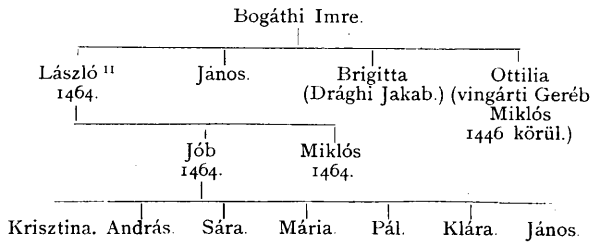
Mindazon családtagokat, kikről följegyzések maradtak fenn, egy leszármazási táblába összefoglalni nem tudjuk; mind a mellett Mike Sándor nagybecsű gyűjteménye alapján, a családfához tartozó jegyzeteinkben foglalt egyéb adatok figyelembe vétele mellett, e család nemzedékrendét, habár csak töredékekben is, meglehetős összefüggéssel egybeállíthatjuk.

Úgy látszik, már a XIV. században el volt terjedve; mert I. táblánkon láthatólag *Bogáthi Arnold*nak unokája *Erzsébet* 1408-ban mint egy más ágbeli *Bogáthi Miklós* neje jelentkezik, kiktől a család legtöbbet szerepelt tagjai mint közös törzsből származnak. Kevéssel később a II-ik, majd a III. táblán feltüntetett ág jelentkezik, melyeknek kapcsolatát az I. táblával nem ismerjük.

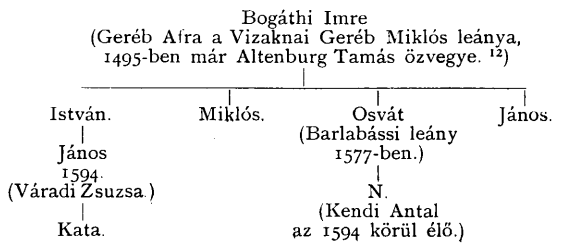
I. TÁBLA.

II. TÁBLA.

III. TÁBLA.

1. Bogáthy *Péter* és nagybátyja *János*, Albert kir. Budán 1439 júl. 25-én kelt új adománylevele alapján az elődeik által is bírt Bogáth, Oroszi, Ludas és Szent-Jakab faluk birtokába beiktattatnak. (Gr. Kem. J. App. dipl. Tr. V. 176.)

2. Bogáthi *Hedviget*, az ekkor már nem élő *János*nak leányát, Herepei Márkus és Bala Gy. alvajdák Sz. Lászlón 1440 ápr. 13-án kelt rendeletökkel az őt örökösödési jogon illető Csapóba visszahelyeztetni rendelik. Ezt Bogáthi János halálával a kendi Baládfi Péter fiai foglalták volt el, kik a Bogáthi Hedvig beiktatásának ellen is mondának. (Gr. Kem. J. App. dipl. Tr. V. 186.)

Bogáthi *Istvánnét*, csúcsi *Bakon Margitot*, Nádas László erdélyi vajda Sz. Imrén 1411 okt. 17. kelt rendeletével a megvásárolt Lakus (Nagylak) birtokába beiktattatja. (Gubern. levélt. Trans. conv. T. IV. 15.)

4. Bogáthi *Péter* 1435-ben adományt kap küküllő- és tordamegyei birtokokra a husszíták elleni háborúban tanusított vitézségeért. (Század. XIII. 140. eredeti a B. Bálintitt levéltárban.) Ugyanő 1439-ben új adományt kap (l. fenn 1. alatt); az 1451 aug. 1-én Budán kelt adománynál fogva pedig a radnóti révnél három nyíllövés hosszúságu és szélességü helyet s Ludas határán a Bydeth nevű halastavat és Vellen Zunyogos nevű helyet kapja Hunyadi Jánostól. (Gr. Kem. J. App. dipl. Tr. VI. 17.)

5. Bogáthi *Lászlót*, az addig Gerendi László által zálogban tartott Bogáthba (a zálogösszeg lefizetése mellett) Geréb János erdélyi alkormányzó 1459 május 14-én kelt rendeletével a kolozsmonostori convent útján beiktattatja. (Gr. Kem. J. App. dipl. Tr. VI. 99.) Ugyancsak B. László 1495-ben Lándorlakát, Acintost (Czintos), Ludast, Bogáthot, Mikest és Sz-listyét 1610 forinton eladja Vizaknai Miklós leányának (vizaknai Geréb Afrának), az Altenburg Tamás szebeni királybiró özvegyének, ki előbb Bogáthi Imréné volt; mely vásárt Ulászló király ugyanez évi február 3-án Szebenben kelt oklevelével jóváhagyja. (Gub. levélt. Trans. Conv. IV. 8.) 1498-ban pedig B. László radnóti birtokából ad el 9 sessiót kisfaludi Thárnok Bálintnak. (Gr. Kemény Józs. Regestr. arch. II. 307.)

6. *Bogáthi János* özvegye *Bánffi Magdolna* másodszor Keserű Mihályhoz menvén nőül, 1540—45 közt ettől is özvegyen maradt, s 1545-ben ő kapta második házasságbeli gyermekeivel együtt a radnóthi kastélyt a hozzátartozó Dégh, Balázstelke, Kis-Sáros, Lándor, Czintos, Sz. Jakab, Oroszi és Csigástere birtokokkal, mely utóbbit első házasságbeli fia Bogáthi János is 1553-ban 2000 aranyforintért nekik inscribál a radnóti uradalomhoz tartozó birtokok visszaváltására, a kastély újon építése s felszerelésére és a Bogáthi Gáspárné hozományára tett költségek fejében. Azonban Bogáthi János nővérei, valamint a rokon Bogáthi Imre, Ferencz, András, Gáspár, Boldizsár, Miklós és István (kiket Mike S egy töredékes családfája nyomán a mi táblánk is a Bogáthi Ferencz gyermekeinek jelöl, de mivel e nevek, az egy Gáspárt kivéve, a kortársak közt mind előjőnek, valószínűbb hogy e hasonnevű kortársak voltak az ellenmondók, s Mikénél csak tévedésből állíttattak testvérekül össze), e birtokátruházásoknak a gyulafehérvári káptalan által 1554-ben eszközölt statutio alkalmával is ellenmondottak, s így Radnóth a Bogáthiak birtokában maradt, mígnem a Békés párti Bogáthi Gáspár 1575 augustus 8-án Kolozsvártt lefejeztetvén, vagyonvesztése folytán az a fiscusra szállt. (Fisc. levélt. 148. k., Gr. Kem. J. Trans. poss. és Gyfvári kápt. levélt. Elench. T. 2. No 13.) Midőn aztán azon birtok 1587-ben Kendi Ferencznek mindkét nemre eladományoztatott, Bogáthi János, András és Boldizsár ekkor is ellenmondtak (Fisc. levélt. 148 F. és Regestr. arch. II. 308—9.); Kendinek 1594 sept. 12-én Gyaluban feje vétetvén, miután a tőle is elkobzott Radnóth pár évig Geszti Ferencz és neje s ez által a Kornisok birtokába jutott, csakhamar újra visszakerült az a Bogáthiak kezére.

7. Ugyanis az előbbi pont alatt említett Kendi Ferencznek (nem pedig, miként Kőváry táblázatán látható, Sándornak) volt leánya azon *Kendi Zsófia*, *Bogáthi Menyhértné*, ki a kolozsmonostori convent előtt 1600-ban tiltakozik atyjának azon intézkedése ellen, mely szerint ez birtokait s jelesen Radnóthot, anyai unokatestvérei a paniti Alárdiakra hagyta. (Fisc. levélt. 148. G. ser. 3.) E tiltakozásnak pedig megvolt sikere, annál is inkább, mivel a tiltakozónak férje, *Bogáthi Menyhért*, hatalmas ember volt. Ő volt az, ki testvére Miklóssal Görgény várát is megszerzé s azt 1602-ben Bastával szemben is meg tudá tartani (Jakab Elek a Századok XVII. évf. 426. l.) s ki 1603-ban mint Székely Mózes egyik főtámasza, a Caprioli gróf elfogatása miatt felbőszített tábornoktól az azon időkben nagyon is jelentékeny összeget tevő 6000 aranyon meg tudá váltani szabadságát (Wolfg. Bethl. Hist. V. 321, 492), végre pedig Gyulaffi betegsége folytán 1605-ben ő lett Bocskai hadainak fővezére. (Wolfg. Bethl. Hist. V. 293.) Nem csoda tehát, hogy a nagyértékű Radnóthot hozzátartozó 15 falujával, melyet már a Bogáthi Menyhért atyja Boldizsár a Kornisok ellenében sem szűnt meg magának követelni, Menyhértünk neje Kendi Zsófia pedig az Alárdiak ellenében a Kendiek jogának szempontjából védett meg és férjére hagyott, ez magának teljesen biztosítani tudá az által, hogy az új fejedelemtől kit trónjára segített, csakhamar új jogczímet is eszközölt reá. Ugyanis Bocskai István fejedelem a székely-kocsárdi táborból 1605 szept. 20-án kelt

adománylevelével Bogáthi Menyhért és második neje losonczi *Bánffi Margit* részére 12,000 frtban inscribálta Radnóthot és tartozékait, kiemelvén Bogáthi Menyhértnek a németek elleni háborúban s Segesvár ostroma és bevételénél szerzett önfeláldozó hősi érdemeit. (Gr. Kem. J. App. dipl. Tr. XV. 10, és fisc. levélt. 148. G. ser. 3 és 4.) Azonban Menyhért, ki már 1605-ben a bogáti várhoz tartozott küküllő-, torda- és fehérmegyei 7 faluba, azután pedig 1606-ban nejével együtt a fennebbi új czímen nyert radnóthi birtokába beiktattatott, s ki 1606 márczius 19-én még neje Bánffy Margit részére hagyományt tett, egyebek közt udvarhelyszéki agyagfalvi jószágát hagyván neki, csakhamar magtalan halt el; minek folytán neje, ki már 1607-ben Alia Farkasné lett, Radnóthot Rákóczi Zsigmonddal elcserélé, Bogáthinak bodoni birtokát pedig, mely magvaszakadta folytán eladományozhatóvá lett, 1607-ben Petki János kanczellár kapta adományúl. (Gr. Kem. J. App. dipl. Tr. XV. 124.)

8. Bogáthi Boldizsárnak, ki egy Szabó Károlynál (Székely Oklevélt. II. 195) közlött 1566 előtti jegyzék szerint a János király hívei közé tartozó udvarhelyszéki főurak egyike, 1595-ben fehérmegyei főispán (Jakab E. Kolozsv. tört. oklevéltár II. 172. l.) és ugyanekkor egyszersmind a székelyek alkapitánya volt, az imént említett Menyhérten kívül még egy jeles fia volt:

9. Bogáthy Miklós. Ez régebben Báthori Zsigmond titoknoka volt, kit a hazából utolsó eltávozásakor mint egyik tanács úr el is kisér, mely alkalommal őt e fejedelem útközben Kamuthi Balázs által meg akarja öletni. (Wolf. Bethl. Hist. V. 165.) 1603-ban Székely Mózes híveként harczol s Ráduly vajda fogságába esvén, 3000 frt váltságért kiadatik ugyan, de sebeiben elhal s miután a vajda azon előbbi szándékától, hogy holttestét felakasztassa, elállott, Brassóban a magyar templom mellé temettetik el. (Wolfg. Bethl. Hist. V. 409—14.) Fia *János*, kit Básta a székelyeknek elhódítására küldött volt s ki az e fölött fölháborodott székelység fegyverei alatt 1601-ben Maros-Vásárhelynél esett el, még atyja előtt sírba szállván, a Bogáthiak ezen főágából talán *András* az 1594-iki tanács úr (l. Jakab E. Kolozsv. tört. Oklevélt. II. 171.) volt az utolsó férfiú, ki azonban a XVII. század elején (még 1615 előtt) szintén elhalt, midőn is az özvegye Szilvási Erzsébet által bírt Bogáth, Ludas, Keménytelke, Bodon, Oroszi, Péterlaka és Acintos (Czintos) 10,000 frtért fele részben Cseszeliczki Boldizsárnak, másik fele részben Alia Farkasnak inscribáltatott. (Fiscal. levélt. Fasc. 4. miscell. litt. Y.)

10. Bogáthi *Druzsa* a Menyhért és Miklós nővére az 1572-ben már élő s 1602-ben elhalt Barcsai András neje volt, kinek fiául Nagy Ivánnál Barcsai István, ellenben Mikénél egy 1630-ban élő Barcsai Zsigmond említtetik. — Ugyanő utóbb az 1600—1605 közt fejedelmi tanácsos és asztalnokként szerepelt czegei Vass Ferencz neje lett. — Volt azonban még egy férje, és pedig valószínűleg a most említetteket megelőzőleg, *Csercsel Péter* oláhországi vajda, a Petrasko fia és Mihály vajda fivére. Ez 1583—85 közt uralkodott Oláhország fölött (Engel. Gesch. IV. I. Th. 225. lap) s onnan Erdélybe üzetett. Bethlen Gábornak Kassán 1620 máj. 20-án kelt oklevelében, mely a Bogáthi Andrásnéről Cseszeliczki Boldizsárra szállott s fennebb a 9. jegyzet alatt említett javakba a Cseszeliczki Boldizsár nótája folytán Bogáthi Druzsinát rendeli beiktattatni, ez Czertzjel vajda nejéül említtetik (Gr. Kem. J. App. dipl. Tr. XVI. 237.), ez pedig csakis az említett Csercsel Péter lehetett, kinek Bogáthi Druzsától született leányát Sztánát aztán csáklyai Logofet János vette nőül. (Mike S. kézirati gyűjteménye geneal. A. 87.) Igaz ugyan, hogy Mikénél azon oláhországi fejedelem, ki Bogáti Druzsa férje lőn, Marko vagy Mirchiasnak neveztetik, s így Péter vajda fiát, azon exvajdát gyaníthatnók alatta, kit Mihály oláh fejedelem saját főhatósága alatt Moldva trónjára helyezni megkisértett (Engel idézett munk. 259. l.) s kit Basta a Mihály megöletése után ennek helyébe akart ültetni (u. o. 269. l.): de valószínű, hogy ez csak tévedés, valamint a leányági leszármazók azon családi traditiója is, mely Logofet Jánosné atyjául az 1546—54 és 1558—59-ben uralkodott Mircse vajdát tartja. — Az oláhországi fejedelmeknek ez időszakban gyorsan következő váltakozása a hiányos és néha még a nevekre nézve is ellenmondó feljegyzések, melyek az oláhországi történetről fenmaradtak, könnyen megmagyarázhatóvá teszik a tévedést és bizonytalanságot e kérdésben, melyet talán leginkább az erdélyi kir. tábla régi levéltárában levő Vass-féle periratok oszlathatnának el, melyekbe nem volt alkalmunk betekinthetni. — Egyébiránt ezen Bogáthi Druzsa még 1635-ben is említtetik, midőn Marosszéken Mosont birta. (Orbán B. Székelyf.)

A II. táblán feltüntetett ágra nézve kevés adatunk van, mindössze azt olvassuk Szabó Károly Székely oklevéltárában (I. 200), miszerint:

11. János sz. györgyi és bazini gróf erdélyi vajda és székely ispán 1464 okt. 24-én Tordáról kelt oklevelében elrendeli a kolozsmonostori conventnek, miszerint medgyesfalvi Alárd Lászlót iktassa be Bogáthi Lászlónak azon Torda-, Küküllő- és Fehérvár megyei részjószágaiba, melyeket ez vele némely torda- és küküllőmegyeiekért elcserélt.

A III. táblát illetőleg:

12. Fennebb az 5. jegyzet alatt láttuk, hogy Bogáthi Imre neje Vizaknai Geréb Afra 1495-

ben már második férje Altenburg Tamás szebeni királybiró után is özvegyen maradt. Ebből látható, hogy ezen Imre teljességgel nem lehetett azonos az I-ső táblán látható Imrével, ki jóval később is élt.

Ezeken kívül előfordul egy Bogáthi *Balázs*, kinek neje Apaffi Magdolna, első férjétől, oroszfái Mikó Balázstól 1573-ban maradt özvegyen; továbbá egy 1593-ban élő Bogáthi *Pericles*. Nemkülönben a Bogáthi családból volt az 1562-iki székely lázadásban szereplő s 1577—83 közt elhalt szárhegyi Lázár István neje is.

Hogy a Nagy Iván művében felsorolt egyéb Bogáthiak, ú. m. a szatmár és szabolcsmegyeiek, a hontmegyei Litassi Erzsébet férje, úgy a Bogáthi Miklós és Kenesei Dorától leszármazó ág, s az erdélyiek közül Bogáti Fazekas Miklós, az író, ki Balázsinak Udvarhelyszék főkirálybirájának sz. demeteri udvari lelkésze volt 1579-ben, valamint az 1692-ben Pataviában járt Bogáthi Miklós és az 1794-ben vizaknai királybiróságot viselt Bogáthi János a fennebb leírt családhoz tartoztak volna, arra semmi támponttal nem birunk. KIS BÁLINT.

VÁLASZ NAGY GÉZA ILY CZÍMŰ ÉRTEKEZÉSÉRE:

«Árpádkori személyneveink és az Osl nemzetség eredete.»[1]

Nagy Géza idézett értekezését nagyrészint ellenem irányozta. Ez nem tenne semmit; de mivel legjobb szándékom mellett se fogadhatom el tételei legtöbbjét, sőt alaptételeit se mind: kötelességem válaszolni — a tudomány érdekében.

Mondhatom, nem szívesen teszem.

A polemia nem édes kenyerem. Egyszer azért nem, mert harczkedvelő fiatalságomból kifogytam; aztán, mert ritka polemiának láttam eddig igazi hasznát, kárát pedig soknak, s e kilátás nem kecsegtető.

Minthogy azonban nem arról van szó, Nagy Gézának legyen-e igaza, vagy Pór Antalnak, hanem hogy egy új tudománynak, a középkori magyar menologiának tegyük le helyes alapjait; minthogy szeretem hinni, hogy tisztelt ellenfelemet nálamnál is inkább ugyanazon ideális rúgók mozgatják: tollamhoz nyúlok, hogy elsőben Nagy Géza támadásának elégtelenségét mutassam ki ott, hol nézeteimet az Osl nemzetség eredetéről ostromolja, azután hogy elméletemet középkori személyneveink megfejtéséről védjem.

I.

Szó nélkül kívánom hagyni Nagy Géza egészen új, mondhatom: geniális föltevését, hogy *az Árpáddal bejött főnemesi osztály, a hagyományaink által emlegetett százynyolcz nemzetség tényleg török eredetű volt, és csak maga a nép*, a communitas, *volt magyar*. Jóllehet nehezen érthető, miképen történhetett, hogy a merő vitézekből álló magyar had szabad elhatározásából, melyet okvetlenül föltételeznünk kell, élére állítson vagy száz törököt, aztán velök induljon új hazát foglalni, és czélt érvén, a töröknek hagyja az oroszlán részét, maga pedig beérje a hulladékkal? Azt ugyan ismeri a történelem, hogy merész kalandorok kicsi csapatja országokat elfoglalt, gyáva népeket meghódított és leigázott; arra is van eset, hogy idő multán a leigázottak a hódítókat a magok vallására és nyelvére térítették: de olyan megadást, milyet Nagy Géza a magyar nemzetnek inputál, a történet eddig aligha ismer. Mindamellett könnyelműségről vádolnám magam, ha ezért pálczát törnék Nagy Géza új theoriája fölött, noha a magyar nemzet ilyenféle pactum conventumának sem a történelemben, sem a hagyományban nyoma nincsen, és Nagy Géza föltevését tudtomra csupán azzal támogatja, hogy közel kétszáz Árpád-kori személynevet a törökből tud értelmezni.

Mint a török nyelvben járatlan a dolog érdeméhez nem szólhatok; fölvetem azonban a kérdést: nem értelmezhetők-e ezen nevek más nyelvekből is? mert — miként Nagy Géza czélzatosan írja — bizonyos *módszerrel akár hottentotta vagy botokud eredetre is visszavezethetjük az Árpádkori személyneveket.* És csakugyan; jóllehet a

[1] L. a *Turul* folyó évi II. és III. füzetét.

mordvin, vogul, zürjen, mongol, perzsa, török vagy kún-bessenyő nyelvekhez nem tudok, ama nevek némelyeit mégis meg tudom, és úgy vélem, elégségesen magyarázni.

Nagy Géza föltevésének birálatát tehát mellőznöm kell, de hogy az Osl név magyarázásánál nagykönnyen járt el, azt megmutatom.

Lássuk Nagy Géza érveit.

Mindenek előtt konstatálja, hogy nincs oly adatunk, mely azt mondaná, hogy az Oslok ősi fészke a dráván túli vidék volt, s innen költöztek a Rába mentére; de elhallgatja, nem tudom: szántszándékkal-e vagy mert kikerülte figyelmét, hogy IV. Béla király 1225-ben a Dráván túl fekvő *Osl* nevű birtokot említ, melyről okiratilag bizonyos, hogy II. Osl báné, a nemzetség alapítójának fiáé volt 1230-ig, midőn azt a csornai egyháznak ajándékozta; hogy ezen birtok 1349-ben is előkerül *Ozel* néven,[1] és maig is fönnáll Zágrábmegye károlyvárosi alispánságában. Elhallgatja továbbá, hogy az Oslok *első* ismert nemzedéke birtokos a dráván túli Raszinán, a későbbi Herbortyán, és hogy az Oslok egyik ága a XV. század közepén történt kihaltáig ezen uradalomban székelt, s innét nevezte magát. Azt tartom, ezek annál figyelemre méltóbb adatok, minthogy nem halljuk sem Oszel-Szent-Vidről, se Raszináról, hogy az Oslok újabb, szerzeményes vagy vételes birtokai. Föltehetjük tehát, hogy I. Osl birta azokat, még mielőtt a Fertő vidékére költözött, hova nem mint szegény ember, hanem mint jómódú ispán (comes) érkezett.

Ennek daczára és daczára annak, hogy I. Oslnak sem atyját, se testvéreit, se semminemű atyjafiát nem ismerjük, szükségesnek látta Nagy Géza föltenni, hogy nevezett Osl elei is Sopronmegyében éltek, s azok a birtokok, melyeket a XII. század második felében jegyzékbe vett, a nemzetségnek *törzsvagyonát* képezték.

Ha azonban szemügyre veszszük e *törzsvagyont*, a mint azt Osl ispán computizálja, úgy találjuk, hogy az még nincs is berendezve. Van neki, úgymond, nyolczvan húszholdas jobbágytelke is, s azon nehány bérese.[2] Csornáról ezen összegezésben még szó sincs, pedig Csorna volt a caput dominii: itt volt az Osl nemzetség monostora, családi sírboltja, itt minden ágának birtokrésze. A computusban azonban megemlítve sincs, valószinűleg mert akkor még nem létezett.

Ha az Oslok bessenyők voltak, mint Nagy Géza állítja, akár Zoltán vezértől, akár Salamon király korától számítsuk a bessenyők megtelepülését az osztrák határon, vajmi rossz gazdákra vall rendezetlen birtokuk, pedig ilyenekül, legalább I. Osltól fogva, nem mutatkoznak.

Nagy Géza, ugyanis azt állítja, hogy a környezet, melyből Osl nemzetsége kiemelkedett, *bessenyő* volt, s e tételét a következőkkel bizonyítja: Anonymus szerint már Zoltán fejedelem bessenyőket telepített a Fertő mellékére; a Márk-féle krónikából azonban tudjuk, hogy ezen Zoltán nem Árpád fia volt, hanem a Salamon korabeli bessenyők fertőmenti fejedelme.

Ezen bizonyíték értékes volna, jóllehet akkor se döntő, ha Anonymus a Fertő vidékét közelebbről meg nem határozná. Halljuk Anonymust, mit mond: «Dux vero Zulta . . fixit metas . . ab occidente . . ex parte Theotonicorum usque ad pontem Guncil,[1] et in eiusdem partibus dedit castrum Ruthenis, qui cum Almo duce, avo suo in Pannoniam venerunt. Et ab eodem confinio ultra lutum Moson collocavit etiam Bissenos non paucos habitare pro defensione regni, ut ne aliquando in posterum furibundi Theotonici . . fines Hungarorum devastare possent.» Tehát a mosonyi sáron, ha tetszik: fertőn túl az ország határa közvetlen szélére telepítették a bessenyőket, mint ezt a rólok nevezett Pecsenyéd falu fekvése mind e napig bizonyítja. Bizony Szár, Farád és Csorna, az Oslok legelső szerzeménye még vasuton is jó messzire esik onnét.

Aztán voltak azon a vidéken más települők is a bessenyőkön és rutheneken kívül: magyarok, németek, de szlávok is. A bessenyők rég elpusztultak onnét, vagy beleolvadtak más népekbe, míg a magyarok, németek és szlávok maig is mívelik ott a földet. Tehát semmiképen

[1] A topliczi czisztercita apát két papról emlékezik így: «Leonardus sanctorum omnium et Iwan sancti Viti sacerdotes, rectores ecclesiarum et plebium de *Ozel*.» (*Tkalčić*, Monum. Eppatus Zagrab. II, 51.)

[2] «servis ac ministris *quibusdam* super LXXX mansionibus, cui quilibet XX iugera sufficiunt, remisi et illi tenentur dare censum.» (Árpádk. új Okmt. VI, 222.)

[1] Szabó Károly szerint Guncil a mai Gunzelsdorf Alsó-Austriában a Triesing patak partján, néhány órára Magyarország határszélétől.

se következik se Anonymus, se Márk krónikájából, hogy Osl ispán, — mint Nagy Géza hiszi, de nem bizonyítja, — Zoltánnak, a bessenyők fejedelmének volt ivadéka, vagy ama bessenyők legelőkelőbb nemzetségéből *kellett* származnia.

Nem követhetem Nagy Gézát a bessenyő-kún Oslu, Osul, Ozul, Osl, Ostl, Ostel nevek értelmezése terére; de bátor vagyok figyelmét újból oda irányozni, hogy míg kezdetben *Osl* az általánosan elfogadott elnevezés, az *Ost*, *Ostel* és *Hostel* nevek sokkal később, évtizedek, sőt századok múlva (mint azt kimutattam) kezdenek divatra kapni. Míg előbb e nevek egyszer se fordulnak elő, utóbb és napjainkig teljesen háttérbe szorítják az Osl nevet. Vagy élt az Osloknál annak tudata, hogy az Osl és Ost egyértelműek, és akkor megfejthetetlen, hogy csak évszázadok múlva érvényesül az Ost név először, hogy ezentúl az Osl nevet hallatlanná tegye; vagy nem tudtak felőle az Oslok, s akkor más oka van a névmódosításnak.

Sajnálom, hogy Nagy Géza a Dráva mellékén divott *Ozel* (mondd: Oszel) név magyarázatába nem bocsájtkozott, sőt azt egészen figyelmén kívül hagyta; valamint hogy elfeledte megokolni, miért *bizonyos*, hogy őseink a Közép-Volga mellől hozták a *Szatmár* és *Szakmár* neveket, hol egy folyót neveznek Szakmarának. Lehet, és nem illik kételkednem benne; mégis félek, hogy e bizonyosság nem nagyobb fokú annál, melylyel Győr nevét az avar gyűrűtől eredeztetik. A Szatmár és Szakmár nevek a XIII. század előtt nem tudnám, hogy előkerülnek okleveleinkben. Hálás emlékező tehetségre mutat tehát, hogy háromszáz esztendő múlva se feledkezének meg a dédunokák a kedves folyóról, melyben ükapáik lovaikat itatták. Vagy az oláhoknak volna igazok?

De félretéve az enyelgést, a Belud vagy *Beled* (és mert Beled, nem lehet Belüd) név magyarázatát se fogadhatom el. Béla, Belus, Belud egy tőből eredt szavak, melyek magyarázatát hitelesen adja már a XIV. században Kont Miklós nádor, midőn ekként ír: «Dominus *Adalbertus*, qui et *Bela* nuncupatur, olim rex Pannonie». A Belud végső betűje, a *d* kicsinyítő képző, mint erre Nagy Géza megtanít, ezen nem változtat, valamint a Belus szónak Bélától elütő alakja sem, minthogy — de ez már csakugyan bizonyos — Belus bán nemzetsége, melyben e név 1142-től 1279-ig szakadatlanul előfordul, délszláv eredetű. Nem érdektelen továbbá tudnunk, hogy e nemzetség közeli, jószágadásvevési viszonyban állott az Osl nemzetséghez. De azért ezen — lehet — esetlegességre nem alapítom a következtetést, hogy Belus és Belud rokonok; noha a Belus nemzetségnek és Osl nemzetségnek a Dráva vidékén fekvő birtokaik (Csákány, Csákány-Sziget, Dabonuk, Kerektó, Szeglak-Szent-Miklós) nem esnek oly távolra egymástól, mint Pecsenyéd Csornától.

Kissé nagyon felületes (sit venia verbo!) Nagy Géza eljárása, melylyel az Osl nemzetség harmadik hagyományos nevével, a *Súr*-ral elbánik. Súr neve százszor fordul elő ez alakban: *Sur*, *Suur*, *Swr*, mely határozottan Súrnak és nem másnak volna kimondandó az esetben is, ha a Súr név több helységnévben nem maradt volna reánk. Ekkor fölfedez Wertner dr. érdemes genealogusunk egy külföldi német oklevélben egy *Czura* grófot, és helyesen hozzáteszi: «Wie sehr nun ungarische Eigennamen in ausserungarischen Urkunden verstümmelt werden, zeigt Vorliegendes genug drastisch». Ezt ugyan régóta tudjuk, a miért el se határozhattam magam, hogy ezen Czurát biztosra Súrnak vegyem, és mindez óráig nem tudom, nem kellene-e inkább *Zeure*nek olvasnunk, a mint Agyagosi Antal és János nevezte magát? Nos e Czura éppen kapóra jött Nagy Gézának, ki csinál belőle lege artis *Csurát*, mi kúnul fehér sólymot jelent. Örülök, hogy szolgálhattam vele.

Ellenben fájlalom, hogy Nagy Géza semmi ügyet se vet az Oslok első sopronmegyei birtokai: *Cserna*, *Zebirna*, *Potak* és *Frad* neveire, melyek nyilván tótosan alakult szók, és nem kevéssé indítottak arra, hogy az Oslokat szláv eredetűeknek tartsam. A Cserna (ma Csorna) név nemcsak oklevelekben, de a csornai konvent pecsétjébe belevésve is előfordul így. Talán fölösleges mondanom, hogy e város és konvent neve, mely a magyar hangvonzat egyszerű szabálya ellen is vét, egyenesen tót; pedig az kétségtelenül I. Osl ispán alapítása.

Arra súlyt nem éppen fektetek, hogy Osl konventjét, a «Conventus Oslonis»-t Morvaországból és nem a szomszéd benediktinusok magyar monostoraiból népesítette meg, habár

ezt a XII. század vége felé, mikor bőven tellett magyar szerzetesekből, könnyen tehette volna, jóllehet ez az argumentum is fölérne az ország határszélén letelepült bessenyők argumentumával.

Távol legyen tőlem, hogy panaszkodjam, vagy nehezteljek Nagy Géza eljárására. Nagy Géza új, töretlen pályán indult meg, hogy kitűzött czélját megközelítse. Kitartó szorgalommal, törhetetlen buzgalommal és égő lelkesedéssel dolgozik, úgy látom, s ilyen munka közben könnyen megesik mindnyájunkon, hogy megtalálni véltük azt, a mit épen keresünk. De viszont nekem se vegye rossz néven, ha okoskodásának módszerét és eredményét, így feltálalva el nem fogadhatom. Pedig — habár dicsőült mesteremnek, Ipolyi püspöknek rimaszombati beszéde helyes elveiben osztozom — vagyok olyan magyar ember, hogy szívesebben látnám az Oslokat bessenyőknek, mint tótoknak. Gyöngeség, megvallom, sed homo sum . . . míg az Osloknak nincs szükségök, hogy hazafiságokat eredetökkel igazolják.

II.

Nagy Géza idézett értekezésében szíves volt foglalkozni *kedvencz elméletemmel*, melyet középkori nevek magyarázatánál alkalmazgatok, ezen *theoriám* azonban nem *elégíti ki*, mert *naív, egyoldalú, alapjában elhibázott, hibás következtetésekre ragad, újabb tévedéseknek kútforrása:* azt mondja.

Meg kell vallanom, hogy a nekem imputált theoriát csakugyan magaménak ismerem, habár lehet az másé is; én nem tudom. De téved Nagy Géza, állítván, hogy *valamely középkori íródeák vagy pap tapogatódzásai után indultam.* Ezzel nem mentegetem magam; mert elméletemet sok ezer oklevél szorgalmas és hosszas tanulmányozásából magam hoztam ki. Meggyalázott theoriámat pedig szóról szóra ekképen állítottam föl:

«Minél tovább tanulmányozom a XIII. és XIV. századbeli szokatlanabb személyneveket, annál inkább erősödik bennem a meggyőződés, hogy ama régi személynevekben mentül kevesebb az «ősmagyar». Sőt már is szabályul merném fölállítani, hogy a XIII. és XIV. században használatos, ma már szokatlan keresztnevek (és nem a többnyire «dictus»-szal jelölt vezetéknevek) az ó-testamentumból és keresztény Martyrologiumból kölcsönzött, részint magyarított, részint csonkított vagy átidomított, részint a szlávból, németből, olaszból és más idegen nyelvekből már átidomítva átvett nevek. Annak ugyan nem mondhatok még ellent, hogy e szabály alól lehetnek kivételek, minthogy sok név származását megfejteni se vagyok képes, annál kevésbbé megokolni: de azt hiszem, hogyha a magyar onomastikával foglalkozó tudósaink az imént jelzett, közelebb eső elvből indulnak ki, mielőbb tetemes eredményre jutnak.»[1]

Csak alkalmilag állítottam föl e tételeimet, midőn láttam, hogy menologusaink egyike téves útra csapott át. A menologia nem szakmám, nem is lesz; minthogy nem tekintve, hogy más szakmában fáradozom, idősb vagyok, hogysem elkezdhessem tömérdek tanulmányt, sok mellékismeretet igénylő mívelését, s aztán immár három mívelőjét ösmerem. Mind a mellett dilettans létemre is, annyit értek hozzá, hogy a föntebbiekből semmit se kell még elvennem, és éppen Nagy Géza erősít meg abban, hogy helyes úton állok. Ő már is a nekem tulajdonított elv nyomán indúlt meg és mennél tovább fog érni e helyes úton, — bízom benne, — annál jobban meg fog érteni és be fogja látni, hogy a középkori személynevek és helynevek jóval nagyobb részét csakis a nekem tulajdonított elven indulván el, magyarázhatjuk meg, fejthetjük föl.

A török-magyar vagy finn-magyar rokonság kérdéséhez nem szólhatok: nem értek hozzá. De azt vélem: a középkor neveinek fejtegetésénél inkább kell azokhoz fordulnunk, kikkel együtt éltünk, kiktől a keresztény czivilizácziót átvettük; és csak akkor, ha itt nem kapunk kellő fölvilágosítást, fordulnunk oda, honnét nemzetünk századok előtt elszakadt.

Mindenkor azonban és mindenek előtt higgadtan és komolyan, tisztelve egymás nézeteit, kell dolgoznunk, és soha se szabad valakire olyasmit fognunk, a mit nem mondott; mert ez bosszantó és bosszantásra hazafias és tudományos igyekezeteinkkel rá nem szolgáltunk.

Honnét tudja, például, Nagy Géza úr, hogy a *fúrás-faragás* alatt «egészen önkényszerű» eljá-

[1] *Századok*, 1889. évf. 67. lap.

rást akartam értetni, jóllehet e népies kifejezést a következő körülírással «a magyar kiejtéshez idomítva» magyaráztam?

Kitől értesült továbbá, hogy középkori neveinket *csak úgy találomra pászoltatom a szentek lajstromának legelrejtettebb zugaiból összeböngészett mindenféle ismeretlen névvel?* Kérem, mutasson egyet, mely már *kiadott* okleveleinkben ismeretlen!

És gúnyolódva folytatja: «azoknak is gyakran csak megcsonkított alakjával, ha akarom elejével, ha akarom hátuljával, és bizonyos euphemisticus betűknek majd kivetésével, majd pedig közbeszúrásával». Ezt mondván ugyan nem interpolál, sőt kihagyta az összevonást, a középkori szóalakítás szintén egyik módját; de azt fölöttébb csodálom, hogy ez eljárás helyességén kételkedik, jóllehet nem csupán a magyar, de az összes európai népek analogiájából ezer hasonló példát ismerhetne.

Vegye csak a görög eredetű *Nicolaus* név egynémely germán változatait: *Nick, Niels, Nikl, Nickl, Nikla, Niklau, Niklo, Niklin, Niklaus, Niklas, Neklas, Necklas, Neklaas, Claus, Chlaes, Klas, Klaas, Klass, Klaasse, Klasl, Nicolaalje, Klaarje, Likelas;* adjon hozzá nehányat a szlávokéból: *Nikolow, Nikolaj, Nikolas, Nikolása, Mikolaj, Mikolajek, Mikulás, Kolinka, Kolja;* szerezze meg végre ezeket az egyetlen *Cola* Rienzi román nevével, kit a pápa hivatalosan Nicolaus Laurentii névvel illet, és mentsen föl attól, hogy állításom támogatására több példával is szolgáljak.[1]

Hogy a panaszos *fúrás-faragás* elméletére visszatérjünk, nem akarom Nagy Gézát az általam alkalmilag (mert csakis így foglalkozom a menologiával) összeállított példákkal untatni, hanem másokra hivatkozom. Vegye kezébe dr. *Karácsonyi* János Szent Gellért című jeles művét, melyből megérti, mint csináltak *Gerhardt*ból *Gerard, Gerolt, Gerót, Girolt, Girót, Gyirót, Gyelérd, Gelert, Gellérd, Gellért* sőt *Gellér* neveket. De mert ezen átalakulások évek hosszú során át történhettek, s így fúrás-faragásnak szorosan talán nem nevezhetők, tessék a Károlyi Oklevéltár I. kötete Név- és Tárgymutatójában megtekinteni, mint lett Martonos fia *Venceslaus*-ból *Vinszlo, Vinclao, Vinaszló, Vicilo, Vinclaus, Vinciló, Vizló.* Vagy dr. Knauz Nándor A garammelletti szent-benedeki apátság című, legújabb munkáját a 71. lapon felütni és belőle megérteni, hogyan alakult Siegfried apát (1330—1355) neve rövid időn tizenhét változaton át Sebretig. — Vagy a Sopronmegyei Oklevéltár I. kötetét átnézni, s abból meggyőződni, mint alakult át Henniko (Henrik, Lokietek Ulászló király természetes fia), vagy Rafael erdélyi vajda, vagy Szent-Györgyi Tamás tárnokmester neve a legkülönbözőbb formákká. Ha ez nem *fúrás-faragás*, akkor mi ketten e frázis jelentésére nézve aligha leszünk egy értelmen.

Valami élénk nyelvtani ösztönt vagy érzéket azonban csakugyan nem tapasztaltam ezen és más névfaragóknál, hanem ha 1-ször azt, hogy a mássalhangzók összetorlódása elől igyekeztek kitérni, mire az imént felhozott Venceslaus—Vizlo változatok nyújtanak világos példát; 2-szor, hogy alhangú hangzókat nem vegyítettek felhangúakkal, mire a föntebbi Gerhard—Gellért módosulások szolgálhatnak például. — Ebből azonban nem következik, hogy más nyelvi sajátságokat, nyelvérzéket ne lehessen fölfedezni azonkori gyakorlati nyelvészeinknél; de ehhez az enyémnél alkalmasint gyakorlottabb szem, képzettebb és fensőbb grammatikai oly ösmeretek kívántatnak, milyenekkel én nem rendelkezem. Non omnes possumus omnia.

Nehezebb minden kétséget kizárólag bebizonyítanom, hogy a középkorban keresztneveket is magyarítottak úgy, hogy védszentjöknek a keresztségben nyert nevét magyarra fordították; például: Angelusból Angyalt, Christianusból Kereszténytt, Columbanusból Galambot, Galambost, Gallusból Kakast, Wolfgang vagy valamely hasonértelmű névből Farkast, Rosaból Rózsát, Margaritából Gyöngyöt, Gyöngyöst stb. csinál tak, minthogy nem emlékezem, hogy erre okirati bizonyítékkal találkoztam.

Ilyféle nevek magyar és latin alakban ve gyest előfordulnak ugyan okleveleinkben; Páriz-Pápai szintén bizonyságom egyik-másik névnek közös használatára nézve; de azt úgy nem tudom megmutatni, hogy például, *Erős, Kemény* a. m

[1] Találhat ilyeket külföldi művekben, melyek közül nekem, sajnos, csak egy füzetecske: *Schnack*, Sammlung deutscher Vor- und Taufnamen (Hamburg, 1888) jutott kezemhez.

Firmus, Firmanus, *Szilárd* a. m. Constans, Constantinus, *Erdő*, *Erdős* a. m. Silvanus, Silvester, Walter, *Fodor*, *Bodor* a. m. Crispus, Crispinus stb., a mint be tudom oklevelileg is bizonyítani, hogy *Keled* = Cletus, *Ders* = Desiderius, *Majs*, *Majos*, *Mósa* = Mozes, *Abic* = Abraham, *Beke* = Benediktus, *Petne*, *Petőc* = Petrus, *Gege*, *Gegus* (Gegös), *Gere* = Gregorius, *Szerefel* = Seraphinus, *Korlát* = Conradus, *Sebes*, *Sebők* = Sebastianus, *Sámod* = Samuel etc.

Ha mégis föntartom abbeli állításomat, hogy divatoztak a középkorban idegen szent nevek magyar fordításai, vagyis mint magam egy alkalommal kifejeztem: *tudósok* által mondva csinált ily nevek, mert hisz a ki a görög és latin nevek értelmét tudta, az tudósszámba ment akkor is, erre a következő okok indítottak:

1. Hogy a neveket minden kedvező időben magyarították (germanizálták, szlávizálták, oláhosították), nevezet szerint a helységneveket, ahhoz kétség nem férhet, minthogy erre példa számtalan van, s innen magyarázandó az is, hogy oly helységeknek, dűlőknek, patakoknak, hegyeknek stb. magyar neveik voltak, részben vannak, hol a magyar elem a lakosságban éppen nem, vagy kevéssé volt képviselve.[1]

2. Midőn a családi nevek kezdettek divatba jönni, idegen származású családok is magyar neveket vettek föl, mert valószinűleg akkor is voltak, kik velem együtt azt tartják, hogy nem egész magyar ember, a kinek nincs magyar neve. Míg afféle félmagyarok (Nagy-Martoniak, Szent-Györgyiek) itt magyar, amott német, vagy latin neveket használtak.

3. Csak rá kell tekinteni ezen és hasonló keresztnevekre, milyenek a föntebbieken kívül: Husvét, Karácson, Szombat, Zsidó, Szépasszony, Hölgyasszony stb., melyeknek Pasca, Pascalis, Pascasius, Gratianus (Páriz-Pápai), Juda (Simon Juda), Pulcheria, Domina vagy Dominica feleltek meg, hogy fölismerjük, miszerint a tudás nem ritkán cserben hagyta a jó szándékot.

4. Az egyházban az efféle névfordítások éppen nem szokatlanok. Tudjuk, hogy az Adeodatus, Deusdedit, Sapientia a Theodoros, Theodosios, Sophia fordítása, minthogy latinnevű ily szentek nem existáltak. De a legbiztosabb példa erre Simonnak, az apostolok fejedelmének példája, kinek a Mester aramul כֵּיפָא nevet adott (Ján. I, 42.), és a kit görögül Κηφᾶς-nak, latinul Petrusnak neveznek.

A történet az ismétlések nagy könyve. A névmagyarosítási törekvések nem e század negyvenes éveiben indultak meg. A ki míveltségi történetünket felülről lefelé, azaz századunkból kiindulva hátrafelé az Árpádok koráig tanulmányozza, meg fog erről győződni. Menologusainknak is ajánlani bátorkodom, hogy tanulmányaikat ne mind a magyarok bejövetelénél kezdjék, hanem egyikök másikok megfordított irányban haladjon, mert a név-képzés, alakítás, módosítás nem holt, de élő tudomány . . .

Ha tehát azt találják, hogy a magyarosítás, mely ma vezeték- és helységnevekre vonatkozik, akkor se szünetelt, mikor vezetéknevek még nem voltak; joggal föltehetjük, hogy ekkor a magyarosítást a keresztnevekre is kiterjesztették, s ezt annál inkább föltehetjük, minthogy bőven találunk keresztnevekül használt neveket, melyek az egyház által tisztelt szentek neveinek néha helyes, néha kevésbbé sikerült fordításai.

Ezzel azonban a *népies* nevek theoriáját, melyet Nagy Géza patrocinál, felforgatni nem szándékozom, valamint azt tenni nem is lehet; hanem csak — a mennyiben nem fordításai az idegen keresztneveknek — az úgynevezett *dictus*-ok rovatába helyezem át.

Az általam többé-kevésbbé tanulmányozott magyar középkorban (XIV. század, a XIII. vége, a XV. eleje), midőn a *keresztény* és *ember* fogalom egymást teljesen födte, a mint némely népeknél, például az angolnál, e két szó a népéletben mind e napig synonim, ötféle névvel találkozunk:

először a *keresztnévvel*, melyet mindenki megkapott a keresztségben, mely nélkül egy keresztény se szűkölködhetett;

másodszor, minthogy a puszta keresztnevet megkülönböztetésül elégségesnek nem találták, igen gyakran fölvette a fiú saját keresztneve mellé atyja, sőt nagyatyja keresztnevét is. Latin okleveleinkben e viszonyt a *filius* szóval, a ma-

[1] Divatozott ilyesmi más nemzeteknél is. Wolfhardt, I. Lajos király egyik zsoldosa nevét az olaszok nem tudták kimondani. Hivogatták Gulfordusnak, Gulforcusnak, Gulfortnak stb., de csak nem illett a nyelvökre; végre is conte *Lupo*nak kezdték nevezni. Minálunk Balfart lett a neve.

gyar közbeszédben *fia* szóval jelezték. A rövidebb *fi* (fia helyett) csak később jött divatba.

Harmadszor. Ugyancsak megkülönböztetésül szolgáltak a *ragadvány*-nevek (Tót, Bajnok, Molnár, Szép, Fakó, Czinege, Herczeg, Gróf, Kont, Fintorr, Nagyhasú (ventrosus), Görhes[1] stb.) Ezeket a latinban *dictus* szócskával fűzték a keresztnévhez, a miért rövidség okáért *dictusok*nak mondhatjuk. A magyarban — ha nem csalódom — minden kötőszó nélkül a keresztnév elé tették, így: Nagy Miklós (Anjouk. Okmt. I, 28.), Horvát Pál (Zichy-Okmt. II, 642.). Ezen nevek nagy részét joggal nevezhetjük *népies nevek*nek. Ilyen neve nem volt minden embernek és atyáról fiúra a XIV. század végéig ritkán származott át. Tudtomra az erdélyi *Vas*-ok, a mai hasonnevű grófi család ősei, teszik e nemben az első kivételt.

Negyedszer. Kezdetben szintén csak megkülönböztetésül és nem — mint később — nemesi előnévül, predikátumul használták a birtok vagy lakhely nevét is. Megesik itt is, hogy az atya más, a fiú szintén más, ily előnévvel él, ha tudniillik lakhelyök vagy birtokuk nem ugyanaz volt. Azonban e helységtől nyert előnevek nagyobb állandóságot kapnak, a mint a nemzetségi összetartozás lazultával, a XIV. században a családi kötelék mind szorosabbá válik.

Ötödször a *genus*, *nemzetség*- (helyesebben: nemzet-) *nevek*. Ezek a háromszázat számra nem érik el, de annál állandóbbak. A tatárjárásig inkább epitheton ornansként használják; azután fontosabb szerepök van: föntartják a jogos igényt, ha nem a nemzetségi birtokközösségre, legalább az örökösödésre. Csak ugyanegy nemzetség tagjai használhatták. A XIV. század közepéig elég sűrű a divatjok, ezután a családi nevek lassan-lassan kiszorítják.

Az egyház a legrégibb időktől mind e napig sürgette, hogy a megkeresztelendőnek valamely szentnek nevét adják. «Catholica ecclesia vult, ut nomen baptizando dandum sumatur ab aliquo, qui in sanctorum numerum relatus est.» Ez óhajtás a mily helyes, oly méltányos. Vajha azon főpapok és papok, kik sürgetik, hogy az egyház híve keresztény nevet viseljen, «ut proles e benedictione divina accepta sub protectione specialis sancti constituatur, et ad consectandas in sacramento baptizmi assignati protectoris virtutes stimulentur,» el ne feledné, hogy ők nemcsak az egyház, de a haza fiai is, melytől — nem ritkán — bőséges javadalmakat élveznek; de idegen hangzású neveiket, hazafias kötelességök elhanyagolásával, híveik botránkozására megmagyarosítani vonakodnak, nehogy -- tudják ők kiknek — kedvezésétől elessenek.

Fölöttébb valószinű, hogy nálunk a középkorban az egyháznak a keresztény nevekre vonatkozó kívánságát pontosan betöltötték. Becsei Imre (1311—1334), ki fiait Istvánnak, Györgynek és Tamásnak kereszteltette, de aztán keresztneveik elhagyásával Töttösnek, Vesszősnek és Tövisesnek hivatta, valószinűleg már e *népies* nevekre kereszteltette volna őket, ha az nehézséggel nem jár vala, s ha a népies nevek használata a keresztségben megengedhető leendett. Ez eset viszont szembeszökő példája annak, hogy népies neveket, dictusokat is használtak keresztnevek *helyett*. Hasonló példát szolgáltatnak némely cselédnevek, milyenek Poczkos, Leső, Kopó, Nyúzó, Nyerítő, Lökő s így tovább; noha ezeket nem épen soroznám e kategóriába, minthogy némely úrnak kicsinylő önkénye adhatta.

E példák feljogosítanak a föltevésre, hogy találkoztak, kik keresztneveik helyett őseiktől öröklött, habár nem keresztény vagy népies nevet használhattak, annál inkább, minthogy hiába kutatunk az egyházi jogban oly *törvény* után, mely szoros parancsképen rendelné, hogy a megkeresztelendőknek szent nevek adassanak. A trienti zsinat rendeletéből készült és V. Pál pápa által 1614-ben kiadott római Rituale is csak annyit mond: legyen a pap azon, nehogy illetlen (obscoena), mesés, nevetséges, pogány neveket vagy hamis istenek neveit, sőt inkább, a mennyiben lehetséges (quatenus fieri potest) szent neveket adjanak a keresztelendőknek.

Épp ezért igaza lehet Nagy Gézának, hogy az Árpád-kori előkelő családok hagyományos nevei közől a kereszténység mindinkább erősbülő befolyása alatt már a középkor folyamán azonosították egyiket is, másikat is valamely hasonló hangzású keresztnévvel. A papok, ugyanis, nem mindig térhettek ki a szülő azon joga elől,

[1] Előfordulnak ilyenek is: «Stephanus dictus de Jakw, filius Simonis (Simonfia) sic dictus, dictus de Euche.»

hogy gyermeke nevét meghatározza. Ráfogta tehát a bensejében kifogásolt pogány névre, hogy valamely szent névnek magyar változata vagy fordítása. Ez lehetséges, de sőt valószinű dolog.[1] Csakhogy e tant csupán az esetben volnék hajlandó elfogadni, ha bebizonyítható, hogy az átvett, adoptált név csakugyan hagyományos, már a pogány előidőkben használatos volt. Ez azonban a Nagy Géza által felhozott példáknál nem mindig mutatható ki.

Szabályul tehát azt állítanám föl: *míg középkori neveink keresztény nevekből könnyen és jól megfejthetők, addig ne keressük megfejtésöket a turk rokonságban*, melynek tudata vajmi halvány lehetett annyi század és viszontagság után a magyar népben.

Hogy régi keresztneveinket nem ugyanegy forrásból vettük, hanem különböző útakon, a szlávból, németből, olaszból és egyéb nyelvekből is már átidomítva kerültek azok mihozzánk: évek előtt kimondottam. Hogy azonban keresztneveinknek csupán kicsi tömege honosodott meg nálunk az egyház közvetlen hatása alatt: Nagy Géza ez állítása míg egy részről magyarázatra szorúl, más részről elégséges bizonyíték nélkül szűkölködik.

Ha Nagy Géza az egyház közvetlen hatása alatt a keresztelő papok befolyását a keresztnév megválasztása körül érti; akkor én, vele ellenkezvén, azon nézetet vallom, hogy a keresztény nevek nagy tömegét, kezdetben kivált, a papok terjesztették és csak egy kis töredéket vehettünk át a szomszédos vagy közöttünk élő, idegen népekkel való érintkezésből.

A dolog természete utal e föltevésre, de kivált a kútfő, melyből a keresztelő papok a keresztény neveket előszedték, tanúskodik róla.

Martyrologiumról vagy Menologiumról, a szó szoros értelmében, azaz a keresztény egyházban tisztelt szentek névtáráról nem is szólok; ilyennek nyoma a XIV. században nálunk nincs. Naptárak ugyan voltak már akkor a misemondó könyvekben; de ezen naptárak, mennél régiebbek, annál soványabbak, és föl nem tehető, hogy a benne foglalt szentek neveit kívülről tudta minden pap. A bibliai nevek kelendőbbek lehettek. Volt azonban minden papnak egy eléggé bő névkészlete: a Canon Missæ-ben előforduló szentek nevei. A Canon Missæ-t kívülről tudja minden pap, mert naponkint elimádkozván azt, megtanúlja; de sőt Nagy Károly azon capitularéjában, mely a papjelöltek vizsgálata anyagát megszabja, a Mise-Kánon meg van említve. A Kánonban előfordulnak az apostolokén kívül a következő vértanúk nevei: Linus, Cletus, Clemens, Xystus, Cornelius, Cyprianus, Laurentius, Chrysogonus, Cosmas, Damianus, Stephanus, Mathias, Barnabas, Ignatius, Perpetua, Agatha, Lucia, Agnes, Cecilia, Anastasia. Tessék e sorozathoz adni az évszakjelölő sz. György, sz. Anna, sz. Mihály és sz. Demeter nevét, továbbá a magyar szentekét, kiknek sorát a Dedek C. L. által szerkesztett Egyházi Közlöny jelen (1891.) évi folyama hozta:[1] és nagyjából megtalálta a leghasználatosb magyar keresztneveket.

Hogy ezekhez utóbb nem egy járult, melyeket szomszédjainktól, világot látott vitézektől, messzünnen jött bevándorlóktól, ritka nevű szerzetesektől, a szentek legendáiból kölcsönöztek a szülők, komák: magától értetik. A ritka név akkor azért is becses volt, minthogy megkülönböztetésül szolgált.

Melyik alak mily idegen nyelvvel rokon, azt a szorgos összehasonlítás fejtendi meg. S ekkor meggyőződik Nagy Géza, hogy ugyanegy alak több helyt is keletkezett. Igy téved állítván, hogy *az István név egyszerűen a német Stefannak magyaros kifejezéssel Istefannak az átvétele.* Miért nem készíthették azt a magyarok egyenesen a latinos görögből? Vagy ha okvetlen át kellett venniök, átvehették a már kész Istefan alakot, mely Chrodegang metzi püspök (742—766) Regula Canonicorum című művében ekképen előfordul oly időben, midőn a magyaroknak hírök se volt még Európában.

Ám, ily csekélységekkel ne bibelődjünk, hanem siessünk Nagy Gézának teljes elismerésünket kifejeznünk azon szorgalmas munkájáért, melylyel második közleményében az ősmagyar

[1] Noha ennek ellenkezője, hogy t. i. a keresztény néven addig fúrtak-faragtak, míg magyaros formája lett, nem kevésbbé valószinű, de sőt helylyel-közzel immár bizonyos.

[1] Föltűnt nekem, hogy a magyar szentek közt nincs egy ősmagyar nevű.

személyneveket a turk nyelvekből értelmezni törekedett — föltéve, hogy csakugyan helyes alapon indult meg, minek megbirálására illetékes nem vagyok.

Törekedett, mondom; minthogy ő maga is kísérletnek tekinti e fáradságát, melynek eredményén — úgy vallja — további kutatások sokat fognak változtatni. Ténynek veszi, ugyanis, az érdemes szerző, hogy a legkülönbözőbb eredetű neveknél is meglepő egyezéseket találunk, a miért többfélekép magyarázhatók. S ebben tökéletesen igaza van.

Szolgálok néhány példával, melyek az én álláspontomból erednek, s annak megerősítésére térnek vissza. A szerénységben mindamellett — kutatásaim eredményeit szintén nem tartván szent irásnak — nem akarok Nagy Géza mögött maradni.

Igy azt hiszem, hogy Nagy Gézának a *Ders* névre fordított fáradsága hiú volt. Ders sem a kún *tersz*-ből, sem az ó-szlovén *druzu*-ból nem származik, hanem a Desi*derius* szó utóbbi feléből alakult. A nevek ily alakulásai a hosszabb martyrologiumi nevek elő- vagy utórészéből, sőt a derekából nem ritkák sem a magyarban, se más európai népeknél. Például szolgáljanak: Sándor (Ale*xander*), Xandrin, Sandrin (Ale*xandrin*), Cikus, Cikó (Fran*ciscus*), Kabos (Ja*cobus*), Tanos (An*tonius*), Talos (An*toleus*), Rike (Frider*ike*), Trina (Katha*rina*), Klaus (Ni*colaus*), Nes (Ag*nes*), Hannes, Hanns (Jo*hannes*), Rotija (Do*rothea*) stb. stb. Az összevonásra, melylyel Ders lett Deriusból, a föntebbieken kívül, még egy, de jó példával szolgálok: A László szó a Vladiszlavból származott, tehát kilencz hangot ötté tömörített a magyar.[1] A lehetőség a grammatikában ugyan nem argumentum ontologicum; mégis tekintetbe veendő, hogy a Ders név már a XI. században a latin Desiderius synonimumja volt, mint ezt Nagy Géza is elismeri. Ugyanerről meggyőződhetünk *Kubinyi* Magy. Tört. Emlékek II. köt. 25., 50., 57. lapjai egybevetéséből. — Volt továbbá *Szent*-Ders nevű helységünk is Bodrog vármegyében.[2] A litvaiak is így alakították át a Desiderius nevet azzal a különbséggel, hogy egy szótaggal többet vágtak le a tőszóból, mert nálok *Sidders* Desiderius. — Nagy Géza azt tartja, hogy a magyar hangváltoztatási rendszer szerint *Dezderes* vagy valami hasonló név alakúlt volna a Desideriusból. Tudtomra alakúlt is a *Dezsér* szó; valamint hogy a *Des*, *Dézs* apokopált alakja ugyane keresztény névnek, nemkülönben az ezekből kicsinyített *Desk*, *Desko* is.

A középkorban nagyon szerették a nevek fejét, első szótagját a törzstől elvágni és így használni. Rövidségre törekvés volt-e ez, vagy a kényelem szeretete, bajos eldönteni. De oklevéltárainkban az efféle apokopált nevekkel igen sokszor találkozunk; ilyenek: Ant, Gál, Jak, Ják, Gyak, Melk, Tob, Vid, Bas, Mog vagy Mok, Bod, Lad, Gug, Mih, Luk, Reem, Frencz, Frank, Dook, Drag, Bar stb. A miért biz én *Zach*-ban nem látok egyebet, mint a *Zach*ariás név fejét, mely név ugyanily rövidített alakban még vagy tíz más európai nyelvben előfordul. Ismerem e név egész családját okleveleinkből: Zach, Zacha, Zaka, Zache, Zachy, Zocho, Zachar, Zachur, Zachary, Zacharias, Czecheries stb.

Ugyancsak az apokopált nevekhez sorolom a *Haab*-ot. Gondolom, a Haabram (Abraham) első szótagja. Egy Haab váczi püspök volt, és közben *Abbá*-nak is nevezték. Ezen körülmény kísértetbe hoz: ne lássak-e *Abá*-ban is Abrahámot, annál is inkább, minthogy a genus Aba ivadékában a gyakori Abák közt Ábrahámmal is találkozunk; azonképen kétségtelen, hogy *Abic*, *Abick* kicsinyített alakja az Ábrahámnak. Egyébként eszem ágában sincs tagadnom, hogy az Aba szónak más értelme is van.

Ilyen apokopált névnek tartom a *Donch*-ot is. Midőn azelőtt jó tíz esztendővel Anjou-kori tanulmányaimat megkezdettem, fölötlött azonnal a zólyomi vármegye-ispán, Donch nagy alakja. Hogy Donch a. m. Dominicus, azt az oklevelekből hamar megtudtam; de nem azt, miképen kell a nevét kimondani. Tudjuk, hogy a középkori *o*, hol mély *a*-ként, hol nyílt *o*-ként hangzik; hogy a *ch* majd *cs*-nek, majd *cz*-nek, *k*-nak vagy *ch*-nak, sőt némely esetben (Buchtus, Buchturyan, Ruchtukem, Chechte, Zilach, Boztech, Achtun) *j*-nek is olvasandó. Már pedig

[1] Noha úgy látom, hogy Vladis(lav)-ból előbb Ladsz= Lac(ló) alakult, mint a Laczfalva, Laczháza helyneveken felül a kicsinyített Laczk (Laczkfiak), Laczkó, Laczi nevek tanusítják.

[2] *Zichy-Okmt.* V, 146.

az nem mindegy, mint olvassuk középkori neveinket. Könnyelműségünk e nemben okozta, hogy az ekként kettősen szerencsétlen Zach Klára nevét még tán kétszáz esztendő múlva is Zács Klárának fogják kiejteni. Lassankint jöttem reá, hogy a zólyomi főispán, Donch neve *Dancs*-nak olvasandó; e mellett rájöttem arra is, hogy más Donchok Dankoknak, sőt (sejtem eddig csak) Danczoknak mondandók ki. *A helyes, olvasás meghatározása a nevek értelmezésénél a legelső és legszükségesebb teendő.* Megállapítván a Donch helyes kiejtését, eljutottam addig, hogy e szónak eredeti alakja Dominicus, Domonkos, Damokos szónak első szótagja a *Dom* vagy *Dam*, melyhez a *cs*, *k*, *cz* kicsinyítő képző hozzájárulván, az *m* könnyebb kiejtés végett *n* betűvé változott, és lett Dancs, Dank (Dankó), Dancz. Egészen így alakúlt a *Denk* Demeterből.

Nincsen tehát módomban, hogy Nagy Gézának Donchot átengedjem. Sajnálom: *Batizt* sem adhatom neki, melyről azt hiszem, hogy Keresztelő János, azaz Baptizta, Battista. Nem az eredeti magyar *Csák*ot, melytől csákó, csákány, csáklya szavaink származnak, mint azt Csák Mátém I. függelékében bővebben kifejtém. *Hubcs*áról talán Nagy Gézának szlávban mívelkedő barátja foghat fölvilágosítást adni: *Ják*ot, *Jaksá*t, *Kalán*t, *Kaján*t, *Keán*t, *Kán*t szintén nem engedhetem. Képzelhetetlen, hogy *Kálán* a pécsi püspök pogány nevet viselt. Ha Nagy Géza elolvasná sz. Columbanus legendáit (egy et ha nem csalódom, megtalál *Pez* I. kötetében), talán maga is lemondana *Kálmán*ról. Ez alkalomból nem ajánlhatom eléggé menologusainknak *a szentek legendáinak, a szentek életének szorgalmas tanulmányozását.*

Koos-t, Demeter tárnokmester leányát, ha másért nem, azért is átengedhetné nekem Nagy Géza, hogy megírtam atyja életrajzát. Nagy Géza *Kős*-nak és a török *kos*, *kas*, nemkülönben a kún *chus* után *madár*nak gondolja ama nagyságos asszonyt. Hátha e név *Kós*znak olvasandó, valamint az 1210-ben élt *Cos* szolga neve is? S ez esetben nem egyezhetnénk meg abban, hogy Kósz az olaszoknál Cosimo, Cosima alakban használt keresztnévnek apokopált alakja? Marad még Nagy Gézának biztosan ősmagyarnak jelezhető neve elég!

Ezek után bízom Nagy Géza tudományszomjas lelkében, fáradni nem tudó munkaerejében, éles itéletében, melyek nyomába tódul az elfogulatlanság okvetlenül. Ki fogja ő érezni, meg fogja itélni: mikor honnét kell középkori neveink értelmét keresnünk. Azt hiszem, kezei közt jó helyen fekszik a magyar menologia fontos ügye. A miért befejezem amúgy is hosszúra nyúlt czikkemet, és leteszem dilettans tollamat abban a reményben, hogy hanemha alkalmilag, másként nem leszek kénytelen ebbe a szakmába ártanom magamat. PÓR ANTAL.

A DÓCZYAK ARADBAN.[1]

A Dóczy (Nagylucsei) család a Hunyadiak által teremtett új főnemességhez tartozott. Szerencséjének megalapítója *Mihály*, 1440-ben Thallóczy Matkó s 1443-ben Hunyadi János gazdatisztje és már aradi birtokos. *György* 1458-ban világosi várnagy volt Lábathlan Gergelylyel együtt. A család legnagyobb jószágszerzője *Imre* és fia, *Ferencz*. Fenmaradt levéltáruknak gazdag töredékei sok becses adatot szolgáltatnak Arad és Zaránd vármegyék történetéhez.

1470. Mezőgyáni Mihály az aradi káptalan előtt Zádorlaka falut, s Liki, Deszk, Szőllős és Szent-Mária aradi és Csenezháza temesi faluban levő részjószágait testvéri szeretetből Dóczy *Imré*nek adta. 1471-ben D. Imre és László a güti Országhoktól zálogba vette az aradi Kő és Gyarak felét. 1472. D. Imre Újfalui Vámos Imrét és testvéreit megintette a csanádi káptalan által, hogy 600 frton visszaváltsák tőle Tófő falut. 1473-ban 400 frton zálogba vette Nadaby Lázár nadabi, tótfalvi és háromházi javait, pedig épen azon évben intette meg a Nadabyakat zálogjószáguk visszaváltására. Ugyanakkor az aradi káptalan előtt inté özv. Muthnoky Mihálynét s fiait a zádorlaki uradalomra vonatkozó okíratok ügyében tett költségeinek megtérítésére s részjószágaik visszaváltására.

[1] Mutatvány Dr. *Márki* Sándornak «Arad Története» czímmel most megjelent nagy műve I. kötetéből. A felvilágosító és a használt forrásról számot adó jegyzeteket e mutatványból elhagyván, ezekre nézve az olvasót a monographiára utaljuk. *Szerk.*

1474-ben Nadaby Pétertől Nadabon több telket s egy malomrészt vett zálogba 20 aranyforinton és zálogjogon beigtattatta magát Zádorlaka, Szőllős, Deszk, Kő, Liki arad-, Peterd és Újfalu temesmegyei falvakba, Nadaby Lázár nadabi, tótfalvi és háromházi, özv. Nadaby Andrásné nadabi és tótfalvi, — Keczer Lukács székudvari s Országh Lőrincz péli — mind zarándi — részjószágaiba. 1475-ben az országgyűlés elé vitte azon panaszát, hogy Likiben több jobbágyát elfogatta az aradi káptalan; ugyanakkor Nadabyéktól Nadabon 9, és Keszíben 2 jobbágytelket vett zálogba 28 aranyforinton. — 1476-ban Mátyás király a váradi káptalan ellen eskütételre utasította őt. Dóczy azonban nem esküdött meg arra, hogy Kis-Jenőből, mely a váradi káptalané volt, a káptalan 28 barmát el nem hajtatta. — 1477-ben Dóczy Jenei Losonczy Lászlót és István megintette, hogy zarándi Apa és Ároki nevű falujokat tőle visszaváltsák; ugyanakkor Dóczy *Lászlót* Aradmegye a kalodvai pálosok által ellene indított perben való meg nem jelenése miatt megbírságolta, s az aradi káptalan beiktatta őt nejével Veronikával s gyermekeivel (Erzsébettel és Orsolyával együtt) Losonczy Lászlónak apai és ároki részjószágaiba; Imre viszont Somosi Lászlótól vett zálogba némely görhei, erdőhegyi és szenteskirályi jószágot 50 arany forinton, Nadaby Ferencztől pedig 600 magyar arany forinton; előbb zálogba, majd u.-a. összegért örökösen is megvette Szinke (Szintye) és Alatka zarándi falvakat. 1478-ban a zádorlaki uradalom ügyében a kir. kúria tisztítóesküre kötelezte Dóczyt. Ez évben perelt Országh Lőrinczczel 6 lovának elvitele miatt, a Losonczy-féle Apa és Ároki záloga miatt saját testvérének, Lászlónak (Erzsébet és Zsófia nevű) lányaival; tiltakozott a Dóczy László után maradt javak visszatartása ellen, mire nézve a király az aradi káptalant bízta meg a vizsgálattal; megintette Vér András a székudvari rész és malom visszaváltására s egyúttal eltiltotta őt e javak használatától; az aradi káptalan előtt kiegyezett Országh Lőrinczczel az eddig kölcsönösen okozott károkra nézve; testvérével, Dóczy *Péter*rel együtt, ki 1482-ben segített Kinisynek a szendrői győzelem kivívásában, a budai káptalan által beiktattatta magát a Nadabyak gyarmati, földhídi, keszi, szentmártoni, kétegyházi, szincsei, alatkai, veresegyházi és a bihari ólyi részbirtokokba, ellenben bele kellett nyugodnia, hogy özv. Dóczyné és Haraszthy Ferencz ellen indított pere halasztást szenvedjen.

1479-ben kedvező ítéletet nyert a Lőkös Demeter domomáli szőllejének elfoglalása miatt ellene s özv. Dóczy Lászlóné ellen indított perben; zálogba vette Németh Márton simándi lakos görhei és erdőhegyi zálogjószágát, az aradi káptalan előtt Szedecsy Jónás és Gellyén Péter szedecsi (temesi) részét, Ábrahámffy István árváinak benesi és nagybozvai (aradi) birtokait, és Simándy István jánosházi zálogát; egyúttal nagy pert indított a királyi kincstár ellen, melynek monostori jobbágyai az ő Szőllős arad- és Tófő temesmegyei falvait feldúlták. — 1480-ban ellenmondott annak, hogy Czeczey Mártont beiktassák a székudvari, kútasi, mácsai és miskei Keczerjavakba; hogy Országh Lőrincz Apa, Ároki, Gyarak s Kő falvakat más aradi, zarándi és csanádi falvakkal együtt megszerezze, hogy Gyanthei István Apácza és Udvari aradi falvakat eladja; ő-maga 100 aranyon megvette Garai Szakács Benedek kovászi telkét, Panády Gergelytől magához váltotta 40 aranyon 12 évre a temérdekegyházi s Kereky Demetertől 10 aranyon a csentei részeket.

1481-ben szerzett zálogjószágai: Szedecsyéktől Szedecs részei 26 aranyon, Kötegyáni Köthe Jánostól a Keczerféle székudvari, kútasi és mácsai javak 100 aranyon, Csályay Istvántól Apácza és Udvari részei 50 aranyon; ugyanez egy csálai malomhelyet örökáron adott el neki. Letiltotta Somogyi András Csályay István jánosházi birtokának használásától, Csomboli Lászlót s Istvánt, Kaza Mártont s Baky Lászlót és Gergelyt pedig Hetény, Orothalma és Orottava elfoglalásától. 1482-ben az aradi káptalan beiktatta Dóczyt Apáczában és Udvariban a Csályayzálogba, Csanád és Temes megyékben a Rábéy Sebestyén-féle javakba, 1483-ban Balogh Mihálynak erdőhegyi, görhei, szenteskirályi, hegénházi, köbli és (Biharban) atyási s 40 arany fejében Majsay László nyéki zálogába, 13 aranyért Csályay Istvánnak jánosházi jobbágytelkébe, 200 aranyon Dienessy Bernát aradmegyei részeibe, 80 aranyért Bessenyey András jánosházi és 5 frtért Eősy János péteri részeibe, mind zálogjogon. Ugyanakkor megszerezte a királytól a maga s testvére, Péter és ennek fiai (János és Miklós) részére örökjoggal az állítólag örökös nélkül elhúnyt Erdőhegyi Tamásnak összes jószágait, melyekbe (Erdőhegy, Görhe, Szenteskirály, Hegénháza, Köbli és Biharban Atyás részeibe) be is igtatta őt az aradi káptalan, de ifj. Erdőhegyi Miklós, Balázs, Bernát és Mihályné ellenmondása mellett. A vagyonért reszkető harami bán ugyanekkor erősen perelt testvérének, Lászlónak özvegye ellen, ki Szárafalvi és Perjémes csanádi, Csama, Remete, Szent-András és Rékas temesi helységek negyedrészét, a zarándi Apát és Árokit s az aradi Kőt és Gyarakot a kocsi- és igáslovakkal, ezüstneműekkel, sőt a Dócz falut illető oklevelekkel együtt visszatartotta. Mátyás király viszont utasította, hogy visszaadja a Jaksicsok jobbágyainak s az értök jótálló soklói nemeseknek javait, míg a temesi comes az ügyet meg nem vizsgálja.

1484-ben Nagy Jánostól 27 aranyon a görhei, Erdőhegyi Dorottyától 60 aranyon a bekényi,

Kölcsey Andrástól 8 aranyon a temesmegyei rábéi stb., Bekényi Lászlótól 14 aranyon a bekényi, Pathócsy Orsolyától 100 aranyon az apáczai és udvari részt vette zálogba. Aradmegye törvényszéke előtt arról vádolta özvegy Ongor Jánosnét, hogy sződi várnagya által megtámadtatta liki jobbágyait s Jaksics Istvánt és Ispán Miklóst, hogy Zádorlakáról hatvan hátaslovát elhajtatták; a mi különben csak kölcsönbe mehetett, mert ő meg, nemes cselédeivel együtt, a Jaksicsok udvari, szécsényi, kerekegyházi és bessenyői jobbágyain hatalmaskodott. — 1485-ben is folyt a per s bővült Ongorné ellen azzal, hogy annak egy ménesi jobbágya Dóczynak egy liki jobbágyát nyillal mellenlőtte. Perelt egy ló s annak nyerge miatt, melyet Simonfy Miklósnak egy köblösi jobbágyánál találtak meg. 1486-ban, hogy változatosság is legyen a dologban, Kovásziban 2 házat és 1 kúriát zálogba vetett a csanádi püspöknek, mi ellen a tulajdonos Gúti Országh Sebestyén és Lőrincz tiltakozott. 1000 aranyon örökáron ekkor vette meg Horváth Páltól Vizes aradi falu felét. Hogy földesúri tekintélyét megóvja, Zarándmegye előtt bepanaszolta saját szentmártoni jobbágyát, Tatár Pétert, ki a lopás miatt általa rárótt homagiumot még meg nem fizette s följelentette Czeczey Lőrincz székudvari tisztjét, ki nadabi kúriáját megrohanta, Buda Jánost, ki gyarmati malmát lerontatta s Farnossy Lászlót és Ethele Györgyöt, ki szentgyörgyi pusztáját háborgatta.

1487-ben Dóczy Pétert és Jaksics Istvánt bízta meg a király, hogy Solymos és Lippa várát visszavegye Bánffy Miklóstól s Dóczy Péter, Imrét is maga mellé vevén, valóban ostromolta is Lippát. Távollétét felhasználva, Imre tisztjei 394 arany helyett 644 aranyat követeltek az Erdőhegyiektől a Dóczy kezein levő zálogjószágok kiváltásáért; különben a vezér sietett is tiltakozni az ellen, hogy ő eme zálogjavakat kész volna visszaengedni Erdőhegyi Balázsnak. — Simonkeréki Hathy Tamás 17 aranyért s 24 dénárért elzálogosította neki jánosházi részbirtokát, ellenben Ábrahánffy István önkényesen visszafoglalta a zálogúl kezén levő aradi Almaszeget. Nagy János eltiltotta Szokoly János csanádi püspököt és Dóczy Pétert s Imrét, hogy, a szomszédság jogán, a csanádi Munárt és Gedest s a temesi Kakatot eladják, vagy elzálogosítsák; Czeczey Lőrinczet viszont ő intette meg a székudvari malom visszaváltására. Ugyanakkor Aradmegye egy zádorlaki jobbágyának Jász-Pélben történt megöletése miatt tartott vizsgálatot. — 1488-ban kibékült a Bakyakkal, zálogbavette Erdőhegyi Tamás 14 jobbágytelkét Tamáshidán s 80 aranyon az egész Dud falut; Szőllőssy Gergelytől pedig 50 aranyon 4 temesi és krassói helységet vett át. Haraszthy Ferencz a maga apáczai és kisudvari részbirtokait «testvéri hajlandóságból» örökre átengedte Dóczynak, kit nemcsak Czeczey Máté intett most meg némely székudvari, mácsai és kútasi jószágok visszatartása miatt, hanem Mátyás király is örökös parasztsággal fenyegette őt, ha jogtalanságoktól jövőre nem óvakodnék.

1489-ben Dóczy Imre a szomszéd Zarándmegye nagybirtokosának, Ősi Bethlen Domokosnak özvegyét, Margitot vette nőül s ennek fiaival egyezkedett anyjuk jegyajándéka és hozománya érdekében. A mellett folytatta a vagyongyűjtést; 150 aranyon zálogba vette Pipály Lászlótól és Thársy Páltól a békési Halásztelek részeit és Zimán nevű halastavuk egy harmadát; Erdőhegyi Balázstól 50 aranyon a zarándi Barzát; Csomboli Péter árvájától, szintén az aradi káptalan előtt, Nagy-, Közép- és Alsó-Csombol, Temérdekegyház, Erdős, Szakálháza temesi és Tornyos csanádi falvak részeit 300 aranyon; megintette Majsay Lászlót a zarándi Szent-Iványteleke zálogösszegének visszafizetésére; perelt az emberétől, Kerekes Istvántól ellopott és sződi Major Péternél Szent-Miklóson megtalált ló, egy betlenősi tisztjének, Nagy Ozsvátnak Haraszthy Ferencz csálai s egy gyarmati molnárának Buda János jobbágyai által való megverése, valamint Czeczey Lőrincz ellen székudvari kúriájának feldulása s Pethő Balázs és mások ellen a temesmegyei birtokain való kártételek miatt.

1490-ben Aradmegye egy ízben ugyan már néhainak nevezte Dóczy Imrét, de kétségtelenül László helyett, kinek javai megszerzésétől eltiltotta Haraszthy Ferenczet, Országh Lőrinczet és Ábrahámffy Sebestyént s Arad törvényszéke előtt ügyvédet vallott. Deszken és Likiben is épen ekkor. nyert ideiglenes kedvezést Corvin Jánostól a gabona- és borkilenczedre nézve. Vele még később is jó viszonyban élt. — 1492-ben zálogba vette 100 aranyon Szakál Benedek vásári és Csegedy Mátyástól s Vér Andrástól a Nadaby-féle részbirtokokat 600 aranyon. Ez évben vizsgálat folyt ellene, mivel Nyékről özv. Barcsay Péterné s fia, Barcsay Péter javairól 7 jobbágyot lefoglalt, 5-öt elhajtott s az erdőkben is kárt tett. — 1493-ban még együtt igtatta be az aradi káptalan őt s nejét némely csegedi (bihari) és nyéki (zarándi) részjószágba, s 26 aranyon zálogba vette Bessenyey Kristóf szentdemeteri összes részeit; az év második felében azonban már nem élt Dóczy Imre, ki oly nevezetes szerepet játszott Arad és Zaránd vármegye birtokviszonyainak történetében, mert oly mélyen belenyúlt épen a köznemesség anyagi érdekeibe. Ő kezdte építtetni a zádorlaki várkastélyt és Zádorlakról nevezte magát. Míg Zarándban inkább csak zálogszerzésre fordított több ezer aranyat s úgyszólván uzsorása volt e megye népének, Aradban örökjoggal vásárolt uradalmakat.

Kiskorú fia, Ferencz, helyett egyelőre özvegye, Margit vette át az uradalmak bonyolúlt gazdasági és pénzügyi igazgatását. Már 1493. decz. 13. ügyvédeket vallott. 1494-ben örökáron megvette Nadaby Lázár nadabi, tótfalvi, háromházi, gyarmati, földhídi, keszi, szentmártoni, veresegyházi és ködegyházi, zarándmegyei részjószágait. Azonban a sok ügyvéd mellett is törvénybeütközőt tett, midőn öröklött, vett és zálogbirtokaiban fiát, Ferenczet és Tótselymesi Tarcsay Jánost tette örököseivé; miért is II. Ulászló e bevallást megsemmisítette s gyámul január 22. Haraszthy Ferenczet rendelte ki és Kinisy Pál temesi comesnek is pártfogásába ajánlta a családot. Kinisy azonnal meg is hagyta Aradmegye nemeseinek, főkép az aradi káptalannak, hogy míg az özvegy be nem fejezi a férje által Zádorlakon kezdett várkastély építését, a jószágaikra átköltözni akaró jobbágyokat magukhoz fogadni ne merjék. Corvin János, tekintve férje érdemeit, az özvegynek szintén elengedte a solymosi uradalmat illető borkilenczedet. Komlósy Mihály elösmerte, hogy 5 arany forintnyi tartozását az özvegy teljesen kiegyenlítette. — 1495-ben az aradi káptalan beiktatta Dóczy Ferenczet több temesi helységbe, az özvegy pedig még azon évben — előbb eltiltván a Jaksicsokat az aradi Szent-Margita nevű pusztán a borkilenczed szedésétől — a Muthnokyaktól 2000 aranyon a maga s fia részére örök áron megvette Zádorlakán, Likiben, Deszken és Szőllősön levő összes részjószágaikat. Egy Csegedy Mátyás és Somosy Bertalan ellen folytatott pörét II. Ulászló Zarándmegye törvényszékéhez utasította. 1496-ban az özvegyet Szapolyay István nádor ötvened magával tisztító-eskü letételére kötelezte a férje által az aradi káptalan ellen elkövetett kártételekre nézve. 1497-ben az özvegy az Erdőhegyiek, a kalodvai remeték s gyulavarsáni Tálas András ellen pereskedett. Nem csoda, ha beleunt a gazdálkodásba. Még azon évben 5000 arany forintért fiának, Nagylucsei Dóczy Ferencznek vallotta be Arad, Zaránd és Temes vármegyékben levő összes jószágait, melyek őt örökség, jegyajándék, vagy zálog czímén illetik; a király azonban 1498-ban megtiltotta mind a rendeknek, mind a szolgabiráknak ez adomány foganatosítását. Mind a mellett, ugyancsak a király parancsára, szept. 15. a budai káptalan beigtatta őt és fiát Zádorlaka, Szőllős, Deszk, Liki aradi falvak és Szent-Mária aradi puszták birtokába, a csanádi káptalan pedig felsőbb rendeletre vizsgálatot tartott a miatt, hogy Jaksicsék a vizesi határban elszántották Dóczyék egy dűlőjét. 1499-ben II. Ulászló is elösmerte, hogy az özvegynek nincs többé birtoka Aradban, hanem hogy minden a fiáé, az egészségének helyreállítása végett Olaszországban időző Ferenczé.

1500 óta Dóczy *Ferencz* állott uradalmai élén. Mint ilyen perelt — már ez évben — 3 zádorlaki jobbágya miatt Országh Lőrinczczel és gyakran tartózkodott Zádorlakon, honnan 1501-ben is utasította testvérét, Lászlót, mint járjon el némely pozsony-, mosony- és győrmegyei javak megosztásában. 1504-ben 1300 aranyon e testvérével, édes anyjával és Tarcsay Ferenczczel közösen vette meg özv. Pathócsy Bálintnétól az apáczai és udvari pusztát s együtt perelt (1505) Szentmártoni Szánthó Pállal a nadabi vízimalom lerontása miatt. Nagy csapás volt a családra, hogy 1506-ban, az országbiró ítélete következtében, a Dienessyeknek visszaadni tartozott Dóczy Ferencz a zádorlaki uradalmat, még pedig fejvesztés büntetésének terhe alatt. 1507-ben halasztást nyert ugyan a királytól, minek következtében a Dienessyek a helyszinén lázadást szítottak s ez lehetett oka, hogy régi örökségökbe őket be sem igtathatta az ezzel megbizott aradi káptalan. Dóczy tehát intra dominium maradt s úgy perelhetett 1509-ben Czibakékkal, 1510-ben Gyarmathy Ferenczczel s a Nadabyakkal, 1511-ben Szokoly Jánossal, Jaksics Péterrel stb., míg Ravazdy Péterrel 1510-ben kiegyezett az aradi uradalmaikban kölcsönösen elkövetett sérelmekre nézve. 1511 okt. 21. Dóczy már paplant is igért a nádornak, ha Zádorlaka ügyében barátságosan kiegyezteti őt a Dienessyekkel; ezzel azonban majdnem egyidőben bevallotta 3000 aranyon Aradban, Zarándban és Temesben levő összes jószágait, mint zálogot, Tarcsay Miklósnak, ki az ellene s testvérei ellen indított támadásban Lipcse zólyom- és Saskő barsmegyei várakat megvédelmezte. De még mindig birtokon belül perelt 1514-ben Bessenyey Istvánnal.

1514-ben Dósa György hadai megégették Dóczy Ferencznek a zádorlaki kúriában talált okiratait; de csakhamar alkalma is nyilt azután a népszerűtlen főúrnak, hogy boszút álljon a fölkelés aradi részein, mert 1515-ben Ulászló király őt aradi főispánná nevezte ki. E méltóságában azonban csakhamar Rozgonyi János váltotta fel. 1517-ben még mindig perelt Dóczy Iratos és Bozos, 1519 pedig Dienessy Tamással Zádorlaka stb. miatt. 1519-ben igényt támasztott Csályay László örökségére; 1520-ban több arad-, temes- és zarándmegyei részjószágát kötötte le azon esetre, ha a kiszabott határidőre meg nem fizetné azon 2000 forintot, melylyel Maczedoniai Miklósnak tartozott. Ugyanekkor ápr. 23. II. Lajos király megajándékozta őt az utód nélkül elhúnyt Mezőgyáni Mihálynak Zádorlaka, Szőllős, Liki és Deszk falvakban és Szent-Mária pusztán levő összes javaival. 1525-ben a Csályay László magvaszakadtával neki és Keserű Mihály bosniai püspöknek ajándékozott Valka, Tófája, Fejéregyház, Csála és Csege miatt perelt a nő-

ágon való rokonokkal. 1525 márcz. 16. Dóczy Ferencz kérelmére a király a krakói gymnasiumban tanuló Dóczy Jánosnak ajándékozta az esztergomi Szent-Tamás-előhegy prépostságát, melyet Székely János, hitváltoztatása miatt, az esztergomi kanonoksággal együtt elvesztett. 1526-ban a pétervárади táborból írt nejének, Forgách Margitnak, kitől a török ellen való hadjáratra a maga és Forgách Zsigmond részére hátas lovakat s fegyvereket kért.

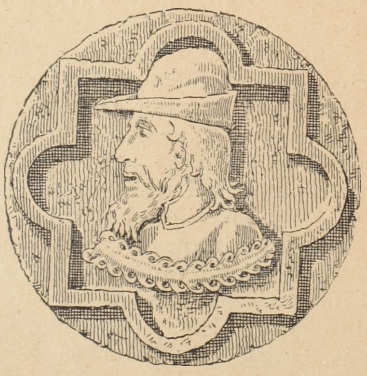
A család tekintélye nem szűnt meg a mohácsi csata után sem. 1549 június 28. I. Ferdinánd Ferencz fiait, *Miklóst* és *Gábort* felhatalmazta, hogy Miklós az ő fiát átadja Izabella királyné szolgálatára s ez Izabella területén, a zádorlaki kastélyban lakhassék, mely idáig testvéröké, Lászlóé volt, annak halála után pedig idegen kézre jutott; a másik ellenben Ferdinánd területén lakjék s mindkettő híve maradjon a királynak. 1552-ben Miklós Tóth Mihállyal résztvett a szerencsétlen szegedi ütközetben, öcscse, Gábor, pedig 1562-ben a szécsényi csatában, honnan csak álruhában szabadulhatott; 1561-ben még az övé volt Aradban Zádorlaka, Deszk, Aranyos-Szőllős és Apácza; s 1563 nov. 20. Miklóssal együtt új adományúl kapta számos nyitra-, bars-, pest- és temesmegyei jószágon kívül Aradban az egész Zádorlaka kastélyt és mezővárost, a Maros folyó révén ott szedett vámmal együtt, továbbá a Vizes, Deszk és Liki falvakban s Udvari és Szent-Mária, Zarándban pedig a Veresegyházteleke, Kisegyházteleke és Cserepesegyházteleke pusztákon levő *ősi* részbirtokokat. A mint azonban megszűnt Arad vidékén a Habsburgok hatalma, a Dóczyak is elvesztették minden jószágukat és befolyásukat.

Dr. MÁRKI SÁNDOR.

VEGYES.

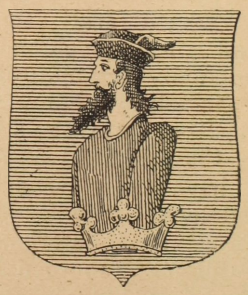
A gróf Csáky család czímere.

A Csákyak legrégibb czímerét az 1400-as évek második negyedéből bírjuk, mely a biharmegyei Szalárd község kolostorában látható. E községet Körösszeghgel — melyhez Adorján vára is tartozott — 1400-ban Zsigmond király bőkezűsége juttatá a család birtokába. E családból I. Ferencz, — mint irott emlékeink bizonyítják, — Szalárdon szűz Mária tiszteletére, a Szent Ferencz-rendiek számára kolostort és családi sírboltot emelt, mely a XV. században dívó csúcsíves stilben épült. Bolthajtásait kőgerinczek tartják, melyek vasgyámokról indulnak ki s egy emberi alakot feltüntető zárkőben találkoznak.

Az ábrázolt koszorúból emelkedő, kucsmás, hosszú hajú és szakállú magyar alak a Csáky-család czímerét mutatja tiszta eredetiségében. A heraldika fénykorának letünése kétségkívül nyilvánul e czímernél, mert míg egyrészt ábrázolása czímertani szempontból nem felel meg czímernek, mivel egyik lényeges alapeleme, a vért mellőzve van; másrészt az alak ízléstelenül koszorúszerű diszítésből emelkedik ki, mely helyett a következő században már koronát találunk alkalmazva. A vért elmulasztását a kőfaragó által azzal indokolhatjuk, hogy a czímert mint diszítmény-csoport központját alkalmazta.

A következő század elejéről fenmaradt a család czímere a kassai dóm szentségházán. A 12 legtekintélyesebb főrangú család czímerei közt feltaláljuk a Csákyak már ismert czímer-alakját és megismerjük róla színeit is. A kék pajzsban arany-leveles koronából emelkedő, sástollas barna kalpagos, hosszú hajú és szakállú, fedetlen nyakú, veres ruhás magyar alak. Ezen elsőrangú heral-

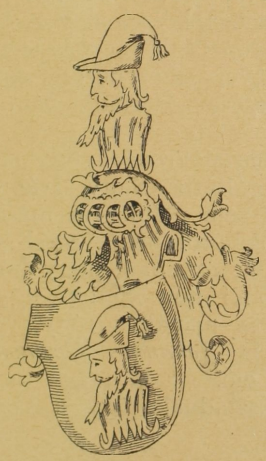
dikai kutfőnkből nyert czímereket a Turul hasábjain Csoma József ismertette. Az ismertető a fent leírt jelvénynél nem tudván a tulajdonos

család nevét megnevezni, megfejtését a jövő kutatásokra bízva, nekünk tartotta fenn.

A XVI. század harmadik negyedében a Csáky-család czímerének meghatározásánál segítségünkre szolgál a már említett szalárdi kolostor egyik ablakának alsó részében befalazott s körülbelül egy méter magas kőlap. Valószinűleg Csáky II. Gábor, ki ez időtájban halt el, sírkövének töredéke. A kőlapon domborműben kissé lekopott s már előzőleg ismeretes Csáky-jelvény, a koronából kinövő mellkép látható, jobbján e felirattal: Ano Domini 1570 . . . . . , a többi szavak már olvashatatlanok.

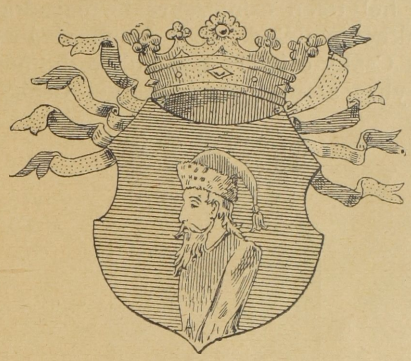
Az 1600-as évekből a kőfaragó vésője, és festő ecsetje által megörökített Csáky-czímert nem találunk. E korban a heraldikának egy másik fontos forrásához: az okmányokra és levelekre erősített pecsétekhez kell fordulnunk. Fontosak, de hiányosak, jegyzi meg igen helyesen egyik jeles heraldikusunk. Elismerjük, hogy egyrészt századokkal kihalt családok czímereit megismerhetjük általuk; másrészt hátrányuk, hogy a színekre nézve nem nyújtanak felvilágosítást, sőt hiányosságuk által gyakran a heraldika kárára szolgálnak. Hiányosságuk bebizonyult a Csáky-család pecsétlenyomatain is. Az e korból ismert pecsétek mindenikén hiányzik a pajzsbeli alak alól a korona.

Fenmaradt Bártfa szabad királyi város levéltárában 1662-ből Csáky X. Istvánnak Szepesvárról keltezett és a bártfai főbiróhoz intézett magyar szövegű levele, melyben küldöncze által küldött két fapalaczkba ízlelőül búzából készített sört kér. A levelen egy teljesen ép pecsétlenyomat van, melyen az előbb említett hiányosság is észrevehető. A viaszra helyezett papirba nyomott, tojásdad keretbe foglalt pecsét körirata: Comes Stephanus Csáky . . . a többi

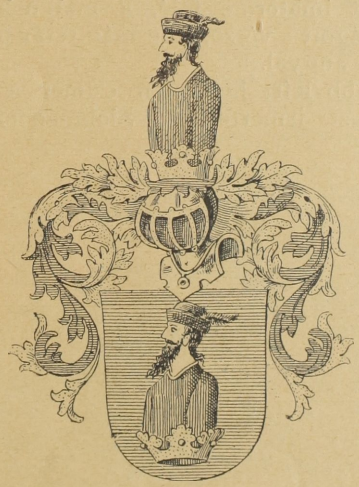

szavak elmosódtak. A pecsét benső terét egy jobbra dőlt pajzs foglalja el, melyben élesen körvonalozva s alul szaggatott ruhában a már ismert emelkedő, kucsmás, szakállas férfi-alak látható. A pajzs szögletére helyzett korona nélküli sisak dísze: a pajzs alakja. Megismerve e pecsétről a sisakdíszt is, a Csákyak czímerét végleg megalakultnak mondhatjuk.

A következő században is, lehetőleg szigorú hűséggel ragaszkodik a család ősi jelvényéhez. A XVIII. század harmadik negyedében jelent meg az első nagyszabású heraldikai munka Siebmacher János szerkesztésében. A czímeres-könyv a régi magyar főrangú családok czímerei közt a Csáky-családét is közlé, eredeti ősi alakjában, a pajzsbeli korona mellőzésével. A czímerkép megegyezik az eddig ismertetett kucsmás alakokkal, színei pedig a kassai dóm szentségházán lévő Csáky-czímer színeivel. Kiegészítésül szolgál a család czímerénél, az eddig nem ismert kék-arany szinű takaró.

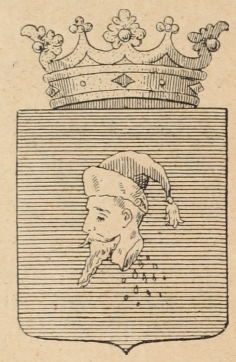
Összegezve adataimat, a Csáky-család helyes czímere a következő: a pajzs kék udvarában koronából vagy a nélkül, kiemelkedő sastollas,

barna kalpagos vagy kucsmás, hosszú hajú és szakálú, fedetlen nyakú, veres ruhás alak. Sisakdísz: a kiemelkedő pajzsbeli férfi-alak.

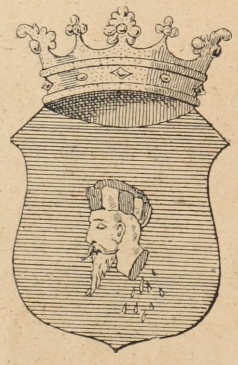
A Csáky-család a XV. század elejétől a XVIII. század végeig egyező czímert használt s az lényegében négy századon át semmiben sem változott. E század elejétől akadunk helytelen czímerekre. Okát a XIII. században bőséges Csáky-czímeres pecsétlenyomatokban kell keresnünk. Azon kornak czímer-ábrázolása — mint említettük — hiányos. A helyes czímerkép elkopása is szaporítja a helytelen czímerek számát, mert a czímeralak ki nem vehetése következtében a kutató mintegy önkényesen, hozzávetőleg helytelen czímert alkot. Ez utóbbi eset is beállt a Csáky-családnál. A kinövő alak ruharedői idők folytán megkopva, vércseppekre emlékeztető alakot mutatnak. Igy keletkezett a kinövő kalpagos vagy kucsmás magyar alakból, levágott és vérző turbános török-fej, illetőleg kucsmás tatár-fej, mit a főúri család czímeréül most használ.

Ezen helytelen czímerekre is maradtak fenn századunkból emlékek. Egy fametsző által megörökített Csáky-czímert találunk a homonnai r. kath. egyház szentélyében, melyet Csáky Antal

készíttetett imaterme fölé, s melynek czímerképe: levágott s vérző, kucsmás tatár-tej. Pajzstartó: két angyal.

Az előbb leírt helytelen czímer a legelterjedtebb, ezt ismertette a Siebmacher's Wap-

penbuch és a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv Csáky-czímer gyanánt. Ritkábban akadunk: levágott s vérző turbános török-fejre.

Az elősorolt adatokkal, melyeket minden korból bemutatunk, sikerült a Csáky-czímert régi díszében helyreállítanunk s mint becses emléket az utókor számára megörökítenünk.

DOBY ISTVÁN.

Gosztonyi János püspök származásához.

A II. Ulászló korabeli kassai formuláskönyv czímeres levelei közt, melyeket a Turul egy előbbi füzetében [1] volt szerencsém bemutatni, van Gosztonyi János váczi püspök armálisa, melyet családi czímere kibővítése kapcsán 1507—1508 körül nyert Ulászló királytól.

Az armálisban leírt czímer Gosztonyi püspök mindkét ágon levő őseinek (ex utriusque parentis linea) czímereit egyesítve közös pajzsban, ennek első vörös mezejében a Gosztonyi család 1467-ben nyert czímerét, úgymint koronából kiemelkedő kar által tartott kürtöt, a hátsó arany mezőben pedig fogai közt malaczot hurczoló farkast tüntet föl, mihez egész új czímeralakul kék pajzsfő járul.

A czímeradományos Gosztonyi Jánost, a kit a király ez armálisban szelestei előnévvel említ, e czikkemben az általa viselt családnév alapján a gosztonyi és krencsi Gosztonyi, máskép Kövesszarui család ivadékának kellett elfogadnom, a miben úgy Nagy Iván,[2] mint Csergheő Géza [3] és többi genealogusaink és heraldikusaink véleménye támogatott. És az egyesített czímer első felében, tehát az apai ágat megillető helyen, tényleg e család ősi czímerével találkozva, joggal kereshettem a másik motívumban, a malaczot hurczoló farkasban az anyai ág czímerét.

Figyelmemet akkor elkerülte az a körülmény, hogy Nagy Iván ugyane Gosztonyi Jánost a felsőszelestei Szelestey család nemzedékrendén is szerepelteti, két más testvérével Gosztonyi Gergelylyel és Ferenczczel együtt Szelestey Miklós és Gérczey Borbála fiául igtatva be a családfába.[4]

Ezt a nemzedékrendet egy múlt századbeli családfa szolgáltatta Nagy Ivánnak, melynek hitelességéről sem neki, sem másnak nem volt alkalma közelebbről meggyőződhetni. Más forrásokból tudjuk azonban, hogy János váczi püspök a Gosztonyi név mellett egyidejűleg Szelestéről is írta magát s tény, hogy czímereslevelünkben is *Johannes Gozthon de Zelesthe* néven fordul elő.

Mindkét családnak, úgy a Gosztonyiaknak,

[1] 1891. évf. 57—67. l.
[2] Magyarország családai, IV. kötet, 428. l.
[3] Siebmacher-féle czímerkönyv 201. l.
[4] I. m. X. k. 591. l.

mint a Szelesteyeknek ősi fészkét Vas vármegyében találjuk. Itt fekszik Alsó- és Felső-Szeleste, mely utóbbiról a Szelesteyek ma is írják magukat, és a Gosztonyiak legrégibb birtokait Gosztont és Kövesszarvot V. István 1369-iki adománylevele a vasvármegyei Csákán község szomszédságában helyezi el.[1] De míg a Szelesteyek a Csák nemzetséghez tartoznak és ősidőktől oroszlánt viselnek címerükben,[2] addig a Gosztonyiak a vasvári várjobbágyok sorából váltak ki a XIII. században, s címerét a család, mint fentebb láttuk, jóval később, Mátyás királytól nyerte.

A közös leszármazás lehetősége ekként ki levén zárva, családtani rejtélyként áll előttünk a két családnév találkozása három testvérnél, a kik, bár a Gosztonyi nevet viselik, leszármazásuk alapján a Szelesteyek családfáján igényelnek helyet maguknak. S a kérdést még bonyolultabbá teszi az a körülmény, hogy e testvérek egyike tényleg a Gosztonyiak címerét viseli, melyet a Szelesteyektől egészen idegen címermotívummal együtt *mindkét ágon levő ősei címerének* nevez II. Ulászló címeres levele.

Egy nemrég kezembe került oklevél némi világosságot vet a rejtélyes kérdés homályába. II. Ulászló királynak Budán 1506 január 23-án kelt kiadványa Gosztonyi János, ekkor esztergomi őrkanonok s a királyné secretariusa örökségi ügyével foglalkozik, s ebben címerszerzőnk édesanyjául Gosztonyi Erzsébet, néhai Gosztonyi András Szent-István vértanúról címzett esztergomi prépost nővére van megnevezve.[3]

E szerint a püspököt anyai részről illette meg a Gosztonyi név és címer. Atyját az oklevél nem nevezi meg, de a hiányt pótolja a családfa, melynek adatait, habár az anya felől hibásak is, e pontnál megbízhatóknak jelzi a tény, hogy Gosztonyi János következetesen élt a szelestei előnévvel. Ez adatok egymást kiegészítve, kétségtelenné teszik, hogy a Gosztonyi János esetében ama nem épen gyakori, de nem is szokatlan esettel van dolgunk, midőn az apa és anya nevei egyesíttetnek és az utóbbi elnyomja az apától örökölt családnevet. Az ilyesmi főleg akkor történik, midőn a vagyoni, származási előnyök az anya részén vannak. Így volt-e Gosztonyi Jánosnál, nem tudhatjuk, de egy körülmény az esetet még érdekesebbé teszi, az t. i., hogy e névcsere címercserét is vont maga után, még pedig oly formán, hogy az anyai címer az apait egészen kiszorította. Egy megoldatlan kérdés marad hátra: miután a Gosztonyi-címer nem apai, hanem anyai részről követel helyet az egyesített címerben, s az apai címer, a Szelesteyek oroszlánja, teljesen mellőzve van, minő családi kapcsot képvisel a második címer-motívum: a malaczot hurczoló farkas?

Nem szabad-e kombinációba vonnunk a lehetőséget, hogy a név- és címercsere még az apánál, Gosztonyi Erzsébet férjénél történt meg, s a három testvér már ettől örökli a Gosztonyi nevet és címert? A mely eshetőség módot nyújtana, hogy egy korábbi anyai ősnek, talán az apai vagy anyai nagyanyának címerét keressük ez ismeretlen címer-alakban.

Be kellett számolnom a fordulatról, melyet egyetlen levéltári adatnak felszínre bukkanása adott egy érdekes címertani és leszármazási kérdéshez fűzött következtetéseknek. Kapcsolatban ezzel, szóbanforgó közleményem egy más részletéhez legyen szabad némi pótló megjegyzést csatolnom.

Kassa város címeres levelét ismertetve, a pajzsfő színéül az oklevél «planities flavea» kifejezése alapján az aranyat, illetőleg az arany címeralakokra való tekintettel sárgát véltem megállapíthatni. Azóta alkalmam nyílt meggyőződni a felől, a mit már előbb is sejtettem, hogy a *color flavus*, *flaveus*, a *szőke* szín a heraldikában a kéket is jelenti, sőt mondhatjuk: többször a kéket, mint az aranyat; így a Bazini és Szentgyörgyi grófok 1459-iki címeres levelei kéknek festik a mezőt, melyet a címerleírás *scutum flaveum*-nak mond,[1] s a későbbi armálisainkban nem egyszer előforduló: «*flavei seu celestini coloris*» kifejezés határozottan megmondja, hogy a szőke szín egynek veendő a kékkel. Ezt tudomásul véve, nem leszünk többé kénytelenek a «*fémre mázat*» heraldikai ős-szabály csúfjára sárga pajzsfővel és ebben arany liliomokkal rajzolnunk a Nagy Lajos 1369-iki oklevelében leírt régi kassai címert, s megértjük azt is, miért festik kékre e pajzsfőt a szöveg *in campo flavo* kifejezése daczára Zsigmond 1423-iki és V. László 1453-iki címeres levelei.

Még egy kiegészítésre veszek magamnak bátorságot. Ernyédi Turzó Miklós úr a Turul legutóbbi füzetében (154. l.) a Podmaniniak nemzedékrendéhez közölve érdekes adatokat, kérdést tesz az iránt, hogy II. Ulászló általam ismertetett bárói diplomája Podmanini Jánost *de Podmanin*, vagy *Podmaniczky* néven nevezi-e? Hogy az oklevél *Arma Johannis Podmaniczky* felírással van a formuláskönyvbe beigtatva, azt már ismertetésekor megemlítettem. Magának az oklevélnek szövegében *Johannes de Podmanin* van írva; de az országos levéltár több oklevelében találkoztam az 1490-es évekből a *Johannes Podmaniczky de Podmanin* névalakkal. A leggya-

[1] *Fejér*, Codex Dipl. IV. k. 3. r. 525. l.

[2] *Csergheő Géza* szíves közlése.

[3] Gróf Forgách család levéltára a M. Nemz. Múzeumban.

[1] *Gróf Teleki József*, Hunyadiak kora. X. k. 622. l. Orsz. levéltár, Dipl. 15371. és 24832 sz.

koribb alak mindazonáltal a *de Podmanin*, melyhez nehány esetben a «*de Besztercze*» előnév is járul. Az országos levéltár mohácsi vész előtti oklevélgyűjteménye, a mint arról futólagos áttekintéssel meggyőződtem, rendkívül gazdag a Podmaniniak XV—XVI. századbeli történetére vonatkozó adatokban. Mennyiben egyeznek ezek a Turzó Miklós úr birtokában levő kézirat nemzedékrendi följegyzésével, annak kutatása nem képezheti feladatomat, annyit azonban emlékezetből is mondhatok, hogy ez oklevelek határozottan Országh-leányt neveznek meg Podmaniczky János feleségeül.

Hogy a levéltárakban rejlő oklevélanyagot úgy heraldikai, mint családtörténeti kérdések tárgyalásánál mily kevéssé lehet nélkülözni, azt a Gosztonyi-czímer példája is mutatja. S a modern heraldikai iskolának legfőbb feladatát épen az képezi, hogy a diplomatikai anyag kutatásában is lépést tartva czímertani és genealogiai anyagkészlete felhasználásával, a különböző forrásokból származó s egymást kiegészítő eszközök segítségével iparkodjék disciplináját valódi tudományos színvonalra emelni.

DÉCSÉNYI GYULA

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1891. november hó 26-án *Nagy Imre* társ. másodelnök elnöklete alatt ig. választmányi ülést tartott, melyen jelen voltak: *Bánó József*, *Csánki Dezső*, *Csontosi János*, *Majláth Béla*, *Nagy Gyula*, Dr. *Szendrei János*, *Szent-Iványi Zoltán*, *Szinnyei József*, *Tagányi Károly* vál. tagok és *Fejérpataky László* titkár.

Az ülés megnyitása után *Majláth Béla* vál. tag felolvasta a «Hongh nemzetség története» czímű dolgozatát, mely jelen számunkban olvasható. — Ezután Dr. *Schönherr Gyula* bemutatta a sárkányrend jelvényének a müncheni nemz. múzeumban lévő eredetijéről készült fényképet, melyet a társaságnak felajánl. A választmány az ajándékot köszönettel fogadta.

A folyó ügyekre kerülvén a sor, felbontattak az ig. vál. tagságra beérkezett ajánlatok, melynek értelmében Dr. Csánki Dezső és Tagányi Károly vál. tagok az igazgató választmány tagjaivá Dr. *Schönherr Gyula* és Dr. *Wertner Mór* társ. évdijas tagokat ajánlják. Az ezután következett titkos szavazás által Dr. Schönherr Gyula egyhangúlag, Dr. Wertner Mór pedig szótöbbséggel az igazgató választmány tagjaivá választattak.

A titkár ezután bejelenté a következő új tagokat: pártoló tagokúl baczkamadarasi *Kis Bálint* cs. kir. kamarás Magyar-Igenben (ajánlja a titkár), *Dániel László* Torontálmegye főjegyzője Nagy-Becskereken, *Karátsonyi László* földbirtokos Beodrán, *Schulpe Vilmos* földbirtokos Török-Kanizsán, Dr. *Duka László* kir. törv. biró Nagy-Becskereken, eddig évdijas tag (ajánlja Szent-Iványi Zoltán); évdijas tagúl: Dr. *Kopcsányi Károly* jogakadémiai tanár Pécsett (aj. a titkár). Az ajánlottak a társaság tagjaivá megválasztattak.

A pénztárnok kimutatása szerint f. évi január 1-étől november 25-ig volt

Bevétel	3968 frt	13 kr.
Kiadás	3594 «	33 «
Maradvány	373 frt	80 kr.

E pénztári kimutatás ideiglenesen tudomásúl vétetett és az évi pénztári számadások megvizsgálására *Csontosi János*, *Nagy Gyula* és *Szinnyei József* vál. tagok kérettek meg.

A titkár ezután bejelenté, hogy a deczember hó 10-én tartandó nagygyűlésen Dr. *Szendrei János* vál. tag fog felolvasást tartani «Magyar viseletképek czímeres leveleken» czímmel.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Majláth Béla* és *Tagányi Károly* vál. tagok kéretvén meg, zárt ülés következett, melyen a titkár előterjesztést tett a társulat jövő évi tíz éves jubilæuma alkalmából kiadandó művek felől. Ilyenek volnának: a Turul tiz éves folyamának tárgy- és névmutatója, továbbá a kiadandó czímer-album, mely czélra *húsz* színnyomatú, az 1526. év előtti czímerkép áll rendelkezésre. Beható eszmecsere után e tárgynak bővebb megvitatása és a hozandó határozat az 1892. január végén tartandó választmányi ülésre halasztatott.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság f. évi deczember hó 10-én *Nagy Imre* másodelnök elnöklete alatt tartotta IX-ik *nagygyűlését*, melyen jelen voltak: *Csergheő Géza*, *Csoma József*, Dr. *Komáromy András*, *Majláth Béla*, *Nagy Gyula*, *Óváry Lipót*, *Pauler Gyula*, Dr. *Schönherr Gyula*, *Szilágyi Sándor*, *Szinnyei József*, *Szendrei János*, *Tagányi Károly* vál. tagok, *Czanyuga József* pénztárnok, Dr. *Szombathy Ignácz* pártoló, *Dedek Crescens*, *Kovács Nándor* évdijas tagok és *Fejérpataky László* titkár.

Az elnök megnyitván az ülést, Dr. *Szendrei János* vál. tag felolvassa a «Magyar viseletképek a czímeres-levelekben» című dolgozatát, melynek magyarázatául 100-nál több czímerrajzot mutat be.

A tetszéssel fogadott felolvasás után a titkár előterjeszté jelentését a társaság mult évi működéséről, mely egész terjedelmében a következő :

* * *

Tisztelt Nagygyűlés !

Ismét egy év folyt le társulatunk életében ; nyereséggel és veszteséggel teljes év. Nyereséggel, ha azon tudományos vívmányokat és új eredményeket tekintjük, melyeket társaságunk az ülésein és folyóiratában eddig közzétettekhez csatolt ; veszteséggel, ha végig tekintünk azok során, kiket körünkből a kérlelhetetlen végzet más hazába szólított. Ily vegyes érzelmek fognak el, midőn jelentésemmel a t. Nagygyűlés színe elé lépek és annak figyelmét rövid időre igénybe venni bátorkodom, hogy társaságunk fennállásának kilenczedik esztendejéről tudományos és egyéb tekintetekben beszámoljak.

A munkában eltöltött kilencz év után mindenki tisztában lehet a czéllal, melyet társaságunk maga elé kitűzött, tisztában az iránynyal és eszközökkel, melyekkel azt elérni iparkodik. A történelmünkben szerepet vitt magyar családok multját, a reá vonatkozó mindennemű emlékeket felkutatni, ismertetni, kétségtelenül hasznos szolgálat, melyet a magyar történetírásnak és a nemzeti mult ismertetésének teszünk. Történelmünk figyelmes tanulmányozása arra vezet, hogy annak folyamára e családoknak döntő hatásuk volt ; fontos actiók, hatásukban nem ephemer jellegű cselekvények kulcsát családi összeköttetések, a rokoni kapocs által sokféleképen összefűzött családok aspiratiói adják meg. Ezek tanulmányozására, a rájok vonatkozó emlékek összegyűjtésére és ismertetésére szenteli társaságunk főtörekvését. Nem elmúlt idők visszaidézője, a korszellem által sírba tett fogalmak felébresztője óhajt lenni, hanem kutatja múltját egészében és részleteiben annak a nagy intézménynek, a magyar nemességnek, melynek története egy a nemzet történetével s melynek minden egyes tagja a magyar szent korona országainak integráló része volt. E tudományos czél megközelítése vezette a társaságot eddig működésében, és hogy annak mennyire felelt meg az elmúlt év folyamán, válaszoljon arra a következő részletezés.

Társaságunk múlt évi nagygyűlése (1890. decz. 6-ika) óta az alapszabályilag és ügyrendileg megállapított ig. vál. üléseket 1891. jan. 29-én, ápr. 30-án, okt. 8-án és nov. 26-án tartotta meg. Ez üléseken *kilencz* tagtársunk ugyanannyi előadást tartott, ezek kapcsán részint saját dolgozataikat, részint a körünkbe vágó tudományok, nevezetesen a heraldikának egyes emlékeit mutatván be.

Az ily módon megismertetett emlékek között a legrégibb Zömléni Dávidnak Zsigmond királytól 1418. évben nyert czímeres-levele, melynek az oklevél élére festett czímerképe érdekes heraldikai ábrázolással sapkás sólymokat ábrázol. A nagyérdekű heraldikai emléket elnökünk br. *Radvánszky Béla* ismertette meg velünk. Hasonlókép ily régi, szintén Zsigmond királytól való czímeres-levelet mutatott be, öt más, korra nézve fiatalabb armálissal egyetemben, Dr. *Szendrei János* vál. tag, a Leszteméri családnak 1422. évből való czímeres-levelét, melyet szerzője Leszteméri Imre kir. allovászmester a harcz mezején szerzett érdemein kívül, leginkább a diplomatia terén tett szolgálataival érdemelt ki családjának. — *Ghyczy Pál* tagtársunk II. Ulászló királynak a Dombay család részére 1506. évben adott czímerével ismertetett meg. A hanyatló heraldika ízlését híven feltüntető, de costumetani szempontból mondhatni párját ritkító czímert folyóiratunk színes hasonmásban közlé. *Széll Farkas* vál. tag Győrdeák Mátyás 1619. évi czímeres-levelének eredetijét mutatta be nekünk, s ezzel az eredetijükben megismertetett armálisok sorát kimerítettem.

A szerencsés véletlen újabb időben egy II. Ulászló korabeli formula-gyűjteménynyel gyarapította gyér formulás könyveink számát. A Horváth Ferencz kassai premontrei tanár tulajdonában lévő nagyérdekű kézirat alkalmúl szolgált Dr. *Schönherr Gyula* tagtársunknak, immár vál. tagnak, arra, hogy a 215 levélre terjedő kézirat több százra menő és históriai tekintetben nagybecsű oklevelei közül a II. Ulászlótól származó czímeres-levél formulákat, melyek valóságban expediált oklevelekről készültek, társaságunkkal megismertesse. E czímeres-levelek, bár keltük a formulák jellegének megfelelőleg kitéve nincs, a XVI. század elejéről valók, s azon körülmény, hogy az általuk adományozott czímerek leirását a szöveg közli, historiai vonatkozásaikon kívül heraldikai szempontból becsüket nagyban emeli. Ily módon nyolcz czímer-adományozás lett ismeretessé ; a podmanini Podmaniczky, Gosztonyi, Szeremléni családoké, János kir. udvarnoké, Bonfin másolójáé, Nagybessenyei Istváné, a velenczei köztársaság követéé, valószínűleg Vincenzo Guidottoé, egy ismeretlené, és Kassa városának egy eddigelé nem ismert czímere. E sorozat a gyűjtemény nagy becséről fogalmat ád, melyet első ízben társaságunk ismertetett meg az érdeklődőkkel.

A körünkbe vágó tudományok egyik legfontosabbját, a hazai genealogiát a felolvasások sorában három nagy dolgozat képviseli ; mindegyik ősrégi nemzetségek családtani bonyodalmairól vonja le a leplet és

tisztán állít elénk eddig nem ismert eredményeket. Az első ezek között *Pór Antal* vál. tagnak terjedelmes, az eddig közzétett források összességét felölelő dolgozata az Osl nemzetség történetéről, mely e nemzetség összes elágazásait összefüggő táblázatban állítja elénk. A nemzetség leszármazása a XII. század második felében élt Osl comestől, kit a szerző délszláv eredetűnek tart, teljesen tisztázva áll előttünk; világos az összeköttetés, mely az Osl nemzetségéből eredő Nagy-Hefláni, Agyagosi, Szemenyei és Szántai, Kis-Hefláni, Lozsi, Viczai, Herbortyai (Csávai és Vásárosfalvi), Asszonyfalvi, Bresztóczi, Tardi, a maig virágzó asszonyfalvi Ostffy és a történetünkben oly nagy szerepet játszó Kanizsay családokat egy közös törzs hajtásaiúl összefűzi. E dolgozat által mondhatni első ízben bírjuk egy genus összes leszármazottjait egy közös családfán egybefoglalva és feltüntetve a kapcsot a nemzetségnek nevet adó őstől addig, míg az egyes ágakból — a nemzetségi összetartozás megszünésével — önálló családok válnak ki.

Ugyanezen szerzőtől, *Pór Antal* vál. tagtól egy másik vitás kérdés megoldásának megkísérlését hallottuk vál. üléseink egyikén. S ez László erdélyi vajdának, a XIV. század eleje hatalmas kényurának, ki Otto magyar királyt koronájától megfosztá, származása. A szerző már régebben folyóiratunkban azt a nézetet vallá, hogy e László, kit többen a Borsák nemzetségéből valónak hisznek, a Keán nemzetségének volt sarjadéka. *Puky Andor* tagtársunk e véleményt kellőkép bebizonyítottnak nem látván, kétségeket emelt annak alapossága ellen, melyekre válaszúl említett vál. tagunk dolgozata következett, mely a míg egyrészt föntebbi véleménye mellett több új érvvel harczol, másrészt beható tanulmányok alapján összeállítja a XIII. század végén és a következőnek elején volt erdélyi vajdák sorozatát, világosságot hozván a több László és Loránt hasonnevű vajdák szereplésére, a kor politikai történetéből is érveket merítvén állítása igazolására.

Pór Antal tagtársunknak úgy az Osl nemzetség történetében mint más helyen kifejtett nézetei a régi magyar személynevek felől, sorompóba hívták a régi magyar menologia buzgó művelőjét *Nagy Gézát*, hogy elveinek vál. ülésünkön és folyóiratunkban hirdetője legyen. «Árpádkori személyneveink és az Osl nemzetség eredete» czímű terjedelmes dolgozata míg egyrészt az Osl nemzetség besenyő eredetét iparkodik kimutatni, a Pór által hirdetett délszláv eredettel szemben, másrészt beható nyelvészeti tanulmányok alapján az árpádkori személynevek nagy részének török eredetét mutatja ki, a Pór által felállított elmélettel szemben azon nézetet hirdetvén, hogy e személynevek legnagyobb része nem a keresztény martyrologiumi nevek kicsinyítéséből, átidomulásából vagy népiessé tételéből eredt, hanem ellenkezőleg az ősmagyar nevet iparkodtak a középkor papjai keresztény nevekké átalakítani, azokra magyarázni és azok analogiájára vonni. Az onomasticonunk ismeretére nagy fontosságú kérdéshez kétségtelenül hozzá fognak szakértőink szólni s a tárgy mindkét oldalról való megvitatása sokkal fog járulni a kérdés tisztázásához.

Felolvasásaink sorát *Majláth Béla* vál. tag értekezése zárta be a Hongh nemzetség történetéről. A várnépek sorából a XIII. század első felében kiemelkedett nemzetség, melynek Liptómegye kulturális történetében nevezetes szerep jutott, legelső tagjaiként Izumbár balistarius és Hongh kőfaragó, építőmester (lapicida) említtetnek; mindketten Liptó-Ujvár építésénél és védelménél foglalatoskodnak. Közülök az utóbbi alapít családot és őse a Bobrovniczky és hadászi Kiszely családoknak. A kiadatlan sőt teljesen ismeretlen levéltári anyagon alapuló tanulmány része azon terjedelmes és új eredményekben gazdag czikksorozatnak, mely Liptómegye középkori családtani viszonyaira merőben új világot vet és melyről jelentésem kapcsán még lesz alkalmam megemlékezni.

Ime, t. Nagygyűlés, a tudományos anyag és eredmény, melylyel tagtársaink minket felolvasó üléseinken megleptek. Ezek egyúttal irodalmunkat is gazdagították, mert csekély kivétellel mind folyóiratunkban láttak napvilágot.

Ez eredményhez a Turul hasábjain ezeken kívül közzétett dolgozatok hosszú sora csatlakozik. A heraldikai tárgyúak kezdjék meg a sorozatot.

A régi nemzetségek czímerével folyóiratunk több ízben foglalkozott s nem kis mértékben járúlt ahhoz, hogy manapság már 24 régi nemzetségünknek ismerjük jelvényét sőt soknak teljes czímerét, színeivel és tartozékaival együtt. Ezek között minden tekintetben első rangú az az eredmény, melyet *Csergheő Géza* vál. tag a Guthkeled nemzetség czímerének vizsgálatával elért. 1236. évtől egész a jelen XIX. századig beható tanulmány tárgyává tevén a Guthkeled nemből eredő családok pecsétjeit és czímerét, megállapítá e genusnak teljes czímerét, színeivel, sisakdíszével és takarójával egyetemben. — Ugyancsak ő a Divék nemzetség leszármazási és czímerkérdéséhez újabb adalékokkal szolgált. — Egy másik genusnak, a Hunt-Pázmánoknak czímeréhez *Csoma József* vál. tag, ki e kérdést folyóiratunk múlt évi folyamában teljesen megoldotta, szolgáltatott új adatot, az e nemből eredő Osgyáni Bagos szepesi alispán és várnagy 1346. évből való pecsétjének közlésével, mely a szerző felállított nézetét, hogy e genus ősi jelvénye szarvaival felfelé fordúlt holdsarló, ráillesztett csillaggal, nem pedig a

Képes Krónika által neki tulajdonított kutyafej, — újabb bizonyítékkal támogatja.

Nagy Gyula vál. tag megismertetett Lazói János erdélyi főespereseknek 1489-ben Mátyás királytól kapott czímerével, melynek vésete az esperesnek a római S. Stefano il Rotondo templomban lévő sírkövén látható. — Folyóiratunk egyéb régi czímereslevelek közt ismertette II. Lajos királynak Szigethi György kir. kanczelláriai jegyző részére 1519-ben kiadott, nemesítéssel és birtok-adománynyal összekötött czímer-adományát; továbbá az Igali családnak 1539-ben I. Ferdinánd királytól kapott czímerét.

A czímertannal rokon sphragistika körét Dr. *Szendrei János* vál. tagnak Zólyom városa régi pecsétjeit ismertető közleménye képviseli. A közzétett, 1395-ből való régi városi pecsét már alakjánál és ábrázolásánál fogva is hazai sphragistikánk érdekesebb emlékei közé tartozik. — Ugyanő ismertette Wesselényi Ferenczneknek egy czímeres pecsétgyűrűjét, mely a családi czímer variansaihoz újabbal járul. — Itt említem fel *Dudás Gyula* tagtársunk közleményét, mely Bács-Bodrogh vármegye czímerét és régi pecsétjeit ismertette.

A heraldika kőbe vésett emlékeinek, a folyóiratunkban már eddig közzétett czímeres sírköveknek száma a lefolyt évben egygyel gyarapodott, Schwabovszky (vagyis Svábi) György 1597-ből való sírkövével, melyet ez emlékek buzgó kutatója és szakavatott ismertetője *Csoma József* vál. tag kimerítő heraldikai és genealogiai magyarázatok kiséretében tett közzé.

Végül, e rész kiegészítéséül megemlítem, hogy folyóiratunk eleitől fogva kiváló súlyt helyezvén a levéltárainkban szétszórtan rejlő czímertani anyag repertoriumszerű megismertetésére: ennek megfelelőleg a lefolyt évben ismét egy törvényhatóság, Szabolcsmegye levéltárában őrzött czímereslevelek jegyzékét közölte; biztos kilátása levén, hogy e közhasznú jegyzékek sorát a legközelebbi jövőben újabbakkal kiegészítheti.

A czímertan terén elért eredmények mellé méltán állítható fontosság és újság tekintetében az, melylyel folyóiratunk a hazai genealogia bonyodalmainak megoldásához, elfeledett családi kapcsok megújításához, családok történetének megismeréséhez a legközelebb mult időben járult.

Legelső helyen kell azon kimerítő czikksorozatot említenem, a családtani tanulmányok meglepő eredményekben gazdag sorát, melyeket *Majláth Béla* vál. tag Liptómegye középkori családtani viszonyainak felderítésére szentelt. A kis terület, mely abban a szerencsés helyzetben van, hogy középkori oklevélanyaga nem is sejtett teljességben és mennyiségben maradt reánk, családtani tekintetben érdekes tanulmányozási tárgy. A családtörténet oly modorban tárgyalva, mint e sorozatban, a legszorosabban összefügg a terület történetével. Nyomról nyomra követhetjük a megye benépesítésének, faluk, helységek alapításának processusát; láthatjuk a terméketlen területnek műveltté tételét, a cultura terjesztését, melynek első factora a család. Liptómegye keletkezése, fejlődése újabb korba esvén, oly időre, melyről már okleveleink vannak, mindennek menetét azok világánál követhetjük; mit megyéink legnagyobb részénél azok régisége miatt nem tehetünk. Minden egyes része e tanulmányoknak a megye más-más területére vet világot, annak első megtelepítésétől mindaddig, míg a család azon szétágazik, vagy a megyéből más vidékre szakad. E tanulmányokból folyóiratunk a mult évben Serephel leszármazottjai közül a csáthi és pottornyai Pottornyay, a Milath törzséből eredő Fejérpataky, Andaházy és Lipthay és a Palugyay családra vonatkozókat közölte, visszavivén okleveles alapon mindezek leszármazását a XIII. század első feléig. Elfeledett családi összeköttetéseket, eddig ismeretlen levéltárak anyagának halmazát tárják fel ezek előttünk s a megyének középkori birtokviszonyait oly világításba helyezik, minőben eddig egy megyénkét sem láttuk. Megemlítem, hogy e tanulmányok egyikéhez, a Palugyay családról szóló hoz mellékletként díszes színnyomatú czímerkép járult, mely a családnak Mátyás királytól 1476. évben nyert czímerét ábrázolja.

Rövid időn, alig két emberöltőn keresztül a hatalom és fény legmagasabb fokára jutott, s alig két-három emberöltő multával teljesen elenyészett család multját állítá elénk *Komáromy András* vál. tag tartalmas dolgozata, mely Dózsa nádor és a Debreczeni család történetét foglalja magában. A család kimagasló alakja Dózsa erdélyi vajda, majd nádor, Károly király föltétlen híve, kinek politikai rövid szereplését a róla szóló oklevelek világosan elénkbe állítják; annál homályosabb azonban leszármazása, mely atyjánál megakad. A dolgozat felhasznált minden közzétett adatot, de e hirtelen feltünt család régibb multját meg nem világíthatta; ellenben a lemenő ágak viselt dolgait, birtokviszonyaikat ritka teljességben állította össze, kimutatván gyakran döntő szerepüket a XIV. század első felének eseményeiben.

A Bárcza nemzetség jelenleg is virágzó sarjának, a Bárczay családnak történetét és teljes leszármazását, visszavivén azt a XIII. század első felében élt comes Inachig, közlé velünk *Bárczay Oszkár* tagtársunk, főbb vonásaiban ismertetvén a család kimagasló tagjainak viselt dolgait. Értekezéséhez mellékletül a családnak Zsigmond királytól 1421. évben nyert czímerképe járul, me', hivatva van a czímer felől elterjedt

hibás felfogásokat és ábrázolásokat helyesbíteni. *Puky Andor* tagtársunk saját családi levéltárából összeállítá az abaúj- és biharmegyei Kinisy-ekre vonatkozó adatokat ; fölelevenítvén egy abaújmegyei régi, családfáját a XIII. század elejéig fölvivő család emlékét ; az egyidejűleg Biharmegyében virágzó hasonnevű családnál megemlíti a lehetőséget, hogy történelmünk kiváló alakja Kinisy Pál, kit némely forrásaink Biharmegyéből származtatnak, e családnak volt sarja. — A XIV. század vége óta országos szereplésre és a virágzásnak magas fokára jutott keresszeghi és adorjáni Csáky család teljes családfáját, a családi levéltár legalaposabb ismerője *Sváby Frigyes* tagtársunk állította össze ; azonban a család lőcsei levéltára, a mily teljessé és megbízhatóvá tette az újabb nemzedékek történetére vonatkozó dátumokat : oly hézagos a régibb ízeket illetőleg, úgy hogy adatai nyomán a leszármazás csak az 1366 körül élt Peleskei Lászlótól mutatható ki, és ezután is eldöntetlen marad, mily genusból vette a család eredetét.

Két historiai szereplésű családunkról, az olnodi Czudarokról és a homonnai Drugethek eleiről *Wertner Mór* vál. tag közölt felvilágosító czikkeket. Ismert modorában összeállítá a Czudar családról és egyes tagjairól szóló kiadott oklevelek regestáit, birtokaikat, czímerét, nemzedékrendét. Míg második dolgozatában a Drugethek olasz és franczia őseivel foglalkozván, arra az eredményre jut, hogy azok a franczia Mello, illetőleg nápolyi Merlotto családdal semmi vérségi kapocsban nem voltak, hanem ősrégi, olasz eredetű családból eredtek.

Egyéb genealogiai dolgozatok közül ki kell emelnem *Széll Farkas* vál. tagét, ki egy kihaltnak tartott család leszármazásával foglalkozván, a Telekesi Török családról, melynek egyik tagja II. Rákóczy Ferencz ezredese volt, kimutatja, hogy az ma is virágzik. Továbbá *Noszlopy Tivadar*ét, ki a költő Berzsenyi Dániel családjának nemzedékrendét állítá össze 1559. évtől. És végre *Turzó Miklós*ét, ki egy újabbkori kézirat alapján a podmanini Podmaniczkyak leszármazásához szolgáltatott pótló adatokat.

Hogy felsorolásom teljes legyen, megemlítem Dr. *Karácsonyi János* vál. tagnak az Achtum személy- és nemzetségnév kiejtéséről írt, a magyar onomasticon körébe vágó dolgozatát, melyben számos példa alapján az Ajtony kiejtést javasolja.

Ha a felsorolt dolgozatokhoz még hozzá számítom azt a számos ismeretterjesztő apróbb czikket és adatot, szakunkba vágó könyvek ismertetését és birálatát, melyeket a Turul múlt évi folyama közzé tett, teljes képet nyújtottam a t. Nagygyűlésnek mindazon új eredményekről és ismeretekről, melyekkel társaságunk a körébe vágó tudományok felvirágoztatásához hozzájárult.

Folyóiratunk a lefolyt évben ismét kiváló figyelmet fordított a mohácsi vész előtti időből való czímerképek felkutatására és közzétételére. Azon díszes és tanulságos sorozathoz, melyet fennállásunk kilencz esztendeje alatt hű színes másokban megismertettünk, a lefolyt évben magán családi levéltárakból három járult. A Bárczay család 1421. évi czímere Zsigmond királytól, a Palugyayaké 1476-ból Mátyás királytól és végre a Dombay családé 1506-ból II. Ulászlótól. Hogy fennállása óta mennyit tett társulatunk ezen a téren s mily áldozatok árán iparkodott hazai heraldikánk e nagybecsű emlékeit ismeretessé tenni, mutatja az eredmény, hogy kilencz év alatt folyóiratunkban 32 ily színnyomatú czímerkép jelent meg, melyek közül 20 Zsigmond király, 2 Hunyadi János kormányzó, 2 V. László, 6 Mátyás, 1 II. Ulászló korára esik, egy pedig XII. Lajos franczia királytól való.

Négy évvel ezelőtt 1887. febr. 10-én a választmány elhatározta, hogy a folyóiratunkban közlendő színes czímerképekből díszes kiállításban különnyomat készüljön, s ez egy külön kiadványban a magyar heraldika legbecsesebb emlékeiként tétessék közzé. A választmány határozatából e czélra már 20 ily czímerkép áll rendelkezésünkre ; oly befektetés, mely, ha most óhajtanánk létesítéséhez fogni, a társaságnak több ezer forintját venné igénybe ; míg a követett eljárás által á becses anyag megszerzése csekély áldozatokkal járt.

Mily változatos és tanulságos e sorozat, mutatja ez összeállítás.

1415.	Komjáthy családé	Zsigmond királytól
1417.	Petneházy «	
1418.	Nagymihályi «	
1418.	Zömléni «	
1421.	Bárczay «	
1422.	Leszteméry «	
1430.	Daby «	
1431.	Berényi «	
1431.	Vajday «	
1447.	Pogány «	Hunyadi János kormányzótól
1448.	Berekszói «	
1453.	Leövey «	V. Lászlótól
1456.	Disznósy «	
1459.	Bakócz «	Mátyás királytól
1462.	Petneházy «	
1474.	Mérey «	
1476.	Palugyay «	
1486.	Bakócz «	
1502.	Telegdy «	XII. Lajos franczia királytól
1506.	Dombay «	II. Ulászlótól.

E czímerképeknek közzététele, mivel társaságunk a hazai heraldika legbecsesebb forrásai iránt érzett

kegyeletének ád kifejezést, talán jövő évi tíz éves fennállásunk alkalmából lehető lesz. A választmány bizonyára meg fogja a közzététel legalkalmasabb módját és formáját találni.

Másik vállalatunk, a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv, mit sajnálattal vagyok kénytelen jelenteni, még nincs abban a stádiumban, hogy közelebbi folytatásáról gondolkodhatnánk. Az első kötet közrebocsájtásával járt áldozatok nem termették meg a várt gyümölcsöket s míg annak ügye teljesen tisztázva nincs, a társaság sem anyagi, sem szellemi tekintetben nem koczkáztathatja hitelét. A választmány különben a vállalat folytatása czéljából megalakította annak szerkesztő bizottságát, mely javaslataival remélhetőleg nem hosszú idő multán elébe lép.

Társulatunk pénzügyi helyzetét illetőleg a felolvasandó pénztárnoki kimutatásra utalva, belső életéből kiemelem, hogy utolsó nagygyűlésünk óta tagjaink száma 6 pártoló és 21 évdíjas taggal szaporodott. Nem nagy szám, kivált ha azon súlyos veszteségeket tekintjük, melyeket társaságunk halálozások által szenvedett. Választmányunk tagjai közül elvesztettük gr. *Andrássy Manó* örökös alapító és *Haán Lajos* évdíjas tagjainkat, alapító tagjaink sorából gr. *Csáky Lászlót*, évdíjas tagjaink közül *Beliczay Jónást*, *Benedek Lajost*, *Bartosságh Imrét*, *Glósz Kálmánt*, *Hradszky Antalt*, *Sárkány Miklóst* stb., kiknek halálát a közélet és társadalom számos ága gyászolja. Fogyott tagjaink száma a kilépések által is, mit az újak megválasztása csak részben pótol.

Tisztviselőink köréből *Szádeczky Lajos* társ. jegyző, csaknem kilencz évi buzgó működés után, új hivatása őt elszólítván körünkből, tőlünk megválni volt kénytelen, társulatunk elismerését vivén magával annak fennállása óta kifejtett önfeláldozó munkásságáért. A választmány legközelebbi ülésén lesz hivatva a megürült tisztet betölteni.

Jelentésem végéhez érve, még meg kell említenem azt, hogy a választmányunkban megürült helyek hazai genealogiánk és czímertanunk két buzgó és szakavatott művelőjével Dr. *Schönherr Gyula* és Dr. *Wertner Mór* évdíjas tagokkal töltettek be, kiknek eddig a szakunkba vágó tudományok terén kifejtett eredményes működése iránt érzett méltó elismerését fejezte ki a választmány akkor, midőn őket tagjai sorába választá.

Kérem a t. Nagygyűlést, hogy társulatunk mult évi működéséről szóló részletes jelentésemet tudomásúl venni méltóztassék.

* * *

A titkári jelentés tudomásúl vétetvén, a titkár előterjeszté a pénztárnok kimutatását, mely szerint a nagygyűlés napján, decz. 10-én, a pénztári állás a következő képet tünteti föl:

Bevétel.

1. Pénztári maradvány az 1890. évről	541 frt	78 kr.
2. Értékpapirok kamatai	394 «	— «
3. Alapítvány-befizetés	200 «	— «
4. Alapítványi kamatok	195 «	— «
5. Pártoló tagdíjak	1820 «	— «
6. Évdíjak	1259 «	— «
7. A Turul egyes füzeteinek eladásából	34 «	75 «
8. Takarékpénztári kamatok	20 «	10 «
Összes bevétel	4464 frt	63 kr.

Kiadás.

1. Személyi, irodai stb. költségek	719 frt	53 kr.
2. A Turul és Névkönyv költségei:		
a) Nyomda	1646 frt 97 kr.	
b) Metszetek, fényképek stb.	534 « 97 «	
c) Expediálás	43 « 25 «	
d) Írói díjak	638 « 15 «	
Együtt	2863 frt	34 kr.
3. Tőkésítés	204 «	— «
4. Átruházás a Nemzetségi Zsebkönyvre	200 «	— «
5. A Turul régi évfolyamainak visszaváltása és hasonlók	17 «	— «
Összes kiadás	4003 frt	87 kr.
Pénztári készlet	460 «	76 «

Alaptőke.

1. Értékpapirok névszerinti értékben	8000 frt	— kr.
2. Alapítványi kötelezvények	3100 «	— «
3. Kötelezvény nélküli alapítványok	700 «	— «
Összesen	11800 frt	— kr.

Minthogy a választmány a pénztár megvizsgálása felől már intézkedett, a pénztárnok jelentése ideiglenesen tudomásul vétetett.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Majláth Béla* és *Szendrei János* vál. tagok kéretvén meg, a nagygyűlés véget ért.

SZAKIRODALOM.

Magyarország czímere. A m. kir. miniszterelnökség által hitelesített színnyomatú czímerképekkel. Irta *Futtaky Gyula*. Budapest, 1891.

A magyar állami czímer kérdése, mely a hivatalos körök részéről tudvalevőleg még mindig várja a végleges elintézést, újabban Futtaky Gyula személyében

talált buzgó apostolra. Futtaky úr mintegy harmadfél éve egy szépirodalmi folyóiratban foglalkozott e kérdéssel. Most pedig akkori dolgozatát némi változtatással önálló füzetben bocsátotta nyilvánosságra, mellékletül adva hozzá az országos czímer egyszerű és összetett alakjának színnyomatú képeit, és az uralkodó család czímerével bővített nagy államczímert fekete rajzban. Futtaky munkája első alakjában a művelt olvasóközönségben kivánt érdeklődést kelteni a czímerkérdés iránt, ily módon iparkodva hozzájárulni a czímer használata körül elkövetett botlások kiirtásához. Mostani füzete ez általános czélon kívül még egy speciálisnak áll szolgálatában, t. i. a magyar czímer használatára feljogosított üzletemberekkel akarja megismertetni a czímer valódi alakját. Ilyen tájékoztatásra tényleg nagy szükség van nálunk, a hol az ország czímerének ábrázolásánál a királyi pecsétektől kezdve a rézkrajczárokig és az országgyűlés két házának ülésteremétől a dohánytőzsdék czégtábláiig a legnagyobb önkény és szabálytalanság uralkodik. A mennyiben a czímerrajzok (két alább érintendő csekély eltérés kivételével) megegyeznek a szakkörök által megállapított czímerrel, készséggel ismernők el e tekintetben a füzet használhatóságát. Nehány szó fér azonban Futtaky úr fejtegetéseihez, melyekkel a rajzok magyarázatát kiséri. Tudományos részében a magyar czímerkérdés tudvalevőleg már régóta meg van oldva; az Országos Levéltár, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság és a M. Tud. Akadémia, tehát valamennyi érdekelt tudományos forum elmondta a maga véleményét ez ügyben, s az ekként elért tudományos eredmények társaságunk formulázásában nyilvánosságra is kerültek a Turul 1884-iki évfolyamának hasábjain. Innentől kezdve az alárendelt részletek felől lehet ugyan vitatkozni, de egészében véve a kérdésnek semmiféle kutatás új fordulatot nem adhat. Ha tehát valaki ezek után a magyar czímer kérdésével foglalkozik, főleg ha laikus és nem szaktudós, annak egyéb szerepe nem lehet, mint ismételni az eddigi eredményeket. Ha Futtaky úr ezt teszi és annak rendje és módja szerint meg is jelöli a forrást, a melyből ismereteit merítette, akkor megdicsérjük és jóakaratú buzgalmáért hajlandók lettünk volna dolgozatának tudományos botlásait, felületességét és irgálmatlan rossz nyelvezetét is elnézni, minthogy tettük ezt első heraldikai szereplése alkalmával. De Futtaky úr nem hajlandó megelégedni az egyszerű ismertető kalauz szerény szerepével, a mit mindjárt bevezető soraiban elárul. «Számos kútforrás felhasználását» emlegetve, önálló kutatás eredményeként, mint saját felfedezéseit mutatja be a tudományos körök megállapodásait, s felfedezői szerepébe annyira beleéli magát, hogy a kormányhoz javaslatot terjeszt fel, a mely javaslat állítólag alapjául szolgált volna a miniszteri tanács e tárgyban tavaly hozott határozatának. Hogy jut Futtaky úr ahhoz, hogy a magyar czímerkérdésben ő tegyen előterjesztést a magyar kormánynak? — ez a kérdés magyarázatot vár. Azt is szeretnők megtudni, hogy csak kiszemelt olvasóközönségének, t. i. az üzleti köröknek, vagy pedig édes mindnyájunknak s a magas kormánynak is szól-e a szaktekintély önérzetes hangja, a büszke első személy, melyben a magyar czímert, «a mint azt *véleményem szerint* minden kétségen kívül állónak, heraldikailag helyesnek és majdan a törvényhozás részéről is véglegesen megállapítandónak *tartom*», (ipsissima verba) — a bámuló közönségnek bemutatja? Annyi bizonyos azonban, hogy ebben a hangban nyilvánuló prætensiója teljesen megváltoztatja a mértéket, melyet munkájára alkalmaznunk kell. Hogy ez a Futtaky-féle magyar czímer nem egyéb, mint az, a melyet a tudományos körök annak idején bátorkodtak megállapítani, s hogy minden további adat, melyet «azon *határozott nézetben* vagyok» formulával vezet be, mind ezeknek a tudományos köröknek véleményeiből van felhasználva, arról egyszerű összehasonlítás bárkit is meggyőzhet. Egyetlen új részlet, Futtaky úr «beható kutatásainak» összes vívmánya a horvát ostáblában a színek sorrendjének felcserélése és az arany csillag a szlavóniai czímerben az eddigi ezüst helyett. De e vívmányokat sem mernők az általa emlegetett levéltári adatok közelebbi ismerete nélkül elfogadni. Sőt a kérdést előre eldöntöttnek tartjuk, ha adatait egy forrásból merítette a kettős keresztre vonatkozó ismereteivel. Futtaky úr szerint ugyanis az apostoli kereszt csak az Anjouk alatt került az ország czímerébe. Holott pedig Nyáry Albertnek általa is ismert munkájában meg van írva, hogy ez már IV. Bélától I. Károlyig az ország egyedüli czímereként szerepel a királyi pecséteken. Alaposságának épen ilyen szép bizonyítékát adja a kommemorativ czímernél, melyet Bosznia *s azonkívül Ráma*, Kumánia, Szerbia, Galiczia, Lodoméria, *Oláhország*, *Moldva* és *Besszarábia* s Bolgárország czímereiből készül megalakítani. Tehát nem tudja, hogy Ráma = Bosznia, s hogy az egykori Oláhországot, Moldvát és Besszarabiát értették királyaink a Kumánia elnevezés alatt. Ilyen szerencsés többi heraldikai és történeti adataival is; ott pedig, a hol czímerleíró magyarázatokba bocsátkozik, teljesen elveszti lábai alól a talajt s még a rendelkezésére álló forrásokat sem tudja helyesen felhasználni. A hármas halom rajzolásához például társulatunk emlékirata a következő utasítást adta: «A hármas halom heraldikailag stilizálandó, vagyis a rajz ne iparkodjék a halom természetes alakját visszaadni.» Futtaky úr olvasta e sorokat, de nem akarta szóról-szóra felhasz-

nálni ; változtatásokat tett rajta s a dolog így talált kiütni : «A hármas halom heraldikailag stilizálandó. A rajz *iparkodjék* a halom *természetes* alakját visszaadni, *nem pedig* távlati és rajztani segédeszközökkel szebb képet alkotni.» Sapienti sat. Ez a nehány példa eléggé tájékoztathat mindenkit Futtaky úr szakismeretei felől. S ha mindehhez hozzáveszszük az öntudat magas fokát, a «határozott nézetem szerint» és «így tartom megállapítandónak» büszke hangját, akkor mi is kezdünk *határozott nézetet* alkotni Futtaky úr tudományos módszerei s az egész kérdés tárgyalása körül követett eljárása felől. És nagy mértékben sajnáljuk, hogy a m. kir. miniszterelnökség megerősítése, a mely voltaképen a czímerrajzokra vonatkozik, bizonyos hivatalos színezetet ad oly futtában összetákolt valaminek, a mire a kérdéssel ismerős köröknek csak egy itélete lehet : «ignotos fallit . . .» D. Gy.

Szent-István király oklevelei. Oklevéltani irodalmunk, szövegkiadásokon kívül, oly ritkán gazdagodik új termékekkel, hogy örömmel kell registrálnunk egy-egy új, e szakmába vágó munka megjelentét. Dicséretre és elismerésre méltó Dr. *Karácsonyi János* vállalkozása, ki a sz. István király korából reánk maradt okleveleket, melyek annyi vitának voltak tárgyai, újabb vizsgálat alá vetvén, nagy apparátussal véleményt mond azok hitelessége vagy hamis volta felől. Bizonyítási eljárása a legészszerűbb. Mindenek előtt vizsgálat alá veszi, megegyezik-e az oklevél tartalma a kor viszonyaival, megegyezik-e annak tartalma és alakja az egykorú oklevelekkel, és végre egyező-e a tartalom a későbbi hiteles oklevelek adataival. E három egyezés kétségtelenül a hitelesség mellett tanúskodik ; míg ha csak egy feltételnek is nem felel meg, gyanú merülhet fel az oklevél hitelessége ellen. E bizonyítási módot sikerrel alkalmazta a szerző a XI. század elejéről reánk maradt oklevél-anyagra.

Szent Istvántól eredetiben *egy*, a másolatokkal és átiratokkal együtt *tíz* oklevél szövege maradt korunkra; ezenkívül egy igen nevezetes pápai bulla, II. Silvester pápa bullája, melylyel a magyar királyt különféle kegyúri jogok részesévé teszi. E tizenegy oklevél közül a föntebbi bizonyítási eljárás erejét csak *hat* állja meg: a ravennai adománylevél, a veszprémvölgyi apáczák görög szövegű alapítólevele, továbbá a pécsi és veszprémi püspökségek és a pécsváradi apátság alapító oklevelei és végre az annyiszor megvitatott pannonhalmi adománylevél. Hamisaknak bizonyulnak: a nyitrai püspökségnek szóló adománylevél, a zalavári két alapító levél és végre a bakonybéli oklevél. — Hamis a Silveszter-féle bulla is (miként a szerző magát kifejezi: «czudar koholmány»), melyről kimutatja, hogy azt a Surius által 1576-ban nyomtatásban közzétett Sz. István élete és VII. Gergely pápa bulláí alapján kohólták.

Nagyon érdekes az, a mit a szerző a pannonhalmi oklevélről kiderít. Szerinte az oklevél, mely sz. István oklevelei közül egyedül maradt eredetijében reánk, hiteles és valódi, de nem 1001. évből való ; mert az utóirat, hol ez évszám és egyes birtokok nevei említtetnek, nem egykorú az oklevéllel, hanem a XII. században keletkezett. Kétségtelenül igazolja e feltevést az utóiratban sz. István adományául említett pozsonyi vámharmad, holott ezt II. Béla király 1137-ben adományozta az apátságnak, s a róla szóló oklevél eredetijében megvan ma is. Ha elesik a harmadfél sornyi utóirat, nincs semmi okunk az oklevelet 1001-re tenni ; s ha annak keltét későbbre, 1030 köré teszszük, elesik számos oly nehézség és kétely, melyeket e legrégibb eredeti oklevelünk ellen emelhetnénk, és melyeket az 1001. keltezési évvel megegyeztetni nem bírunk.

A 223 lapra terjedő nagyérdekű mű a M. T. Akadémia történelmi bizottságának kiadásaként látott napvilágot. Ára 2 frt.

A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Dr. *Wertner Mór* tagtársunktól ily czím alatt jelent meg a Szabó Ferencz-féle Történeti, Nép- és Földrajzi könyvtárban egy nagyobb munka első kötete. A magyar nemzetségek története a hazai genealogiának kétségkívül legérdekesebb tárgya ; alapja és sarkköve a középkori magyar családtörténeti tanulmányoknak ; s a Magyar Tudományos Akadémia e théma fontosságát tartotta szem előtt, midőn annak kidolgozását pályázatai egyikének tárgyává tette. Wertner pályázaton kívül s mintegy annak megelőzésével értékesítve e tárgy felől összegyűjtött okleveles adatait, nagy mértékben hozzájárul az érdeklődés fokozásához, melylyel a szakkörök ez érdekes kérdés tisztázása elé tekintenek. Főczélja, a mint előszavában is bevallja, ez volt, s nem maga a kérdés tisztába hozatala, mert műve rövid tájékoztató bevezetés után egyszerűen csoportosítja a nemzetségekre vonatkozó okleveles adatokat, az ily úton nyert eredményeket áttekinthető kép alakjában kivánva további kutatások alapjává átalakítani. Tehát nem történelmi feldolgozást nyújt, hanem a történeti adatoknak rendszerbe foglalt gyűjteményét. Könyvének első részében ekkép 80 genusnak adatait állítja össze, betűrendben haladva, a H betű elejéig, oly módon, hogy időrendben közli az egyes nemzetségekre vonatkozó oklevelek regestáit, majd ezek alapján a birtokok lajstromát

és a genushoz tartozó családokat, kiknek közös származását és elágazását ott, a hol módjában áll, terjedelmes családfákkal igyekszik szemléltetővé tenni. Rendszerének alapját ennélfogva az oklevél-regesták képezik, s értéke egyrészt e regesták teljességétől, másrészt azokra épített combinatióinak helyességétől függ. A mi az elsőt illeti, nem írhatjuk előnyére azt a körülményt, hogy kizárólag nyomtatott forrásokra és azoknak sem teljes sorozatára terjed ki. Hogy az ezekből nyert adatok felhasználásánál minő eredménynyel járt el, annak méltatása érdemleges szakszerű bírálatnak fogja feladatát képezni. Mint úttörő munkától azonban, mely a tájékoztató kalauz szerepére vállalkozik a genusok kérdésének útvesztőjében, számos hiányai daczára már most sem tagadhatjuk meg elismerésünket. A kötet szépen van kiállítva, az akadémiai kiadványok nagyságában; ára nincs megjelölve, kapható a kiadónál, Szabó Ferencz németeleméri plebánosnál. Gy.

A Hazai Okmánytár czím alatt ismert becses forrásgyűjtemény eddigi 7 kötetéhez tíz évi szünet után egy új vaskos kötetet kaptunk folytatásul, mely *Nagy Imre* akad. r. tag szerkesztésében látott napvilágot. A Hazai Okmánytár első kötetei még a hatvanas években jelentek meg, s keletkezésük ugyanazoknak a lelkes történetkedvelőknek ügybuzgóságában és áldozatkészségében birta forrását, a kik a Győri Tört. és Régészeti Füzetek sorozatát teremtették meg. A Győri Füzetek megszüntek, s hiányukat ma már a történelmi tudományok minden ágában külön folyóirat pótolja. A Hazai Okmánytár azonban, az Akadémia nagy oklevéltárainak mintegy præcursora, ezek mellett is fentartotta magát; szerepe szűkebb körre szorult ugyan, de mit sem vesztett előbbi jelentőségéből. Sőt nyert is, a mióta azt a feladatot tűzte ki, hogy Wenzel Árpádkori codexét egészíti ki a hazai köz- és magánlevéltárakból napvilágra kerülő, még felhasználatlan oklevelek kiadásaival. Ily módon szerezve jogczímet már előző köteteinél is az akadémia támogatására, 8. kötetében már kizárólag e feladat szolgálatában, mint az Árpádkori új okmánytár folytatása, jobban mondva függeléke, az akadémiai kiadványok sorozatában lép a nyilvánosság elé.

A 30 ívre terjedő kötet 372 Árpádkori oklevelet tartalmaz az országnak több mint 60 levéltárából. Előszavában egyenként fel vannak sorolva e gyűjtemények, mik között az országos levéltár, a Magyar Nemz. Múzeum levéltárának törzsgyűjteménye és családi letéteményei, két nagyobb főúri családi levéltár (a herczeg Batthyányi és gróf Eszterházy családokéi), nehány káptalani és három külföldi levéltár mellett sok oly régi nemesi család leveles ládája van felsorolva, melyek 1 1 darabbal járultak az oklevéltárhoz. Az oklevelek majdnem kétharmad része eredeti; a tatárjárás előtti 29 darab oklevél között 12 eredeti van, a későbbi 343 darab között 210. A többi átirat, sőt van olyan is köztük, melynek az átiró oklevél csak kivonatos tartalmát őrizte meg. Ilyen kivonattöredék a kötet legelső darabja is, a pécsi püspökség birtokainak Salamon király által 1068-ban megejtett határ megállapításáról. Kálmán királynak a zobori apátság részére 1113-ban adott privilegiuma XVII. századbeli átiratból van itt közölve. XIV. századi kivonatokban ismerjük meg II. Bélának az aradi káptalan részére 1132 körül adott adománylevelét, és III. Bélának egy 1181-iki adománylevelét, míg ugyan e királynak egy 1194-iki hamis, vagy legalább is gyanus oklevelét egész terjedelmében adja IV. Béla 1261-iki átirata. Van Imrétől is egy átírt oklevél, 1197 körül. A későbbi királyok közül II. Andrást 3 átirat, IV. Bélát 14 eredeti, 12 átírt és 3 tartalmilag reproducált oklevél, V. Istvánt 9 eredeti, 10 átirat, IV. Lászlót 31 eredeti, 29 átirat, III. Endrét 20 eredeti és 10 átírt oklevél képviseli, s a királynék közül is szerepel Erzsébet V. István neje 3 eredeti és 2 átírt kiadványnyal, a másik Erzsébet, IV. László hitvese 3, Fennena 1 eredetivel. III. Endre atyjának István herczegnek Mircse által felfedezett végrendeletét, és anyjának Tomasinának egy 1295-iki kiadványát tartalmazza a kötet. A királyi okleveleken kívül még kiváló diplomatikai fontossággal bírnak a Guthkeled nemzetségbeli Opoj bánnak 1239-iki kiadványa, melynek kettős pecsétjén a Guthkeled nemzetség czímere látható, s Ábrahám móróczai ispán 1256-iki oklevele, két végrendelet az 1235—69. évekből, és Németujvári Iván bán 1285-iki oklevele, mint a legrégibb magánkiadványok e gyűjteményben. Régi magyar nemzetségek közül mintegy 30-ról találunk említést; a tatárjárás előtt a Csák, Tétén genusok, Salamon nemzetsége és (1236.) a Hódászok nemzetsége fordulnak elő; a későbbi oklevelek legtöbbször említik az Aba, Ludán és Miskolcz genusokat. Mindezek felől pontos útbaigazítást ad a kötethez mellékelt név- és tárgymutató. A nemesi családok birtokait véve a tájékozás alapjául, a kötet legtöbb oklevele a Dunántúlra vonatkozik, itt is első sorban Vas és Somogy vármegyékre; azután a felvidék nyugati részére. Az ország keleti vidékei már kevésbbé, a Tiszántúl és az erdélyi részek úgyszólván alig számbavehető módon vannak képviselve. További buvárlatoknak, az ország távolabbi részein lappangó családi levéltárak és levelesládák átkutatásainak talán sikerülni fog az adatok megoszlásának ez aránytalanságát megszüntetni. A szerkesztő igéri is, hogy folytatni fogja kutatásait, melyeknek már eddig

is oly nagy és becses oklevél-anyagot köszönhet a hazai tudományosság ; ez igéretére számot tartunk s reméljük, hogy a Hazai Okmánytár a jövőben is még több kötettel fogja gyarapítani oklevélpublicatióink sorozatát. D.

A Sopronmegyei oklevéltár második kötete. *Nagy Imré*nek, középkori okleveleink buzgó és szakavatott editorának egy másik becses oklevélkiadásáról is meg kell emlékeznünk. Ez Sopron vármegye történetének második kötete, mely az első kötetben megkezdett oklevéltár folytatását tartalmazza. A kötet 41 ívre terjed és 390 oklevele az 1412-től 1653-ig menő időszakot öleli fel ; jobban mondva, a magyar középkor végeig, 1526-ig halad, mert a későbbi 4 darab oklevél inkább csak függelék számba vehető, a minthogy nem is magára a vármegyére, hanem annak két családjára vonatkozik. — A kötet történeti és diplomatikai értékének illusztrálására behatóbb történelmi tanulmány levén hivatva, ezúttal csak annak konstatálására szorítkozhatunk, hogy a két kötet anyaga több mint negyven hazai levéltárból került ki, s a második kötet Zsigmond korából 157, a Hunyadiakéból 187, a Jagellók idejéből 42 oklevéllel világítja meg a vármegye történetét. Sopron vármegye köztörténetének a XV. században jobbára a Kanizsaiak története adja meg az irányt, kik a vármegye ősi nemzetségének, az Osloknak ivadékai közül már az előző században országos nevezetességre tettek szert, s ez időtől majdnem kizárólag viselték a vármegye főispáni tisztét. A Kanizsaiak, mint Szarvkő urai, Zsigmond király alatt a Szarvkői nevet is viselték ; a környék német lakosai a vár német neve után Hornsteiniaknak nevezték őket. Nagy Imre a kötet címlapján közli Kanizsai László főispánnak, a primás unokaöcscsének pecsétjét 1433-ból, mely a család címerét, a karmos sasszárnyat S. DOMINI. LADISLAI. DE. HARENSTEIN körirattal tünteti föl. Két érdekes oklevél-hasonmással is találkozunk e kötetben, ezek Bors comesnek Fejérből ismert, 1225 körül kelt oklevele a comes és a borsmonostori apát pecséteivel, és a csornai konvent 1249 körüli kiadványa, melynek szövegét az előző kötet közölte. Mind a kettőt diplomatikai és palæographiai érdekességei tették méltóvá a bemutatásra. A kötettel be van fejezve az oklevéltári rész — (annál inkább sajnáljuk, hogy az első kötetnél is annyira nélkülözött névmutató most is elmaradt); — a következő kötetek a vármegye történetével fognak bennünket megismertetni, reméljük, minél rövidebb idő alatt, mert az oklevéltár után élénk figyelemmel várjuk az abban fölhalmozott családtörténeti adatoknak rendszeres feldolgozását. D.

Miskolcz városa oklevéltára. Miskolcz városának buzgó történetírója Dr. *Szendrei János* a város monographiájának harmadik köteteként az oklevéltárat bocsájtotta közre. A testes kötet 1225—1843 közti időből 313 oklevelet és függelékül a város évés jegyzőkönyveiből szemelvényeket tartalmaz, melyek 25 levéltár anyagát képviselik. A gyűjtemény első darabja a sopronmegyei borsmonostori apátságra vonatkozik és úgy ez, mint több más oklevél, a Miskóczneмzetség révén került a gyűjteménybe. A régibb oklevelek kiadottak s a szerkesztő a teljesség okáért vette föl gyűjteményébe. Miskolczot magát az oklevelek 1325-től kezdve közelebbről érdeklik, mikor még csak «possessio» és határai leiratnak. A városi levéltárból vett anyag 1366-ban kezdődik. A város mint jogi személy 1389. júl. 7-én lép föl egy oklevelével ; ettől a kortól kezdve egymás után érik őt a királyi kiváltságok. 1395-ben Zsigmond királytól pallosjogot nyer, 1411-ben szabad plébános választási jogot. Úgy látszik, pecsétjét is e királytól kapta, mert azon Zsigmond királynak felismerhető képe látható. — A későbbi idők oklevélanyagát legnagyobb részt a város levéltára szolgáltatta ; és e tekintetben hasznos szolgálatot tett a szerző, midőn azt az érdeklődőkkel megismertette. A kötet anyaga szorgalommal van összegyűjtve, és csak sajnálnunk lehet, hogy a szerkesztő (az előszavában foglaltak daczára) nem vett tudomást az oklevél-közlés mostani állapotáról, és a lemásolt szöveget későbbi pontos összeolvasás és rendbeszedés által nem iparkodott az oklevél-kiadások mostani magaslatára emelni. A kötetet terjedelmes tárgy- és névmutató és hat lapra terjedő sajtó-hiba jegyzék fejezi be. Az elsőben a szerkesztő új módot kisérlett meg. A neveket ugyanis abban a formában, abban az esetben adja, a hogy azok a szövegben előfordulnak. Ennélfogva az indexben ily vezérszókkal találkozunk: *Asiam* minorem, *Aurifabri* Nicolaus, *Bartholomeo* episc. Quinqueeccl., *Benedicto* ad., *Budensi* passa Mehmeth, *Carnificis* Andreas, *Claram* coniugem stb. Alig hiszszük, hogy ez eljárás követőkre találna. — A kötetet, mint az előszóban olvassuk, a város történetének elbeszélése fogja követni, melyet érdekkel várunk.

A Palásthyak. *Palásthy Pál* esztergomi kanonok és fölsz. püspök e czímű terjedelmes családi monographiájából megjelent a harmadik kötet is, melylyel a mű befejezve fekszik előttünk. A megjelent kötet 1676. esztendőtől kezdve a jelen időkig 527 oklevél, peres irat, s a család történetére vonatkozó, jobbára csak családtörténeti érdekű irомány kivonatát tartalmazza, melyeket «Vér és birtok-adó a családban»,

«Ifjú Palásthy Márton» és «A honti tized-bérletek» címmel három rövid excursio vezet be. A kötet tartalma kevésbbé érdekes, az oklevelek kivonatos közlése csak annyiban bír érdekkel, mert fogalmat ád a családi levéltár újabb részének tisztán magánjogi jellegéről, mely közérdekűvé ritkán emelkedik. A szerző az egyes oklevélszövegekhez hozzáfűzi a maga felvilágosításait és magyarázatát; és a bennök említett családi összeköttetéseket rövid táblázatokon tünteti föl. A családnak e kötet által felölelt korban kiemelkedő tagja nem igen levén, még legérdekesebbek azon adatok, melyek a közgazdaság múlt századi állapotát, a tizedszedés módját stb. tüntetik föl. A kötethez néhány genealogikus tábla járul. Kettő közűlök a Palásthyak dunántúli ágazatának ivadékait tünteti föl a XVII. század végén élt P. Istvántól és Lászlótól, egy a nyitrai ágét, melynek sarja a könyv szerzője is; a többi szétszórt ágak és rokon családok leszármazását ábrázolja. A táblák azonban nemcsak a fiágon egyenes leszármazókat foglalják magukban, hanem vegyesen a leány-ágon lemenőket is, minden megkülönböztetés nélkül és ezért nagy vigyázat szükséges használatuknál. A díszesen kiállított és kétségtelenül elismerésre méltó áldozatokkal közrebocsájtott kötet a budapesti «Hunyadi Mátyás» intézet nyomdájának terméke.

A Nedeczky család történetére vonatkozó okleveles adatokat *Nedeczky Gáspár* dömösi plébános összegyűjtve, 25 családfa-melléklettel, 39 ívre terjedő vaskos kötetben bocsátotta a nyilvánosság elé. A Nedeczkyek Trencsén vármegye legrégibb birtokos családai közé tartoznak; Nedeczét már 1223-ban kapták adományul. A család Komáromban, Hontban és más vármegyékben is több ágon virágzik. Nedeczky Gáspár könyve a komáromi ág iratai alapján van összeállítva, s a trencséni és honti családi levéltárakat figyelmen kívül hagyta. Ekkép mint családtörténeti munka teljességre épen igényt nem tarthat, de mint forrásgyűjtemény így is jó szolgálatot tehetett volna, ha szerzője a kellő előképzettséggel, tudományos módszerrel és kritikával fog összeállításához. Sajnos, hogy a munka egész szerkezete mindezeknek a tulajdonságoknak ellenkezőjéről tesz tanuságot. Az egész kötet nem egyéb, mint a család egyik ágára vonatkozó iratok kivonatainak minden tudományos rendszer nélkül való összeállítása, egyes családtagok szerint csoportosítva és kisérve a szerző magyarázó fejtegetéseivel. Hogy ezek a magyarázatok a történeti tudás minő tárházából kerültek ki, annak illusztrálására szóról-szóra idézzük a következő sorokat:

«Minthogy Pouse család már 1245. 1255. években előfordul (L. Századok 1891. V. Füzet, 394. l.; és «Palásthyak» I. köt. Családi ágak: I.) hanem melléknév nélkül; ezen diplomában pedig comes «Pous de Zer» fordul elő; az olvasónak önkényt azon véleménye támad, hogy «Pusztaszert» ezen ős családnévből kell származtatni. Ugyanis Anonymus XL. fej.-ben Árpád herczeg győzelmében nem «Pusztaszer», hanem csak «Zeer» fordul elő, azon kijelentéssel, hogy különbféle helyet adott a vele bejött nemeseknek; tehát nem látszik alaptalannak azon állítás, hogy Zeer-t Pous nemzetség kapta ajándékba és innen keletkezett Pous de Zeer = Pusztaszer.» (15. l. 1. jegyzet.)

Ennél vaskosabb tudatlanságot csak akkor árul el a szerző, midőn egy Stephanus aláírással ellátott, tehát Báthory Istvántól vagy Bocskaytól származó armális töredékét V. Istvántól származtatja, és hozzá teszi nagy fontosan: «nem lehetetlen, hogy Sz. István adta ki». Kommentár nem kell egy mutatványhoz sem, s a kettő elég arra, hogy a munka bővebb ismertetésétől fölmentve tekintsük magunkat.

Arad vármegye és Arad szabad királyi város története. Első rész. Arad vármegye és város monographiájának II. kötete gyanánt jelent meg ez a terjedelmes kötet, melyben Dr. *Márki Sándor* a nevezett két törvényhatóság történetét tárgyalja a legrégibb időktől a török hódításig, tehát a XVI. század 5. és 6. tizedéig. A nagy apparatusra támaszkodó munka három fejezetben bocsátva előre a terület őskori, római és népvándorláskori történetét (monographiáink ez immáron obligátnak tartott bevezető részét), a vármegye alakulásának rajzával kezdi meg tulajdonképeni feladatát. Az első századok történetének részletes tárgyalása után fejezetekre szedi a várak, a közigazgatás és törvénykezés, a városok és helységek, a nemzetségek és nemesi családok, a papság, a földesúri viszonyok, az őstermelés, ipar és kereskedelem, a műveltségi állapotok stb. adatait, Dósa György forradalmának, a reá következő nemzetségi és hitújítási mozgalmaknak és a török hódításnak képével fejezve be a vármegye és város középkori történetét. Minket e fejezetekből azok érdekelnek, melyek az Arad vármegyében és a régi Zarándnak Aradhoz csatolt részeiben honos nemzetségeket és nemesi családokat ismertetik. A régi magyar genusok közűl az Aba, Ajtony, Borsa, Bő, Becse-Gregor, Buzád, Csanád, Csák, Csolt, Dorosma, Gútkeled, Hermán, Hunt-Pázmán, Kaplony, Szalók és Tomaj genusok folytak be egyes ágaik által a vármegye történetébe; a nemesi családok közül pedig 242 aradi és 292 zarándi birtokos családot sorol fel e jegyzék, évszámok alatt csoporto-

sítva a reájuk vonatkozó okleveles adatokat és kiegészítve azokat a — többnyire Siebmacherből kölcsönzött — családi czímerekkel. Munkája e részének a családtörténetek kutatói kétségkívül sok hasznát fogják venni, egyes hézagai daczára is, melyek közül nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy az egyes nemesi családoknak genusaik szerint való csoportositásánál a Bebek (de genere Ákos), Derencsényi (de g. Balogh), Herczeg (de g. Héder), Országh (de g. Guthkeled) s több más családokról a szerző egészen megfeledkezett. A munkában elszórva több érdekes pecséttani adalékkal is találkozunk. A díszes kiállítású kötet 35 ívnyi terjedelemben, a vármegye középkori térképének mellékletével és számos illusztráczióval Aradon nyomatott és az aradi monographia-bizottság kiadásában látott napvilágot.

A Siebmacher-féle magyar czímereskönyv nagy vállalatából a *huszonötödik* füzet is megjelent, a *Szakmáry—Szörényi* családokig terjedő tartalommal. A füzetek gyors egymásután következésével a nagy vállalat mindinkább közeledik befejezése felé, úgy hogy értesülésünk szerint a mű három megjelenendő füzettel be lesz fejezve. Ezután hat pótlék-füzet fog következni, melyek 1296 czímert fognak tartalmazni. A pótlékban közzéteendő anyag mind válogatott természetű lesz, a főmunkához javításokat, kiegészítéseket kapunk benne, s e mellett nagy mennyiségű új anyagot is. A vállalat nagy méreteit eléggé feltünteti az, hogy benne nem kevesebb mint 7244 magyar czímer fog foglaltatni, melyeknek forrásaiúl legnagyobb részben az eredeti czímerlevelek vagy azok hitelesített másolatai szolgáltak. Az összesen 34 füzetben megjelenendő mű 5—6 kötetre fog osztatni, oly módon, hogy egyes lapjait, esetleg a táblákat is, a kötetekre való beosztásnak megfelelőleg újra nyomják, s a megfelelő czímlapokkal látják el. Közös czímlapúl, a vállalat többi részeihez hasonlón, díszes színnyomatú műlapot fog kapni, mely a magyar nemzetségek czímereit fogja ábrázolni. Ha a vállalat teljes lesz, bizton hiszszük, hogy általa az összes magyar családi czímerek kétharmada ismeretessé válik, legalább azon családoké, melyek akármi tekintetben kitüntek. Részünkről nagyon óhajtanók, ha a vállalathoz mutató járulna, mely az ábrázolt czímeralakok betűrendes és más szempontok szerint való csoportosítása által biztos és nagyon szükséges útmutatásúl szolgálna felmerülő czímerek meghatározására.

A mi a most megjelent füzetet illeti, benne valóban nagyon érdekes heraldikai és genealogiai anyagot találunk. Mohácsi vész előtti czímerekről sokszor történik említés. A *Szent-Lőrinczy*ek 1398-ban a Csentevölgyiekkel egy időben kapnak czímert. 1409-ből a Horogszeghi *Szilágyi*, 1418-ból a *Szecsődy*ek czímere való. A Gálszécsi *Széchy* és egy *Szerdahelyi* család, mint mellékczímerszerző, Chapy Andrással együtt nyer 1418-ban czímert Zsigmond királytól; a *Szentbalási*ak a Jersayakkal együtt 1431-ben; a *Szlopnay*-czímert 1432-ből folyóiratunk is közölte; ugyanott jelent meg a *Szárcsádi* családnak a Disznósi családdal együtt 1456-ban V. Lászlótól kapott czímere. Nagyérdekű a *Szentgyörgyi* és Bazini grófoknak III. Frigyestől, mint magyar királytól, kapott czímere, melyet ugyanazon napon 1459. jún. 19-én császári minőségében is kiád. És végre II. Ulászlótól való a *Szeremléni*-czímer, melyet a király 1510 körül Sz. Ferencz kir. titkárnak adományoz. — Régi genusokból eredő családokkal a füzetben gyakran találkozunk; ilyenek: *Széchényi* (Kacsics nemz.), Rimaszécsi *Széchy* (Balog nemz.), *Szelestey* (Ják nemz.), *Szent-Györgyi* (Hunt nemz.), *Szentmáriay* (?) és *Szokoly* (Guthkeled), *Szerdahelyi* (Győr nemz.), Nagyendrédi *Szobonya* (Ludán nemz.).

A füzet gazdag historiai vonatkozású családokban. Ezeknél azután a szöveg gyakran kis értekezéssé bővül, méltatván a család genealogiai mozzanatait is. Ily bő magyarázatokkal találkozunk a már említett történelmi szerepű családokon kívül: a *Szápáry*, *Szapolyai*, *Szathmáry-Király*, Sárvár-Felsővidéki *Széchényi*, Rimaszécsi *Széchy*, Kevendi és Siménfalvi *Székely*, *Szelepcsényi* Pohroncz, *Szent-Iványi*, *Szentpály*, *Szilassy*, *Szirmay*, *Szontágh*, *Szögyény*, *Szörényi* stb. családoknál.

Magyarországi levéltárak ismertetése. Hasznos munkát végzett *Zimmermann Ferencz* nagyszebeni levéltárnok, midőn «Ueber Archive in Ungarn» czímű füzetében, mely az «Archiv des Vereins für sieb. Landeskunde» különnyomataként jelent meg, több száz magyar levéltár rövid ismertetését tette közzé. Minden előmunkálat nélkül, jóformán csak azokra a hivatalos jelentésekre támaszkodva, melyeket a belügyminiszterium rendeletére a törvényhatóságok küldtek be levéltáruk állagáról, és felhasználva a Tört. Társulat által rendezett vidéki kirándulásokról szerkesztett jelentéseket, közbe saját tapasztalatait is vegyítve: állította össze a 132 lapra terjedő füzetet, melyet a kutató nagy haszonnal vehet útmutatásúl. — A magyarországi levéltárakról oly tájékoztatóval birni, minőt Burkhardt adott a németországiakról: régi óhaj; de megvalósításától még most is messze vagyunk. Zimmermann első sorban a szétszórtan már ismertetett anyag egybefoglalására törekedett, és nem az ő hibája, ha lelkiismeretes és szorgalmas munkája

mellett sem nyújthatott tökéletesebbet. A hivatalos jelentések megbízhatatlansága és a különböző modorban és szempontokból szerkesztett Tört. Társulati jelentések hézagos volta mindennek az oka. Hogy egykét példával illustráljuk az előbbiek pontatlanságát, pl. *Szakolcza* városa levéltáráról azt mondja a hivatalos jelentés, hogy annak iratai 1581-ben kezdődnek; holott a városi levéltár legrégibb eredetije 1389-ből való, a legrégibb átírt oklevél pedig 1217-ből; a mohácsi vészig 18 eredeti oklevele van a városnak. *Kismartonnál* azt olvassuk, hogy régi oklevelei átiratban vannak meg; holott Nagy Lajos korától kezdve eredeti oklevelei is vannak a városnak. A *pozsonyi* városi levéltárról a hivatalos jelentés alapján az áll, hogy 1279-től 1526-ig 600 oklevélnél többet tartalmaz. Mi úgy találtuk, hogy a levéltár legrégibb eredetije 1268-ból való (átiratban: 1236), és hogy a mohácsi vészig terjedő oklevelek száma a 2300-at meghaladja. — A *zólyomi* városi levéltárról csak annyit olvasunk, hogy benne XVII—XVIII. századi országgyűlési acták vannak; holott vannak oklevelei már az Árpádkorból, a legrégibb 1247; számadástöredékei pedig 1496-ban kezdődnek. A *selmeczbányai* városi levéltár legrégibb eredeti oklevele a füzet szerint 1405-ből való, pedig a legrégibb Nagy Lajos egy 1376. évi oklevele. — Az is tévedés lesz, hogy a *Palocsai-Horváth* család lőcsei levéltárában egy 1040-ből való oklevél átirata van meg; bizonyosan kimaradt itt néhány százas. — Mindezen tévedésekért azonban, melyeknek sorát tovább folytathatnók, nem Zimmermannt, hanem azokat az ú. n. hivatalos jelentéseket terheli a felelősség; és maga Zimmermann bevezetésében eléggé hangsúlyozza azok megbízhatatlan voltát. Zimmermanné kétségtelenül az érdem, hogy először gondolt arra, hogy vezérfonalat, tájékoztatót nyújtson a hazai levéltárak megismerésére; osztatlan elismerés illeti őt azért, hogy saját tapasztalatain kívül lelkiismeretesen felhasznált mindent, a mi irodalmunkban rendelkezésére állt. A többiért nem ő felelős. — Valjon nem volna-e időszerű, ha országos levéltárunk, mely szaktudományainknak már több nagybecsű vezérfonalat nyújtott, a rendelkezésére álló mutatók és hivatalos (esetleg ellenőrizhető) jelentések alapján ily tájékoztatót adna ki a saját anyagáról, valamint a hiteles helyek és törvényhatóságok levéltáraiban őrzött anyagról?

Genealogiai kézi atlasz. *Lorenz Ottokár* a bécsi egyetemnek volt tanára, ki jelenleg a jenai egyetemnél működik, hasznos munkát végzett, midőn «Genealogischer Hand- und Schulatlas» czímmel áttekinthető modorban összeállítá a középkori és jelenleg is uralkodó családok leszármazási tábláit, biztos vezérfonalat nyújtván iskolai és magánhasználatra. A 32 táblán, melyekhez 43 lapnyi bevezetés járul, jóformán a legnevezetesebb uralkodóházak teljes leszármazását állítá össze a merovingiektől kezdve. A főrész természetesen a német uralkodó családokra jut. A munka első sorban az egyenes leszármazás feltüntetésére van hivatva, és ezért mellőzi gyakran a nő-családtagokat és ezek férjeit. A férfitagok nejei is ritkán vannak megnevezve; korukat illetőleg pedig csak a halálozás éve van kitéve. Dicsérettel kell megemlékeznünk a táblák világos, áttekinthető beosztásáról; az az eljárás, hogy az egyes generatiókat vékony vörös vonal választja el egymástól, a táblákat szerfölött áttekinthetőkké teszi. A magyar uralkodóházak közül az Anjouk, a luxemburgi és habsburgi ház ivadékait sorolja föl; sajnos, hogy az Árpádokat — nem tudni mi okból — teljesen mellőzte. A táblák utolsója egy érdekes genealogiai curiosum, melylyel a jelenlegi összes uralkodó házakat Lajos-Rudolf braunschweigi herczeg két leányától vezeti le. Igy: *Erzsébet Krisztina*, IV. Károly császár neje, a mai spanyol Bourbon, az Orléans, Savoya-Carignan, Isenburg-Birstein, a mai spanyol, bajor regensi, szász, portugal, brasiliai uralkodó házaknak és az egész Habsburg-Lotharingiai háznak ősanyja. A nevezett braunschweigi herczeg másik leányától, *Antoinette-Amáliától*, Ferdinand-Albrecht braunschweigi herczeg nejétől az egész porosz uralkodóház (Oroszorsz., Mecklenburg-Schwerin, Baden, Németalföld), a Szász-Coburg-Saalfeld ház (Portugal, Belgium, Anglia stb.), a dán uralkodó család és a braunschweigi ered. Az elsőből mintegy 400, az utóbbiból mintegy 365 utód él jelenleg. — Ajánljuk a táblákat érdeklődők figyelmébe. A csinos kiállítás és az olcsó ár (3 márka) nagy elterjedést biztosít neki.

Az Athenæum kézi lexikona, mely Dr. *Acsády Ignácz* akadémiai l. tag szerkesztésében nemrég indult meg, eddig megjelent öt füzetében a családtörténeti és heraldikai adatoknak is megfelelő helyet juttat ismeretterjesztő czikkei között. A történelmileg nevezetes régi magyar nemzetségek és nemesi családok: az Abák, Apaffyak, Apponyiak, Báthoryak stb. történetén kívül terjedelmes családfákban adja az Árpád és Anjou-házak elágazását, Venczel és Ottó királyok rokonságát az Árpád-házzal, Zsigmond, Albert és V. László leszármazását és a Hunyadiak, Jagellók és Szapolyaiak nemzedékrendjeit. Kár, hogy e sok gonddal és hűséggel összeállított táblázatok mellett a magyar czímert ábrázoló műmelléklete a forgalomban levő hibás czímerek nagy gyűjteményét gyarapította új példánynyal. A vállalat negyven füzetben két nagy kötetre van tervezve, s az eddigi füzetek után itélve, teljesen magyar szellemben szerkesztett, hazánk kulturális viszonyainak teljes képét feltüntető kézikönyvet fog adni az eddig jobbára német munkákra utalt magyar közönség kezébe.